

Є. Ф. ГІРЧАК

**НА ДВА ФРОНТИ
В БОРОТЬБІ
ПРОТИ НАЦІОНАЛІЗМУ**

ПАРТВИДАВ :ПРОЛЕТАР:

Є. Ф. ГІРЧАК

НА ДВА ФРОНТИ В БОРОТЬБІ ПРОТИ НАЦІОНАЛІЗМУ

ЗБІРНИК СТАТТЕЙ 1926—1931 р. р.

ПАРТВИДАВ „ПРОЛЕТАР“

1932

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому Репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Друкарня ОНТБУ
Харків, вул. К. Лібкнехта, 33.
Тираж 10.000 -- 21³/₄ друк. арк.
Укрліт 1014/П. Зам. № 96.

Здано до друку 5-III, 1931 р.
Підписано до друку 23-XII, 1931 р.
Вийшло друком у квітні 1932 р.

ПЕРЕДМОВА ДО РОСІЙСЬКОГО ВИДАННЯ.

Тов. Сталін казав, що правильне ленінське розв'язання національного питання надто показове і має особливо велике значення в двох діаметрально розміщених частинах нашого Союзу—Середній Азії та на Україні. Повним і справжнім проведенням ленінської національної політики, що охоплює широкі трудящі маси, пробуджені до історичного життя народів Жовтневою революцією, пролетарська диктатура кидає заклик до всіх пригноблених капіталізмом народів. Радянська Середня Азія—це живий заклик до багатомільйонних народів пригніченого Сходу; радянська Україна є форпост, що передає радянський заклик на Захід, у поділену й перекраєну імперіялістичною війною, придушену соціальним і національним пригнобленням Європу. Україна є велика соціальна лябораторія ленінського розв'язання національного питання. Мабуть в жодній із республік нашого великого Союзу народів національні процеси не проходили так глибоко і з таким розмахом, як на Україні. Цьому сприяли численні й досить великі, історично створені, причини: виняткове своєю всебічністю й нахабністю національне пригноблення українського народу царським режимом, нагромаджені та конденсовані протягом 2^{1/2} століть підлеглости російському царатові національні почуття, економічна структура України з чималою, міцно й політично свідомою, куркульською клясою, наявність передової індустрії у промисловій частині України з чималими масами пролетаріату, нарешті, захоплення великих українських територій з декількома мільйонами української людности новоутвореними після імперіялістичної війни державами, як от Польща, Чехо-Словаччина, Румунія, прикордонне становище України із західноєвропейськими країнами, звідкіля на Україну ж ідуть нитки шпигунства, змов, і бандитизму і звідкіля збираються прийти військові сили капіталістичної інтервенції тощо.

Тим то, через усі ці причини опір ворожих кляс пролетарської диктатури на Україні був особливо великий, особливо забарний, особливо жорстокий і кривавий. Досить згадати хоча б єврейські погроми, що протягом 1918—1920 р.р. були за незмінний засіб української націоналістичної дрібної буржуазії в боротьбі проти радянської влади і що коштували потоків крові і понад 100 тис. жертв. Досить зазначити хоч би й те, що на процесі української контрреволюції в справі „СВУ“ („Спілка визволення України“),

який нещодавно відбувся в Харкові, виявилось, що керівник і теоретик цієї організації, академік Ефремов, ані трохи не відриваючись від усієї практики та теоретичного напрямку українського контрреволюційного руху, дав коротке формулювання мрії української контрреволюції щодо засобів, за допомогою яких вони вважають за «єдину можливість відновити владу капіталізму на Україні: „знищити тільки один мільйон комуністів і пролетарів“.

Досить згадати, що Україна за час революції зазнала воєнної інтервенції та окупації військ німецьких, французьких, австрійських, грецьких, польських і що 1919 року денікінська білогвардійщина окупувала на декілька місяців майже всю Україну, викресливши навіть її назву, і під гаслом „єдиної неділимої Росії“ найжорстокіше придушувала українських робітників і селян. Люта й жорстока була боротьба українського куркуля проти пролетарської диктатури, вона дала такі приклади, як багатотисячні банди Григор'єва і потім Махна, що кривавим потоком розлилися по всій Україні. У тяжкій і кривавій боротьбі робітничий кляс на Україні пощастило обстояти свою владу і створити та зміцнити нову радянську Україну.

У цій боротьбі національне питання мало величезне, можна сказати, навіть виняткове значення. Ленінське розв'язання національного питання було на Україні за найпевнішу зброю в руках пролетаріату; найменше відхилення від нього давало дуже тяжкі наслідки. Найменше недооцінювання складного переплітання національних взаємостосунків негайно враховували й використовували наші клясові вороги. Ось чому боротьба за правильну ленінську лінію в національному питанні відіграла таку велику роль в усій історії комуністичної партії (більшовиків) України.

Треба признатися, що ми дуже мало зробили для того, щоб робітнича кляса і широкі бедняцько-середняцькі маси всіх республік нашого Союзу знали про різноманітний досвід боротьби, що його застосовували в різних частинах СРСР. Виявити цей досвід, дати розгорнену картину, як кожний окремий народ, кожна окрема республіка СРСР в тяжкій боротьбі і в господарському і в культурному будівництві будувала радянську владу і на ділі здійснювала ленінську політику щодо національного питання, — це визначає новим цементам зміцнити радянський Союз народів, — це визначає на вищий зв'язок піднести їхнє інтернаціональне об'єднання. Розгорнути цей досвід повно й широко, це і визначає передати трудящим масам інших народів пригноблених капіталізмом країн ту вільну зброю, що за її допомогою пролетаріат здійснив свою диктатуру.

Ми навіть погано знаємо один одного. Безперечно потрібна, і конче потрібна взаємна обізнаність з тим, як пролетарська партія, як комуністичні загони окремих країн і народів виковували свою теоретичну зброю в боротьбі проти своєї буржуазії, як вони застосовували ленінську теорію національного питання до конкретних умов своїх країн. Комуністичній партії кожної радянської

союзної або автономної республіки чи області в боротьбі проти своїх націоналістичних ворогів, проводячи в себе ленінську політику в національному питанні, довелося зазнати великого й складного життя та великої внутрішньої боротьби. Під перехресним вогнем впливів ворожих кляс вони зростали й боролися; багато з-поміж молодих кадрів „національних“ працівників приносили з собою до пролетарської партії рештки ідеології націоналістичних партій та угруповань, а з другого боку, серед російського або зрусифікованого пролетаріату цих республік були чималі прошарки, що пройнялися за часів царизму отрутою великодержавного націоналістичного світогляду і відчуженого, зарозумілого ставлення до колись пригнічених народів. Ці прошарки, беручи участь у пролетарській боротьбі, вступаючи до лав комуністичної партії, несли з собою і в собі ці міцно засілі, що здавалися їм навіть неминучими і само собою зрозумілими погляди й настрої. За соціальну базу для цієї ідеології є російська буржуазія, деякі шари інтелігенції, зв'язаної з нею, міське російське міщанство тощо.

Більшовізація комуністичних організацій „національних“ республік і областей була великим і забарним процесом. Теоретичну боротьбу в національному питанні, що відбувалася в окремих частинах нашого СРСР, ще дуже мало висвітлено і про неї мало знають у нашій партії.

Державне видавництво РСФРР розпочало гарну і корисну справу, заходившись видавати російською мовою збірники, статті й книжки, що висвітлюють політичну й теоретичну боротьбу окремих республік СРСР в національному питанні. Цим наша партійна маса має змогу поширити свій досвід, поглибити своє інтернаціональне виховання.

Вважаю, що дуже корисно читачеві інших республік обізнатися з тою теоретичною й політичною боротьбою, що відбувалася в комуністичній партії (більшовиків) України щодо національного питання. Тут, як я зазначав, національна боротьба була найзагостреніша й мала найбільший розмах; тут були досить складні й великі процеси теоретичної та політичної боротьби в самій комуністичній партії.

Книжка тов. Є. Гірчака охоплює основні моменти політичної та теоретичної боротьби в національному питанні, що була в КП(б)У за останні 4—5 років, вона являє собою сполучення та оброблення статей, вміщених за останні 4 роки в теоретичному органі ЦК КП(б)У „Більшовик України“, фактичним редактором якого був тоді тов. Гірчак. Книжка тов. Гірчака охоплює всі найважливіші питання політичної і теоретичної боротьби в національному питанні, що була в КП(б)У останнім часом, і тому може дати російському читачеві цілковите уявлення про внутрішнє життя КП(б)У в зв'язку з боротьбою проти націоналістичних ухилів. Автор мав цілковиту підставу дати своїй книжці назву „На два фронти в боротьбі проти націоналізму“. Його статті свого

часу відзначали основні віхи тої двобічної боротьби, що її провадить комуністична партія (більшовиків) України одночасно і проти російського великодержавного шовінізму і проти всіх і всіляких українських націоналістичних прояв. Цю двобічну боротьбу ще далеко не закінчено. Навпаки, клясова боротьба, що загострюється з переходом до завдань соціялістичної перебудови країни і особливо з переходом до колективізації сільського господарства, матиме, а іноді й має, на ділі у нас характер боротьби за правильне проведення лєнінської політики в національному питанні. Бо клясовий ворог у своїй боротьбі проти соціялістичного наступу використовує і національне питання, висвітлюючи, наприклад, політику ліквідації куркуля, як національний гніт української людности. Характерним показником цього було те, що на початку минулого року в Харкові відбулися майже одночасно два процеси контрреволюційних організацій: з одного боку, „СВУ“— української національної контрреволюційної організації, а з другого боку, процес контрреволюційної організації шкідників в сільському господарстві, що мав яскраво визначений характер російського бойового великодержавного шовінізму.

Правильна, загострена лінія і тактика комуністичної партії в національному питанні, що перемагає всі і всілякі ухили, матиме велике значення в майбутніх, розгорнутих соціялістичних боях.

Питання, що їх тов. Гірчак порушив у своїй книжці, аж ніяк не застарілі і для України важливі й злободенні і тепер.

Я вважаю, що вони мають значення не тільки для України. Досвід комуністичної партії (більшовиків) України товариші можуть взяти до уваги й використати і в інших частинах нашого Союзу. Тим паче це можна й треба сказати про досвід теоретичної боротьби. Книжка тов. Гірчака висвітлює загальні теоретичні питання лєнінської політики та теорії національного питання, і книжку можна сміливо рекомендувати читачеві для обізнання з основними питаннями поточної теоретичної боротьби в галузі національної політики та теорії.

М. Скрипник.

ВІД АВТОРА.

Подавана до уваги читача праця являє собою збірник статей, що їх друкують в українській партійній пресі „Більшовик України“ і „Комуніст“, протягом останніх чотирьох років у зв'язку з тою запеклою боротьбою проти націоналістичних ухилів, що точилася останнім часом у КП(б)У. Отже, ця праця є певною мірою літературний документ цієї боротьби. Відомо, яке велике політичне значення має правильне розв'язання національного питання в СРСР, особливо на Україні, через цілу низку політичних і економічних умов, в яких вона перебуває, а також і через її географічне становище і міжнародне значення (сусідство з Польщею та Румунією). Тов. Сталін на IV нараді ЦК РКП(б) з відповідальними робітниками національних республік і областей 1923 року казав:

„Стан на Україні ускладнюється ще деякими особливостями промислового розвитку країни. Справа в тому, що основні галузі промисловості, вугільна та металургійна, почалися на Україні не знизу, не порядком природного розвитку народнього господарства, а зверху, порядком занесення й насадження зовні. Через це склад пролетаріату цих галузей є не місцевий, не український мовою. А ця обставина спричинюється до того, що культурний вплив міста на село та єднання пролетаріату з селянством набагато утруднюються через різницю в національному складі пролетаріату й селянства. *Усі ці обставини треба мати на увазі під час роботи щодо перетворення України на зразкову республіку* (курсив мій — Є. Г.). А перетворити її на зразкову через її величезне значення для народів Заходу треба обов'язково. Ось чому після Туркестану увагу партії треба зосередити на посиленні роботи на Україні“.

(Стенографічний звіт, стор. 224).

Ця вказівка тов. Сталіна була за директиву для української партійної організації, в її тяжкій та складній роботі щодо здійснення ленінської політики в національному питанні. І в цій галузі соціалістичного будівництва КП(б)У має величезні досягнення. Про це красномовно доводять такі безперечні факти: бурхливе зростання української пролетарської культури (національної формою, пролетарської змістом), літератури, мистецтва, науки, народньої освіти, досягнення та успіхи в галузі українізації партії, профспілок, комсомолу, радянського апарату тощо, зростання українських марксистських кадрів.

Усіх цих успіхів та досягнень в роботі щодо перетворення України на зразкову радянську республіку дійшли завдяки правильній ленінській політиці партії в національному питанні, а

також завдяки і тій рішучій боротьбі, яку КП(б)У провадила проти всіляких націоналістичних ухилів, що також є складова частина її політики в цьому питанні. На долю КП(б)У випала якраз велика роль, завдання і робота викрити й подолати ці націоналістичні ухили. Тут, у цій галузі, в галузі боротьби проти націоналістичних ухилів КП(б)У придбала величезний досвід, що його значення виходить далеко за межі України. Цей досвід, історію цієї боротьби і саму боротьбу не завжди докладно знають робітники інших національних республік. Цей збірник, між іншим, має на меті ознайомити робітників інших національних республік з досвідом і змістом цієї роботи.

У цій своїй праці автор скупчує свою основну увагу і удар на націоналістичних ухилах, що були й є в КП(б)У або хоч деякою мірою стосуються до її роботи в галузі національного питання. В цьому збірнику не висвітлено прояв буржуазної націоналістичної ідеології, як такої, на Україні і в інших республіках, а також і боротьби проти них. Не доводиться говорити про всім відомий і досить яскравий факт, який зв'язок і який стосунок має націоналізм взагалі до націоналістичних ухилів у партії, а також і про те, яке значення має для успішної боротьби проти націоналістичних ухилів у партії боротьба проти націоналістичної ідеології в країні. Одне з одним тісно пов'язане, одне від одного відірвати не можна. Успіх боротьби проти націоналістичних ухилів у партії вимагає твердої боротьби проти націоналізму взагалі. І навпаки.

У цій галузі і КП(б)У і партійні організації інших національних республік мають також колосальний досвід і великі досягнення. Досить зазначити такі факти, як процес СВУ на Україні, боротьба проти „яворщини“, як націоналістичної концепції українського історичного процесу, боротьба проти націонал-демократизму в Білорусії, боротьба проти султан-галієвщини в Татарії та східних радянських республіках, боротьба проти пан-ісламізму, пан-тюркізму, боротьба проти націоналізму в Грузії, Азербайджані і Арменії, боротьба проти великодержавного російського націоналізму тощо. Досвід та історію цієї боротьби треба узагальнити й ознайомити з ними всю партію. Але одній людині цього не здолати. Товариші з національних республік повинні взятися до цієї роботи. Це особливо потрібно тепер, в умовах соціалістичної реконструкції, в умовах загострення класової боротьби взагалі і на ідеологічному фронті зокрема. Клясовий ворог у боротьбі проти пролетарської диктатури і соціалістичного будівництва використовує і прапор націоналістичної ідеології. Боротьба проти ворожої класової ідеології в країні вимагає запеклої боротьби проти буржуазного націоналізму в усіх його проявах і видах.

Треба особливо підкреслити значення боротьби партії проти націоналістичних ухилів і буржуазного націоналізму в справі більшовізації партії, в справі її ідейного зростання, в справі її ленінського гартування. Тов. Сталін на тій самій нараді з цього приводу сказав:

„Треба пам'ятати, що наші коморганізації на окраїнах, в республіках і областях, можуть розвинутися і стати на ноги, бути справжнім інтернаціоналістичним марксистським кадром тільки тоді, коли вони подолають націоналізм. Націоналізм — основна ідейна перешкода на шляху вирощування марксистських кадрів, марксистського авангарду на окраїнах...“ „Націоналізм відіграє для цих організацій таку саму роль, яку меншовізм відігравав у минулому для партії більшовиків. Тільки під націоналістичним прикриттям можуть пройти в наші організації на окраїнах всілякі буржуазні, а разом і меншовицькі впливи...“ „Боротьба проти цього ворога в республіках і областях являє собою ту стадію, що її повинні перейти наші національні коморганізації, коли вони хочуть зміцнитись як справжні марксистські організації. Іншого шляху немає“.

(Стенографічний звіт, стор. 67 — 68).

Уся наступна історія життя партії цілком ствердила цю думку. Нема жодної партійної організації, яка б не перейшла стадії боротьби проти націоналізму, загартовуючись і більшовізуючись у цій боротьбі.

Треба також особливо підкреслити й те, що правильна ленінська політика в національному питанні має виняткове значення в справі інтернаціонального виховання пролетарських кадрів в нацреспубліках. Протиставити політику національного питання інтернаціональному вихованню має, думати, що одне одному перечить, або ж одне одного вилучає, ніяк не можна. Ленінська політика партії в національному питанні своїм характером інтернаціональна, бо вона базується не на принципах буржуазного націоналізму, а на принципах пролетарського інтернаціоналізму.

В. І. Ленін писав:

„Буржуазний націоналізм і пролетарський інтернаціоналізм, ось два не примірно ворожі гасла, що відповідають двом великим класовим таборам усього капіталістичного світу і визначають дві політики (навіть більше: два світогляди) в національному питанні“.

(В. І. Ленін. Твори, т. XIX).

Цього якраз і не розуміють деякі товариші, які запевняють що завдання інтернаціонального виховання має перешкоджає політиці партії в національному питанні, або навпаки. Так, наприклад, т. Діманштейн каже: „Тепер в умовах розвитку національних культур ми спостерігаємо деякі суперечності. В питанні про злиття культур ця суперечність полягає в тому, що, з одного боку, ми самі провадимо дуже велику інтернаціональну виховну роботу щодо зближення національностей, зміцнення їхнього братерства, але водночас ми провадимо також у деякому розумінні і велику національну роботу, яка хоч-не-хоч, а віддаляє якоюсь мірою нації одна від одної, віддаляє культуру однієї нації від культури другої“¹⁾. Тут якраз ми й маємо приклад того протиставлення двох нероздільних явищ, що про них говорили раніш, і які з погляду ленінізму цілком неприпустимі. Бо, коли політика дикта-

¹⁾ „Вестник Комкадемии“ № 31 (1) 1929 р., стор. 119.

тури пролетаріату в галузі національного питання стає на перешкоді справі інтернаціонального виховання мас, заважає цьому, то тоді вона, очевидно, втрачає під собою ґрунт пролетарського інтернаціоналізму. І навпаки. Коли робота щодо інтернаціонального виховання мас суперечить принципам ленінської політики в національному питанні, то тоді, очевидно, порушується пролетарський інтернаціоналізм. Нагадаємо прекрасні слова Леніна, що він їх сказав з іншого приводу і в іншому зв'язку, але що й тепер безпосередньо стосуються до порушеного питання. Ленін казав:

„Доки є національні й державні різниці між народами і країнами, а ці різниці триватимуть ще дуже й дуже довго, навіть після здійснення диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі, єдність інтернаціональної тактики комуністичного робітничого руху всіх країн вимагає не усунення різноманітності, не знищення національних різниць (це безглузда мрія для теперішнього моменту), а такого застосування *основних* принципів комунізму (радянська влада й диктатура пролетаріату), що *правильно видозміняло б ці принципи в деталях*, правильно пристосувало, прикладало їх до національних і національно-державних різниць“.

[В. І. Ленін. Твори, т. XVII, стор. 18 (рос.).
„Дитяча хвороба „лівизни“ в комунізмі“].

Про цю вказівку Леніна, що має для нас директивний характер, забувати ніяк не можна. Отже, принципи пролетарського інтернаціоналізму аж ніяк не суперечать ленінській науці про національне питання, а, навпаки, базуються на ній.

Автор далекий від тої думки, щоб вважати цей збірник за документ, що має тільки історичне значення. Все вище наведене доводить протилежне. Виникнення націоналістичних ухилів і рецидиви старих націоналістичних ухилів спостерігаємо часто й тепер. Подавана до уваги читача праця має на увазі дати цим проявам відсіч.

Цей збірник має багато й багато хиб. Автор із вдячністю прийматиме всі товариські зауваження щодо своїх хиб і товариську критику.

Багато допомогли авторові в цій роботі своїми порадами й вказівками т. т. Скрипник М. О. і Попов М. М. Користуюсь з нагоди висловити їм свою щирю й товариську подяку.

Травень 1930 р.

Є. Гірчак.

КОРІННЯ І СУТЬ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ УХИЛІВ.

„Чи можна провадити успішну боротьбу з клясовими ворогами, не борючись одночасно з ухилами в нашій партії, не переборюючи цих ухилів? Ні, не можна. Не можна, бо неможливо розгорнути справжню боротьбу з клясовими ворогами, маючи в тилу їх відзеркалення у партії, залишаючи в тилу людей, що не вірять у нашу справу і всіляко намагаються загальмувати наш рух уперед“.

Й. Сталін, XVI з'їзд.

„Не трудно зрозуміти, що ухил до великодержавного шовінізму відзеркалює намагання кляс панівної раніше великоросійської нації, що відживають, повернути собі втрачені привілеї.“

Відділя небезпека великоросійського шовінізму, як головна небезпека в партії в царині національного питання“.

Й. Сталін, XVI з'їзд.

„Ухил до місцевого націоналізму відзеркалює незадоволення кляс, що відживають, раніше пригноблених націй з режиму диктатури пролетаріату, їхнє прагнення відокремитися в свою національну державу і встановити там своє клясове панування.“

Небезпека цього ухилу — в тому, що він культивує буржуазний націоналізм, послаблює єдність трудящих народів СРСР і грає на-руку інтервенціоністам“.

Й. Сталін, XVI з'їзд.

Успішна боротьба з націоналістичними ухилами, чужими своєю ідеологією для справи робітничої кляси і ворожими своєю політикою для справи будівництва соціалізму, потребує розкриття та визначення природи, суті, змісту цих ухилів і глибокої аналізи тих соціально-клясових причин, що зроджують і стимулюють ці ухили.

Не може бути жодного сумніву, що і великодержавно-російський, і український шовінізм — це буржуазна, дрібнобуржуазна, непманівська та куркульська ідеологія й політика. І те, що на ці ухили хворіють ще деякі окремі групки, щоправда, нечисленні, нашої партії, доводить тільки те, що ці окремі члени нашої партії підпадають під вплив цієї чужої та ворожої для нас ідеології.

Соціальні коріння націоналістичних ухилів у нашій партії, так само як і правого ухилу (тут аналогія цілком законна та слушна), треба безумовно шукати в клясовій природі нашої радянської країни, у наявності у нас кляс — непманів, куркулів.

Адже не випадково те, що пожвавлення націоналістичної ідеології в країні, а також націоналістичних ухилів у партії стало помітне в період непу.

Але це загальна постава і загальна відповідь щодо загальних ухилів, щодо їх соціального коріння. Ця загальна постава задоволити нас не може. Тут потрібно диференційованої та конкретної аналізи щодо кожного з ухилів окремо. Правильна аналіза соціального коріння обох ухилів допоможе нам зосередити вогонь справді в тому напрямі, в якому це потрібно.

Великодержавно-російський шовінізм у сучасних його проявах своїм ідейним змістом упирається в ту політику царської Росії, що її вона вела щодо всіх національностей, які вона завоювала і гнобила. Колонізаторство, національна нетерпимість, національний гніт, насильницьке насадження російської культури, культури поміщиків та капіталістів, дикі переслідування всього національно-іноземницького — оце всім відомі методи цієї політики. Та цю політику і ті класи, що були носіями цієї політики, безжально змела велика жовтнева буря. Тепер російська міська буржуазія і ті шари та групи інтелігенції, що зв'язані з нею, відродившись і відживившись в умовах непу, є носії та ідеологи великодержавно-російського шовінізму. На Україні вони мають активну підтримку в тих шарах міської буржуазії, міщанства, деяких прошарків спеціальної інтелігенції та інтелігенції взагалі, що зв'язані з російською культурою, що все ще мріють про переродження Радянського союзу, що мріють про „єдину, неподільну“.

В умовах пролетарської диктатури, яка жорстоко карає всілякі прояви контрреволюційної діяльності, для відвертого виступу представників великодержавного шовінізму нема місця. Тим то він діє тишком-нишком, замаскувавшись, мовчком. Він не може навіть виступити відверто з розгорненою своєю політичною та ідеологічною платформою. Ідеологію для нього випрацьовує та імпортує з-за кордону біла контрреволюційна еміграція.

Ярким представником ідеології цього роду є змінюхівець Устрялов, що безперестанно співає про „націонал-більшовізм“, про „російський прапор“, про „єдину, неподільну“. Відомо, що він також є й ідеолог непманівської буржуазії.

Тов. Сталін про великодержавно-змінюхівський шовінізм каже:

„Зовсім не випадковість, товариші, що змінюхівці здобули масу прихильників серед радянських чиновників. Це зовсім не випадковість. Не випадковість і те, що пани змінюхівці похваляють комуністів-більшовиків, начебто кажучи: ви про більшовізм скільки завгодно балакайте, а ми знаємо, що те, що не вдалось улаштувати Денікінові, ви це влаштуєте, що велику ідею великої Росії ви, більшовики, відновили, або ви її, в кожному разі, відновите“.

[„XII з'їзд РКП(б)“. Стенограф. звіт, 1923 р., стор. 444 (рос. вид)].

Відомо, які класові інтереси цієї буржуазії лежать в основі її великодержавно-шовіністичної ідеології: відновлення капіталізму на всій території колишньої Росії, завоювання та підкорення собі знову всіх народів, потрібних їй, щоб розширити ринок збуту,

ринок сировини тощо. Клясова суть і контрреволюційний характер цієї ідеології надто ясні та очевидні. Але в перекрученому вигляді, в замаскованій, переробленій та підфарбованій формі ця ідеологія гуляє і тепер, просякаючи з ворожого для нас табору в лави робітничої кляси і навіть у лави партії. У тій же промові на XII з'їзді нашої партії т. Сталін знову каже:

„Не випадковість і те, що навіть у деякі наші партійні установи пройшла ця ідея (ідея великодержавного шовінізму.—*Б. Г.*). Я був свідком того, як на лютневому пленумі, де вперше ставилося питання про другу палату, у складі ЦК лунали промови, невідповідні комунізмові, — промови, що не мають нічого спільного з інтернаціоналізмом. Все це ознака часу, повітря“.

[„XII з'їзд РКП(б)“. Стенограф. звіт, 1923 р. (рос. вид.).]

Дальше ми ще будемо говорити про статті та промови деяких жомуністів, які (статті та промови) не відповідають комунізмові та інтернаціоналізмові. А тут тільки треба сконстатувати, де коріння того великодержавно-російського націоналістичного ухилу, що проявляється навіть у лавах нашої партії, відомої зі свого інтернаціоналізму і правильного розв'язання національного питання.

Ідеологія великодержавно-російського шовінізму проходить у наш державний, як союзний, так і республіканський, апарат, заражаючи спеців, чиновників, а через них і деяких партійців. Цю небезпеку треба бачити і в жодному разі не можна її применшувати. І на цю небезпеку звернув увагу всієї партії XII партз'їзд:

„За один з ярих виявів спадщини старого часу слід вважати той факт, що Союз республік вважає частина радянських чиновників у центрі та на місцях *не за союз рівних державних одиниць*, покликаний забезпечити вільний розвиток національних республік, а як крок до ліквідації цих республік, як початок утворення так званого „єдиного, неподільного“.

[З резолюції XII з'їзду РКП(б) про національне питання].

Отже це факт, що ідеологія великодержавно-російського шовінізму жива. Її носії є міська непманівська буржуазія і ті шари інтелігенції, що з нею зв'язані. Через численні всілякі ланки, в перекрученому та завуальованому вигляді, підробленому під радянські умови, ця ідеологія проходить і в нашу партію. Цей ухил у лавах нашої партії проповідує і обороняє таку суму ідей:

„1. Зменшення значення України, як складової частини СРСР. Прагнення тлумачити утворення Союзу республік як фактичну ліквідацію національних республік.

2. Пропаганда нейтрального ставлення партії до процесу розвитку української культури. Розуміння її як відсталого селянської, у протилежність російської „пролетарській“.

3. Прагнення всілякими способами зберегти перевагу російської мови в державнім, громадським та культурним житті України.

4. Формальне ставлення до політики українізації. Визнання її тільки на словах.

5. Некритичне повторювання великодержавно-шовіністичних поглядів про так звану штучність українізації, про незрозумілу для народу „галицьку” мову тощо і культивування цих поглядів всередині партії.

6. Прагнення не провадити політику українізації в місті і серед пролетаріату, обмежившись тільки селом.

7. Надзвичайно тенденційне роздування окремих перекирочень при провадженні українізації. Спроби зобразити її як цілу систему порушення прав національних меншостей (росіян, євреїв)“.

[З заяви ЦК КП(б)У до Виконкому Комінтерну. Весна 1927 р.]

Якщо відверто контрреволюційний великодержавний націоналізм важко подибати в нас, то думки, вміщені в цих сімох тезах, часто можна чути з уст навіть комуніста.

Великодержавно-російський націоналістичний ухил у теперішніх умовах являє для нас основну небезпеку. Цей ухил, як і правий ухил, послаблює партію в боротьбі з класовими ворогами, веде до розриву зв'язку партії з трудящими масами колишніх гноблених національностей, таїть у собі загрозу розриву спілки робітників і селян, підсилює український (грузинський, білоруський, єврейський і т. ін.) націоналізм, зміцнює ідеологію націоналістичної великодержавної буржуазії, підриває довір'я колишніх гноблених народів до пролетаріату колишньої великодержавно-панівної нації. Побороги цей ухил і боротися з ним є найпершорядніше завдання нашої політики.

І вирішення з'їздів партії (XII з'їзд), і Ленін, і Сталін не раз підкреслювали доконечність цього завдання.

„Осуджуючи обидва ці ухили, як шкідливі та небезпечні для справи комунізму, і звертаючи увагу членів партії на особливу шкоду та особливу небезпеку ухилу до великодержавного шовінізму, з'їзд закликає до найскоршої ліквідації цих пережитків старого часу в нашій партійній будівництві“.

[З резолюції XII з'їзду РКП(б) про нацпитання].

„Основна небезпека, що звідси випливає, є небезпека, яка випливає від того, що в зв'язку з непом у нас росте не щоднини, а щогодини великодержавний шовінізм, найзашкарублший націоналізм, що намагається стерти все неросійське, зібрати всі нитки управління навколо російського начала і придавити неросійське“.

[З промови т. Сталіна на XII з'їзді РКП(б)].

У дусі вирішень XII з'їзду партії і КП(б)У оцінює небезпеку ухилу до великодержавного шовінізму у численних своїх вирішеннях¹⁾. У цілковитій же згоді з цими вирішеннями вона провадить і боротьбу з цим ухилом. Якраз проти цих вирішень і повстала досить таки згуртована група членів партії у нас на Україні.

Коріння українського націоналістичного ухилу трохи відмінне від коріння великодержавного шовінізму. Якщо там головну роль

¹⁾ Резолюція про українізацію. Червень 1926 р. Заява до Виконкому Комінтерну, 1927 р.

відіграє непманівська міська буржуазія, то тут куркуль. Хоча цілком не можна ігнорувати і значення українсько-непманівської буржуазії, яка все ж таки є, має свою інтелігенцію, бореться за свої класові інтереси. Та все таки головною активною націоналістичною силою на Україні є куркуль. Він же є й постачальник сільської та міської націоналістичної інтелігенції, що зв'язана з ним, підтримує його, виробляє куркульську націоналістичну ідеологію.

Червневий пленум ЦК і ЦКК КП(б)У у 1926 році про коріння українського націоналізму сказав:

„Цей шовінізм безперечно виростає на селі від куркуля і зв'язаної з ним сільської інтелігенції. Все ще недосить задовільний матеріальний стан головних груп сільської інтелігенції (учителів, агрономів, лікарів), само собою розуміється, тільки сприяє посиленню впливу на них куркулів. Так само безперечно, що куркулі намагатимуться цей вплив поширити і на інші шари селянства.

Український шовінізм росте також і в місті від покищо малочисленної та щораз більшої української дрібної буржуазії і інтелігенції, головно вихідців із села, а також спеців та службовців радянського апарату, що українізується, зв'язок якого з українською дрібною буржуазією тепер посилюється. Дрібна буржуазія, що посилюється, буде що далі, то більше мати вплив на пролетаріят і навіть на нашу партію“.

[З резолюції червневого пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У „Про підсумки українізації“ у 1926 році].

Класові інтереси куркульства, дрібної буржуазії, що зроджують український шовінізм,— спонукують його до боротьби за капіталістичний шлях розвитку України, за перетворення її в буржуазно-капіталістичну державу, за відрив і розрив з іншими радянськими республіками, за орієнтацію на капіталістичний Захід. Ці інтереси збігаються з плянами української контрреволюційної еміграції та світового імперіялізму (Англія, Польща).

Український шовінізм, що посилювався разом з посиленням його класових носіїв (особливо куркуля) на ґрунті непу, підтримуваній і підігріваний зовні, проходить і в лави нашої партії.

Проходячи в партію під тиском ворожих для нас класових сил, український шовінізм, заховавши ярко-контрреволюційні націоналістичні риси, висуває та обороняє таку систему думок та ідей:

„1. Недооцінювання і нерозуміння ролі робітничої класи та комуністичної партії в розв'язанні національного питання на Україні.

2. Архібіюрократичний та націоналістичний підхід до питання про темпи та форми залучення неукраїнської частини робітничої класи на Україні до української культури. Таке розуміння форсованого темпу, яке на практиці обертається в вимогу насильної українізації російських та інших робітників.

3. Невіра в сили та здатність нашої партії провадити нацполітику на Україні. Упадницький та пораженьський настрій щодо перспектив нашого соціалістичного будівництва.

4. Систематичне прагнення підірвати довір'я до основних партійних кадрів, зокрема до російських товаришів і особливо до тих, що прибувають з інших національних республік.

5. Цілком викривлене уявлення про нашу партію, як про "носія російського шовінізму, який нібито гнобить українців-комуністів."

6. Шалене цькування українських товаришів, які провадять правильну партійну лінію. Кваліфікування їх як зрадників, ренегатів, "нікчемних малоросів" тощо.

7. Певна підтримка пропаганди про орієнтацію української культури на капіталістичну Європу у противагу Москві".

[З заяви ЦК КП(б)У до ІККІ. 1927 р.]

Ми ще матимемо змогу говорити про конкретних носіїв цих ідей серед комуністів. А тепер важливо підкреслити, відкіля походять ці ідеї, як вони проходять у нашу партію.

Небезпека ухилу в бік українського шовінізму є в тому, що він послаблює партію в боротьбі з українською націоналістичною ідеологією, підсилює куркульство, розпалює національний розбрат і боротьбу, активізує світовий імперіялізм у його боротьбі проти УСРР. КП(б)У весь час бачила цей ухил, весь час бачила цю небезпеку і, не перестаючи, провадила й провадить з ним рішучу боротьбу.

Безперечно, що останнім часом, у зв'язку з загальним рішучим наступом пролетаріату на фронті соціалістичного будівництва, у зв'язку з буйним ростом соціалістичної промисловости та соціалістичного сектора в сільському господарстві, у зв'язку з політикою ліквідації куркуля як класу на боці суцільної колективізації — відповідно міняються і соціальні відносини в радянській країні. Та не слід забувати того, що все це діється в умовах гострої класової боротьби. А коли ще існують класи, а коли між ними точиться смертельна боротьба (бо ж відомо, що без наявности клас не може бути й класової боротьби), — то знімати тепер з арени політичної боротьби питання про націоналістичні ухили, про націоналістичну ідеологію не тільки завчасно, а й політично шкідливо. Навпаки, потрібно посилити боротьбу з класовим ворогом, що провадить боротьбу проти пролетарської диктатури і під прапором націоналістичної ідеології.

„Коли кажуть, що треба покласти в основу національного питання боротьбу з великоросійським шовінізмом, цим хочуть відзначити обов'язки російського комуніста самому провадити боротьбу з російським шовінізмом. Коли б не російські, а туркестанські або грузинські комуністи взяли за боротьбу з великоросійським шовінізмом, то їхню таку боротьбу розцінили б як антиросійський шовінізм. Лише російські комуністи можуть взяти на себе боротьбу з великоросійським шовінізмом і довести її до кінця..“

Й. Сталін.

„Суть ухилу до великоросійського державного шовінізму — у прагненні обминути національні рижниці мови, культури, побуту; у прагненні підготувати ліквідацію національних республік та областей, у намаганні підірвати принцип національного рівноправства і розвінчати політику партії щодо націоналізації апарату, націоналізації преси, школи й інших державних та громадських організацій“.

Й. Сталін, XVI з'їзд.

Теорія боротьби двох культур.

Найяркіша проява великодержавно-російського шовінізму в лавах нашої партії є, безумовно, теорія *боротьби* двох культур в її великодержавно-російській модифікації. Автором цієї теорії був Д. З. Лебідь.

Правильне ленінське, пролетарське розв'язання національного питання на Україні натикалося на величезні труднощі та ускладнення. За одну з цих трудностей слід вважати ту обставину, що на Україні перед революцією і в момент революції більшість пролетаріату, гегемона революції, проводиря переважливої маси трудящого селянства, своїм національним складом була російська або зрусифікована. Те саме треба сказати й про міську людинність взагалі. В той же час селянство, село було українське. Отже між пролетаріатом і селянством, від нього керованим, була роз'єднаність по національній лінії. Сила великого Жовтня, між іншим, ще зайвий раз і тут себе продемонструвала тим, що, не зважаючи на цю роз'єднаність, пролетаріат все ж таки забезпечив свою спілку з селянством і керував ним у боях за соціальне та національне визволення. Ця ж обставина в револю-

ції на Україні гостро ставила національну проблему. Тут позначився геній Леніна, що з усією напосідливістю та рішучістю підкреслював значення національного питання в пролетарській революції на Україні.

Друга трудність була та, що партія, комуністична партія України, керівниця пролетаріату, не відразу усвідомила собі велетенське значення національного питання на Україні. Партії довелося пройти цілий етап шляхом більшовізації, засвоюючи крок за кроком принципи ленінської національної політики. Відомо, що керівники київської організації нашої партії хворіли на люксембургіанство в національному питанні (Бош, Пятаков та інші) 1917 р. і пізніше. Відомо, що 1919, 1920, 1921 р.р. партії довелося боротися з помилками в національному питанні як окремих товаришів, так і цілих груп. За приклад такого роду помилок, ухилив у бік великодержавного шовінізму можуть правити виступи Х. Г. Раковського за тих років:

„Українські меншовики і есери додають до вимог російських меншовиків та есерів ще й національний момент, панування української мови в установах, протиставлячи це гасло гаслу рівноправності російської та української мови, що входило в програму уряду. Панування української мови повинно було визначити панування української дрібнобуржуазної інтелігенції та куркульства“.

(„Коммунист“, 1921 р., Харків).

Таке твердження, що не в'яжеться з жодними принципами комунізму, і що дико тепер звучить для нас, звичайно, було найгрубшим порушенням національної політики партії. І не можна тут сказати, що це була помилка, властива всій партії, всій КП(б)У і ВКП(б). Якраз навпаки. В. І. Ленін за тих часів рішуче й категорично попереджав від таких помилок. Ще в грудні 1919 року ЦК РКП(б) з ініціативи Леніна і за його настановленням ухвалив резолюцію про радянську владу на Україні, що її пункт четвертий присвячений національному питанню на Україні:

„Тому що українська культура (мова, школа тощо) протягом століть була гноблена від царату і панівних кляс Росії, ЦК РКП *ставить за обов'язок* усім членам партії *всіма засобами* усувати ті перешкоди, що заважають вільному розвитку української мови та *культури*. Оскільки на ґрунті гноблення протягом кількох століть серед відсталого частини українських мас спостерігається націоналістичні тенденції, члени партії повинні ставитися до них з *якнайбільшою обережністю*, протиставлячи їм слово *товариського ров'янення* спільності інтересів трудящих мас України та Росії.

Члени РКП на території України повинні на ділі запроваджувати право трудящих мас говорити в усіх радянських установах рідною мовою, поборюючи всіма засобами спроби штучно відштовхнути українську мову на другий плян. Навпаки, треба українську мову перетворити в зброю комуністичного виховання мас“.

(„Коммунист“, № 1, Харків, 1919 р.).

Від цієї виразної, ясної ленінської директиви були на Україні на практиці збочення, що їх не вважати за помилки не можна. Партія, більшовізуючись, поборювала їх, виживала, переходячи

на рейки справді ленінської національної політики. На шляху боротьби за ленінську лінію в національному питанні партії довелося зустрітися з так званою теорією боротьби двох культур, яка знайшла свого ідеолога у нас на Україні в особі т. Лебеда, що був тоді одним із секретарів ЦК КП(б)У, і яку подолано аж після XII з'їзду за допомогою його вирішень. Червневий пленум ЦК і ЦКК КП(б)У в 1926 році про цей минулий етап КП(б)У говорить так:

„Українська партійна організація спочатку недооцінювала ваги національного питання в революційній боротьбі на Україні, а деякі товариші доходили навіть до заперечування самого існування української нації. Звідси походило нерозуміння ленінського розв'язання національного питання, недооцінювання ваги української мови і розвитку української культури, як могутнього засобу культурного піднесення мас.

... Тільки з великим зусиллям за безпосередньою участю т. Леніна, і при тому далеко не відразу, а поступово, вдалося зламати недооцінювання національного питання і неправильне його розуміння серед керівної частини партії. Ще з більшим зусиллям удавалося провести правильну лінію в національному питанні серед партійних мас. Аж після XII з'їзду партія остаточно і рішуче пірвала з теорією боротьби двох культур і стала на шлях активної українізації“.

(З резолюції про підсумки українізації).

Цей пояснювальний вступ треба було зробити для того, щоб було зрозуміло, яким чином така теорія, як теорія боротьби двох культур, могла гуляти в КП(б)У протягом кількох років.

Звернімося тепер до викладу цієї теорії. Вона така ж елементарно проста, як і неправильна. Непоказний зміст її зводиться до такого: на Україні існує дві культури: міська й сільська. Пролетаріят приєднаний до міської культури. А міська культура до того ще й російська Ergo, російська культура, тобто міська культура, на Україні — своїм змістом є пролетарська. Отже, передовіша, прогресивніша, вища з історичними перспективами. А сільська культура — це українська культура, селянська культура, відсталіша, нижча, приречена на вмирання. Яка з цих двох культур переможе — чи російська, тобто пролетарська, чи українська, тобто селянська, — вирішить боротьба. А переможе безумовно передовіша, тобто пролетарська, російська. Звичайно, партія повинна зректися реакційної вигадки підтримувати українську культуру, приречену на загибель, і активно підтримати російську культуру, тобто пролетарську.

Що це справді так, а не жарт і не перекинуття, звернімося за свідомством до самого автора цієї теорії. Д. З. Лебідь 1923 р. писав:

„... Ми знаємо теоретично (sic! — Б. Г.), що є *неминуча боротьба двох культур*. У нас на Україні через історичні обставини *культура міста — це російська культура*, культура села — українська.

... Поставити собі завдання *активно українізувати партію*, отже й робітничу клясу (а коло цієї справи партія не може заходитися, не перекинувши своєї роботи і на робітничу клясу), тепер *буде для інтересів культур-*

ного руху (якого культурного руху? Є. Г.) захід реакційний, бо націоналізація, тобто штучне насаджування української мови в партії і робітничій клясі, при теперішньому політичному, економічному та культурному співвідношенні між містом і селом, — це значить стати на погляд *нижчої культури села* в порівнянні з *вищою культурою міста*.

... Оскільки селянин іноді вимагає навчання його дітей українською мовою, оскільки треба іноді йти на село і роз'яснювати селянам зрозумілою мовою питання, що їх цікавлять, то звідси ми повинні зробити висновок, що наша партія повинна опанувати українську мову і через неї запроваджувати культуру".

Усе це було видруковане напередодні XII з'їзду партії в „Комуністі“, центральному органі КП(б)У (27 березня 1923 р. № 73). Це якраз і є зразок тих промов та статей, які, за словами т. Сталіна, „не відповідають комунізмові і не мають нічого спільного з інтернаціоналізмом“. Теорія боротьби двох культур в її великодержавно-шовіністичній модифікації таїла в собі небезпеку розриву, політичного й культурного, між робітничою клясою і селянством, вела до поглиблення й загострення національних суперечностей, зміцнювала позиції великодержавного шовінізму, послаблюючи й гальмуючи українізацію, і цим розпалювала пристрасті українського шовінізму.

Нема чого й казати, що ця теорія нічого спільного не має ні з ленінізмом, ані з більшовізмом.

Можна було б тепер уже й не згадувати про цю теорію, якби вона не мала зв'язку з іншою теорією, теж боротьби двох культур, тільки вже в українсько-шовіністичній варіації (Хвильовий). Та про це буде ще мова далі.

Ще одна обставина змушує нагадати партії про цю теорію і ще раз вдарити по ній. Д. З. Лебідь вмістив статтю в „Большевику“ № 7 1928 р. під назвою „Увага ідеологічному фронтові“. У цій статті сказано: „русифікаторські пережитки на Україні в усякому разі безпосередньої загрози не являють“ (стор. 87). Ця фраза доводить, що в автора теорії боротьби двох культур „пережитки русифікаторства“ ще не зліквідовані, хоча в цій статті вперше він осуджує свою теорію. Це спонукало деяких товаришів, працівників КП(б)У, виступити проти Д. З. Лебеда¹⁾.

А також не треба забувати про те, що ця теорія, вигнана з лав партії, знайде і знаходить собі багато прихильників серед усіх тих, хто проти національної політики диктатури пролетаріату в нашій країні. А таких чимало. Прапор теорії боротьби двох культур підхопили українські й російські шовіністи. Особливо вона припала до вподоби українській контрреволюційній еміграції та її агентурі на Україні (СВУ). За цю ж теорію вхопилися і і трубадури троцькізму (Ваганян).

Ця теорія на XII з'їзді партії зустріла найрішучіший осуд,— XII з'їзд постановив:

¹⁾ Див. Скрипник—„Лист до тов. Лебеда“, „Большовик України“ № 9—10, 1928 р., а також лист редакції „Большовик України“ в „Большевику“ № 11, 1928 р.

„Балачки про переваги російської культури й висунення засади про неминучість перемоги вищої культури над культурами відсталіших народів (української, азербайджанської, узбекської, киргизької та ін.) є не що інше, як спроба закріпити панування великоруської національності“.

Теорія боротьби двох культур не є, отже, якась компромісна теорія невідомо чого з чим, як дехто думає. Це є найгостріша ідеологічна зброя в руках українських та російських шовіністів. Соціальне коріння цієї теорії глибоко таїться в клясових інтересах російської та української буржуазії. Та про це доведеться ще говорити, коли розбиратимемо цю ж саму теорію українсько-шовіністичної модифікації (хвильовізм).

Ваганянщина.

В. Ваганян, автор книжки „Про національну культуру“ (Гіз, 1927 р.), в суті продовжив даліше опрацювання теорії боротьби двох культур, подбав підвести під неї серйознішу „наукову“ базу, подбав „грунтовніше“ її теоретично уґрунтувати, одне слово, подбав поставити цю теорію на вищий ступінь проти того, що було у Д. З. Лебеда.

У теорії, що її розвиває В. Ваганян, великодержавний шовінізм, ідеологія нашого клясового ворога, стає перед нами в ще більше замаскованім вигляді, ще краще підробився під радянські В умови, ще вдаліше одягся в комуністичні фрази та формули. цьому ми зараз переконаємося. Поминемо ті філософствування В. Ваганяна, що зводяться до таких думок:

„Пролетаріят не має своєї клясової культури... Культура, що її творить робітнича кляса в її боротьбі за комунізм, у жодному разі не є клясова культура. Її ми назвемо... культурою кляси“

[В. Ваганян — „Про національну культуру“, стор. 9 (рос.).]

Викривати ці софізми ми заводитися не можемо. Їх уже в достатній мірі викрито.

Приступимо прямо й безпосередньо до Ваганянозих мудрувань і вигадок у питанні про національну культуру.

„Під національною культурою слід розуміти тільки панівну клясову культуру буржуазії“.

(Там само, стор. 51).

Така є одна з категоричних тез Ваганяна. Чи правильна вона взагалі? Ні. Вона правильна тільки для того суспільного устрою, де панівною клясою є буржуазія, капіталісти. Ця теза неправильна вже для такого суспільства, як перехідне від капіталізму до соціалізму, де панує диктатура пролетаріату. Це теза, що не зважає моменту, доби, клясового співвідношення, отже не діалектична і не марксистська і, значить, неправильна.

Наступна, не менш категорична теза В. Ваганяна є:

„Тепер уже боротьба за комунізм увійшла в таку стадію, коли національна культура править для неї за вельми сильне гальмо. Боротьба за комунізм немисленна без найрішучішої боротьби з національною культурою“.

(В. Ваганян — „Про національну культуру“, стор. 59).

В. Ваганян правильність цих тез намагається довести покликанням на Леніна, зміцнити свої думки авторитетом В. І. Леніна.

Усім відомо, що В. І. Ленін дуже гостро свого часу виступав проти гасла „національної культури“ в боротьбі з бундівцями та австро-марксистською школою. Ленін виступав проти гасла „національної культури“ в умовах буржуазно-капіталістичного суспільства тому, і тільки тому, що це культура буржуазна, культура панівної класи і іншою бути не може в умовах політичного панування буржуазії та поміщиків.

В. І. Ленін прямо каже:

„Але в кожній нації є також культура буржуазна (а переважно ще чорносоцетна та клерикальна), при тому не в вигляді тільки „елементів“, а в вигляді панівної культури. Тому „національна культура“ взагалі є культура поміщиків, попів, буржуазії“.

(В. І. Ленін, Твори, т. XIX, стор. 43 (рос.)).

Цієї діалектики якраз і не розуміє В. Ваганян. Формулу Леніна, точно історичну, точно конкретну, що стосується до певного суспільного устрою, він узагальнив і спробував її увічнити та застосувати до інших історичних і громадсько-політичних умов. Звичайно, така метода дала осічку і не могла її не дати.

Тим більше, що у В. І. Леніна ця проблема поставлена і розв'язана ясно і недвозначно.

В. І. Ленін писав:

„У кожній національній культурі є, хоча б нерозвинені, елементи демократичної та соціалістичної культури, бо в кожній нації є трудяща й експлуатована маса, умови життя якої зроджують ідеологію демократичну й соціалістичну. Але в кожній нації є також культура буржуазна (а переважно ще чорносоцетна та клерикальна), при тому не в вигляді тільки „елементів“, а в вигляді панівної культури. Тому „національна культура“ взагалі є культура поміщиків, попів, буржуазії“.

(Там само, стор. 43).

Думка В. І. Леніна, висловлена у цій цитаті, дає ключ до правильного розуміння національної культури. Поперше, Ленін не заперечує наявності національної культури. Подруге, в національній культурі є дві культури — буржуазна і соціалістична. Потретє, в умовах політичного й економічного панування буржуазії національна культура не може не бути культурою панівної класи. Адже ще Маркс писав:

„Думки панівної класи є за кожної доби панівні думки, тобто класа, що є панівною матеріальною силою суспільства, є в той же час його панівна духовна сила“.

(„Архів Маркса і Енгельса“, кн. I, стор. 230).

Дві цілковито збігаються думки Леніна (написано 1913 р.) з думками Маркса (опубліковано 1924 р.).

Само собою напрошується таке питання: чи вносить щось нове в проблему національної культури така обставина, як скинення панівної кляси буржуазії, завоювання політичної влади пролетаріатом? За Ваганяном, це не має жодного значення, а тим часом, за ходом думок В. І. Леніна і в цілковитій згоді з його методологією, ця обставина (політичне панування пролетаріату) вносить найкардинальнішу, найпринципйальнішу зміну. Національна культура далі існує, та тепер уже елементи соціалістичні й демократичні мають змогу здобути панівне значення. Що це справді так, показує даліше міркування В. І. Леніна:

„В ім'я національної культури — великоруської, польської, єврейської, української тощо — обробляють брудні й реакційні гешефти чорносотенці та клерикали, а потім і буржуа всіх націй. Такий є факт сучасного національного життя, якщо подивитися на нього по-марксистському, тобто з погляду клясової боротьби, якщо порівняти гасла з інтересами та політикою кляс“.

(В. І. Ленін. Твори, том XIX, стор. 42).

„Такий є факт сучасного національного життя“, що буржуазія, поміщики, клерикали, будучи панівною клясою, використовують національну культуру з власною клясовою експлуаторською метою. Та ж цей „факт сучасного життя“ може змінитися? Звичайно. Тоді повинно змінитися й наше ставлення до гасла національної культури. Нарешті, В. І. Ленін закінчує:

„Значення гасла національної культури визначається об'єктивним співвідношенням усіх кляс даної країни і всіх країн світу“.

(Там само, стор. 44).

Борець проти національної культури, її ворог, В. Ваганян, що не помітив у нашій країні диктатури пролетаріату, виявився неспроможним зрозуміти і ленінську діалектику.

Не зважаючи на те, що В. І. Ленін, виходячи з аналізу об'єктивного співвідношення всіх кляс даної країни і всіх країн світу, ставився негативно до національної культури (не треба забувати добу, клясу і т. ін.), він говорив:

„Є дві нації в кожній сучасній нації. Є дві національні культури в кожній національній культурі, є культура Пуришкевічів, Гучкових і Струве, та є також великоруська культура (очевидно, національна.— Є. Г.), характеризувана іменами Чернишевського і Плеханова. Є такі самі дві культури в українстві (який жах для Ваганяна!— Є. Г.), як і в Німеччині, Франції, Англії, у євреїв тощо“.

(В. І. Ленін. Твори, том XIX, стор. 50).

Якби Ленін заперечував національну культуру, наявність у ній демократичних пролетарських, соціалістичних елементів, то він би не заговорив про „національні гордощі великоросів“, та ще

не в такий період, коли Ваганян писав свою книжку, а за років імперіялістичної війни, у розпалі скаженого націоналізму, шовінізму, патріотизму; В. І. Ленін не насмілився б тоді вигукнути:

„Чи чуже для нас, свідомих пролетарів, почуття національної гордості? Звичайно, ні. Ми любимо свою мову і свій рідний край, ми найбільше працюємо над тим, щоб його трудящі маси (тобто 0,9 його людності) піднести до свідомого життя демократів та соціалістів. Нам найбільш бачити й почувати, яким насильствам, гнітові та знущанням піддають наш чудовий рідний край царські кати, дворяни та капіталісти. Ми пишаємося тим, що ці насильства спричинили відсіч з нашого середовища, з середовища великоросів, що це середовище висунуло Радіщева, декабристів, революціонерів різночинців 70-х років, що великоруська робітничка кляса утворила в 1905 році могутню революційну партію мас, що великоруський мужик почав ставати демократом, почав скидати попа та поміщика“.

(В. І. Ленін. Твори, т. XIX, стор. 156).

В. І. Ленін, у протизагаду гаслу національної культури, обороняв гасло „інтернаціональної культури, демократизму та всесвітнього робітничого руху“. У той же час Ленін говорив:

„Так, інтернаціональна культура не безнаціональна. Ніхто цього не говорив. Ніхто „чисто“ культури ні польської, ні єврейської, ані російської і т. ін. не проголошував“.

(Там само, стор. 43).

І даліше:

„Ставлячи гасло „інтернаціональної культури демократизму та всесвітнього робітничого руху“, ми з *кожної* національної культури беремо *тільки* її демократичні та соціалістичні елементи, беремо їх *тільки і безумовно* у протизагаду буржуазній культурі, буржуазному націоналізмові кожної нації“.

(Там само, стор. 43).

Ми ще побачимо, як усе, що сказав Ленін, далеко від того, що говорить і радить Ваганян. Політика партії, політика радянської влади в умовах пролетарської диктатури провадиться в цілковитій відповідності з ленінізмом. Поваливши панування буржуазії, розкріпачивши пригнічені нації, всі народи СРСР будують свою культуру, національну культуру — формою, — пролетарську, радянську, соціалістичну — змістом, перемагаючи й борючись з буржуазною культурою. У цій творчо-будівній роботі всі народи один одному допомагають, співробітничать, — тісно й одноставно.

Політика нашої партії в національному питанні виходить з такого загального принципу, що цілком відповідає ленінізмові:

„Гасло національної культури було гасло буржуазне, доки при владі стояла буржуазія, а консолідація націй відбувалася під егідою буржуазних порядків. Гасло національної культури стало гаслом пролетарським, коли при владі став пролетаріят, а консолідація націй стала відбуватися під егідою радянської влади. Хто не зрозумів цієї принципіальної різниці двох різних обставин, той ніколи не зрозуміє ні ленінізму, ані національного питання з погляду ленінізму“.

[Й. Сталін — „Питання ленінізму“, стор. 258 (рос.)].

До яких же практичних висновків привели В. Ваганяна його ці „теоретичні“ вимисли? Ставши на погляд заперечення національної культури в умовах пролетарської диктатури, ставши на погляд рішучого осудження нашої національної політики, обвинувачуючи партію в потуранні буржуазно-демократичним елементам у національних республіках, ставши на погляд обвинувачення партії в *переродженні* (провадить, мовляв, національну політику в буржуазно-демократичному дусі), Ваганян фактично прийшов до висновку, що конче потрібно знищити, припинити, перервати той велетенський процес культурної революції, що розгортається перед нашими очима в національних республіках.

І ці свої практичні висновки він намагається прикрити знову невинним гаслом „інтернаціональна культура національною мовою“. Але що „інтернаціональна культура не безнаціональна“, то у Ваганяна цією інтернаціональною культурою якимсь чудом виходить російська культура. Тим то Ваганян радить задушити національну культуру і прищепити всім націям російську культуру, використавши національну мову.

А це й є не що інше, як теорія боротьби двох культур.

Знову великодержавний російський шовінізм мусів був зробити величезний маскарад, величезне переодягнення, маскування, маневр, щоб зі сторінок ваганянівської творчости показати свої довгі русотяпські вуха.

Прочитавши книжку Ваганяна „Про національну культуру“, мимохіть скажеш: „Оце книжка! Та й написав!“ Тепер уже про автора цього „твору“ можна з певністю сказати, що над ним прямо тяжить якийсь фатум літературного невдатника. Візьметься він писати про життя та працю Плеханова, — будьте певні, що наплутає так, що з Плеханова зробить Леніна; візьметься, через непорозуміння, звичайно, розбирати питання історії нашої партії, — і тут виявить себе їздцем, що гарцює в посудній крамниці. І цим разом з ним сталося те саме. Цілком ясно, що говорити тепер про національну культуру, коли це питання набуло в нашому Союзі найактуальнішого політичного значення, це значить говорити про нацполітику нашої партії. „Досліди“ т. Ваганяна, через вищезазначену логіку, перетворилися в трактат, який можна було б назвати: „Міркування байдикуючої людини про нацполітику ВКП(б) і радянської влади“.

І було б далеко краще, якби автор так і назвав свою роботу. Тоді ясніша була б його мета, а саме — піддати нещадній ревізії ленінську політику в національному питанні. Ваганянові все одно, про що писав і чого вчив Ленін щодо цього питання. Точно так само він не хоче чути й про те, що партія не раз заявляла про свою політику в національнім питанні. Нібито вивчаючи питання про національну культуру, питання, на перший погляд, нібито теоретичне, — наш „дослідник“ насправді поставив собі мету ревізувати політику партії в національному питанні. І тут опозиціонер зостався вірним собі і в питаннях загальної політики.

і в питаннях окремого характеру, наприклад, у літературі. Невіра в сили робітничої класи, партії, паніка перед ворогом, втрата перспективи.

Послухаєш чи почитаєш Ваганяна — дивом дивуєшся: всюди в національних республіках панує й лютує національний шовінізм. Республіки потопують і гинуть у ньому. Рятуйте! Рятуйте нас!

Я не знаю, яку обізнаність зі справою виявив тов. Ваганян щодо інших республік, про які він пише (Грузія, Вірменія, Азербайджан, Білорусь), але щодо України, українських справ, українських культурних питань, то тут обізнаність зі справою, не перебільшуючи, рівняється нулеві. Читачі відразу переконуються в цьому. Відзначимо тут тільки ту неймовірну плутанину, необізнаність зі справою, що їх виявив автор щодо українських справ.

Тов. Ваганян, дуже рішуча та смілива людина, так знайомить читачів своєї книжки з літературною дискусією на Україні, що безумовно стосується до цієї проблеми, яку він трактує.

„Коли б у нас не було жодних інших матеріалів, крім дискусії навколо статті т. Хвильового, що так широко й так гаряче розгорнулася на Україні, то й цього було б цілком досить для найбільших тривог.

(*Й. Сталін*—„Питання ленінізму“, стор. 121).

Отже, Ваганян похвалився перед читачами, що він має в себе не тільки всі матеріали, що стосуються до дискусії навколо статті Хвильового, а ще якісь інші, йому одному відомі. Ми зараз переконаємося, що це не так, що він не мав у руках навіть потрібного мінімуму літератури не тільки для того, щоб писати на цю тему в великій книжці великі розділи, а просто, щоб елементарно ознайомитися з питанням.

Подивімося:

„Надрукував він (Хвильовий) у „Вістях“ українських статтю „Культура й побут“, яка з усіх поглядів є знаменна стаття (а сам же її не читав! — *Є. Г.*), особливо її останній розділ — „Московські задріпанки“ (знайдіть і конче прочитайте. — *Є. Г.*). Виходячи з тієї засади: 1) що Москва досі була господарем України, 2) що російська сучасна література в занепаді, 3) що російська література досі була просякнена ненавистю до української, і, нарешті, що між Україною і Росією мало спільного в царині економіки і в царині ідеології, — тов. Хвильовий вимагає „якомога шибче“ (швидше — *Є. Г.*) тікати, від Москви і в своїм культурнім будівництві орієнтуватися на західноєвропейську культуру. Тов. Хвильовий зарікається не бути (слід читати „бути“ — *Є. Г.*) заманеним до Москви, він віщує кінець „москвофільству“, годі „філософствувати“ — „дайш власний розум“.

(*В. Ваганян* — „Про національну культуру“, стор. 122).

Аджеж ясно, що чоловік не читав нічого з того, що написав Хвильовий. Не читав твору „Московські задріпанки“. Інакше, якби він їх читав, то не назвав би цю статтю „Культура й побут“ (до відома Ваганяна — „Культура й побут“ — це літературний додаток до газети „Вісті“. Ще до відома Ваганяна: ця стаття зветься „Апологети писаризму“ і видрукована вона в „Культурі

й Побуті“—№ 9, 10, 11, 12, 13 за 1926 р.). Якби він її читав, то навів би, будьте певні, щоб ствердити свої чотири тези, якусь цитату із статті, щоб не бути голословним.

Звідки ж він узяв ці відомості? Звідки у нього така „обізнаність“? Досить прочитати оцей уривок із газетної статті одного товариша, щоб відразу зрозуміти все шахрайство Ваганяна:

„*Стара російська література* просякнена ненавистю „до української поезії“ [у Ваганяна — „п. 2) що російська сучасна література в занепаді“—*Є. Г.*]. Російська література щодо української — „*господар*, від якого „українська поезія мусить якомога швидше тікати [у Ваганяна — „п. 1) що Москва *досі* була господарем України“—*Є. Г.*]. Між Росією і Україною дуже мало спільного навіть в економіці, не кажучи вже про культуру“ [у Ваганяна — „п. 4) що між Україною і Росією мало спільного і в царині економіки і в царині ідеології“—*Є. Г.*].

[*Романовський*—„Україна, Москва і Захід“, Харківський Пролетарій“ № 127 за 1926 р. (рос.).

Наведений газетний уривок належить перу тов. Романовського. У цьому уривку тов. Романовський,— добре чи погано, правильно чи ні, це інша річ,— викладає й критикує погляди тов. Хвильового. Нема сумніву в тому, що ця стаття і була „джерелом“ для ваганянівських „дослідів“ у питаннях літературної дискусії на Україні. Разюча схожість, мало не дослівне формулювання тез у Ваганяна та Романовського говорить про це. Та й сам „знавець“ покликається на цю статтю. Кінець-кінцем, справа особистого смаку (а іноді й справа літературно-наукової сумлінності) користуватися з свого погляду тими чи іншими матеріалами. Та не заплутуй же ти людей. Скажи, звідки і що запозичив. Якщо ти цього не робиш, то ми маємо право винуватити тебе в літературній неохайності, у плягіатстві. Це — поперше, а подруге, коли ти береш у когось щось, то будь чесний, не перекручуй, не бреш, не підтасовуй, не видумуй і не додавай від себе своїх вигадок. А то, далєбі, вийде кепсько; навіть сторонній людині, що не має ніякого стосунку до цього болота, стане соромно. І справді: Романовський, викладаючи думки Хвильового, каже: „*Російська література* щодо української „*господар*“, а Ваганян виправляє з властивим йому темпераментом: „*Москва* *досі* була *господарем* України“. Романовський, теж маючи на оці Хвильового, каже: „*Стара російська література* просякнена ненавистю до української поезії“, а Ваганянові, що не читав статті Хвильового і що абсолютно не знайомий з цим питанням, хочеться виправити і цю фразу: „Російська література була *досі* просякнена ненавистю до української“. Якщо в першому разі слова „російська література“ замінено словом „Москва“ (дрібниця, правда?) то в другому разі він викинув слово „стара“ і додав своє „досі“,— значить, до сьогоднішнього дня. Теж дрібниця. Хто буде перевіряти, як там сказано у Хвильового—стара література, чи література сьогоднішнього дня просякнена ненавистю до української літератури?

Так боротися з націоналізмом, шовінізмом не можна. Так Ваганяни нам не допоможуть у нашій боротьбі з хвильовізмом. Навпаки, якраз навпаки. Це допомога нашим ворагам. Ми не обороняємо Хвильового. Але потрібна сумлінність і до противника. Треба його дослідити, щоб перемогти. Якщо ти не читав нічого, то й не базікай. А щодо Хвильового, то Ваганян дуже м'яко його критикує. Це зрозуміло. Він бо не читав ні художніх, ані публіцистичних його творів.

Читач думає, що на цьому справа й скінчилася. Аж ніяк. Новоз'явлений „знавець“ національного питання, втративши всяку елементарну скромність і сором, узявся до полеміки на три фронти: 1) з Хвильовим, 2) з Романовським, 3) з Скрипником.

І тут він знову деклямує:

„Стаття Хвильового спричинила велике число відгуків (Оскільки знайомий Ваганян з цим „великим числом“— читач уже знає.— Є. Г.) Він дістав сувору відповідь від ряду відповідальних товаришів. Ця дискусія виявила три погляди в цьому питанні (яка чудова компетенція!— Є. Г.). З нашого погляду (яка важність!— Є. Г.) і наших цілей ми вважали за найбільш підходящі (sic!— Є. Г.) дві статті, що виявляють два відтінки серед заперечень, скерованих проти тов. Хвильового“.

(Романовський — „Україна, Москва і Захід“, стор. 122).

Шкода, шкода, що тов. Ваганян не вказав нам і третього відтінку. Чи не свою він мізерну позицію скромно величає „відтінком“? Та годі жартувати. Вся суть у тому, що й тут він фіглює. Нічого він не має, крім згаданої статті Романовського і статті т. Скрипника, вміщеної на відповідь т. Романовському в журналі „Більшовик України“ № 1, 1926 р. „Підсумки літературної дискусії“.

А ця полеміка Ваганяна з тов. Романовським і Скрипником дуже дивна. Він б'є Романовського, запозичуючи аргументацію у тов. Скрипника, і так само точно заперечує проти тих тверджень у статті тов. Скрипника, з якими щойно солідаризувався. Та апломб чудовий, надзвичайний.

Романовський, визначаючи соціальну базу ухилів Хвильового, пише: „Думки Хвильового є думки, що відбивають настрої певної української суспільної групи“,— Ваганян реторює:

„Шкода. дуже шкода, що тов. Романовський не зацікавився питанням, яка велика ця „суспільна група“. Аджеж, політично надзвичайно важливе саме це питання. Боюсь, що коли уважно розглянути, то виявиться, що зовсім не мала частина української інтелігенції — фактичний побудник теперішніх балачок про національну культуру — провадить безнастанну, більш чи менш спритно приховану, боротьбу з інтернаціональною культурою, провадить шалену боротьбу проти будівництва її українською мовою“.

(В. Ваганян — „Про національну культуру“, стор. 123).

Це просто заперечення задля заперечення, а не в суті. Причепився до Романовського і вимагає: скажи число послідовників Хвильового, обчисли. Конче обчисли. Одначе повинен же знати

колишній редактор „Под знаменем марксизма“ і „Воинствующего материалиста“, що суть тут не в числі, а в точності та правильності соціологічної діагнози. І зробила це партія, у партійному документі це зафіксовано. Та про це все Ваганян не знає. А він повинен би знати резолюцію червненого пленуму ЦК КП(б)У у 1926 р., де про це питання сказано точно і ясно.

„Кинені в пресі гасла орієнтації на Європу: „геть від Москви“ тощо вельми показові, хоч покищо стосуються до питань культури та літератури.

Такі гасла можуть правити тільки за прапор для української дрібної буржуазії, що зростає на ґрунті непу, бо вона розуміє відродження нації як буржуазну реставрацію, а під орієнтацією на Європу безперечно розуміє орієнтацію на Європу капіталістичну — відмежування від цитаделі міжнародної революції, столиці СРСР — Москви“.

[З резолюції червненого пленуму ЦК КП(б)У „Про підсумки українізації“, 1926 р.]

Коли б Ваганян потрудився познайомитися з цією резолюцією, з цим головним партійним документом, він би тоді знав, що партія бачить небезпеку, знає про її розміри, її коріння, накреслює правильні методи боротьби з нею. Він би тоді знав, як партія бореться з шовінізмом, з обома його флянгами, що з них один — це Хвильовий, а другий — Ваганян.

Що хоче сказати тов. Ваганян проти тов. Скрипника — важко зрозуміти. Тов. Скрипник дуже енергійно обороняє ті думки, що є в партійній резолюції:

„Будівництво трудящими масами союзу міжнародної пролетарської культури не є якась опіка одної культури над другою, і не є якась гегемонія одної культури над другою або над другими, не є якась претенсія на якісь нерівноправні відносини між народами, а навпаки: братерське співробітництво у спільній справі“.

(„Більшовик України“, № 1, 1926 р., стор. 27).

І конкретніше пише тов. Скрипник про взаємини культурного пролетарського будівництва на Україні і в Росії:

„Якщо тов. Романовський думає, що літературні російські течії можуть претендувати на таку роль, щоб бути гегемонами щодо українських літературних течій, то це цілком неправильний погляд. Між сучасною українською і російською літературою тепер в жодному разі не може бути такого становища, щоб одна з них могла бути визнана за самостійний чинник культурних цінностей, а друга література може для свого розвитку тільки чекати допомоги. Ці літератури впливають і повинні впливати одна на одну. Українська література і театральна творчість уже настільки виявили свою силу, дали стільки творчих цінностей, що ніяк її не можна зводити до другорядної ролі“.

(„Більшовик України“, № 1, 1926 р., стор. 28).

Чи заперечує Ваганян проти цих тверджень, що становлять суть статті тов. Скрипника? Ні. Не заперечує. Цілком солідаризується.

„Досягнення культурної творчості всіх народів нашого Союзу становлять спільну культуру міжнародного пролетаріату, без претенсій з боку культури якого б то не було народу на гегемонію“.

(В. Ваганян—„Про національну культуру“, стор. 124).

У чім же річ? А от скаржитесь Ваганян, що є невеликі народи, економічно й культурно відсталі, які справді потребують допомоги від російської культури. І тут Ваганян стукає у відчинені двері. Тільки правильніше було б сказати, що цим народам, культурно й економічно відсталим, повинні допомогти не тільки народи РСФРР, а й народи всього Союзу. І тут, безумовно, має рацію тов. Скрипник, коли каже:

„Комуністична партія в цілому ставить собі свідоме завдання допомоги в справі культурного будівництва передових, культурно розвиненіших наших народів Союзу тим народам, що перед Жовтневою революцією були пригнічені, придавлені і поставлені на нижчий ступінь культурного розвитку. Тільки такий шлях є шлях справжнього братерського об'єднання народів у нашому Союзі“.

(„Більшовик України“, № 1, 1926 р., стор. 27).

Нема жодної змоги розібрати всю суперечливість Ваганянової писанини, хоча б тільки того, що стосується до питання про Україну. Там, що не фраза, то справжня „перлина“. Ну, скажіть, чи можна полемізувати з Ваганяном і доводити йому, що українська мова є мова, а не говірка? Адже він твердить останнє: „Мабуть остання (галицька) говірка є багатша від російсько-української“. Та ж це старе, всім остогидле, Жовтнем знищене чорносотенство. Те саме і про поділ української мови на українську й галицьку. А які цікаві його обивательські нарікання, взяті з уст базарних міщан, про накидування, переслідування, утиски і т.ін.

Ваганян запрягається Марксом і Леніним на кожному кроці, а яка цікава його фраза:

„Через політичні умови передреволюційної Росії українська національна культура утворювалася в закордонній Україні“.

(Ваганян — „Про національну культуру“, стор. 126).

Оце новина! Приємно почути з уст марксиста, що претендує на ролю теоретика, такі слова: виходить, що тридцятимільйоновий український народ імпортував культуру, як якийсь товар до своєї країни. Ото сказав! Або, наприклад, яке знамените мовчання Ваганяна, коли він говорить про літературну дискусію на Україні, про теорію боротьби двох культур. Невже це не має жодного стосунку до „національної культури“? А справді він є завзятий оборонець і уgruntовник цієї теорії.

Ваганян у передмові, звертаючись до критики, каже: „Не жалуйте мене“. Ми його не послухали. Ми були досить поблажливі. А „праця“ тов. Ваганяна заслуговує на найнещадніше роз-

криття як політично шкідливий твір, що лле воду на млин націоналістів-шовіністів, ревізує ленінську політику в національному питанні, сіє недовір'я, скептицизм у рядах пролетаріату щодо розв'язання культурних і національних завдань. Нігілізм у національнім питанні, який у тов. Ваганяна переплітається з великодержавно-російським шовінізмом, є не менш небезпечний і шкідливий, ніж його рідний брат—націоналістичний шовінізм.

Опозиційний бльок і національне питання на Україні.

Останнім часом (літо 1927 р.) Зінов'єв зформулював свої розходження з партією і в національному питанні. На засіданні президії ЦКК 24 червня 1927 р. Зінов'єв сказав:

„Сталін порушив дисципліну в національному питанні... Ленін мав цілковиту слушність у національному питанні, в той час як Сталін у цьому питанні допускався цілого ряду помилок. Ми маємо й тепер неправильну сталінську політику в національному питанні в ряді національних республік. У нас не допомагають корінним комуністам-націоналам вийти на дорогу, взяти в свої руки справу, стати на ноги. В нас проквітає командування і „колонізаторство“. Сталін веде архібезпринципну політику в національному питанні. Насаджують штучно „лівих“ і „правих“, а потім їх стикають лобами. На Україні провадиться таку „українізацію“, яка явно суперечить нашій національній політиці, б'є по нашій лінії в цьому питанні, допомагає петлюрівщині, а справжньому шовінізмові відсічі нема... Секретарський „розсуд“ замінює в нас правильну національну політику. Резолюція відомої партнаради про національне питання, скликаної не з ініціятиви Сталіна, в життя не запроваджується“¹⁾.

Якщо це обвинувачення партії в неправильності її національної політики (обвинувачення тов. Сталіна є обвинувачення партії, бо тов. Сталін провадить політику партії) пристосувати до українських умов, до роботи КП(б)У, то матимемо такі обвинувачення на адресу української більшовицької організації, ЦК КП(б)У:

1. Провадиться безпринципну національну політику.
2. Відтирається, усувається від роботи місцевих комуністів-націоналів.
3. Провадиться політику командування та колонізаторства.
4. Нема боротьби зі справжнім шовінізмом.
5. Провадиться таку українізацію, що допомагає петлюрівщині.
6. Резолюцію партнаради 1923 року про національне питання не запроваджується в життя.
7. Штучно насаджується правих та лівих і стикається їх лобами.

У даному разі, як і завжди, Зінов'єв знову ухитряється висловити думки, що одна одній суперечить, одна одну виключає. Він

¹⁾ Колись Зінов'єв був про це іншої думки, коли він боровся проти Троцького. Зберігся партійний документ, де сказано: „Незабаром після XII з'їзду Полібюро з ініціятиви тов. Сталіна скликало відому нараду комуністів-націоналів, яка багато попрацювала і забезпечила не на словах, а на ділі запровадження ленінських поглядів у національному питанні“. Підписи: Н. Бухарін, Г. Зінов'єв, М. Калінін, В. Молотов, Я. Рудзутак, О. Риков, І. Сталін, М. Томський.

одночасно мало не в кожному реченні зумів кинути обвинувачення ЦК КП(б)У у двох смертельних гріхах—у *русотяпстві* та *українському шовінізмі*. Тактично з погляду Зінов'єва це зрозуміло. Опрацьовуючи платформу про національне питання тепер, Зінов'єв має ту саму мету, що й на XIV з'їзді—притягнути у свої ряди і націоналістів-ухильників. Тому реверанс перед ними—вітальний кивок шумськістам, хвильовістам, грузинським ухильникам. Та не можна скривдити і старих нігілістів у національному питанні (Пятаков, Радек), не можна скривдити і Ваганяна; тому обвинувачення партії в шовінізмі, у насаджуванні петлюрівщини, у браку боротьби з українським шовінізмом. Одне слово, „у Явдохи всього потроху“.

Яка ж правда в дійсності?

Історія української більшовицької організації за останні два роки багата на факти і досвід загостреної боротьби проти двох ухилів у національному питанні—українсько-національно-шовіністичного і великодержавно-русотяпського. Партія однаково нещадно боролася з обома цими ухилами. Увага всієї української парторганізації була в цей час прикована до цього питання. Досить нагадати червневий пленум ЦК КП(б)У у 1926 р. Це сталося тому, як своєчасно передбачила партія [див. резолюцію про національне питання XII з'їзду ВКП(б)], ми були свідками широкої прояви обох цих ухилів, що пройшли в партію і захлинули деякі її частини, щоправда, незначні. У лавах нашої партії яскравим представником, виразником ідеології українського шовінізму виступив Хвильовий. З соціально-політичного погляду Хвильовий відбивав і виявляв натиск українського куркуля, націоналістичного інтелігента, непмага на пролетарську диктатуру. Хвильовий ішов у бльоку з цими соціальними елементами, що їх відродив й зродив неп. Він сам це розумів і не затаював, про що свідчить його заява:

„Характеристично те, що в союзники собі ми взяли теж частину української інтелігенції, яка прийшла до міста. Правда, звідси на нас може несподівано вплинути міський буржуа, але також правда, що з двох ліх треба вибирати менше“.

Це красномовно доводить його бльок з неоклясиками, цими якими представниками в художній літературі буржуазії.

Хвильового рішуче й категорично з самого початку підтримав Шумський, потім нерішуче і двозначно намагався від нього відмежуватися. На питання партії, чи згоден тов. Шумський з поглядами Хвильового, він відповідає:

„Мені ставлять питання, чи згоден я з цим шляхом розвитку молодой української літератури, і зокрема з тією орієнтацією, яку їй дає тов. Хвильовий у розділі „Московські задрипанки“. Я згоден з основною думкою т. Хвильового про те, якими шляхами повинна розвиватися українська література і яким матеріалом вона повинна житися. Та не згоден я з тією формою, в яку одягає тов. Хвильовий цю правильну думку в своєму розділі „Московські задрипанки“ і з його утрированными та гострими формулюваннями“.

(З промови в ЦК 12 травня 1927 р.)

Здається, ясно без коментарів. Як же партія поставилась до цих поглядів тов. Хвильового і тепер уже тов. Шумського? Вона категорично осудила і відхилила їх.

„Кинені в пресі гасла орієнтації на Європу „геть від Москви“ тоще зельми показові, хоч покищо стосуються до питань культури та літератури.

Такі гасла можуть правити тільки за прапор для української дрібної буржуазії, що зростає на ґрунті непу, бо вона розуміє відродження нації як буржуазну реставрацію, а під орієнтацією на Європу безперечно розуміє орієнтацію на Європу капіталістичну—відмежування від цитаделі міжнародної революції, столиці СРСР — Москви. Цим шляхам розвитку ми проти-ставимо наш пролетарський шлях“.

[З резолюції червневого пленуму ЦК КП(б)У 1926 року. „Про підсумки українізації“].

У цій же резолюції партія вказала шляхи правильного проведення та розв'язання національного питання на Україні в ленінському дусі, вказала шляхи розвитку української культури, вказала методи втягнення в роботу соціалістичного будівництва нових сил, нових кадрів. Партія й надалі, борючись за гегемонію пролетаріату в українському культурному процесі, продовжувала і продовжує нещадно, безжалюбно, по-ленінському, по-більшовицькому боротися з українським шовінізмом як у рядах партії (Хвильовий, Шумський, Максимович), так і поза нею (Зеров, Єфремов, Могилянський, Грушевський, Донцов), бо й ці останні, аж до буржуазії Західної України, що остаточно пішла у Канносу до Пілсудського, підтримують наших ухильників у рядах партії.

Досить нагадати про те скажене цькування нашої політики на Україні, особливо національної, що його провадять на сторінках буржуазних газет у Західній Україні в зв'язку з дискусією у нас про національне питання. Наша партія якнайенергійніше допомогла вижити націоналістичний ухил і націоналістичну зраду в рядах братерської КПЗУ, що виявився там у зв'язку з відмовленням керівників КПЗУ визнати помилки Шумського, підтримати КП(б)У в боротьбі з шумськізмом, що спричинило навіть розкол у цій партії (КПЗУ).

Партія дуже добре бачить небезпеку українського шовінізму, знає його суть, бореться з ним. Де ж тут хоч видимість тих тверджень Зінов'єва, про які згадувалося? Де тут підтримка петлюрівщини? Злісна видумка, недозволенний, легковажний наклеп, спричинений, як завжди, бажанням здискредитувати ЦК КП(б)У — українську організацію.

Та, як згадувалося вище, Зінов'єв, поряд з обвинуваченням на адресу партії і потуранням українському шовінізмові, ухитрився кинути партії й інше, протилежне обвинувачення — у колонізаторстві, у великодержавно-русотяпському шовінізмі.

У чому суть цього ухилу?

„Треба сконстатувати певний тиск на групи робітників і на членів партії російської націоналістичної великодержавної стихії, яка прагне зберегти на

Радянській Україні за російською культурою те упривілейоване становище, що його вона мала за царату. Такий тиск об'єктивно підтримують окремі виступи всередині партії, що йдуть у розріз з тією національною політикою, яку провадить партія, і що прямо грають на руку шовіністичному російському міщанству. Російський шовіністичний ухил у партії є в ігнорванні чи недоцінюванні значення національного питання на Україні, яку часто прикривають інтернаціоналістичними фразами, що виявляється: 1) у зменшенні значення України, як частини СРСР, у прагненні тлумачити утворення СРСР як фактичну ліквідацію національних республік; 2) у проведенні неутрального ставлення партії до розвитку української культури, у трактуванні її як відсталого, селянської, у протигагу російській „пролетарській“; 3) у спробі за всяку ціну зберегти перевагу російської мови у внутрішнім державним, громадським та культурним житті України; 4) у формальнім ставленні до проведення українізації, визнаваної тільки на словах; 5) у некритичному повторюванні шовіністичних великодержавних поглядів про так звану штучність українізації, незрозумілу для народу „галицьку“ мову й т. ін., і в культивуванні їх серед партії; 6) у прагненні не провадити політики українізації в містах та серед пролетаріату, обмеживши її тільки селом; 7) у надто тенденційнім роздуванні окремих переколючень при провадженні українізації й у спробах зобразити їх у вигляді цілої політичної системи порушення прав національних меншостей (російської, єврейської)“.

[З заяви ЦК КП(б)У до Комінтерну].

От розгорнена клясична програма колонізаторства. Хай поб'ється Зінов'єв показати, що партія на Україні запроваджує цю програму або хоч один її пункт. Не вдасться це йому зробити. Партія провадить якраз протилежну політику, жорстоко борючись з таким колонізаторством, з таким русотяпством. І особливо за останні два роки вона дійшла в цій роботі великих успіхів.

Національний склад партії чимраз більше змінюється в бік збільшення відсотка українців; те саме стосується і до керівних кадрів партії. Та партія, не обмежуючись досягненими успіхами, неухильно працює над тим, щоб справді по-ленінському розв'язати національне питання на Україні.

Партія неухильно працює над тим, щоб у бурхливому процесі росту української культури (школа, преса, література) зберегти провід за собою, гегемонію в цьому процесі за робітничою клясою, і це їй вдається. Партія дуже добре бачить перспективи цього процесу, завдання цієї роботи. Сліпий тільки один Зінов'єв і його однодумці. Справді, хто в нашій партії є „колонізатор“ (в лапках, бо справжнім колонізаторам не місце в ленінській партії), оскільки він себе політично проявив? Ваганян. Це він виступив завзятим противником будівництва національної культури формою — пролетарської змістом національних республік в умовах пролетарської диктатури, під проводом ленінської партії. Це його підтримував Зінов'єв на серпневому пленумі ЦК ВКП(б). Та Зінов'єв далеко раніш ніж Ваганян проявив себе ворогом ленінського розуміння національного питання. Він ще далеко раніш ніж Ваганян показав вуха великодержавного русотяпа. Він давно вже проповідував теорію боротьби двох культур. Він давно проявив невіру в ріст партійних кадрів у національних республіках. Досить згадати кілька виступів Зінов'єва у цих питаннях.

„У чому полягає національна політика на Україні? Перша заповідь звучить: в жодному разі не займатися русотяпством або головотяпством: *зробити так, щоб ніхто не міг заіждовіти, що ми хочемо перешкоджати українському мужикові говорити українською мовою.* Тепер про це думає вже мало хто. І тільки у деяких зубрів з нашого середовища zostали старі настрої. Ми вважаємо, що мова повинна вільно розвиватися. *Кінець-кінцем, через ряд років перемаже та мова, яка має більше коріння, є життєвіша, культурніша.* Отже наша політика є в тому, щоб не на словах, а на ділі, щиро і чесно показати українському селу, що радянська влада йому не заважає говорити і вчити своїх дітей якою завгодно мовою.“

(V всеукраїнська конференція).

Що це таке? Хіба це не теорія боротьби двох культур у русифікаторській формі? Хіба це не є визнання за російською культурою гегемонії? Хіба це не є відрив і протиставлення пролетаріату (місто) селянинові (село)? Хіба це не є сутичка пролетаріату з селянством на ґрунті національної боротьби? Хіба це не на руку справжній петлюрівщині і хіба це не її політика? Хіба, кінець-кінцем, Ленін будь-коли у чомубудь подібного вчив?

Ледвѣ чи можна в цьому сумніватися. Інший „теоретик“ національного питання, який при okazji теж не відмовився б по вчити партію „правильної національної політики“,— Раковський, що працював на Україні у 1921 році, так розумів національне питання в українських умовах:

„Українські меншовики та есери додають до вимог російських меншовиків та есерів ще й національний момент, панування української мови, протиставлячи це гасло рівноправности російської і української, що входило в програму уряду. Панування української мови повинно було визначати панування української дрібнобуржуазної інтелігенції та українського куркульства“.

(„Коммунист“, 1921 р.).

Хай покаже Зінов'єв, що обвинувачує партію в колонізаторстві, чи є тепер щось подібне в нашій національній політиці? Досить тільки пальцем показати на цих колишніх горе-„теоретиків“ та горе-„практиків“, щоб відразу побачити, як партія далеко пішла лєнінським шляхом у справі розв'язання національного питання на Україні. Та можливо, ця думка (Зінов'єв, Раковський) була офіційна думка партії? Ні.

У грудні 1919 р. ЦК РКП(б) з ініціативи Лєніна й за його настановленням ухвалив резолюцію про радянську владу на Україні, що її пункт 4 присвячений національному питанню на Україні:

„Тому що українська культура (мова, школа тощо) протягом століть була гноблена від царату і панівних класів Росії, ЦК РКП ставить за обов'язок усім членам партії всіма засобами допомогти усунути всі перешкоди, що гальмують вільний розвиток української мови й культури. Оскільки на ґрунті багатовікового гноблення серед відсталой частини українських мас спостерігається націоналістичні тенденції, члени РКП, повинні ставитися до них з великою обережністю, протиставлячи їм слово товариського пояснення спільности інтересів трудящих мас України й Росії.“

Члени РКП на території України повинні на ділі запроваджувати право трудящих мас учитися й говорити в усіх радянських установах рідною мовою,

всіма способами перемагаючи спроби відштовхнути українську мову на друге місце, намагаючись, навпаки, обернути українську мову в зброю комуністичної освіти трудящих мас. Треба негайно вжити заходів, щоб у всіх радянських установах було досить співробітників, що володіють українською мовою, з тим, щоб надалі всі службовці вміли говорити по-українському“.

(„Коммунист“, № 1, Харків, 28 грудня, 1919 р.).

Де тут є хоч одне слово про те, що переможе культурніша мова? Де тут є хоч одне слово про те, що панування української мови — це панування дрібнобуржуазної інтелігенції та українського куркульства? Де тут, нарешті, хоч одне слово про те, що українізація партії — захід реакційний? Якраз навпаки.

Не важко переконатися, оскільки правильно Зінов'єв та Раківський у 1920—1921 р.р. провадили ленінську національну політику. І не диво, що цей старий русотяп (Зінов'єв) у правильній ленінській національній політиці, що її накреслив Ленін ще в 1919 році для України, вбачив петлюривщину.

Зінов'єв цього погляду не зрікся ні 1923 р., ані 1927 р. Тов. Скрипчик на партнаradі про національне питання у 1923 р. вимагав українізації апарату Наркомфіну, на що йому Зінов'єв цілком без рації сказав:

„Це вже зайве. Якби Наркомфін складався навіть з самих українців, то грошей від цього не прибавилося б“.

Зінов'єв у національному питанні має ліберально-буржуазний погляд. Він схильний ще дарувати тій чи іншій національності рідну мову, схильний обдарувати її правом говорити рідною мовою, щоб „не запідозрили“... схильний дати їй матеріальну допомогу. Та це ще не все. Це може зробити і перша-ліпша буржуазна держава. Зінов'єв стоїть на позиції територіально-культурної автономії.

Зінов'єв у 1927 році, як величезне відкриття, презентує партії та республікам, що входять у склад СРСР, „вільність рідної мови, матеріальну допомогу відсталим націям тощо“¹⁾.

У той же час він виступив проти будівництва національної культури — формою, пролетарської — змістом, критикуючи політику партії та радвлади в цьому питанні цілком у дусі Ваганяна і відверто з ним солідаризуючись. Тов. Сталін з приводу цього Зінов'євого виступу сказав:

„Те, що тут торочив тов. Зінов'єв про національну культуру, слід би увічнити для того, щоб партія знала, що тов. Зінов'єв є противник розвитку національної культури народів СРСР на радянській основі, що він є на ділі прихильник колонізаторства“. „Ленін у своїх листах до товаришів, що працюють у національних областях та республіках, закликав до розвитку національної культури цих областей та республік на основі рад. Саме тому, що після взяття пролетаріатом влади ми весь час ішли цим шляхом, саме тому вдалось нам утворити небачену в світі інтернаціональну будівлю, звану

¹⁾ З промови на серпневому пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б).

Союзом Радянських Соціалістичних Республік. А ось тов. Зінов'єв думає тепер перевернути все це, закреслити, поховати, проголошуючи війну національній культурі. І це колонізаторське базікання в національному питанні зветься у нього ленінізмом. Чи не смішне це? Шкода, що грузинські ухильники не знають ще про це“.

(Й. Сталін—„Про опозицію“. Статті і промови 1921—1927 р.р. Гиз, 1928. р., стор. 688—690).

І тут ми бачимо таке явище, коли націоналістична буржуазна ідеологія, ідеологія великодержавного колонізаторства стала перед нами в формі „лівої“ троцькістської фразеології. Але й цей „трюк“ партію збентежити не може.

Партія, вірна вченню та заповітам свого великого геніяльного проводиря Леніна, не має наміру націям, що визволилися в Жовтні з ярма царату, його гніту, накидати їм мову, побут, культуру російського народу. Партія також не має наміру передати гегемонію в культурному процесі національних республік буржуазії, націоналістам, шовіністам. Партія твердо й неухильно йде правильним ленінським шляхом: будівництво інтернаціональної культури — змістом і національної — формою, бо: „інтернаціональна культура не безнаціональна“¹⁾.

Тому партія така нещадна до ухилів, чи то український, чи російський, чи єврейський.

Робота важка, трудна, але партія, спираючись на робітничу клясу й трудящі маси, з нею справляється. А Зінов'єв своїми легковажними та наклепницькими наскоками виразно їй (роботі і партії) перешкоджає, маючи фракційні цілі — утворити єдиний опозиційний троцькістський бльо́к проти ленінської партії. У цей бльо́к повинні бути виключені не тільки відламки колишніх фракцій та угруповань (робітнича опозиція, демократичний централізм тощо). Зінов'єв намагається цей бльо́к розширити, щоб догодити, звичайно, Троцькому притягненням ще й ухильників усіх гатунків та видів у національному питанні (грузинські ухильники, українські хвильовісти і шумськісти і зрадники типу Турянського-Василькова, великодержавники типу Ваганяна і т. ін.). Цими намірами пройнята і його політична платформа в національному питанні. Тим то вона така чужа й ворожа ленінізмові, як і вся антипартійна діяльність Зінов'єва того часу.

Українізація та помилки Ларіна.

Ленінська політика в національному питанні нашої партії та радянської влади, бурхливий темп будівництва української пролетарської культури, безперечно, спричинюють шалений опір клясового ворога, націоналістів усіх мастей, українських та великодержавних. Великодержавники в цій боротьбі наряжаються в одержу

¹⁾ В. І. Ленін. Твори, т. XIX, стор. 43.

псевдо-інтернаціоналізму, виступають на оборону „потоптаной“ і „пригнобленої“ російської мови, російської культури, російської людності на Україні. Клясовий підклад цієї боротьби надзвичайно ясний: непман, чиновник, міщанин — проти українізації, проти національного розквідачення українських трудящих мас. Виступ тов. Ларіна якраз і висловлював клясове незадоволення великодержавного шовінізму з національної політики КП(б)У. Хоча т. Ларін і намагається уґрунтувати доводи в своїй статті вирішеннями XII з'їзду партії, та вся стаття тов. Ларіна, її основна настанова суперечить вирішенням того ж з'їзду партії. Бо на основне питання — який націоналізм при розв'язанні національного питання на Україні є головною небезпекою — тов. Ларін дає відповідь, що не відповідає вирішенням XII з'їзду партії. Тов. Ларін виступив проти „перекручень“ політики КП(б)У в національному питанні, обвинувачуючи її в сповзанні в бік українського націоналізму, в бік петлюрівщини. Зате він ані одним словом не згадав про ту небезпеку, що її являє собою на Україні великодержавний шовінізм, не дав клясової аналізи його, не розкрив його клясового коріння. І тому сам Ларін виступи у ролі перекручувача та ревізора національної політики нашої партії. Не дарма ж виступ тов. Ларіна відразу використала троцькістська опозиція¹⁾

Відкинувши анекдоти та казки, що їх зібрав тов. Ларін на базарі, де вештаються прищикнуті політикою в національному питанні, треба сказати, що в статті тов. Ларіна зачеплені кілька принципіальних, кардинальних питань, що їх розв'язання у тов. Ларіна ніяк не можна назвати ленінським. Питання ці такі: 1) що таке українізація, 2) роля робітничої кляси в національно-культурному та державному будівництві Радянської України, 3) проблема нацменшостей.

Тов. Ларін, так само як і тов. Зінов'єв, під українізацією розуміє засіб політичних стосунків пролетаріату (місто) з селянськими масами (село). Тов. Ларін пише:

„Особ язковість¹⁾ ознайомлення з українською мовою діячів профруху і всієї робітничої кляси на Україні безсумнівна. Не дбати про це — значило б не дбати про те, щоб на Україні робітник розумів селянина“. „Треба знати українську мову, щоб бути в силі зв'язатися з селянином, з українськими держорганами, з частиною робітників, що говорять по-українському“.

(„Большевик“, № 23—24, 1926 р., стор. 56).

Це надзвичайно неповне визначення суті українізації, отже й політично неправильне. Воно перевертає все догори ногами. Якби українізація потрібна була тільки для того, щоб дати можливість робітникові розуміти селянина, то для цього досить було б тільки зукраїнізувати сільських працівників і деякі держапарати, що обслуговують село, та видрукувати популярні брошурки для

1) В. Ваганяк — „Про національну культуру“.

села. От до чого веде, за тов. Ларіном, суть політики партій в національному питанні на Україні,— до мізерного культуриництва народницького типу. Із цієї ларінської концепції випадає цілковито будівництво Радянської Соціалістичної України, що оформилася в пролетарську державу після Жовтня, входить у склад Союзу Радянських Республік. Соціалістичне будівництво на Україні включає в себе і будівництво української пролетарської культури, як невід'ємну та складову частину загального процесу соціалістичного будівництва. І в будівництві української пролетарської культури пролетаріат є основний і активний творець, учасник та гегемон. Тому під українізацією ми розуміємо, насамперед, втягнення пролетаріату в справу будівництва соціалізму й соціалістичної культури на Україні, забезпечення гегемонної ролі пролетаріату в процесі національно-культурного будівництва. От ленінське і більшовицьке розуміння суті українізації. Політика українізації — це пролетарська політика, і її диктують, насамперед, інтереси будівництва соціалізму. Пролетаріат України не може бути активним учасником соціалістичного будівництва і будівництва української національної радянської культури, не проводячи політики українізації. Це — полперше. Подруге, в умовах культурної революції на Україні українізація є могутній і єдиний засіб піднести культурно-політичний рівень робітничих та селянських мас, залучити їх до культурного будівництва тощо. Тому українізація не тільки є засіб зміцнити спілку робітничої партії і селянства, українізація є міцне знаряддя соціалістичного будівництва радянської української культури, знаряддя культурної революції на Україні. Національна політика партії і українізація — це не декорація, не дипломатична гра, не жарт, а це серйозна політика, продиктована інтересами панівного в нашій країні пролетаріату, інтересами будівництва, умовами боротьби з класовим ворогом. Очевидно, цього головного якраз і не розумів тов. Ларін.

Із цієї його першої, подвійно політично неправильної, постанови питання впливає і його неправильне розуміння ролі пролетаріату в будівництві Радянської України в широкому розумінні цього слова. Якщо стати на погляд тов. Ларіна, що українізація — це тільки засіб зв'язку з селянством, то тоді, звичайно, можна прийти до висновку, що весь пролетаріат України, його основна маса (за підрахунками тов. Ларіна — 85%) може не мати жодного стосунку до українізації, може обійтись і без неї дуже добре, виставивши для зв'язку з селянством і щоб його розуміти, тільки невелику частину (15%). Отже, і так буде існувати Радянська Україна.

Треба сказати, що українська держава може існувати тільки як *пролетарська держава*; Україна може існувати лише як *пролетарська й радянська країна*; і ріст української культури може забезпечити тільки пролетаріат, як ріст *української пролетарської культури*. Основною суспільною силою, що забезпечує Україні її існування, може бути тільки пролетаріат і його союзники. Тому

робітнича кляса України не може бути індиферентна до всіх тих процесів, які відбуваються в країні, що її вона утворила і де політична влада належить їй. Українізація пролетаріату є такий самий неминучий і невблаганний процес громадського розвитку, як і перемога соціалізму. Частина зрусифікованого українського пролетаріату порівняно швидко переходить до опанування української мови та культури. Кількісно пролетаріат росте на Україні з української людности, що йде з села. Це природний процес українізації пролетаріату, і цей пролетаріат становить більшість пролетаріату на Україні. Та, крім цієї частини українського пролетаріату, є на Україні ще й пролетаріат російський, єврейський, польський та ін. Ларін кинув огульне і наклепницьке обвинувачення на адресу партії, що вона провадить політику насильної українізації цієї частини пролетаріату. Відкидаючи ці безвідповідальні обвинувачення з боку тов. Ларіна, треба сказати правду про політику партії щодо цієї частини пролетаріату. Ще в 1926 році, у червні, перед появою статті тов. Ларіна, пленум ЦК і ЦКК КП(б)У дав таку відповідь на це питання:

„Партія повинна вперто, систематично і терпляче роз'яснювати робітничій клясі її відповідальність за зміцнення спілки з українським селом, повинна переконати його взяти активну участь в українізації, вивчаючи українську мову, історію і т. ін., підсилюючи пролетарське керівництво культурним процесом, що росте. Партія повинна подбати про утворення сприятливих обставин для українізації пролетаріату українських промислових центрів.

Партія рішуче відмежовується від усякого провадження українізації зверху насильними адміністративними заходами щодо робітників та селян інших національностей.

У жодному розумінні не стоїть питання про те, щоб змусити російські робітничі маси зректися російської мови та російської культури і визнати за свою культуру та свою мову українську“.

От партійна настанова в цьому питанні. І партія бореться за її здійснення на практиці. Та партія не може зректися агітації та пропаганди в питанні про втягнення промислового пролетаріату на Україні в культурно-національне будівництво. Чому? Та тому, що цим посилюється пролетарське керівництво і селянством і процесами національно-культурного будівництва. Тому що завдяки цьому посилюється темпи і культурного будівництва, і переробки села, і посилюються позиції пролетаріату в боротьбі з клясовим ворогом на культурно-ідеологічному фронті, через що зміцнюється Соціалістична Україна.

З цим, звичайно, ніяк не може згодитися клясовий ворог Радянської України—і український націоналіст і великодержавний шовініст. Великодержавний шовініст устряловського типу, що мріє про „єдину, неподільну“, ніяк не може пристати і згодитися з тим, наприклад, що Донбас є частина України, що донецький пролетаріат є активний учасник у будівництві української культури. Він, устряловець, кричить на всіх перехрестях, що донецький пролетаріат проти українізації, що його силоміць українізують.

і т. ін., що Донбас — „споконвіку російська земля“, а тепер її „петлюризують“. І це цілком природно, бо це відповідає класовим інтересам великодержавної російської буржуазії. Вона боїться класового змісту українізації, вона намагається вибити з-під ніг національної політики нашої партії її класову основу, підпору та базу. Великодержавна буржуазія воліє краще розпалити національну боротьбу між окремими частинами українського і російського пролетаріату на Україні. Вона — за теорію боротьби двох культур.

З тих же самих міркувань і український націоналіст є проти участі пролетаріату в українізації, в національно-культурному будівництві. Чому? Та тому, „що це несе йому смерть і загібель“. Тому що він хоче бути гегемоном у національно-культурному будівництві, намагаючись скерувати його розвиток у буржуазно-капіталістичне рiчище.

Він теж стоїть за теорію боротьби двох культур.

І сам пролетаріат великих промислових центрів України (Донбас, Харків, Дніпропетрівське, Кривий-Ріг, Миколаїв та інш.) дуже добре усвідомив собі цю політику партії і відповів на неї бурхливим, могутнім та енергійним рухом за опанування української культури, мови тощо: Все культурно-політичне життя робітничої класи цих центрів яскраво це доводить. Досить тільки вказати у зв'язку з цим на таке велике політичне явище, як єднання робітників Сталінщини з Українською Академією Наук, культурний похід донецьких шахтарів до Києва, культурне шефство Київщини над сталінськими шахтарями. Проти цих процесів і виступає українська націоналістична контрреволюція (Єфремов).

У світлі цих генеральних політичних процесів вирисовуються цілком нові явища, нові перспективи, нові завдання. І зовсім не ті, що на них вказував і що про них так невдало сигналізував тов. Ларін.

Головна небезпека, яку висунув т. Ларін, є в насильній українізації російського пролетаріату. А справді вийшло не те. Головне завдання, що стало на всю свою грандіозну величину перед профспілками, перед партією, комсомолом, радянським апаратом тощо, є утворити кадри, щоб задоволити всі культурні потреби пролетарських мас. Є загроза утворення „ножиць“ між потребами пролетарської маси, що рушила в похід за українською культурою, і між нашими можливостями задоволити їх та керувати ними. Як ця реальна і серйозна політична перспектива далека від ларінських обивательських скімілень: „душать, переслідують, не дають розвиватися“ і т. ін.

Партія, що намацала биття пульсу багатой діалектичної дійсності, з такою рішучістю та напосідливістю висуває проблему українських кадрів, проблему енергійної українізації партії, профспілок, комсомолу.

І, нарешті, заслуговує на увагу ларінська постава проблеми націменшостей на Україні. Тут теж трапилося лихо з тов. Ларіном.

Тут теж він переплутав всі карти і перед очима всіх зробив *salto mortale*.

Виступивши начебто з обороною нацменшостей, тов. Ларін з надзвичайною спритністю рук обернув фактично українську людинність на Україні в нацменшість, висунувши на Україні російську культуру на перше місце і позбавивши українську культуру цього становища, і звівши роботу серед української людности до дрібного, криходерського культурництва. КП(б)У ставить перед собою далеко більші завдання про роботу серед навіть незначнішої кількістю національности, ніж це робить т. Ларін щодо Радянської України. І далі, всіляко борючись за право російської людности на Україні, як нацменшости, не позбавляючи перспектив розвитку цієї нацменшости, тов. Ларін, скоро тільки зачепив єврейське питання на Україні, відразу позбавив всяких перспектив для розвитку цієї національности на Україні.

І справді:

„Єврейська людність дуже добре розумів, що з самою єврейською мовою далеко не зайдеш, навіть у господарстві, не кажучи вже про науку. Розуміється, що тому, що для євреїв, через їх малочисленність, не можна утворити, наприклад, вишів усіх видів з викладовою єврейською мовою, які є з російською і українською викладовою мовою (і перекласти наукову літературу), то примусова євреїзація єврейських дітей, піонерів та комсомолу визначає позбавлення єврейських трудящих у майбутньому можливості користуватися вишами в усій їх різноманітності, поряд з російською та українською людністю. Цей момент сприймається так само болісно“.

(„Большевик“, №23—24, 1926 р., стор. 53)

Тов. Ларін зовнішньо виступив начебто проти насильної євреїзації, а аргументи навів такі, які роблять спірною всяку євреїзацію, всяку роботу серед нацменшостей, всяку можливість та доцільність існування й розвитку культури нацменшостей.

Нащо потрібна євреїзація, єврейська школа, єврейський клуб, єврейська дошкільна установа, єврейська сільрада, єврейський район, якщо нема єврейського вишу? У з'євреїзованій людности нема жодної перспективи для її культурного росту й розвитку — такий висновок тов. Ларіна. Євреїзація — це шлях культурного здичавіння та культурної безвиході для єврейської людности, — така теза тов. Ларіна. І виходить, що цю чорносотенну політику провадить радянська влада та партія на Україні під ширмою євреїзації, під прапором задоволення культурних потреб єврейської людности. От що виходить з необережної та безвідповідальної плутанини т. Ларіна. Але ж у такому самому стані, як євреї, на Україні перебувають поляки, німці, греки, болгары та інші. Для цих національностей теж нема тих „вишів усіх видів“, що про них говорив тов. Ларін. Значить, їхнє становище точно таке саме, як і євреїв, якщо йти за логікою тов. Ларіна, так повинні ми сказати. Де ж вихід із становища, щоб відкрити перспективу культурному ростові цих національностей? Очевидно, насильна їх русифікація або... о, жах!.. українізація. До жодних інших виснов-

ків, виходячи з концепції тов. Ларіна, прийти не можна. Виходить дивна, карколомна „діалектика“. Поборник прав нацменшостей—тов. Ларін прийшов до висновку про непотрібність, реакційність, безглуздість усякої роботи серед нацменшостей. Та це ще не все. А як же бути тоді з АМСРР та іншими багатьма республіками, де нема ще вишів? Вони теж, за думкою тов. Ларіна, приречені на одчай. Що ж, скажете, їх скасувати через непотрібність? Так чи що? От до яких чудернацьких перекручень та викривлень ленінської політики в національному питанні прийшов т. Ларін. У Ларіна вийшла безвихідь. А її справді нема. Навчаючись у радянській школі своєю рідною національною мовою, діти цих нацменшостей у той же час вивчають російську та українську мову і цим здобувають можливість продовжувати свою освіту в російських та українських вишах.

Дивна і страшенно-неймовірна концепція у тов. Ларіна, що пояснює причини євреїзації. Політику євреїзації, політику задоволення національних потреб єврейської людности тов. Ларін пояснює, виходячи з умов боротьби двох культур, виходячи з умов національного розбрату і ворожнечі. Треба ж чоловікові так заялозити один із головних здобутків Жовтня! Виявляється, що партією керує при провадженні національної політики серед єврейської людности не прагнення знищити ганебну спадщину царського режиму (національна нерівноправність), а от що:

„Русофобська (протиросійська) думка в основі примусової євреїзації євреїв, що знають російську мову і хочуть користуватися російською мовою, дуже проста: раз вони не говорять по-українському, то не давати їм, принаймні, користуватися російською мовою, хай переходять на єврейську, або, якщо тоді сами волітимуть, на українську. Викорінити в містах України російську мову через примусове відлучення від неї євреїв, що становлять там досить велику частину міської людности, що звикли до неї і хочуть її вживати й надалі,—от об'єктивний зміст примусової євреїзації тих євреїв, які цілком не вміють ні читати, ані писати, по-єврейському, навіть говорять погано.

Другий момент є прагнення дрібнобуржуазних торговельних, ремісничих і служивих елементів *послабити конкурента*. Єврейський торговець, єврейський ремісник, єврейський службовець, оскільки він говорить по-російському, зрозумілий для всієї міської і більшості сільської людности України. А якщо єврейських дітей з дитинства (хіба дітей можна і не з дитинства вчити?—Є. Г.) примусово вчити в школах єврейською мовою, громадську роботу в комсомолі тощо, „зваживши національний склад осередку“ (за висловом райкому ЛКСМ), перевести на єврейську мову і т. ін., то майбутній єврейський ремісник, торговець (кооперативний) *не зможе порозуміватися з переважною більшістю людности України*. Примусово євреїзувати на Україні, Білорусі або РСФРР частину євреїв, що говорять тепер по-російському, значить в чималій мірі позбутися їх як конкурентів у справі обслуговування міста і села ремеслом, торгівлею та громадською службою. Цим, до речі сказати, і пояснюється різкий характер протестів єврейської людности проти випадків її примусової євреїзації“.

(„Большевик“, № 23—24, 1926 р., стор. 52—53).

Читач бачить, що т. Ларін слово „примусовий“ вживає тільки для маскування. Жодної ролі воно тут не відіграє. А якщо не

примусова євреїзація, то хіба щось зміниться в тому нужденному і невідрадному становищі, в якому опиниться єврейська людність, залучена до своєї рідної мови та культури, як нарисовав т. Ларін за допомогою своєї багатой фантазії? Цілком ясно, що тут т. Ларін виступає не тільки проти примусової євреїзації, а проти євреїзації взагалі. Всяк, кого переконає т. Ларін, безумовно буде проти всякої євреїзації, та й не тільки проти примусової, але й проти добровільної. А що ще виходить у т. Ларіна? У нього виходить, що політику в національному питанні і політику щодо нацменшостей; а в тому числі і щодо євреїв, провадить не партія, не радянська влада, не робітнича кляса, а петлюрівці, дрібнобуржуазні торговельні та служиві елементи тощо. Це вже забагато. Це вже занадто. Окремі перекручення, викривлення, окремі прориви може зробити нам клясовий ворог. Це безперечно. Але ж генеральну лінію провадить, скеровує і визначає наше партійне та пролетарське керівництво. А Ларін, хоч як він намагається замаскуватися, кінець-кінцем, говорить про основну й генеральну нашу лінію в роботі серед нацменшостей.

Отакі наші принципиальні зауваження з приводу основних засад у статті т. Ларіна.

Тепер нам залишається дати кілька фактичних довідок у суті питань, що їх зачепив т. Ларін у своїй статті. За профспілковим переписом у квітні 1926 року, національний склад пролетаріату України був такий: українців—49,9⁰/₁₀₀, росіян—36,6⁰/₁₀₀, євреїв—12,8%, інших—5,7%; розмовна мова пролетаріату та службовців: українською мовою говорили 33,2%, російською—66%, єврейською—7,5%, іншими—3,1%. По поодиноких спілках, наприклад, індустріяльних, ці цифри поділялися так: серед гірничих робітників українців було 35,7%, з них українською мовою говорили 15,2%; росіян серед гірників було 58,6%, з них російською мовою говорили 79,1%. Серед металістів українців було 44,9%, з них українською мовою говорили 15,7%, російською—85,1%. По всіх спілках: українська мова—33,2%, російська—66%, єврейська—7,5% і інші—3,1%.

Цікаві дані щодо живої мови загальних зборів, якраз те, що найбільше непокоїть т. Ларіна. У 1928 році (за 1926 рік нема даних) серед гірників українською мовою провадилося 8,8% загальних зборів, а російською мовою в 1926 р.—89,4%, а в 1928 р.—70,4%. Серед металістів у 1926 році українською мовою збори становили—1,3%, а в 1928 році—8,9%; російською мовою в 1926 р.—80%, а в 1928 році—81⁰/₁₀₀. Бесіди, лекції, доповіді серед гірників українською мовою провадилося тільки 8,9⁰/₁₀₀ у 1926 р. і 8,2⁰/₁₀₀ у 1928 р.: російською мовою—91,1⁰/₁₀₀, у 1926 р. і 91,7⁰/₁₀₀ у 1928 р. Серед металістів—українською мовою 24,2⁰/₁₀₀ у 1926 р. і 37,4⁰/₁₀₀ у 1928 році; російською мовою у 1926 році—69,9⁰/₁₀₀ і в 1928 році—60,6⁰/₁₀₀. І, нарешті, в стаціонарних профспілкових бібліотеках у гірника книжок українською мовою в 1925 р. було 1,9⁰/₁₀₀, російською 96,6⁰/₁₀₀; у 1927 р. українських книжок було 5,2⁰/₁₀₀,

російських 92⁰/₁₀₀. У бібліотеках металістів у 1925 році українських книжок було 5,2⁰/₁₀₀, російських 89,1⁰/₁₀₀, в 1927 році українських книжок 6,7⁰/₁₀₀, російських 90,8⁰/₁₀₀¹⁾.

Ці цифри говорять самі за себе і не потребують жодних коментарів. Вони яскраво висвітлюють справжній стан речей і в жодному разі не потверджують Ларінової теорії насильної українізації російського пролетаріату на Україні.

Щодо газет наводимо таку цікаву таблицю, що характеризує стан речей на 1 січня 1927 р.

О к р у г и	Національний склад робітників та служ- бовців (у відсотках)		Г а з е т и			
			Українські		Російські	
	Українці	Росіяни	В абс. цифрах	Увід- сотк.	В абс. цифрах	Увід- сотк.
Артемівська	54,7	26,2	5.771	12,0	40.949	86,8
Дніпропетрівська	46,3	34,9	16.512	21,6	58.965	77,3
Запорізька	56,6	24,7	6.631	38,7	10.006	58,4
Київська	49,4	24,0	56.099	50,2	50.203	44,9
Криворізька	64,0	30,2	6.991	64,5	3 575	32,9
Луганська	38,0	55,9	3.588	10,5	30.547	89,0
Маріупільська	41,9	40,8	2.619	16,0	9.911	70,0
Одеська	23,9	40,0	6.689	10,3	56.329	87,1
Сталінська	29,5	62,7	3.796	7,3	48.304	92,3
Харківська	47,5	34,4	30.851	21,4	112.905	78,0

От як стоїть справа в дійсності з „насильною“ українізацією пролетаріату.

Успіхи за останні два роки в галузі українізації й національно-культурного будівництва, що їх досягла партія завдяки правильному проведеному в житті ленінської політики в національному питанні та рішучій боротьбі на два фронти проти націоналістичних ухилів, яскраво характеризують правильність політики партії, завдають руйнівничого вдара всім націоналістичним ухильникам (українським та великодержавним). Тов. Сталін на X з'їзді партії говорив, що згодом, в міру зростання великої соціалістичної індустрії, пролетаріат і міста України буде українізовано. Цей процес саме й відбувається тепер, набираючи темпів, відповідних періодові соціалістичної реконструкції. Цікаво, тому то, з цього погляду простежити динаміку національного складу пролетаріату України за останні два—три роки. Якщо 1926 р. питома вага українців у загальному числі всього пролетаріату України складала 49,9%, то на 1929 р. (травень) вона побільшала до 57,2%, цебто—понад 7%. Національний склад індустріального пролетаріату за цей

¹⁾ Див. „Праця і профспілки на Україні“. Передмова Кузьменка й Гулого. Вид. „Український робітник“, 1928 р.

самий час змінився так: число українців побільшало з 41,6 до 47,9% (зростання на 6%).

Поміж сільськогосподарських робітників 1926 року українців було 74,5%, а 1929 року — 79,6%; вміння говорити українською мовою за ці самі роки змінилося так: 68,3% (1926 р.) — 78% (1929 р.); читати — 66,3% — 80,8%. По індустріяльних спілках цифри в тому самому порядку (національний склад, говорити, читати): 41,6% — 47,9%; 22,2% — 32,3%; 22,1% — 43%; сільськогосподарських робітників, що вміють писати українською мовою, 1926 р. було 61,4%, а 1929 р. — 80,2%.

Візьмімо основні загони пролетарської армії на Україні — гірників та металістів. Які тут показники динаміки, яка нас цікавить? 1926 року українців серед гірників було 35,7%, а 1929 р. їх стало 40,1%; динаміка вміння говорити, читати, писати, динаміка українізації за ті самі роки (1926, 1929) така: 1926 р. гірників, що вміли говорити українською мовою, було 15,2%; а 1929 р. — 26,0%, читати — 12,2% — 26,8%; писати — 9,1% — 24,2%. Серед металістів 1926 р. було 44,9% українців; вміли говорити українською мовою 15,7%; читати — 18,0%; писати — 14,3%. 1929 р. українців-металістів стало 48,8%; вміли говорити українською мовою 22,7%, читати — 42,1%, писати — 34,6%.

Ці цифри, що мають виключно політичне та культурне значення, виявлені в наслідок профспілкового перепису двох мільйонів членів профспілок восени 1929 року. Цікаві цифри, що характеризують перебудову всієї культурної роботи профспілок і масових організацій в зв'язку з динамікою національного складу пролетаріату. А що ця динаміка потребує справжнього радикальної перебудови цієї роботи, — в цьому немає жодного сумніву. Якщо 1927 року гурткову роботу по клубах українською мовою проводилось лише на 37,9%, то 1929 року — вже на 57,7%, а на підприємствах цей самий відсоток за ці ж роки змінився так 29,1 — 71. Звідси бачимо, що клуби відстають од темпів українізації, що є на виробництві. 1927 року лекції на підприємствах українською мовою становили 22,6%, 1929 року — 35,3%. Як бачимо, ріст незначний. Це якнайрішучіше висуває проблему українізації лекторських, агітаторських, пропагандистських кадрів. На червень 1927 року українських книг в бібліотеках було 13%, а на вересень 1929 р. — 21%. Але й цей темп незадовільний з погляду загального національного складу пролетаріату й питомої ваги його української частини.

Ці нові темпи, нові процеси в галузі українізації пролетаріату і втягнення його до національно-культурного будівництва викликали потребу українізувати цілу низку газет по великих промислових районах: „Червоний Гірник“ (Криворіжжя), „Зінов'ївський Пролетар“, „Робітник Кременчужчини“, „Чорноморська Комуна“, „Харківський Пролетар“. Динаміка тиража газет така: 1928 р. загальний тираж всіх газет на Україні був 1.100 тисяч, українською мовою було 56%. 1930 р. цей тираж зріс до 3.300 тис., збіль-

шившись утричі, при чому газети, видавані українською мовою, тепер складають 88%.

Ці кардинальні зрушення вціент зруйнували і „перестороги“ Ларінові й рецепти Шумського про примусову українізацію. Об'єктивний процес пішов не шляхом, „що його вказав Ларін, з одного боку, Шумський та Хвильовий — з другого. Ці процеси загострили кардинальнішу проблему, на яку партія вказувала ще на своєму червневому пленумі 1926 року — українізація кадрів профспілок, партії, комсомолу. Посиленим темпам українізації пролетаріяту має відповідати посилення українізації кадрів, щоб усунути на цій ділянці диспропорцію.

Роботу серед нацменшостей характеризують такі цифри: нацменшості на Україні становлять 19,5⁰/₀ всієї людності; національних сілрад на Україні в 1927 році було: російських 388, німецьких 251, польських 143, єврейських 77, молдаванських 57, болгарських 42, грецьких 30, чеських 13, албанських 3, білоруських 2, шведських 1. Національних районів у 1928 році було: російських 9, німецьких 6, болгарських 4, грецьких 3, польська 1, єврейська 1, разом 24. Проти 1925 року національні сілради збільшилися майже на 300⁰/₀, національні райони — на 200⁰/₀; на черзі накреслено даліше поглиблювати цю роботу і утворювати нові райони та ради¹⁾.

Народню освіту серед нацменшостей характеризує така таблиця:

Мова навчання	1926/27 р.		1927/28 р.	
	Шкіл	Учнів	Шкіл	Учнів
Російська	1.310	235.006	1.382	252.879
Єврейська	393	61.352	475	68.836
Польська	281	18.789	329	22.420
Німецька	496	29.777	575	33.579
Болгарська	44	5.624	48	5.758
Інші (грецька, чеська, татарська, молдаванська, шведська, асирійська, вірменська)	76	7.049	129	10.278
Разом	2.600	357.597	2.938	393.750

Крім того, у 1927/28 р. на Україні було 39 єврейських профшкіл, 7 німецьких, 2 польські і 1 болгарська. Нацменівських технікумів було 11 з 1.706 учнями. Політосвітня нацменівська мережа була розгорнена в такій кількості: клубів нацменівських 483, сельбудів 476, хат-читалень 658 і шкіл лікнепу 1.461. Існують газети, театри, бібліотеки мовою нацменшостей. Є 85 судових національних камер, з них єврейською мовою 37, німецькою—10, болгарською—4, польською—7, російською—24, молдаванською—2 (крім АМСРР), грецькою—1.

Ці цифри також досить ярко характеризують роботу партії та радянської влади в царині політики щодо нацменшостей. Нічого нема подібного до тієї картини, що її малює тов. Ларін.

¹⁾ Див. „Два роки роботи уряду УСРР“, 1929 р.

Не можна кидати обвинувачення на адресу КП(б)У про недооцінювання на Україні нацменівської роботи. Хоча багато ще є хиб і в цій царині нашої роботи, багато ще треба зробити і тут у царині культурній, економічній та політичній, але зроблену роботу можна назвати справді зразковою. І даремно т. Ларін своїми пасквільними виступами дискредитує цю роботу, допомагаючи цим класовому ворогові у вигляді великодержавного шовінізму.

А що класовий ворог дійсно скористався в своїх інтересах з виступу тов. Лар'на, — про це свідчать „Последние Новости“. В цій кадетсько-мілюковській газеті (15 квітня 1927 року) ми читаємо:

„Корінь сепаратизму українські радянські керівники можуть знайти десь дуже близько біля себе. Це — та українізація, що вже в багатьох випадках удавалась до переслідування російської мови, на що вже рік тому вказував Ларін на всесоюзному з'їзді рад. Це — той факт, що українська радянська бюрократія сама значною мірою є представник і розсадник крайніх націоналістичних настроїв“.

Цю обставину конче мають зважити т. Ларін і його прибічники. Партія не піде шляхом, що його вказує Ларін і так одностайно схвалює Мілюков, бо —

„Коли б партія, замість ленінського шляху йшла шляхом Ларіна, Ваганяна, вона зірвала б проведення національної політики, з якою нерозривно зв'язані інтереси соціалістичного будівництва і зміцнення радянської влади на Україні та в усьому Союзі“.

(Л. М. Каганович — „Два года“, вид.
„Пролетарий“, 1927 рік, стор. 29).

II. УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ УХИЛ.

„Звичайно, порівняно з великоросійським шовінізмом, що становить в загальній системі національного питання три чверті цілого, шовінізм місцевий не такий важливий, але для місцевої роботи, для місцевих людей, для мирного розвитку самих національних республік цей шовінізм має першорядну вагу“.

Й. Сталін.

„Суть ухилу до місцевого націоналізму є в прагненні відокремитися й замкнутися в рамках своєї національної шкаралупи, в прагненні затушувати класові суперечності всередині своєї нації, в прагненні оборонятися від великоросійського шовінізму, відходячи від спільного потоку соціалістичного будівництва, в прагненні не бачити того, що зближує й з'єднує трудящі маси СРСР, і бачити тільки те, що може їх віддалити одну від однієї“.

Й. Сталін. XVI з'їзд.

Хвильовізм.

Уся та система помилкових націоналістичних думок, що **II** розвивав і обстоював М. Хвильовий, є наслідок тиснення української буржуазної націоналістичної стихії на деяких нестійких, незагартованих членів партії. Адже не даремно увесь табір українського націоналізму, починаючи від його фашистського крила й кінчаючи ліберально-демократичним, так однодушно й так рішуче свого часу виступив та й нині виступає на оборону Хвильового.

Хвильовізм виник у літературній дискусії 1925—1927 р. р. Ця дискусія, маючи спочатку специфічно-літературний характер щодо свого змісту, з часом почала переходити на політичні рейки. Обговорювані питання, як-от: про кваліфікацію письменників, про розуміння ролі й значення мистецтва, про літературний стиль і форму, про культурне епігонство й хвостізм, про масовізм, про місце й значення в українській літературі тієї чи тієї літературної школи тощо—почали поповнювати новими питаннями, питаннями вже політичного характеру й ваги. Ці питання були такі: про орієнтацію українського культурного (і літературного) розвитку (Європа чи Москва); про українізацію пролетаріату; про ролі української інтелігенції в українському культурному будівництві; теорія боротьби двох культур; національне відродження України тощо.

М. Хвильовий у своїх літературних памфлетах виявив яскравий націоналістичний ухил. Стало потрібне втручання партії в

цю дискусію. На своєму пленумі в червні 1926 р. ЦК КП(б)У, обговоривши націоналістичний ухил М. Хвильового та його прихильників, визнав їх за помилкові, шкідливі, чужі для ідеології партії і пролетаріату і гостро засудив їх.

Суттю й змістом хвильовізму, як націоналістичного ухилу, є висвітлення й відповідь т. Хвильового на такі проблеми.

1. Орієнтація української пролетарської літератури, а так само і всього культурного розвитку України, на капіталістичну Європу („Геть од Москви!“, „Якнайдалі від Москви!“, „Дайош Європу!“).

2. Теорія *боротьби* двох культур в її українсько-шовіністичній модифікації.

3. Обстоювання і обґрунтування теорії капіталістичного відродження нації.

4. Бльокування з українськими буржуазно-націоналістичними елементами (неоклясики) і перехід до єдиного національного фронту.

5. Нерозуміння ролі пролетаріату, як активного чинника й активного керівника та творчого учасника в культурному будівництві на Україні.

6. Так звана теорія „азійського ренесансу“, теорія циклічності (Шпенглер), що за нею на Україну покладається месіянська роллю—стати на чолі цього „азійського ренесансу“.

7. Троцькізм у політиці.

8. Проповідь ідеології українського фашизму.

В усіх цих найактуальніших питаннях культурної революції Хвильовий підпав під вплив ворожих нам класових сил і розвинув погляди, що за них вони вхопились і почали підтримувати, як рідні, близькі їм. Тут ми наочно бачимо тиснення українського шовінізму, що виникав та посилювався в країні у зв'язку з тодішнім зростанням куркуля на селі, нежданна в місті, шовінізму, що його репрезентували в художній літературі неоклясики, тиснення на Хвильового, на комуніста, на партійця і на його однодумців.

Ці погляди були й є сугубо ворожі нам, небезпечні й шкідливі.

„Дайош Європу!“

„Єдиний рятунок для України — це зірвати культурний зв'язок з Росією і „йти в науку“ до Європи“.

Донцов.

Найганебніше і найшкідливіше гасло, що більше над усі припало до смаку націоналістичній українській контрреволюції, є гасло „Дайош Європу — геть од Москви!“. Хвильовий так його обґрунтував:

„Росія ж самостійна держава? Самостійна! Ну, так і ми самостійні.

Отже, оскільки наша література стає, нарешті, на свій власний шлях розвитку, остільки перед нами стоїть таке питання: на яку із світових літератур вона мусить узяти курс?

У всякому разі не на російську. Це рішуче і без усяких застережень. Не треба плутати нашого політичного союзу з літературою. Від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати... Справа в тому, що російська література тяжить над нами в віках, як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування. Отже, вигодувати на ній наше молоде мистецтво — це значить затримати його розвиток. Ідеї пролетаріату нам і без московського мистецтва відомі, навпаки — ті ідеї ми, як представники молодої нації, скоріш відчуємо, скоріш віллємо у відповідні образи. Наша орієнтація — на західноєвропейське мистецтво, на його стиль, на його прийоми”.

(„Культура і Побут“, № 13, 1926 р. „Апологети писаризму“).

Закликаючи українську пролетарську літературу орієнтуватися на Європу, „тікати якнайшвидше від Москви“, Хвильовий одночасно говорив про Москву:

„Комінтерн — одна справа, а Сухарівка — зовсім інша...“ „Буттям визнається свідомість... Москва сьогодні є центр всесоюзного міщанства, що в ньому, як весвітня оаза,— пролетарські заводи, Комінтерн і ВКП“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

А як собі уявляв Хвильовий Європу, що на неї він закликав орієнтуватися нашу літературу:

„Ви питаєте, яка Європа? Беріть яку хочете: „минулу — сучасну, буржуазну — пролетарську, вічну — мінливу“.

(М. Хвильовий — „Думки проти течії“, стор. 44).

„Коли ми говоримо про Європу, то ми маємо на увазі не тільки її техніку. Голові техніки для нас замало: є децю серйозніше від останньої“.

(М. Хвильовий — „Камо грядеши“. стор. 61).

Ось ці погляди, висловлені словами самого ж таки Хвильового, що являють суть його — „Дайош Європу — геть од Москви“. Всі ворожі нам сили, що є на Україні й поза нею, вітали цей заклик Хвильового. Та партія його засудила.

Що ж особливо притягало М. Хвильового в обійми цієї, як він каже, „минулої — сучасної, буржуазної — пролетарської, вічної — мінливої“ Європи, та що його так відштовхувало від Москви, світового центру пролетарської революції?

Ідеалістичний погляд на історичний процес привів М. Хвильового до ідеалістичного погляду на ролю інтелігенції й особи в історії, привів його до культу героя, сильної людини і т. ін. Цей тип людини, на думку Хвильового, утворила Європа, в своєму історичному розвитку, а не Росія, не російська література (не Москва). Отже, Хвильовий дійшов до оспівування позаклясового героя, людини, особи. Послухаємо його:

„Гамлети, Дон-Жуани чи то Тартюфи були в минулому, але вони є і в сучасному, були вони буржуазні, але вони є і пролетарські, можете їх уважати „вічними“, але вони будуть і „мінливі“. Таку кокетливу путь держить діалектика, коли блукає в лабіринті надбудов.

Тут ми, нарешті, стикаємося з ідеалом громадської людини, яка в своїй біологічній, ясніш психо-фізіологічній, основі вдосконалювалась протягом багатьох віків і є власністю всіх клас.

У цьому сенсі ми нічого не маємо проти того, щоб Леніна порівняти з Петром Великим: як той, так і цей належали до одного типу громадської людини і саме ідеального, що його нам дала Європа.

І імператор римської імперії Август, і мислитель буржуазний Вольтер, і пролетарський теоретик Маркс — всі вони в цьому сенсі подібні один до одного...

„Це — європейський інтелігент у найкращому розумінні цього слова. Це, коли хочете, — знайомий нам чорнокнижник із Вюртембергу, що показав нам грандіозну цивілізацію і відкрив перед нами безмежні перспективи. Це — доктор Фавст, коли розуміти його, як допитливий людський дух“.

„Саме ця страшна сила (героїчна особа. — Є. Г.) і є згаданий нами тип, і є психологічна Європа, що на неї ми мусимо орієнтуватися. Саме вона й виведе наше молоде мистецтво на великий і радісний тракт до світової мети“.

„Психологічна категорія є жива людина з мислями, з волею, з хистами. Жива людина є громадське життя. Клясичний тип громадської людини виробив Захід. Як надбудова, він вплинув на економічну базу, на добробут феодалів і буржуазії. Він вплине й на добробут пролетаріату. Його соціальний сенс у його широкій та глибокій активності. Отже, не можна мислити соціального критерію без психологічної Європи“.

М. Хвильовий — „Думки проти течії“, стор. 44—46.

Це найяскравіше і найзрозуміліше, що сказав М. Хвильовий, боронячи психологічну Європу, боронячи потребу орієнтуватися на неї, на її літературу, на її мистецтво. Дивно було б навіть полемізувати проти такої ідеалістичної балаканини й мотлоху. Хоч автор цитованих думок на кожному кроці й присягається Марксом, Плехановим, Мерінгом і т. ін., але марксизм у його творах, очевидно, і не ночував. Та кожному видно, що тут, крім найзапеклішого й оголеного ідеалізму, є вже зародки фашистської ідеології: ставка на сильну й активну особу, ставка на цю особу, як на Деміурга дійсності, зокрема і пролетарської. У Хвильового немає тут згадки про ролі мас, про ролі пролетаріату в історії. З його історичної концепції цей чинник, ця основна рушійна сила історичного процесу випала. Всі надії він покладав на героїчну особу — вона, і тільки вона виведе мистецтво й пролетаріат на широкий історичний шлях. Чи варто говорити, що тут немає нічого подібного до марксизму, до ленінізму. Проте, надто вже підозріло це нагадує Донцова, що й підтримав Хвильового й підтримує хвильовізм в цьому питанні, як і в інших. Хвильовий і каже:

„Колч наші погляди в цьому випадку зійдуться з „чаяннями“ нашої ж таки дрібної буржуазії і навіть фашистів, то це зовсім не значить, що ми помиляємось“.

(М. Хвильовий — „Думки проти течії“, стор. 49).

„Одно слово, коли „націонал-більшовик“ Устрялов приймає програму компартії, то це зовсім не значить, що ця програма потребує корективів“. Поперше, Устрялов ніколи не висловлював

своєї згоди з програмою нашої партії, а, навпаки, він провадив проти неї непримиренну боротьбу. Він — змінюючий, він ідеолог непманської буржуазії, він ставить ставку на переродження нашої партії, радянської влади, він сподівається на еволюцію більшовізму. Подруге, якщо погляди „комуніста“ збігаються з поглядами фашиста, то це, звичайно, значить одне з двох: або „комуніст“ еволюціонує до фашизму, або фашизм підробляється під комунізм. У даному разі сталося саме перше. Щоб довести це, візьмімо свідчення другої сторони, свідчення фашиста Донцова. Він, перебуваючи на еміграції, також втрутився в дискусію і недвозначно виступив на оборону Хвильового:

У сотий раз повторюю тут, що лише „Європа“, лише окцидент виховує ту „фавстівську душу“, що робить її паном світу. Тільки на ній, на її світовідчужанні дозрівають великі історичні нації, великі умові рухи і — великі літератури. Гоббс („Bellum omnium contra omnes“), Адам Сміт („Laissez faire“) і Дарвін („Боротьба за існування“), — чи не є вони всі, февдали і буржуа — типовими представниками *одного цілого* — британської нації!..“

(„Літературно-Науковий Вісник“, жовтень 1926 р. Д. Донцов — „Крок вперед“, стор. 174).

Взагалі, коли читаєш публіцистичні твори М. Хвильового, і, водночас, ти обізнаний з політичною концепцією українського фашизму в останньому його донцовському викладі, то іноді буває трудно знайти будь-яку різницю і ти часом забуваєш, що саме читаєш, М. Хвильового — чи Д. Донцова. Можна виписувати цілі сторінки з творів обох цих авторів, різниці між якими не знайдеш. Думки М. Хвильового й Д. Донцова про Європу, про російську літературу, про вольову людину і т. ін. — абсолютно тожні. М. Хвильовий не раз заявляв, що він не боїться того, коли його думки збігаються з думками клясового ворога. Це він не вважав за дискредитацію своїх ідей. Також і Донцов радів із того, що „червоні“, насамперед, М. Хвильовий, повторюють і засвоюють фашистські ідеї. Донцов також вважав, що це його не дискредитує й не може стати за аргумент того, що він, Донцов, помиляється.

М. Хвильовий писав:

„Коли наші погляди в сьому випадку зійдуться з „чаяннями“ нашої ж (чому „нашої“? — С. Г.) дрібної буржуазії і навіть фашистів, то це зовсім не значить, що ми помиляємося“.

Донцов на це відповідає М. Хвильовому так:

„Ні, не значить. Але ми додамо: коли думку, що наша нація (незалежно яка кляса себе з нею утожсамлює) повинна вийти з ролі підсудків, повинна йти за своїм *непереможним* (ніякими, в тім числі „марксієвськими“ аргументами) бажання виявити своє національне обличчя — коли сю думку засвоять і червоні, „то се зовсім не значить, що ми помиляємося“.

(„Літературно-Науковий Вісник“, жовтень 1926 р. Д. Донцов — „Крок вперед“, стор. 115).

Нам ще доведеться говорити про ці думки. А тепер нас цікавить лише одне, не фашист Д. Донцов був у полоні у „комуніста“ того часу М. Хвильового, а якраз навпаки. Можна у „Вікторині“ виписати кілька цитат і запитати — хто автор — Д. Донцов чи М. Хвильовий? Наприклад: 1) „І коли наша література хоче видати колись геніїв,— має вчитися від великих націй, а не від Росії...“ 2) „Велика російська література не здібна виховати сильну й здорову, цільну й залізну людину, що буде мати залізні нерви...“ Читач, напевно, подумав, що перша цитата належить М. Хвильовому, а друга — Д. Донцову. Ні, шановний товаришу, якраз навпаки. І таких прикладів, таких випадків можна навести безліч!

Ми ще не раз будемо свідками того, як і в інших питаннях Донцов так само рішуче підтримував Хвильового. Якщо фашистський табір так симпатизував т. Хвильовому, то нема чого й казати про те, які похвали й величання дістав він собі в таборі буржуазно-фашистського українського націоналізму, так на еміграції, як і тут, на Україні (УНДО, петлюрівщина, шаповалівщина, Єфремов, Могилянський, Зеров, неоклясики). Але про це доведеться сказати кілька слів згодом.

Що ж так відштовхувало М. Хвильового від російської літератури? Те, як він оцінює цю літературу. Він так якісно й політично її оцінював, що вона втрачала всяке значення культурної цінності, порівняно із світовою. На погляд т. Хвильового, минула російська література перейнята великодержавною ідеологією; подруге, вона песимістична; потрете, вона зайшла у безвихідь. Єдиний вихід з цього стану для російської літератури є орієнтація її на літератури молодих національних республік, що відроджуються.

Хвильовий з цього приводу пише:

„У статті про Фонвізіна В. Белінський каже, що „росіяни є спадкоємці цілого світу, не тільки європейського життя, і спадкоємці по праву“, що вони „не повинні й не можуть бути ні французами, ні німцями, ані англічанами, бо вони мусять бути росіянами“. Так думає й сьогodнішній великодержавний інтелігент, і хоч скільки б ми кричали, що цей погляд застарілий і не відповідає вимогам сьогodнішнього дня, московський месіанізм буде жити в головах московської інтелігенції, бо вона й сьогodні виховується на тому ж самому Белінському“.

„Розбити російський месіанізм — це значить не тільки одкрити семафор для експресу радісної творчості, що вітром свого руху починає справжню весну народів, але й звільнити московську молодь від вікових забобонів великодержавництва“.

(М Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Це перше, що відштовхувало М. Хвильового від російської літератури. Але тут цілком резонно, в дусі Ленінових поглядів, можна зазначити, що, крім Белінського, який справді недооцінював, не розумів значення, характеру й суті української національної літератури, є ще й Чернишевський, а він інакше, ніж

Белінський, ставився до української літератури. Тут так само можна зазначити, що крім Мілюкова й кадетів, вигнаних і знищених, є Ленін і ВКП(б), є пролетаріят. Хвильовий не помічав Жовтневої революції, що поставила хрест над великодержавним, імперіалістичним російським месіанізмом. Хвильовий не помічав, що активним чинником у політиці й у вихованні молоді нині є не погляди Белінського на українську літературу, а ленінізм. А це щось інше. Плутати цього не можна. Це безкарно не минеться. Це дає відповідний рефлекс у політичних поглядах.

Друга причина ненависти М. Хвильового до російської літератури були такі його міркування:

„Велика російська література є, перш за все, література песимістична, певніше, пасивно-песимістична... Російський пасивний песимізм виховував кадри „лишних людей“, попросту кажучи—паразитів, „мечтателей“, людей „без определенных занятий“, „нытиков“, „сереньких людей — двадцатого числа“.

„У сьогоднішній російській етнографічній романтиці та ж сама ідеалізація минулих Разіних і Пугачових зливається з почуттям „расейського“ патріотизму, з неясними мріями про майбутнє. Далі цього йти не можна. Треба шукати нової дороги. Велика російська література дійшла своєї межі і зупинилась на роздоріжжі“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Тут така сама помилка, як і в першому випадку: немає диференційованої, класової аналізи російської літературної спадщини. Це — поперше. Подруге, Хвильовий зовсім заперечує наявність у Росії післяжовтневої революційної літератури взагалі і пролетарської зокрема.

Хвильовий далі казав:

„І якою злою іронією на адресу тієї ж літератури звучать безграмотні поради орієнтуватись на московське мистецтво. Волею історії виїде зовсім навпаки: російська література для свого відродження зможе знайти чарівний бальзам тільки під буйним живим деревом відродження молодих національних республік, в атмосфері весни колись пригноблених народів“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Нібито Росія не змінилася. Нібито пролетаріят і трудяще селянство Росії не були пригноблені і їх не визволив Жовтень, ніби в наслідок цього вони не дістали можливості для нової культурної творчості. Хвильовий позбавляв цієї ролі російських робітників і селян. Він забував про те, що всі народи, з-поміж них і російський, колишньої царської імперії, у спілці, у пролетарському братерському співробітництві в Жовтні дістали цілковиту змогу творити нове пролетарське соціалістичне життя на всіх його ділянках — політичній, економічній і культурній. М. Хвильовий, борючись проти культурної гегемонії російської літератури, вдався в націоналістичну крайність, і почав цій літературі й культурі накидати свою гегемонію. Це початок його теорії боротьби двох культур.

І в цій проблемі, проблемі взаємин російської й української літератури та культури, *взаємин*, підкреслюємо, в умовах пролетарської диктатури, т. Хвильовий тоді заплутався, не дав ключа до правильного розуміння й розв'язання її, а став на позицію націоналізму. Найправильніше розв'язує цю проблему т. Скрипник:

„Тепер перед новими українськими письменниками стара російська література є не як література, безпосереднім спадкоємцем якої є українська література, але є тільки *однією з літератур*, що має світове значення та що від неї, як і від інших, українська література може взяти багато великих і значних літературних цінностей“.

(М. Скрипник — „Підсумки літературної дискусії“, стор. 140. Статті й промови, т. II, ч. I).

Зовсім інакше тлумачить це питання фашистський табір, тлумачення далеке від того, що його дає партія і т. Скрипник, проте близьке до того тлумачення, що дає йому Хвильовий. У тому самому „Літературно-Науковому Віснику“ (редагує його Донцов) в рецензії якогось І. М. на книжку М. Хвильового „Думки проти течії“ читаємо:

„Правда, Хвильовий застерігається, що „не треба плутати політичного союзу з літературою“, але, на мою думку, визволення української культури з-під убійчих впливів російських і введення її у блискучу сім'ю західних національних літератур, матиме вплив на весь спосіб думання нашої інтелігенції і приведе многих до переконання, що можна навіть, лишаючися комуністом, бути свідомим того, що „політичний союз з Москвою“ є в дійсності *колоніальна залежність*, та, що в силу економічних і культурних причин Україна може бути або московською колонією, або справді самостійною нацією“.

(„Літературно-Науковий Вісник“, листопад, 1926 року, стор. 286).

Ось які висновки класовий ворог робить з націоналістичних міркувань М. Хвильового, а Хвильовий спокійно говорив, що коли наші погляди й збігатимуться з поглядами фашистів, то це ще не значить, що ми помиляємось.

Гарний більшовізм — нічого казати!

Заслугує на величезну нашу увагу та характеристику, що її дав хвильовізові т. Сталін, ще на початку 1926 року (квітень) тоді, коли для багатьох помилки й шлях М. Хвильового були неясні, туманні. Я маю на увазі відомий лист т. Сталіна, що його нині оголосив т. Скрипник¹⁾. У цьому листі т. Сталін, з властивою йому ясністю й рішучістю, пише:

„Вимога Хвильового „негайно“ дерусифікувати пролетаріат на Україні його думка про те, що від руської літератури і її стилю українська література повинна втікати „якомога швидше“, його заява на те, що „ідеї пролетаріату нам відомі й без московського мистецтва“, його заповнення якоюсь месіянською ролею української молоді інтелігенції, його смішна, а не марксистська спроба відірвати культуру від політики, — все це й багатоподібного в устах українського комуніста звучить тепер (і не може не звучати) більше, як дивно. Тоді коли західноєвропейські пролетарі із захоптом дивляться на прапор, що майорить в Москві, український комуніст Хвильовий

¹⁾ М. Скрипник — „Статті й промови“, т. II, ч. I, стор. 225—226.

не має нічого іншого сказати за користь „Москви“, крім того, як закликати всіх українських діячів до втечі від Москви „якогого швидше“. І це називається інтернаціоналізмом. Що говорити про інших українських інтелігентів з некомуністичного табору, коли комуністи зачинають говорити, і не тільки говорити, але й писати в нашій радянській пресі словами т. Хвильового“.

Червневий пленум ЦК і ЦКК КП(б)У 1926 р. так засудив це основне гасло хвильовізму:

„Кинені в пресі гасла орієнтації на Європу „геть від Москви“ тощо вельми показові, хоч покищо стосуються до питань культури та літератури.

Такі гасла можуть правити тільки за прапор для української дрібної буржуазії, що зростає на ґрунті непу, бо вона розуміє відродження нації як буржуазну реставрацію, а під орієнтацією на Європу безперечно розуміє орієнтацію на Європу капіталістичну — відмежування від цитаделі міжнародної революції, столиці СРСР — Москви“.

[З резолюції червневого пленуму ЦК КП(б)У „Про підсумки українізації“, 1926 р.]

Гасла „Дайош Європу!“ — „Дальше від Москви!“ — неминуче мали були призвести і призвели до теорії боротьби двох культур.

Теорія боротьби двох культур у Хвильового.

„Мы знаем теоретически, неизбежна борьба двух культур. У нас на Украине, в силу исторических обстоятельств, культура города это русская культура, культура деревни — украинская“.

Д. З. Лебедь.

„Разговоры о преимуществах русской культуры и выдвигание положения о неизбежности победы более высокой русской культуры над культурами более отсталых народов (украинской, азербейджанской, узбекской, киргизской и пр.) являются не чем иным, как попыткой закрепить господство великорусской национальности“.

XII съезд ВКП(б).

„Соціальні процеси, що їх викликав неп, логічно ведуть до конфлікту двох культур“.

М. Хвильовий.

„Ідея двох батьківщин гине, а з нею певне згине й режим, що на сій ідеї зріс“.

Донцов.

А тепер кілька слів про теорію боротьби двох культур в обґрунтованні Хвильового. Всю суть теорії боротьби двох культур М. Хвильового висловлено так:

„Висловлюючись вульгарно, але зате ясній, боротьба за книжний ринок, за гегемонію на культурному фронті двох братських культур на Україні — російської і української — це є та життєва правда, та проза, яка далека від романтиків і романтики, і яка з кожним днем становиться яснішою.

Тут висновок короткий, оскільки ми визнаємо українське відродження за необхідний і неминучий етап, остільки ми не тільки мусимо розвинути

матеріальні рямці для виявлення культурних можливостей молодого нації, але й подивитись на нове гасло по-марксистському. Чому українська інтелігенція не хоче орієнтуватись на російське мистецтво? Тому що на книжному ринку вона стикається з російським крамом. Орієнтуючись на російське мистецтво, вона не здібна побороти свого конкурента, бо її крам буде завжди розцінюватись як крам другого, третього чи то четвертого сорту, хоч би він був і першого. Це закон психології нашого читача, принаймні на перший десяток років. З другого боку, українська інтелігенція відчуває, що в масі вона не здібна побороти в собі рабську природу, яка північну культуру завжди обожнювала і тим не давала можливості Україні виявити свій національний геній". „Нове гасло, спрямоване проти російської літератури, ми розуміємо, як гасло здорового суперництва („змагання“) двох націй і не як націй, а як революційних чинників“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Фундатором цієї теорії у нас на Україні був Лебідь.

Ця теорія в Лебеда мала сугубо-російський шовіністичний вигляд.

У Хвильового це вийшло якраз навпаки. Та через це теорія ця не стала правильніша й прийнятніша для партії. Партія засудила й це гасло. Замість гасла—боротьба, конкуренція двох культур,—партія стоїть на ґрунті творчого співробітництва робітничих і трудящих мас всіх національностей в справі будівництва пролетарських культурних цінностей. Сам т. Хвильовий тепер уже зрікся цієї теорії, визнавши її за помилкову й шкідливу. Але партії доведеться ще довго виховувати своїх членів, даючи їм правильне ленінське розуміння національного питання, підкреслюючи помилки, що їх зробив т. Хвильовий. У цій справі повинен допомагати партії сам т. Хвильовий, раз він зрікся своїх помилок і засудив їх. Це рішуче потребує глибше розглянути суть, характер і коріння цієї націоналістичної теорії.

Те, що в лавах нашої партії знайшлися два оборонці й теоретики боротьби двох культур, до того ж один репрезентував її великодержавну модифікацію, а другий—українську, шовіністичну, саме це є виявленням тих національних суперечностей, що є між російською й українською буржуазією. Одна з них, російська, мріє про утворення „єдиної, неподільної“, мріє про гегемонію російського капіталу, російського державного буржуазного апарату над усіма націями колишньої російської імперії, мріє про єдиний ринок і т. ін. А для цього їй потрібна гегемонія російської мови, російської літератури, російської культури. Вона проти визволення колись пригноблених націй, проти їхньої мови, культури, проти їхньої державности. Тим то вона за боротьбу, вперту, гостру, запеклу, російської культури проти всіх інших. Тим то вона за перемогу й гегемонію цієї культури. А друга, українська, мріє про утворення національно-буржуазної держави, мріє про капіталістичний шлях розвитку України, мріє про ліквідацію пролетарської диктатури, мріє про панування буржуазної національної української культури. Тим то вона за розірвання з пролетарськими республіками, зокрема і з РСФРР. Тим то вона за спілку з капіталістичним Заходом. Звідси й впливає її орієнтація на Захід, її теорія боротьби двох культур. Ось коріння

цієї теорії. Вони глибоко врастають у класові інтереси української й російської буржуазії. А творці, оборонці згаданої теорії, цього не розуміли.

Хвильовий, наприклад, писав:

„Не треба забувати (ще раз кажемо), що ми живемо в надзвичайно складній обстановці, коли поруч соціалістичного будівництва виростають елементи капіталізму, а з останніми і молода буржуазія. Наші надбудови не встигають розвиватись пропорціонально надбудовам третього стану. Молодь, що виходить з вузів, легко піддається пропаганді по темних закутках. Чи є Україна колонія, чи ні,— такі розмови ми вже давно чуємо. В наших умовах — це загрозове питання, соціальні процеси, що їх викликано непом, логічно ведуть до конфлікту двох культур. Українське суспільство, зміцнівши, не помириться із своїм, фактично, коли не *de jure* декретованим гегемоном,— російським конкурентом.

Отже, тут з порожніми фразами далеко не поїдеш. Наше завдання попередити цей конфлікт. Іншими словами: ми мусимо негайно стати на боці активного молодого українського суспільства, що репрезентує не тільки селянина, але й робітника, і тим назавжди покінчити з контрреволюційною (по суті) думкою будувати на Україні російську культуру. Бо ж усі ці розмови про рівноправність мов є не що інше, як приховане наше бажання культивувати те, що вже не воскресне. Іншими словами, ми самі ставимо перешкоди в нашому соціалістичному будівництві. Від цього треба якомога швидше відмовитись. Цим ми прискоримо серед українського суспільства цілковито-ідеологічний відрив на наш бік. Тільки таку постанову питання ми можемо назвати серйозною“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Ось як! Постановочка серйозна. Подана цитата яскраво свідчить про тодішній вплив на М. Хвильового української буржуазії, хоч він тоді й помітив, що боротьбу двох культур розпалює буржуазія. Та він поспішав вихопити це гасло у буржуазії, бо вважав, що вона з цим гаслом переможе, і передати його до рук партії. Тільки не партія сама піднесе прапора боротьби двох культур, тільки не сама партія активно стане на бік української культури, що бореться проти російської, вона цим самим підкупить українську націоналістичну буржуазію, виб'є з-під її ніг всякий ґрунт, знезброїть її, отже, і тоді вона ідеологічно й політично капітулює перед пролетаріатом. Ось концепція хвильовізму, що її видно з цитовних слів.

Хвильовізм на словах проти українського націоналізму. Він бажає його знищити, але знищити так, щоб сама партія стала націоналістичною, представником національних і класових інтересів української буржуазії. Т. Хвильовий штовхав партію на шлях націоналістичного переродження. Зрозуміло, партія не послухалася порад і домагань Хвильового, а, навпаки, жорстоко й дошкульно вдарила по цих націоналістичних поглядах. Партія не могла стати на позицію боротьби двох культур так само, як не могла стати на позицію оборони інтересів української або російської буржуазії. Адже це зрозуміло без пояснень.

Помилкові погляди Хвильового і в цьому питанні залежали від його нерозуміння нашої доби, як доби диктатури пролетаріату, від його нерозуміння ролі Жовтневого перевороту, як істо-

ричної події, що кардинально змінила історичні, економічні, політичні й культурні умови. Т. Хвильовий помилково й некритично плував умови й шляхи розвитку різних національних культур, з-поміж них і української, *перед Жовтнем*, у капіталістичних країнах, і *після Жовтня*, у радянських пролетарських країнах. Справді, в капіталістичній державі культура пригнобленої національності може існувати й розвиватися тільки в наслідок боротьби проти культури владної нації. Яскравим прикладом цього є колишня Росія і колишня Австро-Угорщина. Досить подати приклад розвитку української культури в умовах царської Росії і приклад розвитку чеської культури в умовах колишньої Австро-Угорщини. Обидві ці культури здобували собі право на існування й утворювали шлях до свого розвитку тільки в наслідок боротьби, і не інакше. Так само й нині, в умовах буржуазної диктатури, наприклад, на Західній Україні. Але звідси ні в якому разі не випливає, що такий самий шлях розвитку і національних культур в умовах пролетарської диктатури. Тут не боротьба, не пригноблення однієї культури іншою культурою, не гегемонія однієї серед інших, а співробітництво, допомога, солідарність. Партія так зформулювала свої погляди на це питання:

„Цим шляхам буржуазного розвитку ми протиставимо наш пролетарський шлях. Партія стоїть за самостійний розвиток української культури, за виявлення всіх творчих сил українського народу. Партія стоїть за широке використання українською соціалістичною культурою всіх цінностей світової культури, за рішучий її розрив з традиціями провінціальної обмеженості й рабського наслідування, за утворення нових культурних цінностей, гідних творчості великої класи. Але партія це робить не протиставленням української культури культурам інших народів, а братським співробітництвом робітничих і трудящих мас всіх національностей в справі будівництва міжнародної пролетарської культури, до якої українська робітничка класа зуміє вкласти свою частку.

[З резолюції червневого пленуму ЦК і ЦКР КП(б)У 1926 року—„Про підсумки українізації“, 1926].

М. Хвильовий називав контрреволюційною ідеєю будувати російську культуру на Україні. Це було б справедливо тільки в тому випадку, коли б цю культуру протиставлялось українській культурі або іншим культурам на Україні. На Україні, крім української культури, є ще й російська культура, і єврейська, і польська тощо. Партія не може стати на той шлях, щоб придушити ці культури, поставити перепони на шлях їхнього розвитку.

Партія і радянська влада цілковито уможливають вільний культурний розвиток національних культур на Україні, і в умовах щільного їхнього співробітництва творити загальну пролетарську культуру. Хвильовий ставав тут на шлях пригнічення національних меншостей. І тут, борючися за вільний розвиток української культури, т. Хвильовий затуманював націоналістичним чадом і перешкоджав іншим національностям України вільно розвиватися з погляду культурного. Тут Хвильовий ставав на шлях українського великодержавництва, імперіалістичного по суті.

Хвильовий зрікся й цієї теорії, визнав, що вона шкідлива, небезпечна, визнав її націоналістичну й контрреволюційну суть. В листі до редакції „Комуніст“ т. Хвильовий про свою помилкову теорію боротьби двох культур каже:

„Агітуючи партію стати у боротьбі двох культур на боці культури української, я тим самим втягав партію по суті в невигідну й ганебну „сделку“ з українським націоналізмом“.

(„Комуніст“, 29 лютого 1928 р.).

А що ця теорія боротьби двох культур глибоко вростає своїм корінням у класові інтереси української й російської буржуазії, і ця буржуазія й далі ще існує, а, значить, існують і соціальні коріння цієї теорії,— перед нами стоїть завдання й далі боротися проти цієї теорії, не вважаючи на те, що т. т. Хвильовий і Лебідь її засудили. Навпаки, обидва ці товариші повинні тепер нам в цьому рішуче й енергійно допомогти.

Теорія „відродження нації“.

„Підводиться прекрасне сонце відродження,
і ми тиснемо руку тобі, невідомий товаришу“.

М. Хвильовий.

„А ми всього на всього Хохландія“.

М. Хвильовий.

На прикладі теорії боротьби двох культур Хвильовий виявив цілковите нерозуміння, як уже зазначалося, умов і шляхів розвитку нації за двох, зовсім різних історичних ситуацій, за капіталізму і за пролетарської диктатури. Шлях розвитку націй, шлях визволення їх, шлях утворення національних буржуазних держав, умови консолідації націй і національних держав на межі двох історичних епох—феудалізму і капіталізму (доба національних воєн і революцій—1789—1870 р.р.), Хвильовий некритично переносив і на нашу добу, в наші умови. Він і не мислив собі інакше консолідації України в умовах диктатури пролетаріату, як відбулася консолідація Італії, як нації, за капіталізму. Наприклад:

„Україна доти буде пляцдармом для контрреволюції, поки не пройде того природного етапу, який Західня Європа пройшла під час оформлення національних держав“.

(*М. Хвильовий* — „Україна чи Малоросія?“).

Подана цитата дає ключ до повного розуміння хвильовізму, як буржуазно-демократичного націоналізму. Т. Хвильовий, засліплений буржуазним націоналізмом, вдався в метафізичний схематизм. Досить тільки згадати шлях національного визволення Італії (війни й революція), а також і Німеччину (війни), щоб побачити, що шлях сучасної радянської пролетарської України зовсім інший. Тов. Хвильовий цього не розумів. Він не помічав диктатури пролетаріату, не помічав соціалістичного будівництва, а, незалежно від цього, абстрактно, за аналогії до минулого, мріяв про „національне відродження“, і тільки про нього.

Адже так само не випадково, що у великих памфлетах т. Хвильового ми майже зовсім не бачимо терміну „соціалістичне будівництво“, проте, на кожному кроці „національне відродження“ — без краю

Тут слід також зазначити, що доба національного відродження європейських держав, її герої захоплюють т. Хвильового і повсякчасно стоять перед його очима. Він і себе самого, цілком натурально, уявляв, як героя такої доби, а не як комуніста, пролетарського революціонера. Наприклад, Хвильовий пише:

„Ось тоді саме ми й засміялись. І так дзвінко засміялись, як можуть сміятися тільки надхнені юнаки часів Відродження“.

Неважливо, з чого так сміявся Хвильовий. Важлива тут його аналогія. В іншому місці він себе називає „буйною відродженською натурою“.

А такий погляд призводить до відкидання не тільки пролетарської революції, але й до відкидання наявності умов у нашій країні для цієї революції і для соціалістичного будівництва. Погляд хвильовізму є в тому, що наша нація, визволившись з-під національного пригноблення, повинна перейти той шлях історичного розвитку, який перейшла свого часу, приміром, Італія, — шлях національного відродження. І тільки нині, після визволення з-під національного пригноблення, в нашій країні починає відбуватися і клясова диференціація. А перед цим, очевидно, українська нація являла собою щось єдине, компактне, гармонійне, безкласове. Тут т. Хвильовий скотився до націоналістичної ідеї безкласовості української нації, що її так енергійно розвивав („Відродження нації“) і розвиває („Поворот на Україну“) Винниченко. А коли Україна стоїть тільки перед потребою клясової диференціації, то пролетаріату, цілком зрозуміло, ще немає, і він в українському національному відродженні ніякої ролі не відіграє. Провідну роль в національному відродженні Італії відіграла буржуазія, яка була тоді ще революційним чинником, а провідну роль в українському національному відродженні повинна відігравати, на погляд т. Хвильового, інтелігенція, а не пролетаріат. Та про це ми ще говоритимемо докладніше. І взагалі тов. Хвильовий, як і кожний націоналіст, вважав, що утворення національних держав, вилучення їх з неясного хаосу людського суспільства — найпочатковіший процес диференціації. Перед цим, на його думку, не було ні суспільних кляс, ані держав. Хвильовий про добу реформації каже так:

„Іншими словами — тоді почався й розгорнувся процес утворення національних держав — первична диференціація в суспільстві“.

(*М. Хвильовий* — „Україна чи Малоросія?“).

Цим самим мірилом він міряв і всі суспільно-політичні, культурні та економічні процеси, що нині відбуваються на Україні і по всьому Союзу за диктатури пролетаріату. І, справді, вдумавшись у таке міркування Хвильового:

„Ми є справді таки незалежна держава, що входить своїм республіканським організмом в Радянський Союз. І самостійна Україна не тому, що цього хочемо ми, комуністи, а тому, що цього вимагає залізна й непоборна воля історичних законів, тому що тільки таким чином ми прискоримо класову диференціацію на Україні. Коли якась нація (про це вже давно й не раз писалось) виявляє свою волю на протязі віків до виявлення свого організму, як державної одиниці, тоді всякі спроби так чи інакше затримати цей природний процес, з одного боку, затримують оформлення класових сил, з другого — вносять елемент хаосу вже у світовий, загально-історичний, процес. „Змазувати“ самостійність порожнім псевдомарксизмом значить не розуміти, що Україна доти буде плацдармом для контрреволюції, доки не перейде того природного етапу, який Західня Європа пройшла в часи оформлення національних держав“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Здається, зрозуміло. Це потверджує все те, що ми говорили про погляди т. Хвильового. Тут, в одій цитаті, крім всього іншого, немарксистського мотлоху, т. Хвильовий показав, що він додержує погляду телеологізму (доцільності) в історії. Україна повинна бути самостійною не тому, що це відповідає інтересам пролетаріату, інтересам соціалістичного будівництва, а тому, що прагнення державної самостійності хтось заклав в організм української нації, як мету, як завдання, як зміст її історичного розвитку. І ніхто й ніщо не може й не міг стати на перешкоді здійсненню цієї ідеї. Ми вже не говоримо про той дон-кіхотський спосіб, що його використовував т. Хвильовий, щоб боротись за незалежність України на дев'ятому чи десятому році пролетарської революції. Цим Хвильовий тільки підкреслює, що він не визнавав і не бачив самостійної, незалежної радянської соціалістичної України, а мріяв і снів про якусь іншу. А яка ж може бути ще інша, крім буржуазної? Т. Хвильовий думав і запевняв, що бажанням, прагненням України протягом століть було її оформити, як державну одиницю, її історичним призначенням було досягти державної самостійності. Так думав не тільки Хвильовий. Так думають і інші націоналісти, наприклад, Петрушевич, „президент“ Західньо-Української Народньої Республіки. В програмі Української Національної партії, проводирем якої був той самий Петрушевич, можна прочитати:

„Через державу, нація, свідомо своєї індивідуальності, здійснює своє історичне призначення“.

І варто уваги те, що проти такого твердження виступає не комуніст — Юліян Бачинський, український змінюхівець і устряловець. Критикуючи проєкта цієї програми, Бачинський пише:

„Так от зараз насувається питання: яке ж є „історичне призначення“ української нації? На жаль, автори проєкту про се „історичне призначення“ нічого докладніше не кажуть. І от се те й перше чим характеризується цілий проєкт програми, — пуста фразеологія. Бо се „історичне призначення“ не чим іншим і не є, як пустою фразою“.

(Юліян Бачинський — „Большевицкая революция и украинцы“. Берлін, 1928 р., стор. 6—7).

Безумовно, т. Хвильовий був тоді ближчий до Петрушевича, а Бачинський був ближчий до істини. Ці помилкові тодішні погляди т. Хвильового, що завели його в невилазне болото й у безвихідь націоналізму, є одна з основних помилок Хвильо-

вого. Тут межа, що відокремлювала Хвильового від партії, від марксизму, від ленінізму, від діалектики.

Ленін не раз підкреслював небезпеку і згубність некритичного використання схем і перенесення їх з одних історичних умов в інші. А т. Хвильовий саме і зробив цю помилку. Шлях національного відродження в умовах панування капіталізму — це шлях боротьби культури однієї нації проти культури іншої нації. Це шлях пригноблення, експлуатації, придушення однієї нації іншою нацією, шлях боротьби національних держав. Уся історія розвитку капіталістичного суспільства яскраво свідчить про це. В умовах капіталістичних, не кажучи вже про імперіалістичні, національне питання не було розв'язане, та його й не можна було розв'язати. Розвиток завжди там відбувався так, що сьогодні національно пригноблену й національно безправну країну або революція або війна визволяла з ярма національного пригноблення, — а завтра вона, так само, ставала країною, що гнобила інші нації (Франція під час революції, Італія, Німеччина). Не треба й згадувати тут, що в умовах пролетарської революції шлях національного відродження — це шлях справжнього визволення нації, це шлях братерського співробітництва визволених націй, що здобули собі самостійність, утворили свою державність.

Хвильовізм і неоклясики.

„Перша течія — назвім її „бляшаними революціонерами“ — за всяку ціну тримається злинялого червоного прапора, вмовляючи себе й інших, що „колір його є червоний“. Але другі; про яку я тепер тут говорю, робить інакше. „Настрій колективу“, особливо пролетарського, вже цілком над нею не домінує. Люди цієї групи почувають себе окремою одиницею, що не зрослася з гуртом. Як і багато з першої групи, вони сильні індивідуалістичні натури, яким тяжко засимілюватися з сірою масою пролетаріату“ (Тіверець). Але коли тамті, насилуючи свою душу для догоди моді, видають дуже часто безвартні „агітки“, другі мають одвагу одверто зірвати з „шабльоном“, як Зеров, Філіпович, Рильський, так звані *неоклясики*... Коли перші надробляють патетичною мінюю внутрішню порожність — другі свідомо вирікаються всякого патоса. Се *епікурейці*, що завчасу серед комуністичної зими мріють про „пишне творче літо“ реставрації“.

Донцов.

„Коли викристалізований ідеологічно комуніст опиниться раптом в організації неоклясиків, то це не мінус, а плюс!“

М. Хвильовий.

Зрозуміло, що націоналістичні переконання М. Хвильового мали бути примусити його зовсім інакше ставитись і до українського буржуазно-націоналістичного табору, ніж до нього ста-

вись партія. Ми ще говоритимемо окремо про вплив Донцова й українського фашизму на т. Хвильового. Нас нині цікавить український націоналістичний табір, що виявив себе тут, на радянській Україні, що ховається іноді під радянським одягом і забарвлюється в радянські кольори. Цей націоналізм виявив себе в двох формах: 1) в художньо-літературній галузі, так звані, неоклясики — Зеров, Могілянський (колишній кадет, співробітник „Речи“, з ким полемізував Ленін), Філіпович, поет Рильський, 2) у публіцистичних виступах деяких тодішніх членів Всеукраїнської академії наук — насамперед Єфремов і т. ін. Нас і цікавить ставлення Хвильового до цих течій. Розгляньмо спочатку їхню суть. Обидві ці течії, і неоклясики, і публіцисти з ВУАН, по суті, з одного націоналістичного українського буржуазного табору, репрезентуючи клясові інтереси українського куркуля та української міської буржуазії, борються за гегемонію, за провід в українському культурному процесі, борються за спрямування цього процесу на шлях буржуазно капіталістичного розвитку, за те, щоб в українську культуру, національну формою, вкласти буржуазний зміст. Ця боротьба для них лише етап на шляху боротьби за політичну владу.

Неоклясики, як представники певної літературної течії, вважають за свою літературну платформу провадити й далі форми та методи грецького й римського мистецтва. Тут уже в цьому виявляється їхнє невизнання нашої радянської сучасності й дійсності, їхня втеча від неї, їхній світогляд. Тут уже виявляється їхня певна клясова суть і специфічна метода клясової боротьби. Та не в цьому ще річ. Боротьба з ними точиться не через те, що вони неоклясики, прихильники й спадкоємці грецько-римського мистецтва, або, правдивіше, не тільки через те. Це було б іще півлиха. І боролись би з ними лише літературні організації. Партії, політичній організації, в цю боротьбу не треба було б втручатися. А з неоклясиками точиться боротьба через те, що вони відбивають, виявляють і репрезентують клясові інтереси української буржуазії. Неоклясики пишуть не тільки вірші, але й публіцистичні статті політичного змісту й значення. Знову обминатимемо питання суто літературного характеру, хоч вони й мають політичне значення, як от, наприклад, твердження Зерова про Блакитного, що в ньому „громадський діяч, партієць, редактор заморозив і вбив ніжного лірика“ і т. ін., а також твердження Зерова про другого поета Загула, що він був цінний, як художник, лише тоді, коли „перебував у націоналістичному таборі, і став зовсім нецінний, коли почав оспівувати надуманий динамізм“ і т. ін. Як неоклясики поставилися до виступу М. Хвильового та до його основних гасел?

Могілянський на одному з літературних диспутів сказав:

„Вражіння від статті Хвильового подібне до того, ніби в кімнаті, де було так душно, що було важко дихати, відчинили вікна, й легені раптом відчули свіже повітря“.

(„Шляхи розвитку сучасної літератури“, стор. 43).

А Зеров ще рішучіше виступив на оборону Хвильового та всіх його гасел. Зеров вважає боротьбу проти Хвильового за якийсь непорозуміння й гадає, що це свідчить про тяжку атмосферу на культурному фронті. Зерову, так само, як і Могилянському, хочеться „криком кричати про потребу вітру й сонця“.

Зеров пише, що

„Досі, здається, нічого не сказано такого, що могло б викликати ґрунтовні заперечення, і всі голоси проти цієї позиції Хвильового можна трактувати тільки, як плід засліплення й непорозуміння“.

(*М. Зеров*—„До джерел“, стор. 115).

Згадаймо, як т. Хвильовий казав, що є ідеал суспільної людини, властивий усім клясам. Щось подібного каже й Зеров:

„Очевидно, є якась людська созвучність, якийсь чисто психологічне споріднення, що переступає соціальні перегородки і впливає незалежно від клясової фізіономії творця“.

(Там само, стор. 118).

Очевидно тільки одне, що Зеров воює цим прикритим забраном проти клясової ідеології пролетарської літератури. Особливо Зерову подобалося гасло Хвильового „Дайош Європу!“:

„Значить, не уникаймо і старої Європи, і буржуазної, і навіть фєвдальної. Не лякаймося її психологічної зарази (хто знає, може, пролетареві краще вже заразитися клясовою окресленістю західньо-європейського буржуа, аніж млявістю російського „кающегося дворянина“), освоймо джерела європейської культури, бо мусимо їх знати, щоб не залишитися назавжди провінціями. І на звернене до молоді „Камо грядеши“ Хвильового відповідаємо: „Ad Fantes“, тобто — йдімо до перших джерел, доходить до кореня“.

(Там само, стор. 118).

Цим можна характеристику неоклясиків і обмежити. Обличчя ясне й виразне. Треба сказати два слова про Грушевського. І свої погляди Грушевський виявив після того, як повернувся на радянську Україну та почав співробітничати з радянською владою, хоч як він намагався і хоч як намагається їх заховати. І в тім, що говорить і думає академік Грушевський, є багато спільного з тим, що говорив т. Хвильовий. Обидва вони в своїх творах не розуміють характеру пролетарської революції, обидва вони не розуміють ролі пролетаріату в будівництві соціалістичної України. Це не має значення, що один із них висуває на історичний кін селянство (Грушевський), а другий — висував інтелігенцію (Хвильовий). Ставляться вони обидва в своїх творах до пролетаріату однаково. Грушевський пише:

„Досі брак відповідно розвиненої численної, міцної робітничої верстви становить дефект української національності і тільки з моментом, коли вповні на 100% усвідомлена селянська маса почне заливати міста України, досі ще так мало українські,— їхні фабрики, шахти й порт, буде українізу-

вати міське життя й робітничий пролетаріят і не підпадати русифікації в його рямцях,— тільки тоді українське національне життя здобуде потрібну повноту й завершеність, і з повною силою розвинеться орієнтація на верству робітничу“.

(З одкритого листа *М. С. Грушевського* до учасників його ювілею).

Грушевський запевняє, що на Україні пролетаріату немає, значить, немає і пролетарської революції. Значить, не може бути і ніякої мови про орієнтацію на пролетаріят. А що ж нині відбувається на Україні? Очевидно, національно-демократична революція, де роллю гегемона відіграє або повинно відігравати селянство, як єдине ціле, не диференційоване. Утворення пролетаріату на Україні — музика майбутнього.

Так само, як і Хвильовий, Грушевський каже, що Україна тільки стає на шлях класової диференціації, на шлях утворення свого власного, національного українського пролетаріату. Про роллю селянства в історії України і в історії української революції Грушевський говорить так:

„Відродження XIX віку було орієнтуванням на селянську масу, і від романтично-козакофільських настроїв наша історіографія перейшла вже в 1860 р. (в працях Антоновича і Лазаревського) до цілком серйозного соціально-економічного студіювання історії України в аспекті історичного матеріалізму з орієнтуванням на історію селянської маси, на її інтереси і свідомість. Ця робота істориків ще не докінчена і селянська українська маса ще не доведена до повного літературного самовиявлення. А тим часом через повне усвідомлення селянства лежить шлях до відповідно і повно розвиненої робітничо-селянської України“.

(Там само).

Селянство має свій самостійний шлях розвитку. Селянству з пролетаріатом не по дорозі. Радянська Україна не відповідає інтересам селянства. Треба відшукати й показати селянству самобутні, йому властиві шляхи. Ось така концепція Грушевського. Це є концепція українського націоналізму, що орієнтується на куркульську частину українського селянства.

А яке ж ставлення М. Хвильового до цього націоналістичного табору, що про нього оце тільки мова мовилась?

Про неоклясиків Хвильовий казав:

„*Неоклясикам*, як більш культурній і більш одірваній од куркуля частині інтелігенції, *дорожчі і зрозуміліші ідеали історичної класи*“ (цебто пролетаріату — *Б. Г.*).

(*М. Хвильовий* — „Апологети писаризму“, „Культура і Побут“ № 13).

Зокрема, про Зерова він казав:

„Отже, Зерових ми повинні використати не тільки лінією техніки, але й в напрямку психології...“

„... Зерови відчули запах нашої епохи“.

(*М. Хвильовий* — „Камо грядеши“, стор. 61).

Спеціально про ВУАН Хвильовий казав:

„Чого ви так боїтесь ВУАН?

Це ж „ліве ребячество“ — не більше.

Чи не пора покинути гримати на нашу Академію?“

(„Камо грядеши“, вид. „Книгоспілки“, 1925 р., стор. 49—59).

З цього видно, що й тих і тих Хвильовий приймає, не критикує їх, не вступає з ними в бій. Вони йому були близькі й рідні. Таке ставлення Хвильового до українського націоналізму свідчить про те, що тут затаювалася небезпека утворення єдиного національного фронту в царині культурного будівництва, свідчить про вплив української націоналістичної стихії на М. Хвильового.

Партія завжди рішуче боролася проти українського шовінізму в країні і проти його відсвіту в партії.

Про неоклясиків і про Хвильового партія на червневому пленумі ЦК КП(б)У 1926 року ухвалила таку постанову:

„Тепер серед українських літературних груп, типу неоклясиків і в колах вищої інтелігенції спостерігаємо ідеологічну роботу, розраховану саме на задоволення потреб української буржуазії, що зростає. Характерне для цих кіл прагнення спрямувати економіку України на шлях капіталістичного розвитку, тримати курс на зв'язок з буржуазною Європою, протиставляючи інтереси України інтересам інших радянських республік.

Такі погляди мали певний відгук у виступах деяких членів нашої партії, що підпали під чужий вплив, що знов висунули теорію боротьби двох культур, що вимагають від партії рішуче підтримати українську культуру, як таку, проти російської культури, як такої, що зовсім забувають ясні вказівки В. І. Леніна в даному питанні: „Коли мова мовиться про пролетаріат, то це протиставлення української культури в цілому великоруській культурі також у цілому, є найбезсоромнішою зрадою інтересів пролетаріату на користь буржуазного націоналізму. Якщо український марксист дозволить себе захопити цілком законною і природною ненавистю до великоросів-гнобителів такою мірою, що він перенесе хоча б часточку цієї ненависти, хоча б тільки відчуження, на пролетарську культуру і пролетарську справу великоруських робітників, то цей марксист скотиться, в наслідок цього, в болото буржуазного націоналізму“. Кинуті в пресі гасла орієнтації на Європу, „Геть од Москви“ і т. ін., значною мірою симптоматичні, хоча поки стосуються до питань культури й літератури.

Такі гасла можуть бути тільки прапором для української дрібної буржуазії, яка виростає на ґрунті непу, бо вона розуміє відродження нації, як буржуазне відновлення, а за орієнтацію на Європу, безперечно, вважає орієнтацію на Європу капіталістичну — відмежування від фортеці міжнародної революції, столиці СРСР — Москви“.

(В. І. Ленін — «Націоналістичний жупел „асиміляторства“». Твори, т. XIX, стор. 47).

Тут мовилося про т. Хвильового. Він зрікся своїх помилок. Вернувся на шлях ленінізму. Партія не плентається у хвості за націоналістами, а бореться з ними і вириває з їхніх рук тих комуністів, які ними захоплюються.

Але й сам т. Хвильовий не відразу усвідомив свою помилку, не відразу зрозумів постанову партії, про неоклясиків та про свої

власні помилки, не відразу скорився постановам партії. Це саме можна сказати і про його однодумців. Вже після червневого пленуму ЦК КП(б)У, отже, після того, як партія ясно оцінила неокласиків, виступив один з тодішніх однодумців т. Хвильового — т. Досвітній, член партії, по суті обстоюючи неокласиків, а це також було порушенням постанови партії. Тов. Досвітній писав:

„Чи можна віднести неокласиків до тих, що хочуть повернути колесо історії назад? Чи прагнуть вони до збереження старого, в його протилежності визвольному рухові нашого часу?“

Ні, категорично не можна їх причислити й до цього. Вони хочуть зрозуміти класову боротьбу, що становить історію й починають її розуміти крізь призму революційного марксизму“.

(„Вапліте“, I зошит, стор. 14—16).

Та від такої характеристики неокласиків відмовляться й самі неокласики. В грудні 1926 року Хвильовий, Досвітній і Яловий визнали свою помилку в оцінці неокласиків, як чимало й інших помилок. Але, як ми бачили, Донцов правильніше розумів соціальну природу неокласиків, ніж „марксисти“. М. Хвильовий, Досвітній, який іронічно слово „ворог“ перед словом „неокласики“ ставив у лапках.

У наші дні неокласики виявили себе як літературний загін СВУ. У цьому нічого несподіваного немає для більшовика-ленінця, хто вмів критично ставитись до художньої й публіцистичної творчості неокласиків і хто розумів і розуміє діалектику класової боротьби в умовах диктатури пролетаріату. Не треба було чекати повідомлення ДПУ, щоб засудити неокласиків та щоб зрозуміти цілковите капітулянтство перед українським буржуазним націоналізмом у таких твердженнях:

„Неокласикам, як більш культурній та більш одірваній від куркуля частині інтелігенції, *дорожчі і зрозуміліші ідеали історичної класи*“.

(„Культура і Побут“, М. Хвильовий — „Апологети писаризму“ № 13, 1926 р.).

Або:

„Вищеназваний академік (С. Єфремов — ватажок СВУ. — Є. Г.) виховувався в чужій нам ідеологічній атмосфері. Наша партія прекрасно знає ідеологічну ціну всій старій українській інтелігенції, але вона терпляче вичікує і не стільки глибокого перелому в світогляді цієї ж інтелігенції, скільки щирого й не формального, а внутрішнього й безповоротного визнання радянського устрою“.

(М. Хвильовий — „Думки проти течії“, стор. 99—100).

Не можна протиставляти „глибинного перелому у світогляді“ — „внутрішньому й безповоротному визнанню радянського устрою“. Одне без другого неможливе. Також не можна бути в цьому питанні надзвичайним оптимістом й романтиком. Треба знати ціну класовому ворогові. Використання буржуазної інтелігенції має супроводитися запеклою, нещадною критикою та боротьбою проти її буржуазної ідеології і боротьбою проти її політики. Про це

тактичне настановлення нашої партії якраз тоді забув М. Хвильовий. Якраз в період розгорнення культурної революції, якраз в період розгорнення національно-культурного будівництва, українська буржуазна інтелігенція, виконуючи соціальне замовлення куркуля й непмана в нашій країні, стала до бою з пролетаріатом за гегемонію на фронті культурної революції, за скерування культурного процесу буржуазним річищем, за національну культуру формою — буржуазну змістом. М. Хвильовий тоді замість викрити ці наміри, почати боротися проти них (а це була боротьба за гегемонію пролетаріату на культурному фронті), капітулював перед клясовим ворогом, посиливши цим його позиції. Ось в чому суть альянсу хвильовізму з неоклясиками.

Пролетаріят і національно-культурне будівництво.

„Але яким же чином пролетаріят буде грати першу скрипку, коли для нього українська культура є й досі Terra incognita“.

М. Хвильовий

Орієнтація української пролетарської культури на Європу, теорія боротьби двох культур, теорія буржуазного відродження нації, культурний (а фактично й політичний) бльок з неоклясиками—ось основні гасла хвильовізму. Чи залишається місце пролетаріатові в цій концепції? За логічною будовою цієї теорії, такого місця йому, пролетаріатові, немає. Якщо т. Хвильовий і згадує про нього, то це тільки наслідок його непослідовності. У т. Хвильового за головних спільників у культурному будівництві на Україні були Зерови. Він простягав їм руку, як міській урбанізованій інтелігенції, що найменше підпала під вплив куркульні. „Якщо Зеров знає Європу (а він її знає), то ми йому простягаємо руку“,— так каже Хвильовий. І ніяких інших критеріїв до Зерова він не прикладає, бо він, Хвильовий, ніяких чужих ідеологічних впливів не боїться. „Ми почуваємо себе настільки міцними, що всякі розмови про чужий ідеологічний вплив на нас викликають у нас тільки усмішку“¹⁾. На тлі української темної й сумної культурної дійсності тільки неоклясик є світла пляма,— „навколо ж тайга азійської хохландії і темна «малоросійська» ніч“²⁾.

Коли ж прийде справжній день?—Покищо невідомо (Боже мій, „коли ж прийде справжній день?“ Ще раз можна вигукнути в темряву слідом за Добролюбовим). Невже ж можна змішувати Добролюбівську добу (50-х р.р. минулого століття) з нашою добою, добою диктатури пролетаріату? Про який справжній день мріяв Добролюбов—нам відомо. А про який „справжній день“ мріяв т. Хвильовий? Про день національного відродження, що, очевидно, у т. Хвильового не збігається з днем Великого Жовтня. Звичайно, якщо думати, що Україна тільки стає на шлях клясової

¹⁾ „Камо грядеши“, стор. 43.

²⁾ „Апологети писаризму“.

диференціації, на шлях утворення свого національного пролетаріату, тоді нічого іншого не залишається, як кричати „коли ж прийде справжній день“.

Про ролі робітничої класи в українському культурному процесі Хвильовий казав:

„Робітничі класи на Україні була до цього часу остільки відірвана від української культури, що на сьогодні вона не може дати безпосередньо від себе своїх діячів для цієї ж таки культури. Отже, ніякої робітничої маси в організаціях „Гарт“ і „Плуг“ не було і ще довгенько не буде“.

(„Думки проти течії“, 1926 р., стор. 22).

Цим, таким категоричним, як і неправильним твердженням, здавалося б, ролі пролетаріату в українському культурному процесі визначено—ця ролі дорівнює нулю: так буде ще довго. Через кілька сторінок т. Хвильовий далі писав:

„Ми, комуністи, несемо велику відповідальність: цілком від нас залежить, яке місце дасть пролетаріат за доби своєї диктатури. Але ця відповідальність ускладнюється, якщо ми уяснимо, що це місце повинна творити культурно відстала нація“.

(Там само, стор. 47).

Почав з пролетаріату, закінчив нацією, та ще й відсталою. Але як характеризував українську націю т. Хвильовий?

„Вся історія нашої нації говорить про те, що ми маємо більше тенденції на назадництво“. „Україна — класична країна культурного епігонізму, рабської психології“. „Без російського диригента наш культурник себе не мислить. Він здібний тільки повторювати зади, мавпувати. Він ніяк не може втямити, що нація тільки тоді зможе культурно виявити себе, коли знайде їй одній властивий шлях розвитку. Він ніяк не може втямити, бо він боїться *держать*“.

(Там само, стор. 50—51).

Знов натрапили на ідеалізм, націоналістичний містицизм і націоналістичне месіянство („шлях розвитку націй — їй одній властивий“). Але загальна картина виявляється. Пролетаріат, одірваний від культурно-національного будівництва, нація відстала та ще й з рабською психологією, що вона її дістала в спадщину од віків, навколо тайга азійської хохландії і темна „малоросійська“ ніч. Це тільки образне оформлення всього того, що є на Україні. Одне слово, стан критичний. Не тішила тоді т. Хвильового і партія, не тішила його і КП(б)У, адже вона частина пролетаріату, хоч і передова. Партія відбиває стан пролетаріату. Партія, як і пролетаріат, відірвана од національно-культурного будівництва на Україні. Так думав і так писав т. Хвильовий.

„Словом, справа йде знов таки про органічне вростання нашої партії в національний радянський рух“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Так таки й зазначено: „справа йде знов таки про органічне вrostання нашої партії в національний радянський рух“. Значить, на погляд Хвильового виходить, що КП(б)У — вождь і керівник українського пролетаріату й найбіднішого селянства, яка вела маси на боротьбу проти українського поміщика, куркуля, проти буржуазії, проти окупантів, проти гетьмана, партія, що боролася за український Жовтень, керувала й керує радянським, господарським і культурним будівництвом української пролетарської держави — ця партія не зв'язана з радянським рухом на Україні. Бачте, тут уже казати нічого.

Ситуацію на українському культурному фронті М. Хвильовий в 1926 році уявляв собі так:

„Справа в тому, що українське національне відродження логічно підійшло до другого свого етапу. В молодому національному суспільстві, з одного боку, пройшов певний процес класової диференціації, з другого — ми спостерігаємо метушню й біганину. Остання ж з'ясовується тісністю рямців культурного розвитку. Молоді сили не бачать в цих рямцях дальших перспектив і не можуть розгорнутись для виявлення своєї творчої потенції. Справа в тому, що в той час як в Росії ми завжди втручаємось морально й матеріально в національно-культурне будівництво, в усі його закутки, на *Україні логікою одірваності нашої від національного відродження*, ми, крім химерної ситуації в культурному будівництві, маємо кілька, не завжди імпотентних матеріально, і не завжди не слабеньких морально „хохлацьких апаратів“. Це один бік медалі. Другий — витікає з класової диференціації в національному організмі. Соціальні процеси, що далі — то більш поглиблюють цю диференціацію і при такому стані речей — зовсім неможливо стає та атмосфера, що нею оточують наші головоляпи той революційний кадр, який безпосередньо буде українську радянську культуру. Кожний міщанський шпінгалет із російських кіл вважає за свій обов'язок дивитись на такого-от українця скося, і при нагоді, потрїпати його по плечу, мовляв, роботай, націонал, може через 100 років будеш комуністом“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Картина яскрава й повна. Фарби добрано соковиті, жирні і згущені. Без робітничої кляси без її активної участі в керуванні, без партії, маленька купка українських національних революційних, очевидно, інтелігентських кадрів, буде українську радянську культуру, придушена і стиснута з усіх боків: згубно бездіяльністю партії, з одного боку, і нахабно-глузливим ставленням русотяпів — з другого. Ось безпорадний стан і безвихідь культурно-національного будівництва на Україні. Такої оцінки допустився т. Хвильовий, одірвавши партію і робітничу клясу, у своїй, звичайно, уяві, від українського культурного процесу. Але тут було саме навпаки: не партія і робітнича кляса відірвані від будівництва соціалістичної України, а т. Хвильовий одірвався був від партії і робітничої кляси, підпав під вплив української націоналістичної стихії і дійшов таких, сумних для нього, висновків. На Україні, як і в усьому Союзі, є величезні труднощі, але такі, що їх цілком можна перебороти. Є вони і на фронті національно-культурного будівництва. Пролетаріатові й партії доводиться їх перемагати.

рішуче борючись проти українського й російського націоналізму. Ніхто, крім ворогів, не може кинути обвинувачення, ніби партія не бореться проти шовінізму, а так само і проти великодержавного — російського. А Хвильовий бачив тільки великодержавний російський шовінізм, як основну небезпеку, як найістотнішу небезпеку, замовчуючи, одночасно, небезпеку українського націоналізму, української буржуазії.

Однією з основних помилок т. Хвильового було й те, що він неправильно розв'язував питання про участь пролетаріату в українському культурному процесі і питання про його українізацію. Тов. Хвильовий тут також намагався обмежитися кількома галасливими льозунгами й дзвінкими фразами, наприклад:

„Ми „требуем“ (по-українському „вимагаємо“) серйозно поставитись кому слід до українізації пролетаріату. „Вже час зрозуміти наше гасло „дайош пролетаріат“ — так, як того вимагає дана ситуація“. „Українізація, з одного боку, є результат непереможної волі 30-мільйонної нації, з другого — це є єдиний вихід для пролетаріату заволодіти культурним рухом. „Справа в негайній дерусифікації пролетаріату“.

(М. Хвильовий — „Апологети писаризму“,
„Культура і Побут“ № 13, 1929 р.).

Немає сумніву, що справа будівництва української соціалістичної культури, як і справа будівництва соціалізму, є справа робітничої кляси. Тільки за її проводом, і не тільки проводом, але й за *активної творчої участі*, можна забезпечити пролетарський соціалістичний зміст цієї культури. Зречення робітничої кляси й партії від гегемонії в цьому будівництві, поступка на цій ділянці фронту або забуття її спричинюється до неминучого зміцнення позицій українського націоналізму. Партія — це чудово усвідомлює. Відповідно до цього і провадиться робота серед українського та російського пролетаріату, який живе на Україні, в справі втягнення його до цього будівництва. Але й на цьому шляху у нас є величезні труднощі, і основна з них це та, що внаслідок усіх відомих історичних причин пролетаріат на Україні значною мірою є російський або зросійщений. Але в міру індустріалізації країни збільшення міської людности, росту соціалізму — пролетаріат поволі українізується. Адже цей самий пролетаріат, провадячи правильну лєнінську політику щодо селянства, не вважаючи на всі перешкоди й труднощі, забезпечив свою спілку з селянством, з його найбіднішою і трудящою частиною. А були ж помилки й ухили серед окремих членів партії, які не розуміли цієї політики, недооцінювали значення цієї спілки і т. ін. Спілку цю встановлено, закріплено, на основі її пролетаріат переміг, був гегемоном у цій спілці і переможцем за періоду громадянської війни, як і є гегемоном і керівником за періоду посиленого будівництва соціалізму. І слід якнайрішучіше сказати, що національний момент не розбив і не розірвав цієї спілки. Тов. Скрипник про це говорить так:

„Двангард і головна сила соціальної революції, пролетаріят, у своїй боротьбі за селянство зустрівся із національним роз'єднанням. Велич Жовтневої революції, між іншим, полягає і в тім, що наш український пролетаріят знайшов сили й шляхи для-того, щоб об'єднати і повести за собою українське селянство—всупереч національним непорозумінням, всупереч національному роз'єднанню, всупереч навіть нерозумінню пролетарем мови селянина. Але ця відмінність мови, це яzikове нерозуміння між пролетарем, здебільшого зросійщеним, і селянином українським у величезній мірі стояли на перешкоді розвитку пролетарської революції на Україні. Тут саме полягав ґрунт для націоналістичних українських жовто-блакитних виступів і для довгої многолітньої боротьби з петлюрівщиною. Соціальна суть наших домагань, щирість нашого класового ставлення до селянства, правильне лєнінське розв'язання національного питання перемогли всі труднощі, завоювали наше селянство для червоного прапору радянської влади“

(„Статті й промови“, т. II, ч. I, стор. 102).

Ці самі труднощі, що про них каже т. Скрипник, стоять і на шляху культурного будівництва на Україні. Ці труднощі слід перемогти в наслідок опанування українським пролетаріятим процесу будівництва української пролетарської культури. Мова йде не про накидання, тим паче примусове, пролетаріятіві якоїсь чужої йому, незрозумілої й непотрібної культури, а мова про те, що пролетаріят є будівник, активний будівник, і керівник цього культурного процесу.

Партія серйозно поставила питання і про українізацію пролетаріятів. Але тут потрібна сугуба обережність і сугубо диференційований підхід. На Україні пролетаріят різноманітний національним складом: українці національністю, мовою й культурою; українці національністю, але зросійщені, росіяни і т. ін. Всі ці групи, провадячи українізацію, слід відрізняти. Партія каже, що силоміць українізувати російський пролетаріят не можна. Хоч цим російський пролетаріят, який живе на Україні, і не звільняється від участі в будівництві української культури. Будівництво української культури—це одна з умов перемоги соціалізму на Україні. Пролетаріят усіх національностей на Україні зацікавлений в тому, щоб забезпечити й цю умову. Не примусовою українізацією, а пропагандою, створенням відповідних культурних і побутових умов втягати російських робітників до українського культурного життя—ось відповідь партії на це питання.

Помилка також і зменшення темпу українізації, ігнорування процесу розвитку української культури, засуджування цього процесу на самоплив і стихійний розвиток, недооцінка його, інертність тощо. Така обережність, „обачливість“—на користь тільки українському й російському шовіністові. Така „обережність“ тільки затримає процес опанування пролетаріятим української культури. Така „обережність“ може призвести тільки до того, що культурне будівництво опанує чужа нам націоналістична сила.

Адже така само помилка і другий ухил Хвильового, ухил, що є в його гаслі—„негайна українізація пролетаріятів“. Такий темп українізації порушив би права й інтереси нацменшостей, спри-

чинився б до розялявання національної ворожнечі вже в лавах робітничої кляси, призвів би до роз'єднання робітничої кляси на національності, до відірвання однієї від одної частини робітничої кляси, до відірвання робітничої кляси од селянства. Така політика не менш шкідлива й небезпечна, як і перша (зменшення темпів українізації).

Питання про темп українізації та темп національно-культурного будівництва в боротьбі проти хвильовізму й шумськізму набуло першорядного значення. Тов. Скрипник з приводу цього писав:

„Тут можливі два ухили. Обидва вони шкідливі. Перший: рівнятися по інерції, а вона покищо існує ще в робітничій масі щодо національного питання, зокрема щодо українізації. Це означало б занадту поступовість, умовність, оглядність у поширенні й піднесенні української культури, завсідне міркування, чи треба зробити той чи інший крок назустріч потребам української культури, *що підростає*, чи не „ображає“ міське населення перейменування на українську мову тієї чи іншої інституції або українізації того чи іншого театру. Це значить, кінець-кінцем, применшувати темп впливу робітництва на селянство; це значить послабити керівництво пролетаріату в царині об'єктивно неминучого процесу українізації країни, що виникає з самого життя. Такий приголомшений темп українізації та роботи над притягненням робітництва до українізації загрожували б неминучим розривом нашої спілки робітництва та селянства, а значить, кінець-кінцем, загрожували б і самій робітничо-селянській радянській владі. Але, з другого боку, можлива й інша, прямо протилежна загроза. Прискорення темпу українізації робітничої кляси понад вимоги й жадання самого життя, гвалтовне переведення українізації або переведення українізації, занедбавши потреби національних меншостей, доводило б до іншої загрози: це означало б відрив передової частини робітництва, його свідомих кіл від цілої робітничої маси, це визначало б відривати не селянство від робітництва, як у попередньому разі, а відривати робітництво від селянства. Наслідки обох розривів були б шкідливі“.

(М. Скрипник—„До теорії боротьби двох культур“.
„Статті й промови“, т. II, ч. 1, стор. 110—111).

Дальший розвиток України, її індустріялізація, будівництво соціалізму неминуче спричиниться до того, що весь пролетаріат України буде українізований. Питання про українізацію пролетаріату партія розв'язує так:

„Ні в якому розумінні не стоїть питання про те, щоб примусити російські робітничі маси відмовитися від російської мови й російської культури та визнати за свою культуру і свою мову—українську.

Безперечно, склад пролетаріату України змінюватиметься в міру її промислового розвитку, в міру припливу з села дедалі нових і нових кадрів українських робітників. Безперечно, склад пролетаріату України, таким чином, українізуватиметься, як ми мали вже аналогічний процес в цілій низці країн (Чехо-Словаччина, Угорщина, Латвія), але це процес довгочасний, природний. Замінювати цей природний процес поступовного прилучення неукраїнської частини робітничої кляси до українського культурного будівництва примусовим переведенням українізації зверху—значить провадити шкідливу національну політику“.

(З резолюції червневого пленуму ЦК КП(б)У—„Про підсумки українізації“, 1926 р.).

Це єдино правильне розв'язання цього питання. Партія в душі цих постанов провадить і свою практичну роботу.

Тов. Хвильовий також неправильно розв'язував питання і про інтелігенцію, про її ролю та її участь у нашому будівництві. Йї т. Хвильовий давав роллю гегемона й проводиря в культурній революції. Хвильовий поділяв українську інтелігенцію на дві частини: 1) молода українська інтелігенція, що не вийшла з лав робітничої кляси, і 2) пролетарська інтелігенція, що вийшла з лав робітників і селян. Першу слід завоювати, а другій дати ідеологічну „точку підпори“.

„Обидві ці частини інтелігенції й повинні зробитися частиною історичної молоді кляси пролетаріату.

Взявши за соціяльну базу здерусифіковане робітництво, вони й розв'яжуть велику проблему. Через цю інтелігенцію ми й надамо культурній революції відповідний ідеологічний зміст.

Ми надаємо інтелігенції велике і виключне значення, але тій, яка буде частиною пролетаріату. Не маса, що не оформлена ідеологічно, буде задавати ідеологічний тон культурному ренесансові, а інтелігенція цієї маси“.

(„Культура і Побут“, № 13, 1926 р.).

Залишаючи осторонь всю плутанину т. Хвильового про склад нашої інтелігенції, про її завоювання й виховання, зазначимо лише, що Хвильовий своїм маневром виключає партію і робітничу клясу, як творчий чинник, з культурного життя України. Проголосивши інтелігенцію за частину робітничої кляси, він робить її виключним творцем культурної революції на Україні. Він думає, що робітничу клясу й партію репрезентувала ця інтелігенція. На ділі ж це не так.

Робітничу клясу, маса виступала у т. Хвильового не як учасники, творці, керівники, а як база, як основа, що на неї спирається і з неї виходить інтелігенція. А партії в концепції т. Хвильового зовсім не було.

„Азіятський ренесанс“.

„На заулук насадає сивий присмерк. Але на сході починається день“.

М. Хвильовий („Заулук“).

„Ми бачимо, що західня цивілізація гние, і в ній гние людськість. І ми знаємо: скоро прийде новий спаситель, і предтечею йому буде Атілла. Предтеча пройде з огнем і мечем м'ятежною грозою по ланах Європи, і тільки тоді (тільки тоді) свіжі потоки прорвуть напружену атмосферу.— Це буде! Я не тільки вірю, але й знаю!

Велика істина землі: сонце підводиться на сході“.

М. Хвильовий.

Хвильовізм, як теоретична система, перейнятий суперечностями, зітканий із суперечностей, безграмотних тверджень, запозичених з арсеналу буржуазних мислителів, кому симпатизував

Хвильовий. Хвильовізм з усіма цими суперечностями, з усією цією плутаниною, проте, являє собою досить таки гармонійну систему українського націоналізму і по суті є програмою української буржуазії, буржуазної інтелігенції, куркульні, яка мріє про національне відродження України та про капіталістичні шляхи його розвитку. Найсуперечливішою й найзаплутанішою в системі поглядів Хвильового є, безумовно, його теорія так званого „азіатського ренесансу“. Погляди, розвинені в цій теорії, суперечать тому, що досі говорив сам тов. Хвильовий, суперечать також історичним фактам, суперечать марксистському світоглядові. Хоча, знов таки, ця теорія, наскрізь ідеалістична, цілком вкладається в систему націоналістичних поглядів Хвильового й побудована під впливом Шпенглера, Данилевського, Донцова. Прихильник, співець і вістун орієнтації на Європу, Хвильовий раптом побачив, що ця сама Європа не може вже бути гегемоном в культурному та іншому розвитку людства. Ренесанс культурної творчости прийде з Азії. Україна, як молода національна республіка, повна творчих сил, що перебуває на межі, на стику Європи й Азії, і закликана відіграти виняткову, провідну роль в майбутньому „азіатському ренесансі“.

„Саме з південно-східної республіки комун, саме з Радянської України і прийде те нове мистецтво, що на нього так чекає Європа“.

Так проголошував т. Хвильовий.

„Це мистецтво першого періоду азіатського ренесансу; з України воно повинно перекинутися на всі частини світу“—

оракульствував т. Хвильовий.

Т. Хвильовий не бачив ніякої суперечности в тому піднесені й захоплені його ставленні до Європи, з одного боку, і в твердженні, що Європа себе вже вичерпала, як творча сила. І найжалюгідніше, найнедоречніше і смішне те, що т. Хвильовий, бажаючи виправдати свою безвихідну й безпорадну плутанину, посилався на В. І. Леніна. Звичайно, така спроба приводить т. Хвильового до найнеприпустимішого й дуже дикого розуміння ленінізму, до перекручення його. Т. Хвильовий був певен, що В. І. Ленін думає так само, як і він сам. Т. Хвильовий казав:

„Ленін ніс світло з Азії, але він завжди пропонував вчитися, вчитися в Європи. Він, очевидно, думав, що психологічну Європу можна зв'язати із Сходом“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Що це значить — „Ленін ніс світло з Азії?“ Це є не що інше, як спроба так перекрутити ленінізм і так його розуміти, що в наслідок цього ленінізм перетворюється з теорії пролетарської революції на національно-обмежене, слов'янофільське або євразійське „вчення“. Це саме робить і міжнародна соціал-демократія. Це для неї корисно змалювати ленінізм, як вчення, що не має нічого спільного з марксизмом, з інтернаціональним робітничим рухом.

Т. Хвильовий, критикуючи ідеалістичний погляд на історичний процес, сам розвивав ідеалістичну концепцію:

„Не може не кинутись в очі той факт, що майже всі культури патріархального періоду утворювались тими народами, які мешкали на території Азії, і тими, які географічно стояли на її межах. Таким чином, в творенні першого культурно-історичного типу людський матеріал Європи відіграв порівнюючи невелику роль, не дивлячись на те, що європейська територія в цей час навряд чи була порожньою (Цю гіпотезу потверджує хоч би те наукове припущення, яке встановлює існування слов'ян по цей бік Уралу з 1.000 року до Р. Х.). Отже, людський матеріал Азії розв'язував патріархальний період. Але, розв'язуючи його, він остільки вичерпав свої творчі сили, що вже фєвдальний тип природно мусів виявляти себе на європейській території, де людський матеріал був повний набраної у віках і не виявленої енергії. Цією енергією Європа розв'язала не тільки другий період, але і третій — буржуазний“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Що тут є матеріалістичного, марксистського, діалектичного? Анічогісінько. Чому в Азії, в Єгипті, у Греччині свого часу культура досягла у своєму розвитку такого рівня? На це т. Хвильовий відповіді не давав. Чому ця культура занепала? Так само немає відповіді у Хвильового. Чому центр культурного розвитку за певної доби перейшов до Європи і в ній зосередився? Знову таки Хвильовий на це не дав відповіді. А тут саме від марксиста і слід вимагати, щоб він подав конкретну аналізу історичних фактів, конкретну аналізу розвитку продуктивних сил, виробничих стосунків, класової боротьби, адже вони й обумовили всі ці історичні події. У Хвильового є метафізично психологічний підхід. Азія себе вичерпала, душевно спустошилася, стомилася, і натомість прийшла Європа з новими, бадьорими силами. Ось і все.

„Четвертий, пролетарський, культурно-історичний тип *європейське населення* (?!—Є. Г.) не здібно підняти. Це знову таки гіпотеза, але для більш-менш спостережливої людини вона становиться за аксіому. Сьогодні ми сучасники „Гибелі Європи“, але не як фавстівської культури, а як буржуазного типу. Але ми сучасники і свідки також падіння творчої енергії людського матеріалу на європейській території. Західне суспільство природно йде до стану духовної імпотенції.

Творчу енергію вичерпано, її хватило на два періоди; пройде багато віків, коли Європа знову почне блискучу історію“.

(Там само).

Важко вірити, що такі рядки були написані рукою людини, яка називає себе марксистом і навіть комуністом. Адже це справжнісіньке шпенглеріянство і слов'янофільська данилівщина. Голє, абстрактне, метафізичне твердження — „Європа вичерпала творчі сили“ — хіба може заступити конкретну аналізу сучасного стану Європи? У Хвильового Європа виступає як щось суцільне, сукупне. У нього фігурує „європейське населення“, „людський матеріал на європейській території“. А де ж буржуазія? А де ж

рушійні сили імперіялізму? А де ж пролетаріат і рушійні сили пролетарської революції? Їх нема у Хвильового. В системі поглядів Хвильового нема місця ані західно-європейському пролетаріатові, ані пролетарській революції в Західній Європі. Тут т. Хвильовий виступав як стовідсотковий ревізіоніст марксистського вчення про пролетаріат і пролетарську революцію. Тут т. Хвильовий виступав як стовідсотковий ревізіоніст вчення Ленінового про імперіялізм як „переддень пролетарської революції“. З погляду тов. Хвильового абсурдне є існування Комінтерну та його боротьба за інтернаціональне пролетарське завдання, за інтернаціональну пролетарську революцію. Але підемо далі за Хвильовим:

„Це зовсім не значить, що вона ще довго не буде йти попереду інших країн, це зовсім не значить, що і в час свого тимчасового завмирення вона не буде творити чудеса хоч би в тій же техніці,— це значить, що творча ініціатива всесвітнього, універсального значення вже не може виявитись на тій території, де розрядка людської енергії протікала на протязі кількох десятків віків (?!—Є. Г.). Греція й сьогодні живе, але це вже не Греція далекої прекрасної культури. Рим і сьогодні жевріє, але жодний Мусоліні вже не підніме його на висоту колишньої грандіози: європейські комуністичні революції, як пролог пролетарського періоду, не обійдуться без сторонньої ініціативи, як це було з буржуазними. І це зрозуміло, бо ініціатива піде відтіля, де буде творитися четвертий культурно-історичний тип. Тільки надхненці цього культурного періоду зможуть доканати капіталізм“.

(*М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“*).

Але раніше, ніж покінчити з капіталізмом, т. Хвильовий „покінчив“ з марксизмом і ленінізмом. Але так покінчив, що марксизм і ленінізм залишилися живі, міцні й всемогутні, а т. Хвильовий опинився в буржуазно-націоналістичному багні. Т. Хвильовий остаточно розкрив свої карти: до „європейського населення“, до „людського матеріалу на європейській території“ він залічив і пролетаріат. Пролетаріат, через те, що Європа вже вичерпала свою творчу енергію, не може зробити пролетарської революції, не може сам розправитися із своєю буржуазією, не може завоювати диктатури пролетаріату. Ось що тоді вийшло у т. Хвильового. Як все це можна назвати? Наклепом на західно-європейський пролетаріат, наклепом на Комінтерн, наклепом на ленінізм. Західно-європейський пролетаріат, на погляд т. Хвильового, буде визволений за допомогою багнетів „східних конквістадорів“. Чим краща ця теорія од теорій усіх українських націоналістів, що кажуть — радянську владу принесено на Україну на багнетах більшовиків? Так само, як і всі українські контрреволюціонери заперечують наявність на Україні таких революційних сил, які брали активну участь у пролетарській революції на Україні, так Хвильовий заперечував наявність таких сил в Європі. І не пролетаріат є носій і творець нового комуністичного суспільства, а хтось інший. А хто саме? На це т. Хвильовий відповідав:

«„Жовта небезпека“, що її так жахалася буржуазія, по суті завжди символізувала ту реальну силу, яка розв'яже проблему комуністичного суспільства, активно почавши утворювати новий культурно-історичний тип».

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Здається, тут особливі пояснення непотрібні. Свою невіру в силу пролетарської революції т. Хвильовий намагався затінити ультра-революційними фразами про ролі колоніальних і напів-колоніальних країн. Ленінізм не тільки ніколи не зменшував цієї ролі, але ленінізм перший цю ролі висвітлив і визначив. Народи цих країн у справі повалення імперіялістичного світу покликані відіграти виняткову і грандіозну ролі, але не всупереч західно-європейському пролетаріатові, і не за його пасивности, а за його активною участю і під його проводом. Ось суть ленінізму в цьому питанні. Як пролетаріат нашої країни є гегемон і керівник трудящого селянства, так і світовий пролетаріат є гегемон і керівник східних народів, пригноблених імперіялізмом. Помилковим і таким, що ревізує ленінізм, є твердження, що обстоювало б провідну ролі в нашій революції за селянством. Так само помилковою й такою, що ревізує ленінізм, є теорія хвильовізму, який заперечує ролі пролетаріату в національно-визвольній боротьбі східних народів. Це — есерівщина „міжнароднім маштабом“.

Цікаві докладніші погляди хвильовізму на західно-європейський пролетаріат:

„Азіатський ренесанс тісно зв'язано з епохою великих горожанських сутічок, із смертельною боротьбою двох сил: з одного боку — капіталізму, з другого — східних конквістадорів. Західно-європейський пролетаріат має важкі традиції і без пробудженої, універсального значення, азіатської енергії, він не тільки не здібний почати новий культурно-історичний тип, але й звалити з себе мертву вагу третього стану“.

„... Пролетаріат не є абстрактна категорія, а є тільки конкретний класовий організм, і кілька віків хазяйнування в Західній Європі духовної культури третього культурно-історичного типу не могли не відбитись на його психіці. Елементарний дарвінізм завжди це може потвердити. Західно-європейський пролетаріат для заволодіння матеріальними цінностями досить підготовлений. Але не треба забувати, що якийсь прусизм виховує найкращий європейський пролетаріат (німецький) не з часів поразки і мрій про реванш, а на протязі багатьох великих років“.

„... Звичайно, „світовий пролетаріат“ мусить „стати керівником визвольних рухів національностей сходу“. Але — от біда, західно-європейський пролетаріат ведуть Макдоналди і Вандервельде, що їх цей пролетаріат не завтра скине і, у всякому разі, не раніш великого пожару на Сході“.

(Там само).

Слід думати, що читач має вже цілковите уявлення про погляди хвильовізму на західно-європейський пролетаріат. У цьому невтішному й безпорадному стані тов. Хвильовий заспокоював себе тим, що закликає собі на допомогу Азію.

„Але де ж ця загадкова країна, що розв'яже велику світову проблему? Вона там, на сході. Азія знову виходить на широку історичну дорогу. Віковий, тисячолітній відпочинок східного людського матеріалу це є період накопичення енергії для всесвітніх універсальних завдань. І тільки ця енергія здібна вивести Європу з цивілізаційного періоду колючого типу культури. В цьому не може бути сумніву. Соціальний патос, що ним говорить сьогодні Азія, є не тільки перша ознака відродження нових грандіозних сил, але й ознака відповідності останніх четвертому типу культури“ (цебо пролетарському.— Е. Г.).

„... Азіатський ренесанс визначається не тільки відродженням класичної освіченості, але й відродженням сильної й цільної людини, відродженням нового типу відважних конквістадорів, що за ними тоскує і європейське суспільство“.

(М. Хвильовий — „Україна чи Малоросія?“).

Ми вже один раз бачили, як нудьгування за сильною людиною привело М. Хвильового до Європи. Тепер побачимо, як те саме нудьгування привело його вже до Азії.

І, нарешті, М. Хвильовий свою теорію „азіатського ренесансу“ увінчував таким патетичним вигуком:

„Азіатський ренесанс і надалі залишається прекрасною поезією наших днів. Ми й надалі віримо і переконані, що тільки конквістадори великого Сходу утворюють четвертий культурно-історичний тип, що тільки вони виводять людськість на шлях комуністичних революцій“.

(Там само).

Річ у тім, що всі такі екстази, які нагадують способи оракульта й заклинання, належать до тієї категорії силлогізмів, що на них досить вказати тільки пальцем. Соромно навіть хоч трохи серйозно полемізувати проти цього. Але також річ і в тім, що „прекрасна поезія азіатського ренесансу“ була потрібна М. Хвильовому на те, щоб за допомогою цієї поезії обґрунтувати про українського зоологічного націоналізму, для того, щоб на ті азіатського ренесансу обґрунтувати месіянську роллю України, для того, щоб на чолі, як авангард „азіатського ренесансу“, поставити Україну.

Що це справді так, досить послухати знов самого М. Хвильового.

„При чому ж тут Україна? А при тому, що азіатське відродження тісно зв'язане з більшовізмом, і при тому, що духовна культура більшовізму може яскраво виявитись тільки у молодих радянських республіках... і в першу чергу під блакитним небом південно-східної республіки комун, яка завжди була ареною горожанських сутичок і яка виховала в своїх буйних степах тип революційного конквістадора. З другого боку, наша Евразія завжди стояла далеко від третьої культури, і пробудження азіатської енергії є пробудження її енергії. Більше того — оскільки Евразія стоїть на межі двох великих територій двох енергій, оскільки авангардом четвертого культурно-історичного типу виступаємо ми.

(Там же).

Зазначимо тут, між іншим, що у тов. Хвильового в „азіатському ренесансі“ заграли переливними тонами втішні для ока українського націоналіста кольори: жовтий (жовта небезпека) і блакит-

ний (блакитне небо), які у своєму гармонійному сполученні дають жовто-блакитний прапор, прапор українського націоналізму. Та це між іншим. А по суті слід сказати, і цим закінчити розгляд теорії „азіатського ренесансу“: претенсія України, її месіянство щодо народів Сходу є не що інше, як давня мрія української буржуазії й української куркульні про опанування східних ринків. Це — теорія українського імперіялізму, що прикрасилася химерним убранням „азіатського ренесансу“.

Ось прозаїчна суть прекрасної поезії „азіатського ренесансу“.

Хвильовізм і троцькізм.

„Мабуть, прийшов кінець. З'їли, сукини сини революцію“.

М. Хвильовий. Т. I. 1929 р.

Націоналістичні погляди М. Хвильового доповнились і збагатилися його троцькістською оцінкою нашої політичної дійсності. Запеклий буржуазний націоналізм Хвильового чудово й гармонійно сполучався з троцькізмом. Саме за періоду розквіту публіцистичної діяльності М. Хвильового, саме за часів, коли М. Хвильовий яросливо опрацьовував і боронив свої націоналістичні теорії та боровся проти пролетарського крила культурного фронту і проти національної політики партії — троцькізм почав ще один свій черговий наступ на лєнінізм. Партія завдавала смертельних ударів цим троцькістським замахам.

М. Хвильовий, ніде публічно не солідаризуючись із троцькізмом, ніде не виступаючи одверто на оборону його, проте в своїх творах солідаризувався з основною троцькістською тезою — про термідоріанське переродження країни рад. Але згодом сам М. Хвильовий про свої симпатії до троцькізму сказав ось що:

„Симпатії до троцькізму в мене завжди були. Я, навіть, гадаю, що в моїх ухилах від лінії партії троцькізм зіграв чималу ролю. Симпатизував я троцькізмові тому, що вважав гасло — „будівництво соціалізму в одній країні“ за таке гасло, що не витримує ніякої, більш-менш серйозної критики. Сьогодні ж, коли для мене стало ясно, що це гасло не є продукт національної обмеженості, себто воно не заважає нам революціонізувати західно-європейські трудящі маси, коли для мене стало ясно, що соціалістичні елементи в нашому будівництві зростають, а капіталістичні зменшуються — сьогодні говорити про мої симпатії до троцькізму не приходиться“ (5 червня, 1928 р.).

Слідом за Троцьким і М. Хвильовому почало ввижатися переродження партії і рад. В 1926 році він, М. Хвильовий, писав:

„Одного прекрасного ранку кожний із нас, комуністів, може опинитися в ролі представника зовсім не тієї кляси, яку він хоче репрезентувати“.

(„Апологети писаризму“. „Культура і Побут“ № 9).

З М. Хвильовим це саме й трапилось.

Але цю, недосить ще виразно висловлену тезу, хоча з досить яскравим і недвозначним змістом, М. Хвильовий згодом розвинув, поглибив і вклав у ясну словесну форму. Трохи згодом він писав:

„... громадянська війна скінчилась. Комунар (ясніше лірик) не зрушив „бетонно-світлові підпори“. Замість „червоних зір“ „над розвіяністю хмар“ замааячив безвихідний неп з його диким бюрократизмом і гладкими непманами“.

[Дивись передмову до збірника віршів
В. Еллана (Блакитного), стор. 19, 1927 р. і.

Тут уже цілком ясно й одверто говориться, що Жовтнева революція не справдила тих надій, що їх на неї покладали; не здійснила тієї програми й гасел, що вона їх висунула. Тут уже є не тільки натяк, але й безпосереднє твердження про збанкрутування Жовтневої революції. Ці самі думки Хвильового у завершеному фашистському оформленні трохи пізніше було подано в його художньому творі „Вальдшнепи“. Та про це згодом.

У цій самій передмові далі М. Хвильовий пише:

„З одного боку, ти переможець, а з другого — ти зовсім навпаки, і ніяк не переможець. Однією рукою ти мусиш співробітничати з дрібною буржуазією, а другою — ти наказуєш собі боротися з нею. З одного боку, ти мусиш (обов'язково мусиш) душити „живе слово“, бо воно є не що інше, як продукт буржуазної культури, але з другого — ти, наперекір диктатурі пролетаріату, сам хочеш почути це „живе слово“, бо ти вже затоскував за ним і задихаєшся в сірій, нудній і роздериротазівотній казенщині „Спархіяльних ведомостей“, що її, казенщину, до речі, породжує те буття, яке визначає твою свідомість“.

(Там само, стор. 20).

Цей „дикий“ і „безвихідний“ неп, як його характеризує М. Хвильовий, це наше радянське буття, це напружене соціалістичне будівництво збуджує в нього такі політичні настрої, що, захоплюючись ними, він нудьгує за „живим словом“ (буржуазна воля друку), задихається в „сірій“, „нудній“, сумній пролетарській пресі, вдається в колізію з політикою партії щодо дрібної буржуазії, насамперед щодо селянства; остаточно втрачає перспективи соціалістичного будівництва і віру в нього, розриває контакти з партією та робітничими масами в справі будівництва соціалістичного суспільства. Загалом тут М. Хвильовий відбивав настрої й погляди сумної пам'яті опозиційного бльоку. З цього прикладу можна ще раз переконатися, як „ліва“ бучна дрібнобуржуазна фраза, права по суті, чудово мириться з такою право-опортуністичною буржуазно-націоналістичною ідеологією, що нею був хвильовізм.

У зв'язку з усім вищеподаним чималого значення набирає ще одне міркування Хвильового, де він, по суті, заперечує значення Жовтня на Україні і сподівається, що настане ще час, коли Україна „відкриє в своїй історії нову і блискучу сторінку“ (стор. 25). Виходить, що до сьогоднішнього дня цієї нової і блискучої сторінки не відкрила перемога пролетарської революції на Україні! Та з чим зв'яже М. Хвильовий ці свої надії? Послухаємо самого пророка:

„Еллан (Блакитний) перший вказав нам новий шлях, що на ньому починається друга фаза соціальної революції. Це новий шлях є не що інше, як

реальна політика (курсив авторів.— С. Г.) без сантиментів, без „вишневих садків“ та іншої карамельної бєліберди. Тільки цим шляхом ми дійдемо „електродів комунізму“, тільки на цьому шляху ми зможемо виховати нашу розляпану хохлацьку психіку й перебороти її рабську природу, і тільки на ньому відкріємо в своїй історії нову і блискучу сторінку“.

(Передмова до збірника віршів В. Еллана).

„Нова фаза соціальної революції“ є фаза „реальної політики“. Під час цієї „нової фази“ буде знищена „хохлацька психіка“ та її „рабська природа“. Це й є „нова, блискуча сторінка“ в історії України. Така ця „філософія епохи“. А на ділі її майже дослівно переписано й запозичено із сторінок теоретика українського фашизму Донцова. Троцькістські погляди М. Хвильового доповнюється та збагачується фашистськими.

Хвильовізм та донцовщина.

„Темперамент фашизму не може не викликати симпатій“.

М. Хвильовий.

„Фашистська мужня цільність мусить бути ближчою нам від рідної розляпаної психіки“.

М. Хвильовий.

„Коли наші погляди в цьому випадку зійдуться з „чаяннями“ нашої ж (?!— С. Г.) дрібнобуржуазії і навіть фашистів, то це зовсім не значить, що ми помиляємось“.

М. Хвильовий.

„Ні, не значить. Але ми додамо: коли думку, що наша нація повинна вийти з ролі підсудків, повинна йти та своїм *непереможним* бажанням виявити своє національне обличчя— коли сю думку засвоюють і червоні, то се зовсім не значить, що ми помиляємось“.

Донцов.

■ Переростання хвильовізму як націоналістичного ухилу в бік фашистської ідеології повною мірою розвинулось і відбилосся в його художньому й наскрізь контрреволюційному творі „Вальдшнепи“. Цей твір є нечуваний і небачений контрреволюційний пасквіль на пролетарську революцію, диктатуру пролетаріату, країну рад, соціалістичне будівництво, на радянську владу і комуністичну партію. Тільки частину цього твору було надруковано 1927 року („Вопліте“, № 5, 1927 р.), але й на підставі надрукованого досить яскраво постає картина переродження націоналістичного ухилу на фашизм. У цьому своєму художньому творі М. Хвильовий знов подає читачеві всі свої політичні та націоналістичні ідеї, що їх він раніш розвивав у своїх публіцистичних працях, але тепер він

уже подає їх в новому, сконденсованому вигляді, тепер уже ці його ідеї постають перед читачем у новому, фашистському оформленні. Тому і його роман „Вальдшнепи“ — твір яскраво автобіографічний та яскраво публіцистичний. Можна було дозволити таке припущення, що М. Хвильовий — пролетарський письменник, — бажаючи викрити клясового ворога та бажаючи боротися з ним, вирішив у художніх образах показати пролетаріатові цього ворога, його реальність, конкретність та небезпеку.

Але це припущення відпадає, бо в устах головних героїв цього твору (Карамазов, Аглая) весь час чути знайомі хвильовістські ідеї. Загальний стан радянської України, що з неймовірними зусиллями напружує свої творчі сили в боротьбі за будівництво нового соціалістичного суспільного ладу, М. Хвильовий змальовує так:

„Сонце поважно, важко й огняно сідало на обрій і обливалось у вечірніх водах тендітного Тайтарського озера. Озеро самотньо стояло серед степу, і здавалось воно таким сиротливим і безпорадним, як безпорадна сама розлука. Пахли якісь південні трави, і запах був, як і завжди, гострий та неспокійний. Здавалось, пахне якась фантастична країна, що в розльоті своєму раптом зупинилась над безумною кручею й задумалась...“

Цей образ, що символізує сучасний стан радянської України, М. Хвильовий на протязі всієї тої частини роману, яка побачила світ, конкретизує й розшифровує. В романі змальовано два головні герої: комуніста-українця — Карамазова і фашистку Аглаю. В своїх політичних діалогах ці два герої іноді просто-таки дослівно повторюють цілі уривки з публіцистичних творів автора цього роману.

Це — поперше. Подруге, „комуніст“ Карамазов є цілком безпорадна й безсила людина, порівняно з фашисткою Агласю, її фашистській ідеології він не може протиставити комуністичних аргументів і цілком перебуває під її впливом.

Хто такий Карамазов? Інтелігент, старий член партії, активний учасник громадянської війни, чекіст, „вічний опозиціонер“ — що тепер, з часів непу, переживає довгочасний період глибокого психологічного занепаду й політичного розчарування.

„Ганна уважно подивилася на чоловіка. Тільки сьогодні, саме в цей момент, її глибоко затривожив він. Їй прийшла думка, що повторюється зимова історія. Правда, колишніх сцен вона вже не спостерігає, тепер Дмитрій уже не б'ється головою об стінку (а зимою він це частенько робив), він уже не згадує раковину з калом, куди нібито попала революція...“

(„Валліте“ № 5, 1927 р., стор. 10).

Такий стан Карамазова. І коли іноді Карамазову здається, що революція попала у „раковину з калом“, то нічого немає дивного тому, що він остаточно переконаний у неродженні і радянської влади, і партії, що він переконаний у тому, що Жовтень не реалізував своєї програми пролетарської революції. Карамазов каже:

“Хіба революційні гасла сьогоднішнього дня завтра не можуть стати реакційними? Хіба ми не маємо прикладів? І навпаки: хіба лозунги якогось 1917 року сьогодні не стали фарисейством і матеріалом для спекуляції”.

(„Валпите“ № 5, 1927 р., стор. 30).

Невіра в соціалістичне будівництво, невіра в творчі сили партії і робітничої класи, невіра в революцію та її можливості приводить Карамазова до такої оцінки партії, її роботи, її зв'язку з масами:

„Я думаю зараз про наше фарисейство, і думаю: чому? Чому ми не соромимось говорити про пюре й котлетки? Чому ми, нарешті, не соромимось продати тут народні гроші... саме в той час, коли навкруги нас люди живуть у неможливих злиднях, у таких злиднях, що аж ридати хочеться... Чому ми, нарешті, боїмось виносити гірку правду на люди (хоч люди й без нас її знають) і ховаємо по своїх комячейках?“

— (Там само, стор. 35).

У чому ж бачить „комуніст“ Карамазов вихід з такого становища? В чому ж його програма?

Як же він думає врятувати революцію?

Єдиним виходом із становища Карамазов вважає боротьбу за відродження української нації, вкладаючи в це поняття, як і Хвильовий, буржуазний зміст:

„Взяти хоч би те ж відродження моєї нації. Я його інакше не можу мислити, як засіб, не як мету, як фактор, що допомагає мені розв'язати основну соціальну проблему. Відродження моєї нації це є шлях до чіткої диференціації в нашому суспільстві і, значить, крок до соціалізму. Інакше на це відродження я дивитись не маю охоти“.

(Там само, стор. 31).

Це дослівно те саме повторення того, що говорив М. Хвильовий, і з чим ми вище вже знайомили читача. Карамазов, як М. Хвильовий, поділяє тут той погляд, що Україна ще не достигла для соціалістичної революції і що вона ще мусить пройти буржуазно-капіталістичний етап національного відродження за зразком західно-європейських держав, і цей етап буде прогресивний і підготовчий крок до соціалізму. Тим то Карамазов так оспівує буржуазний прогрес, вважаючи його за єдиний „якір спасіння“, вважаючи його за „вихід з того становища, що в нього зайшла революція“ (стор. 30). Тим то Карамазов вважає, слідом за М. Хвильовим, що „український націоналізм — явище прогресивніше, ніж російський“.

Щоб боротися за українське національне відродження, потрібні сильні, непохитні, хоробрі, вольові люди. Так думає Карамазов, так думає фашист Донцов. Таких людей ще треба виховувати. Теперішня Україна, радянська Україна, таких людей ще не має. Сучасників своїх Карамазов ненавидить:

„Саме з того моменту, коли я весело подивився на майбутнє, коли в мені знову із страшною силою заговорила воля до перемоги, коли я знову почав безумно ненавидити своїх обмежених сучасників...“ (Курсив мій.— Є. Г.).

(„Вапліте“ № 5, 1927 р., стор. 12). §

Партія, робітничка кляса, бідняцько-середняцькі шари селянства, трудова радянська інтелігенція, вся радянська громадськість, що об'єдналася в могутній колектив на фронті соціалістичного будівництва, — для Карамазова (так дивно схожого на тодішнього М. Хвильового) і для фашиста Донцова тільки „обмежені сучасники“, „безвольні люди“, „труси“, „раби“, „холуї“. Карамазов ненавидить і свою дружину, партійку, що була для нього колись за друга, що разом з ним пліч-о-пліч була на фронті громадянської війни, і ненавидить її знов таки з політичних міркувань:

„Хіба Ганна здібна підняти до тих питань, що так тривожать його? Хіба вона колинебудь перемаже свою обмеженість? Ганна все таки гипова миргородська міщаночка, і саме вона й не дає йому зробитися цільною й рішучою людиною, саме вона й перешкоджає йому протиставити себе *рабській психіці своїх дегенеративних земляків* (курсив мій.— Є. Г.). Хіба ці здивовані вишневі (обов'язково вишневі) очі не характеризують її, що називається, „до откazu“? Хіба це не вона типова українська жінка, що так ганебно випроводивши синів Тараса Бульби на Запорізьку Січ, пішла плодити безвольних людей?“

(Там само, стор. 9).

Тут кинуту обвинувачення всім сучасним українським жінкам, як матерям, що не здібні виховувати таких людей, які потрібні для фашистських цілей Карамазову, Донцову. Карамазов не любить комунарки Ганни тільки через те, що вона належить до української нації, нації, на його думку, дегенеративної й безвольної.

Нарешті, Карамазов, цілком подібно до поглядів Донцова й тодішнього М. Хвильового, силкується розвінчати та заплямувати кращих представників і борців за визволення пригнобленого українського народу, насамперед революціонера-поета Т. Г. Шевченка, силкується цим самим ревізувати нашу культурну й революційну спадщину, переоцінити її, перекрутити минулу історичну перспективу, змінити наше культурне орієнтування. Два ім'я протиставляється одне одному в українській історії: Шевченко і Куліш. Коли Шевченко обстоює демократизм, революцію, боротьбу, то П. Куліш обстоює буржуазний націоналізм, аристократизм. Донцов у своїх фашистських творах орієнтує своїх однодумців і молодь на П. Куліша, облпловуючи Т. Шевченка. М. Хвильовий, безперечно, не без впливу того самого Донцова, писав:

„Щодо ідеального революціонера-громадянина, то більшого за Панька Куліша не знайти. Здається, тільки він один маячить світлою плямою з темного українського минулого. Тільки його можна вважати за справжнього європейця, за ту людину, яка наблизилася до типу західного інтелігента“.

(М. Хвильовий— „Думки проти течії“, стор. 53).

Цим самим вже дано оцінку Т. Шевченкові. Очевидно, він далеко стоїть позаду П. Куліша. Своє ставлення до Т. Шевченка Карамазов формулює так:

„А за те я його (Шевченка) ненавиджу, що саме Шевченко кастрував нашу інтелігенцію. Хіба це не він виховав цього тупоголового раба-просвітянина, що ім'я йому леґіон? Хіба це не Шевченко — цей, можливо, непоганий поет і на подив малокультурна й безвольна людина, — хіба це не він навчив нас писати вірші, сантиментальничати „по-катеринячи“, бунтувати „по-гайдамачому“ — безглуздо та безцільно...“

... Саме цей іконописний „батько Тарас“ і затримав культурний розвиток нашої нації і не дав їй своєчасно оформитись в державну одиницю“ (стор. 23).

Д. Карамазов — М. Хвильовий наївно думали, що Україна могла оформитись у державну одиницю без пролетарської революції, на рейках буржуазного розвитку, але Т. Шевченко став на перешкоді. Наївність і ідеалізм!

І далі:

„Дурачки думають, що коли б не було Шевченка, то не було б і України, а я гадаю, що на чорта вона й здалася така, якою ми її бачимо аж досі... бо в сьогоднішому вигляді, із своїми ідіотськими українізаціями в соціальних процесах, вона виконує тільки роллю тормоза“ (стор. 23).

Такий „комуніст“ Карамазов. Така його неприглядна ідеологія. Бувши сам стовідсотковий переродженець і термідоріянець, він віщує про загибель революції та мріє про буржуазне відродження своєї нації. І цей „комуніст“ зустрічається з фашистською Аглаєю, яка „в момент його душевної кризи явилась до нього такою цікавою співбесідницею“ (стор. 37). Два слова про Аглаю. Вона фашистка, московка, вивчила українську мову, бо їй „душно на своїй вітчизні...“

У таких випадках можна зробитись навіть киргизом тощо... „коли в Киргизії є оддушина“ (стор. 67).

Сама Аглая про себе каже так:

„Я — нова людина нашого часу. Я — одна з тих молодих людей, що, як гриби, виростають біля ваших комячейок...“

„.. Ви, звичайно, скажете, що я проповідую ідеологію нової буржуазії — хай буде по-вашому. Але й буде по-моєму, бо ми — я й тисячі Аглай у спідницях та штанах — не можемо далі жити без повітря“ (стор. 47 — 48).

Карамазов відразу підпадає під вплив фашистки Аглаї. Закохується в ній. І так само, як він розлюбив Ганну, — представницю певного типу людей і світогляду, — він закохується в Аглаї, — представницю певних поглядів.

„Її самовпевненість (Аглаї) і, захоплювала, і в той же час нервувала його, бо що ближче він сходився з нею, то сильніш відчував її впливи на свій світогляд“ (стор. 31).

„... І, згадуючи її вчорашню розмову про безумство хоробрих, йому до болю захотілось бути таким же безумним“ (стор. 53).

Аглая цілком підкорює відразу під свій ідеологічний вплив „комуніста“ Карамазова. Він безсилий і безпорадний, щоб бо-

ротися проти фашистської ідеології, представницею якої є Аглая На диво, погляди „комуніста“ і фашистки в основних питаннях збігаються.

Аглая характеризує партію:

„Ми хочемо сказати, що комуністи, хоч і не погані люди, а в більшості страшенно нудні... Ну, словом, світорозуміння їхнє — можна напевно твердити — не сягає далі Чемберлена з моноклем і чергової партячейки... Правда, цікавляться ще китайськими справами“ (стор. 81).

І далі:

„Карамазова захопила соціальна революція своїм розмахом, своїми соціальними ідеалами, що їх вона поставила на своєму прапорі. В ім'я ідеалів він пішов на смерть і пішов би, висловлюючись його стилем, ще на тисячу смертей. Але як мусів себе почувати Дмитрій Карамазов, коли він, попавши в так зване „соціалістичне“ оточення, побачив, що з розмаху нічого не вийшло й що його комуністична партія потихесееньку та полегесееньку перетворюється на звичайного собі „собрателя землі руської“ і спускається, так би мовити, на тормозах до інтересів хитренького міщанина-середняка. Це вже занадто, бо, на погляд Карамазова, цей середнячок завжди стоїть і стояв грізною примарою на путях до світового прогресу і, значить, на його погляд, до справжнього соціалізму“ (стор. 65).

Тут також Аглая нічого нового не каже, порівняно з тим, що казав Карамазов і... Троцький. Зворушливий збіг поглядів щодо ролі селянства в революції. Карамазов і Аглая — головні герої роману „Вальдшнепи“. Хвильовий нічого не протиставляв ідеології цих двох героїв, не критикував і не розбивав її, не відмежовується від неї. Та чи може він це зробити, коли ці герої безкінця повторюють те, що не раз вже М. Хвильовий писав у своїх публіцистичних творах. М. Хвильовий, опинившись у націоналістичному багні, був беззбройний у боротьбі проти українського фашизму.

Щоб бути справедливим, треба зазначити, що М. Хвильовий в цьому романі намагався змалювати тип старого російського більшовика. Але це була жалюгідна карикатура на нього, жалюгідний обиватель, міщанин. Проте, із загальним пляном М. Хвильового це прекрасно гармонує. Коли український „комуніст“ Карамазов націоналіст, що переростає на фашиста, то російський „старий більшовик“ — великодержавник, що переростає на устряловця. Ось яку оцінку вкладав у уста Аглаї М. Хвильовий на адресу Євгенія Валентиновича, російського більшовика:

„Та це ж той самий руський інтелігент-націоналіст, який з охотою говорить про самовизначення націй... тільки не тих, що входять у Радянський Союз, який всюди бачить петлюрівщину... і не помічає своєї устряловщини, який і досі думає, що українська культура існує... як австрійська інтрига, який, показуючи Європі досягнення руського генія, виводить на арену й інші народи Союзу... як цікавий „Зоо“ ображених руським царатом мавп. Словом, це саме той інтернаціоналіст, який під своїм космополітизмом ховає звичайнісінький собі зоологічний націоналізм“.

От і все. Нема ані КП(б)У, ані ВКП(б)! Нема ні революції! Нема ні радянської влади! Нема ні диктатури пролетаріату! Нема ні соціалістичного будівництва!

Проте, є термідор, фашисти, націоналісти обох течій (до того ж висміяно й розкритиковано тільки одного з них — російського), є „собірателі землі руської“, є „безвольні, дегенеративні земляки“, фарисейство, лицемірство і т. ін.

Роман „Вальдшнепи“ в художній формі завершив публіцистичну творчість М. Хвильового і тривожно сигналізував ту путь, куди піс хвильовізм — від націоналізму до фашизму, від ухилу у прірву!... Безперечно, партія стала боротися проти контрреволюційного виступу М. Хвильового. Останній, під впливом суворой партійної критики, зрозумів і усвідомив свої помилки, публічно засудив їх, зрікся своїх поглядів, визнав правильність партійної лінії і віддав себе на суд партії. М. Хвильовий у своєму листі, оголошеному в пресі, писав:

„Тов. Хвиля, даючи оцінку двом уривкам мого роману „Вальдшнепи“ поперше, називає ці два уривки контрреволюційним явищем у нашій літературі, подруге, підкреслює, що у „Вальдшнепах“ я розгорнув у художній формі всі ті політичні помилки, які я зробив у своїй неопублікованій статті „Україна чи Малоросія?“

Уважно перечитавши ще раз як статтю „Від ухилу у прірву“, так і роман „Вальдшнепи“, я прийшов до того неприємного, коли не сказати жахливого, для мене висновку, що тов. Хвиля, з яким я довгий час вів уперту боротьбу на літературному фронті, і справді має рацію так розцінювати мій твір і має рацію зв'язувати його із статтею „Україна чи Малоросія?“

... Одмовившись формально й розумово від своїх політичних помилок, я емоціонально (коли й не весь, то, у всякому разі, частково) був ще в їхньому полоні... Саме це й не дало мені чітко відмежуватись як від Карамазова, так і від Аглаї“.

(„Комуніст“, 29 лютого 1928 р.).

У тому самому листі М. Хвильовий докладно зупиняється на всіх своїх помилках, гостро їх засуджує, зрікається їх, визнає, що „робив замах на чистоту комуністичної ідеології“, що він „опинився в ролі рупора українського націоналізму“ і т. ін.

І далі:

„Ця заява є продукт того психологічного перелому, що назрівав у мене декілька років і що остаточно вивів мене з тупика тільки тут, у Західній Європі (він тоді був за кордоном — *Е. Г.*). Ті спостереження, які я здобув за кордоном, точно переконали мене, що я весь час ішов не по тому шляху, по якому я мусів іти як комуніст.

Доводжу до відома, що кінець свого роману „Вальдшнепи“ я знищив і, знищивши, думаю тільки про те, як би мені хоч би частково змити з себе ту пляму, що забруднила моє партійне й літературне ім'я.

(Там само).

Партія дала повну можливість М. Хвильовому „змити з себе пляму“, поставившись з цілковитою довірою до його покаяної заяви й залишивши його після зречення у лавах партії. М. Хвильовий зостається до сьогоднішнього дня вірний своїй заяві й вірний партійній лінії. Отже дехто може сказати, для чого ж, мов-

¹⁾ Див. брошуру *А. Хвилі* — „Від ухилу у прірву“.

ляв, витягати на білий світ старі помилки Хвильового й тикати в них пальцем, коли сам Хвильовий давно вже їх зрікся. Відповідаючи цим товаришам, слід зазначити, що не треба плутати М. Хвильового з хвильовізмом. Як М. Хвильовий зрікся своїх помилок, засудив їх, рішуче став на партійні позиції, то це ще не значить, що та націоналістична ідеологія, що її розвинув Хвильовий, під впливом тиснення на нього ворожих буржуазних класових сил, розлітається й розвіюється, як дим, не залишаючи ніде ніяких слідів. Це не так. Поки є у нас кляси, поки є у нас куркуль, непман, буржуазний націоналістичний інтелігент, поки точиться класова боротьба, а вона навіть гострішає на даному етапі соціалістичного будівництва — доти буде соціальне коріння для націоналізму, для націоналістичних ухилів, для хвильовізму. Це — поперше. Подруге, всякий український націоналізм, всякий український націоналістичний ухил завжди буде значною мірою лише переспівом, варіацією тих ідей, що змістом їх є хвильовізм. Це вже й нині можна спостерігати.

Тим то в момент загострення класової боротьби в нашій країні, в момент нашої рішучої боротьби проти всіляких виявів буржуазної націоналістичної ідеології, ми разом із М. Хвильовим, повинні боротися проти хвильовізму аж до остаточної поразки його.

Соціальне коріння хвильовізму

„Хвильовізм“, це є теорія боротьби проти КП(б)У, що її, теорію, утворено під натиском ідеології українського войовничого фашизму, під натиском ідеології тієї урбанізованої української буржуазії, яка мріє зробити з України велику імперіалістичну державу“.

М. Хвильовий.

Отже, тепер, після всього вищесказаного, можна зробити підсумки. Хвильовізм, як теорія, як світогляд, являє собою капітуляцію перед націоналістично-буржуазними силами; хвильовізм неминуче веде до ліквідації гегемонії пролетаріату на фронті національно-культурного будівництва. Хвильовізм, коли його брати лише як ухил у партії на початку, — це є шлях переродження в бік буржуазного націоналізму, шлях ліквідації диктатури пролетаріату. Хвильовізм, нарешті, являє собою яскраво та певно розроблену ревізію марксизму-ленінізму, ревізію теорії пролетарської революції та диктатури пролетаріату, теорії соціалістичного будівництва і теорії ленінської політики в національному питанні.

Характерно, що хвильовізм виник якраз в 1925 р. Цей рік характеризувався, з одного боку, величезними успіхами в соціалістичному будівництві (ми переходили до закінчення відбудовного періоду); цей рік характеризувався, з другого боку, посиленням зростанням приватно-капіталістичного сектора народного госпо-

дарства так у місті, як і на селі (диференціяція). Це легко довести відповідними цифрами. Вони майже всім відомі. Цей рік був також роком найбільшого поширення ілюзій серед української буржуазії так на радянській Україні, як і за кордоном про переродження країни рад. Все це не могло не активізувати цю буржуазію, застосувати нову тактику в боротьбі проти диктатури пролетаріату, висувати нові гасла. В цей самий приблизно час народжується і свідоміше українське „зміновіхвіство“ серед буржуазної контрреволюційної еміграції.

Бачинський 25 червня 1925 року писав, звертаючись до „непримиренної“ частини української контрреволюційної еміграції:

„Одно лише їм болить, що та капіталістична культура є всюди, лише не в українській нації і вони всею силою своєї любови до українського народу хотять і змагаються ту культуру серед українського народу насадити і її розвинути, і при тім — відтискуючи на ній своєрідності української психіки — витворювати з неї своєрідний український національно-культурний тип. Але ж саме більшовізм дає їм до того найбільше можливости“. (Курсив мій.— Є. Г.).

(Ю. Бачинський — „Більшовицька революція і українці“, вид. 2. 1928 р., Берлін, стор. 24).

„Нова економічна політика“ більшовиків дає можливість *виростати на Україні новому капіталізмові, але вже дійсно українському* (курсив мій.—Є. Г.) і його культурі—за чим так боліють націоналісти. Лише закасати б рукава і приступати до роботи“.

(Там само, стор. 25).

Такий був настрій і, навіть, ідеологія певної частини української буржуазії. Звичайно, звідси виникла й відповідна політична тактика, що перетворювалася в живому громадсько-політичному житті на дію. Щоправда, ці ілюзії недовго тривали. Переможний сталевий крок пролетарського соціалістичного будівництва дуже швидко ці ілюзії знищив... Не випадково також і те, що приблизно на цей рік припадає активізація тих сил, що склали СВУ.

Це був також рік (1925) початку розгорненого будівництва пролетарської української культури, початку здійснення гасел культурної революції. Цей процес втягав до участі в культурній роботі значні кола української інтелігенції, певна частина якої була націоналістична й ворожа радянській владі. От тут, на фронті національно-культурного будівництва, українська буржуазія, український куркуль, маючи за свого ідеолога націоналістичну контрреволюційну українську інтелігенцію, а також маючи певний економічний ґрунт (куркуль і непман) тепер, сподіваючись, — безпідставно, звичайно, — на дальший бурхливий розвиток капіталізму в місті й на селі — розпочали бій з пролетаріатом за гегемонію, за керівництво, за опанування цього процесу, за скерування його в буржуазне річище, за офарблення його національною формою і надання йому суго буржуазного змісту. Ця боротьба була, безперечно, політична. В пляні буржуазної стратегії це був би один з етапів повалення диктатури пролетаріату й

опанування політичної влади. Ця боротьба була вже пересякнена політичними гаслами.

За гасла цієї боротьби були гасла хвильовізму, що про нього в цій усій праці оповідалося. Партія цілком ясно вбачала і де небезпека, і головний плян буржуазії, і завдання партії. Але окремі її члени пішли по шляху капітуляції перед буржуазією, під тиском і впливом націоналістичної ідеології цієї ж таки буржуазії. На партійному прапорі вогненними літерами сяло: національна культура—формою, пролетарська—змістом, гегемонія пролетаріату на фронті національно-культурного будівництва, творення пролетарських кадрів для здійснення гасел культурної революції. Партія міцно тримала цей прапор. Деякі з її членів цей прапор або покинули, або передали ворогові...

Ось в якій ситуації народився хвильовізм. Ця аналіза почасти розкриває соціальні коріння хвильовізму. Дехто намагається довести, що соціальні коріння хвильовізму треба шукати в місті, серед міських верств населення, що ідеологія хвильовізму не має нічого спільного з селом, з куркулем. Зародок такого тлумачення дав сам М. Хвильовий, охрестивши всіх тих, хто з ним боровся— „ідеологами столипінського отрубу“, цебто куркуля. Про себе і свою групу М. Хвильовий писав:

„Як відомо, ми складаємо невеличку групу митців. Ця група давно вже порвала (коли вона їх мала) всякі родинні (??—*Є. Г.*) чи то ідеологічні зносини не тільки з куркулем, але й взагалі з селом. Отже, було б абсурдом припускати, що ця цілком міська група літераторів візьме на себе хоч би й позасвідомо, ролю представника ідеології куркуля. Щождо позасвідомого представництва ідеології непмана, то це можливо... за умови відриву цієї групи від партії. Оскільки група наполовину складається з комуністів, оскільки, в її роботу партія *безпосередньо* вносить корективи, остільки абсурдність такого припущення впливає на поверхню.

(*М. Хвильовий* — „Думки проти течії“, стор. 21).

Абсурдність такого наївно-дитячого пояснення небезпеки класового переродження також „впливає на поверхню“. Родинні зв'язки із селом не мають ніякого значення. А що визначають „ідеологічні зносини“ з куркулем? На нашу думку, це вже й є відігравання ролі представника цього куркуля. Територіальне мешкання групи (цілком міська група) також не має значення, бо куркульська ідеологія цілком успішно може вироблятися в місті, як це доводить історія. Те, що ця група складається з комуністів, також не може бути за гарантію її імунітету проти куркульської ідеології, як це яскраво доводить правий ухил. А про безпосередній контроль партії треба сказати, що нам відомо, як запекло боролися проти цього контролю всі ті, що вже починали підпадати під вплив ідеології ворожої партії.

Але це ще не все.

Розподіливши українську інтелігенцію на два табори, міську й сільську, М. Хвильовий, орієнтуючись на теорію безбуржуаз-

ности української нації, позбавляючи міську інтелігенцію всяких впливів міського буржуа, цілком орієнтується на неї. Звідси його альянс з неоклясиками.

„Характерно й те, — писав М. Хвильовий, — що й у союзники (!?! — Є. Г.) собі ми взяли теж ту частину української інтелігенції, яка виросла в місті.

Ми утворюємо (за резолюцією ЦК РКП) „тісне товариське співробітництво“ з тими культурними діячами, які цілком урбанізувались“.

(М. Хвильовий — „Думки проти течії“).

Годі доводити читачеві, що метода М. Хвильового, з якої він користувався, не варта „ламаного шага“. М. Хвильовий замінював соціально-класову аналізу територіяльною ознакою. Для нього родитися в місті або ж урбанізуватись є гарантія наблизитися до пролетаріату. Нібито капіталіст не людина міської культури, не урбанізований.

І далі:

„Правда, відділя на нас несподівано (!?! — Є. Г.) може вплинути міський буржуа, але теж правда, з двох зол треба вибирати кращу (а вибирати треба, бо цього вимагає партія), бо ж знаємо: до нашої сьгоднішньої урбанізованої інтелігенції міський буржуа має приблизно таке відношення, як Щупак, припустім, до У-Пей-Фу“.

(Там само, стор. 21).

Про які ж „із двох зол“ говорив тоді М. Хвильовий? Очевидно, про куркульську й непманську небезпеку. І давав відповідь, що краще нехай уже буде непман, ніж куркуль. І тут же таки спростовував всяку небезпеку від непмана, бо „до нашої сьгоднішньої урбанізованої інтелігенції міський буржуа має приблизно таке відношення, як Щупак, припустім, до У-Пей-Фу“. Відомо, що ніяк, крім негативно. Для М. Хвильового не стояло тоді питання „хто кого“. Небезпеки від непмана він тоді не вбачав, навіть не бачив самого непмана, надзвичайно, в дусі троцькізму, перебільшуючи ролю куркуля.

Але чому ж це трапилося тоді таке „лихо“ з М. Хвильовим? А тому, що він орієнтувався на цілком хибну оцінку класових сил та класових співвідносин у нашій країні взагалі, капіталістичних елементів зокрема. Теорія безбуржуазности української нації затіювала йому всі перспективи. Реабілітація міської групи митців, реабілітація міської урбанізованої інтелігенції послідовно виникала у М. Хвильового з реабілітації непманства як кляси.

„Отже, щоби зберегти чистоту свого світогляду (запам'ятаймо цей вираз! — Є. Г.), треба знати, з якого боку копати вовчі ями, щоби не викопати їх випадково на своєму торсі“.

Оскільки в нас спостерігаються елементи капіталізму (треба було б за тодішніх умов сказати — „ростуть“ — Є. Г.), остільки й відроджується молода буржуазія. В місті ми маємо міського буржуа — непмана, в селі — зміцнілого куркуля. І той, і другий будуть впливати на нове мистецтво. Але в той час, коли зріст міської буржуазії іде порівнюючи повільним темпом (курсив мій. — Є. Г.) мільйонне куркульство (?) вже остільки зміцніло, що далеко залишило за собою міського крамаря. Отже, у тій невидимій боротьбі за впливи на

містечтво, яка мусить відбутися між куркулем і непманом (бо ж їхні інтереси не завжди сходяться) більше шансів на перемогу має перший. Це зовсім не значить, що міському буржуа нічого не залишиться (заспокоював його М. Хвильовий.— *Є. Г.*). Це значить, що *головної ідеологічної навали на містечтво треба чекати зі столипінського „отруба“*. Це значить, що доки не зміцнів непман, доки він не сперся упевнено своїми „джими“ на „стабілізований“ капіталізм, доти з 10 вовчих ям 8 треба рити на бік куркульського степу, і тільки далі до міських приватних крамниць“.

(*М. Хвильовий — „Думки проти течії“, стор. 18 — 19).*

Головне, на що слід звернути увагу, — це те, що М. Хвильовий єдину капіталістичну клясу (непман і куркуль) розбив на дві частини, одірвав одну від одної, протиставив їх як кляси, що борються поміж собою. Не пролетаріят, спираючись на бідноту, у спілці з середняком, бореться проти куркуля й непмана за перемогу соціалізму, а куркуль та непман сваряться за містечтво. Не куркуль та непман борються з пролетаріятком за вплив на основні маси селянства, ні, а вони гризуться поміж собою, з тією тенденцією, що переможе куркуль. М. Хвильовий радив ставати на бік непмана проти куркуля. Тут є певна аналогія з його теорією боротьби двох культур. М. Хвильовий забув тоді про основне Ленінове настановлення, що

„Кінець-кінцем доля нашої республіки залежатиме від того, чи піде селянська маса з робітничою масою, зберігаючи вірність змички з нею, чи вона дасть „непманам“, цебто новій буржуазії (цебто й куркулеві — *Є. Г.*) роз'єднати себе з робітниками, розколоти себе з ними“.

(*Ленін. Твори, т. XVIII, ч. II, стор. 124).*

Надзвичайно зменшивши роль міської буржуазії, а також надзвичайно збільшивши роль куркуля, М. Хвильовий тим, що роз'єднав цю єдину силу, фактично зменшив небезпеку куркуля, бо розбив його спілку з непманом, позбавив його політичної спілки й політичного керівництва від непмана й міської дрібнобуржуазної інтелігенції. Бо куркуль страшний не тим і не тоді, коли він бореться проти непмана (а це вигадки), а він страшний у спілці з цим непманом. І протиставляти одне одному не можна.

Ми раніш обізнавалися з троцькістськими поглядами М. Хвильового. А наука М. Хвильового про кляси й клясові співвідносини, про куркуля й непмана має суто-правий характер: недооцінка небезпеки клясового ворога.

„Звичайно, надавати велике значення тій українській міській буржуазії, яка скоро поставить свої крамнички на Благбазі і яка порівнюючи з російським, припустім, буржуа мусить ідеологічно впливати на більш широкі кола нашої інтелігенції, надавати їй велике значення ми покищо не будемо. Але не треба забувати, що українізація, одкриваючи нашої нації (?! — *Є. Г.*) широкі двері в світ (? — *Є. Г.*), прискорюючи процес клясової диференціяції на Україні, в той же час установлює для ідеології зі столипінського „отруба“ радіорупор на одній із центральних вулиць міста“.

(*М. Хвильовий — „Думки проти течії“, стор. 19 — 20).*

Годі говорити про „широкі двері нашої нації в світ“, про процес „клясової диференціації, про „крамаря з Благбазу“. Про це вже досить говорилось. Але цікаво, як розумів тоді М. Хвильовий українізацію. З наведеного уривка видно, що українізація, на думку Хвильового, спричиниться до політично-територіальної експансії куркуля. В наслідок українізації куркуль завоює собі ще міцніші позиції, але тепер вже і в самому місті. Характерно, що тут ми маємо зворушливе сполучення думок М. Хвильового і... Д. З. Лебеда. Цей останній писав:

„Поставити собі за завдання активно українізувати партію, отже й робітничу клясу (а до цієї справи партія не може взятись, не переключивши своєї роботи і на робітничу клясу), *тепер буде для інтересів культурного руху заходом реакційним*, бо націоналізувати, цебто штучно запроваджувати українську мову в партії і робітничій клясі за теперішнього політичного, економічного та культурного співвідношення між селом і містом — це значить стати на погляд нижчої культури порівняно з вищою культурою міста“.

(„Комуніст“, 27 березня 1923 р., № 73).

Цей збіг думок т. т. Хвильового та Лебеда, які репрезентували в партії зовсім протилежні ухили, не може викликати у нас будь-яке здивовання. Бо ми знаємо, що „ліве“ недалеко лежить од правого, націоналіст український — недалеко від націоналіста великодержавного.

На думку М. Хвильового, через українізацію куркуль відшукає в місті й непмана та утворить там і свою інтелігенцію, як ідеолога. Через українізацію сільська куркульська інтелігенція зв'яжеться з міським буржуа, що досі не була з ним зв'язана. Українізація буде початком нового етапу в історії України: творення *в місті* куркульської інтелігенції, якої до сього часу там не було.

„До революції українська інтелігенція ідеологічно жила в селі, а не в місті, оскільки серед неї було багато вихідців саме з цієї прослойки. З пролетаріатом і міською буржуазією вона мала слабенькі зв'язки. На сьогодні ситуація приблизно та ж. Але з тією різницею, що на завтра вона має тенденцію змінитись. Ми маємо на увазі українізацію“.

(М. Хвильовий — „Думки проти течії“, стор. 19).

Чудово! До революції не було української інтелігенції, ні буржуазної, ні куркульської, ні пролетарської. А була лише незаможницька. На сьомому році Жовтневої революції спостерігалось ту саму картину. І лише з проведенням українізації ця ситуація змінюється. Нерозуміння ролі пролетаріату в соціалістичній революції, нерозуміння його ролі як гегемона і в національно-культурному будівництві призвело М. Хвильового до такого перекрученого тлумачення процесу українізації. Бо українізація — це невід'ємна частина національно-культурного будівництва, а значить, і соціалістичного, що її провадить пролетаріат, його партія і що

скерована на закріплення гегемонії пролетаріату в усьому процесі соціалістичного будівництва, зокрема скерована на те, щоб пролетаріат опанував національно-культурне будівництво і став його творцем, гегемоном.

Без пролетаріату, без пролетарської революції, без диктатури пролетаріату процес українізації спричинився б до тих наслідків, які ввижалися М. Хвильовому. Буржуазна українізація, національне відродження за умов буржуазного ладу призвело б до тих соціальних зрушень, що про них говорив М. Хвильовий. А за умов пролетарської диктатури українізація є соціально-культурний процес втягнення пролетаріату в активне будівництво української пролетарської культури. І тут М. Хвильовий переплутав умови розвитку соціально політичних явищ за диктатури пролетаріату з умовами розвитку їх за капіталістичного ладу.

М. Хвильовий виявив різке нерозуміння політики партії щодо куркуля в той час. Цю політику він розумів по-троцькістському. Це — поперше. Подруге, він не бачив перспектив розвитку соціалістичного будівництва за умов непу, не бачив дальших, наступних етапів розвитку, етапів, які позначаються наступом на куркуля, а потім і ліквідацію його як класу.

М. Хвильовий про куркуля писав:

„Ми куркуля задовольнили цілком... включно до „сороковки“. Матеріально він процвітає на своїх пишних маєтках. Але він почув потребу задовольнити і свої „духовні“ потреби. Він уже знає собі ціну“.

(М. Хвильовий — „Думки проти течії“, стор. 20).

Сказати, що „ми куркуля задовольнили цілком“, це те ж саме, що сказати те, що говорив Л. Каменев на XIV з'їзді, що постанови XIV партконференції — це виключно поступки куркулеві. Тоді ж таки Й. Сталін говорив, що це наклеп на партію. В умовах диктатури пролетаріату — куркуль позбавлений права на земельну власність, позбавлений політичних прав, обмежений у своїх прагненнях експлуатувати — не може бути задоволений цілком. Куркуль — постійний ворог радянської влади. Формула М. Хвильового скерована до затінювання класових суперечностей.

І немає нічого дивного, що в твердженнях М. Хвильового ми потрапляємо по черзі то на праві, то на „ліві“ думки. Така соціальна природа хвильовізму.

Наприклад:

„Невже це секрет, що Зеров, говорячи про конкуренцію, просто перерав слова т. Бухаріна?“

(Там само, стор. 29).

Цілком погоджуємося з цим. Також не вважаємо за випадкове те, що Зеров вхопився за бухарінську ідею „конкуренції“. Але ніяк не можна вважати цю ідею за таку, що відбиває партійну політику в художній літературі. Партія ніколи не обстоювала

гасла „вільної конкуренції“ літератур, різних своїм класовим змістом. Це гасло заплямовано, як вияв правого ухилу.

Отже, соціальні коріння хвильовізму складають капіталістичні елементи нашої країни (непман і куркуль). Хвильовізм народився в період зростання цих елементів. Інтереси цих капіталістичних елементів і відбилися в ідеології хвильовізму. Не має ніякого значення те, що автор хвильовізму свого часу заперечував будь-який вплив куркуля на його систему.

Розламівці, щоб оборонити й виправдати Шумського, засуджували хвильовізм. Цю спробу партія була викрила як шахрайську. Відірвати хвильовізм од шумськізму аж ніяк не можна. Це визнав у свій час і М. Хвильовий, довівши, що всі гасла шумськізму, що на оборону їх виступали розламівці (зрадники — Васильків-Турянський), запозичено з арсеналу хвильовізму¹).

М. Хвильовий, наприклад писав:

„Отже, нема нічого дивного і в тому, що й економічна платформа шумськізму строго витримана в дусі того ж таки націоналістичного ухилу (хвильовізму.—Є. Г.), хіба ця платформа не є розвиток тих думок, що їх засуджено, як „негативні, тими ж шумськістами?“ Хіба не хвильовізмом проголошено ще на початку 1926 року, що „українська економіка не російська економіка й не може бути такою?“ Хіба стаття Волобуєва, що лягла в основу економічної платформи шумськізму, не є той же самий хвильовізм у розв'язанні проблем української економіки?“

Треба зазначити, що так само, як невдала спроба політично одірвати шумськізм од хвильовізму, як щось одне одному протилежне, також невдала і спроба відшукати різні соціальні коріння шумськізму і хвильовізму. Це призводить до теорії двокорінності українського націоналістичного ухилу, що має єдину політичну програму, єдиний політичний зміст, виник в один і той самий час, за одних і тих самих політичних умов. Шумськізм та хвильовізм мають єдине соціальне коріння — це капіталістичні елементи нашої країни — непман і куркуль. Відірвати одне од одного не можна. А цю спробу й робить якраз М. Хвильовий у зазначеній статті, що надрукована в 1928 році, після зречення й засудження від М. Хвильового своїх помилок. Він пише:

„Хвильовізм“ (чому в лапках?—Є. Г.) це є теорія боротьби проти КП(б)У, що її (теорію) утворено під натиском ідеології українського войовничого фашизму, під натиском ідеології тієї урбанізованої української буржуазії, яка мріє зробити з України велику імперіалістичну державу. Шумськізм виник під натиском дрібної буржуазії, головне, куркульсько-селянської, та інтелігенції, саме тому він не спромігся дати щось своє, більш-менш оригінальне, саме тому він так безпомічно й борсається в чужих думках: дрібна буржуазія ніколи не знає, чого вона хоче“.

Отже, маємо тут цілком визначену теорію двокорінності соціальних джерел шумськізму і хвильовізму. Цю теорію М. Хвильовий запозичив із свого старого хвильовістського арсеналу, коли

¹) Див. статтю М. Хвильового — „В якому відношенні до „хвильовізму“ „всі ті“ („Комуніст“, 1928 р.).

він під ідеологією „Плуга“ підводив куркульсько-селянський ґрунт, а хвильовізм зв'язував з місьжою урбанізованою інтелігенцією. Тепер цю схему М. Хвильовий пристосував до хвильовізму і шумськізму. Безперечно, що ця схема помилкова, і ми повинні відновити теорію єдності соціальних джерел українського націоналістичного ухилу, цебто хвильовізму й шумськізму. Це—поперше. Подруге. Із схеми М. Хвильового, що він її боронив ще так недавно й тепер од неї не відмовився, виникає надзвичайне зменшення ролі і значення шумськізму, про що говорить сам М. Хвильовий. А. Шумський не „спромігся дати щось більш-менш оригінальне“ не через те, що його соціальні коріння відмінні од соціального коріння хвильовізму, а через те, що таку платформу дав М. Хвильовий; і ця платформа цілком задовольняла і Шумського, і Василькова з Турянським, і Микиту Шаповала, і „Діло“, і навіть... Донцова. Цю діалектику треба усвідомити. Додержуючись логіки М. Хвильового, треба було б відшукати й окремі соціальні коріння й для такої націоналістичної платформи, якою є волобуїщина, „яворщина“. Але що це нісенітниця, гадаємо, не буде заперечувати й сам М. Хвильовий.

Такою ж самою помилкою є спроба обмежити хвильовізм тільки питаннями культурного будівництва, цебто, що „хвильовізм—це комплекс поглядів на наше культурне будівництво“, або ж що хвильовізм—це націонал-більшовізм, чи то струвізм тощо. Така спроба, своєю чергою, спричиниться до зменшення змісту і значення хвильовізму. А це якраз і робить М. Хвильовий. Щоб перебороти хвильовізм, треба бачити його й розуміти в усій його повноті, не звужуючи, не зменшуючи, не притуплюючи гострі його кутки.

І не тоді близький М. Хвильовий до більшовицької істини, коли він цю спробу робить, а тоді, коли він говорить, що „хвильовізм утворено під натиском ідеології українського фашизму“. І, нарешті, хочемо ознайомити читача ще з однією спробою характеристики хвильовізму. Це одна остання спроба з табору розламівства. Фракція розламівців, як відомо, останнім часом розкололася на дві фракції, а вся фракція складалася з двох людей—Василькова й Турянського. Утворилося дві фракції—„ліва“ (Турянський) і „права“ (Васильків), цебто троцькістів та брандлеріянців. Турянський, що товче ввесь час воду в ступі, дійшов, нарешті, до „критики“ й „засудження“ шумськізму. Цей самий Турянський останнім часом так характеризував хвильовізм:

„Ми можемо в такий спосіб схарактеризувати хвильовізм. Це не простий „ляпсус“ чи „зла формуліровка“,— як думав Шумський,— ні, це ціла система думок і поглядів, зложена під прапором сил буржуазної України „ірреденти“, це наскрізь соціал-демократичне викривлення марксизму, яке протиставляло пролетарському соціалістичному шляхові розвитку української нації (хотів цього Хвильовий чи ні) буржуазний шлях, про який мріє, який намагається вибороти українська буржуазна демократія“.

(„Культура“, 1930 р., стор. 50).

Безумовно, що хвильовізм—це право збочення в партії, коли про нього говорити тільки як про збочення (на нашу думку, це щось більше, ніж збочення, — це світогляд); безумовно, що елементи соціал-демократичного характеру є у хвильовізмі, тим паче після того, коли ідеологія самої соціал-демократії перетворилася в соціал-фашизм. Але цим прикривати елементи троцькізму й фашизму, що яскраво визначилися у хвильовізмі, також не можна.

На сторінках цілої своєї довжелезної статті Турянський жадного слова не каже про співвідношення хвильовізму до троцькізму, приховуючи це. Бо троцькізм — це той самий соціал-демократизм у фашистському офарбленні. Але це якраз і боїться визнати Турянський, що ввесь час зберігає свою льояльність до Троцького. Безперечно, що елементи троцькізму, які є у хвильовізмі, не роблять його, хвильовізм, „лівим“, а, навпаки, зайвий раз підкреслюють його контрреволюційність. Отже, ми також проти спроби звуження хвильовізму, що йде з табору розламіства.

Хвильовізм треба брати й підходити до нього, який він є, а він, за словами самого М. Хвильового, — „ідеологія, утворена під натиском українського войовничого фашизму“.

Нічого тут доводити, що боротьба з хвильовізмом вимагає правильно визначити його соціальні джерела.

Тому і за доби розгорненого соціалістичного будівництва, доби ліквідації куркульства як кляси, доби загостреної клясової боротьби та боротьби проти всіляких ухилів (правого, „лівого“, націоналістичного та примиренського ставлення до них), доби запеклої боротьби проти ідеології клясового ворога — не можна обминути такого яскравого вияву цих поглядів, як хвильовізм. Партія має свої традиції. Партія загартовується в ленінському дусі, у боротьбі проти сучасних ухилів. Партія вивчає свою історію, історію боротьби з ухилами, щоб цю науку застосовувати у повсякденній боротьбі. Особливо це стосується до тих ухилів, що елементи їх подибуємо тепер. А хвильовізм не ухил, а ворожа ідеологія, елементи якої ми спостерігаємо й нині на кожному кроці. Вивчаючи минуле „хвильовізму“, партія загартовує себе для боротьби проти сучасної буржуазної націоналістичної ідеології.

Рішуче викрити хвильовізм.

„Багато є бажаючих „осадити“ нас, але, бачите... лінки поритись у книжках. Для всіх ясно, що ми десь помиляємось, а саме де, чорт його знає“.

М. Хвильовий.

Хвильовізм увійде в історію як теорія капітуляції перед клясовим ворогом на фронті культурної революції. У публіцистичних творах, навіть у художніх, М. Хвильового ця теорія яскраво відбилася. Так його оцінила партія і таким його засудила. Це визнав і сам М. Хвильовий.

То з більшим здивованням прочитає кожний таку декларацію:

„Вісім років тому навколо Миколи Хвильового об'єдналася ціла група молодих, що тяжіли до Хвильового, наслідували, переспівували, списували, і що ця група сьогодні вже переросла списування й наслідування. Вона підтяглася не одним десятком до свого керівника й становить на сьогодні основну ланку української пролетарської літератури... Микола Хвильовий, а не хто інший, привів до української революційної прози до 20 найпотужніших сучасних письменників, найпопулярніших і найбільш підготовлених до тих завдань, які ти ставиш, любий читачу, перед пролетарською літературою“.

(„Літературний Ярмарок“, № 11, 1929 р., жовтень, стор. 3).

Ця декларація примушує над нею замислитися. Партія провела велику боротьбу проти хвильовізму, велику роз'яснювальну роботу серед своїх членів про суть хвильовізму. Партія знає публіцистичні й художні твори М. Хвильового. Про публіцистичні тут говорилось досить. Про художні годі сказати, що й там публіцистика відбилася. І не тільки у „Вальдшнепах“, але й в інших, раніших творах. У цих творах також відбилися занепадницькі, антипролетарські настрої, розпач, містика, зневіра щодо революції. Сам М. Хвильовий недавно заявив: „У моїх творах мжичка“. І от, коли читаєш цю декларацію, хочеться запитати авторів її — на підставі якої плятформи пощастило М. Хвильовому виконати таку виключну роль? На підставі тієї плятформи, де він „робив замахи на чистоту комуністичної ідеології“ (М. Хвильовий), чи на підставі „Я“, „На глухій шляху“, „Заулоч“, „Вальдшнепи“ і багато інших подібних? Навряд чи можна позаздрити тим „20 найпотужнішим“, коли вони зросли, об'єднались, змінили на „мжичці“. Чи, може, була яка інша, невідома ні партії, ні країні плятформа?

Ні! Занадто смілива ця декларація. Смілива через те, що її автори хочуть взяти реванш у партії за ту боротьбу, що вона її вела проти хвильовізму, реабілітувати його та дискредитувати партію. Це є спроба переглянути партійну оцінку хвильовізму. Чи варт тут доводити, що така спроба, поперше, до добра не доведе, а подруге, збанкрутує.

Вважаємо, що сам М. Хвильовий проти цього запротестує¹⁾ і „прийде їм на допомогу“. Тим паче, що бажання „приходити на допомогу“ у М. Хвильового є. Він його виявив у своїй статті з приводу „Альманаха — Авангарда № а — Нової Генерації“. Ця стаття також заслуговує на увагу, бо в ній М. Хвильовий зробив велику помилку. Згідно з попередньою умовою — обминати питання спеціально літературні й висвітлювати лише політичні — і на цей раз скажемо лише про те, що має політичне значення.

М. Хвильовий у цій статті („Кричущє божество“) пише:

„Що рецидивів хвильовізму, себто нового виявлення комплексу тих думок і образів, які становлять український „націонал-більшовізм“, своєрідний струвізм, — певний час треба було шукати виключно в колах літераторів, так чи інакше зв'язаних з хвильовізмом, — це безперечно так“.

¹⁾ Див. М. Хвильовий — „Хто ще сидить на лаві підсудних?“ „Харківський Пролетар“, 16 березня, 1930 р.

Поперше, хвильовізму не можна вкласти в рямці струвізму або ж націонал-більшовізму, як не можна донцовщину назвати струвізмом або націонал-більшовізмом. Це значить звужувати хвильовізм, притупляти гострі його кутки, затіювати його суть. Подруге, не можна також говорити, що рецидивів хвильовізму „треба було шукати певний час виключно“ в певних колах. М. Хвильовий нав'язує комусь цю тактику. Але її на ділі не було. Партія викривала хвильовізм там, де він виявив себе. А більш за все хвильовізм був там, де міцніший вплив клясового ворога. Це настановлення так і має залишитися. Якби партія шукала й викривала хвильовізм *лише серед* тих, що колись були з ним зв'язані, то партія багато б дечого прогавила. На думку М. Хвильового, воно так і є. М. Хвильовий цим нібито каже: ви шукайте хвильовізм там то і там то, але цього недосить — пошукайте його ще й в іншому місці. Хвильовізм треба бити скрізь, хоч би де він був. Наприклад, в одній вишівській газеті читаємо таке:

„Так от, шановні мої опоненти, відкриваю вам своє обличчя. Я веду свій родовід від українських західників-соціалістів, що через них я прийшов до марксизму в національному питанні. Словом, через Драгоманова й Франка до Леніна. І тепер, як потомок українських західників, рішуче виступаю проти таких наших національних рис, що є пережитком і відгомном нашого рабського минулого: роздериротазівотности, національної обмежености, міщанського замилювання всім, що тільки має перед собою прикметник „українське“, балакунства, головогупства, забування своїх обов'язків, спізнювання на лекції та збори, відсутності культури праці тощо. Отже, я *кличу боротися за культурний національний тип українця-комуніста*, проти того типу роздериротазівотного чухрайця-азіяца, який вважає, що йому для виконання свого громадського обов'язку перед трудящими своєї нації треба тільки засвоїти „позаяківську“ мову цієї нації та десяток—два українських пісень, який записується до гуртків, але не працює в них і т. ін. Боротися за такий (перцій) тип, боротися з вищепереліченими рисами української (коли хочете, в територіальному розумінні — отже і руської, і єврейської, і польської і т. ін. вдачі)—це, на мою думку, одно з актуальних завдань культурної революції в побугі та роботі“.

(„Іновець“, лютий 1929 р., Харків).

Гадаємо, що М. Хвильовий не буде заперечувати, що студент ІНО, автор цієї статейки, перебував під безпосереднім впливом його творів. Отже, не можна радити, *шукайте сьогодні виключно тут, а завтра там...* „Нинче здесь, а завтра там“. Бо це призведе неминуче до того: що ні там, ні там не знайдемо. Виявів ворожої клясової ідеології треба шукати там, де вони можуть бути — тут і там, де є соціально-клясовий ґрунт для їх виявлення.

І далі:

„Особливої такої уваги, на мій партійний погляд, вимагає сьогодні продукція саме тих літераторів, які, *заробивши на боротьбі з хвильовізмом довіру партії, ставши фактично монополістами пролетарської ідеології на літературному фронті, опинилися в становищі відносної безконтрольності*“.

Стаття М. Хвильового скерована проти „Нової Генерації“. Навряд чи став би М. Хвильовий в поважному партійному органі

заводити в облуду читача-партійця та переконувати його, що „Нова Генерація“ і є якраз та організація, що посідає монопольне становище пролетарського ідеолога в літературі. Це було б просто несерйозно. Також зайвим було б, коли б почати розшифровувати тут псевдоніми. Справа й так ясна. М. Хвильовий дає гасло: *хвильовізм тепер кривиться в організаціях пролетарської літератури*. Тому — вогонь по них! Клясовий ворог на літературному фронті випав з концепції М. Хвильового. Помилка — неабияка. Помилка то страшніша, що вона запозичена з арсеналу старого хвильовізму: це йому бо властиво капітулювати перед клясовим ворогом.

То рішучіше й настирливіше ми звертаємо на неї увагу, насамперед самого М. Хвильового. Бо відомо, всяка помилка, коли її своєчасно не виправити, може перетворитися на таку пляму, що доведеться „тільки й думати, як її змити“...

Шумськізм.

Хвильовізм, як теорія українського войовничного націоналізму, відіграв у громадсько-політичному житті Радянської та Західної України винятково політично-шкідливу роль. Із захистом хвильовізму свого часу виступав і Шумський. Тим то питання про взаємовідносини хвильовізму й шумськізму та суть шумськізму також мають особливе значення. То більше, що шумськізм теж являє собою націоналістичний ухил і на захист шумськізму виступило націоналістичне крило в керівництві КПЗУ, що розкололо цю партію та відійшло від революції.

До цієї справи ми тепер і *візьмемося*.

Коли ми мали вже всі літературно-публіцистичні виступи Хвильового, як от: „Камо грядеши“, „Думки проти течії“, „Аполонети писаризму“ і коли питання про Хвильового почали вже обговорювати ЦК і вся партія,—в той час Шумський давав таку загальну оцінку Хвильовому:

„Хвильовий — той тип молодого культурного пролетаря, що його піднесла Жовтнева революційна хвиля, тип загартованого в боях революціонера, закликаного зробити культурну революцію. Він — освічений марксист, і хай не змальовують його тут як плутька, бо цього не можна назвати інакше, як фразою безсилства виступити (за стиль не відповідаємо — Є. Г.) одверто в пресі, щоб з'ясувати цю плутанину, якої на ділі немає (курсив мій — Є. Г.). Хвильовий — яскравий представник того молодого покоління будівників соціалізму, що їх Жовтень підніс із суспільних „низів“; цей представник, кинувши 1921 р. рушницю, зумів протягом цього часу упертою, самостійною працею досягти висот людської культури. І це не просто вихватко, верхогляд, а людина з твердим марксистським матеріалістичним світоглядом, що з лезом діалектичної методи пізнання опрацювала гори матеріалу людської думки“.

(З промови на Політбюрі, 12 травня 1926 р.)

Це стовідсоткова індульгенція всьому тому, що в той час, написав Хвильовий. Але ми ж знаємо, що світогляд, марксизм,

діалектика, матеріалізм людини виявляється в його творах і тільки на підставі їх можна робити оцінку. І коли Шумський, маючи в руках твори Хвильового „Камо грядеши“, „Думки проти течії“, „Апологети писаризму“, все таки каже про нього, що це марксист, діалектик, матеріаліст, то, значить, його твори він визнає теж за марксистські. Тут же Шумський заявляє, що ніякої плутанини у Хвильового немає. Це перший приклад „відмежування“ Шумського від Хвильового. А їх (прикладів) буде ще дуже багато.

На червневому пленумі ЦК КП(б)У 5 червня 1926 року Шумський виступив з іншими заявами про цього „марксиста“, „матеріяліста“, „діалектика“. Він там казав:

„Хвильовий не має ясных, визначених партією, перспектив щодо розвитку української культури, літератури. Він душить в українській просвітнянській обмеженості, він не бачить широких шляхів для того, молодого, буйного культурного процесу і силкується їх позначити. І наробив помилок“.

[Стенографічн. звіт пленуму ЦК
КП(б)У, 1—6 червня 1926 р.]

Ці дві наведені заяви Шумського про Хвильового неоднакові. Там він без усяких застережень розхвалює Хвильового, захищає його, не знаходить в нього ніякої плутанини, а тут уже у Хвильового „нема перспектив“, „не бачить широких шляхів“, „наробив помилок“. Між цими двома заявами минуло всього три тижні. Шумський змінив свій погляд на Хвильового. Це він зробив під впливом партійної критики. Це добре. Але він не відмовився від своїх попередніх заяв про Хвильового, не визнав їх за помилкові, надав їм теж чинности. Це перше. Друге те, що своє визнання помилок Хвильового він так обмежив, обумовив, що воно втратило всяку вартість. Шумський казав, що „Хвильовий не має ясных, визначених партією, перспектив щодо розвитку української культури“. Робимо наголос на „визначених партією“. Значить, партія має ці перспективи. Значить, партія їх визначила. Значить, партія дбала за справу визначення перспектив розвитку української культури. Виходить, що так. Добре запам'ятаймо це.

А от у цій же самій промові цього самого дня, в цю ж саму годину, за кілька хвилин перед цим цей же Шумський, з тієї ж таки трибуни, ставлячи питання про причини хитань, ухилів і помилок в нашій художній літературі, дає таку відповідь:

„Перша причина це не в із ростом дрібної буржуазії як на селі, так і в місті. Але цього мало. Неп діє в Росії, однак таких явищ ми там не спостерігаємо. Письменник, що спостерігає й аналізує процес суспільного розвитку, що синтезує цей процес у певних типах, повинен мати сталий критерій для оцінки суспільних явищ, а цей критерій він може мати лише тоді, коли він має ясні перспективи суспільного розвитку, коли йому ясні прагнення (жілеспрямованість) і найближчі шляхи цього розвитку й будівництва. Дає це прагнення й позначає шляхи суспільного розвитку партія, авангард передової суспільної класи — пролетаріату. Сднак, як показав XIV з'їзд, визначення цих шляхів розвитку самій партії дається не так то легко в сучасній еволюційній ситуації. Так що ж тоді говорити про широкий загальний пролетаріату.“

селянських мас, тобто про уявлення шляхів розвитку цілим нашим радянським суспільством, серед якого діє письменник-митець. Але це стосується до перспектив суспільного розвитку, його шляхів і художнього відбивання в літературі цілого нашого Союзу, в тому числі й у Росії!

На Україні все це помножується на національне питання. Вже понад рік іде палка дискусія про шляхи розвитку української літератури, а по суті цілого суспільно-культурного процесу. Молодь б'ється за прояснення перспектив цього процесу, що бурхливо розвивається. Партія, що живе російською культурою й провадить своє внутрішнє життя в російській мові, стоїть осторонь і не бере активної творчої участі в цьому процесі. Цей процес покривається лише тоненькою плівкою комуністів, що не в силах його охопити своїм впливом і ним керувати...

... Плохий стан тієї тонесенької плівки комуністів-українців, що плавають на поверхні бурхливого потоку культурного українського відродження. Причина хитань цієї плівки комуністів полягає в тому, що партія в цілому не бере органічної, активно-творчої участі в процесі суспільно-культурного будівництва. Доки цього не буде, доки партія в цілому не буде рухати и керувати цим процесом, доки в нього не буде втягнений пролетаріят, доти неминучі хитання, збочення, доти український суспільно-культурний процес не матиме ясних перспектив свого розвитку“.

[Стенографічний звіт пленуму
ЦК КП(б)У 1—6 червня 1926 р.]

Пройдімо повз ті твердження автора, що буцїм то партії не легко дається вироблювати перспективи соціалістичного будівництва. Тут він плутає партію з опозицією, що втратила ці перспективи; наклепом є на робітників і селян те твердження колишнього Наркома освіти на Україні, що вони й поготів не так ясно уявляють собі ці перспективи. Порадьмо краще йому читати постанови XIV й XV з'їзду та пильніше придивлятися до нашого соціалістичного будівництва.

Нас цікавить ось що: в одній і тій самій промові Шумський каже: „партія має ясні визначені перспективи“ і друге „суспільно-культурний процес не має ясних перспектив свого розвитку“. От і розумій, де тут правда.

Тут же Шумський вияснює причини помилок, хитань, ухилів письменників, в тому числі й Хвильового. Схема цього пояснення така: коли всій партії не легко даються перспективи цілого соціалістичного будівництва, а про робітників та селян і говорити нічого, то як же нещасному письменникові, що діє в цьому безперспективному оточенні, мати ці перспективи? А на Україні ще гірше. Тут національне питання стоїть руба. Партія не бере участі в культурному процесі. Пролетаріят теж. Як же ж письменникові не збитися тут з ясної дороги та не потрапити в темряву націоналістичних збочень?

Оце таке пояснення.

Хіба ж це не є виправдання помилок Хвильового?

Не Хвильовий винен у своїх ухилах, а винна партія, що не дає йому перспектив дальшого розвитку української культури й літератури,—так запевняє Шумський.

Хвильовий через те робить помилки, великі помилки, загрозові політичні помилки, що він підпав під вплив націоналістичного

буржуазного українського табору, підпав під вплив українського шовінізму, що в країні зростає, жвавішає, виявляє активність в умовах непу, в умовах зростання куркуля, непмана,—так каже партія. Хвильовий відбиває в партії натиск цих ворожих нам націоналістичних сил,—так каже партія. Це ж можна сказати і про Шумського, що ми говоримо про Хвильового.

Виправдування помилок Хвильового, наклеп на партію, безглузда плутанина — ось другий зразок „відмежування“ Шумського від Хвильового.

Візьмімо головніші, з погляду їх помилковості, кличі Хвильового та ставлення до них Шумського.

Отже, клич Хвильового: „Дайош Європу—геть від Москви“. Як поставився до цього кличу свого часу Шумський? На засіданні Політбюра 12 травня 1926 року він з приводу цього заявив:

„Мені поставили запитання—чи згоден я з тими шляхами розвитку молоді української літератури і зокрема з тією орієнтацією, яку дає їй Хвильовий у своєму розділі „Московські задріпанки“.

Пристаю на основну думку тов. Хвильового, якими шляхами має розвиватися українська література і яким матеріалом має вона житися, але не пристаю на ту форму, якої надав тов. Хвильовий цій правильній думці в своєму розділі „Московські задріпанки“ і на його утворено гострі формулювання“ (курсив мій.—Є.Г.).

(Стенографічний звіт Політбюра, 12 травня 1926 р.).

Ну, тут, здається, нікому не спаде думка доводити, що Шумський відмежовується від Хвильового та його гасла про орієнтацію нашої культури на Захід. Бо то ж не є відмежування, що Шумському не подобається *форма*, що в неї втілив *суть, зміст* Хвильовий. Справа ж тут не в формі, а в змісті. Якби Шумський заздальгідь проредагував писанину Хвильового, надав би їй м'якшої, не загостреної форми, то *суть, політична суть* цього гасла залишалася б та сама. І Шумський був би з нею згодний.

„Інша річ, як Хвильовий виклав цю правильну думку, а в суті це цілком правильна думка“.

(Там само).

Оце ми маємо вже третє „відмежування“ Шумського від Хвильового. Повна згода із змістом гасла Хвильового, незгода з його формою.

Шумський повертається до цього питання знов 5 червня 1926 р. на пленумі ЦК:

„12 травня на засіданні Політбюра я вже давав характеристику т. Хвильового й політичну оцінку його виступу „Московські задріпанки“. Я там говорив про основну думку т. Хвильового щодо шляхів розвитку української літератури і про те, як він зформулював цю думку. Але не важно те, що він хотів сказати (Р.—Є.Г.), а важно те, як він сказав і як його розуміють в масі. Я розуміють його так, як тут говорилось, що він оголошує похід проти Мо-

скви. Тут нічого не поправиш тим поясненням, що є Москва й Москва. Маса розуміє його так, що він проти Москви, центру світового революційного руху, столиці Союзу“.

[Стенограма пленуму ЦК КП(б)У. Червень 1926 р.]

Шумський цілком погоджувався з гаслом Хвильового про орієнтацію літератури на Європу, не погоджувався тільки з формулюванням. Тепер, 5 червня, він теж погоджується. Від того, що говорив раніше, не відмовляється. Тільки тепер він робить застереження, що маси не так розуміють Хвильового. Розуміють же вони його через те не так, що він висловився з погляду форми неправильно. Відколи це для марксиста-більшовика, лєнінця, комуніста стало „не важно те, що хочеш сказати, а важно те, як хочеш сказати“. Якраз навпаки—для нас важна суть, зміст, значення, а не форма. А через те, що маси його не так розуміють, через це ж гасло політично шкідливе, каже Шумський. Це те ж саме, що Шумський казав і 12 травня. Не через те гасло шкідливе, що його не так розуміють. Це хвостізм. Ми повинні не плентатись у хвості маси, а вести її за собою. Ми повинні підняти масу до рівня наших гасел, боротися за них, переконувати масу, виховувати її. І коли б гасло Хвильового було правильне, а маси все таки його не так зрозуміли—від цього б гасло не стало політично шкідливе. У Шумського виходить все навпаки. І в травні, і в червні Шумський був згодний із найшкідливішим політично кличем Хвильового. Тільки в червні, теж під натиском партійної критики, Шумський спробував трошки „засудити“ Хвильового. Але з цього нічого у нього не вийшло, крім нової плутанини.

Шумський ще раз, тепер уже востаннє, спробував „виправляти“ та „відмежовуватися“ од Хвильового в лютому 1927 р.¹⁾

Тут уже ми натрапляємо на те, що Шумський засуджує помилки Хвильового, відмежовується від них. Але, коли пильно придивитися до всього цього, то все робиться з такою силою всяких тлумачень, перекручувань, застережень, що питання знову стає неясним.

Наприклад:

„Літературна дискусія, розпочавшись виступами Хвильового проти графоманії, писаризму, неуттва в літературі, так би мовити, боротьбою за якість, швидко перешагнула стадію боротьби за організаційні принципи поміж „Плугом“ (масовізм) і „Вапліте“ (академізм) і розгорнулась в площині суто принципівих питань (Європа чи Просвіта) за перспективи розвитку української пролетарської літератури й цілого соціально-культурного процесу“.

(„Більшовик України“ № 2, 1927 р., стор. 12).

Це неправильне висвітлення змісту дискусії, її тез, кличів, гасел. Це є її перекручування, ховання дійсних помилкових гасел

¹⁾ Ст. „Ідеологічна боротьба в українському культурному процесі“. „Більшовик України“, № 2, 1927 р.

та носіїв їх. Коли обстоювати погляд, що в дискусії було протиставлення „Європи—Просвіті“, то тоді Хвильовий не зробив великої помилки. Тоді вирішення червеного пленуму було помилкове, засудивши Хвильового. Європу був протиставив Хвильовий не Просвіті, або не тільки Просвіті, але й Москві. А це вже велика антипартійна, антикомуністична помилка. Її Шумський хоче обійти, Хвильового захистити. І це робиться після вирішення червеного пленуму, що до постанов його приєднався Шумський.

Про самого Хвильового ми маємо в цій статті Шумського такі заяви:

„На превеликий жаль, треба констатувати, що автор „Кота в чоботях“, найвидатніший фундатор української Жовтневої пролетарської літератури, у *запалі* боротьби з просвітянщиною із віковим епігонізмом та рабським наслідуванням, що дає себе почасти відчувати ще й у Жовтневому українському соціально-культурному процесі будівництва, *несподівано, суб'єктивно* (курсив мій—Є. Г.) того не бажаючи, але об'єктивно заговорив голосом „отих українських громадських кіл“.

(„Більшовик України“ № 2, 1927 р., стор. 15).

„Справа в тому, що т. Хвильовий своїм гаслом від Москви на Європу, *об'єктивно для самого себе, непомітно*, сходить з класових пролетарських позицій і збивається на шлях єдиного національного фронту“.

(Там само, стор. 17).

З приводу цих заяв Шумського треба зробити два зауваження. Поперше, що оці всі застереження, як от: „в запалі боротьби“, „непомітно“, „несподівано“, „суб'єктивно“, „не бажаючи“—це все є димова завіса, що нею хоче Шумський як не зліквідувати, то, в усякому разі, зменшити, зм'якшити, виправдати помилки Хвильового. Це не по-більшовицькому. Так не можна. Замість рішучого засудження помилок, ми тут бачимо словесну, непотрібну, невдалу еквілібристику. Друге зауваження—Шумський тут визнає, що Хвильовий збивається до єдиного національного фронту із своїм гаслом „від Москви на Європу“. Це правильно. А як же бути із самим Шумським, який довгий час підтримував це гасло? Чи визнав він свою помилку прилюдно? Чи слід її визнати? Чи треба замовчати? Він її не визнав, не зважаючи на те, що партія цього від нього вимагала, ждала, хотіла. Він цього не зробив, хоч справжній більшовик, якщо він дійсно визнав свої помилки, повинен прилюдно їх зректися. Це, здається, четверте „відмежування“ Шумського від Хвильового.

Нас цікавить, як ставиться Шумський до теорії боротьби двох культур, що її розвинув Хвильовий в її українсько-шовіністичній інтерпретації?

Він цю теорію, як і гасло „геть від Москви“, в останній статті „засуджує“, але знову ж з „оговорочками“, що по суті виправднують цю теорію. Коли Шумський говорить про теорію боротьби

двох культур, щоб „засудити“ її,—він фактично виводить її неминучість у наших умовах. Він пише, протиставлячи теорію Лебедя теорії Хвильового:

„У наслідок цього процесу знов відживалася теорія боротьби двох культур, проголошена устами г. Хвильового, з гегемонією української культури“.

(„Більшовик України“ № 2, 1927 р., стор. 13).

Шумський давно дотримує погляду, що теорія боротьби двох культур, протиставлення культури одної нації культурі іншої нації, протиставлення самого пролетаріату одної нації пролетаріатові іншої нації є реакція, рефлекс на те становище української культури в радянських умовах, що в ньому вона тепер перебуває.

12 травня 1926 р. він говорив:

„Російська радянська культура заінтересована, щоб українська культура підносилася до співробітництва з нею, як рівного з рівним.

Але на милування нема силування. Цього прагнення співробітництва не можна здійснити, коли так згорда, зневажливо, іронічно ставитися, висміювати українську культуру, як це роблять тепер.

На налігачі до співробітництва не притягнеш. Ясна річ, тут не так гладенько стоятиме справа. Для цього є багато причин і насамперед ринок збуту інтелектуальної продукції. (Бач, відкіля Хвильовий узяв свої твердження про конкуренцію на книжковому ринку—Є. Г.). Але треба, щоб це змагання не перетворювалося на боротьбу двох культур. Це можливо лише тоді, коли буде толерантне ставлення російської культури до української, право громадянства якої визнають. Інакше неминуча боротьба за ці права і неминучі ті крайності, що подекуди виявляються у тов. Хвильового“.

(Стенографічний звіт Політбюро, 12 травня 1926 р.).

Це твердження, як і твердження, що ми його навели раніш, помилкове. Воно бо цілком обгрунтоване боротьбою двох культур, не тільки її припустимістю, але й неминучістю. Шумський, як і раніш, помилки, ухили Хвильового з'ясовує не натиском націоналістичного табору на деяких членів партії, не класовою боротьбою, а тим, як ставиться російська культура до української.

Наводимо тут хоч і велику, але дуже цікаву цитату із статті т. Скрипника, що повнототою спростовує твердження Шумського та виявляє його як прибічника теорії боротьби двох культур.

„Отже, виступ Хвильового є не просто збочення, ухил від партійної лінії. Цей перехід до погляду єдиного національного фронту, як думає т. Шумський, неминучий. Причина його лежить не у внутрішніх співвідносинах соціальних верств українського населення, не в боротьбі клас, не в тім впливі, що, як це визнавала червнева резолюція ЦК, справляє буржуазія навіть на деяких членів нашої партії. Причини цих збочень до українського націоналізму полягають зовні, а саме—у неправильній і хибній лінії, що її тримається, на погляд т. Шумського, „російська культура“ на Україні. Причиною хвильовізму, на думку т. Шумського, є нетолерантне відношення „російської культури“ до „культури української“.

Але ж давати такі пояснення, обстоювати цей погляд, це, т. Шумський, значить базуватися на твердженні боротьби двох культур; це значить обома ногами стояти на ґрунті цього хибного антипартійного погляду.

Зрозуміло, один націоналізм завжди викликає до життя привида іншого націоналізму, Український і російський націоналізм на Україні—це близнюки, що один одного підживлюють і поширюють, один одному розпалюють недовіру, відокремлення та ненависть. За вихідні пункти всієї цієї націоналістичної ворожнечі та її теоретичних оформлень у теорії боротьби двох культур є насамперед погляд протиставлення одної культури іншій, одного народу іншому, пролетарів одної нації пролетарям іншої нації. Хто сказав А, той мусить сказати Б. Хто починає говорити про протиставлення одної культури іншій, про нетолерантне ставлення одної „культури“ до іншої, той, безумовно, мусить прийти і прийде до визнання неминучості боротьби та до її виправданця.

До того й доходить т. Шумський, коли він декларує:

„В противному разі неминуча боротьба за ці права громадянства української культури“.

Розберімо ці декларації т. Шумського. Отже тов. Шумський не говорить так, що коли представники російської буржуазії ставитимуться нетолерантно до української культури й відмовлятимуть їй у правах на існування, то в такому разі інші протилежні елементи будуть боротися і собі й почнуться націоналістична колотнеча. Тов. Шумський не каже, що існують класові елементи серед українського народу, що у відповідь на російський шовінізм виявляють шовінізм український. Тов. Шумський каже інакше. Він від себе заявляє, що „в противному разі неминуча боротьба за ці права, за права на громадянство української культури“. Це він говорить *від себе, як свій висновок, як свій погляд.*

Це впливає з того факту, що т. Шумський у своїй декларації відрізняє саме ту національну боротьбу, що її неминучість він визнає у всякому разі від тих крайностей, які місцями прориваються у т. Хвильового. Саме національна боротьба від члена комуністичної партії, на думку т. Шумського, очевидно, не є крайність. Крайність є лише ті форми національної боротьби, що їх ужив т. Хвильовий. Ось що пише т. Шумський у своїй статті:

„Загострення внесли виступи т. Хвильового про орієнтацію української пролетарської культури“.

Крайністю є лише льозунг т. Хвильового — „Європа чи Москва“. Навпевно тому т. Шумський і спробував затінити його іншою формулювання: „Європа чи Просвіта“. Про цю неминучість боротьби за право української культури з російською т. Шумський казав саме під час обговорення виступу т. Хвильового. Отже, його заява була не академічна, він говорив не взагалі про можливість, а про неминучість боротьби двох культур. Більше за це: він говорив саме про неминучість тої боротьби, що виявлялась у виступах Хвильового й Шумського, сам визнавав її неминучість, лише зауважуючи її крайності. Обома ногами стоїть т. Шумський на ґрунті боротьби двох культур і сам є її прихильником і представником, хоч би що він там говорив.

Що це т. Шумський каже від свого імені, що він сам визнає неминучість боротьби двох культур, це видно з такої його заяви:

„Та на милування нема силування. Але прагнення до співробітництва (руської й української культури) не можна здійснити, коли так згорда, зневажливо, іронічно ставитися, висміювати українську культуру, як це роблять тепер“.

(„Більшовик України“ № 2, 1927 р., стор. 31 — 32, ст. тов. Скрипника).

Але від цього Шумський до цього часу теж ніде не відмовився. Яка ж може бути тут мова про його „відмежування“ від Хвильового?

І, нарешті, останнє питання — про ролі пролетаріату та партії в українському культурному процесі. Нам відомі погляди Шум-

ського й Хвильового в цій справі. Обидва заперечували, що партія і пролетаріят беруть активну творчу участь в українському культурному процесі. Своєї думки Шумський не залишив і в останній статті [„Ідеологічна боротьба в українському культурному процесі“¹⁾].

„Цілком можливо, що в наведених нами прикладах причини занепадности заховані десь в особистому житті чи в стані здоров'я автора. Але це був би неправдивий підхід. Ми маємо справу з певним суспільним явищем і так повинні до нього підходити. Так само помилково було б валити всю вину на слабкість нашої марксистської критики. Причини цієї занепадности треба шукати глибше в соціальних суперечностях непу. Вони до певної міри заховані й у тому, що вона не почуває ґрунту під ногами, і почасти це приводить її до таких настроїв і до хоробливого шукання орієнтацій на психологічну Європу

Наша пролетарська література фактично має в своїй аудиторії селянство й інтелігенцію. Пролетарська аудиторія здебільшого бере участь у російському культурно-творчому процесі. Українська пролетарська література має покищо надзвичайно кволі творчі зв'язки з аудиторією своєї кляси. Вона ще не має тої атмосфери взаємоторчого впливу письменника на свою аудиторію, а навпаки. Без неї неможливий творчий розмах пролетарської літератури і неминуче її нидіння під ідеологічно-чужими впливами, фактично існуючої, переважно селянсько-інтелігентської аудиторії.

Звідсіль крик т. Хвильового: „Дайош пролетаріят“.

(„Більшовик України“ № 2,
1927 р., ст. т. Шумського).

Знов ми чуємо ту саму пісню, що не Хвильовий винен у своїх помилках, що його помилки є наслідок впливу на нього націоналізму українського, а тепер винен пролетаріят, що не бере участі в українському культурному процесі. Чи можна ж не визнавати участі пролетаріату в українському культурному процесі, який повалив буржуазну владу, утворив пролетарську українську державу, її зміцнив економічно і політично консолідував, відбудував зруйноване господарство, керує селянством, керує процесом соціалістичного будівництва, керує культротою державних, профспілкових, кооперативних установ, що має в своїх руках велетенське знаряддя культури — пресу, театр, кіно, мистецтво. А можна хіба сказати про партію, про авангард робітничої кляси, що вона не бере участі, творчої, активної, в культурному процесі на Україні? Те, що партія бере участь у цьому процесі, ним керує, наочно свідчить і те, що вона своєчасно вказала на помилки Шумського, що він їх зробив і в літературних справах, і в національному питанні, і в своїй роботі як редактор „Червоного Шляху“, і в своїй роботі як колишній керівник Наркомосу. Партія, що не бере участі в культурному процесі, не могла б виправити помилок своїх членів, що безпосередньо працюють у галузі культуного будівництва. А партія це зробила. Це визнав і Хвильовий.

¹⁾ Написано до заяви О. Шумського з 28 квітня 1930 р.

Ось дійсна правда про справжнє „відмежування“ Шумського од Хвильового. Шумський до сьогодні не зрікся своїх головних політичних помилок¹⁾. Треба бути божевільним або нічого не тямити в ленінізмі, або його зрадити, як це зробили Васильків-Турянський, щоб запевняти людей, що погляди Шумського є погляди ленінські.

Для вичерпливої характеристики того націоналістичного збочення, що має в нашій партії назву „шумськізм“, треба додати, що Шумський недооцінював питання роботи серед національних меншостей, доводив, що стан України в Союзі подібний до колоніального²⁾.

Шумський розповсюджував звірячу ненависть до тих комуністів-українців, що дотримували правильної ленінської лінії в національному питанні на Україні:

„В партії панує російський комуніст, що з підозрою й вороже, щоб не сказати більше, ставиться до комуніста-українця. Панує, спираючися на жалюгідний тип шкурника-малороса, який за всіх історичних часів був однаково безпринципно-лицемірний, по-рабському дворушний і по-зрадницькому підлабузник. Він тепер вихвалється своїм лжеінтернаціоналізмом, бравує своїм байдужим ставленням до всього українського і ладен завжди оплювати його (може іноді по-українському), коли це дає змогу вислужитися й дістати тепле місце“.

(Промова Шумського на Політбюрі 12 травня).

Подібні заяви ми чули тільки від найчорнішої української контрреволюції. Яка різниця між тим, що каже Шумський і між тим, що каже Шаповал — український соціал-фашист, емігрант, лідер українських есерів:

„Тих українців-комуністів, що підлабузнюються до Москви, треба взяти під бойкот, як зрадників українського робітництва і „презрених малоросіян“, взяти під маральний терор і паралізувати їх“.

(„Нова Україна“, М Шаповал — „Через десять років“, № 10—11, 1927 р., стор. 32—33).

Помилки Шумського, що від них він досі не відмовився і під знаком охорони яких стався розлам в КПЗУ, мають своїм корінням вплив дрібнобуржуазної націоналістично-шовіністичної української стихії, а також являють собою рецидив старих помилок Шумського, коли він ще був у партії боротьбистів. Він про це свідчить, що він перебуває під впливом дрібної буржуазії, як каже:

„На жаль, треба констатувати, що в словах ворога, де подається оцінку становища комуніста-українця, багато гіркої правди, бо комуніст-українець справді почуває себе пасинком партії“.

[Лист Шумського в ЦК КП(б)У 3 лютого 1927 р.].

¹⁾ Він зробив це лише 28 квітня 1930 року („Правда“ 29 квітня 1930 р.).

²⁾ Звіт Наркомосу на Політбюрі в 1927 р.

Він сам свідчить про те, що він ще не позбувся своїх старих помилок, які в нього були перед вступом до нашої партії, коли він говорить:

„У мене, крім боротьби за класове та національне визволення робітничої класи в спілці з селянством, жадних інших традицій не було, і від цього я, протягом цілої своєї революційної діяльності, почавши від 1909 року, ні на йоту не відступався... Не відмовляюся не від чого в своєму минулому, бо вважаю, що борюся так, як належало більшовикові-ленінцові в умовах української дійсності, хоч тоді я ще не був у партії Леніна. Я його (минулого) не зрікаюся, а, навпаки, пишаюся з свого минулого“.

(12 травня 1926 року).

А минуле в Шумського — це приналежність до партії українських есерів, а потім до боротьбістів. Ні від того, ні від того він не відмовляється, а виправдує його. Це схоже до подібних же заяв Троцького.

Суть шумськізму аж ніяк не можна обмежити тим, що він нібито несвоєчасно і недосить відмежувався від хвильовізму. Шумськізм, поділяючи всі основні засади хвильовізму, боронив їх, був їхнім ідеологом. Шумськізм — це яскраво виявлений націоналістичний ухил, дрібнобуржуазний і опортуністичний своїм характером, хоч і він не від того, щоб пококетувати своїм удаваним радикалізмом і лівою фразеологією, намагаючись критикувати партію „зліва“.

О. Шумський, знаючи, яку роль відіграла на Західній Україні ідеологія того націоналістичного ухилу, за представника та ідеолога якого він був, знаючи, якою мірою політично шкідливий і згубний був цей розлам в КПЗУ, знаючи, що ідеологи та ініціатори цього розламу прикривалися його ім'ям та авторитетом у своїй боротьбі проти КПП, Комінтерну і КП(б)У, знаючи це все, — він, Шумський, не засудив, проте, ініціаторів цього розламу, не відмежувався від них, не засудив їх, цим самим утруднивши та ускладнивши боротьбу проти розламу в КПЗУ.

О. Шумський, не зважаючи на постанови КП(б)У і Комінтерну, що засуджують шумськізм, як націоналістичний ухил, не зважаючи на партійну критику й викриття припущених ним націоналістичних помилок, — цих помилок, — цих помилок, проте, не визнав, критику і засудження їх вважаючи за неправильні. Така поведінка Шумського. така уперта оборона своїх помилок теж була вигідною націоналістичним ухильникам в КП(б)У та зрадникам, що вчинили розлам у КПЗУ. Цим Шумський полегшив їхню роботу і утруднив роботу партії в боротьбі з ними.

Питання про Шумського, про те, як ставиться він до розламу в КПЗУ, розглядала спеціальна комісія ЦКК ВКП(б) та ВККІ. І тут Шумський не виявив достатньої щирості, не відмежувався і не засудив групи Василькова-Туряньського, не визнав і не засудив своїх націоналістичних помилок, а, навпаки, разом із Максимовичем, заявив, що „над ним протягом останніх двох років тяжило незаслужене і важке обвинувачення в націоналістичному ухилі“.

Постановою цієї комісії Максимовича виключено з партії, а Шумському оголошено сувору догану з попередженням. Цю постанову затвердив ВККІ 29 квітня 1929 року.

І тільки рік пізніше, у квітні 1930 року, Шумський знову звернувся із заявою¹⁾ до ВККІ, ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, в якій визнає всі свої помилки, засуджує їх, а політику партії в національному питанні визнає за правильну, так само визнає за правильну партійну критику шумськізму і всі постанови про нього партії та Комінтерну.

Ця заява Шумського, найпізніша порівняно із заявами Хвильового та Волобуєва, знаменує собою ще одну перемогу партії в боротьбі з націоналістичними ухилами і демонструє правильність політики партії в національному питанні.

Волобуєвщина.

Коли уважно перечитати статтю Волобуєва під назвою „До проблеми української економіки“²⁾ і звернути пильну увагу на політичний зміст цієї статті, то ми там знайдемо цілу систему політичних міркувань і думок. Головні з них такі:

1. Протиставлення України сьогоденного часу, цебто радянської України — Україні, коли вона перебувала в стані колонії колишньої Російської імперії. Це протиставлення робиться в такому світлі, що стан колоніяльної України є кращий за стан радянської України.

2. Заперечення того наявного факту, що Жовтнева пролетарсько-соціалістична революція здійснила свої гасла національного визволення пригноблених націй, насамперед України.

3. Обґрунтування теорії про конечність і неодмінність виходу радянської України із Союзу радянських республік.

4. Протиставлення радянської України іншим республікам Союзу, передусім РСФРР.

5. Обґрунтування теорії боротьби двох економік — української і російської.

6. Нерозуміння природи й суті Союзу радянських республік.

7. Заперечення існування української державности та економічної, політичної й культурної консолідації радянської України.

8. Обвинувачення всієї партії ВКП(б) і КП(б)У в збоченнях та в ухилах в національній політиці в бік великодержавно-російського шовінізму.

9. Розпалювання національної ворожнечі між робітниками Росії та України.

10. Троцькізм в питанні про будівництво соціалізму в одній країні.

¹⁾ „Правда“ з 29 квітня 1930 р.

²⁾ „Більшовик України“ №№ 2, 3, 1928 р.

11. Троцькізм в питанні про загрозу „національної обмеженості“.

Ці всі думки, твердження і міркування, заховані у вищезгаданій статті, і становлять її суть, суть волобуєвщини, суть економічної плятформи шумськізму, хвильовізму.

І тут треба прямо й одверто сказати, що це ціла політична система суто войовничого націоналізму, що становить ґрунт не тільки для того націоналістичного збочення, що виявило себе в нашій партії під назвою шумськізму, і не тільки дає економічну плятформу для розламівців, розбивачів, ренегатів і зрадників КПЗУ, а що це є політична плятформа всієї української націоналістичної контрреволюції (УНДО, петлюрізщина, шаповалівщина).

І даремно Волобуєв удає, що нібито він критикує не загальну лінію нашої національної політики в національному питанні, а викриває лише окремі хиби, порушення. Це невдала й штучна спроба зразу ж себе викриває і спростовує, коли він пише:

Ми розуміємо, що ті практичні заходи, та централізація, яка проводиться, викликаються і тим, що наш центр — Москва — є не звичайний центр, а центр світової пролетарської революції. Та з цього аж ніяк не слід, що немає місця для критики порушень загальної лінії, особливо коли порушення ці саме й шкодять цій політичній стороні справи, даючи зброю в руки всіх ворогів революції.

В своїй статті ми й ставили питання про порушення й хиби саме такого порядку“.

(„Більшовик України“ № 3, 1928 р., стор. 62).

І тут же зразу Волобуєв сам себе „пояснює“ так:

„Ліквідація „провінційального становища“ нашої мови, нашої літератури, нашої культури взагалі буде наслідком забезпечення Україні нестриманого розвитку продукційних сил, забезпечення їй становища, оформленого й закінченого національно-господарського організму, остаточного відмовлення роглядати її, як просту суму районів єдиної неподільної економіки“.

(Там само).

Про що свідчить це Волобуєве твердження? Воно вже безпосередня протилежність того речення, що наведене вище. Тут Волобуєв навіть сміливо виступає проти нашої лінії і в культурному і в соціалістичному будівництві. Він тут заперечує і нашу політику і наші досягнення, бо він тут каже, що і наша мова, і наша література і взагалі культура перебувають ще у „провінційальному становищі“. І ліквідація цього провінційального становища буде (ще тільки буде, а тепер нема. — Є. Г.) наслідком ліквідації таких „хіб“, як „забезпечення Україні нестриманого розвитку продукційних сил“ (виходить, що тепер це ще незабезпечене, тепер цього ще немає, тепер хтось перешкоджає та придушує цей розвиток. — Є. Г.); „забезпечення їй становища оформленого й закінченого національно-господарського організму“ (виходить, що тепер цього ще немає, виходить, що українська радянська держава, як політична надбудова, не має під собою відповідного економічного ґрунту. — Є. Г.). А хіба боротьба, піклування, дбання,

повсякчасна робота нашої партії, радвлади, робітництва на Україні за широкий розвиток культури й господарства України не є генеральна лінія нашої політики в національному питанні? А хіба заперечення цієї роботи й велетенських досягнень у цій роботі не є заперечення загальної лінії нашої політики в національному питанні? Хиби й порушення це одне, а генеральна лінія це інше. Отже Волобуєв, прикриваючись боротьбою проти окремих хиб і порушень, провадить боротьбу проти всієї політики партії в національному питанні. Це він наочно сам довів.

І далі:

„На цьому боці національної проблеми слід зосередити увагу [значить вона (увага) до цього часу ще не зосереджена.— Є. Г.], щоб небезпечні тенденції конкуренції між двома економіками СРСР не було використано ворожими нам силами для роз'єднання великого братерського співробітництва трудящих усіх націй.

Такий рецидив національної ворожнечі вже не на мовно-культурному, а на економічному ґрунті, є річ можлива.

Стара мудрість говорить: *Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur*¹⁾.

І не для поглиблення цієї „discordia“, а для встановлення згоди між двома найбільшими республіками СРСР поставили ми статтею цією питання про взаємини України з СРСР.

Тут знову спроба збити нас з пантелику в питанні про справжні мотиви волобуєвського виступу. Ця спроба, як виявилося, невдала. Але цікаво уважніше прислухатися до волобуєвських тверджень про боротьбу двох економік. Волобуєв каже, що є „небезпечні тенденції конкуренції між двома економіками“, та що „рецидив національної ворожнечі на економічному ґрунті річ можлива“. Ми маємо права вимагати від марксиста-комуніста, що за нього вважає себе Волобуєв, коли він говорить про яке-будь небезпечне соціальне явище, що помічається тільки в тенденції, досконально його проаналізувати, викрити його при-

¹⁾ З приводу цієї „латинщини“ маємо сказати два слова. Цю погану звичку чванитися не до речі знанням чужої мови, якої так любили вживати й наші „академіки-ваплітівці“, свого часу висміяв і знищив славнозвісний сатирик Еразм Ротердамський в безсмертній сатирі „Похвала глупости“: „Адже в наш час заведено наслідувати тих риторів, які вважають себе мало не за богів, коли їм пощастить стати двомовними [двомовним називався за часів Еразма кожен письменник, який, крім латинської, знав також і грецьку (клясичну) мову], на зразок п'явок, і вважають за надлітературну майстерність прикрашати свої латинські промови, як мозаїкою, грецькими виразами, хоча б це було й не до речі. А коли не вистачає чужоземщини, вони вкопують із запліснявлених хартиї з півтузена старовинних слівець і ними мани напускають на слухачів, сподіваючись ще більше сподобатися тим, які зрозуміють, і здивувати своєю вченістю тих, які не зрозуміють. Справді, для нашого блага є якась особлива принадність у тому, щоб дивитися з-під ручки на все чужоземне, бувають, щоправда, такі, які, не розуміючи, але люди самолюбні бувши, не хотіли б виявити свого нерозуміння. Для цього є дуже зручний спосіб: подеколи похвально посміхатися, зрідка поплескайте і особливо не забувайте прями вухами, як осел,— щоб інші думали, ніби ви зрозумієте“ (Еразм Ротердамський—„Похвала глупости“).

До речі, користуючись нагодою, щоб переказати цю приказку: „Згода збільшує й малі справи, а незгода руйнує й великі“.

чини, рушійні сили, зосередити увагу на клясових його носіях і т. ін. Чи робить же це Волобуєв щодо „небезпечної тенденції боротьби двох економік“? Нічого подібного. Або робить він це по-своєму, не по-марксистському. З його погляду, ці „небезпечні тенденції конкуренції двох економік“ закладені в самій природі, істоті економіки російської й української. Вся справа в тому, що наша політика може сприяти, може й перешкоджати розвиткові цієї „небезпечної тенденції“. Досі вона сприяла. Тепер треба так змінити нашу політику, щоб вона вже почала перешкоджати. Так каже Волобуєв. Така його „аналіза“. Точнісінько так само розумів і Шумський теорію боротьби двох культур: він, Шумський, вважав, що боротьба двох культур є неминуча в умовах того нетолерантного ставлення російської культури до української. Тепер Волобуєв вважає, що боротьба двох економік, російської й української неминуча за того стану, що в ньому тепер перебуває українська економіка. Це не марксизм і не діалектика. Це метафізика й націоналізм.

Небезпечні тенденції конкуренції двох економік безпосередньо не заховані в їхній природі самій по собі. Ці дві економіки значною своєю частиною усупільнені, мають соціалістичний характер. Це не сприяє їхній боротьбі, а зближує їх, паралізує тенденції боротьби поміж ними. Про це Волобуєв забув. За носія тенденцій конкуренції двох економік є приватний сектор цих економік, що соціально-політично його репрезентує непман, куркуль та їхній спілник — світовий капіталізм. У цю площину і треба було б поставити питання та розглянути, хто дужчий, яка тенденція (боротьба чи співробітництво двох економік) загрозливіша, як треба боротися з цією загрозою. Волобуєв не розуміє суті справи.

Волобуєв для того, щоб надати хоч деякої, хоч фалшивої, хоч про людське око наукової обґрунтованості своїй суто націоналістичній, ворожій нам позиції, робить далекі історичні дослідження, теоретичні міркування. Він береться довести, що Україна за часів царату та імперіялізму зберегла свою економічну цілість, а тепер, за часів пролетарської революції, вона її, економічну цілість, втратила. Він каже:

„З погляду політичного, скажемо, сучасний Єгипет має далеко більше самостійності, як Україна царських часів, але з економічного погляду, навіть сучасний Єгипет має меншу самостійність у розвитку продукційних сил, порівняно з тодішньою Україною“.

(„Більшовик України“ № 2, 1923 р., стор. 50).

Цього твердження про відносну економічну самостійність України за часів царату та імперіялізму не раз подибуємо у Волобуєва. Але від цього думка ця не стає правильною, менш помилковою, менш шкідливою. Помилковість її та шкідливість у тому, що економічно-політичний стан України за часів царату та імперіялізму, як колонії, що її шалено визискувано і розпоршувано, Волобуєв підфарбовує, затушкує справжній стан речей.

Чого варті одні його міркування про бюджет України — царський і радянський. Про царський бюджет України Волобуєв слідом за Єфименком каже:

„З 1893 р. (за Поршем) до 1910 р. держава російська мала з України прибутків 3.289.600.000 крб., а видатків — 2.605.200.000 крб., тобто різниці в 684.400.000 крб. Царський режим другої половини XIX і початку XX ст. накинув на Україну більший фінансовий тягар, ніж у старі часи гетьманщини“.

(Л. Єфименко — „Історія українського народу“, т. II, стор. 161).

Ці цифри невідомого в науці походження, показують, що Україна за царя сплачувала на 21% більше, ніж одержувала. Добре, запам'ятаймо це.

Про бюджет радянської України Волобуєв слідом за Доброгаєвим¹⁾ каже:

„У 1926/27 році територіяльні прибутки УСРР становили 852.300 тис. крб.; територіяльні видатки УСРР становили того ж таки року — 686.200 тис. крб., від'ємна різниця — 166.000 тис. крб. Це становить 20% перевищення прибутків проти видатків“.

Що ж ми бачимо з цих розрахунків, що з них користується Волобуєв? Що ніякої різниці майже нема між тим, що було за часів царату, і між тим, що є тепер. Тоді Україна давала коштів на 21% більше, ніж одержувала, а тепер 20%. Різниця тільки в 1%. От що дала Жовтнева революція Україні. Це так маємо за Волобуєвим. А на ділі?

Мальцев у своїй роботі „Україна в державному бюджеті Росії“ наводить такі розрахунки, що в 1913 році державні прибутки з України становили 699.600 тис. крб.; державні видатки на Україну — 383.200 тис. крб., від'ємна різниця, або те, чого Україні не дано — 316.400.000. Ця різниця становить 45%. Подібні ж розрахунки і в Порша за роки 1898—1910. Як це далеко від тої ідилії (21%), що її малює Єфименко, а слідом за нею Волобуєв. Це щодо бюджету України за часів царату. А що ж тепер?

Якщо взяти не доброгаєвські розрахунки, а офіційні укрдержплянівські, то матимемо таку картину: в 1926/27 році державний прибуток з України становив 914.200 тис. крб., державні видатки на Україну становили — 789.900 крб., від'ємна різниця — 128.300 тис. крб., або 14%; в 1927/28 р. знижується вже до 8%.

От дійсність: 45% і 8%, а у Волобуєва 21% і 20%²⁾.

Така картина виходить (45% і 8%), коли стати навіть на ґрунт волобуєвської „методології“ — порівняння України за часів царату з радянською Україною. Але всякому зрозуміло, тільки не Волобуєву, що ця чудернацька „методологія“ не витримає жадної критики, не може дати ніяких наукових, що відповідали б дійсності, здобутків. Бо хіба можна порівнювати Україну-коло-

¹⁾ „Хозяйство Украины“ № 2, 1927 г., стор. 86.

²⁾ Дивись про це докладніше „Большовик Украины“ №№ 2, 3, 1928 р. ст. А. Ріцицького — „До проблеми ліквідації колоніальності та націоналізму“.

нію, Україну за царату з Україною радянською, яка є окрема, самостійна держава, в якій значна частина господарства усупільнена. Стара Україна не мала свого бюджету, народне господарство належало приватному капіталові, становило приватну власність. А тепер? Хіба в розрахунки Волобуєва входить бюджет Південсталі, Донвугілля та інших велетенських трестів? А хіба ж вони не є невід'ємна частина господарства України? А хіба в них з коштів всього Союзу не вкладається значні суми грошей? А хіба ж не є витрати на народне господарство України, його соціалістичного сектора? Волобуєв же забув про це. А забути про це визначає безнадійно борсатися в болоті українського шовінізму, петлюрівщини. Отже, Волобуєв стоїть на ґрунті петлюрівської методології.

Волобуєв, збитий з пантелику чудернацькими розрахунками Доброгаєва, настирливо бубонить кілька разів протягом двох сторінок своєї статті:

„Найгостріш це виявляється в питанні про частину України в союзному бюджеті і про непомірно великий відсоток вилучення зиску українського народнього господарства на союзні потреби“.

(„Більшовик України“ № 3, 1928 р., стор. 59).

І далі:

„Ми цілком погоджуємось з оцінкою такого великого відсотка вилучення прибутків України, що їх дає Доброгаєв“.

(Там само, стор. 60).

Та, крім Волобуєва, з Доброгаєвим погоджується і М. Шаповал, його „Нова Україна“. Волобуєва вони не читали ще, але теж погодяться, як прочитають. В № 12 „Нової України“ за 1927 р. якийсь Власенко, у статті „Фінанси України“, посилаючись на цифри та розрахунки Доброгаєва, кричить про колоніальний стан України в Союзі:

„Всього за 4 роки, за обчисленням Доброгаєва, Україна не використала своїх 472 млн. крб. Правда, цю суму необхідно зменшити на долю України по утриманню загальних союзних установ. Ця доля звичайно визначається пропорційно населенню. При населенні України в 20% всього Союзу частка України ставила б всього щось із 90 млн. Таким чином, лише на цю суму міг претендувати Союз, тоді як решту, 382 млн., заплатила Україна як колоніальну данину...“

„... А висновок приходиться сам собою: УСРР є звичайною колонією Москви, визискуваною нею найбільш брутальними способами“.

(„Нова Україна“ № 12, 1927 р. Власенко — „Фінанси України“).

От до якої компанії потрапив наш ретельний Волобуєв, до компанії тих, хто розпродавав Україну і німцям, і полякам, і французам, і англійцям і що тепер ладні її запродати, аби їм допомогли звалити радянську владу, а сами кричать про колоніальний стан України. І Волобуєв теж вкупі з ними. Не можна ні в якому разі лозаздрити після цього Волобуєву.

Волобуєв розгортає теорію про своєрідність шляхів України до соціалізму. Про це вже колись говорив і Хвильовий:

„На наш погляд, Україна теж трохи інакше буде йти до соціалізму, хоч і в одному радянському політичному союзі з Росією“.

(М. Хвильовий—„Україна чи Малоросія?“).

Хвильовий хоч дарував Україні політичний союз з Росією, а Волобуєв, як це ще ми побачимо, позбавляє Україну і цього союзу. В чому ж своєрідність України та її шляхів до соціалізму за Волобуєвим? Волобуєв поділяє всі колонії на два типи: колонії європейського типу і колонії азійського типу. В чім же різниця між ними?

„Безперечно, — пише Волобуєв, — форми зв'язку між метрополією та колоніями європейського типу відмінні від зв'язків метрополії з колоніями типу азійського. В останньому випадку ми маємо справу з експлуатацією відсталих господарських форм передовою капіталістичною економікою, в першому ж і господарство колоній є капіталістичне“.

(„Більшовик України“ № 3, 1928 р.).

Для чого Волобуєву треба було робити цей поділ? Безперечно для того, щоб довести, що Україна — колонія типу європейського, що вона має свої власні господарські й національні потреби, що їх тепер не задовольняється. Це йому потрібно було, нарешті, для того, щоб Україну протиставити іншим республікам Союзу, на його думку, азійського типу, відсталішим.

„В разі революція перемогла б не лише в колишній Росії, а по всій земній кулі чи в усякому разі по основних країнах, становище було б таке: визволені з-під національного пригнічення колонії відсталого типу (чистого типу) під керівництвом передових соціалістичних індустріальних країн поступово б розвивали своє господарство і входили б безпосередніми частинами до складу світового господарства і його соціалістичної єдності, де б світовий поділ праці в міру зникнення тимчасових історичних відхилень все більше наближався б до об'єктивно-раціональнішого. Колонії ж європейського типу, скинувши залежність свою від економік метрополій, ввійшли б *рівноправні* частини до світового господарського комплексу. Вони б стали залежні *не від окремих частин* цього світового господарства (тобто за часів імперіалізму — метрополій), *а від усього світового господарства* як цілого. Той факт, що перемога революції захопила лише частину світового господарства, колишню Росію, ускладнює справу“.

(„Більшовик України“ № 3, 1928 р., стор. 44).

І далі:

„В разі ж мова йде *про внутрішню* характеристику економіки СРСР — називати її економікою *одної країни* було б великою помилкою. Аджеж така постава питання виявила нерозуміння того, що після революції українська економіка перестала бути „додатком“ до руської, що ця економіка *тепер є рівноправна* і спільно з руською має піднести до свого рівня господарського розвитку свої колишні азійські колонії царату“.

(Там само)..

Тут ми маємо нечувано чванливе, неприпустимо шовіністичне ставлення до колишніх відсталих колоній, що їх Волобуєв називає „азіятськими“. Ми тут також маємо нерозуміння природи, суті, характеру Союзу радянських республік, як інтернаціонального об'єднання. Колонії відсталі, колонії „азіятського“ типу прямують до соціалізму під керівництвом їхньої колишньої метрополії, цебто Росії. Україна ж, як колонія європейського типу, має самостійно ввійти до складу світового соціалістичного господарства, поминувши не тільки керівництво колишньої метрополії, але й спілку з нею,—так віщує Волобуєв. Але те, що світової революції нема, ускладнило справу. Україна залишається в Союзі, де гегемонія, панування належить колишній метрополії, цебто Росії,—так каже Волобуєв.

У цьому немає жадного слова правди, жадного розуміння нашої політики й наукового підходу до фактів. Ми Союз розуміємо не як союз держав, де гегемонія належить Росії та її економіці, а як союз *рівноправних* держав. Такий він справді й є. Це є зразок інтернаціонального об'єднання вільних народів на добровільних, рівноправних засадах. У разі пролетарських революцій у нових країнах ми матимемо приєднання нових народів, нових держав, так само вільних, так само рівноправних у Союзі. Ми матимемо кількісне збільшення Союзу. У Волобуєва ж система поглядів цілком інша. Він розуміє союз, як „російську організацію“, що має своїм завданням піднести до відповідного рівня колишні відсталі колонії, цебто підготувати їх до соціалізму і потім звільнити їх. „Нехай йдуть собі у рівноправні члени світового соціалістичного господарства“. Він визнає навіть рацію за цим, коли це стосується до Казакстану, Кавказу, Туркестану. Але щодо України справа стоїть інакше. Вона культурно й економічно не менш розвинена, ніж „гегемон“ Союзу — Росія. Тому їй нічого робити в Союзі, вона має права й спроможність самостійно йти до соціалізму.

Але раз ще нема світової революції, Україна змушена ввійти до Союзу. Проте її стан в Союзі, завдання Союзу щодо неї зовсім інші, ніж ті, що провадяться тепер і які правильні для колишніх колоній „азіятського“ типу і що не відповідають Україні, як колишній колонії „європейського“ типу.

Ось немудра концепція Волобуєва. Розподіл колоній на два типи, виявляється, потрібен був Волобуєву на те, щоби довести, що Україні в Союзі нічого робити, щоб Україну протиставити іншим республікам, відмовити їм у самостійності та рівноправності в Союзі. Тут ми спостерігаємо, як і завжди, цікаве явище: шовініст й націоналіст, ретельний оборонець прав своєї нації „наплювальницьки“ й недбайливо ставиться до національного визволення інших націй. Тут Волобуєв відмовляє в праві двом величезним радянським федераціям — Закавказькій і Туркестанській — входити до Союзу на *рівноправних* засадах. Їх має вести за собою, керувати ними колишня метрополія. Щодо них, цих

„відсталих“ федерацій, Волобуєв ставить, як справжній великодержавник. Це теж своєрідна „діалектика“.

Тепер Волобуєв, дійшовши до цього, починає далі розгортати свої думки, розвивати другий вузол своїх силогізмів. Але тут можна слово дати йому самому:

„З колоній європейського типу Фінляндія, Польща в наслідок революції оформилися в „самостійні“ держави. Україна ж увійшла вже не як колонія (ми вже бачили, що Волобуєв думає інакше, зовсім інакше — Є. Г.), а як рівноправна республіка до складу СРСР. Той факт, що колишні колонії Росії, що увійшли до складу СРСР, були здебільшого колонії азійського типу, зумовив своєрідний напрямок усіх наших декларацій і практичних заходів щодо „розв'язання національного питання“.

(„Більшовик України“ № 3, 1928 р., стор. 42).

Далі:

„Партія прийняла ленінську постанову національного питання щодо відсталих країн, колишніх азійських колоній“ (курсив мій.—Є. Г.).

(Там само, стор. 43).

І, нарешті:

„Та, на превеликий жаль, це питання, ця проблема своєрідності національної політики для такої країни, як Україна, єдина з колишніх колоній європейського типу, що увійшла до складу СРСР, не ставилась і в дальшому. На XII з'їзді мова йде знову виключно про відсталі країни...“

£ (Там само, стор. 43).

Оце „простосердий“ Волобуєв називає „критикою окремих хиб і порушень загальноправильної лінії нашої національної політики“. Яке ганебне лицемірство! Яка нахабна, гидотна брехня!

Це не є критика окремих „порушень“ і „хиб“, а це є невизнання того, що Жовтень здійснив свої гасла національного визволення щодо України.

Це не є критика окремих „порушень“ і „хиб“, а це є обвинувачення всієї партії — ВКП і КП(б)У — у зреченні ленінізму в національному питанні; обвинувачення партії і радвлдади в тому, що на Україні вона провадить не ленінську більшовицьку національну політику, а якусь іншу, „азійську“, як каже Волобуєв.

Це не є критика окремих „порушень“ і „порушень“, а це є невизнання тієї велетенської роботи, що її проробила партія, радвлдади, робітництво на Україні в справі збудування української держави, її економічної, політичної і культурної консолідації. Це є невизнання тих величезних досягнень в ділянці господарського, культурного й політичного будівництва на Україні. Це є наклеп та цькування нашої національної політики на Україні. Це є те, що тепер роблять усі оті ундівці, петлюрівці, шаповалівці, а віднедавна — і зрадники Васильків-Турянський.

Просто одверто говоримо — це не критика окремих „хиб“ і „порушень“, наша критика, пролетарська критика, що ми її повсякчасно проводимо в щоденній роботі, а це є скажений, воро-

жий, контрреволюційний наскок на нашу політику, на нашу роботу людини, яка репрезентує інтереси чужої, протилежної пролетаріатові кляси.

Волобуєв стоїть на клясово-чужому ґрунті. У нас із ним немає нічого спільного, загального. З ним трудно говорити і трудно договоритись, і трудно провадити товариську полеміку. Бо як же можна з ним говорити, його переконувати, його виховувати, коли він говорить про партію, — зверніть увагу, — про партію, а не про якого-будь великодержавного спеца або „чинушу“, що вона, партія, „*прийняла лєнінську постанову національного питання щодо відсталих країн, колишніх азійських колоній*“. А раз Україна є колишня колонія європейського типу, то партія щодо неї не прийняла, не засвоїла, не провадить лєнінської національної політики. Волобуєв „рятує“ цей катастрофічний стан.

Бо як же можна з ним говорити, коли він про з'їзд партії, про той з'їзд партії, що безпосередньо ще керувався вказівками Лєніновими (його листи з нацпитання), каже, що і „на XII з'їзді мова йде знову виключно про відсталі країни“. А що Україна невідстала країна, то XII з'їзд про неї нічого не сказав, його постанови виключної політичної ваги, що ними ми керуємось і по цей день, до України не мають жадного відношення.

Що ж тоді говорити про постанови з'їздів, конференцій, пленумів КП(б)У? Вони, з погляду Волобуєва, не варті ніякої уваги, бо й тут так само „питання про своєрідність національної політики для такої країни, як Україна, не ставилось“.

А постанови Комінтерну про українські справи?

Занадто ясна, очевидна й зрозуміла та робота в національній ділянці на Україні, та й не тільки в національній, що її провадить наша партія, маючи підтримку всього робітництва й трудячого селянства, щоб тут спростовувати ганєбні волобуєвські наклепи. Нехай Волобуєв не визнає цієї роботи, нехай він її паплюжить, ганьбить на користь ворогам нашим, але вона існує, ширшає й глибшає. Нехай Волобуєв не визнає існування української радянської пролетарської рівноправної держави (бо якщо він і визнає її на словах, то це буде цілковите лицемірство й суперечатиме всім його поглядам та переконанням), але вона реально існує, є наслідком Жовтня, є наслідком правильного розуміння лєнінної науки в національному питанні, є наслідком того, що партія розуміє своєрідність національної політики на Україні.

Нехай Волобуєв закидає партії обвинувачення, що вона „не визнає або не цілком визнає („не вмер Данило — болячка задавила“ — *Є. Г.*) Україну за народньо-господарське ціле“¹⁾, — партія керує розвитком цього народньо-господарського цілого і невпинно дбає про те, щоб цей розвиток ішов шляхом переможного соціалістичного будівництва.

¹⁾ „Більшовик України“ № 2, 1928 р., стор. 47.

Бо українська пролетарська держава збудована якраз на базі, на ґрунті отого єдиного, господарського єдиного й цілого, що ним є українське народне господарство. А за Волобуєвим виходить, що Українська держава збудована та розвивається на „вертикалях“, що про них він каже. Ех, „марксизм“, та ще й волобуєвський!

Нехай Волобуєв репетує, кричить, що партія ще „не ліквідувала „провінційного стану“ української мови, літератури і взагалі культури і не ліквідує цього доти, поки зрозуміє своєрідність національної політики на Україні“, але партія дбає й дбатиме про широкий розвиток української культури, літератури та про те, щоб цей розвиток скерувати соціалістичним річищем, щоб зробити з неї велике знаряддя соціалістичного будівництва; партія дбала й дбатиме про керівництво цим процесом; дбала й дбатиме про участь, про активну участь пролетаріату в цьому процесі; партія дбала й дбатиме про українізацію партії, комсомолу, держапарату, профспілок, робітництва; партія дбала й дбатиме про забезпечення культурних економічних і політичних потреб національних меншостей на Україні; партія дбала й дбатиме про зміцнення спілки з усіма народами, що їх Жовтнева революція звільнила з-під гніту соціалістичного й національного для праці, для співробітництва в справі будування соціалізму.

А хіба це не є розуміння своєрідності національної політики на Україні?

Що ж пропонує Волобуєв, цей новоявлений „український національний“ Герострат? Послухаймо:

„Проте цілком ясно, що проблема ліквідації колоніальної спадщини царату щодо України стоїть інакше, якдо країн відсталих. Щодо України, мова йде передусім про розвиток обробної промисловости, щодо України, мова йде не про підтягання її темпу промислового розвитку до темпу російського (тут неясність мови, як і завжди у Волобуєва,— треба за змістом сказати не „темпу“, а „рівня“.— Є. Г.), а про остаточне усунення наслідків тих штучних перепон, що їх чинить царат на шляху розвинення продукційних сил України“.

(„Більшовик України“ № 3, 1928 р. стор. 43—44).

Наробивши бешкету, лементу, крику, „розкритикувавши“ національну політику або, правильніше, зовсім її не визнавши на Україні, Волобуєв поважно заявляє:

„Завдання національної політики щодо колишніх азійських колоній полягає в тому, щоб підтягти їхній темп промислового розвитку до темпу російського, а національна політика щодо України (згадайте слівце „своєрідність“—Є. Г.) полягає в тому, щоб „усунути наслідки перепон, що їх чинив царат на шляху розвинення продукційних сил України“.

Оце називається по-російському: „Гора родила мишь“. Невже перед колишніми „азійськими“ колоніями не стоїть питання про „усунення перепон“? Невже „своєрідність нацполітики“ на Україні тільки в тому, щоб „усунути перепони“? Цей уривок Волобуєва, що становить всю його жалюгідну філософію — це жажна

волобуєвська безграмотність, абсолютне нерозуміння, що до чого, та що і як! Вся програма партії з національного питання на Україні не зводиться, безумовно, лише до цього. Зміст цієї програми — будівництво соціалістичної України. Голі балачки за розвиток продукційних сил взагалі, не вкладаючи в це певного пролетарського змісту, це найчистіший лібералізм.

А що визначає заперечення того факту, що національна політика ВКП(б), КП(б)У, яку правдяться на терені Радянського союзу, не відповідає справжнім потребам України? Що визначає обвинувачення партії в тому, що вона не засвоїла, не прийняла ленінських принципів національної політики щодо України? Що визначає обвинувачення партії в тому, що вона провадить тільки „азіятську“ національну політику?

Це визначає заперечення пролетарського характеру Жовтневої революції, заперечення того факту, що Жовтень національно розкріпачив Україну поряд з розкріпаченням соціальним. Це визначає визнання переродження радянської влади, пролетарської революції, партії. Бо ясно ж, що тільки влада не пролетарська, не соціалістична може ігнорувати так інтереси національного визволення України, як про це пише Волобуєв. Тут між Волобуєвим і Ваганяном ніякої різниці нема. Ваганян, закидаючи партії обвинувачення в переродженні, каже, що доказом цього переродження є й той факт, що партія провадить національну політику в дусі націоналістичної буржуазної демократії. Волобуєв, закидаючи партії обвинувачення у великодержавно-російському шовінізмі, закидаючи їй обвинувачення в тому, що вона будіть то Україну держить у колоніальному стані, теж фактично стоїть на позиції, що пролетарська революція перероджується на буржуазно-демократичну, хоч про це він одверто й не каже через свою непослідовність. Одвертіші і сміливіші за Волобуєва зрадники та ренегати Василькові-Турянські, яким Волобуєв своїм виступом допомагає обґрунтувати їхню зрадницьку й розкольницьку плятформу, — ті одверто вже говорять про переродження. Та інакше й бути не може.

Васильків, як і антипартійний опозиційно-троцькістський бльок, обвинувачує КП(б)У, радвладу на Україні, що вони перероджуються на буржуазну демократію, в напрямі Грушевських, Зерових. Однак це їм не заважає водночас обвинувачувати КП(б)У в тому, що вона є носій великодержавного шовінізму.

Тут немає логіки, елементарної логіки, немає послідовності. Та й нічого її вимагати від ренегатів і зрадників, що занедбали засади ленінізму. Нема цієї послідовності й у Волобуєва. Але тотожності в поглядах Волобуєва, в поглядах цієї нової зрадницької інтелігентської купки, а також і в поглядах побороної і знищеної нашої опозиції є занадто багато. І основне це те, що всі вони стоять на позиції обвинувачення партії в переродженні, в термідоріанстві. Про це зазначив ще т. Каганович на X з'їзді КП(б)У:

„В основі нашого господарського будівництва лежить єдина клясова пролетарська принципіальна політика. В Радянському союзі немає насильства республіки над республікою, а є співробітництво пролетаріату різних національностей. Певна річ, коли вважати, що наша країна перероджується, що в нашому господарстві перемагають приватно-капіталістичні елементи, тоді інша річ, тоді й національна наша політика неминуче повинна переходити на буржуазні рейки. Тут ми маємо стик між загально-партійною опозицією і тими ухильниками-націоналістами, які вважають, що наша національна політика є політика експлуаторська, політика пригноблення, цебто буржуазна“.

(Л. Каганович — „Два роки“, стор. 50).

Тотожність і схожість цих поглядів, поглядів Волобуєва і троцькістів та зрадників Василькова й Турянського полягає ще й у тому, що всі вони хоріють не зневіру в сили й спроможність пролетаріату, партії, революції провести, здійснити програму Жовтня в національному питанні, цю одну з головних ділянок нашого соціалістичного будівництва.

У Волобуєва є ще й окремі, „своєрідні“ пункти цієї подібности. Він фактично приєднується до опозиції в питанні про будівництво соціалізму в одній країні, хоч на око й заперечує її. Він говорить приблизно так:

„Опозиція визнає неможливим збудувати соціалізм в одній країні. А хіба ж ми його будуємо в одній країні?“

(„Більшовик України“ № 3, стор. 44).

Це є боротьба з опозицією, ґрунтуючись на поглядах самої ж таки опозиції. Він попереджує партію від загрози „національної обмежености“ (згадайте Троцького).

„Це означає обрахувати майбутній *світовий поділ праці* й так будувати наше господарство, щоб автаркія не завела його аж до труднощів установити зв'язок з цим майбутнім світовим соціалістичним господарством“.

(„Більшовик України“ № 3, стор. 45).

Нема ніякої різниці між Волобуєвим та меншовиками—українськими, російськими і всесвітніми. між Волобуєвим та петлюрівщиною; нема ніякої різниці між Волобуєвим і всіма тими, хто заперечує пролетарський характер нашої революції, влади, хто заперечує будівництво соціалізму в нашому Союзі. Бо він і ті твердять те саме. Отже, бачимо, що Волобуєв далеко зайшов од нашої лінії, від лінії партії. Його заяви, що він хоче критикувати тільки „хиби“ і „порушення“, є лицемірні заяви. Він виступив з критикою нашої політики в основі, в принципі. Ця критика вийшла подібна, схожа й на користь зрадникам, ундівцям, шаповалівцям і всім ворогам радянської України. Ми вже згадували „Нову Україну“, що, спираючись на ті самі джерела, що й Волобуєв, кричить про колоніальний стан України. „Діло“¹⁾ ундівсько-фашистсько-польське „Діло“, вже перехватило слова Волобуєва:

¹⁾ „Діло“—орган українського національно-демократичного об'єднання партій західно-європейської буржуазії. Друкується у Львові.

„Волобуєв докладно простудіював цілий ряд друкованих статей і матеріялів, а також різних плянів будови господарства на Україні і в Радянському союзі і на основі розгляду цих матеріялів прийшов до висновку, що СРСР тримає Україну в колоніальній залежності від себе і всякими способами визискуючи її, не дає спромози нормальному розвитку господарського життя України“.

(„Діло“, Львів, 21 лютого 1928 р.).

Отже бачимо, що волобуєвський виступ є підтримка всієї націоналістичної української контрреволюції, що вислугується перед світовим імперіялізмом, в першу чергу — перед польським. Отже, бачимо, що й ця контрреволюція також і сама підтримує Волобуєва. Через це ми з цілковитою відповідністю й цілком свідомо погляди Волобуєва кваліфікуємо як контрреволюційні, що є відгуком, відбитком того дикого, звірячого націоналізму, що його репрезентує українська буржуазія, український куркуль. Хіба ж бо це не є дикий, звірячий шовінізм, неприпустимий, нечуваний у нашій партії, в тій партії, що бореться не тільки за національну визволення пригноблених націй та за їхній вільний, самостійний розвиток, але також і за братерське, пролетарське співробітництво цих націй,— така волобуєвська пропозиція:

„Беручи на увагу високий темп аграрного перенаселення в СРСР, слід встановити відповідну *всеукраїнську* систему регулювання припливу робочої сили з тим, щоб стежити за *пропорційним* розподілом місць на українських заводах між УСРР та РСФРР“.

(„Більшовик України“ № 3, стор. 62).

Цю пропозицію, що здійснення її внесе велику ворожнечу, боротьбу поміж пролетаріатом у національній ділянці, хіба її подано не під диктат того звірячого, дикого, ганебного буржуазно-фашистського націоналізму?!

З цим полемізувати не варт, — досить тільки вказати на це пальцем. Це так Волобуєв дбає про те, щоб уникнути боротьби двох економік! Волобуєв під виглядом критики деяких наших хиб і порушень, що на ділі є і що з ними партія запекло бореться, виступає проти нашої лінії в національному, культурному, економічному і соціалістичному будівництві¹⁾.

Націоналізм та розлам в КПЗУ

а) Максимович і націоналістичні ухили в КП(б)У.

Зміна співвідношення громадських сил на Західній Україні, прихід до влади Пілсудського, що знаменувало собою захоплення державної влади фашистами, роля Польщі, як знаряддя світового імперіялізму, насамперед Англії, в збройній інтервенції проти СРСР та УСРР, перехід західньо-української буржуазії на бік поль-

¹⁾ В своєму листі до редакції „Більшовика України“ (див. „Більшовик України“ № 21-22 за 1928 рік), а також в окремих статтях Волобуєв визнає та засудив свої націоналістичні помилки.

ського фашизму та її вороже ставлення до СРСР, УСРР, КП(б)У й національної політики, яку вони провадять,— все це сприяло націоналістичним ухилам в КПЗУ, як відбиткові та відгукові тиснення української націоналістичної стихії, що зрадила революційний рух та запродалася польському фашизмові, на невитримані, малозагартовані деякі групки в КПЗУ.

Цей націоналістичний ухил в КПЗУ виявив себе насамперед своїм ставленням до націоналістичних ухилів в КП(б)У:

Ми не розглядатимемо тут суті націоналістичного ухилу в КП(б)У, суті хвильовізму й шумськізму. Нас нині цікавить питання, як ставився до цього ухилу колишній тоді представник ЦК КПЗУ і член цього ЦК Максимович.

Ще 1926 року, коли на червневому пленумі ЦК та ЦКК КП(б)У вся партія дуже докладно й широко обговорювала національне питання на Україні, шляхи культурного розвитку й будівництва, націоналістичні збочення й політичні помилки Хвильового, що їх підтримав і що до них був приєднався Шумський — на цьому пленумі виступав Максимович з такими думками про Хвильового та його помилки, які фактично їх виправдували, які були в цілковитій згоді з виступом Шумського та які суперечили загальнопартійним поглядам на ці справи.

Максимович у промові сказав про Хвильового таке:

„Тепер щодо т. Хвильового. Я певний, що обов'язково попаду в якийсь „уклон“, коли зачеплю це питання, але не говорити не можна..

... Я гадаю, що виступ Хвильового є голос розпуки, що дійсно чумови в нас для української пролетарської творчості не возсім нормальні, не цілком сприятливі... Ті умови такі, що українська література, українська культура мусять ще боротися за своє признання.. Природна річ, що в такій обстановці непризнання дійти до такої розпачливости, до такого розпачливого крику, який є у Хвильового, цілком можливо.

Голос з місця. Значить, ви виправдуєте?

Максимович. Я, товариші, не виправдую, але кажу, що партія недостатньо звертала до сеї пори уваги на цінність культурного відродження на Україні. Хвильовий,—пролетар Донбасу, це голос пролетаря.

Затонський (з місця). Це голос пролетаря? Добре. Так і запишемо.

Максимович. Може, треба перевірити його походження, але я говорю ж, що люди кажуть і пишуть“.

[Стенографічний звіт пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У 1—6 червня 1926 р., промова Максимовича, стор. 49].

Ось яке ставлення Максимовича до ухилів і збочень Хвильового в бік буржуазної націоналістичної ідеології. „Хвильовий — пролетар Донбасу“, — твердить Максимович. „Думки Хвильового — це голос пролетаря“, — запевняє Максимович. Націоналістично-буржуазні думки Хвильового не є наслідок тиснення буржуазної націоналістичної стихії, як це каже партія, а це голос, на думку Максимовича, розпуки, зумовленої ненормальним, несприятливим станом української культури для розвитку пролетарської творчості та тим, що партія не звертала на це досі уваги. Таке

пояснення хвильовізму цілком збігається з тим поясненням, що його давав йому тоді ж таки Шумський, але ж воно далеке від дійсності й від того пояснення, яке йому дала партія тоді ж у своїй славнозвісній постанові:

„Тепер серед українських літературних груп типу неоклясиків і в колах вищої інтелігенції сп. стерігаємо ідеологічну роботу, розраховану якраз на задоволення потреб української буржуазії, що зростає. Характерним для цих кіл є прагнення скерувати економіку України на шлях капіталістичного розвитку, держати курс на зв'язок з буржуазною Європою, протиставляючи інтереси України інтересам інших радянських республік. Такі погляди найшли собі певний відгук у виступах деяких членів нашої партії, що підпали під чужий вплив, що знову висунули теорію боротьби двох культур, що вимагають від партії рішучої підтримки української культури як такої і що цілком забувають виразні вказівки В. І. Леніна в данім питанні“.

[Резолюція ЦК КП(б)У про підсумки українізації. Червень 1925 р].

Ось що каже партія про націоналістичні збочення Хвильового. Те, що каже партія про причини, коріння й джерела цих збочень, таке далеке й таке несхоже на те, що про це кажуть Максимович і Шумський, як справжній пес далекий і несхожий на Пса сузір'я (так любив говорити славетний Спіноза).

Партія тоді цьому помилковому виступові Максимовича не надала великого значення, бо Максимович погоджувався тоді з цілою лінією КП(б)У в національному питанні, що її ухвалив був пленум ЦК в червні 1926 року.

Але цей виступ знаменував початок націоналістичного збочення у Максимовича та його погодженість і одностунність із Шумським. І недовго довелося ждати, коли Максимович сам про це одверто сказав.

1927 року 3 березня на пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У з особою заявою виступив Максимович під час голосування резолюції на звіт Політбюра.

У цій заяві Максимович продемонстрував цілковиту свою згоду з поглядами Шумського в національному питанні, продемонстрував те, що він і сам перебуває під впливом дрібнобуржуазної націоналістичної стихії, продемонстрував свою політичну безпринциповість, що так властива дрібній буржуазії, продемонстрував також і те, що він разом з Шумським провадить фракційну роботу в лавах КП(б)У і КПЗУ.

Розгляньмо цю заяву. Максимович у ній каже:

„Я стою на такому становищі, що політична лінія ЦК у всій його діяльності була правильна, а зокрема підкреслюю правильність лінії в національному питанні. Маються лише у мене сумніви щодо відпущення т. Шумського для роботи поза межами України“.

[Стенографічний звіт пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У 23 лютого — 3 березня 1927 року, промова Максимовича].

Здавалося б, що, висловлюючи свою цілковиту погодженість з лінією КП(б)У в національному питанні, Максимович погоджується і з тією боротьбою з усілякими націоналістичними ухилами в КП(б)У, що її провадить партія. Бо це є теж частина, невід'ємна й складова частина, загальної національної політики на Україні. Боротьба ж бо з українським націоналістичним ухилом, що його репрезентував тих часів Шумський, є теж національна політика. Здавалося б, що Максимович, коли підкреслює правильність національної політики КП(б)У на Україні, розуміє суть збочень і помилок Шумського.

Але Максимович розуміє й думає не так. Він зразу ж своєю заяву скеровує так, що викреслює, відкидає те, що казав перед цим:

„Нинішнє відпущення т. Шумського з України може викликати здивування й непорозуміння, оскільки в тих закладах, що робляться т. Шумському, на підставі опублікованих матеріалів тяжко вловити принципові розходження т. Шумського з лінією ЦК“.

(Там само).

У даному разі важливе те, що для Максимовича „в тих закладах, що робляться т. Шумському, тяжко вловити принципові розходження“. Цим самим Максимович декларативно висловив свою погодженість з ухилами й збоченнями Шумського. Тяжко вчуте принципове погодження Максимовича з тим, що він одночасно і підкреслює правильність національної політики КП(б)У, і не бачить націоналістичних ухилів у Шумського. Ці два твердження Максимовича суперечать одне одному. Вони свідчать разом і про політичну безпринциповість Максимовича, і про те, що він підтримує Шумського. Але це ще не все. Про „принциповість“ та „щирість“ Максимовича яскраво свідчить і такий факт:

„Т. Максимович заявив, що буцім на підставі публікованих матеріалів тяжко вловити принципові розходження т. Шумського з лінією ЦК КП(б)У і що це буде тяжко узяти собі партійній масі КПЗУ. Ми можемо повідомити КПЗУ, що якраз напередодні свого виступу т. Максимович заявив т. Скрипникові, що він погоджується з опублікованою в № 2 „Більшовика України“ (1927 р.) статтею т. Скрипника, написаною з доручення Політбюро ЦК КП(б)У, де виявлено розходження т. Шумського з лінією ЦК КП(б)У в національному питанні і в питанні проведення культурно-освітньої роботи на Україні за керівництвом більшовицької партії. Тоді т. Максимович заявив т. Скрипникові, що він від імені ЦК КПЗУ помістить резолюцію ЦК КП(б)У в справі лінії останньої роботи на Україні (із засудженням збочень Шумського, в органи ЦК КПЗУ „Наша Правда“ із вступним словом від редакції, де він, т. Максимович, заявить, що ЦК КП(б)У засудив ухили і збочення т. Шумського в національному питанні і що КПЗУ цілковито приєднується до цієї резолюції ЦК КП(б)У й до попередньої чергової його резолюції“.

[З листа ЦК КП(б)У до ЦК КПЗУ, березень 1927 р.].

Здається, окремих пояснень цей факт не потребує. Він сам за себе свідчить. Треба ж мати на увазі, що свою заяву т. Скрип-

никові Максимович зробив якраз напередодні свого виступу в ЦК (3 березня 1927 р.). Як можна назвати політичну поведінку людини, яка сьогодні засуджує шумськізм як націоналістичний ухил, а через день каже, що не може вчуті будь-якого принципового розходження між Шумським і ЦК в національному питанні? Жалюгідна безпринциповість, якщо не шахрайство! Але дійде й до цього.

Та й це ще не все!

Перл дрібнобуржуазної безпринциповості та наявності впливу цієї самої дрібної буржуазії на Максимовича являє собою таке речення того самого Максимовича з тієї самої заяви на тому самому пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У:

„Будучи абсолютно далеким від того, щоб наша партія в своїх політичних чи то орган зацінних потягненнях відносно того чи другого товарища рахувалася з opinією широкого безпартійного загалу, тим не менше думаю, що в сучасний момент, в момент небезпеки, що насувається на Радянський Союз, в цілому, і Радянську Україну, зокрема, партія наша не повинна випускати з ока й того, що відпущення з України наших революційних діячів, як т. Шумський, який від перших днів революції був одним з активних керівників боротьби проти українського націоналізму за владу робітників і селян на Україні, що за рухами т. Шумського нині слідкує вже не лише партія, але й ціла країна по обох боках кордону,— може бути використане націоналістичними колами з метою дезорієнтації, ба й вербування хитких елементів під прапор фашизму УНДО — Пілсудського“ (3 березня 1927 р.).

Тут кілька думок, нечуваних і неприпустимих для більшовика: 1) треба вважати на дрібнобуржуазну opinію, якщо ми провадимо боротьбу проти окремих осіб, що репрезентують антиленінські, антипартійні націоналістичні ухили та збочення; 2) боротьба з цими ухилами всередині партії поширює, сприяє цим ухилам, а не навпаки; 3) ця боротьба з націоналістичними ухилами всередині КП(б)У ускладнює, утруднює боротьбу з такими самими ухилами всередині КПЗУ; 4) ця боротьба поширює вплив та зміцнює фронт ундо-фашистського табору на Західній Україні.

До такої нісенітниці може домоворитися лише та людина, що стрімголов одходить від лєнінізму, від більшовізму. На думку Максимовича, виходить так: щоб зміцнити партійні лави в КПЗУ та розбити ундо-фашистський фронт, не треба чіпати носіїв націоналістичного ухилу. А по-більшовицькому якраз навпаки. Інтереси більшовізації КПЗУ, інтереси посилення її впливів серед робітничих та селянських мас, інтереси зміцнення революційного фронту на Західній Україні, інтереси розбиття ундо-фашистського табору потребують, щоб КПЗУ взяла участь у цій боротьбі КП(б)У проти націоналістичних ухилів, щоб повела широку пояснювальну кампанію серед своїх партійних і робітничих мас про націоналістичні ухили в КП(б)У, про боротьбу з ними, про національну політику КП(б)У. Тільки це, і тільки це сприятиме більшовізації КПЗУ, сприятиме зміцненню щільного братерського союзу поміж КП(б)У і КПЗУ, сприятиме правильному усвідо-

мленню нашої національної політики, сприятиме успішній боротьбі з націоналістичним табором.

Політика Максимовича — опортунізм, хвостізм, націоналізм, капітуляція перед дрібною буржуазією та перед ундо-фашизмом, безпринциповість.

Більшовицька політика: революційна принциповість, нещадна боротьба з націоналістичними ухилами.

І далі Максимович крутить хвостом, і далі залазить у багню суперечностей та безпринциповости. Ми вже знаємо, що Максимович і за національну політику КП(б)У, і водночас за Шумського; за національну політику КП(б)У і проти боротьби з українським націоналістичним ухилом і т. д., і т. ін. Усю цю свою безпринципову, не витриману плутанину Максимович завершує так:

„Однак, виходячи з необхідности, особливо під теперішню пору, якнайрішучіше відсунути всі напади української націоналістичної контрреволюції на нашу партію й не дати їй можливости використати хоч би найменшої ріжниць думок у нашому таборі, я заявляю, що твердо проводитиму в життя ухвали пленуму такж і в тій частині, що торкається т Шумського, і прикладу всіх зусиль, щоб компартія Західної України прийняла постанови пленуму ЦК КП(б)У повністю без ніяких застережень (3 березня 1927 р.).

Бувши переконаний того, що боротьба КП(б)У проти Шумського не має ніяких політичних підвалів, і що ця боротьба дуже зле відбивається на КПЗУ, Максимович все таки обіцяє постанови ЦК КП(б)У, неправильні, на його погляд, нав'язати КПЗУ. Це нсвий доказ безпринциповости. Такий шлях ні до чого доброго не може довести. Або ви погоджуєтесь з національною політикою КП(б)У, тоді рішуче, щиро, завзято боріться за неї! Якщо ж не погоджуєтесь, то так само одверто й скажіть про це! Цього потребує більшовізм. А Максимович виляє, крутить: і не погоджуємсь, і підтримуватимемо. Цілковита дипломатія! Немає щирости! Немає тут більшовізму. Така політика може завести лише в бичухідь.

Так розпочав Максимович ту роботу, яку потім були завершили інші люди, інші руки, завершила цілковита зрада, завершило цілковите шахрайство.

Цей другий виступ Максимовича за націоналістичне збочення в КП(б)У не можна вже було замовчати. ЦК КП(б)У з приводу цього виступу звернувся з листом до ЦК КПЗУ, в якому висвітлює всю суть справи і одверто поставив такі запитання перед ЦК КПЗУ:

„Ми прямо й одверто з усією братньою комуністичною щирістю звертаємося до ЦК КПЗУ з запитанням: чи ЦК КПЗУ дійсно й по суті, а не формально тільки погоджується з нашою лінією, з лінією ЦК КП(б)У, зокрема в національному питанні, переведення боротьби з принциповими збоченнями в національній галузі

Ми ставимо перед ЦК КПЗУ запитання, чи ЦК КПЗУ приєднується до заяви т. Максимовича чи ЦК КПЗУ її дезавує, чи від неї відривається і визнає її за хибну, чи висловлює зараз Максимович, з яким ми безпосередньо зв'язані, політичну лінію ЦК КПЗУ?“ (березень 1927 р.).

Цей лист, лист ЦК КП(б)У до ЦК КПЗУ з приводу виступу Максимовича став об'єктом обговорення на VII поширеному пленумі ЦК КПЗУ.

б) VII пленум ЦК КПЗУ про шумськізм.

Виступ Максимовича на пленумі ЦК КП(б)У наочно довів той факт, що Шумський, не знайшовши жадної підтримки в лавах КП(б)У в своїх помилкових домаганнях, провадить фракційну роботу в КПЗУ й силкується в її лавах знайти собі підтримку і цілу КПЗУ втягти в боротьбу проти КП(б)У за Шумського.

Це підтверджує також і виступ Турянського, члена ЦК КПЗУ, в Комінтерні на захист Шумського.

Тому звернутися ЦК КП(б)У з листом до ЦК КПЗУ в цій справі було цілком слушно, актуально й потрібно.

Комінтерн делегував на VII пленум свого представника т. Миколоса, який і зробив там доповідь про національну політику КП(б)У, що цілком її підтримує Комінтерн, про націоналістичні збочення в КП(б)У, зокрема про шумськізм і хвильовізм, про виступ Максимовича й Турянського. Представник Комінтерну т. Миколос ознайомив пленум з усіма офіційними документами й матеріалами.

З обговорення доповіді представника Комінтерну з голосування резолюції, що він запропонував, вияснилося, що більшість ЦК КПЗУ підтримує Шумського, Максимовича, Турянського.

Резолюція представника Комінтерну із засудженням шумськізму та виступу Максимовича більшістю пленуму (10 проти 2) була відхилена.

У тій резолюції говорилося:

„1. Заслухавши й обміркувавши доповідь представника ВККІ т. Миколоса, про національне питання та сучасні завдання КПЗУ і одночасно заслухавши й обговоривши листа ЦК КП(б)У до ЦК КПЗУ про ідейні течії в національному тиганні на терені радянської України, VII поширений пленум ЦК КПЗУ цілковито приєднується з усіма висновками щодо найближчих завдань партії в ділянці національного питання й заявляє свою повну й безоговорочну солідарність з ЦК КП(б)У“.

і далі:

„5. Пленум констатує, що у зв'язку зі справою т. Шумського серед деяких членів КПЗУ і симпатиків були вагання і сумніви, що їх треба висвітлити і перебороти. Так, пленум КПЗУ погоджується з листом ЦК КП(б)У і вважає неправильним виступ представника КПЗУ т. Максимовича на пленумі ЦК КП(б)У із заявою сумніву щодо відпущення т. Шумського. Пленум констатує, що така заява могла б довести до розходжень між КПЗУ і КП(б)У“

Цю резолюцію відхилив пленум і замість неї ухвалив іншу, в якій зазначено таке:

„3. Пленум ЦК КПЗУ, запізнівшись основно з останніми постановами КП(б)У в ділянці національної політики, вважає їх за цілком правильні та твердо їх провадить у життя.“

4. Що ж торкається до виступу т. Максимовича на пленумі ЦК КП(б)У, то пленум ЦК КПЗУ вважає його правильним та стверджує (як це зазначено і в заяві т. Максимовича), що його в ніякому разі не можна розглядати, як непогодження з лінією КП(б)У в національному питанні¹⁾.

Потім пленум відхилив і цю резолюцію та ухвалив надіслати до Комінтерну делегацію і дав їй таку директиву:

„1. На основі доповіді і прочитаних т. Миколосом матеріалів пленум ЦК КПЗУ не бачить націоналістичних збочень т. Шумського.

2. Пленум ЦК КПЗУ вважає, що виступ т. Максимовича на пленумі ЦК КП(б)У не порушує лінії КП(б)У в національній діяльності“.

Так стався факт приєднання більшості ЦК КПЗУ до націоналістичного ухилу в лавах КП(б)У, що його репрезентував Шумський. Так більшість ЦК КПЗУ завершила на шлях націоналістичного ухилу, який довів її до повної зради пролетарської революції. Нікого, звичайно, не могло обманути те, що пленум ЦК КПЗУ висловлював свою солідарність з національною політикою КП(б)У і не погоджувався тільки з організаційними висновками щодо Шумського. Це теж була дипломатична гра, спроба обманути всю партію, всю КПЗУ, КПП, КП(б)У, Комінтерн. Це була демонстрація проти КП(б)У й національної політики на радянській Україні. Це була демонстративна підтримка шумськizmu.

Що політично міг визначати цей виступ більшості ЦК КПЗУ? Це капітуляція перед ундо-фашистським табором, що в тісній спілці з польським фашизмом веде запеклу боротьбу проти радянської України. Це ідеологічне самороззброєння в боротьбі з цим табором.

Якраз у цей момент (весна 1927 р.) міжнародня ситуація була дуже напружена. Світовий імперіалізм на чолі з Англією висунув Польщу як передову фортецю в збройній боротьбі проти БСРР, проти УСРР, проти СРСР. Якраз Пілсудський привернув на свій бік західноукраїнську буржуазію і зробив її своїм зряддям у цькуванні, наклепах на радянську Україну. Якраз у цей момент західноукраїнська буржуазна преса розвинула скажену агітацію проти національної політики КП(б)У, проти боротьби її з націоналістичними ухилами, роблячи з Шумського національного ¹⁾ героя.

Більшість ЦК КПЗУ фактично відмовлялася боротися з контрреволюційним табором, бо сама відтоді стала поділяти його погляд.

Це вирішення, помилкове й загрозливе, сигналізувало небезпеку перед КПЗУ остаточно з'їхати в болото націоналізму, остаточно підпасти під вплив націоналістичної контрреволюції, остаточно порвати й зрадити революційний фронт.

Справа набула серйозного політичного значення і на всю свою широчінь стала перед Комінтерном.

Цей виступ більшості ЦК КПЗУ з підтримкою Шумського, Максимовича, Турянського, що в тих умовах був, і не міг не

¹⁾ М. Скрипник — „Джерела та причини розламу в КПЗУ“, стор. 29—38.

бути, на користь українському ундо-фашизмові й Пілсудському саме гостро, рішуче, категорично засудили так ЦК КПП, як і ЦК КП(б)У.

ЦК КПП виніс таку постанову з приводу цього:

„ЦК КПП якнайрішучіше засуджує цю поведінку більшості ЦК КПЗУ, як у корені помилкову і антикомінтернівську, до того шкідливу для всього комуністичного руху на ЗУ“.

ЦК КП(б)У в червні 1927 року заслухав доповідь т. Скрипника про останні події в ЦК КПЗУ і ухвалив велику резолюцію про „лінію національної політики КПЗУ“¹⁾, де між іншим, сказано:

„Заслухавши доповідь про останній пленум ЦК КПЗУ, ЦК КП(б)У констатує.

1. Лист ЦК КП(б)У до ЦК КПЗУ в національному питанні в УСРР та на Західній Україні і про націоналістичні ухили в цьому питанні не зустрів згоди та підтримки з боку ЦК КПЗУ.

2. Пленум ЦК КПЗУ більшістю голосів одмовився відмежуватися від дрібнобуржуазного націоналістичного ухилу т. Максимовича, який він виявив у своїому виступі на пленумі ЦК КП(б)У та в його підтримці фракційного націоналістичного ухилу в лавах КП(б)У, що ним керував т. Шумський.

3. Пленум ЦК КПЗУ, не прийнявши утримання величезної більшості членів ЦК КПЗУ при голосуванні резолюції, пропонованої від представника Комінтерну, лінію якого ЦК КП(б)У цілком ухвалює, таким чином, фактично ві, мовився взяти тверду більшовицьку позицію в тій боротьбі, що її провадять проти КП(б)У на території Західньої України всі українські націоналістичні контрреволюційні фашистські організації за підтримкою польського фашизму.

4. Навпаки, відмовившись визнати помилковість і шкідливість виявленого КП(б)У націоналістичного ухилу т. Шумського, а також помилковість і шкідливість націоналістичного ухилу в КПЗУ т. Максимовича, пленум ЦК КПЗУ тим самим ідейно допомагає цим націоналістичним ухилам. Заявляючи на словах про свою нібито повну ідейну солідарність з усіма постановами КП(б)У в галузі національної політики, і одночасно підтримуючи націоналістичні ухили в КП(б)У та не одмежовуючись від націоналістичного ухилу в самій КПЗУ з боку т. Максимовича, пленум ЦК КПЗУ тим самим стає сам на шлях цього ухилу і таким шляхом утворюється єдиний фронт націоналістичного ухилу в українському національному питанні на радянській і Західній Україні.

5. ЦК КП(б)У констатує нечуваний факт, що в питаннях, в яких націоналістичні контрреволюційні організації однієї країни провадять скажений похід проти комуністичної партії другої країни, цей похід не зустрічає достатнього опору комуністичної партії першої країни.

В той час, коли КП(б)У провадить напружену боротьбу проти націоналістичних ухилів у своїй країні і коли ця боротьба зустрічає скажене обурення всіх фашистських націоналістичних груп Західньої України, пленум ЦК КПЗУ ухвалив резолюцію, що в ній одмовляється визнати наявність і помилковість націоналістичного ухилу, проти якого провадиться боротьбу в КП(б)У, цим самим він виступив проти КП(б)У й фактично допоміг боротьбі, що її ведуть наші вороги проти КП(б)У.

Хоча пленум ЦК КПЗУ після заяви представника Комінтерну відмовився від своєї резолюції і анулював її, замінивши її відозвою до Комінтерну, але зміст відозви аналогічний змістові резолюції. Це лише характеризує ідейну невитриманість ЦК КПЗУ й залишає його на попередній позиції, скерованій проти КП(б)У.

6. Це все доводить, що зазначена в листі ЦК КП(б)У до ЦК КПЗУ загроза дрібнобуржуазного ухилу в КПЗУ, як виявив т. Максимович своєю заявою

¹⁾ Там само.

на пленумі ЦК КП(б)У, що політика компартії повинна розраховувати на „думку широких позачартійних кіл“, стає реальним фактом у житті КПЗУ.

7. ЦК КП(б)У звертає особливу увагу на те, що така лінія ЦК КПЗУ має місце саме тоді, коли в польських фашистських колах докладають усіх зусиль, щоб використати дрібнобуржуазні націоналістичні ухили на території Західньої України для підготовки збройної інтервенції проти Радянського Союзу, взагалі, і радянської України, зокрема.

У цих умовах доконче погіршена тверда більшовицька лінія КПЗУ в галузі національного питання, тверда боротьба проти націоналістичних ухилів та відхилень всередині самої КПЗУ та відмежування від усякої підтримки націоналістичних ухилів, що мало місце всередині КП(б)У. У таких умовах відсутність лінії боротьби з боку ЦК КПЗУ проти націоналістичних ухилів, у власних лавах може мати особливо небезпечні наслідки“.

в) „Спроба“ Василькова-Турянського „засудити“ шумськізм.

Зустрінувши енергійне засудження від ЦК КПП і ЦК КП(б)У свого злочинного націоналістичного вчинку, а також передбачаючи, що це засудить Комінтерн і вся маса членів КПЗУ; передбачаючи, що боротьбу, яку вони затіяли, вони програють, не підготувавши ще ґрунту для повного розриву з КПП, з Комінтерном, з КП(б)У — Васильків-Турянський карколомно швидко міняють свій курс і стають на шлях засудження шумськізму, визнання своїх помилок. Влітку 1927 року відбувався IV з'їзд КПП. На цьому з'їзді націоналістичний ухил в ЦК КПЗУ докладно розглянено, гостро скритиковано і, нарешті, рішуче засуджено. На цьому ж з'їзді колишня керівна верхівка ЦК КПЗУ на чолі з Васильковим Турянським склала заяву, в якій гостро і рішуче засудила націоналістичні збочення Шумського, Максимовича і свої власні помилки.

Наведемо тут найцікавіші місця з цих заяв.

1. Про Шумського:

„ЦК КПЗУ констатує, що у виступах члена ЦК КП(б)У т. Шумського виявили ухили націоналістичного характеру, а саме: а) в недостатньому й несвоечасному відокремленні від ухилів т. Хвильового, який, висунувши по літературній лінії гасло відокремлення від Мо кви та орієнтації на „психологічну Європу“, об'єктивно пішов назустріч українському націоналізмові, що ненавидить співробітництво українського пролетаріату з російським пролетаріатом і який прагне капітуляції робітничо-селянської України перед капіталістичною Європою; б) в низці фактів, відзначених в останніх резолюціях ЦК КП(б)У, наприклад, у заяві, що в партії панує тип „презренного малоросса“, що „в комуніста-українця мало доказових аргументів, якими можна було б відбивати балачки українських націоналістів“ і т. ін.

2. Про Максимовича:

„ЦК КПЗУ констатує, що виступ представника ЦК КПЗУ, кандидата в ЦК КП(б)У, т. Максимовича... по суті став прихованням націоналістичних ухилів т. Шумського... Утворюючи вражіння, ніби між КПЗУ та КП(б)У існують суперечки в ділянці національної політики, т. Максимович своїм виступом об'єктивно пішов назустріч українському дрібнобуржуазному таборові...

ЦК КПЗУ констатує, що велика політична помилка, зроблена т. Максимовичем, має своє джерело в настроях дрібної буржуазії“.

3. Про націоналістичну помилку більшости ЦК КПЗУ:

„ЦК КПЗУ констатує, що більшість ЦК КПЗУ, солідаризуючися з виступом т. Максимовича і не приставши на резолюцію, запропоновану представником ВККІ, вчинила неприпустиму політичну помилку, що так само має своє джерело в недостатній чуйности до натиску націоналістичної дрібнобуржуазії ЦК КПЗУ цілком усвідомив те, що помилка більшости ЦК КПЗУ не тільки приховувала націоналістичні ухили в лавах КП(б)У, але, коли б вона тривала й далі послабила б опір партії в боротьбі з націоналістичним табором, що, з'єднавшись з польським фашизмом, виявляє за теперішнього часу підвищену протирадянську активність“.

У додатковій заяві до IV з'їзду КПП (літо 1927 р.) Васильків-Турянський ще яскравіше, ще рішучіше засуджують так свої власні помилки, як і помилки Максимовича-Шумського, визнаючи тиснення дрібнобуржуазної націоналістичної української стихії; визнаючи, що ці помилки йшли на користь фашизмові та зміцнювали його: визнаючи правильність національної політики КП(б)У та її боротьби з шумськізмом і з націоналістичним ухилом в самій КПЗУ.

Заслуговує на особливу нашу увагу така заява Василькова-Турянського:

„ЦК КПЗУ зі всією відповідалністю заявляє, що він цілком солідаризується з останніми резолюціями ЦК КП(б)У, а також визнає за цілком правильну резолюцію ЦК КПП в питанні про помилку ЦК КПЗУ“.

Рішучіше й категоричніше засудити шумськізм, Максимовича, свої власні помилки, викрити джерела цих помилок, визнати їх загрозовість та небезпеку, приєднатися до національної політики КП(б)У, відмежуватися від буржуазного й дрібнобуржуазного табору, як це зробила більшість ЦК КПЗУ в цитованих документах, здається, і не можна. До цього треба додати, що Васильків і Турянський голосували на IV з'їзді за резолюцію, засуджуючи теж свою помилку, і в якій, крім усього іншого, сказано:

„Ця помилка КПЗУ (мова йде про помилку в аграрному питанні — про це ми ще скажемо. — *Є. Г.*) враз із помилкою в національному питанні свідчать про те, що тут КПП має до діла з поважним опортуністичним ухилом, який вимагає від партії рішучої боротьби“.

Трохи згодом, після IV з'їзду КПП, провідна верхівка ЦК КПЗУ, пізніші ініціатори розламу в КПЗУ, голосували також і в українській комісії Комінтерну за відому постанову Комінтерну щодо українських справ (серпень 1927 р.).

У цій постанові дано таку характеристику помилок більшости ЦК КПЗУ:

„Підтримуючи неправильні, неленінські погляди Шумського в КП(б)У, ЦК КПЗУ тим самим ослабив опір робітничо-селянських мас, що виступають проти польського фашизму й українського націоналізму на Західній Україні...“

„... ЦК КПЗУ непотрібною фразеологією закриває свою дійсну націонал-опортуністичну позицію в національному питанні“.

„... На ЦК КПЗУ в даному питанні виявилось великою мірою тиснення і вплив дрібнобуржуазних і націоналістичних елементів...“

... Керівництво КПЗУ в умовах дрібнобуржуазного оточення само піддалося впливам дрібнобуржуазної стихії".

З усім цим свого часу погоджувались Васильків-Турянський. Брали участь у складанні цих постанов. Голосували й були згодні з цими постановами. Це нам треба добре запам'ятати.

Треба тут же нагадати про передову, редакційну статтю в центральнім органі ЦК КПЗУ „Наша Правда“ (травень — вересень 1927 р.) під назвою „В боротьбі з націоналістичними збоченнями“ (серпень 1927 р.), в якій підсумовано боротьбу з націоналістичними ухилами в КП(б)У та КПЗУ, в якій висловлено повну підтримку національної політики КП(б)У та приєднання до всіх постанов КПП, КП(б)У та Комінтерну в цій справі, викрито досконально та визнано всі помилки, їхні джерела, зроблені більшістю ЦК КПЗУ, і, нарешті, всю КПЗУ закликалося до боротьби з цим збоченням, до виправлення його, до усвідомлення.

Відмежування, відхрищування від Шумського цим ще не закінчилося. Визнання своїх власних помилок та відмовлення від них було ще й пізніш, восени 1927 р. Вони, колишня провідна верхівка ЦК КПЗУ, продовжували це робити майже до самого дня розламу.

На VIII поширеному пленумі ЦК КПЗУ, в жовтні 1927 р., за кілька місяців до розламу Васильків-Турянський знов голосували ними ж запропоновану, ними ж написану резолюцію:

„Поширений пленум ЦК КПЗУ цілковито погоджується з постановами української комісії ВККІ та IV з'їзду КПП в справі вчинених помилок більшістю ЦК КПЗУ як у загально-українському питанні, так і в питанні парцеляції (опортуністичне гасло „низьких цін на землю“) ... Поширений пленум ЦК КПЗУ постановляє провести негайно в життя всі постанови IV з'їзду КПП і української комісії ВККІ“.

Васильків-Турянський, після VIII пленуму ЦК КПЗУ, в окремих заявах до Політбюра ЦК КПП, в жовтні й листопаді ще раз ударили себе в груди, ще раз прокляли шумськізм, ще раз поклялися своєю вірністю постановам Комінтерну в цій справі.

Здавалося б, що після такого рішучого викриття та визнання своїх помилок конче було б потрібно повести енергійну роботу серед партійних мас, серед широких робітничих і селянських мас для роз'яснювання зробленої помилки, для об'єднання цих мас навколо партії, для об'єднання революційного фронту Західньої України з революційним фронтом усієї Польщі; одверто, завзято й енергійно, а також і негайно виправити зроблені щодо Сельробу помилки. Одне слово, від колишнього керівництва ЦК КПЗУ, від Василькова-Турянського вимагалось виправити фронт, звернути, круто звернути зі шляху опортунізму та націоналізму, на шлях, указаний Комінтерном, КПП, КП(б)У. Одне слово, від Василькова-Турянського вимагалось тепер на ділі, на практиці в роботі взяти правильну лєнінську політичну лінію. Від них вимагалось провести в життя всі ті директиви, які їм подав Комінтерн, які вони визнали, до яких вони приєдналися. Цього від

них ждали Комінтерн, -КПП, КП(б)У. Але цього не трапилося. Слова й діла у Василькова-Турянського не збігалися. На словах цілковита згода з лінією Комінтерну,—на ділі повний її саботаж. Не довго прийшлося ждати, щоб перед усім світом вони продемонстрували, що зроблені ними помилки були не випадкові, що на виправлення їх вони не згодні, що й надалі вони уперто провадитимуть свою націоналістичну, опортуністичну лінію. Не довго прийшлося ждати, щоб Васильків-Турянський показали своє крутіство, шахрайство, дипломатію, ганебну гру. Вони не пішли шляхом Комінтерну, а продовжували й далі плести яскраво окреслене павутиння націоналізму й опортунізму, в якому заплутались і дійшли до зради.

Зараз буде до речі нагадати про помилки колишньої провідної верхівки ЦК КПЗУ в аграрному питанні і в питанні про співвідносини з Сельробом. Разом з помилкою в національному питанні ці помилки являють собою пахучий пучок, що свідчить про наявність яскраво окресленого опортунізму в колишньому керівництві ЦК КПЗУ.

г) Опортунізм в аграрному питанні.

Колишня керівна верхівка ЦК КПЗУ зробила величезну помилку в аграрному питанні. Суть цієї помилки в тому, що в умовах парцеляційної політики Пілсудського (дуже схожою на політику Столипіна), в умовах страшеного безземелля українського селянства, колишнє керівництво КПЗУ на VI своєму пленумі на початку 1927 р. ухвалило таку постанову:

„Партія все таки мусить протиставити парцеляційній брехні правительства і спробам парцеляційної спекуляції ундівців клич *передання розподілу поміщиної землі селянам по ціні, установленій ними ж*“.

(Резолюції VI пленуму ЦК КПЗУ. „Наша Правда“, січень—березень 1927 р., стор. 135).

Комінтерн цю помилку скритикував так:

„Земельна парцеляційна „реформа“ Пілсудського дала нужденні наслідки. КПЗУ повинна була проти неї повести рішучу боротьбу й рєзкрити її контрреволюційний характер. Однак замість більшовицького кличу „земля селянам без викупу“ ЦК КПЗУ поручив областям, де відбувалася парцеляція, другий, неправильний клич: „земля селянам за ціни, назначені самими селянами“. Такі засоби роззброюють маси селянства і в боротьбі з польським фашизмом у деяких верствах можуть зародитись ілюзії можливості співжиття українських селян з польським дідичем. Ця помилка КПЗУ разом з помилкою в національному питанні свідчить про те, що в партії існує опортуністичний ухил“ (серпень 1927 р.).

Щоб повнотою усвідомити цю помилку в аграрному питанні, її опортунізм, хвостізм, капітуляцію — треба бути хоч трохи обізнаним із земельним станом переважної більшості українського

селянства в Польщі та з аграрною політикою Пiлсудського, з так званою дикою парцеляцією.

Західня Україна, особливо Галичина — країна страшеного безземелля, країна страшенних злиднів. Навряд чи є ще денебудь на земній кулі такий куток, де так бiдувало б селянство, де панувало б таке безземелля, злидні, перелюднення, зайвина робочої сили і т. ін., як це ми подибуємо в Західній Україні. Досить подати кілька красномовних цифр, які прямо галасують, кричать про безземелля, про земельний голод: велика земельна власність по окремих воєводствах розподіляється так: на Полiссі великі земельні власники мають у своїх руках майже половину загальної площі землі — 49,4⁰/₀; на Волині — 34,1⁰/₀; у Львівському воєводстві — 31,3⁰/₀; Станіславському — 37,1⁰/₀; в Тернопільському — 33,5⁰/₀. У Східній Галичині поміщикам належало 37⁰/₀ усієї земельної площі, які становлять 11,34⁰/₀ загального числа всіх господарств; куркулі й дрібні поміщики посідали 13⁰/₀ усієї земельної площі, які становлять 4,6⁰/₀ всіх господарств і в яких на окреме господарство припадає від 10 до 100 гектарів; середняцькі й заможні господарства із земельною площею на кожне окреме господарство від 5 до 10 гектарів і які становили 14,4⁰/₀ усіх господарств — припадало землі 14,5⁰/₀; а на решту господарств, а їх було 79,8⁰/₀, припадала решта землі, а її було 23⁰/₀ усієї земельної площі. Цей стан ще краще характеризує така табличка:

Розмір господарства в гектарах	Відсоток загального числа господарств краю	Відсоток загальної земельної площі
До 0,5	6,5	0,25
0,5— 1	12,6	1,22
1— 2	23,5	4,5
2— 5	37,2	17,0
5—10	14,4	14,5
10—20	3,7	7,5
20—50	0,2	3,8
50—100	0,3	2,5
Понад 100	0,34(1)	37,0(1)

З цієї таблички видно, що дрібнесенькі господарства, які не перевищують своїм розміром і 2 гектарів і які становлять 42,6⁰/₀ усіх сільських господарств, посідають тільки 6⁰/₀ земельної площі! З цієї ж таблички видно, що чотири п'ятих усіх господарств розміром не більш як 5 гектарів посідають майже одну п'яту земельної площі!

З цієї ж таблички видно, що поміщикам, які становлять менше як 0,5⁰/₀ всіх господарств, належить 43,3⁰/₀ земельної площі!

Картина досить ясна, яскрава й красномовна.

Понад мільйон селянського люду на Західній Україні зайвих робочих рук не знаходять собі роботи, бо еміграція або зовсім припинилася, або дуже обмежена.

І цей стан намагається „розв'язати“ Пилсудський своєю парцеляційною земельною політикою. Ця політика полягає в тому, щоб частину землі, якою володіють великі землевласники, розподілити серед селян за гроші. Які ж землі можна продавати?

Продавати можна майже всі землі, але залишай 180 гектарів поміщикові, 300 гектарів — тому поміщикові, який нею володіє з 1864 року, а культурні великі маєтки можуть залишити до 700 гектарів. Це не аграрна революція, не земельна реформа, а дурисвітство. Інтереси поміщиків цілком забезпечені. А як же її на ділі провадять, цю парцеляцію? За п'ять років (1919—1924) на Західній Україні розподілено 3,4% земель великих землевласників! В той же час 75% великих маєтків жадного вершка своєї землі не позбулися! Невже це може розв'язати на терені Західньої України той величезний голод, який там панує!

А до цього треба додати, що й ця земля потрапила не до рук українського селянина (хоч би й куркуля, бо бідняк купити не може), а до рук поляків. Бо цю парцеляцію провадиться таким способом, щоб українські землі колонізувати, польонізувати; цю парцеляцію провадиться під гаслом: „жадного клаптя землі не повинно перейти з польських рук до українських селян“.

Земельна політика Пилсудського, політика парцеляції має на увазі задовольнити потреби куркуля, притягти його на свій бік, утворити на селі для себе фашистську базу. Для бідного й незаможного селянина, навіть для середняка ця політика дати нічого не може. Бо занадто великий земельний голод! Бо занадто мізерна, облудна ця реформа!

Єдиний вихід для західньоукраїнського селянства, яке неминуче повинно фізично вимирати в умовах такого стану, це — союз з українським робітництвом і з усім селянством і робітництвом усієї Польщі і шляхом революції, пролетарської революції за гегемонією пролетаріату розв'язати аграрне питання — революційна конфіскація землі без викупу.

Аграрне питання на терені Західньої України — величезна революційна сила, що поведе селянство на штурм фашистського уряду. Пилсудський своєю політикою хоче паралізувати цю силу, позбутися її.

І в такий момент у таких обставинах, у таких умовах колишня провідна верхівка ЦК КПЗУ потрапила на гачок Пилсудського, коли викинула гасло: „земля селянам за ціни, ними ж назначені“. Це — зречення революційно розв'язати аграрне питання, це — цілковите збочення на шлях опортунізму, ревізіонізму. Ось у чому полягає помилка колишнього керівництва ЦК КПЗУ в аграрному питанні.

г) Сельроб.

Друге велике питання, де широко розгорнувся опортунізм і націоналізм колишньої провідної верхівки ЦК КПЗУ, — це було ставлення до Сельробу і тих подій, що в ньому відбувалися влітку

і в осени 1927 року (розлам). Питання Сельробу в політичному житті і в класовій боротьбі трудящих мас Західної України набуло величезної ваги. До цього часу це одна з найактуальніших політичних проблем на терені Західної України. І після розламу в КПЗУ, коли всі свої суперечки зрадники перенесли в Сельроб, силкуючись у ньому утворити собі базу й цитаделю, актуальність, пекучість цього питання не стала менша. Через це нам доведеться на цій справі зупинитися докладніше.

Сельроб (Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання) — порівняно нова масова організація. Вона утворилась у жовтні 1926 року через об'єднання двох окремих організацій — „Волі народу“ і „Сельсоюзу“. Обидві ці організації мали в попередній своїй політичній діяльності великі помилки, ухили й збочення, перш за все в національному питанні. „Сельсоюз“, що його заклали українські послы польського сейму, весь час блукав, шукаючи собі спільників то в особі галицьких радикалів, то в особі волинських есерів, перебуваючи обплутаний павутинням націоналізму, опортунізму, петлюрівщини.

„Воля народу“ вийшла з лаз старого реакційного галицького москвофільства. Еволюція „Волі народу“ вліво зробила з неї селянську партію, ідеологією близьку щось до нашого народництва й есерівства. Але ця група майже до останнього часу не позбулася своїх старих помилок москвофільського гатунку, недооцінки національного питання, зокрема невизнання ваги української національної справи, самовизначення українського народу, що перебуває під гнітом польського фашизму. Отже, коли „сельсоюзники“ хоріли на націоналістичне збочення в бік українського шовінізму, „воленародівці“ хоріли на недооцінку революційного значення українського питання в Польщі.

Ці дві організації, як уже зазначено вище, і об'єдналися наприкінці 1926 року, ставлячи перед собою завдання класової боротьби українського селянина й робітника за соціальне й національне визволення.

Це об'єднання не пройшло одностайно. Ціла сельсоюзницька організація, а саме володимирська, на чолі з Назаруком, відмовилася об'єднатися з „воленародівцями“ з тих міркувань, що „таке об'єднання, яке не викликане життєвою потребою організації українських селян, приведе селянські організації під диктат міського пролетаріату“. Цей протест володимирської сельсоюзницької організації дуже знаменний. Він свідчить про ту політичну концепцію, яка панувала в „Сельсоюзі“ (протиставлення інтересів селянина інтересам робітника), а також і про ті труднощі й перешкоди, які траплятимуться в об'єднаній новій організації.

Це об'єднання викликає різну оцінку й різне ставлення в окремих партій і окремих соціальних клас західньоукраїнської суспільности. Одні вітали це об'єднання, інші його засуджували й ставилися до нього негативно.

Ставлення КПЗУ до цього об'єднання, цілком слушно, відбилося в статті Комара „Перегрупування сил у західньоукраїнському дрібнобуржуазному таборі“ („Наша правда“, вересень-жовтень 1926 року), в якій зазначено:

„Паралельно з процесом скріплення угодовських тенденцій у лоні заможніших верств дрібної буржуазії мусить йти паралельно процес полізіння в лоні визискуваних співперизованих дрібнобуржуазних мас. На політичному горизонті цей процес полізіння виявляється в нас у появі опозиційного крила всередині УНДО (група „Ради“), в чимраз дальшому обмеженні УНДО до еластивої його соціальної основи, в появі лівої течії в низах радикальної партії та її тяги до КПЗУ, у виступленні Сельсоюзу з національного фронту, в погребанні „Волсю народу“ реакційного москвофільства і, нарешті,—це найважливіший факт наших днів,—у прагненнях Сельсоюзу й „Волі народу“ до об'єднання—до створення робітничо-селянського фронту, проти національного фронту угоди

Цілком зрозуміло, що тяга західньоукраїнських трудящих мас до організаційного закріплення одноцілого фронту праці, до протиставлення цього останнього одноцілому національному фронтові угоди мусила заставити панів з УНДО забити в дзвін тривоги. Об'єднзвчі тенденції галицької „Волі народу“ з волинським Сельсоюзом послужили для них за предмет для цілої кампанії, для написання на сторінках „Діла“ цілого ряду артикулів, для виступу в ролі апостольства проти „кромольства“, за національну згоду й гармонію, за об'єднання нації гр. Шептицьких, провокаторів—попів Берестів, „дідичів Луцьких і пр.—з нацією українських робітників і селян. Пани урядовці, щоб відвернути очі від дійсності, що розгортає перед ними не дуже то рожеві перспективи, не забули й таких „переконливих“ аргументів, як хахакагористика вождів об'єднзвчських партій та пригадування їм всієї їхньої минавшини, майже починаючи від самого їхнього зачаття в матерній лоні. Однак над цими „аргументами“ політиків з „Діла“ перейдімо до порядку дня. Бо не те для нас важливе й цікаве, чи „вожді“ Сельсоюзу й „Волі народу“ вже остаточно перебули соціалістичну метаморфозу (і не панач з „Діла“ про це судити), чи вони остаточно порвали із своїми старими традиціями, чи якусь частину з них ще заховали. Ілззй до „вождів“, що виїшли з дрібнобуржуазного середовища, що не порвали ще цілковито з тим середовищем, не перестали ще думати категоріями цього середовища, в нас, комуністів, не було й бути не може. Тому то не з огляду тих чи інших властивостей вождів ми підходимо до сучасних об'єднзвччих тенденцій воленародівців і сельсоюзників. Найважливіше, що цікавить нас у тих об'єднзвччих тенденціях, це те, які саме причини заставили сельсоюзників виступити з одноцілого національного фронту, а воленародівців—піддати ревізії своїй москвофільській традиції і або відкинути цілковито ті традиції, або заховати на дні своєї душі з надією того „блаженного віруючого“, що ще настане час, коли цей крам може мати попит. А причини ці—це чимраз ширша й глибша клясова диференціяція західньоукраїнського громадянства, чимраз більше загострення клясових противенств, чимраз глибший процес полізіння мас, чимраз сильніший напір тих мас на партії і вождів, які, коли не страшили ще рівноваги, коли посідають бодай крихітку організаційного змислу, щоб розібратися в усьому тому, що відбувається, та не опинитися поза в'язцями життя, розривають—пиняво, нерішуче, в процесах великих болів і мук—із своїми традиціями, переоцінюють свої цінності.

Признаємо УНДО, що воно має глибокі й серйозні підстави, щоб з приводу об'єднзвччих тенденцій воленародівців та сельсоюзників вчинити незабиякий галас. Бо що означають ці об'єднзвчі тенденції? Не що інше, як удар, вимірняний у першу чергу в УНДО, в його одноцілий національний фронт угоди. Вони є за доказ того, що немає й не може бути ніякого припирення, ніякої згоди й гармонії між нацією українського панства й українських трудящих мас, що ці маси, гартовані в щоденних сутичках праці з капіталом, у щоденній зтяжній упертій боротьбі із своїм клясовим супротив-

ником, як „рідним“, так і „чужим“, починають ламати не тільки „сокальський кордон“, але й ту прірву національної ненависти й гризні, яку віками викопували й виколюють сьогодні як польські, так і українські жовто-блакитні патріоти, починають єсупереч бажанням УНДО тісно об'єднуватися з пролетаріатом Польщі на платформі спільної боротьби за робітничо-селянський уряд. Ці об'єднавчі тенденції свідчать нам далі про те, що не повернути УНДО його давньої політичної „гегемонії“, його „монопольного“ представництва народу у хвалу й славу капіталістичного світу.

Західноукраїнські трудящі маси з об'єкту ундовських торгів стають за предмет своєї боротьби, що не знає ніяких компромісів ні з чужими, ні з „своими“ панами,— боротьби під проводом пролетаріату, під проводом КПЗУ, боротьби за їхнє справжнє соціальне та національне визволення“.

Так вітав об'єднавські тенденції Сельсоюзу й „Волі народу“ і таку аналізу причин цих тенденцій давав пролетарський, комуністичний табір. З цієї ж таки наведеної цитати видно ставлення до цього об'єднання ундо-угодівського „Діла“. Ставлення фашистського табору до цього об'єднання найкраще виявив український ідеолог і теоретик фашизму Донцов:

„... Де є причини злуки і чи є рація з неї тішитися?“— запитує Донцов і відповідає: „Шодо причини, то шкода тратити час на її висвітлення: Befehl ist Befehl (наказ є наказ—Е. Г.) або як казали за старі російські часи—„реды стараться, важе превосходительство“, а ідейність має з цією злукою стількі ж спілного, як соціалізм з Сельсоюзом або з українством „Воля народу.“ (курсив мій—Е. Г.).

... Не український табір зсагатився новим членом, а москвофільський— новим перекиничком з українського“ „... Про „Болю народу“ не говорю тут. Ці дійсно політичні амфібії можуть десять разів перенальовуватися,—це не змінить їхнього антиукраїнського характеру. Але сором за Волиняк в яких „вивели на сухеньке“ ці демагоги Коли б Сельсоюз виступив дійсно в обороні соціальних, політичних і національних інтересів українського села, то не шукав би рятунку в ідеології, яка в сфері національній задовольняє нас культурно просвітянськими маслаками, у сфері соціальной веде до експлуатації селянина всіма їми моськими п'явнами, а в сфері політичній—до експлуатації України тою чи іншою метрополією організаторно ж робить із нас „хлопчачка“ на шахівниці в руках московського гравця Такими „хлопчачками“ в руках Круліковських була і є наша (традпо—офіційно польська) комуністична фракція в сеймі, такими ж „хлопчачками“ в руках—сами знаєте кого—є і шлий Сельроб, до якого ви не сорсмилися пристати. І одні, і другі організують і обробляють наш темний народ, як гарматне м'ясо для чужої ідеї. Коли у Волиняків, членів організації Сельсоюзу, залишилось хоч трохи національного сумління й вірності інтересам села, яке їх вибрало, то вони повинні слідом за володимирською організацією якнайскорше вийти з цієї „грязної історії“.

I, нарешті:

„Цей об'яв тим грішніший, що опортунізм в однім напрямку дуже легко перемінюється в опортунізм у другім напрямку. Уже Сельроби заповідність боротьбу й з „українською буржуазією“ разом з „трудящими масами інших народностей“ („Наше життя“, № 4)... „Українськими буржуазіями є для нас всі українські партії, опріч їхньої, москвофільської,—на практиці, отже, їхня боротьба з „рідною буржуазією“ зведеться до поборогання українства в ім'я Москви, з одного боку, а з другого—в ім'я спілки з „трудящими масами“ найближчого „другого народу“, цебто з панами Круліковськими і їхніми підбрехачами.

Тому нова „соціалістична“ спілка новинна зустрітися з якнайгострішою позицією цілого українського табору.

Лише для того цей табір повинен—і ідейно й організаційно—здобутися на нове слово і вийти із стану хронічної політичної анемії”.

(„Літературно-Науковий Вісник“ 1926 р., листопад, *Донцов*—„Консолідація москвофільства“).

З цих двох наведених нами оцінок цього об'єднання слід звернути особливу увагу на те, що оцінка комуністичної преси визнала, що „сельсоюзнники“ виступили з одноцілого національного фронту, а „воленародівці“ піддали ревізії свої москвофільські традиції або й цілковито їх відкинули“; а оцінка фашистської преси визнала, що „сельсоюзнники“ не соціялісти, а „воленародівці“ не українці і що це об'єднання є перемога москвофільства над українством (див. про це в *Донцова*).

Це минуле, ця попередня історія двох організацій, що злилися (москвофільство одних, націоналізм других), давалася взнаки, давила на них, клала відбиток на їхню роботу і спричинилась деякою мірою й до розламу Сельробу. Права частина Сельробу, цебто колишні „сельсоюзнники“, зробили на протязі короткого часу існування Сельробу дуже прикрі помилки опортуністичного характеру, що їх викрили в час розламу Сельробу колишні „воленародівці“. Ці помилки такі:

1. Керівництво сеймовою фракцією колишніх „сельсоюзнників“, що входили в спільний український національний клуб.

2. Участь сельробівців у конференції соціялістичних партій польських народів.

3. Участь сельробівців у церковному з'їзді.

4. В справі виступу в сеймі П. Васильчука.

5. Ставленні до національної політики КП(б)У на радянській Україні.

6. Організаційні помилки та ставлення до „воленародівців“.

1. Опортунізм сельсоюзницької частини ЦК Сельробу яскраво виявив себе в керівництві діяльністю сельробівською фракцією українського клубу в польському сеймі. Вся сельробівська фракція українського клубу—це колишні сельсоюзнники. Вони увіходили до складу українського клубу, навіть до президії його, де більшість становили ундовці. Боролись за завоювання президії клубу. Ундівці їх вигнали звідти. В клубі ж вони залишалися, творячи, таким чином, єдиний фронт з українським націоналістичним табором. Це була велика опортуністична помилка. Треба було вийти з цього клубу, зап'ятнувати його, як угодовський, контрреволюційний. Треба було ввійти до складу антифашистського бльоку, разом з іншими революційними репрезентаціями Польщі й Західньої Білоруси. Треба було в сеймі виступати не від імени українського клубу, а від імени Сельробу, згідно з його програмою, гаслами. Цього не було. Але було таке, що сельробівці в деяких питаннях голосували в сеймі разом з ППС. Коли була оголошена декларація послів-сельробівців (*Чучмай, Маківка, Козицький, Пастернак, Підгірський*) про виступ з українського

сеймового клубу, „Діло“ мало нагоду написати таке правдиве обвинувачення:

„Дивно, що про гадану зраду й угоду послі й селярбівці згадали щойно в місяць після закриття сесії сейму, під час ферії. Ще дивніше, чому сами вони цілий час не тільки були членами того „зрадницького реакційно-угодовського клубу, а до останніх днів засідань сейму співпрацювали з клубом і президією і одобрювали їх“.

(„Діло“ № 200, 8 вересня 1927 р.).

2. 1927 р. 3 квітня у Варшаві відбулася конференція „соціалістичних“ партій непольських народів. У ній брали участь: німецькі шайдеманістці, українські радикали, білоруський Сельсоюз (група Яремича), Бунд, праві й ліві поалейціоністи. В цій конференції брав також участь представник Сельробу — Маківка, одержавши на це дозволу сеймової фракції Сельробу¹⁾. „Наше життя“ в № 16 вмістило комунікат про цю конференцію, в якому зазначено, що „українське робітництво й селянство щиро вітає це порозуміння і визнає за конче потрібну співпрацю соціалістів непольських народів“. Участь у цьому з'їзді та виправдування цієї участі було по суті не що інше, як крок до організації єдиного угодовського фронту. Бо всі ці зазначені партії, так звані „соціалістичні“, непольських народів були фактично агенти польського фашизму, його співробітники, його підтримували. Безперечно, цей крок був на руку Пілсудському, а для Сельробу був дуже й дуже небезпечний. Цей крок, як суто помилковий, засудили і „Воля народу“ і „Світло“ (8 травня 1927 р.).

„Воля народу“ про цю участь Маківки в цьому з'їзді писала:

„З такими партіями (дарма, що вони „непольські“), як радикали, що плетуться в хвості УНДО, чи група Яремича, котрий прямо таки є в блокові Союзі з УНДО, з єврейськими буржуазними угодовцями (сіоністами) та з такими самими угодовцями—німецькими націоналістами, нам, Сельробіві, не по дорозі. Порозуміння з такими партіями українське робітництво й селянство не шукає“.

(„Воля народу“, 8 травня 1927 р.).

3. 1927 р. 5 червня в м. Луцьку відбувся український церковний з'їзд, скликаний ундо-петлюрівцями з метою консолідувати ці два табори та дезорієнтувати робітничо-селянські маси, збити їх із шляху клясової боротьби. Сельробівці—Козицький, Пастер-

¹⁾ Маківка про свою участь у соціал-угодовському з'їзді говорить так: „Світло“, полемізуючи з газетою „Сельроб“, в одному місці вживає аргумента: ви ж, мов, били ЦК Сельробу за опортунізм Маківки. Тут мають на увазі мою присутність на соціал-угодовському з'їзді. Із слів „Світла“ виходить, що я сам поїхав на цей з'їзд.

Щоб надалі покінчити з тою справою, заявляю: моя присутність на соціал-угодовському з'їзді була, як вислід постанови посольської фракції Сельробу. Коли я відмовився їхати, то гслова Чучмай становчо домогався, щоб я там був. Для певности писав ще мені листа до Холма, зазначаючи, що я „в силу партійної дисципліни мушу туди їхати“. Так що помилка ця не є моєю власною, а значної частини ЦК. І тому дарма так „Світло“ помилку цю хоче зробити моєю власною („Нове Життя“ № 6, 13 травня 1928 р.).

нак, Вишневецький, Камінський, Сенюк, Давидович та інші — брали участь у цьому з'їзді. Камінський і Сенюк були обрані навіть на члени церковного комітету. Сельробівська газета „Наше життя“ прихильно ставилася до цього з'їзду і вмішувала комунікати церковного комітету (№№ 18, 21, 23). „Наше слово“, офіційний орган Сельробу, спочатку посів становище теж швидше прихильне, ніж негативне до цього з'їзду.

„Воля народу“ зразу ж і без усяких застережень виступила проти з'їзду, викривши наміри його ініціаторів:

„Шкода було затрачувати на такі справи час і папір... Довкола того з'їзду розгорнулася цілком виразна ундо-петлюрівська робота... Ніяких церковних з'їздів, ніяких крикливих, ніби патріотичних акцій довкола мови, „богослужень“ селянським масам не треба.. Ундо-петлюрівщині потрібна така акція, як засіб, як демагогія, бо інакше вони не знаходять доступу до мас“.

(„Воля народу“, 12 червня 1927 р.).

„Наше життя“ тільки 14 серпня відважилося засудити свій помилковий крок прихильного ставлення до церковного з'їзду та виправдування участі в ньому сельробівців (Козицький, Пастернак та інші).

4. Справа П. Васильчука, посла сейму, члена Сельробу, якраз підкреслила ті процеси, які відбувалися в Сельробі. Васильчук стає на шлях угодовства з польським фашизмом і на шлях засудження національної політики КП(б)У. Його відома промова в польському сеймі з випадками проти СРСР й УСРР свідчила про те, що в Сельробі не все гаразд, що ундовцям пощастило до того з членів Сельробу відірвати від революційного фронту і втягти в багно націоналізму й зради. Це сигналізувало велику небезпеку і ставило перед ЦК Сельробу завдання рішуче боротися проти цього. Виступ Васильчука наробив великого шелесту, вся ундовська, націоналістична преса його підтримала. ЦК ж Сельробу і не подумав засудити цей виступ, відмежуватися від нього.

Виступ П. Васильчука використали ундовці й польський фашизм у їхній боротьбі проти УСРР.

Васильчук у своїй промові в сеймі говорив:

„В Польщі живе велика частина українського народу,—натомість там, за ризькою лінією, та частина творить українську державу *номинально суверенну, хоч і залежну від Москви*, і це без ніяких об'яв стверджую тут, як український незалежник. Не є моїм завданням кадити тим, ані зокрема гудити цих наших „господарів“ лише тому, що ті є москалями, а ці поляками. Натомість моїм завданням є сказати, що українське питання треба, на мою думку, поладити *мирною дорогою* (курсив мій.—Є. Г.).

(Промова посла *Павла Васильчука*, виголошена в сеймі 28 січня 1927 р.).

І далі:

„По тій стороні ризької лінії є більше українства, є республіка українська, уряд український, хоч і кермований виключно комуністами, в більшості навіть *чужими, не українськими*.

(Там само).

І, нарешті:

„Навіть Москва, що до 1922 р. поборювала українство, і вона мусіла зрозуміти, що тою дорогою далі йти не можна“.

(Там само).

Ці наведені цитати з промови посла П. Васильчука в польському сеймі досить красномовно свідчать про напрямок думок цього відвертого націоналіста, ворожого УСРР. Цілком зрозуміло, чому вся ундовська преса, якій був до вподоби цей виступ, так розхвалювала його ЦК Сельробу, його сільськогосподарська частина, приховувала націоналістичні прагнення Васильчука, захищала його, не зразу засудила, не зразу викинула його із своїх лав.

До цього ж ряду фактів треба додати й виступ Козицького на одному з засідань ЦК Сельробу з пропозицією засудити національну політику КП(б)У, національну політику радянської України.

Фактично весь час у ЦК Сельробу існувало дві фракції—колишні сільськогосподарські і колишні воленародівці, поміж яких і точилася жорстока боротьба. ЦК Сельробу був складений на початку на паритетних засадах, а потім сільськогосподарські порушили це, кооптувавши до ЦК двох своїх прихильників (Братуння й ін.). Таким чином, перевага голосів у ЦК була на боці колишніх сільськогосподарських. Боротьба поміж цими двома групами до того загострилася, що Вальницький, Пелехатий, Заяць були навіть виключені із складу ЦК Сельробу, але про це оголошено не було.

Після довгих переговорів знов дійшли згоди на таких умовах: 1) ліквідується „Воля народу“—орган колишніх воленародівців, а також „Наше життя“—орган колишніх сільськогосподарських як рештки колишніх самостійних політичних організацій; 2) засудження учасників церковного з'їзду, а також учасників з'їзду соціал-угодівців; 3) негайний виступ сільськогосподарської фракції з українського сеймового клубу. ЦК Сельробу повинен був оголосити про це окремий комунікат. Але цього не зроблено. „Воля народу“ була звільнена. Це й спричинилося безпосередньо до розламу Сельробу.

Нема ніякого сумніву, що ЦК Сельробу, особливо його сільськогосподарська частина, зробили безліч великих загрозливих опортуністичних і націоналістичних помилок, занедбали й саботували масову роботу серед селян і робітників у краю; вели неприпустиму фракційну боротьбу проти колишніх воленародівців. Все це так. Також правда й те, що колишні воленародівці своєчасно на більшість цих помилок вказували, їх викривали, засуджували, в той же час маючи великі помилки й на своїм боці—недооцінка революційного значення національного питання на терені Західної України.

Але всього цього недосить було, щоб ламати робітничо-се-

лянську організацію. Це була величезна помилка колишніх воле-народівців, яку треба якнайрішучіше засудити.

На шляху зрадництва і розламу.

Після складених заяв до IV з'їзду КПП, після ухвал Комінтерну, після статті в „Нашій правді“ (травень — вересень 1927 р.), після того, як колишня керівна група ЦК КПЗУ визнала й засудила свої націоналістичні й опортуністичні збочення і коли КПП, Комінтерн і КП(б)У поставилися до цього ймовірно, — перед колишнім керівництвом ЦК КПЗУ постало велике практичне завдання — здійснити, зреалізувати, провести в життя постанови Комінтерну і цим на ділі довести, що вони дійсно, по суті, а не формально визнають ці постанови й дійсно позбулися націоналістичних і опортуністичних помилок.

Цього ждали, принаймні, партійні маси КПЗУ, КПП, Комінтерн, КП(б)У.

Але довелося недовго чекати, щоб остаточно переконатись, що колишня керівна група КПЗУ не має ніяких намірів проводити постанови Комінтерну в життя, що своїх минулих націоналістичних помилок вона не позбулася, що зреклася вона їх неширо, а дипломатично і по-шахрайському.

Про це наочно свідчили численні факти. Поперше, в пресі не було проведено жвавої роз'яснювальної кампанії про суть, джерела й наслідки зроблених помилок. Не було довгий час жадної статті про постанови Комінтерну. Навіть самої постанови Комінтерну не надрукували своєчасно в „Світлі“. В „Світлі“ про неї згадано тільки 2 лютого 1928 року, та й то в коротесеньких нотатках, а в „Ділі“ про цю постанову вже згадувалося за три місяці перед цим.

Про помилкову позицію щодо Сельробу вже згадувалося.

Варто тут ще нагадати, що кампанію за оборону УСРР та її національної політики теж провадилося дуже мляво, не дано рішучої відсічі ундо-фашизму.

Не було жадної статті про націоналістичні ухили в КП(б)У, про суть помилок і збочень Шумського та про те, як КП(б)У з цим бореться.

Зате колишня керівна група ЦК КПЗУ доклала великих зусиль, щоб саботувати ці постанови і все залишити по-старому.

Ця шахрайська політика, ця дворушна дипломатична гра яскраво виявилася на VIII поширеному пленумі ЦК КПЗУ (жовтень 1927 р.).

Від цього пленуму ждали, щоб він рішуче викрив усі помилки (в Сельробі, в земельному питанні, націоналістичні збочення) і згідно з постановами Комінтерну намітів би лінію політичної роботи партії надалі.

Але цього не зробили.

VIII пленум ЦК КПЗУ своєї попередньої помилкової лінії не переглянув. Зате зовсім виправдав політику в Сельробі колишньої керівної групи КПЗУ, політику цькування і засудження колишніх воленародівців, політику вигнання їх із Сельробу, політику виправдування колишніх сельсоюзників.

Зате цей пленум виголосив рішучу боротьбу меншості ЦК КПЗУ, що посідала правдиву політичну позицію.

Максимовича ж, головного причинця всіх збочень, залишено в членах ЦК КПЗУ. На цьому самому пленумі колишня провідна верхівка ЦК КПЗУ (Васильків-Турянський) наочно довели, що вони нездатні, не хотять, не мають волі скерувати роботу партії на той шлях, який їм позначив Комінтерн.

На пленумі ухвалено резолюцію, скеровану проти меншости ЦК КПЗУ. Цю меншість обвинувачувано безпідставно у фракційній роботі. А фактично цю резолюцію скеровувалося проти КПП, Комінтерну і КП(б)У.

Шумськізм у постановах VIII пленуму був схарактеризований так, що суть його буцім то полягає „в несвоєчасному відмежуванні від збочень т. Хвильового, а також у неправильному розумінні темпу українізації“.

Ця характеристика була неправильна, звужувала суть шумськізму й фактично ревізувала постанови Комінтерну, що шумськізм характеризував так:

„Націоналістичний ухил в КП(б)У, недооцінює ролі українського пролетаріату й партії у вирішенні національного питання на Україні. Він представляє партію як носія російського шовінізму, займається травлею українських робітників, що стоять на правильній партійній позиції в національному питанні, ставить питання про розбиття основних партійних кадрів та являється апологетом буржуазної проповіді орієнтації на буржуазну Європу в протилежність до Москви, як центру світового соціалістичного руху“.

Гл. ухвалу ВРККІ про „Укр. питання“).

Пленум ЦК КПП (жовтень 1927 р.), розглядаючи постанову VIII пленуму ЦК КПЗУ, відзначив фракційний характер цього пленуму, помилки, що він зробив, не затвердив резолюції про так звану фракційну діяльність меншости та резолюції на звіт секретаріату.

Висновок II пленуму ЦК КПП про постанови VIII пленуму ЦК КПЗУ був такий:

„Фракційний спосіб скликання пленуму поза плечима членів меншости ЦК КПЗУ і ЦК КПП та без їхнього відома, непередання матеріалів (членам пленуму в справі шумськізму і рішень Комінтерну.—Є. Г.), відкинення внесень делегації ЦК КПП—все це довело до того, що VIII пленум ЦК КПЗУ замість стати зворотною точкою для рішучого пірзання з фалшивою лінією, дав партії опортуністичний і націоналістичний напрямок та посяв заколот у її рядах“.

І все таки в колишньої керівної групи ЦК КПЗУ не вистачило ще сили на VIII пленумі рішуче й одверто сказати, що вони стоять на позиції шумськізму. І на цьому пленумі вони крутили, ошу-

кували, шахрайствували. І на цьому пленумі вони всіляко силкувалися заховати своє справжнє ставлення до шумськізму і до постанов Комінтерну. Зовні вони висловляли й на цьому пленумі повну солідарність із постановами Комінтерну, IV з'їзду КПП в справі шумськізму:

„Поширений плечум ЦК КПЗУ цілковито погоджується з постановами української комісії ВККІ та IV з'їзду КПП в справі вчинених помилок більшістю ЦК КПЗУ як в загально-українському питанні, так і в питанні парцеляції (опортуністичне гасло „низьких цін на землю“). Поширений пленум вважає за цілком правильну постанову Української комісії ВККІ в справі організаційних завдань КПЗУ. Поширений пленум ЦК КПЗУ постановляє негайно провести в життя всі постанови IV з'їзду КПП і Української комісії ВККІ“.

(Пост. VIII пленуму ЦК КПЗУ).

І після VIII пленуму ЦК КПЗУ Васильків-Турянський не раз висловлювали свою солідарність із постановами Комінтерну й не раз виступали із засудженням шумськізму. Васильків у листі до ЦК КПП, коли там обговорювалося постанови VIII пленуму ЦК КПЗУ, цебто в жовтні 1927 р., писав про шумськізм так:

„Що ж відноситься до поправок до резолюції VIII поширеного пленуму ЦК КПЗУ, які пропонує комісія, то мушу заявити, що твердження комісії про те, що незацитовання в цілій повноті в резолюції по першому пункту, в чому полягала ошибка Шумського, що це являється немов би доказ незрозуміння й невизнання нашої квітневої помилки, — безпідставне та є лише виявом вищезазначеного відношення ЦК КПП до ЦК КПЗУ. Бо наша делегація, вислана для вияснення цього питання в Комінтерн, зложила ще в травні в цій справі заяву, в якій повністю виказує суть своєї помилки та помилки тов. Шумського. Теж ясно і недвозначно в цілій ширині виложене наше становище в цій справі в нашій основній, керуючій по тому питанню статті в „Нашій правді“, статті, затвердженій Українською комісією Комінтерну. Всі ці документи, до яких ЦК КПП не виявив ніяких застережень, як і ухвали Української комісії ВККІ, за які ми голосували, є вже опубліковані, і вони вже виявили нашу принципіальну позицію та позицію VIII поширеного пленуму ЦК КПЗУ, який одногосно прийняв їх“.

Турянський в своєму листі до Політбюра ЦК КПП в листопаді 1927 р. про шумськізм писав так:

„В кінці безпідставний є закид: „Керівнича група зревизувала свої заяви та ухвали IV з'їзду КПП і Української комісії ВККІ“. Останній пленум ЦК КПЗУ одногосно прийняв ухвали IV з'їзду КПП і Української комісії ВККІ, Політбюра ЦК КПЗУ одногосно прийняло додаток, предложенний ЦК КПП до резолюції по першому порядку дня, та в дусі цих резолюцій та ухвал розпочато вже роз'яснюючу кампанію“.

Дійсно, було б добре, якби цим заявам відповідала і робота, і практика. А то на словах одно, на ділі ж зовсім інше. Боротьба Василькова-Турянського проти ЦК КПП, КП(б)У, проти меншости ЦК КПЗУ, щодалі більше набувала гостріших форм, одвертого вигляду, рішучого характеру. Щораз частіше Васильків-Турянський уже одверто не погоджується з постановами ЦК КПП, КП(б)У і Комінтерну. Так, наприклад, постанову Політбюра ЦК

КП(б)У про зняття з роботи в КПЗУ Максимовича Васильків-Турянський опротестовують таким способом:

„Поширений пленум секретаріату ЦК КПЗУ, заслухавши звіт про постанови Політбюро ЦК КП(б)У, висловлює своє здивування, що після прийняття ухвал Української комісії ВККІ VIII поширеним пленумом ЦК КПЗУ та започаткуванню роз'яснюючої кампанії в КПЗУ Політбюро ЦК КП(б)У виносить постанову, що в своїх наслідках може викликати тільки дезорієнтацію та ще дуже загострення кризи в КПЗУ“.

І далі:

„Поширений секретаріат ЦК КПЗУ не може погодитися з рішеннями Політбюро ЦК КП(б)У і вважає, що ці рішення не йдуть по лінії скріплення КПЗУ.

Це сказано 12 грудня 1927 року. З приводу цієї постанови секретаріату ЦК КПЗУ секретаріат ЦК КПП ухвалив таку постанову:

„1. Секретаріат ЦК КПП стверджує, що резолюція поширеного пленуму секретаріату ЦК КПЗУ з дня 12 грудня являється проявом стосованої більшістю ЦК КПЗУ тактики ухилювання від ясної відповіді на основні питання, що утруднює поборення кризи. В своїй резолюції більшість ЦК КПЗУ покликується на те, що вона прийняла постанови ВККІ, коли тим часом, підпорядкувавшись їм формально, фактично не впроваджує їх у життя.

2. Секретаріат ЦК КПП стверджує, що висказане в резолюції твердження, що закиди, скеровані проти більшості ЦК КПЗУ з боку ВККІ і КП(б)У, не усраджують зняття тов. Максимовича з ЦК КПЗУ, є яскравим доказом того, що більшість ЦК КПЗУ досі не розуміє значіння і ваги зробленого блуду в справі шумськізму та ролі в ньому т. Максимовча.

3. З цього самого джерела, що і похибка шумськізму, випливає й хибна лінія в справі Сельробу. Секретаріат ЦК КПП стверджує, що більшість ЦК КПЗУ в дальшому тягу перепроваджує фактично ту лінію всупереч директивам Української комісії ВККІ та ЦК КПП. Більшість ЦК КПЗУ не зробила жадного кроку, щоб ці директиви, як теж постанову вашого Політбюро в справі злуки Сельробу і Сельробу-лівіці впровадити в життя, та цим способом допускається вона поглиблення розламу“.

І з цією постановою Васильків-Турянський теж не погодились. Це вже почався фактично організаційний розлам. IX пленум ЦК КПЗУ—це рішучий крок Василькова-Турянського до справжнього організаційного розламу КПЗУ.

І знов питання КПЗУ стає перед Комінтерном. Політсекретаріат ВККІ 24 грудня 1927 року ухвалив постанову про справи в КПЗУ. В цій новій постанові Комінтерну зисву зазначається вся облудна робота колишньої керівної групи ЦК КПЗУ, те, що вона не розуміє постанов Комінтерну про українські справи та не має ніякого бажання провадити їх у життя. В цій постанові засуджується політику Василькова-Турянського в справі ставлення до розламу в Сельробі тощо.

І, нарешті:

„3. Ціла низка організаційних постанов останнього пленуму в ділянці реорганізації апарату ЦК КПЗУ, як також оставлення тов. Максимовича в складі ЦК, а тов. Василькова—фактичним керівником Політбюро ЦК, не тільки свідчать про брак охоти провадити в життя постанови Комінтерну, а навпаки, свідчать про прагнення обійти ці резолюції та фактично вести давню лінію.

Зазначаючи, що завдання, поставлене Комінтерном: притягнути до складу ЦК КПЗУ нових членів — робітників, до цього часу в достатній мірі не виконане. Політсекретаріат Виконкому Комінтерну підкреслює, що одно з головних організаційних завдань, що стоїть перед конференцією, яка має відбутися, є притягнення до керівної праці нових кадрів з партійних низів, головним чином з-посеред робітників“.

Політсекретаріат ЕККІ виніс постанову про виключення Максимовича з членів ЦК КПЗУ та категорично заборонив мати йому будь-які зв'язки з КПЗУ. Василькову-Турянському, як головним причинцям неспрведення в життя постанов Комінтерну, винесено догану. Але все таки їх обох залишено на роботі в ЦК КПЗУ, як остання спроба. Далі крутити вже було не можна. Треба було рішуче повертати на шлях Комінтерну, на партійний шлях, або зкінчувати розлочату розламницьку роботу. Васильків-Турянський пішли цим другим шляхом, шляхом зради, шляхом розламу КПЗУ. На початку січня скликали Васильків-Турянський нараду, на яку вони запросили тільки своїх прихильників і яку оголосили як „VIII конференцію КПЗУ“. На цій так званій „VIII конференції“ і оголошено організаційний розлам КПЗУ, відрив від КПП, Комінтерну, КП(б)У, засудження їхньої політики, засудження національної політики КП(б)У, виправдування шумськізму.

Не варт тут наводити докладно постанов цієї конференції. Також не варт їх спростовувати. Ганебність і шахрайство їх занадто кричущі. Лицемірство, дипломатія, блуд, деспотизм, гра, що виявилися в постановах цієї „конференції“, безмежні. Ну, хоч би таке: в кінці грудня засуджують ще шумськізм, солідаризуються в цій справі з постановами Комінтерну, а в січні вже визнають шумськізм за відповідний лєнінізм, а постанова Комінтерну про шумськізм — за помилкові.

В постановах „VIII конференції“ зрадники якомсь примудрюються одночасно схвалити, одобрити й засудити національну політику КП(б)У.

В одному місці цих постанов читаємо:

„Значні досягнення треба відмітити в галузі будівництва української соціалістичної культури. В 1922 р. українською мовою в нижчих школах соціалістично вчилися 700.000 дітей, нині вчитьсє вже 2.000.000. В 1924 р. тираж всіх українських газет був близько 50.000 примірників, а в 1927 р. він дійшов уже 500.000. Поступає українізація вищих шкіл державного і партійного апарату“.

(Постанови „VIII конференції КПЗУ“).

І тут же напади на КП(б)У, що вона не бореться з великодержавним російським шовінізмом, плентається у нього в хвості, що боротьба з шумськізмом зміцнює російський і український шовінізми, що немає ніякої боротьби з поглядами Ларіна, Ваганяна і т. д. і т. ін.

Шумськізм тепер зрадники почали захищати, визнавати його правдивість, відмовлятися від всіх попередніх його засуджень:

„Основні тези про те, в який спосіб успішно продовжувати надалі соціалістичне будівництво на Україні, становлять суть так званого „шумськізму“.

проти якого група Кагановича рішуче виступала, а в кінці нап'ятувала його (після приєднання до виступу Шумського й Максимовича більшості ЦК КПЗУ) як „націоналістичні збочення“, що „своє джерело мають в натиску шовіністичного дрібноміщанства“, що „Шумський, говорячи мовою тих же шовіністичних кілків, є за виразника тиснення чужої дрібнобуржуазної стихії на партію“.

Виходить так, що буцім то т. Каганович один тільки має таку думку про шумськізм. А вся КП(б)У? А вся КПП? А Комінтерн? Хіба вони іншу думку мають про шумськізм?

А хіба зрадники не засуджували шумськізм? А їхній лист до IV з'їзду КПП?! А те, що вони голосували за резолюцію Комінтерну?! А на VIII пленумі хіба вони не засудили шумськізму? А після пленуму, в листопаді і грудні, Васильків-Турянський у своїх листах до ЦК КПП хіба не засуджували шумськізм? Кого ж вони хочуть обдурити, коли говорять, що „група Кагановича“ рішуче виступила проти шумськізму?

і далі:

„Не зважаючи на те, Шумський ясно відмежувався від помилок Хвильового, відзначивши, що Хвильовий „своїм гаслом від Москви на Європу неопітньо для самого себе об'єктивно сходить з пролетарських класових позицій і збивається на шлях єдиного національного фронту (гл. Шумський „Ідеологічна боротьба в укр. культ, процесі“ „БУ“ № 21, 1927 р.), що в своїх виступах він цілком правильно вказував на небезпеку видриву українського культурного будівництва від пролетаріату і партії—керівна група Кагановича, неопертими на нічому закидами, начебто Шумський пропонував „насильну українізацію російського пролетаріату“, „ломку старих партійних кадрів“ і т. д. Заслонили тільки виставлені ним правильні Ленінські тези, що їх повинна переводити в життя партія в своїй національній політиці на Україні“ (курсив мій.—Є. Г.).

(З постанов „VIII конференції“).

Ми вже мали нагоду говорити про те, як „відмежувався“ Шумський від Хвильового, а тепер для нас важливо зазначити, що зрадники визнають шумськізм за правильну ленінську теорію.

І зразу після розламу КПЗУ, після зради, після так званої „VIII конференції“ „теоретики“ й практики цієї зради, Васильків-Турянський почали коментувати та інтерпретувати ці постанови. І тут вони вловили дещо надто цікаве. Послухаймо Василькова. Зазначивши, що засудження ними Шумського було помилкою і що це наробило великого шелесту в КПЗУ, Васильків говорить:

„Бо в чому є „гріх“ тов. Шумського, що він обстоював?

Основне, що твердив Шумський, це те, що при загальному суспільно-політичному оживленні всіх суспільних верств на Радянській Україні, справа вмілого керівництва національно-революційним відродженням, скерування його в русло соціалістичного будівництва, стає справою першорядної ваги, питанням дальшого існування соціалістичної України. І власне керівництво КП(б)У, місто стати на чоло того руху, керувати ним, скерувати його на шлях соціалістичного будівництва, плентається в хвості його, під напором життя йде йому на уступки. Витворюється таке положення, що рух національного відродження, який нормально повинен бути нашим тісним союзником у соціалістичному будівництві, завдяки нашому плентанню в його хвості, прибирає в свої руки зростаюча українська буржуазія з Грушевськими

і Зеровими на чолі, набираючи чимраз більше сміливості виступати його речником, при формальній нині лояльності до пролетарської влади, старається на тому нажити політичний капітал для дальшої боротьби за повалення пролетарської диктатури і встановлення буржуазної УНР. І на ґрунті того тов. Шумський обстоював, щоб партійне керівництво пірвало з дотогочасним курсом плентання в хвості національного відродження, плентання, що випливає з автономістичного наставлення партії відносно України, та стало справді на шлях фактичного будівництва Української соціалістичної держави, тісно об'єднаної на основі рівноправності з другими радянськими республіками в один СРСР. Бо тільки цей шлях веде до збудування соціалізму, бо тільки ставши на чолі національного революційного відродження, зуміємо використати його для себе, спрямувати його в русло соціалістичного будівництва“.

(„Земля і Волч“ № 1 1928 п.).

Тут цікаво те, що Васильків визнає стан України в Союзі, як автономістичний. Це якраз і дало нагоду для „Діла“ сказати, що зрадники КПЗУ зараз твердять те, що „Діло“ твердить уже кілька років. Обвинувачення КП(б)У, що вона плентается у хвості Грушевських, є фактично обвинувачення КП(б)У в переродженні в бік націоналістичної буржуазної демократії. Треба звернути увагу й на те, що зрадники розглядають національне відродження як самостійний процес, ні з чим не зв'язаний, абстрактно. Це буржуазний погляд. Національне відродження в умовах диктатури пролетаріату є процес тісно зв'язаний з соціалістичним будівництвом.

Турянський договірився до того, що став на захист Раковського й Зіновєва.

Тут уже згадувалося про те, що постанови „VIII конференції“, які, мовляв, схвалюють національну політику КП(б)У. Порівняймо це місце з висловом Василькова:

„VIII конференція“:

„Значні досягнення треба відмітити в галузі будівництва української культури. В 1922 р. українською мовою в нижчих школах соцівику вчилось 700,000 дітей, нині вчиться вже 2,000,000. В 1924 р. тираж усіх укр. газет був 90 000 прим., а в 1927 р. він дійшов уже 500.000. Поступає українізація вищих шкіл, державного й партійного апарату“..

Васильків:

„Витворилось зараз таке положення, що під повінню слів, що все гаразд (доказами служать такі порівняння, як, приміром, скільки вийшло друком книжок українською мовою за царату, а скільки на протязі десятилітнього існування УСРР або порівняння про чисельний стан народнього шкільництва в УСРР і на Західній Україні), керуюча група Кагановича створила собі параван „шумськізму“, щоб ним прикривати агресивність великодержавного російського шовінізму не тільки в радянському апараті, але і в самій партії“.

Тут ми навели приклад різноманітності в поглядах навіть серед самих розламівців (бо браз уже участь Васильків у складанні постанов „VIII конференції“). Але можна дуже багато навести тут прикладів односгайности в поглядах Василькова і... „Діла“. Васильків-Турянський закидають обвинувачення, зви-

чайно, безпідставне, що КП(б)У провадить українізацію формально. Цей „аргумент“ запозичено в „Діла“. Справді:

„Націоналісти намагаються вложити в українізацію суто український зміст, хочуть творити чисто українську культуру, а комуністи, навпаки, намагаються українізацію (чисто формальну) поширити, намагаються навіть довести в самій партії до формальної переваги українського елементу й тим самим послабити аргументи націоналістів проти себе, але при тій хочуть використати українізацію для—не тільки не національних, але—наскрізь протинаціональних цілей“.

(„Діло“ № 241, 28 жовтня 1927 р.).

Подібне до цього тепер твердять Васильків-Турянський. Або таке: Васильків закидає обвинувачення КП(б)У, теж цілком безпідставне, що будім то вона не провадить ніякої боротьби проти російського шовінізму взагалі, проти Ларіна зокрема. Це теж запозичено з великим, звичайно, запізненням у „Діла“. Справді:

„Сдначе, Ларіна тоді ніхто не притягав за його еретичні погляди ні до відповідальності перед партією, ні ніхто з партійних установ та інституцій російської компартії за це його не осудив. І це цілком зрозуміло, бо Ларін руський комуніст“.

(„Діло“ № 160, 22 липня 1927 р.).

Подібне нині пишуть Васильків-Турянський. Зараз цього досить. Ще буде нагода говорити про ставлення ундо-фашистського табору до зрадників.

Але ж зразу було ясно, зрозуміло, що Васильків-Турянський, порвавши з КПП, КП(б)У, з Комінтерном, зрадивши, учинивши розлам в КПЗУ, стали в одну шереду, перейшли в табір націоналістичної контрреволюції й польського фашизму й стали сами за гостре зняряддя боротьби фашизму проти УСРР.

Розламівці не знайшли підтримки ні в лавах самої КПЗУ, ні в інших братніх комуністичних партіях. Вони зустріли всюди єдине, одностайне, рішуче засудження й прокляття: Народа КПЗУ (січень 1927 р.), КПП, Комінтерн, КП(б)У, закарпатська компартія, комуністи-українці Америки і т. д.

Але розлам в КПЗУ відбувся. Відбувся під гаслами й прапором шумськizmu.

Після розламу.

а) Ундо-фашистський табір і розламівці КПЗУ.

Зразу ж було видно, як тільки розпочелась розламівницька робота Василькова-Турянського, що вони творять єдиний фронт з ундо-фашистсько-польським табором. Зразу ж було видно, як тільки ці зрадники виступили із засудженням національної політики КП(б)У, що вони стають агентами польського фашизму в його авантурних плянах збройної боротьби проти УСРР. Зрадники цей факт відразу заперечували. Але шила в мішку не сховаш. Те, чого вони сами не сказали, сказали за них інші, від цього часу

їхні прихильники й друзі. За них це сказали ундо-фашисти. Та й самі зрадники досить голосно виявили свою люту ворожість до КП(б)У, до УСРР, до національної політики радянської України. Але про це ще буде далі.

Тепер цікаво обізнатися із ставленням західньоукраїнського ундо-фашистського табору до зрадницько-розламницької роботи Василькова-Турянського.

Заздалегідь можна вже було передбачити, що ундо-фашисти посядуть прихильне ставлення до розламівців. Ми маємо досвід ставлення українського ундо-фашизму до Шумського, Хвильового, Волобуєва та до їхніх національних збочень; ми маємо такий самий досвід ставлення ундовців до націоналістичних збочень в самій КПЗУ, до розламу в Сельробі. Завжди ундовці підтримували тих, хто боровся проти КП(б)У, проти Комінтерну, підтримували тих, хто розбивав та дезорганізовував революційний фронт Західньої України, підтримували та використовували тих, хто збочував у національному питанні від правдивої пролетарської більшовицької лінії, завжди роблячи з них національних героїв.

Такими героями виглядали із штальт ундовської продажно́ї преси Шумський, Максимозич, а тепер Васильків-Турянський.

Так сталося й цього разу. Ундо-фашисти зразу ж як слід оцінили зрадників і зразу ж піднесли їх на височінь національних героїв.

Ще б пак! Хіба ні за що?

Та вже за одне те, що зрадники висловили думку, що „національна політика КП(б)У така опортуністична, що веде до катастрофи (Zusammenbruch) соціалістичне будівництво на Україні“ („Die Fahne des Kommunismus“ 20. IV), ундо-фашизм у повній згоді з підсудчиною готовий поставити пам'ятники їм за життя.

Ундо-фашизм та його центральний орган „Діло“, поширюючи та поглиблюючи цькування, дискредитування, опльовування, оббріхування національної політики КП(б)У та соціалістичного будівництва на Україні, віднині виставляють як авангард розламівської ідеології, використовують її, посиляються на неї, популяризують її, кричать про неї.

Від часу розламу в КПЗУ мало яке число „Діла“ не зверталося би до розламівців та не використовувало б їх задля боротьби проти УСРР в угоду польському фашизмові.

Від часу розламу в КПЗУ ундо-фашисти в особі розламівців знайшли новий „таран“ для руйнування пролетарської фортеці— УСРР. Віднині майже в кожному числі „Діла“ ундовці кричать: „Слухайте, слухайте, слухайте, що говорять колишні комуністи. Ми ж про це до знемоги вже твердили...“ Ось зразки цієї ораторії:

„Важкі хвили переживає Каганович і К^о не тільки наслідком труднощів монтування „верхівки“ КПЗУ, але ще більше наслідком діяльності „зрадників“ (звичайно, лапки їхні — Є. Г.) з КПЗУ, що безпощадно б'ють та демаскують русофільську протиукраїнську політику КП(б)У під диктатурою Кагановича (курсив мій.— Є. Г.). На зле ця діяльність „зрадників“ не вийде, бо вона

все таки вирве дещо для національної української культури на Україні навіть від такого мало що не стопроцентного „українця“, як русофіл Каганович“.

(„Діло“ № 78, Львів, 6 квітня 1928 р.).

Сліпці й нікчеми, холоуї й попихачі, хами й польські запроданці, вони удають і інших хочуть завести в облуду, що буцїм то КП(б)У провадить національну політику остїльки, оскїльки на неї жме і давить яканебудь націоналістична опозиція. Вони ж знають, та не можуть цього сказати масам, що національна політика радянської України є невідємна й складова частина загальної соціалістичної роботи КП(б)У. Всякі націоналістичні ухили, збочення, опозиції, а відтепер і зрадники ні в якому разі не були і не є рушійні сили, які б допомагали КП(б)У успішно розв'язувати національне гитання на Україні. Вони були величезною перешкодою, що гальмувала цю роботу, заважала їй. Тільки дурень або свідомий ворог трудящого людю може думати, що, наприклад, наявність шумськїстської націоналістичної опозиції допомагає КП(б)У керувати культурним розвитком України. Якраз шумськїзм і хвильовїзм і стали за перешкоду для партії в її роботі щодо панування цього розвитку і керівництва ним. Це ж так ясно. Радїють і танцюють ундо-фашисти з приводу того, що зрадники КПЗУ співають тепер з ними в один голос, правдивїш — з їхнього голосу, і радїсть своєю несуть повсюди:

„Нинї слово даємо самим комунїстам (отут би до речі були лапки — Є. Г.), а саме тїй групї українських комунїстів, що творили й творять цілий центральний комїтет КПЗУ не по призначеннї, але з вибору, які виступили прилюдно з історичними просто реляціями про правдиву політику КП(б)У на Україні та про її русифікаторські й росїйсько-колонїальні тенденції відносно України...

... Вважаючи їх завзятими ворогами національно-полїтичної ідеології та ведучи з ними полїтичну боротьбу, ми все ж мусимо признати, що їхня боротьба в облудною полїтикою КП(б)У є наскрізь ідейна і в своїх наслідках надзвичайно далеко сягає для дальшого розвитку української нації і української культури в УСРР (курсив мій.—Є. Г.)

(„Діло“ № 87, 21 квітня 1928 р.).

Далї, наводячи уривок з резолюції так званої „VIII конференції“ розламівців, „Діло“ продовжує:

„Читачам не можна ні на хвилину забувати, що так характеризують теперїшню політику КП(б)У на Україні не якісь там контрреволюціонери, а комунїсти з КПЗУ“.

(Там само).

Хай тепер спробують зрадники КПЗУ сказати, що вони не є агенти польського фашизму, що вони не творять єдиного фронту з українським націоналістичним табором у боротьбі проти УСРР, що вони не однакові з ними вороги радянської України. Що ж з того, що ундовці покищо називають їх, зрадників, „найзавзятішими ворогами всякої чистої національно-полїтичної ідео-

логії"? Однак, це ж не перешкоджає висловлювати їм свою солідарність з розламівцями якраз у справі „чистої національно-політичної ідеології“:

„З пристрасної дискусії, яка тепер ведеться між комуністами-українцями і пануючою групою КП(б)У, довідуємося про речі, які давно ми твердили (курсив мій.—Є. Г.), а саме, що Україна не є рівнорядний чинник в СРСР, що її державна самостійність в радянській федерації є наскрізь фіктивна, що Україна має тільки національно-культурну автономію, та й то обмежену, що українізація поступає черепашним кроком, а по суті є лише формальною. В політичному відношенні радянська Україна всеціло підпорядкована Москві, в економічному відношенні є вона колонія Москви“.

(„Діло“ № 85, 19 квітня 1928 р.).

Дійсно, ундовці можуть сказати після такої щасливої для них знахідки, що, якби не було цих зрадників, їх би треба було вигадати. Доля зрадників КПЗУ—це доля всякого зра.ництва, всякого ренегатства, всякого опортунізму, хоч і який би він „лівий“ на словах здався,—це робота на користь контрреволюції, це потраплення в обійми клясових ворогів пролетарської революції. І ніякою „словесністю“, ніяким мимренням і кумеканням від цього факту не позбутись. Ніколи, ніколи не вдасться ганебним зрадникам обмити своє обличчя від тих брудних поцілунків, якими їх так щедро нагороджували ундо фашисти. А для нас нема, не було й не буде ніякого сумніву, що вони є агенти польського фашизму й ширі спільники української націоналістичної контрреволюції.

Оцінка з боку клясового ворога зрадницької роботи Василькова-Туряньського, вихвалювання їх, брудна лайка тих, хто залишився на правдивих позиціях Комінтерну, багато дечого говорить: вона висвітлює ще раз контрреволюційну суть націоналістів, хоч би й колишніх комуністів. Чого варт один такий смачний поцілунок, правда, не Юдин:

„Позиції обох таборів—української соціальної лівиці (опозиціонерів-шумськістів, „оголошених“ з більшости КПЗУ і Сельробу-правиці) та інтернаціонально-територіальної спілки з-під стягу радянської казенщини (зрівних під стріхулець московського великодержавства малоросів, русотяпів, русофілів і боязливих комуністичних романтиків з-поміж укапістів і боротьбістів, українців усяких національних ступенів, москалів, жидів і поляків)—сьогодні вже досить ясно зазначені Перший табір домагається систематичної й послідовної українізації всіх ділянок життя радянської України, усунення колоніальної системи на радянській Україні та консолідації України, як рівноправної української радянської держави. Дотеперішню дійсність на радянській Україні характеризує він як національно-культурну автономію. *В оцінці цієї дійсности табір української соціальної лівиці фактично не відбиває від нашої оцінки, повторюючи й іншими словами все те, що ми говорили, твердили й доказували на протязі останніх літ*“ (курсив мій.—Є. Г.).

(„Діло“ № 96, 2 травня 1928 р.).

Можуть сказати, що це наклеп, брехня; що зрадники Васильків-Туряньський і їхній центральний орган „Світло“ ведуть правильну пролетарську політику й ведуть боротьбу проти ундо-

фашистського табору. Тоді постає запитання: чому до них, до зрадників, така прихильність ундовців, таке дружнє ставлення? Невже ундовці збожеволіли, зрадили свої класові інтереси й почали розхвалювати на всю тих, хто провадить правильну політику? Чому ж така люба, зачекла, завзята ворожість і ненависть до другого табору, до того табору, що залишився на засадах Комінтерну? Невже ж цей табір, якби він провадив дійсно опортуністичну, реформістську, угодовську політику, був би за об'єкт такої ненависти, лайки, обльовування з боку ундовців?

Дивно якось на білому світі!

Васильків-Турянський б'ють себе в груди, кричать, шалено галасують, що вони ведуть боротьбу проти опортунізму КП(б)У, КПП, Комінтерну, що вони за пролетарську революцію — і потрапляють в обійми фашизму.

А ті, проти кого вони ведуть боротьбу і кого вони обвинувачують в опортунізмі, одержують прокляття від ундовців.

Ні. Правду сказав старий Бебель: „Коли мене хвалить мій запеклий класовий ворог, буржуазія, то я напевно зробив десь помилку“.

А в даному разі мова мовиться не про помилку, а про зраду.

І українську буржуазію цього разу її класовий інстинкт і класовий розум не обдурило. Справді, є за що розхвалювати зрадників. Ми ще цього переконаємося.

Зрада Василькова-Турянського, повернення їх знову до націоналістичного табору (вони там уже раніше були) дали привід ундовцям вдаритися, крім всього іншого, ще й у теорію. Цю зраду вони намагаються з'ясувати ще й теоретично, підвести під неї соціально теоретичний ґрунт.

„Діло“ про це пише так:

„Між іншим, і народження опозиції є доказ, що на Україні кінчиться фаза інтернаціонально-соціальної революції, а наступає доба національної революції“.

(„Діло“ № 98, 5 травня 1928 р.).

Ну, ці пісні про переродження пролетарської революції на Україні в буржуазно-національно-демократичну ми не раз чули; чули й з голосу тієї самої ундовської братії. Фалшивість її зрозуміли свого часу й самі ундовці, а тепер знов тієї ж. Це нісенітниця!

Але цікаво те, що останнім часом ундовці „змінити“ своє ставлення до зрадників. Це зроблено під натиском фашистського крила УНДО, репрезентованого газетою „Новий час“, який теж активно втрутився в цю справу та взяв жваву участь у дискусії:

„Шумськізм є сам в собі абсурд. Бо намагається національний процес властити в рядці комуністичної доктрини. Забувають, що одне другому суперечить. Тому „шумськізм“ — переминаюче явище. Його прихильники або підуть слідами Хвильового, щобто відмовляться від „помилкової позиції“, або стануть націоналістами, щобто перестануть бути комуністами, або сканітують перед імперіялізмом так званої соціалістичної Москви й зрезигнують,

з національного й соціального визволення українського народу, або спасення для свого народу шукатимуть не в науці Леніна, а в живучих силах самовистарчаємої української нації. В першому випадку вони стануть опорністами чистої води, а в другому „залишаться революціонерами“.

(„Новий час“, 7 травня 1928 р.).

Це справді видовисько для богів: фашистський „Новий час“ у ролі борця проти „опортунізму“, в ролі „революціонера“. Помри, краще не вигадеш! Але в одному „Новий час“ має рацію: в тому, що в грандіозній, велетенській соціальній боротьбі двох клас посідати середини не можна: вона має бути розчавлена! Але ми хотіли сказати про „відмінне“ ставлення ундовців і їхнього органу „Діло“ в останній час до зрадників; ця „відміна“ позначилась ось у чому:

„Як уже зазначено, находимося на порозі національної революції на Україні (ногу зломител — Є. Г.) На це вказують усі ознаки на небі (як далеко сягають! — Є. Г.) і на землі. Зміцнення української соціальної лівиці, яка хоче осідлати українську національну стихію, могло б тільки припинити й відсунути природне зростання й розгортання тієї стихії. А це х-ба не в інтересі українського народу. Погром опозиції і перемога інтернаціонально-територіальної казенщини скорше зближить нас до здійснення українських універсальних національно-політичних змагань (блажен, хто вірує! — Є. Г.).

(„Діло“ № 98, 5 травня 1928 р.).

Навряд хто повірить, що УНДО щиро хотіло перемоги дійсно пролетарського табору на Західній Україні. Навряд, щоб „Діло“ щиро бажало прискорення своєї смерті, загибели своєї буржуазної кляси. Про це не варт і говорити.

Але слід звернути увагу ось на що: ундовці пророкують національну революцію на Україні, яка поверне розвиток України на буржуазно-капіталістичний шлях. Вони навіть кажуть, що вже перебувають на порозі цієї революції. Звертаємось із запитанням до них: може, ви в надії на національну революцію на Україні зміните свою тактику угодовства перед польським фашизмом?

Але цього не буде і не може бути!

Також не може бути й не буде, щоб зрадники, що так тісно себе зв'язали з ундо-фашистським табором, колинебудь повернули на шляхи пролетарської революції. А покищо нехай вони цькують радянську Україну, а ундовці нехай їх остаточно замають до себе такою брудною, облудною балаканиною:

„Над шумськістами винесено смертний присуд не лише в Харкові, але й у Львові, підтверджуючи тим тільки стару правду, що політику на Україні і в українських справах диктують усі інші, лише не українці, диктують Кагановичі, Вальницькі, євреї, недавні й давні „руські“ та поляки. А наївні й романтики з КПЗУ (курсив мій.— Є. Г.) і Сельробу у зустрічі з дійсністю найшлися між молотом і ковадлом“.

(„Діло“, № 95, 30 квітня 1928 р.).

Ех, бідні „наївні“ і „романтики“!

Може, їм легше стало після того, коли їх пожаліло УНДО?

б) Навколо об'єднання Сельробу.

Як відомо, в вересні 1927 року стався розлам у Сельробі — українській робітничо-селянській організації, яка мало не за рік перед цим утворилася через об'єднання галицької „Волі народу“ й Волинського „Сельсоюзу“. Хоч розлам цей стався з ініціативи колишніх воленародівців — Вальницького, Пелехатого, Зайця, — але в розламі винні ватажки обох груп: і колишні воленародівці, і колишні сельсоюзники.

Після розламу на терені Західньої України постало два Сельроби — просто Сельроб із центральним органом „Наше слово“ і Сельроб-лівіця — з центральним органом „Сельроб“. Поміж цими двома організаціями з моменту розламу почала точитися жорстока боротьба, взаємне обвинувачення, дискредитація окремих осіб і т. ін. Само собою зрозуміло, що це мало велике негативне значіння для робітничо-селянського революційного руху, послаблювало його та змицнювало ворожий ундо-фашистський табір. Такого стану терпіти було не можна. Низи, робітничо-селянські низи, вимагали об'єднати обидва ворожі Сельроби, вимагали консолідувати робітничо-селянський фронт для боротьби з наступом фашизму.

І тут треба одверто сказати, що колишній провід КПЗУ, керівники Сельробу-правиці, весь час саботували й не хотіли допустити до об'єднання Сельробів.

Васильків-Турянський замість зразу ж засудити всі опортуністичні й націоналістичні ухили ЦК Сельробу (участь у церковному з'їзді, участь у з'їзді соціалістів-угедовців і т. ін.), засудити також розламницький крок колишніх воленародівців та їхні помилки і домагатися об'єднання, стали на бік колишніх сельсоюзників, весь свій удар скерували тільки проти колишніх воленародівців, роблячи винних за розлам тільки їх. Цим самим вони поглиблювали й поширювали розлам, унеможливлювали об'єднання.

Політичні обставини в Польщі, на Західній Україні владно вимагали об'єднання (вибори до сейму й сенату, наступ фашизму). Колишні воленародівці, усвідомивши свої помилки, публічно їх визнавши, відмовившись від них, в заяві від 2 січня 1928 р. до ЦК Сельробу-правиці запропонували їм об'єднання хоч би під час виборчої акції.

Сельроб-лівіця домагалась, щоб у виборах до сейму утворити єдиний виборчий фронт поміж Сельроб-правицею і ППС-лівіцею. З цією метою 18 і 19 січня відбулися наради цих організацій. Цей бльок не зорганізовано з вини Сельроб-правиці, яка умовою об'єднання для виборчої акції вимагала засудження помилок Вальницького, Пелехатого, Зайця, а про свої власні промовчала.

Так з вини правих селяробівців невдало закінчилася перша спроба об'єднати два Сельроби. У виборах до сейму обидва Сельроби йшли окремо, нарізно.

Спробу об'єднати два Сельроби, спробу утворити єдиний виборчий фронт зірвав правий Сельроб на чолі з Крайківським, Чучмаєм, Козицьким. Але рух низових організацій, що організаційно входили до Сельроби-правиці, припинити не вдалося. Цей рух поширювався. У виборах до сейму був утворений спільний фронт поміж Сельробом-лівицею, ППС лівицею і тими членами Сельроби, що не погоджувались із розламницькою роботою Крайківського, Чучмає, Козицького.

19 січня 1928 р. Дурделлю усунуто з ЦК Сельроби за те тільки, що він узяв на себе ініціативу об'єднання.

Тепер прапор об'єднання міцно взяли в свої руки Сельроб-лівиця і Комітет єдності на чолі з Дурделлюю.

Ці дві організації розпочали широку, енергійну роботу серед селяробівських мас за об'єднання, за скликання повітських об'єднаних конференцій, за скликання краєвого об'єднаного конгресу.

Коли праві селяробівці побачили успіх цієї кампанії та настирливе прагнення мас об'єднатися, то вони знов зробили спробу перейняти собі ініціативу об'єднаного руху і 19 березня 1928 р. звернулися до Сельроб-лівиці з такою пропозицією:

„Центральний комітет Сельроби звертається до вождів розламової групи, що назвали себе Сельроб-лівицею, із закликом:

1. Заплямувати розлам, що розбив одноцільний робітничо-селянський фронт.

2. Припинити дальшу розламову діяльність.

3. Стати разом з нами до спільної боротьби з фашизмом та його спільниками — ундо-петлюрівським табаром.

4. Осудити всю свою дотеперішню опортуністичну та москвофільську політику та стати на правильний шлях розв'язки національного питання.

Щоб об'єднатися, пропонуємо вам вислати своїх представників на спільну нараду для об'єднання центральних комітетів, сеймових фракцій та приготування спільного об'єднаного конгресу на день 1 квітня 1928 року. Крайківський, Чучмай“.

„(„Наше слово“ № 19, 25 березня 1928 р.)“

Ця нова заява правих селяробівців дає собою початок нової хвилі об'єднаних переговорів поміж Сельроби, кількох нарад та жвавого й цікавого поміж ними листування.

26 березня цього року ініціативний комітет єдності Сельроби, на чолі з Дурделлюю, що його 14 березня 1928 року обрали на Краєвій конференції групи Сельроб-єдності делегати окружних і повітових організацій Сельроби-правиці, звернувся з листом до обох Сельробів (правиці й лівиці) з пропозицією розпочати негайно переговори про об'єднання на таких засадах:

„Ми з свого боку пропонуємо перевести об'єднання на широкіх принципальних засадах.

1. Непримирення боротьба проти фашизму і буржуазної реакції, проти наступу капіталу на робітничу клясу, за визвольні робітничо-селянські кличі.

2. Цілковите визнання конечности найтіснішого зв'язку та спільної боротьби селян і робітників західноукраїнських земель з трудящими масами цілої Польщі, найрішучіша боротьба з москвофільством (РУНДО) і з буржуазним та дрібнобуржуазним націоналізмом (УНДО, радикали), які є по суті знаряддя фашизму, Подолання всіх проявів націоналізму і національного нігілізму в сільробівському русі.

3. Всебічна боротьба проти небезпеки війни. Рішуча відсіч усій кампанії цькування радянської України та СРСР. Визнання без усяких застережень тої національної політики, що провадиться зараз на радянській Україні. Рішуче засудження виступів проти неї, які мали місце за останній час під прапором так званого „шумськізму“, які знайшли свій відгук у західно-українській пресі“

(„Світло“. Додаток до „Нашого Слова“ № 22).

В цій же заяві Ініціативний комітет пропонує обом Сельробам спільну об'єднальну раду.

ЦК Сельробу-лівіці в своїй заяві цілком приєднується до ініціативи Дурделли, визнає умови, що він пропонував, за єдино правильні, на підставі яких тільки й можливе об'єднання, і собі теж пропонує 31 березня зібратись усім групам на об'єднальну раду. Звертаючись до ЦК Сельробу-правиці, ЦК Сельробу-лівіці зазначає:

„Неприбуття ваше розглядатимемо, як ухилювання від об'єднання Сельробу“

(Там само).

В цій же заяві (29 березня) ЦК Сельробу-лівіця за підписом Зайця М. і Химчина Мик., звертаючись до правого Сельробу з приводу його заяви від 19 березня 1928 р., пише:

„Але щодо вашого виступу не можемо позбутися побоювань і сумнівів щодо його щирости, які викликає: 1) ваша попередня поведінка в справі з'єднання виборчої акції на пропозицію ППС-лівіці; 2) виставлення вами окремої виборчої лісті ч. 8; 3) умови, що виставили ви для з'єднання, є умови односторонні, бо в них не говориться про ваші власні збочення в національній справі і опортуністичні помилки, шкідливі і небезпечні для робітничо-селянського діла.“

І саме для того ми боїмось, що ваш лист — це тільки тактичний маневр, викликаний започаткуванням і розширенням акції єдності Сельробу через Організаційний комітет єдності, скерований до того, щоб замаскувати перед масами ваші справжні наміри і лицеміро виступити перед ними, як захисники і поборники сільробівської єдності.

Щодо сформульованих вами умов, то, маючи на оці дальші перспективи визвольного руху працюючих, заявляємо, що слідує:

1. Відповідальність за розлам падає в однаковій мірі як на нас (публічно стверджуємо це і плямуємо), так і на правий відлам сільробівського проводу, що чимраз дужче відхилювався від правильної лінії (резолуція Козицького, участь у церковному з'їзді). Засуджуємо публічно розлам, як важку організаційну провину, чому даємо найлучший вислів щирою охотою ліквідувати розлам.

2. Нашу окремішню діяльність буде припинено зараз по створенні спільного керівництва Сельробу.

3. Ми ніколи не відмовлялись від спільної боротьби з фашизмом та його ундо-петлюрівськими союзниками. В часі переговорів перед виборами до сейму дали ми найкращий доказ цього.

4. В нашій заяві з дня 9 січня ми засудили нашу дотеперішню лінію в національній справі. Заявляємо, що в цілій ширині дош'юємо революційне значення національної справи на терені Західньої України і з усіх сил будемо боротись за самовизначення українського народу. Спеціально важливу вважаємо боротьбу з москвофільством РУНДО і всілякими проявами національного нігілізму в сільробіських рядах.

Щодо умов вступу до переговорів у справі злуки, то стверджуємо, що не без користи для об'єднання було б ваше публічне ствердження щодо таких пунктів.

1. Осудження „шумськїзму“, як прояву відосередньої орієнтації деяких дрібнопоміщанських верств і кулацтва на терені радянської України і як замажованої форми нагілки на радянську Україну і СРСР на терені Західньої України.

2. Прекінчення з роздуванням до небувалих розмірів видуманого ніби москвофільства в робітничій класі, що об'єктивно має той наслідок, що відвертає увагу мас від правдивого ворога — фашизму та його ундс-петлюрівських агентів.

Отже, згідно з усім вищесказаним заявляємо, що прибудемо на нараду, яку скликає Ініціативний комітет єдності Сельробу на день 31 березня ц. р. о 3 год. по півдні і чекаємо, що і ви туди прибудете“.

(„Світло“. Додаток до „Нашого Слова“ № 22).

Отже, маємо тепер уже заяву Чучмая і Крайківського (Сельроб-правиця) від 26 березня 1928 р.; і заяву Дурделли (Ініціативний комітет єдності Сельробу) від 26 березня 1928 р.; і заяву Химчина й Зайця (Сельроб-лівиця) від 29 березня 1928 р.

ЦК Сельробу-правиці від 29 березня 1928 р. дав відповідь і Ініціативному комітетові єдності Сельробу (Дурделла, Остафійчук) і ЦК Сельробів-лівиці.

У відповіді Ініціативному комітетові, репрезентованому Дурделлою, Крайківський і Сороневич зазначають, що ЦК Сельробу провадив весь час боротьбу з націоналізмом і опортунізмом, даючи відсіч Назарукові, Пастернакові, Ксизькому, Маківці.

В той же час вони знов нападають на колишніх воленародівців, як причинців розламу, нападають на Дурделлу, не визнаючи Ініціативного комітету за законний і кимнебудь мандатований; підкреслюють спільність думок між групою Дурделли і Сельроб-лівицею та те, що „творення якоїсь третьої групи не йде лінією об'єднання, а, навпаки, лінією дальшого розбивання та саботування самого об'єднання“.

І, нарешті, по суті самих пропозицій дає таку відповідь Дурделлі:

„У відповідь на лист так званого „Ініціативного комітету єдності Сельробу“ з дня 26 березня 1928 р. піднесений Дурделлою, ЦК Сельробу заявляє:

1. ЦК, давши рішучий підпр спрєбам Назарука, Васильчука і Вальницького, зверненням на розбиття партії, посевде рієно ж безпощадну боротьбу з якоюсь третьою групою — так званою ініціативною групою під фірмою Дурделли;

2. ЦК буде непохитно йти, як і раніш, шляхом безкомпромісової боротьби спільним фронтом з працюючими цілої Польщі за землю селянам без викупу, за восьмигодинний день праці, за соціально й національне визволення, за селянсько-робітничий уряд;

3. ЦК стоїть твердо на становищі безоглядної оборони УСРР і СРСР, та відпирати буде всі наклепи, звернені проти поодиноких радянських діячів, як Петровський, Шумський, Чубар та інші;

4. ЦК Сельробу вважає злочинними і *недоступними* спроби так званої Ініціативної групи (Дурделла) втягнути Сельроб до боротьби з поодинокими діячами на радянській Україні, як Шумський, та до боротьби з робітничою пресою, як „Світло“ тощо“.

(„Світло“. Додаток до „Нашого Слова“ № 22).

У відповіді Сельробові-лівіці Крайківський і Сороневич (Сельроб правиця) знов зазначають про своє прагнення об'єднатися та про свої заходи в цій справі, в той же час опротестовують законність Ініціативного комітету та його право брати участь в об'єднанню рухів.

Однак, на нараду, скликувану 31 березня Сельроб-лівницею, представники Сельробу-правиці не прийшли, підкресливши цим ще раз, що вони саботажники об'єднання Сельробу. Народи всіх груп, які відбулися 1 й 2 квітня 1928 р., теж були зірвані Крайківським (Сельроб-правиця) через те, що не допустили Ініціативну групу Дурделли до участі в нараді на паритетних засадах, а також відмовилися засудити шумськізм визнати помилковим те, що вони його підтримували, виходячи з тих мотивів, що це буди-нім то не належить до компетенції Сельробу, не стосується аж-ніяк до нього, а що це справа КПЗУ і втручатись туди Сельробові не слід.

Само собою зрозуміло, що це було тільки дипломатичне кру-тійство, лицемірство. Всім відомо, що правий Сельроб давно став на позиціях шумськізму, що в ньому засіли шумськісти, які дик-тують там свою політику, не допускаючи до об'єднання Сельробу.

Так невдало закінчилась і ця спроба об'єднання Сельробу з вини, виключно з вини правого Сельробу (Крайківський).

Слід відзначити таке цікаве явище, яке помічалось протягом усього часу об'єднавчих домагань: в той час, як Сельроб-лівіця, колишні воленародівці, домагаючись об'єднання, ідучи до нього, що далі, то більше усвідомлювали свої помилки, викривали їх, одверто про них говорили, рішуче від них відмовлялися, засу-джували їх та позбувалися їх, Сельроб-правиця що далі, то більше накопичувала помилок, поглиблювала та поширювала їх, залазючи в багно опортунізму та націоналізму.

ЦК Сельробу-лівіці своєю заявою з 2 січня 1928 року про свої помилки сказав:

„4. Говорячи про помилки сельсоюзників, ми далекі від того, щоб — як *це пробують вмовляти нас* — твердити, що помилки є тільки по тамтій стор-оні. Помилкою з нашої сторони було промовчування в різних енуціях кличу самоозначення (пр. в заяві з дня 11 вересня 1927 р.). Помилкове було твердження, що становище в національній справі не належить до засадних правд соціалізму, бо правильна лінія в національній справі є одною передумовою перемоги визвольного руху трудящих мас, а клич самоозначення є не менше важливий від кличу „земля без викупу“, „робітничо-селянського уряду“ і т. д. Тенденцію згаданої статті (ч. 8) до поменшування ваги нашого

колишнього помилкового становища в національній справі через підкреслювання, що „національна справа—це загалом дуже складна справа“, оцінюємо також як нашу помилку. Вже не раз з цілою ширістю ми осудили наше дивне помилкове становище в національній справі. Ми готові признати, що помилки, про які вище згадуємо, свідчать про непереможення до кінця помилкової лінії в національній справі. Розуміємо цілу вагу національної справи в нинішніх умовах західноукраїнської дійсності і в зв'язку з тим велику небезпеку всяких помилок у цій ділчці.

Помилки ці не мають, однак, нічого спільного з москвофільством, що старалися вмовити в нас органи Сельробу-правиці. Москвофільство ми побороли в ряді статей і наших виступів і в дальшому тягу ведемо з реакційними залишками москвофільства безпощадну боротьбу. Звертаючи проти нас закид москвофільства, згадані органи сповнили лиху прислугу селянсько-робітничому рухові, бо, власне, ундо-фашизм намагається відновити боротьбу — по лінії мазепинства і кацапства — боротьбу, якої не дозволять, однак, відновити свідомі своїх завдань селянські й робітничі маси“.

(„Хто такі ліві Сельроби“, Львів, стор. 45—46).

І на цій позиції вони не залишились, а пішли ще далі, цілком свідомі того, яке велике значення має для об'єднання це рішуче викривання своїх власних помилок та яке значення для трудящих мас Західної України має об'єднання. В заяві від 29 березня 1928 р. вони визнають цілком свою помилку в розламі Сельробу.

„Відповідальність за розлам в однаковій мірі падає як на нас (публічно стверджуємо це і плямуємо), так і на правий відлам сельробівського проводу, що чимраз дужче відхилявся від правильної лінії (резолуція Козицького, участь у церковному з'їзді). Осуджуємо публічно розлам як важку організаційну провину, чому даємо найлуччий вислів щирою охотою ліквідувати розлам“.

(Додаток до „Нашого слова“ № 22).

Цього не можна сказати про правий Сельроб, який, запламувавши деякі свої націоналістичні й опортуністичні помилки, звалив собі на плечі ще тяжчі, ще гірші, ще загрозливіші, ще неприпустиміші. Засудивши Козицького, Васильчука, Маківку й інших, правий Сельроб підтримав шумський, розламівців КПЗУ, поглибив безодню між революційним рухом Західної України та революційним рухом усєї Польщі і т. д. І, нарешті, став знову в оборону завзятого петлюрівця Козицького:

„ЦК Сельробу стверджує, що ні на засіданні ЦК Сельробу, ні в інших партійних інстанціях не обговорювано ніякої декларації Козицького в справі національної політики на радянській Україні, і ЦК нічого не знає про якусь цього роду декларацію“.

(Там само).

Одно слово — „я не я, і коняка не моя“. І це в той час, коли Дурделлу виганяють із ЦК, Маківку цькують за те лише, що вони стали на єдино правдивий шлях об'єднання Сельробу і на шлях оборони національної політики КП(б)У та засудження шумськizmu.

Після цих нарад (1, 2 квітня), що їх зірвав правий Сельроб, Сельроб лівця й Ініціативний комітет вирішили продовжувати

й надалі об'єднальну акцію,— тепер уже без участі правого Сельроби, через його голову. З цією метою вони звернулися з відозвою до низових рядових членів Сельробу з поясненням об'єднального становища, з поясненням позиції Крайківського, з гарячим закликком узяти участь у скликанні Об'єднального конгресу. В цій відозві сказано:

„Товариші! Робітники! Селяни! З вини провідників правого Сельробу чергові об'єднавчі переговори знову скінчилися невдачно. Тільки Сельроб-лівиця згодилась на об'єднавчі умови й пропозиції Сельроб-єдності. Всі за собою порозуміння з верхами Сельробу-правиці вже вичерпані. Є величезна небезпека, що сельробівські ряди й надалі будуть розбиті. В такий критичний момент ми, Сельроб-єдність і Сельроб-лівиця, звертаємось до вас, робітники й селяни західноукраїнських земель. Скажіть ви тепер своє рішуче слово. Скажіть Крайківським і Козицьким, що об'єднанням силам реакції необхідно протиставити єдиний робітничо-селянський фронт, інакше жде нас ще більший визиск, нужда і поневолення. Але об'єднаний фронт робітників і селян західноукраїнських земель можливий тільки на плятформі беззастирежної оборони національної політики радянської України і рішучої боротьби з так званим шумськізмом, що об'єктивно береться мобілізувати маси Західної України до боротьби з УСРР. Або оборона радянської України, або шумськізм. Погодження поміж цими двома становищами бути не може“.

„ („Сельроб“ № 30, 13 квітня,
п'ятниця. Надзвичайне видання).

Після цієї рішучої заяви, після рішучого засудження Крайківського та відкинення його геть, крайківці ще раз зробили маневр, ще раз скликали нараду. Але на цей раз вони вже одверто й рішуче виявили своє ставлення до шумськізму.

Той раз вони казали, що справа шумськізму ніякого відношення не має до Сельробу, що це справа партійна. На останній же нараді, що вони її скликали, де були присутні Комітет єдності Сельробу, Сельроб-лівиця, вони оголосили величезну заяву, в якій оголосили, що вони підтримують шумськізм, солідаризуються з газетою „Світло“, цебто з розламівцями з КПЗУ.

Отже вони одверто, рішуче, прилюдно визнали (хоч і до цього всі про це знали), що вони стоять на позиції засудження національної політики КП(б)У. Таким чином, все вияснено. Утворився єдиний націоналістичний фронт від зрадників КПЗУ — Василькова-Турянського, правих сельробівців Крайківського до ундо-радикалів.

Всі заяви Крайківського, що правий Сельроб стоїть на позиції оборони УСРР, як тепер виявилось, були облудні, шахрайські, фалшиві. Бо як може група Крайківського, розламівці КПЗУ, зрадники, захищати, обороняти УСРР, КП(б)У, боротися проти ундовців, радикалів, проти польського фашизму, коли вони сами так само, як і ундовці, цькують, нападають, обплывують УСРР, КП(б)У. Нарешті, група Крайківського остаточно демаскована. Нарешті, остаточно вияснено, що ця група цілком звернула з шляху боротьби на революційному фронті.

Ця заява групи Крайківського, про яку (заяву) зараз мова мовиться, в історії революційного руху Західної України залишиться таким же ганебним документом, як і постанови так зва-

ної „VIII конференції“ зрадників КПЗУ. Як ці знаменували собою повний розрив Василькова-Турянського з революційним пролетарським рухом, повну його зраду, та і заява Крайківського знаменують собою повний розрив його групи з робітничо-селянськими масами, що провадять боротьбу за національне й соціальне своє визволення.

Цією ж заявою група Крайківського голосно сказала, що її шляхи і шляхи робітників та селян розійшлися, круто розійшлися.

Ця заява є ціла платформа, яку, безумовно, використає вся західноукраїнська контрреволюція для поборження УСРР, КП(б)У та її національної політики.

Про „Світло“, себто про зрадників КПЗУ, там говориться:

„Переходячи до нашого відношення до органу „Світло“, ми заявляємо, що в сучасній лінії цього органу ми не бачимо ніякого „дрібношчанства“, „антирадянства“ чи „профашизму“...

...Зокрема відносно шляхів подальшого успішного соціалістичного будівництва в СРСР, загалом, а на радянській Україні — зокрема, або як це неправильно називають, „шумськізмом“, ми цілком і повністю солідаризуємось із становищем, висказаним на сторінках „Світло“.

(„Наше слово“ № 25, 28 квітня 1928 р.).

Вони визнають за єдино правильну національну політику — шумськізм. Але лінія шумськізму і лінія КП(б)У не збігається. Значить, КП(б)У провадить неправильну національну політику. Чого варте, наприклад, *таке твердження*, надруковане в тій самій газеті, в тому самому числі, що й заяви:

„Як і в нас, так і на радянській Україні, борються українські робітники та селяни проти залишків давньої чорносоленої русотятчини. Русотятчи із скреготом зубів мусять здавати одну за одною русотятські позиції. Так, як Вальницькі на нашій землі мусять крок за кроком зникати московські політики, так і на радянській Україні йде така боротьба, а її виразником, що бореться проти русотятів, був Шумський“.

(„Наше Слово“, 28 квітня 1928 р.).

Здається, далі йти вже нікуди. На Україні нема ні радянської влади, ні КП(б)У, ні її провідних органів. Є тільки русотятство та Шумський. „Нет бога, крім бога, а я его пророк“.

Ми до цього часу знали самого великого борця проти русотятства, проти великодержавного шовінізму — Леніна, а тепер ВКП(б), КП(б)У та їхні ЦК.

Треба втратити совість, позичити в Сірка очей, треба бути запеклим ворстом визвольної боротьби трудящих, щоб Леніна, ВКП(б), КП(б)У заслонити Шумським...

Справді, з такими людьми нам не по дорозі.

Коли читаєш заяви, подібні до заяви Крайківського, коли читаєш статті, уривки з якої ми тут наводили, то часом забуваєш і плутаєш, хто їх пише — праві сельробівці, розламівці й зрадники КПЗУ, петлюрівці з „Української ниви“, чи ундо-фашисти з „Діла“ і „Нового часу“. Та й справді, чим відмінна вищенаведена цитата,

надрукована в „Нашому слові“ (орган Сельробу-правиці), від таких тверджень:

„Оборона національної політики на радянській Україні є обороною не лише російського великодержавства, не лише культурної супрематії й економічного визиску, але й оборона своїх власних інтересів. Нинішні ліві сельроби, перейшовши на протязі останніх літ глибоку еволюцію, по суті в нічому не змінилися. Лінія оборони російської великодержавности, яка грала у них велику ролю в передвоєнній добі, нині набрала наскрзь реальної сутности. Їхня еволюція є тільки формальною, а по суті наступило розвинення і закріплення передвоєнної політичної лінії, а разом з тим і всякої іншої. А що російську великодержавність з успіхом хоронить теперішня нацполітика на радянській Україні, прогиставлячись українській національній стихії, то зовсім природно, що вони найшлися в перших рядах її оборонців. Русофільська ненависть до українства, до українського національного, а тим самим політичного відродження та економічної самостійности України, як до „дрібноміщанської, націоналістичної і конгрреволюційної затії“. Змінилися слова і вивіски, але непорушною і навіть більш проречистою стала суть. Що поляки з ППС-лівіці і жида з казенної КПЗУ є союзниками колишніх руських молодшого випуску й оборонцями кагановичівського напрямку нацполітики на радянській Україні — це ж наскрзь ясне, органічне і природне“.

(„Діло“ №95, 2 травня 1928 р.)

А це ж пише „Діло“ — ундо-фашистське „Діло“.

На шляху об'єднання робітничо-селянського революційного, визвольного, клясозого руху стала ще одна перешкода — збанкрутована група Крайківського. Ця перешкода має бути усунена і вона буде усунена. Рух, об'єднаний рух, такий дужий, могутній, великий, що його ніякі Крайківські не в силах затримати. Окружні й повітові конференції Сельробу на протязі останнього місяця всі як одна рішуче висловлюються за об'єднання, рішуче підтримують Комітет єдности, засуджують групу Крайківського, засуджують шумськізм, стають на оборону національної політики радянської України, висловлюються за негайне скликання об'єднаного конгресу.

Такі конференції відбулися в Самборі, Снятині, Товмачині, Збарівщині, Бережанщині, Равчині, Любавщині, Тернополі, Драгобичі, Кременці, Холмщині й ін.

Газета „Сельроб“ — орган лівіці, „Нове слово“, новий орган Комітету єдности, „Нове життя“ (орган Маківки) провадять завзяту боротьбу проти групи Крайківського, проти шумськізму за об'єднання Сельробу, за УСРР, за КП(б)У. В самій групі Крайківського, від якої вже давно відійшли Дурделла і Маківка, переконавшись її шахрайства, брехні, переконавшись у її ворожому ставленні до революційного руху на Західній Україні, до нацполітики КП(б)У, — і тепер не все гаразд. На одному з останніх засідань ЦК Сельробу-правиці, де обговорювано справу ставлення до шумськізму, заявили голоси проти шумськізму.

Як зрадники КПЗУ ізольовані і далеко геть відкіднені від робітничого руху, так і групу Крайківського могутній подих об'єднаного руху змете з дороги, як сміття.

24 травня 1928 р. відбувся об'єднальний конгрес Сельробу, на якому й дійшли об'єднання обох Сельробів понад голови саботажників цього об'єднання й саботажників революційного руху Західньої України.

На Західній Україні знов маємо єдину робітничо-селянську організацію: *Українська селянсько-робітнича соціалістична єдність (Сель-Роб-Єдність)*. Ця подія — не абиякої політичної ваги — набуває величезного значення, бо свідчить про консолідацію робітничо-селянського табору.

На об'єднальному конгресі були представники від 29 повітів Галичини, 12 повітів Волині, Холмщини, Полісся та Підляшшя. Обрано центральний комітет на чолі з Дурделлою.

Ухвалена декларація та резолюції, обговорення всіх справ на конгресі свідчать про те, що шумськізм там засуджено, засуджено також проводирів правого Сельробу. Визнано також і помилки колишніх воленародівців (недооцінювання націтання та розламницький крок). Цим об'єднанням вчинено величезний удар розламівцям, проводирям правого Сельробу, ундо-фашистському таборові. Зате досягнуто зміцнення й консолідації революційного фронту Західньої України. Перед об'єднаним Сельробом стоять великі завдання: боротьба за соціальне й національне визволення трудящих мас.

в) Зрадники КПЗУ за роботою.

„Теорія“ й практика розламівців КПЗУ за останні місяці поспівали одна за одною, виправдували й обґрунтовували одна одну. Вони були на однаковій височині, були варті одна одної. На практиці продовжування розбивацької, розламницької роботи по всій лінії революційного фронту на Західній Україні: у виборах до сейму — самостійні списки, саботування єдиного фронту, так сучасного моменту потрібного, трудящих мас; в Сельробі — саботування, зривання об'єднання, що його так настирливо домагаються робітничо-селянські маси; у відносинах з КПП, КП(б)У, Комінтерном — поглиблення безодні, нищпорення по кутках західноєвропейської трэцькістської опозиції і спроба об'єднатись із ними тощо. В теорії — „поглиблення“ „теорії“ „шумськізму“, її пропаганда, популяризація, поширювання і виходячи з засад цієї теорії, за її допомогою енергійне цькування, обплывування, засудження, наклепи на КП(б)У і національну політику радянської України.

В цій роботі й проходить час розламівців. Буцим то немає на світі ні марксизму, ні лєнінізму — цих огневих революційних теорій, під прапором яких іде до перемоги над старим світом пролетаріят, і буцим то не слід навчати цих теорій трудящі маси західньоукраїнських земель. А є тільки для них шумськізм; і зрадники на протязі цілих місяців не знаходять ні про що інше говорити, як про нього, його популяризувати, його розповсюджувати. Інша річ, чи слухає їх хто.

„Собака гавкає — вітер носе!“

Буцім то на Західній Україні немає клясових ворогів у трудящих мас, фашистів, дідачів, гизькувачів, з якими треба було б боротися й вести масу на боротьбу з ними. Так ні ж. Усе своє завзяття боротьби зрадники скерсують проти революційного фронту на Західній Україні (Сельроб-лівиця, ППС-лівиця, КПЗУ) і проти національної політики КП(б)У.

Ось програма діяльсости зрадників!

Ось за що вони вислужили собі звання „довіренних мужей“ в ундо-фашистів. Зразу ж після розламу зрадники почали залицятися до решток разбитої троцькістської опозиції. Троцькістська опозиція у ВКП(б) була знищена, тоді зрадники звернулись до німецької, щоб за допомогою її поінформувати „світовий“ „пролетаріят“ про „загибель“ „соціалізму“ на Україні та одьочасно поскаржитись, як поводяться „сталінці“ та „кагансвичівці“ з „дійсними“ „ленінцями“, „революціонерами“, що „поборюють“ опортунізм у Комінтерні.

З цією метою васьківці-зрадниківці надіслали статтю, датовану ще 20 січня 1928 р., до газети троцькістської опозиції в Німеччині „Die Fahne des Kommunismus“, яку й надруковано в тій газеті 20 квітня 1928 р. Автор цієї статті ганебно заховав своє прізвище (Краків. С-кі). Але не може бути ніякого сумніву, що ця стаття інспірована зрадниками, виходить з їхніх кіл. Тому думки, що їх висловлює автор цієї статті, сміливо можна вважати за думки зрадників КПЗУ. Ця стаття зразу ж викриває й демаскує наміри зрадників. Характерне вже одне те, що вони полізли із своєю інформацією в „Die Fahne des Kommunismus“. В постановах так званої „VIII конференції“ розламівці ще замовчували той факт, що виступають проти всієї політичної лінії Комінтерну, ЕКП(б) і КП(б)У. Вони там це ховали цей факт. Критику свою вони тоді скерували тільки проти КПП, проти КП(б)У, та й то проти буцім окремих „націоналістичних“ збочень. Хоча вже і в постановах цієї так званої „VIII конференції“ жадного слова не сказано про XV з'їзд та знищення опозиції в ВКП(б). Але не минуло й місяця з часу розламу, як зрадники виявили себе цілком, і виявили у вищеназваній статті. Цю статтю можна розглядати за спробу зрадників прскласти собі шлях до інтернаціонального об'єднання троцькістської опозиції. Тому вони поставили собі за мету заслужити цього і на слова не скупитись.

„На мою думку“, — пише зрадник з КПЗУ — інтернаціональний пролетаріят має бути поінформований про події в КПЗУ. Ці події — це є найкращий доказ того, що сталінська політика в усіх питаннях, особливо національним питанням, є нездідьба свести пролетаріят до перемоги. Її тільки здібна розвинути комуністичні кадри. Інтернаціональна дисципліна до свого гасла „Геть опортунізм! Хай живе ленінська лінія!“ мусть додати ще й друге гасло: „Геть політику розколу в комуністичному русі! Геть розбиття комуністичних кадрів! Хай живе ленінська єдність комуністичного Інтернаціоналізму!“ Грикляд КПЗУ стверджує правильність цього гасла, бо ми маємо тут до діла з розбиттям цілої партії, її відколу від революційного руху в цілій Польщі“.

(„Die Fahne des Kommunismus“, 20 квітня 1928 р.)

Прислухаймось або придивімось, як же зрадники „інформують“ світовий пролетаріат про події в КПЗУ. До речі, тут полеміка з ними — зайва річ, тут можна обмежитися тільки тим, щоб ознайомити читача з цією „інформацією“. Тим паче, що наміри цієї „інформації“ нам в'домі.

Резолюцією пленуму ВККІ про виключення зрадників КПЗУ з лав Комінтерну вони, зрадники, характеризують так:

„Це є ще один документ опортуністичної сталінсько-бухарінської політики—політики капітуляції перед неп-буржуазією і шовінізмом (яким шовінізмом?—Є. Г.).. Вищезгадана резолюція пленуму Виконкому свідомо затуманює фактичний стан в КПЗУ: резолюція, більше того, містить неприпустиму демагогію, набрихає і брвудить кер-вництву КПЗУ реченнями, зрадниками й т. д. словами, якими назколо себе розкидаються люди Сталіна“

(„Die Fahne des Kommunismus“ 20 квітня 1928 р.).

Говорити, що боротьба із зрадниками КПЗУ—це капітуляція перед неп-буржуазією і шовінізмом, це все одно, що сказати, що в Жовтні пролетаріат капітулював перед російською буржуазією. І далі:

„Слід зауважити, що сталінська група в ЦК КП(б)У за проводом Кагановича з її опортуністичною практикою в національному питанні відхилилася від ленінської лінії, і через керівництво своє національною політикою погрожує соціалістичному будівництву на Україні...“

„...Опортуністична політика Кагановича веде до загибелі (Zusammenbruch) соціалістичне будівництво України...“

„...Опортуністична політика ЦК КП(б)У (не групи Кагановича, а ЦК. Годі людям м'рочить голову!—Є. Г.) завдала великої шкоди революційному рухові Західньої України“.

Там само.

Це найяскравіше в цьому документі. А далі йде найзвичайнісінька облудна балаканина в дусі зрадників: що Шумський—єдиний ленінець на Україні, КПП, КП(б)У—опортуністи і т. д. і т. ін. на такий манір:

„У виступах т. Шумського ми чули тільки про резолюції XII з'їзду ВКП(б) в національній справі, українські сталінці в ЦК КП(б)У засудили ці виступи, як націоналістичні. Сталінці ховають від партійців правду, що її мають виступи Шумського, і накидають йому вирази, яких він ніколи не вживав“.

Там само.

Вже одна ця фраза така ж нахабна, як і брехлива, викриває, що автор її належить до зрадників КПЗУ. Брехня те, що Шумський обстоював постанови XII з'їзду ВКП(б), також брехня те, що від партійців ховають правду. Партійна маса добре знає суть шумськізму. Шумськізм у партії не має жадної підтримки.

Цей виступ зрадників КПЗУ на сторінках „Die Fahne des Kommunismus“ через місяць після розламу і за місяць до подання заяви в Комінтерн ще раз підкреслив безпринципність, крутість, шахрайство, гру, дипломатію Василькова-Турянського. Цей виступ зрадників з обвинуваченням КП(б)У, всієї КП(б)У, що вона веде таку політику на Україні, яка кінчиться крахом соціалістич-

ного будівництва, дезавуаює їх остаточно як агентів ундо-фашистського табору, як агентів польського імперіялізму і як заклятих ворогів УСРР. Бо як вони можуть боротися проти УНДО, проти польського фашизму, як вони можуть обороняти радянську Україну, коли говорять, що „опортуністична політика КП(б)У доведе до загибелі соціалістичного будівництва на Україні“. Характерне те, що в цій статті вони жадного слова не говорять про оборону УСРР та про мобілізацію мас навколо цього питання.

І не минуло місяця після цієї облудної, ганебної „інформації“ про події в КПЗУ, не минуло й місяця після того, як зрадники постукали в двері німецьких троцькістів,— вони знов звертаються 19 березня із заявами в ЦК КПП і в Комінтерн з проханням переглянути їхню справу і розпочати переговори про об'єднання.

Тут, у цих заявах, немає нічого про „сталінський опортунізм“ і т. ін., але повно наклепів на КПП, КП(б)У, Комінтерн, повно обстоювання своїх власних помилок, повна оборона шумськізму, повне обвинувачення КПП, КП(б)У, Комінтерну в розламі і т. ін. Нічого нового ці заяви не дають, крім того, що вже зрадники казали раніше. Загальні фрази про слухність шумськізму, напади на національну політику КП(б)У, перекручування подій у Сельробі і обвинувачення в розламі КП(б)У і КПП і т. д. і т. ін. Здавалося б, коли люди, нехай хоч би й зрадники, знов хочуть повернутися до лав Комінтерну, треба їм було б бути більш одвертими, ширими, принципіальними. Всі гострі питання в цих заявах затушковані, замазані. Жадного слова немає в них про заяви IV з'їзду КПП, про засудження шумськізму; жадного слова немає про раніш відому постанову Комінтерну (серпень 1927 р.) в справах КПЗУ, за яку зрадники свого часу голосували.

Про це все ані слова.

Зате на кожному кроці про всі їхні помилки, збочення, що їх викрив і засудив Комінтерн, вони пишуть: „Це безпідставно, і це підставно, і те безпідставно“. Жадної помилки своєї не визнають, зате „помилки КПП, КП(б)У, Комінтерну збільшують, накопичують, поширюють. Це найнахабніші заяви, які тільки можуть бути. Серйозно брати їх на увагу, не можна.

Хіба ж це не нахабство, що шумськізм у них уже перетворився з єдиної правильної національної політики на радянській Україні в цілу універсальну теорію пролетарської революції на українських землях:

„Зайвою річчю було б тратити місце і час над так несерйозними підходами до питання першорядної ваги, яким є питання „шумськізму“. *цебто питання правильності шляхів національної політики компартії, щоб успішно продовжувати соціалістичне будівництво УСРР та двигати пролетарську революцію в таких державах, як Польща, Румунія, Чехо-Словаччина*“

(„Земля і Воля“, № 22-23. 1928 р.
Львів. Видання зрадників).

Ну, що можна про це сказати?! Нахабство та й більш нічого. Бере сумнів, чи нормальні люди таке писали. Колись Драгома-

нова називали слов'янським Марксом. А зрадники КПЗУ в особі Шумського знайшли одночасно українського Маркса і Леніна. Це ж просто несерйозно!

І далі:

„Бо „шумськізм“—це єдине правильне примінення ленінської лінії в національному питанні до конкретної української дійсності“.

(„Земля і Воля“ № 22-23. 1928 р.
Львів. Видання зрадників).

Слухайте:

„шумськізм—єдино правильна теорія і лінія національної політики і соціалістичного будівництва на Україні, а також єдино правильна теорія і практика пролетарської революції в Польщі, Румунії, Чехії“.

А ідеолога цього самого шумськізму усунено від участі в політиці радянської України, його теорію, цебто шумськізм, задушено. Значить, загибель нацполітики на радянській Україні, соціалістичного будівництва там же і пролетарської революції в Польщі, Румунії, Чехії. І ці зрадники, баламути ще базикають про оборону УСРР!

В першотравневій відозві викинули зрадники гасло:

„Хай живе Шумський, Максимович і Іринько!“

Такими гаслами вони хочуть підняти маси на боротьбу за УСРР, проти фашизму, за землю, за робітничо-селянський уряд у Польщі, за приєднання Західної України до УСРР!

І останнє, що можна сказати про „теорію“ і практику зрадників та розбивачів КПЗУ,—це про той новий етап у розвитку зрадницької оборони шумськізму і в нападах на КП(б)У. Цей новий етап позначився в тому, що зрадники поширили теорію шумськізму економічними проблемами. Раніше вони шумськізм визначали тільки питаннями національної політики. Тепер же шумськізм, з їхнього погляду, включає в себе і питання економічної політики. Як це сталось? Це сталось після виступу Волобуєва¹⁾. Всі волобуєвські постуляти і твердження вони цілком визнали за свої, згідні з шумськізмом, зробили з них свою плятформу і використовують їх нині в боротьбі проти УСРР.

В „Світлі“—органі розламівців—з 1 травня маємо надруковану одну статтю під назвою «Чи існує „шумськізм“?» В цій статті на всі сто відсотків уже вихвалюють Волобуєва; його помилкові націоналістичні твердження, викриті в нашій пресі, зрадники приїласнують вже як програмові. Запозичаючи всі аргументи у Волобуєва, критикуючи економполітику Радянського Союзу, ВКП(б), КП(б)У—теж за Волобуєвим, зрадники на кожному кроці висловлюють повну з ним солідарність (слідом за „Ділом“) в таких реченнях: „як влучно відмічає Волобуєв“, „в цьому відношенні рацію має Волобуєв“, „ці висновки Волобуєва не є безпідставні“ і т. д. і т. ін. Справді, ми цілком мали рацію, коли говорили, що Волобуєв дає економічну плятформу для зрадників, дає їм зброю й посилює їхню боротьбу проти КП(б)У, і не тільки

¹⁾ „Більшовик України“ №№ 2, 3, 6, 1928 р.

II національної політики, але й проти всього соціалістичного будівництва. Всі твердження Волобуєва в КП(б)У засуджено, як ідеологічно чужі, некомуністичні, шкідливі. „Діло“, ундо-фашистське „Діло“, і „Світло“, розламівсько-зрадницьке „Світло“, виступили на оборону Волобуєва. А Волобуєв мовчить. Волобуєв не відповідає ні на зрадницькі поцілунки, підцьковуючи цим зрадників проти КП(б)У, не відповідає і на партійну критику у нас, в КП(б)У...

Характерно й те, що зрадники останнім часом посилили свої нападки на т. Хвильового, після того як він зрікся своїх помилок, зате взяли під оборону Волобуєва. Одне слово, вислугуються, завзято борються за те, щоб одержати від націоналістичного табору звання „національних героїв“. В кожному числі зрадницького „Світла“ наклепи на КП(б)У, цькування лівого Сельробу, ППС-лівизи, цькування всіх тих, хто за оборону УСРР (Дурделла, Маківка), брудна лайка тих, хто залишився на позиціях Комінтерну, брудні фейлетони про УСРР, про КП(б)У і т. д. і т. ін.— зате немає правдивої інформації про УСРР, немає боротьби проти ундо-фашистів...

Докотилися...

Коли вже були складені ці рядки і навіть заверстані, одержано розламівське „Світло“ № 22 з 20 травня. В цьому числі „Світла“ знаходимо нотатку під назвою „Небезпечне зформування“, що являє собою „спростування“ деяких думок автора статті „На чисту воду“¹⁾.

Ця нотатка „Світла“ дуже знаменна, цікава й характерна. Ця нотатка свідчить про те, що під натиском нашої критики зрадники починають усвідомлювати, але ще не цілком, куди вони потрапили. Ця ж нотатка свідчить і про те, що зрадники цілковито збанкрутували. Спростовують же вони думки автора статті „На чисту воду“ таким способом:

„Боротьбу з русотянством веде передусім і головню партія КП(б)У, як дотепер на загал успішно“.

І далі:

„Помилка автора „На чисту воду“, на нашу думку, полягає в тому, що, вказуючи, що „шумськізм“ означає боротьбу проти русотянства, необхідно було з достатньою силою підкреслити, що цю боротьбу досить успішно вже провадить КП(б)У і що тільки вона зможе довести її до кінця“.

(„Світло“, 20 травня 1928 р.).

Це звичайнісіньке хитання дрібнобуржуазних політиканів. Під натиском мас, яким не до вподоби шумськізм, які цілком і повнотою підтримують національну політику КП(б)У, зрадники примушені виляти, шахрайствувати, ошукувати ці маси. А все ж перед нами стоїть питання; коли КП(б)У успішно веде боротьбу проти

¹⁾ „Наше слово“, 28 квітня 1928 р.—див. „Більшовик України“, № 9—10, стор. 105.

російського и українського шовінізму і тільки вона може її довести до кінця—навіщо тоді ви утворили розлам?

Комуністична партія Західної України швидко ліквідувала той прорив і удар, якого їй завдали ці ренегати. Партія, під проводом КПП і Комінтерну і за ідейної товариської допомоги КП(б)У, стала на твердий більшовицький шлях і нині посідає справжнє становище вождя й керівника пролетарського революційного руху на Західній Україні. В міру того, як КПЗУ консолідувалась, більшовізувалась, діставала одну за одною перемоги в боротьбі з ренегатами і з усім контрреволюційним націоналістичним табором, в міру того, як авантуру ренегатів дедалі більше викривалося перед масами, ренегати сами побачили крах і банкрутства своєї авантюри і стали на шлях нової гри, нових маневрів, нової свистопляски. Посипались—звідки і брались—нові заяви про „визнання“ своїх помилок, просячи прийняти їх до Комінтерну. Але „єдиножди солгав, хто тебе поверит“. Комінтерн, КПП і КПЗУ викрили й цей маневр і дали йому належну оцінку. Президія ВККІ в одній із своїх постанов з 26 вересня 1928 р., з приводу заяв ренегатів писала:

„Президія ВККІ констатує, що у зверненні групи Василькова, проти якої виступила вся партія і трудящі маси Західної України, немає найменшої спроби зрєктися своєї антипартійної та антирадянської діяльності, хоч би у формі визнання своїх помилок. Президія ВККІ не має підстав розглядати заяву Василькова інакше, як маневр випробування політичних інтриганів, які торік чотири рази урочисто засуджували націоналістичні ужили нікчемної групи Шумського в КП(б)У, а потім робили собі з них політичний прапор; які ухвалювали десятки резолюцій проти троцькізму, а потім встановлювали зв'язок з троцькіською опозицією після виключення її з Комінтерну“.

„Президія ВККІ не може довіряти заяві групи Василькова про принципи згоди з політикою ВКП(б) і КП(б)У. ВККІ має лист Василькова до канадських товаришів, які свідчать протилежне. Президія ВККІ також не має підстав повірити обіцянкам групи Василькова підкоритися всім ухвалам Комінтерну, доки ця група, всупереч постановам Комінтерну про виключення її із комуністичних лав, і далі існує як організоване ціле, прикриваючись комуністичним прапором і борючись проти Комінтерну, КПП, КП(б)У.“

Беручи все це до уваги, президія ВККІ відхиляє заяву групи Василькова про прийняття її знову до лав Комінтерну“.

Треба, в дужках, відзначити, що в листах до канадських українських комуністів ренегати плянували і робили наклепи на всю політику КП(б)У і ВКП(б), протиставляючи як завжди КП(б)У „групі Кагановича“, ВКП(б)—„групі Сталіна“, звалюючи на партію вину за шахтинську справу. А Васильків в одному з листів в Америку писав:“

„Питання, зняте Шумським та його товаришами, власне, по суті справи, сходить до того, щоб від слів про будівництво української соціалістичної держави (яке на ділі видається тепер як досить таки обмежна культурно-національна автономія) перейти до справи, до будівництва справді української соціалістичної республіки, федеризованої на рівноправних началах з іншими республіками в СРСР“.

Це твердження Василькова цілком і повнотою, дослівно (можна документально це довести) списано з програми фашистської партії, яка носить назву— українсько-національно-демократичного об'єднання (УНДО) і яка давно прославилася своєю виключною ненавистю до радянської України й давно пов'язала свою долю і шляхи з долею і шляхами польського фашизму.

Сама ренегатська група не довго існувала, як єдине ціле, вона розкололася на дві фракції, хоча й сама складалася майже із двох чоловіків,— на троцькістську (Турянський) і брендлерівську (Васильків). Це останній етап гниття й остаточного розкладу цієї групи.

Слідом за цим (початок 1930 року) самоліквідувався правий Сельроб. Це останній етап гниття й остаточного розкладу цієї групи, але в процесі гниття західноукраїнські шумські намагались розкласти КПЗУ і революційний рух на Західній Україні. Подаючи заяву до Комінтерну, до КПП, до КПЗУ, зрадники, заличковуючи свої помилки, виступали в ролі критиків КПЗУ „зліва“, намагаючись дезорганізувати і розкласти партію, виконуючи тим самим соціальне замовлення об'єданого табору польсько-українського фашизму.

В одному з останніх чисел журналу, який весь час був на націоналістичних позиціях ренегатів Василькова-Турянського, в журналі „Культура“ (Львів 1930 р., № 1) бачимо вже і статті, скеровані проти шумськізму і хвильовізму. Вся вина Шумського лише в тому, з погляду цих критиків, що він несвчасно і без належної рішучості одмежувався від М. Хвильового. Хвильовізм кваліфікується лише, як соціал демократичний ухил в партії¹⁾ Ясно, що вся ця спізніла „критика“ є лише певним маневром.

КПЗУ в боротьбі проти цієї зради ще більше загартувалась і більшовізувалася, будучи справжнім керівником пролетарських мас та біднішого селянства на новому етапі пролетарської боротьби.

---

¹⁾ Див. статтю Лазаркевича „Про ухили в українському національному питанні“, „Культура“ № 1, стор. 30. Львів, 1930 р.

„Кілька слів про те, як відбивається правий ухил у національній питанні в нас на Україні. Поодинокі товариші, зокрема й у вас у Києві, додержуються того погляду, ніби український шовінізм це правий ухил, а великодержавний— „лівий“, або що на Україні правий ухил виявляє себе переважно в формі українського шовінізму. Розшифруйте цей погляд, і ви матимете таке: партія поставила гасло—головний вогонь по правому ухилу, отже, головний вогонь треба скерувати на український шовінізм. Чи правильний такий погляд? Звісно, ні. Обидва шовінізми—і український, і великодержавний—мають правий характер, обидва штовхають партію на шлях поступок ворожим елементам, обидва* суперечать вірній лінії. Жоден з них, з цього погляду, не має „переваги“, з обома ми повинні провадити нещадну боротьбу, Глибоко помиляється той, хто гадає, ніби боротьбу з російським великодержавним шовінізмом тепер можна ослабити. Зовсім ні“.

*Ст. Косіор — „3 доповіді на XIV окр-
партконференції Київщини 20 грудня
1928 р.*

Правий ухил і націоналізм.

Партія, мобілізуючи кадри робітничої кляси, розгорнула широку роботу в боротьбі з проявами правого ухилу та примиренством, який (правий ухил) за сучасних обставин соціалістичного наступу, реконструкції всього нашого господарства, а відтак загострення клясової боротьби—становить головну небезпеку та перешкоду для дальшого успішного проступання вперед шляхом соціалістичного будівництва. Завдання боротьби з правим ухилом у лавах нашої партії, завдання боротьби з проявами ворожої пролетаріятові буржуазної та дрібнобуржуазної ідеології, завдання соціалістичного наступу—рішуче вимагають від нас посилено боротися проти клясового ворога і на ідеологічному фронті. На Україні, за складної національної ситуації, за умов розгорненого національно-культурного будівництва, наступу пролетаріяту і на культурному фронті, ми натрапляємо на шалений опір буржуазії, що намагається використати проти нас, проти соціалістичного наступу національне питання. Це зякликає до

даткове загострення клясової боротьби на фронті культурному і ідеологічному.

На цій ділянці нашої роботи й будівництва клясовий ворог свій опір, свої спроби контрнаступу проти нас намагається організувати під гаслами націоналістичної ідеології різноманітних гатунків (український і великодержавний російський шовінізм, антисемітизм, єврейський шовінізм). Ця активізація клясового ворога знаходить свій відгук і в лавах партії як націоналістичний ухил. Отже, завдання боротьби з клясою буржуазною ідеологією вимагають загострити боротьбу з націоналістичними ухилами всіх гатунків.

Партія завжди рішуче боролася з націоналістичними ухилами, нещадно викриваючи їх клясове підґрунтя. З такою більшовицькою рішучістю партія боролася проти шумськizmu, хвильовизму, волобуївщини, проти зрадників із КПЗУ тощо. Щоразу в цій боротьбі партія викривала клясове походження цих ухилів і розбивала їх, як ворожу нам ідеологію. Проводячи послідовну жорстоку боротьбу проти українського націоналізму, проти українського націоналістичного збочення в своїх лавах, партія не забувала й про великодержавний російський націоналізм, що завдання боротьби з ним XII з'їзд ВКП(б) визначив так:

„Рішуча боротьба з пережитками великоросійського шовінізму є першочергове завдання нашої партії“.

І далі:

„Через те, що пережитки націоналізму є своєрідна форма оборони проти великоросійського шовінізму, рішуча боротьба з великоросійським шовінізмом являє найпевніший спосіб перебороти націоналістичні пережитки“.

[З резолюції XII з'їзду ВКП(б) про національне питання. Стенографічний звіт. Видання „Красная Новь“ 1923 р., стор. 647.]

Сталін говорив на XII з'їзді:

„Я спинився спеціально на великоросійському шовінізмі, як на силі, що зміцнюється. Ця сила є основна небезпека, що може підірвати довіря раніш пригноблених народів до російського пролетаріату. Це—наш найнебезпечніший ворог, якого ми повинні подолати, бо коли ми його подолаємо, то на 2/3 повалимо й той націоналізм, що зберігся й розвивається по окремих республіках“.

(Там само, стор. 453).

У рішеннях і постановах КП(б)У та її практичній роботі ця ухвала XII з'їзду відбилася повнотою. Пленум ЦК та ЦКК КП(б)У в червні 1926 року в резолюції історичного значення „Про відсумки українізації“ відзначив:

„XII з'їзд нашої партії у квітні 1923 року встановив, що головна перешкода до розв'язання національного питання та усунення національної нерів-

ности дялягає в пережитках російського шовінізму, що має коріння в минулому й живиться приватнокапіталістичними відносинами, які знову розвиваються в умовах непу“.

[З тез ЦК КП(б)У, „Про підсумки українізації“, ухвалених в червні 1925 р.]

І, нарешті, ЦК КП(б)У в березні 1928 року ухвалив:

„Партія, як і раніше, вважає за особливо шкідливий і надзвичайно досвідчений у своїй боротьбі з українськими трудящими російський великодержавний націоналізм, що веде до розриву лінії нашої партії у справі ленінської національної політики“.

[З резолюції березневого пленуму ЦК та ЦКК КП(б)У 1928 р. про розлам у КПЗУ].

Про це настановлення партії слід нині заговорити якнайчіткіше, бо бувають окремі випадки, коли намагаються ревізувати ці рішення партії. Ці спроби ревізії провадяться своєрідними методами. Ми знаємо, що не всякий спроможеться одверто виступити проти постанов партії, зокрема й проти рішень її XII з'їзду. Намагаються це зробити, прикриваючись гаслами боротьби партії з правим ухилом та примиренством з ним. Це робиться стосовно до обставин так, що великодержавний шовінізм звать „лівим“ ухилом, а націоналізм місцевий (грузинський, білоруський, український й інші) — правим ухилом. А кому ж невідомо, що нині головна небезпека — це правий ухил. А з цього ці горе-марксистки роблять висновок за аналогією, що головна небезпека не великодержавний шовінізм, який, на думку цих товаришів, є „лівий“ ухил, а місцевий націоналізм.

Отже, тут ми маємо спроби ревізувати постанови XII з'їзду партії. Виразно й одверто з такою горе-теорією виступив тов. Іонов у газеті „Заря Востока“ — органі Закрайкому ВКП(б) (м. Тифліс), у статті „О правий опасности, национализме и наших задачах“ (14 грудня 1928 р.). Цей товариш пише так:

„Якщо „лівий“ ухил здебільшого являє не що інше, як замасковане „лівою“ фразою самодержавство, то правий ухил є скочування до одвертого виразного націоналізму. Для „лівих“ нація й національна культура — це минуле й пережите. Для правих нація й національна культура, навпаки, остання й найближча істина...

„... Отже, правий ухил у національному питанні, як і скрізь, є продукт безпосереднього тиснення буржуазної й дрібнобуржуазної ідеології на робітничу клясу й її партію.

„І ось цей бо правий ухил, не „пятаковщина“, не „ваганянівщина“, а неприхований націоналізм, нині центральна небезпека щодо національних взаємин. Не недооцінка, а переоцінка національного питання, захоплення на націоналістичну ідеологію, забуття інтернаціоналізму — ось така в цій галузі основна лінія відходу од ленінської ідеології“.

§ Отже, ми маємо твердження: 1) ідеологія самодержавництва — „лівий“ ухил; 2) для представників цієї ідеології нація й національна культура — це минуле й пережите; 3) всупереч постановам

XII з'їзду партії, ця ідеологія не являє собою нині центральної небезпеки; 4) ця ідеологія є недооцінювання національного питання; 5) це *прихована* національна ідеологія проти місцевого шовінізму — як неприхованої націоналістичної ідеології; 6) головну небезпеку становить місцевий шовінізм, також всупереч постановам XII з'їзду партії; 7) місцевий шовінізм — продукт безпосереднього тиснення буржуазної та дрібнобуржуазної ідеології (очевидно, великодержавний націоналізм, на думку автора, являє собою щось інше); 8) місцевий шовінізм призводить до забуття інтернаціоналізму (а великодержавний шовінізм, запитуємо ми, не призводить до цього?) і т. ін.

У чім же помилка автора цієї горе-теорії? Помилка його в тому, що, подавши правильну характеристику місцевого, в даному разі грузинського, шовінізму і назвавши його правим ухилом, що також правильно, тов. Іонов фактично й по суті реабілітував великодержавний ухил (або, як він його назвав, „самодержавництво“, — розуміється, помилково). Не зовсім вправно жонглюючи словами „лівий“, „правий“, т. Іонов, протиставивши великодержавний шовінізм, як „лівий“ ухил, місцевому шовінізмові, як правому ухилу, відвів перший ухил на бік, сховав його від нашого *сконцентрованого* обстрілу. Більше за те, він обдаровує його такими властивостями, що їх він, безперечно, не мав і не має, а саме: недооцінювання національного питання, своерідний інтернаціоналізм і т. ін. Ми ж бо гаразд знаємо, що це лише фігове листя, яке нам, більшовикам, треба рішуче зривати. Тов. Іонов *не спромігся викрити соціального коріння* великодержавного шовінізму, його *клясової суті* і цим фактично прислужився великодержавному шовінізмові, як, щонайменше, послідовний примиренець до нього. Бо кожний радпартшколяр уже знає, що великодержавний шовінізм це *не є* „національний нігілізм“, це *не* якийсь „своерідний інтернаціоналізм“ тощо, *а це войовнича ідеологія буржуазії панівної нації*.

Викладені в статті тов. Іонова погляди мають прихильників і оборонців і в нас на Україні; про це треба прямо сказати. На цей факт уже вказував тов. Косіор у своїй доповіді на XIV окружній київській партконференції з 20 грудня 1928 року. Він сказав тоді:

„Кілька слів про те, як відбивається правий ухил в національним питанні у нас на Україні. Поодинокі товариші, зокрема і у вас, у Києві, додержуються того погляду, ніби український шовінізм — це правий ухил, а великодержавний — „лівий“, або, що на Україні правий ухил виявляє себе переважно у формі українського шовінізму. Розшифруйте цей погляд, і ви матимете таке: партія проголосила гасло — головний вогонь по правому ухилу; отже, головний вогонь слід скерувати проти українського шовінізму. Чи правильний такий погляд? Ясно, що ні. Обидва шовінізми — і український, і великодержавний — мають правий характер, обидва вони штовхають партію на шлях поступок ворожим елементам, обидва вони суперечать правильній лінії. Жодний з них, з цього погляду, не має „переваги“, з обома ми повинні нещадно боротися. Глибоко помиляється той, хто думає, нібито боротьбу з російським великодержавним шовінізмом тепер можна послабити. Зовсім ні“.

Треба відзначити, що хоч обидва ухили своєю клясовою природою, соціальною суттю, змістом і програмою — праві, опортуністичні, і з цього погляду один від одного не відрізняються, один перед одним жодної переваги не має, як слушно каже тов. Коціор,— не виключено, що іноді ці ухили можуть прикриватися і прикриваються лівою фразеологією, не змінюючи цим, звичайно, своєї глибоко опортуністичної і антипролетарської природи.

Прикладів такого „маскування“, такої „мімікрії“ націоналістичних ухилів в історії більшовицької партії аж надто багато. Приміром, Роза Люксембург, що не погоджувалась з Леніном і більшовиками за імперіалістичної війни в багатьох кардинально важливих політичних питаннях, що посідала в цих питаннях опортуністичну по суті позицію (див. статтю Леніна „О брошюре Юниус“),— проте, свої опортуністичні погляди в національному питанні прикривала лівою фразеологією. Або, приміром, тов. Пятаков, що за Лютневої революції поділяв погляди Каменева на загально політичні питання,— проте, свої глибоко опортуністичні погляди в національному питанні маскував лівою, порожньо-дзвінкою фразеологією. Це спостерігаємо й за наших умов щодо теперішніх ухилів від лінії партії, і зокрема націоналістичного ухилу. Досить пригадати Ваганяна, Дашковського, Турянського, почасти Хвильового, Шумського та інш. Але такі обставини більшовика не можуть та й не повинні ажніж бентежити. Ленін чудово вмів розпізнавати суть, природу першого-ліпшого ухилу, в яку б словесно ліву тріскотню цей ухил не маскував себе. 1916 року Ленін погляди Пятакова щодо національного питання назвав «переспів промов „істинно-русских“ шовіністів» (том XIII, стор. 364, вид. 1), а 1917 року на квітневій конференції Ленін на адресу Пятакова сказав: „Треба збожеволіти, щоб продовжувати політику царя Миколи“ (том XX, стор. 277, вид. 2). Харківський окружний партійний комітет, у відомій своїй резолюції про осередок Українського Інституту Марксизму-Ленінізму [цю резолюцію затвердив ЦК КП(б)У], зазначив, що —

„будучи по суті правими і виступаючи тепер переважно одверто опортуністичною формою, і великодержавний шовінізм, і український шовінізм в конкретних умовах іноді можуть виступати, і виступають під прикриттям лівої фразеології (приміром, Дашковський, шумськізм в останній його модифікації — група Турянського). Та це аж ніяк не міняє суті справи“.

А в тов. Іонова, всупереч ленінізмові, всупереч фактам, всупереч партійним постановам у цій справі, якраз і виходить так, що ця ліва фразеологія і міняє суть справи, суть націоналістичного ухилу; отож він фактично і потрапив у стан реабілітатора, в даному разі, великодержавного націоналістичного ухилу. І те, що погляди Іонова мають прихильників на Україні, а так само і те, що є люди, які розвивають цю ж теорію, тільки навиворіт, цебто, що український шовінізм — це лівий ухил, а великодержавний — правий, примушує нас з усією більшовицькою силою і непримиренністю виступити і викрити цю теорію.

В обставинах СРСР, де нема панівних та пригноблених націй, великодержавний шовінізм — це ідеологія російської буржуазії, що мріє про „єдиную неделимую“. Про це забувати аж ніяк не можна. Бо хто про це забуває — потрапляє на шлях ревізії постанов XII партз'їзду, на слизький шлях реабілітації великодержавного шовінізму. Справді, з концепції тов. Іонова випливає, що великодержавний шовінізм кращий, ніж місцевий, хоч ми знаємо, що вони *обидва гірші*. Іонівська постановка питання помилкова. Ми так ставити питання не можемо. *Обидва шовінізми — це різні брати*, діти однієї матері, обидва вони нам чужі, *ворожі*, загрозові, обидва вони в *націоналістична ідеологія буржуавії*.

Тов. Сталін на XII з'їзді партії кваліфікував великодержавний шовінізм як ідеологію зміновіхівської буржуазії, яка (ідеологія) посилюється за обставин непу.

„Основна сила, що гальмує об'єднання республік у єдину спілку,— це та сила, яка наростає у нас, як я вже говорив, за обставин непу: це великоросійський шовінізм. Зовсім не випадково, товариші, що зміновіхівці мають силу прихильників серед редянських чиновників. Зовсім не випадково й те, що лани зміновіхівці вихвалюють комуністів більшовиків, ніби кажучи: „ви про більшовізм скільки завгодно говорите, про ваші інтернаціоналістські тенденції скільки завгодно балакайте, а ми бо знаємо, що те, чого не пощастило Денікінові, ви це зробите, що велику ідею великої Росії ви, більшовики, відновили, або її ви принаймні відновите“. Все це не випадковість. Не випадково й те, що навіть в деякі наші партійні установи пройшла ця ідея. Я був свідком того, як на липневому пленумі, де вперше стояло питання про другу палату, в складі ЦК чулися промови, що не відповідають комунізмові, промови, що нічого спільного не мають з інтернаціоналізмом. Усе це ознака часу, пошесть. Основна небезпека що звідси випливає — небезпека, яка виникає з того, що у зв'язку з непом у нас зростає не днями, а годинами великодержавний шовінізм, найзаскорузліший націоналізм, що намагається стерти все неросійське, зібрати всі нитки керування довкола російського начала і придушити неросійське“.

(Стор. 444).

Отже, ми ніяк не можемо назвати „лівим“ ухилом прояви великодержавного шовінізму в нашій партії, так само ми не можемо прояви українського націоналістичного ухилу, в яку б він „ліву“ фразеологію не одягався, назвати „лівим“ ухилом. *Обидва вони — яскраві прояви правого ухилу, — наслідок тиснення на партію й робітничу клясу ворожої нам клясової ідеології, і відповідно до цього ми до обох них ставимося: нещадна, жорстока, запекла боротьба*.

Успішне соціалістичне будівництво на Україні, здійснення п'ятирічного пляну нашого господарського розвитку, культурна революція матимуть за свій наслідок втягнення до лав пролетаріату нових і нових шарів з українського села. Пролетаріят, промислові центри, міста поволі й природно українизуватимуться.

Нині вже, в наслідок правильного здійснення національної політики, в наслідок великого зростання української культури, ми маємо велике *врушення* донбасівського пролетаріату в бік активної участі в будіванні української пролетарської культури.

Дальше культурне зростання українського пролетаріату та трудящих українських мас буде йти по лінії втягнення їх у будівництво української культури. Інших шляхів на Україні для культурної революції нема. Ще на X з'їзді партії т. Сталін говорив:

„Недавно ще говорилося, що українська республіка та українська національність — вигадка німців. Тим часом зрозуміло, що українська національність існує, і розвивати її культуру є обов'язок комуністів. Не можна йти проти історії. Ясно, що коли в містах України досі переважають ще російські елементи, то з часом ці міста будуть неминуче українізовані“.

[Стенограма X з'їзду РКП(б), стор. 116].

Тов Косіор Ст. на XIV окружній київській конференції говорив:

„Чому наша партія відстоює якнайбільший розвиток української культури? Тому обстоє, що будувати соціалізм — це означає культурно підносити, практично втягувати в соціалістичне будівництво мільйони робітників і селян. Через те обстоє, що в нас половина робітників (правда, деяка частина їх зрусифікована), переважна більшість селянства — українці, отже форми української радянської культури найкраще забезпечують політичне й культурне піднесення основної маси селянства та робітничої класи“

[Підсумки листопадового пленуму ЦК
ВКП(б) й завдання культурного будівництва на Україні, ДВУ, стор. 21].

Ось саме чому партія всю свою роботу скеровує на те, щоб активним чинником українського культурного процесу був пролетаріат, бо ми будуємо не взагалі українську культуру, а пролетарську українську культуру. Через це саме партія так неуцільно, рішуче й енергійно ставить питання про українізацію партії, профспілок, комсомолу, щоб зробити їх спроможними та здатними виконати *одне з великих завдань соціалістичного будівництва — будівництво української пролетарської культури*. Хто перешкоджає цьому процесові, той перешкоджає соціалістичному будівництву.

Недооцінювання цих процесів, нерозуміння завдань пролетаріату та його ролі в українському культурному процесі гальмуватиме темп опанування пролетаріатом процесу культурно-національного будівництва. Замаскований або одвертий саботаж справи українізації, гальмування реалізації партійних рішень та директив про національну політику, надавання їм другорядного значення тощо — ось конкретні прояви великодержавного ухилу, що спостерігається навколо нас. Ось де спільник та побратим українського шовінізму, що разом з ним гальмує роботу соціалістичного будівництва на Україні. *Не зменшуючи небезпеки українського шовінізму, не припиняючи ані на хвилину беззастережної боротьби з ним, ми мусимо такий самий більшовицький вогонь зосередити і проти великодержавного російського шовінізму, що його визначення в постановах XII з'їзду ВКП(б) зберігає свою силу й тепер.*

Але в тов. Іонова є ще й інші помилки в його статті. Охри- стивши великодержавний націоналістичний ухил „лівим“ ухилом, а місцевий націоналістичний ухил — правим ухилом, т. Іонов дає таку директиву в газеті закавказької партійної організації:

„Борючись з „лівою“ фразеологією в національному питанні, з „ваганя- нівщиною“, що не вміє намацувати конкретних шляхів до здійснення ле- нінської ідеї та що, кінець-кінцем, приводить до обстоювання того самого націоналізму, ми поруч цього повинні зосередити *основний* вогонь на від- критому націоналізмі (а „ваганянівщина“ — хіба це — „закритий“ націона- лізм?— *Є. Г.*), що показує свої хижі зуби у всіх галузях суспільного життя“.

(„Заря Востока“, 14 грудня 1928 р.).

Шкода дуже, що т. Іонов цю свою концепцію, а вона реабі- літує великодержавний націоналістичний ухил, не постарався зі- ставити з наявними з приводу цього партійними постановами, насамперед з постановами XII з'їзду нашої партії. Як ви гадаєте, т. Іонов, чи збігається ваше твердження про те, що основною небезпеккою є місцевий шовінізм, з постановами XII з'їзду, де ясно й недвозначно заявлено, що основна небезпека — це великодер- жавний шовінізм? Та як тоді примирити твердження т. Іонова із постановою з'їзду? Вони непримиренні. Одне з них слід відки- нути. Тов. Іонов намагається поховати постанови XII з'їзду. Але ми рішуче обстоюємо і боремось за ці постанови.

Тов. Іонов, що дав на сьогодні таку скандальну директиву, цим не обмежився. Адже він не „емпірик“ і не прихильник ву- зького „діляцтва“. Він узявся виконати нове завдання — намітити перспективи розвитку національної культури в умовах радянських республік. І це завдання так само йому над силу. Реабілітувавши „ваганянівщину“ вже одним тим, що він зарахував її до відомству „лівих“, т. Іонов, розв'язуючи питання про перспективи розвитку національної культури, сам опинився в полоні ваганянівських концепцій. Читач сам зараз у цьому переконається, хай тільки вибачить за довгу цитату з цієї самої статті того самого тов. Іо- нова.

„Ліві“ не бачили і не бачать, що шлях до злиття націй іде через період довгочасної і важкої роботи в справі знищення коріння націоналізму, що існує реально, що злиття повинно бути природним продуктом пролетарської інтернаціональної самосвідомості даної нації, що розвиває свою національну культуру, яка (культура) позинна переростати і переростає в своєму органіч- ному розвитку в культуру інтернаціональну“.

... За Марксом, Енгельсом і Леніном нація і національна культура є над- будова, властива розірваному, роз'єднаному світовому господарству капіталі- стичної доби, інакше кажучи, є історична категорія, доля якої нерозривно зв'язана з долею капіталізму.

Нація і національна культура складаються ще в надрах феодалного суспільства, в міру зростання і зміцнення капіталістичних відносин. Нації і національній культурі завдає смертельного вдару комуністична революція, що завершує процес утворення єдиного світового господарства і народжує єдину безнаціональну культуру. І коли за переходового періоду пролетарської диктатури ми бачимо у нас в СРСР й бачитимемо згодом і нечуваний розквіт національних культур кількох народностей, що засліплює багатьох, то це

пояснюється тільки тим, що і в національному питанні пролетарської революції, як і в низці інших питань, доводиться дороблювати те, що було нездатне доробити буржуазне суспільство.

Так само, наприклад, зміцнення і зростання на певному шаблі розвитку пролетарської диктатури індивідуального селянського господарства зовсім не визначає, що майбутнє належить йому, індивідуальному господарству. Його зростання визначає лише те, що на основі цього зростання пролетарська революція своїми методами розв'язуватиме проблему усупільнення сільського господарства, що її не розв'язав капіталізм...⁴

„...Подібно до того, як для нас далеко не однаково — чи будемо ми нашу пролетарську державу назавжди, або ж воно, це наше державне будівництво, є знаряддя, щоб знищити всяку державу, так само для нас зовсім не одне й те ж — чи будемо ми національну культуру, щоб вона згодом, за Отто Бауером, буйно розквітла в комуністичному суспільстві, або ж ми, навпаки, вважатимемо будівництво національної культури за всіб знищити, кінець-кінцем, усякі національні культури, за знаряддя повного злиття — не тільки зближення, але й злиття всіх націй, як знаряддя утворення єдиної безнаціональної комуністичної культури“.

Але тепер можна і перепочити. Що ми маємо в цих твердженнях тов Іонова?

1. Національна культура, що її будує пролетаріат в СРСР — не є ще інтернаціональна і пролетарська. Вона ще повинна згодом перерости, і не так скоро, в інтернаціональну. Отже, національну культуру протиставляється пролетарській.

2. Національна культура властива тільки буржуазному суспільству, воно є джерелом її і з долею його вона нерозривно зв'язана. Значить, по знищенні цього суспільства гине і національна культура.

3. Пролетарська революція завдає смертельного вдару нації і національній культурі. Отже, пролетарська революція, ліквідуючи політичне панування буржуазії, руйнуючи капіталістичну державу, знищуючи буржуазну і феодалську власність, установлюючи пролетарську диктатуру — одночасно завдає смертельного вдару нації і національній культурі, інакше кажучи, знищує їх і ліквідує.

4. Процес будівництва і розвитку національної культури в умовах радянських республік — це є процес буржуазно-капіталістичний, що його неминуче доводиться терпіти, як завершення і дороблювання пролетаріатом буржуазної революції.

5. Процес будівництва пролетаріатом національної культури в умовах його диктатури робиться подібним до процесу розвитку індивідуальних селянських господарств.

В чім тут основна помилка т. Іонова? Та в тім, що він не міг не тільки здолати Ваганяна і троцькістське уявлення про національну культуру, але не міг і визволитися з-під згубного впливу цієї ідеології. Тим то він і виступив як завзятий апологет цієї ідеології. І те, що приписує т. Іонов Марксові, Енгельсові, Ленінові, на ділі належить Ваганянові. І Ваганян і Іонов надзвичайно вороже ставляться до національної культури, накидаючи їй за всяких умов буржуазний націоналістичний зміст. Тільки Ваганян проти будівництва цієї національної культури в умовах

пролетарської диктатури, вважаючи це за буржуазне зло, а т. Іонов вважає за потрібне миритися з цим неминучим злом, як із злом тимчасовим. Зовні т. Іонов ніби виступає проти Ваганяна, але він намагається спростувати Ваганяна, поділяючи його погляди, стоячи на його ж позиціях. А це не дає потрібних результатів. Тов. Іонов, як і Ваганян, не розуміє основного, або з цим не хоче погодитися, партійної тези— „національна формою,—пролетарська, соціалістична змістом“. І характерно, що т. Іонов навіть жодного разу не згадує в своїй статті про цю тезу. Тим то в Іонова і вийшло, що національна культура і за буржуазного і за пролетарського ладу—це те саме. Тим то він і протиставляє національну культуру—інтернаціональній, відірвавши форму від змісту, метафізично й механічно роз'єднавши їх і протиставивши. Тим то т. Іонову було над силу зрозуміти, що пролетаріят, будуючи національну культуру формою—пролетарську змістом, не доробляє того, що повинна була зробити буржуазія, а виконує свою власну програму соціалістичної революції. Національна культура формою—є пролетарська, соціалістична, інтернаціональна змістом, і їй не потрібно ще переростати в інтернаціональну. Буржуазна національна культура не переростає в пролетарську, соціалістичну, як думає тов. Іонов, а заперечується нею, будується нова культура щодо змісту. Протиставляючи національну культуру—інтернаціональній, т. Іонов забув слова В. І. Леніна про те, що „інтернаціональна культура не безнаціональна“. Ніхто цього не говорив. Ніхто „чистої“ культури—ані польської, ані єврейської, ані російської і т. ін. не проголошував“ (т. XIX, стор. 43). Тов. Іонов малює справу так, що національні культури різних народів СРСР відмінні одна від одної і щодо змісту. Тим то в майбутньому ще передбачається процес розвитку і зближення цих культур лінією встановлення єдиного інтернаціонального змісту. А це так само не так. Зближення йтиме в майбутньому лінією зближення і встановлення єдиної культури і щодо форми, бо пролетарську змістом ми утворюємо вже і нині. І тут наплутав т. Іонов, опинившись під впливом Ваганяна.

Шкода тільки, що такі глибоко ревізійні „теорії“, як от „теорія“ т. Іонова, появилася на сторінках такої газети, як „Заря Востока“, без усякої примітки з боку редакції.

Питання національної культури і помилки тов. Діманштейна.

Але тов. Іонов у своїх дивних писаннях не самітний,—на жаль, звичайно. В цьому нас переконає стаття-доповідь тов. Діманштейна—„Проблеми національної культури і культурного будівництва в національних республіках“ („Вестник Коммунистической Академии“, № 31 (1), 1929 рік). Тов. Діманштейн у цій доповіді

робить помилки, подібні до помилок тов. Іонова, і фактично теж ревізує політику комуністичної партії в національному питанні. Тов. Діманштейн вважає, що нині лінія партії в національному питанні, визначена XII з'їздом, вже застаріла і потребує ґрунтовного перегляду. Тов. Діманштейн цілком правильно, разом з усією партією, вважає, що нині правий ухил є основна небезпека. Але тов. Діманштейн не зумів цього правильного партійного настановлення прикласти до націоналістичних ухилів. Він вважає, що тільки місцевий націоналізм (грузинський, білоруський, український і т. ін.) є правий ухил. А про великодержавний шовінізм, про його небезпеку, соціальне коріння—тов. Діманштейн у своїй, досить таки великій, доповіді, не говорить абсолютно жодного слова. А деякі його твердження є просто брудний наклеп на партію та її політику в національному питанні, наприклад:

„В нас вже не може бути виправдання правого ухилу в національній політиці; ми не можемо переносити на сучасний період те, що було правильно для іншого періоду“.

(„ВКА“ № 1, 1929 р., стор. 124).

Тов. Діманштейн тут повторює троцькістський наклеп на партію про те, що партія нібито в національному питанні провадила завжди праву опортуністичну політику. Троцькісти завзято боролися проти політики партії, зокрема, проти її політики і в національному питанні. Троцькісти були далеко послідовніші, ніж тов. Діманштейн. Бо тов. Діманштейн, будучи переконаний в тім, що політика партії в національному питанні має правоопортуністичний характер, а такі визнавав її політику за правильну до певного моменту. А тепер, за періоду соціалістичної реконструкції, за періоду загострення класової боротьби в країні і в зв'язку з боротьбою з правим ухилом, він вважає за свій святий обов'язок виступити проти політики партії в національному питанні, визнаючи її за праву. Тов. Діманштейн так обґрунтовує свої глибоко ревізійністські спроби:

„На мій погляд, наше свідоме втручання (в процеси національно-культурного будівництва.—С. Г.) повинно, наперед, обмежитися одним моментом, а саме—боротьбою з правим ухилом в національній політиці. Ми ще досі продовжуємо керуватися в національному питанні такими заходами, принципами і уявленнями, які відповідали станові справ у національних районах, коли щасливо виникає і зростає електрифікація, залізничне будівництво, промислове будівництво, появлється місцевий індустріальний пролетаріат, росте партія і комсомол, розкріпачення жінки повільно, але неухильно посувається вперед, класове розшарування на селі на основі конфіскації майна баїв, земреформи та інших заходів заглиблюється дедалі більше, зареєстровано чимало випадків, коли населення, що не вірує, закриває мечеті—в нас вже не можна виправдати практики правого ухилу в національній політиці; ми не можемо переносити на нинішній період те, що було правильно для іншого періоду. Це, зрозуміло, не значить, що зникли всілякі національні відмінки, але їхня питома вага помітно зменшилася. Умови, що утворилися, дадуть змогу і праву серйозніше втручатися у стихійний процес розвитку культурного життя національностей. Це залежить ще й від того

що в зв'язку з успіхами соціалістичних елементів у національних районах, посилюється також активність байських і непманських елементів та духівництва, і вони намагаються використати рештки свого впливу на маси, щоб вдержатися на своїх останніх позиціях“.

(„ВРА“ № 1, 1929 р., стор. 124).

Безумовно, що в зв'язку з соціалістичною реконструкцією всього нашого народного господарства перед нами постають нові завдання, специфічні завдання, що відповідають новому етапові нашого соціалістичного будівництва. Ці завдання такі: індустріалізація національних республік, зміцнення і зростання там соціалістичного сектора народного господарства, утворення кадрів національного пролетаріату, як основної рушійної активної сили та носія соціалістичної перебудови національних республік, виховання марксистських кадрів, боротьба проти буржуазної націоналістичної ідеології в усіх галузях суспільного життя, прискорення темпів у будівництві пролетарської національної культури і т. ін. і т. ін.

А в тов. Діманштейна все обмежується тим, що нині вже не можна керуватися тими принципами в національному питанні, якими ми керувалися п'ять років тому. Які ж це були принципи, в чому їх суть, хто їх накреслив і визначив? Відповідь на це може бути лише одна: *XII з'їзд партії*.

На думку тов. Діманштейна, тепер уже керуватися цими принципами не можна. Чому так думає тов. Діманштейн? А тому, що він стоїть на такій помилковій позиції: досі партія і радянська влада, здійснюючи програму Жовтня в національному питанні, підтримували правих (місцевих націоналістів) і рішуче боролися з „лівими“ (великодержавними націоналістами). Тепер, очевидно, на погляд тов. Діманштейна, всю політику слід кардинально змінити в інший бік, а саме—в бік перенесення центру ваги на боротьбу з правими, цебто з місцевим націоналістичним ухилом.

Коли б тов. Діманштейн не був засліплений своєю неправильною концепцією і стояв би на правильних партійних позиціях, то він знав би про ту величезну роботу партії, що її вона виконала, борючись з усілякими націоналістичними ухилами всередині партії, як з такими, що відбивають тиснення буржуазно-націоналістичної ідеології на деякі елементи нашої партії. Досить нагадати тов. Діманштейнові боротьбу КП(б)У з хвильовізмом, шумськізмом, волобуївщиною, з націоналізмом в КПЗУ; досить нагадати боротьбу з грузинськими ухильниками, із садвокасовщиною, з султан-галіівщиною та її агентурою всередині партії; досить нагадати боротьбу партії з білоруським націонал-демократизмом, щоб обвинувачення тов. Діманштейна відпало легко, як пушинка.

І далі партія не думає ослаблювати боротьби проти націоналістичної ідеології і націоналістичних ухилів, а також і проти тих, хто намагається ревізувати постанови XII з'їзду партії.

І навіть, навпаки, всі класово-політичні умови свідчать про те, що треба зміцнити боротьбу проти всіляких націоналістичних ухилів, не роблячи жадному з них будь-яких поступок, послаблень або привілей, не переменшуючи загрози і небезпеки їх.

І одночасно слід оголосити рішучу боротьбу всім тим, хто ярименшує або реабілітує якийсь із цих націоналістичних ухилів, виступаючи з ревізією партійної політики і постанов партії в національному питанні. Навряд чи „теорії“ т.т. Іонова і Діманштейна допомагають партії виконувати її велику роботу на цьому фронті в такий відповідальний історичний момент.

Але цим помилки т. Діманштейна не вичерпуються. І в самому питанні трактування національної культури, її суті, її перспектив розвитку, в умовах пролетарської диктатури, тов. Діманштейн припустив також кілька помилок, що наближають його до позиції т.т. Іонова і Ваганяна. Тов. Діманштейн, визначаючи, що таке є національна культура, говорить:

„Культура, що йде в національні маси автономних областей і республік, є національна культура, бо вона саме пристосовується до тих специфічних побутових, географічних, кліматичних і т. ін. умов, в яких живуть маси даної національності“.

(„ВКА“ № 1, 1929 р. стор. 117).

Таке визначення ні в якому разі не можна назвати правильним, марксистсько-ленінським з таких міркувань. Національна культура в умовах пролетарської диктатури не є щось чуже, зовні накинута, імпортована, не є щось таке, що „йде в національні маси автономних областей і республік“; національна культура формою—соціалістична змістом також не є щось таке, що пристосовується до таких і таких умов. Національну культуру творить сам пролетаріат в умовах його диктатури. Механічно всього цього відривати й розривати не можна. В тов. Діманштейна виходить так, ніби національна культура пристосовується до тих основних елементів, що входять у марксистське визначення нації („Нація є стала єдність мови, території, економічного життя і психічного укладу, що полягає в спільності культури“—*Сталін*). Це неправильно. На ділі всі ці елементи і складають той специфічний зміст тієї національної форми, що її набирає пролетарська культура тієї чи іншої нації. Аналіза змісту „національної форми“ впливає з аналізу визначення самої нації. Ця діалектика тов. Діманштейнові незрозуміла. Тим то поруч неправильного визначення національної культури ми бачимо і дальші помилки, обумовлені цією першою помилкою.

Тов. Діманштейн пише далі:

„Між іншим, атрибут мови, я гадаю, не є неодмінна умова, щоб культуру вважалося за національну; не в цьому „національній формою“ характер культури. Коли, скажімо, ЦК КП Азербайджану видає свій центральний орган „Бакинський Робочий“ російською мовою або коли в Ташкенті вихо-

дить „Правда Востока“ російською мовою, то ці газети, трактуючи, переважно, питання, що стосуються життя мас на Сході, скорше є елементи національної культури тамтешніх народів, ніж російської культури“.

(„ВКА“ № 1, 1929 р., стор. 117).

Це твердження тов. Діманштейна також ні в якому разі не можна назвати правильним. Він відкидає один з найосновніших і найактивніших елементів, що надає якісної своєрідності національній формі пролетарської культури. А викинути цей елемент—це значить підкласти міну під формулу „національна формаю—пролетарська змістом“. Першої частини формули („національна формаю“) тоді вже не буде.

Це те саме, коли б викинути з марксистського визначення нації такий елемент, як мову. Тоді ми не мали б правильного марксистського означення нації. Тов. Сталін з цього приводу пише: „Національна єдність неможлива без спільної мови“. „Спільність мови—одна з найхарактерніших рис нації“. „Тільки наявність цих ознак („історична утворена стала єдність мови, території, економічного життя, психічного укладу, що виявляється в єдності культури“), коли їх взяти разом, дає нам націю“ (Й. Сталін—„Марксизм і національне питання“). Те саме треба сказати і про національну культуру. Візьмімо, наприклад, грузинський державний театр. Репертуар цього театру складають твори пролетарських письменників. Художнє оформлення вистав стоїть на рівні сучасної театральної художньої техніки. Чи є, запитуємо, цей театр елементом грузинської національної культури? Безумовно. Чому? Та тому, що він реалізований на грузинській мові і є найактивніший чинник культурного пролетарського процесу грузинської радянської республіки. Український пролетарський письменник Іван Ле написав, скажімо, великий роман з життя й боротьби узбекістанського народу на фронті соціалістичного будівництва (роман „Міжгір'я“). Чи є цей художній літературний твір елементом української пролетарської культури? Безумовно. Чому? Та тому, що його написав український письменник українською мовою і він має певне активне місце в українській пролетарській культурі.

Тов. Діманштейн пише далі:

„Бо ця культура, хоч в даному разі утворена не національною мовою більшості, відбиває не тільки руську культуру так званих культуртрегерів, які можуть вербуватися з некорінних національностей, що, взагалі кажучи, ми відкидаємо, але і культуру та ідеологію численних націоналів, що володіють, крім рідної, ще й руською мовою. Отже, ця культура є одночасно національна і інтернаціональна.“

(Там само, стор. 117—118).

Невідомо, що туг відкидає тов. Діманштейн: чи те, що це культура культуртрегерів, чи те, що ці культуртрегери вербуються з некорінних національностей. А ми відкидаємо всю цю постанову пигання. Насамперед, в умовах пролетарської диктатури в національних республіках, що належать до складу СРСР, немає

і не може бути ніяких культуртрегерів, ані тим паче їхньої культури. Культуртрегер—це тип, властивий старій добі—добі колишньої російської імперії, культуртрегер і колонізатор—це те саме. Виходить, за тов. Діманштейном, звичайно,—що „культура, утворювана не на національній мові більшості, відбиває культуру культуртрегерів“. Це велика політична нісенітниця. Руські газети в національних республіках не є газети культуртрегерів—це повинен знати і розуміти тов. Діманштейн. Це—поперше. Але і це ще не все.

Виходить, що ця „культура культуртрегерів“, як її назвав тов. Діманштейн,—„є одночасно культура національна і інтернаціональна“. Чому?

Та тому, запевняє тов. Діманштейн, що вона, крім того, що „відбиває не тільки руську культуру культуртрегерів, але й культуру та ідеологію численних націоналів, що володіють, крім рідної, ще й руською мовою“. Після такого „вразливого“ роз'яснення тов. Діманштейна знатимемо, що ж таке, нарешті, є „інтернаціональна культура“.

Тов. Діманштейн замовчує, хто ж це такі „націонали“, культура яких і культура культуртрегерів“ складають „інтернаціональну культуру“. Не завадило б дати клясову аналізу поняттю „націонал“. А ми не припускаємо і думки, щоб тов. Діманштейн гадав, що „націонали“ не поділяються на кляси. Одче тільки зрозуміле, що без культури „культуртрегерів“ культура „націоналів“ не може бути справді інтернаціональною. Ось до якого абсурду добалакався тов. Діманштейн. Все це склалося так, що і тов. Діманштейн також не усвідомлює діалектичного змісту і суті партійного визначення: національна форма—пролетарська змістом. Не розуміє діалектичної єдності і сполучення цих двох елементів (національна формаю і пролетарська змістом). Він, як і тов. Іонов, розриває форму і зміст, протиставляє їх одне одному, взаємно їх виключає. Ставить одне до одного, як суперечливі явища і поняття, що їх не можна об'єднати. Інтернаціональна культура не може бути національною,—а національна не може бути інтернаціональною без сполучення з „культурою культуртрегерів“. Ось „філософія“ тов. Діманштейна.

Тов. Діманштейн також протиставляє культуру *загальносоюзну* культурі національній, до того ж перша—це справжня пролетарська, а друга тільки така, що наближається до неї. Він протиставляє культуру міську, як пролетарську—культурі сільській, як національній. Він, нарешті, протиставляє культуру руську, як пролетарську,—національним культурам інших народів, як не-пролетарським.

Приклад перший:

„Аналізуючи весь обсяг національної культури у нас, можна також визнати, що значна частина цієї культури має загальносоюзне значення та її якийсь у більшій мірі інтернаціоналізовано в союзному масштабі: наприклад, поглибленіше підготовлення робітників націоналів по центральних вузах

і комвузах, значні культурні придбання націоналів у централізованій Червоній армії, в партії і т. ін. Великий культурний вплив має на маси центральна періодична преса і загальні культурні досягнення, що є в літературі російською та іншою народньою мовою. Велике культурне значення має також промислове і господарське будівництво в нацреспубліках, що є складовою частиною всього народнього господарства Союзу в цілому. Тут схрещуються елементи національної і *загальносоюзної* культури".

(Теж там, стор. 118).

Цим тов. Діманштейн запевняє, що не може бути національної культури формою — пролетарської змістом у самих національних республіках, що є, крім національної пролетарської культури, ще якась культура загальносоюзна, протиставлена національній.

Приклад другий:

„Я не можу тут спинитися докладніше на темі про національну літературу, бо вона потребує окремого обговорення, проіє, цілком зрозуміло, що елементи національної культури і в цій галузі також досить *радянізуються*“.

(Стор. 119).

І тут ми бачимо те саме зловісне протиставлення — національна література і *радянська*. Ніби немає або не може бути радянської національної літератури.

Приклад третій:

„Ці проміжні елементи (колективізоване господарство. — Е. Г.) зв'язуватимуть *міську пролетарську культуру з національною сільською і істотно* модифікуватимуть характер *національної сільської культури*“.

(Стор. 128).

Знову в тов. Діманштейна виходить: міська культура — це культура пролетарська, а сільська культура — національна. Знов нема формули — пролетарська змістом, національна формою. А коли взяти до уваги ще одне твердження тов. Діманштейна, що „міське населення буває частенько великою мірою репрезентоване некорінною національністю“, то вийде, що пролетарська міська культура і сільська національна культура — різні і щодо своєї національної форми.

Тут фактично вже постає теорія боротьби двох культур — хоче цього чи не хоче тов. Діманштейн.

Приклад четвертий:

„Одним з найважливіших моментів нашого впливу на розвиток національної культури є класове настановлення цієї культури. Вона щодо свого змісту повинна бути інтернаціональною і пролетарською, не зважаючи на те, що вона відбиватиме одночасно із соціалістичними елементами, які міцнішають, також і дрібнобуржуазні елементи, наявні в нашому житті!“

(Стор. 131).

І тут той самий відрив, те саме протиставлення, те саме нерозуміння. Коли національна культура формою має дрібнобуржуазний характер щодо змісту, то вона вже не є пролетарська.

В тов. Діманштейна на всьому протязі статті нема клясової аналізи культури, клясового підходу до цього явища.

Національна культура і в умовах СРСР може бути буржуазною, дрібнобуржуазною, а не тільки пролетарською.

А в тов. Діманштейна повсякчасно виходить так, що національна культура — непролетарська, а пролетарська — ненаціональна. В нього вони завжди стукаються лобами. І виходить так, що національну непролетарську культуру ми будемо й підтримуємо. А це, звичайно, не вірно.

Аж ніяк не щастить йому підвести під національну культуру клясову пролетарську базу. Тим то в нього і виходить, що творцем цієї культури не є ще пролетаріят, а, значить, і самої культури — пролетарської національної ще немає. Наприклад:

„У питаннях національної політики і національної культури — чинником, що визначає, є широкі маси, а вони ще протягом довгого періоду в своїй величезній більшості являтимуть собою селянські дрібнобуржуазні елементи“.

(Стор. 125).

Ось соціальна база тієї національної культури, що про неї повсякчасно говорить тов. Діманштейн і мріє про її переростання в культуру пролетарську, інтернаціональну. Це також яскраво свідчить про те, що тов. Діманштейн не розуміє партійного настановлення в питаннях культурного розвитку в радянських республіках. Пролетаріят, як соціальна база і як активний творець національної пролетарської культури, за такої теоретичної концепції, звичайно, поступається своїм місцем дрібнобуржуазній стихії.

Нарешті, приклад п'ятий:

„Національна культура повинна мати значно більше часу (ніж який?— б. Г.), щоб стати інтернаціональною щодо свого змісту“.

(Стор. 120).

Все те саме. В тов. Діманштейна абсолютно нема марксистсько-ленінського діалектичного підходу до трактування проблеми культури. Нема чого й казати про те, що він зовсім не розуміє клясової боротьби на культурному фронті. Національну культуру у формю, соціалістичну змістом творить пролетаріят в умовах запеклої клясової боротьби з рештками культури буржуазної, навіть февдальної. Успіхи цієї боротьби обумовлені успіхами соціалістичного будівництва, умови цієї клясової боротьби та її форми залежать од загальних політичних та економічних обставин даного часу, даної республіки. Творення пролетарської національної культури — це процес, щільно і нерозривно зв'язаний з усім процесом соціалістичного будівництва. Так само, як не можна сказати, що капіталістична економіка переростає в соціалістичну, однаково не можна сказати, що культура національна формю, буржуазна змістом, переростає в пролетарську, інтер-

національну. Пролетаріят, будуючи нове суспільство, буде і свою пролетарську культуру, засвоюючи і перетворюючи культурну спадщину попередніх суспільних формацій. В. І. Ленін говорить:

„Без ясного розуміння того, що тільки точним знанням культури, утвореної всім розвитком людськості, тільки переробленням її можна *будувати* пролетарську культуру—без такого розуміння нам цього завдання не розв'язати. Пролетарська культура не вискочила невідомо звідки, це не є вигадка людей, що звуть себе фахівцями в справі пролетарської культури. Це цілковите безглуздя. Пролетарська культура повинна бути закономірним розвитком тих запасів знання, що їх людськість виробила під гнітом капіталістичного суспільства, поміщицького суспільства, чиновницького суспільства“.

(В. І. Ленін. Твори, т. XVII, стор. 317).

Це клясичне означення шляхів росту і розвитку пролетарської культури, звичайно, не виключає клясової боротьби на культурному фронті, так само як і не передбачає „переростання“ культури буржуазної або дрібнобуржуазної в пролетарську.

Цілком зрозуміло, що тов. Діманштейн, перекутивши розуміння культурних процесів у національних республіках, перекутивши формулу—„національна формою—пролетарська змістом“, не зміг правильно відповісти і на питання про дальші перспективи розвитку пролетарської національної культури. Він не зміг дати правильної відповіді на питання, в якому напрямі йде розвиток пролетарських національних культур—чи в напрямі зближення їх, чи в напрямі розмежування їх—та які тенденції тут переважають. Відповідь на це питання визначає вся неправильна концепція тов. Діманштейна: коли національна культура бурхливим темпом розвивається, а інтернаціональною вона зробиться ще не скоро (стор. 120), то культурний розвиток народів у СРСР йде шляхом віддалення їх один від одного, а не зближення.

Тов. Діманштейн пише:

„Нині в умовах розвитку національних культур у нас спостерігаються деякі суперечності. В питанні про злиття культур ця суперечність полягає в тім, що, з одного боку, ми самі провадимо велику інтернаціональну виховну роботу в напрямі зближення поміж національностями, зміцнення їхнього братерства, але одночасно ми провадимо також у деякому розумінні велику національну роботу, а вона мимоволі віддаляє з певного погляду нації одну від одної, відокремлює культуру однієї нації від другої“ (стор. 119). „Цілком зрозуміло, що національна культура узбеків або національна культура вірменів, або національна культура осетинів у дальшому процесі розвитку віддалятимуться одна від одної“.

(Стор. 121).

А коли до цього питання підійти із справді марксистською аналізою, то ми прийдемо до іншого висновку, ніж тов. Діманштейн. Коли в національних республіках відбувається справжнє будівництво соціалізму, зростання і зміцнення пролетаріату, знищення капіталістичні елементи в місті і на селі, а разом з цим і на цій базі відбувається і розвиток пролетарської національної культури, то своїм змістом культури національних республік

споріднені одна з одною, близькі одна одній. А говорити про їхнє взаємне відчуження, наскільки зміст культури, а не її форма, є чимсь, що визначає і вирішає в цьому процесі,—не доводиться. Хоча лінією форми і відбувається процес відмежування цих культур. Але не цей бік справи, повторюємо, є вирішальний. Можна сміливо й цілком рішуче сказати, що в умовах царської імперії, в умовах колонізаторства й русифікації, в умовах єдиного державного існування багатьох націй—провалля між ними було величезне; а в умовах СРСР культура білоруська, українська, грузинська, руська, татарська далеко ближчі одна до одної, якщо говорити про форму, а змістом ці культури, скільки вони мають пролетарський, соціалістичний характер, споріднені. Ми вже не говоримо про цілковите знищення політичного відчуження і недовір'я, що були поміж народами царської Росії, та що їх зліквідовано в умовах СРСР. Зовсім теоретично невдалий, а політично шкідливий є приклад, який наводить тов. Діманштейн про культуру узбеків, осетинів та вірменів, запевняючи нас, що ці культури в процесі дальшого розвитку будуть віддалятися одна від одної. З цього настановлення виходить, що бушім ці культури були близькі одна до одної, а за умов радянських вони починають віддалятися. Якраз навпаки. Про культури цих народів треба сказати, що і формою і змістом вони наближаються одна до одної. Раніш між культурами цих народів не було нічого спільного. Тепер, коли вони переходять на вищий щабель культурного розвитку, починають оволодівати такими елементами культури, як проста грамотність, техніка і т. ін., то ясно, що й формою ці культури будуть ближчі зараз одна до одної, ніж раніше.

Не можна замовчувати і такого місця в доповіді т. Діманштейна.

„Візьмімо, наприклад, українську мову і руську мову. Візьмімо передреволюційну українську мову на Україні, скажімо, мову Шевченка. І нинішню українську мову, з одного боку, і руську мову—з другого. Шевченка майже кожний з вас зрозуміє, а коли візьмете якогось сучасного українського письменника—Тичину або Досвітського (Досвітнього—Є. Г.) або іншого з нових, я не знаю, хто з вас, хто не знає української або польської, зрозуміє цю мову на основі *російської*“.

(Стор. 122).

Тут тов. Діманштейн вертає нас до тієї великодержавно-шовіністичної теорії, що говорить про наявність на Україні двох наріч—галицького, незрозумілого більшості населення України, і українського народнього наріччя, що з нього користувався Шевченко, близького і зрозумілого населенню, але переслідуваного. Безумовно, що відміни на Україні в українській мові є: літературна мова не те саме, що народня.

Ця відміна існує в першій-ліпшій мові, в німецькій, руській і інших. Так само безумовно, що українська мова розвивається, вдосконалюється, збагачується, особливо після Жовтневої революції, що дала змогу вільно розвиватися всій українській радян-

ській культурі. Але чому саме тов. Діманштейн домагається, щоб українську мову можна було розуміти на основі руської або польської? Незрозуміло. І ті процеси, що відбуваються в розвитку мови української, білоруської, руської, ні в якому разі не свідчать і не можуть свідчити про наявність якогось відчуження поміж націями руською, українською і білоруською. Невміння правильно висвітлити і розв'язати всі ці питання в тов. Діманштейна залежать од того, що тут він сплутав форму із змістом, не зрозумів єдності культури всіх національних республік щодо їхнього змісту і відміни їхньої щодо форми. Він не зрозумів ось чого:

„Своїм змістом культура народів СРСР, що її розвиває радянська влада, повинна бути культурою спільною для всіх трудящих, культурою соціалістичною, а своєю формою вона є і буде культурою неоднаковою для всіх народів СРСР, культурою національною, культурою різною для народів СРСР, відповідно до відмін у мові і в національних ознаках“.

(И. Сталин — „Об оппозиции“, статті і промови, 1921—1927 рр. Гиз, 1928, Стор. 689).

Вже згадувалося тут, що т. Діманштейн фактично став на ті теоретичні позиції (протиставлення національної і інтернаціональної культури), що неминуче повинні привести до обстоювання теорії боротьби двох культур. Хоч на словах тов. Діманштейн і відмежовується від цієї теорії:

„Я хочу попередити, щоб ви мене не зрозуміли так, ніби я ставлю питання про боротьбу культур і вважаю культуру одного народу за вищу проти культури іншого народу, — ніби культура одного народу має всі переваги перед культурою іншого народу й витискатиме її. Ця думка зовсім відпадає в умовах, коли самі маси починають творити свою культуру, що її вони можуть творити лише „по своєму образу і подобию“.

„...У нас елементів змагання (як в капіталістичних країнах. — Б. Г.) такого характеру нема. В нас не може бути такого змагання, бо в нас немає нині національної ворожнечі і немає місця для конкуренції між націями“.

(Стор. 120.)

Даремно тов. Діманштейн термін „боротьба двох культур“ заміняє терміном „змагання“. Це не те саме. Соціалістичне змагання між національними пролетарськими культурами різних національних республік нашого Союзу є, буде і повинно бути, як пролетарська форма співробітництва, зв'язку, допомоги, єднання, взаємного контролю. Але це змагання ні в якому разі не схоже на теорію боротьби двох культур.

Помиляється тов. Діманштейн і тоді, коли говорить, що в наших умовах немає ніяких підстав для цієї теорії та її практики. Звідки ж тоді походить ця теорія. Чи не з неба впала? Тов. Діманштейн забув, що у нас є ще класи і є в інтересах буржуазії, непмана і куркуля розпалювати боротьбу двох культур. З цими спробами і бореться завзято пролетаріят. І це є один з моментів

і одна з форм класової боротьби на культурно-ідеологічному фронті. Поки існують класи в нашій країні, доти існує і соціальне коріння для теорії і практики боротьби двох культур.

Не можуть не викликати величезного здивовання, коли не сказати більше, і такі міркування тов. Діманштейна:

„Ми приходимо до суперечливого стану, і він полягає в тім, що індивідуальне дрібне господарство говорить одне, а тим часом ми хочемо впливати зовсім в іншому напрямі“.

(Стор. 126).

Якщо правда те, що тут написано, то тоді справедливі і меншовики і праві опортуністи, коли говорять про фантастично-утопічні наміри більшовиків — переробити дрібне, розпорошене індивідуальне селянське господарство на велике, колективне, соціалістичне. Якщо справедливий тов. Діманштейн, то політику партії інакше і назвати не можна, як авантюристською і рокованою на катастрофу, крах, збанкрутування. Але сам т. Діманштейн одвів нас у бік від питань, що безпосередньо нас нині цікавлять. Хоча і ця його думка, не випадкова в його доповіді, стосується до проблеми національної культури. Коли цю думку зіставити з іншою думкою про те, що в „питаннях національної політики і національної культури вирішальним чинником є широкі маси, що протягом ще довгого періоду являтимуть собою у своїй величезній більшості селянські дрібнобуржуазні елементи“ (стор. 125), то виходить досить таки цікава і пікантна річ. Економіка селянина (мова мовиться тут, звичайно, про основну масу селянства, а не про куркульню) суперечить політиці пролетаріату щодо селянства. Ми накидаємо силоміць чужі для сільського господарства тенденції розвитку, а в питаннях національної культури вирішальним чинником є маси, зв'язані з цією економікою. Який же характер цієї культури? І в якому відношенні вона стоїть до пролетарської, соціалістичної культури? Яку ж політику повинен провадити пролетаріат щодо цієї культури? Як тут зв'язати кінці з кінцями? Як тут сполучити загальний процес соціалістичного будівництва з процесом творення національної пролетарської культури?

Тов. Діманштейн цілком справедливо, разом з усією партією, обвинувачує Ваганяна і Троцького у невірі в будівництво соціалізму в нашій країні, у невірі в сили пролетаріату побудувати свою пролетарську культуру. На превеликий жаль, ми, своєю чергою, не бачимо великої переконаності і з боку тов. Діманштейна в цій справі. Про це красномовно свідчать всі ці згубні для нього його „теорії“.

Неправильно висвітлює тов. Діманштейн і соціальне коріння націоналістичних ухилів. Великодержавного націоналістичного ухилу він взагалі не бачить, про нього нічого не говорить, на що небезпеку не вказує, соціальної її коріння його не цікавить. А соціальне коріння місцевого націоналістичного ухилу тов. Діманштейн вбачає „в селянських низах“. Неймовірно, але факт. Послухаймо:

„Коли ми беремо дрібного селянина, що живе майже в умовах злиднів із свого невеликого дрібного господарства, у відношенні до міста, до пролетаріату, ми примушені неминуче припустити існування певної економічної нерівності поміж них і, без сумніву, не на користь селянина. Не такою мірою, як це було раніше, проте, селянин живе в гірших умовах, хоч би в наслідок природних умов міського життя. Раніш йому говорили про те, що про нього дбають, що капіталіст нагромаджує капітал для того, щоб робітничі були з чого жити, а на селі поміщик для того, щоб селяни могли заробляти. Це була брехня, але її непогано маскували. Тепер говорять: пролетаріат має владу в руках, щоб вам допомагати, разом з вами будувати соціалізм; при цьому затурканий в минулому селянин і згадує минуле. Аналогія виходить неприємна, але вона є; по суті неправильна, але її не легко зрозуміти відсталому націоналові (який панський тон?!—*Є. Г.*) надто, коли даний стан зв'язаний ще з далеким центром, що раніш його він не дуже любив (м'яко сказано.—*Є. Г.*). Вірно, нині значно більша є допомога (ніж коли?—*Є. Г.*) з боку пролетаріату відсталому населенню (?!—*Є. Г.*).

Але треба зважити ту обставину, що зростають потреби разом із зростанням засобів для задоволення їх. Що більше одержують ці селяни, то більше їм потрібно. Вимоги дуже зросли. Ми самі так багато апелюємо до революційного духу (?!—*Є. Г.*), так багато галасуємо проти всяких привілей, що це не може не відбитися на селянських низах. Вони набагато легше завоюють факт існування нерівності, ніж ті шляхи, що ми ними йдемо до здолання її. В цьому великий негативний момент, що не може не відбитися на довірі національного селянства (?!—*Є. Г.*) до пролетарського міста. Чи відбивається він на культурі? Так, відбивається. Що ми бачимо нині? Ми бачимо водночас з посиленням соціалістичних елементів культури чимале зростання шовінізму, зростання націоналізму в національній культурі. Націоналістична інтелігенція виявляє себе скрізь досить активно“.

(Стор. 127).

Ми навмисно повнотою процитували всю дивоглядну „теорію“ неприйняття пролетарської революції „селянськими низами“ національних республік не тільки для того, щоб ознайомити читача, але й для того, щоб в оголеному вигляді поза текстом його статті — показати її тов. Діманштейнові і примусити його замислитися над тим, до чого це може привести, чим це може скінчитися. Це справді теорія неприйняття Жовтня. Тов. Діманштейн тут виніс за одну дужку і наймита, і бідняка, і середняка, і куркуля, і бая. Ідеологію куркульні, байства він накинув бідняцтву і середняцтву. Тов. Діманштейн став на позиції непримиренности інтересів робітничої кляси і основної маси селянства. Соціальне коріння шовінізму і націоналізму він виявив у тому вигадаюму недовір'ї, що ніби є серед селянських низів до пролетарського міста. Куркуля, непмана, бая, муллу, попа—цих справжніх носіїв усіляких націоналістичних ідеологій—тов. Діманштейн не бачить.

Коли б дійсно так було в житті, як говорить тов. Діманштейн у своїй доповіді, тоді б наша справа була безнадійною. Безнадійним далі є і будівництво соціалізму й будівництво національної радянської культури, якщо селянські низи (зверніть увагу: низи, а не верхівка) мають настрої проти пролетаріату. Тут тов. Діманштейн перегорнув усе догори ногами. І хай краще він сам скаже, до якого ухилю віднести ці його головокрутні мудрування! Зрозуміло поки тільки одне, що це є найчистіший меншовізм.

Згадуючи про буржуазний націоналізм та про його вибрики і небезпеки, тов. Діманштейн не знаходив нічого більше підходящого, як послатися на статті Єфремова, колишнього проводиря СВУ і нині засудженого, до того ж статті, писані ним ще 1919 року, і на статті комуніста Солодуба, писані ним 1925 року, закликаючи слухачів своєї доповіді до боротьби з цією небезпекою. Тов. Діманштейн не потурбувався повідомити свою аудиторію про те, що КП(б)У, прслетаріят і Радянська Україна—провадили, провадять і провадитимуть запеклу боротьбу з усілякими націоналістичними ухилами і буржуазною націоналістичною ідеологією. Ще перед викриттям органами ДПУ контрреволюційної організації СВУ вся радянська громадськість рішуче виступила проти Єфремова і засудила його діяльність в Академії Наук та його виступи на сторінках буржуазної преси („Діло“—орган УНДО. Львів). Тсв. Діманштейн не згадав також і про те, що партія завдала розгромного вдару не тільки солодубівщині, але й шумськізмові, хвильовізмові, вслсбуїєщині, націоналізмові в КПЗУ. А обмежитися тільки тим, що сказати про Єфремова і Солодуба і не сказати про боротьбу проти них,—це значить кинути докір комуністам України, що вони не борються проти націоналізму. А це наклеп.

Виступ тов. Діманштейна показав, наскільки важливі нині правильне теоретичне висвітлення питань національно-культурного будівництва в Союзі, потреба теоретичного розроблення цих питань, теоретичне узагальнення досвіду, нагромадженого на цій ділянці нашої роботи. Бо і тут теорія відстала від практики.

А спробу тов. Діманштейна не можна визнати не тільки за правильну і вдалу, але не можна її назвати і нешкідливою. Помилки тов. Діманштейна слід негайно, на ходу, виправити. Цю мету і ставить наша товариська критика.

Але цим помилки тов. Діманштейна не вичерпується. У нього глибоко вкорінилося неправильне переконання в тому, що політика партії останнього часу в національному питанні була націонал-опортуністична й націонал-реформістська.

В цьому своєму засліпленні т. Діманштейн іноді висловлює гросто такі дивоглядні речі. Наприклад:

„Не будемо докладно аналізувати султан-галіївшину, але треба сказати, що факти мають свій логічний розвиток, ніщо в житті не лишається на місці. *Наша національна політика все більш розвивалась у бік інтернаціоналізму* (курсив мій.—С. Г.), в таксму ж напрямку зростали й виховувались і національні маси, а Султан-Галіїв і його прихильники еволюціонували в бік націоналізму й сепаратизму“.

(„Революция и национальности“ № 3, 1930 р., стор. 16).

Ясно, що це помилкове твердження ще більш помилкове, ніж те, про яке говорився раніш, хоча характером обидва ці твердження аналогічні. Це свідчить про те, що помилки т. Діманштейна не випадкові. Але про це твердження т. Діманштейна

мало сказати, що воно помилкове, воно глибоко ревізійністичне й вороже ленінізму.

Виходить, що політика комуністичної партії, ленінська політика в національному питанні не була інтернаціональна, а лише „все більш розвивалась у бік інтернаціоналізму“. Що ж це, як не наймерзотніший і неприпустимий наклеп на партію, на ленінізм, на програму Жовтневої революції. Але й це ще не все. У т. Діманштейна виходить, що колись і партія і султан-галіівщина посідали одні й ті самі позиції в національному питанні, звичайно, невірні позиції. Але це були вихідні позиції.

Потім почався процес еволюціонування і партії і султан-галіівщини. Процес цей розвивався не в одному й тому ж напрямку: партія розвивалась у бік інтернаціоналізму, султан-галіівщина — в бік націоналізму й сепартизму. Така схема в т. Діманштейна.

Як можна добалакатись до таких дивоглядних нісенітниць?! Кому це на користь?! І чия це ідеологія?!

Це на користь усім ворогам ленінізму, всім його ревізійністам: ця ідеологія клясово нам ворожа. Це фактично — обзинування партії в змищі й ब्लюкуванні з султан-галіівщиною. Це обвинувачення не нове. Коло цього працював сумної пам'яті такий спец у цих справах, як Троцький.

Даремно т. Діманштейн наслідуює не такий уже похвальний приклад. Як же стоїть справа в дійсності? А так, що ленінська політика партії в національному питанні була завжди правильна й завжди інтернаціональна. На досвіді Жовтня, у вогні громадянської війни, в період соціалістичного будівництва її було перевірено: зона потвердила свою вірність і правоту.

Партія звесь час боролась проти націоналізму, націоналістичних ухилів, зокрема проти султан-галіівщини. Але Султан-Галіів з комуніста перетворився на контрреволюціонера. Тому саме змінилось і ставлення до нього. Тов. Сталін на IV нацнараді 1923 р. говорив:

„Інтелігентів, мислящих людей, навіть взагалі письменних у східних республіках і краях так мало, що на пальцях можна перелічити,—як же після цього не шачузати їх? Було б злочинно не вживати всіх заходів до того, щоб уберегти потрібних нам людей зі Сходу від розпаду й зберегти їх для партії. Але все має край. А край цей настав у той момент, як Султан-Галіів переступив з табору комуністів до табору басмачів. З цього моменту він перестав існувати для партії“.

(Стор. 65).

Отъ яка правда. Це не відповідає тому, що говорить з цього призвуду т. Діманштейн. Тому вся боротьба, яку веде т. Діманштейн проти націоналістичних ухилів, скільки її ведуть з позицій невірних,—не тільки безрезультатна, але й шкідлива.

Бо ця боротьба тільки тоді буде успішна, коли її вестимуть за допомогою добре загостреної зброї ленінсько-сталінської теорії в національному питанні.

Заслугує на увагу ще одне невірне твердження т. Діманштейна. Він в одному місці пише:

„Не можна твердити, що вже цілком зникли відміни, що були між національними районами й центром, і вся наша національна політика підлягає корінному переглядові як намагаються заявляти деякі робітники. Це абсолютно невірно, бо далеко не зникла різниця між тими п'ятьма укладами в нашій країні, про які говорив Ленін“.

(„За класову чіткість в освіті національностей“—„Проміщення національностей“—№ 1, 1929 р. стор. 8—9).

Оминімо на цей раз невдалий і невірний термін, даного разу „національні райони й центр“. Основне тут ось у чому: т. Діманштейн погоджується з тим, що зі зникненням різниці між націями докорінно міняється й політика партії в національному питанні, але цей момент ще не настав, бо ще не зникла різниця між п'ятьма укладами в нашій країні. Значить, т. Діманштейн причиново зв'язує зникнення національних відмін зі зникненням п'ятих соціально-економічних укладів.

Розберімося в цій теорії. Що значить зникнення п'ятих соціально-економічних укладів на базі перемоги соціалістичного укладу? Це значить завершити побудову економічного фундаменту соціалізму. Тов. Сталін каже:

„Утворити економічну базу соціалізму—це значить зімкнути сільське господарство з соціалістичною індустрією в одне суцільне господарство, підкорити сільське господарство керівництву соціалістичної індустрії, налагодити взаємини між містом і селом на основі прямого обміну продуктів сільського господарства й індустрії, закрити й ліквідувати всі ті канали, за допомогою яких народжуються класи. І народжується перш за все, капітал, утворити, кінець-кінцем, такі умови виробництва й розподілу, які просто й безпосередньо ведуть до знищення клас“.

(„Ще раз про соціал-демократичний ухил в нашій партії“, 1927 р., стор. 28).

До речі тепер запитати т. Діманштейна: чи збігатиметься знищення п'ятих соціально-економічних укладів, тобто утворення економічної бази для соціалізму,—зі зникненням національних відмін.

Тов. Діманштейн відповідає на це питаннн позитивно. І ця його відповідь різко розбігається з висловами з цього питання т. т. Леніна й Сталіна. Тов. Сталін на XVI з'їзді партії говорить:

„Ленін ніколи не говорив, що національні відмінні повинні зникнути, а національні умови повинні злитися в одну загальну мову в межах однієї держави, до перемоги соціалізму у всесвітньому масштабі. Ленін, навпаки, говорив щось зовсім протилежне, а саме, що „національні й державні відмінні між народами й країнами... триматимуться ще дуже й дуже довго після здійснення диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі“ (т. XVII, стор. 178) Як можна посилатись на Леніна, забуваючи про цю основну його вказівку“ (Звіт Центрального Комітету XVI з'їзду стор. 73).

І далі:

„Ми вже вступили в період соціалізму. Бо соціалістичний сектор тримає тепер у руках всі господарські підйоми всього народного господарства, хоча до збудування соціалістичного суспільства й знищення класових відмін ще далеко. І все ж. не зважаючи на це, національні мови не тільки не від-

мирають і не зливаються в єдину загальну мову, а навпаки, національні культури й національні мови розвиваються й розквітають. Чи не ясно, що теорія відмирання національних мов *у рамках однієї держави* в період розгорнутого соціалістичного будівництва, в період соціалізму в одній країні, є теорія неправильна, антимарксистська, антиленінська”.

(Звіт ЦК XVI з'їздові, стор. 81—82).

Ця неправильна, антиленінська, антимарксистська теорія, як її кваліфікує тов. Сталін, найшла прихильників і на Україні. Тов. Аржанов у своїх лекціях з національного питання на заочних курсах українознавства пише ось таке:

„Зрівняння і кінець-кінцем цілковите злиття міста й села, пролетаріату й селянства є одночасно й момент зрівняння і кінець-кінцем цілковитого злиття націй“.

(Лекція 4, стор. 5)

Помилковість цього твердження в світлі роз'яснення цього питання від тов. Сталіна на XVI з'їзді також ясна.

Небезпечна односторонність у боротьбі проти націоналізму

Примиренське ставлення до націоналістичних збочень та ухилів усередині нашої партії, до націоналістичної буржуазної ідеології в країні також небезпечно й неприпустиме, як і примиренське ставлення до правого ухилу або троцькізму. Також небезпечно та помилково в боротьбі з якимнебудь націоналістичним ухилом, скажімо, українським, забувати про великодержавний націоналістичний ухил. Така „боротьба“, така „тактика“, така „політична лінія“ сама призводить до збочень, до перекручень, до ухилів, до відходу від ленінської політики в національному питанні. Така одностороння, неповна боротьба призводить до того, що одному якомунебудь з націоналістичних ухилів дається амністія, реабілітація, виправдування. Така помилкова боротьба неминуче повинна завести самого „борця“ в болото націоналізму.

Політика нашої партії в національному питанні і у боротьбі з націоналістичними ухилами така, що, борючись, скажімо, з українським шовінізмом, не можна ніяк забувати про великодержавний шовінізм і навпаки. Цю політичну лінію визначено в постановках XII з'їзду ВКП(б), червневого пленуму ЦК та ЦКК КП(б)У 1926 р., що ґрунтуються на засадах Ленінської науки в цьому питанні. Партія твердо й рішуче здійснювала цю політику, жорстоко переборюючи та ліквідуючи обидва ці націоналістичні збочення. Вороги цієї партійної політики не раз на її адресу робили закиди, обвинувачуючи, буцім то вона, цебто партія, недостатньо провадить цю боротьбу. До того представники українського націоналістичного збочення обвинувачували партію в тому,

що вона недосить рішуче та широко бореться проти великодержавного шовінізму, а представники великодержавного націоналістичного ухилу обвинувачували партію в тому, що вона недосить рішуче та повно бореться з українським шовінізмом. Повсякденна практика та робота партії вщент розбивають це безпідставне та безгрунтовне обвинувачення.

Така наша настанова в цьому питанні. І партія не відмовиться від неї ні в якому разі, особливо нині, коли з загостренням класової боротьби помічається пожвавлення і націоналістичної ідеології, коли потреби боротьби з класовим ворогом вимагають від нас ще рішучішої боротьби з націоналістичною ідеологією.

Тому з величезним здивуванням прочитає усякий, хто добре обізнаний з принципами більшовицької національної політики та хто не думає від них відмовлятися, статтю „Національна справа й наукові робітники Києва“, надруковану в „Бюлетені київської секції наукових робітників“, в № 5, травень 1929 року.

Цю статтю вміщено як передову, і цим їй, очевидно, надається поважного значення. Автор статті — тов. Н. Миколенко.

У статті розповідається про обговорення питань національної політики та боротьби з націоналістичними ухилами на конференції київських наукових робітників. Н. Миколенко зразу ж, з першої літери своєї статті запевняє читача, що всі промовці виходили з засад XII з'їзду партії та ленінізму.

А переказ т. Миколенка про виступи делегатів цієї конференції далеко не свідчить, що ці промовці дійсно виходили з постанов XII з'їзду партії, або їх цілком поділяли. Стає незрозуміло, навіщо ж т. Миколенко запевняє нас у протилежному й у такий спосіб ошукує читача. Також дивно, чому т. Миколенко так некритично переказує зміст промов деяких делегатів, з якими ні в якому разі не може погодитись та людина, що стоїть на засадах постанов XII з'їзду партії.

При читанні статті т. Миколенка зразу ж впадає в очі, що вся вона скерована, головню, проти проявів великодержавного шовінізму. А автор цієї статті переказує тільки зміст промов делегатів конференції наукових працівників. Значить, промовці, які, як каже т. Миколенко, виходили з засад XII з'їзду, всю свою увагу скерували на боротьбу з великодержавним шовінізмом, забувши про— український. І цим самим порушено й перекручено більшовицьку політику в національному питанні. Дивно тільки, як цього не помітив т. Миколенко і як це він виправдав у своїй статті.

Справді, у статті наведено кільканадцять прикладів головоп'яцтва великодержавного шовінізму, але жадного прикладу з „художеств“ українського шовінізму. Невже ж його нема? Невже ж наукові робітники, серед яких є, сподіваємось, і комуністи, а вкупі з ними й т. Миколенко, втратили здатність вишукувати або помічати прояви українського шовінізму?

І це ще не все. Тов. Миколенко з незрозумілою „об'єктивністю“ розповідає про те, як „промовці висували на конференції про—

позицію опрацювати питання про доцільність територіального роз'єднання столиць СРСР і РСФРР, сподіваючись, що це може теж до певної міри усунути з практики чимало ототожнень РСФРР і СРСР. І ці пропозиції автор статті залишає без усякої оцінки, нібито погоджуючись з ними. Також мовчки оповідає т. Миколенко про „панрусизм“ і т. ін. Чому це все так трапилось? Чи це випадково? Ні, і сам Н. Миколенко наприкінці своєї статті повів, що це не випадково. Він проголосив таку нову теорію.

„Конференція найбільшу увагу скупчила на виявленій критиці великодержавного російського шовінізму, на методах та засобах боротьби з ним. І це цілком зрозуміло: з місцевим, українським нездоровим націоналізмом боротися легше, бо він під боком. Важче й складніше вести боротьбу з великодержавно-російським націоналізмом, що не є увесь під боком, тут посеред нас, а втім досить його й поблизу, але ще більше за межами УСРР, хоча й не „за межами досягаемости“, в другій республіці, в складовій частині СРСР, що дає змогу критикою, методами ідейної боротьби й політико-організаційними заходами на базі ленінських засад і ухвал компартії успішно боротися і з ним—великодержавним шовінізмом“

(Там само, стор. 5).

Тут ми маємо наочний випадок перекручення партійної директиви, яку визначив XII з'їзд партії, що головна небезпека—це великодержавний шовінізм. Звідси т. Миколенко робить висновок, що з українським шовінізмом легше боротися, бо він під боком. Це помилкова теорія. Н. Миколенко забуває про те, що є ще одна директива, яка ні в якому разі не суперечить першій директиві: кожний комуніст певної нації повинен боротися насамперед з націоналізмом своєї власної країни. На XII з'їзді тов. Сталін сказав про це так:

„А що хочуть сказати, коли пропонують боротися з місцевим антиросійським шовінізмом? Цим хочуть відзначити обов'язок місцевих комуністів, обов'язок не-російських комуністів боротися із своїм шовінізмом. Хіба можна заперечувати, що ухили до антиросійського шовінізму є? Адже весь з'їзд наочно переконався, що шовінізм місцевий, грузинський, башкирський та інший є, що з ним треба боротися...“ „Тільки татарські, грузинські та інші комуністи можуть боротися проти татарського, грузинського шовінізму. У цьому обов'язок не-російських комуністів“.

(Стенографічний звіт, стор. 598).

Про боротьбу з великодержавним шовінізмом тов. Сталін на тому ж з'їзді давав такі вказівки:

„Коли говорять, що на чільне місце в національному питанні треба поставити боротьбу з великоруським шовінізмом, цим хочуть відзначити обов'язок кожного російського комуніста самому боротися з російським же шовінізмом. Коли б не російські, а туркестанські або грузинські комуністи заходилися боротися з великоруським шовінізмом, то таку їхню боротьбу розцінювали б як антиросійський шовінізм. Тільки російські комуністи можуть узяти на себе завдання боротися з великоруським шовінізмом і довести цю боротьбу до кращої...“

(Там само, стор. 597—598).

Про це останнє забув Н. Миколенко. Через це він зробив величезну помилку, міркуючи однобоко, зменшив небезпеку українського шовінізму під тим гаслом, що з ним ніби легше боротись. Нам доводилось уже писати про одну хибну „теорію“, яка реабілітує великодержавний шовінізм („Правий ухил та націоналізм“: „Комуніст“, 16 червня 1929 р.). „Теорія“ Миколенко реабілітує український шовінізм. Завдання ж боротьби, боротьби беззастережної, з обома націоналістичними збоченнями вимагають від нас рішучої боротьби й з тими теоріями, що їх розвивають т.т. Іонов — Миколенко.

Проти ревізії лєнінізму в національному питанні.

(Відповідь тов. Перчику)

„С обывательскими понятиями нельзя браться за теоретические споры“.

„Бывают люди, которым хочется возразить, а что, как, почему, зачем — это им не дано“.

В. Ленин

Стаття т. Перчика наочно доводить, що і в нас є люди, які поділяють погляди т. Іонова, соромлячись або боючись про це щиро й одверто сказати. Не зробив цього й тов. Перчик, який по суті стоїть на позиціях т. Іонова, як це ми побачимо, але хоче ці позиції замаскувати, приховати. Тов. Перчик у своїй нечувано плутаній і жахливо неписьменній статті теж розвиває „теорію“, яка призводить до примиренського ставлення щодо великодержавного шовінізму, до ревізії лєнінізму в національному питанні, до перегляду й перекручення політики партії в національному питанні.

Тов. Перчик у своїй статті „Ухили в партії та національне питання“, критикуючи один погляд, що з ним він не погоджується (тепер суть цього погляду нас не цікавить), каже:

„Цей погляд є філософія того карикатурного „ортодокса“, який не хоче ані кроку вперед зроби́ти від *букви* лєнінізму і який саме тому не розуміє *суті* лєнінізму. Усяке нове для його вуха слово, хоча б це слово було логічним продовженням того, що ми знаходимо у Лєніна, є для нього „схоластика“.

⌋ („Більшовик України“ № 13, 1929 р., стор. 29).

Ця декларація тов. Перчика заслуговує на якнайпильнішу нашу увагу. Бо тут уже автор робить спробу підготувати читача до вживання „лєнінізму з Перчиком“. І тут у цій декларації нас цікавить не стільки те, що автор повстає проти букви лєнінізму, а скільки те, що він заявляє, що він хоче сказати щось нове, але таке нове, що є логічне продовження того, що знаходимо у Лєніна. Так ми собі й занотуємо, що Перчик є логічний продовжувач лєнінізму, що його буква лєнінізму вже не задоволь-

няє, що лєнінізм тепер потребує якогось нового слова, нового доповнення.

Це завдання й береться виконати т. Перчик. І якраз це „нове“ т. Перчик хоче сказати в національному питанні. Більшовики цілком слушно ставляться з величезним недовір'ям, з величезною підозрою й сумнівом до всяких спроб сказати „нове“ слово і цим „новим“ словом доповнити марксизм або лєнінізм. Бо ми пам'ятаємо досвід таких „новаторів“ як Бернштайн, який „доповнював“ Маркса або Троцького, який „доповнював“ так невдало Леніна. Більшовики вміють боротися за суть марксизму й лєнінізму, вміють боротися проти тих, хто перекручує цю суть заради його букви. Школу такої боротьби більшовикам залишив В. Ленін. Досить згадати боротьбу тов. Леніна проти соціал-шовіністів, які механічно переносили погляди Маркса на війну в епоху буржуазно-демократичних революцій на війни імперіалістичної епохи і цим виправдували свою зраду, свій шовінізм, свій патріотизм. Також було і з національним питанням. Ленін казав:

„Коли ПРС намагалися року 1896 „закріпити“ Марксів погляд *іншої епохи*, то це значило вже використання *букви* марксизму проти *духу* марксизму“.

(В. Ленін. Твори, т. XIX, стор. 104).

Але похід тов. Перчика „проти букви лєнінізму за його суть“ якраз має завданням не боротьбу за лєнінізм, а його перегляд, його ревізію. Бо лєнінізм, на думку всієї партії, ні в чому не застарів, не застарів і в національному питанні, лєнінізм не потребує таких „доповнень“, що їх намагається робити тов. Перчик.

Тов. Перчик пише:

„Національна політика партії є одна з галузей загальної її політики. Тому й боротьба проти ухилів од загальної політики партії є одночасно й боротьба проти ухилів од національної політики партії“.

Категорично заперечуємо проти цього твердження. Те, що політика партії в національному питанні є складова частина усієї політики, а тепер національно-культурне будівництво є складова частина загальносоціалістичного будівництва (про це тов. Перчик нічого не каже)— все це правда. Ухили від політики партії в національному питанні є націоналістичні збочення. Проти всіх націоналістичних збочень треба також боротися рішуче та запекло. Борючись проти всіляких ухилів у самій партії, треба одночасно боротись і проти націоналістичних ухилів— таке настановлення партії. А тов. Перчик каже:

„Боротьба проти ухилів од загальної політики партії є одночасно і боротьба проти ухилів од національної політики“.

На думку т. Перчика виходить, коли ми боре́мось, скажімо, тепер проти правого ухилу, як основного й найнебезпечнішого ухилу, то водночас цим самим ми боре́мось проти націоналістичних збочень, націоналістичних ухилів. А це не так. Борючись,

скажімо, проти правого ухилу, ми цим самим знесилюємо й націоналістичні ухили, але проти них треба боротися окремо, не приховуючи їх, не забуваючи про них. Таке завдання і стоїть перед партією у нас на Україні. Тов. Перчик тут плутає, замазує окреме завдання, і цим не допомагає нам, а перешкоджає боротьбі з націоналізмом.

Такої плутанини у статті тов. Перчика хоч одбавляй. Наведімо ще один приклад. Тов. Перчик пише:

„Що таке ухил у партії? Ухил у партії є наслідок якихось соціальних та ідеологічно ворожих нам впливів. Якщо на ту або іншу групу нашої партії впливає певна ворожа пролетаріатові соціальна класа та ідеологічна система, то які підстави ми маємо гадати, що саме в національній галузі цей вплив не відбувається? Хіба ж ті самі соціальні сили не діють і в національній галузі, як і в інших галузях політики?“

(„Більшовик України“ № 13, 1929 р., стор. 29).

Тут тов. Перчик хотів сказати може і правильну марксистську думку про те, що націоналістичні збочення в партії, як і всякі збочення, є наслідок тиснення на деякі прошарки в партії ворожих нам непманівських, куркульських та дрібнобуржуазних елементів. Але що з цього вийшло? Вийшла плутанина й неписьменна сентенція про „національну галузь“,—невміння оперувати марксистськими термінами, те, проти чого попереджав якраз В. Ленін, що з обивательськими поняттями не слід братися за теоретичні міркування. Для письменної людини незрозуміло, що визначає, наприклад, таке: „Ті самі соціальні сили діють у національній галузі, як і в інших галузях політики“.

Автор запитує, „що таке ухил в партії“, а відповідає, в наслідок чого він виникає.

І взагалі дуже „цікаві“ погляди у т. Перчика на ухил в партії:

„Справа йде про послідовні, закономірно обумовлені ухили, про цілу ідейну систему певного ухилу, про його внутрішні тенденції, а не про те, як той або інший ухильник виявляє еkleктичність в політиці і сполучає у своїй голові суперечні погляди.

(„Більшовик України“ № 13, 1929 р., стор. 20).

Хотіли б ми знати, де це є ті ухили, що не були б еkleктичні у своїх поглядах, несуперечливі у своїх думках, що були б послідовні? Таких ухилів і таких ухильників немає. Перчик їх виводить. Бо сам по собі ухил в партії—це цілкомита еkleктика, непослідовність, суперечливість. Чому? А хоч би й тому, що всякий ухил в партії сполучає в собі (еклектично, розуміється) частку партійно правильної політики з неправильною. В. І. Ленін бо казав:

„Кажучи про ухили, ми тим самим підкреслюємо, що не бачимо ще тут нічого остаточно оформленого, нічого безумовного і цілком визначеного, а лише початок такого політичного напрямку, що не може залишитися без оцінки партії“.

[Стен. X з'їзду РКП(б), стор. 281].

Тов. Сталін не раз казав у цілковитій згоді з вищенаведеними словами В. І. Леніна про ухили, наприклад:

„Ухил є ухил, є щось неоформлене. Ухил є початок помилки, і ми або дамо цій помилці розвинути, — тоді справа кепська, або ми цю помилку знищимо в основі, — і тоді безпеку ліквідуємо“.

(Сталін — „Вопросы ленинизма“. 1926, стор. 386).

І далі:

„Ухил до опортунізму ще не є опортунізм. Ми знаємо, як Ленін у свій час пояснював поняття про ухил. Ухил праворуч — це щось таке, що не сформулювалось ще в опортунізм і що можна виправити. Тому то не можна отожднювати ухил праворуч із завершеним опортунізмом“.

(Сталін — „Об индустриализации страны и о правом уклоне“, 1928, стор. 56).

Ці визначення ухилу, що йому дають т.т. Ленін та Сталін, свідчать про те, що ухили не можуть бути не еклектичні, не можуть бути послідовні, бо вони намагаються споріднити партійну лінію з чимось їй ворожим. А тов. Перчик обурюється тим, що є непослідовні еклектичні ухильники, ігнорує таких ухильників і бере на увагу тільки „закономірних, послідовних, нееклектичних“, цебто таких, яких немає в природі, або таких, які вже по суті не є ухильники, а зовсім відійшли від партії. Не слід би було т. Перчикові, який претендує на теоретичну поставу питання, давати в цьому питанні таку неприпустиму плутанину.

Але у Перчика є ще щось гірше за плутанину. Є ще те, що ми інакше й не можемо назвати, як неприпустимо неохайним і злочинним поведінням з текстом творів В. І. Леніна. З великим здивуванням читаємо в статті тов. Перчика таке місце: „Ленін в одному місці влучно сказав, що ухил може бути або в бік пролетарської диктатури, або в бік буржуазної реставрації“. Сторінку чомусь т. Перчик не наводить. Тут Перчик нав'язує думку В. І. Ленінові, що нібито Ленін сказав, та ще й „влучно“ про ухили в партії, що вони можуть бути або в бік пролетарської диктатури, або в бік буржуазної реставрації. На превеликий жаль, т. Перчик не навів жадного зразку такого чудернацького ухилу, який би ухилився в бік пролетарської диктатури або буржуазної реставрації. Нісенітність такого твердження тов. Перчика спадає одразу в очі. Це твердження належить не Ленінові, а Перчикові. Досить бути хоч трохи обізнаним з творами В. І. Леніна, щоб у цьому переконатись. Але що ж дало підставу т. Перчикові нав'язувати В. І. Ленінові таку безглузду думку? Беремо в руки твори Леніна й находимо там таке твердження:

„Дечого навчився він (Мілюков) з російської історії та від поміщиків і капіталістів, запевняючи, що однаково кронштадтські події — це прагнення утворити радянську владу без більшовиків, трішечки взяти у праворуч, трішечки з вільною торгівлею, трішечки з „учреділкою“. Послухайте першого-ліпшого меншовика, і ви все це почуєте, може, не виходячи з цієї залі. Якщо гасло

кронштадських подій є ухил трішки ліворуч— радянська влада з анархістами, породженими (події — Є. Г.) лихами, війною, демобілізацією армії,— то чому Мілюков за неї? Бо він знає, що ухил може бути або до пролетарської диктатури, або до капіталістів“.

(З промови на з'їзді транспортних робітників 7 березня 1921 р.).

Є щонебудь тут схоже з тим, що говорить т. Перчик? Нічого ніякого. Бо тут В. І. Ленін говорить про вагання, ухили дрібної буржуазії, які (вагання, ухили) можуть бути або в бік пролетаріату, або в бік буржуазії. Це досвід усіх революцій, зокрема російської. Про це говорить не раз Ленін. Це усвідомив і Мілюков, про що й говорить Ленін. А Перчик що думку Леніна перекутив навиворіт. Хто ж після цього скаже, що ми не маємо підстав говорити про „ленінізм з Перчиком“?

Наведені приклади плутанини, що бачимо їх у тов. Перчика, є результат невміння володіти марксівсько-ленінською методою, невміння відрізнити явища різних епох, брак конкретного підходу до окремих явищ і т. ін. Одним словом, всі ті недоліки, з якими, за порадою Леніна, не можна братись за теоретичні суперечки.

Яскравіше за все це виявилось у т. Перчика на такому прикладі. Автор пише:

„Помилки цих людей (автор має на увазі Розу Люксембург, Радека, Бухаріна, Пятакова — Є. Г.) у національному питанні були не випадкові для них, а цілком впливали з їхньої загальнополітичної „лівої“ ідеології. Одні й ті самі риси характеризують їхні загальнополітичні погляди та погляди у національному питанні: бажання переплигнути через певні перехідні етапи, незрозуміння, недооцінка об'єктивних умов розгортання класової боротьби, певний суб'єктивізм у політиці“.

(„Більшовик України“ № 13, 1929 р., стор. 30).

Треба глибоко вдуматись у те, що тут сказано. Тут мовиться про Р. Люксембург. Автор статті твердить, що „ліва“ політика Р. Люксембург в національному питанні обумовлена її „лівими“ (лапки авторові. — Є. Г.) поглядами у загальній політиці.

Безумовно, що це стосується періоду імперіялістичної війни (1914 — 1916 рр.). Бо якраз у цей період В. І. Ленін полемізував з Розою Люксембург у національному питанні. Треба відзначити, і ми настирливо цього вимагаємо від тов. Перчика, порівняно з ким і з чим Р. Люксембург займала ліву позицію в період імперіялістичної війни. Конкретніше: Р. Люксембург займала ліву позицію порівняно з т. Леніном і більшовиками чи порівняно з німецькою продажною шовіністичною соціал-демократією—Шайдеман, Носке, Кунов, Кавтський. Досить поставити це питання, щоб зразу ж була зрозумілою і відповідь на нього. *Р. Люксембург, вкупі з Леніном, стояла на лівому крилі II Інтернаціоналу. Р. Люксембург була лівою, порівняно з Кавтським, а не з Леніном. Водночас уся більшовицька партія, на чолі з В. І. Леніном,*

були ліві в II Інтернаціоналі. Відривати від них Р. Люксембург не можна. Що ж бачимо в тов. Перчика? Та характеристика, що він її дає лівій політиці Р. Люксембург (а ця політика була справді ліва, якщо її порівнювати з політикою II Інтернаціоналу), цілком стосується й політики В. І. Леніна, політики більшовиків у той час. Бо він, себто Перчик, ту політику характеризує так: „Бажання переплигнути через певні переходові етапи, незрозуміння, недооцінка об'єктивних умов розгортання класової боротьби, певний суб'єктивізм у політиці“. Виходить, що Р. Люксембург, борючись укупі з В. І. Леніном проти зради II Інтернаціоналу, наробила отих самих „лівих“ помилок, що про них каже тут т. Перчик. Це ж щось жахливе! Це ж меншовицька, опортуністична критика позиції видатного, славетного революціонера. Це ж усе списано з того, що меншовики, російські й німецькі, під час війни писали про Леніна, Р. Люксембург, Лібкнехта. Тов. Перчик попав у соціал-демократичне болото... І ми в цьому не винні. Ми можемо висловити йому тільки щире співчуття...

Чи були розходження поміж Р. Люксембург і В. Леніном під час війни в інших політичних питаннях, крім національного? Були. І характеристично, що в усіх цих питаннях Р. Люксембург займала позицію правішу від Леніна, з ухилом до Кавтського. Ми вже не кажемо про ті часи, коли Р. Люксембург цілком солідаризувалася з меншовиками (в питаннях стихійности і свідомости, демократії та диктатури, оцінки ролі партії й т. ін.). Досить прочитати статтю В. І. Леніна „О брошюре Юніуса“¹⁾ (В. І. Ленін. Твори, т. XIII, 1924 р.), щоб у цьому переконатися. У цій статті тов. Ленін критикує Р. Люксембург:

1) у примиренському ставленні до кавтськянства, до опортунізму —

„Ні у брошурі Юніуса (Р. Люксембург), ні в тезах не говориться ні про опортунізм, ні про кавтськянство“ (там само, стор. 436);

2) у замовчуванні зв'язку між соціал-шовінізмом та опортунізмом —

„Головною хибю брошури Юніуса і безпосереднім кроком назад, порівняно з легальним (хоч і забороненим відразу по виході) журналом „Інтернаціонал“, є замовчання про зв'язок соціал-шовінізму (автор не вживає ні цього терміну, ні менш точного — соціал-патріотизму) з опортунізмом“ (стор. 436);

3) у протиставленні програмі імперіялізму національної антиімперіялістичної програми —

„імперіялістичній війні він (Юніус—Р. Люксембург—Е. Г.) пропонує „протиставити“ національну програму. Передовій класі він пропонує повернутися лицем до минулого, а не до майбутнього“ (стор. 445).

У цій саме статті В. І. Ленін каже про Р. Люксембург:

„Вона не звільнилась цілком од „среды“ німецьких, навіть лівих соціал-демократів, які бояться розколу, які бояться договорювати до кінця революційні гасла“. (стор. 447).

¹⁾ Псевдонім Рози Люксембург.

Далі Ленін обвинувачує Р. Люксембург у спробі здійснити щось подібне до меншовицької „теорії стадій“:

«Подруге, Юніус¹ хотів, очевидно, здійснити щось навірець меншовицької, сумної пам'яті, „теорії стадій“, хотів почати проводити революційну програму з її „найзручнішого“, „популярного“, прийнятного для дрібної буржуазії кінця» (стор. 448).

В. І. Ленін критикує Р. Люксембург з більшовицького погляду, критикує її помилки соціал-демократичного та меншовицького характеру, критикує її за те, що вона недостатньо рішуче і революційно відходить од соціал-демократичної лінії і т. ін. Ленін обвинувачує Р. Люксембург у прихильності до меншовицької „теорії стадій“. Одне слово, Ленін критикує Р. Люксембург зліва, критикує її, як людину, що робить праве збочення, як це ми сказали б тепер. А тов. Перчик? А тов. Перчик критикує її як меншовик, критикує її за те, що вона буцім то вдається у суб'єктивізм, переплигує через певні етапи і т. ін. Попав хлопець пальцем у небо.

Після всього цього стане зрозуміло, що дійсно „помилки Р. Люксембург у національному питанні мали зв'язок з її загальнополітичними поглядами, але вони, помилки в національному питанні, були наслідком непереборної ще остаточно соціал-демократичної ідеології, її помилки в національному, селянському й інших питаннях були опортуністичного характеру“.² Про це не раз казав В. І. Ленін:³

„Розу Люксембург, звичайно, не можна дорівнювати до Лібманів, Юркевичів, Семковських, але той факт, що саме подібні люди вчепилися за її помилку, особливо наочно доводить, в якій вона вскочила опортунізм“.

(В. І. Ленін, Твори, т. XIX, стор. 148).

Пленум ВККІ (21 березня—6 квітня 1925 р.), що загалом оцінив усі помилки люксембургіянського типу,—про помилки Р. Люксембург у селянському питанні зазначив:

„У низці своїх творів Роза Люксембург недооцінювала ролі селянства, себто висувала селянське питання не в більшовицькому дусі, і тим самим робила низку ідейних поступок соціал-демократії“.

(3 рез. „О большевизации партии Коминтерна“).

Нам також невідомо, щоб і інші товариші, на яких посилається Перчик, себто Пятаков, Бухарін та інші, в той час, коли склались погляди їх у національному питанні і коли вони боролися в цьому питанні з Леніном, щоб вони займали „ліву“ позицію, порівняно з Леніном. А це було теж 1914—16 рр. Лівішого за Леніна у лавах II Інтернаціоналу тоді нікого не було. А тов. Перчик погляди Бухаріна і Пятакова періоду Берестейського миру, коли вони себе виявили як „ліві“, хоче перенести на період 1914—1916 рр. Гадаю, що сам Перчик не буде заперечувати, коли це ми м'яко назовемо „помилкою“.

Нас надто далеко завело б, якщо ми взялись би висвітлювати суть і значення „лівих“ поглядів у національному питанні т. т. Бухаріна і Пятакова та їхній „нігілізм“. Це окрема тема. Але всім відомо, що В. І. Ленін погляди Пятакова в національному питанні визначав 1916 р. як „імперіялістичний економізм“. В. І. Ленін про Пятакова казав в 1916 р., що „він марксизм перекрутив на „економізм“, а політику перетворив на переспів промов „істинно-руських шовіністів“.

(Ленін, том XIII, стор. 864—„О карикатуре на марксизм и об империалистическом экономизме“),

Мабуть і сам Перчик „економізм“ 1897—1902 рр. не назве лівим збоченням у марксизмі. А коли йому впало в голову назвати „лівим“ ухилом „імперіялістичний економізм“, то хай він сам відповідає за це „нове“ слово.

Пятаков під час імперіялістичної війни не був „лівіший“ за Леніна. Значить, не його „ультралівизною“ визначались його погляди в національному питанні.

Може під час Лютневої революції т. Пятаков „полівішав“? Аж ніяк. Навпаки, нам відомо, що Пятаков саме після Лютневої революції, напередодні квітневої всеросійської партійної конференції, займав одверто праву, опортуністичну позицію, порівняно з тією політичною лінією, що її репрезентував В. І. Ленін і що була словлена у славетних квітневих ленінських тезах. Усій партії відомо, окрім, очевиднож, т. Перчика, що Пятаков різко й рішуче виступав проти цих ленінських тез, критикував і спростовував їх опортуністично. Нагадаємо тов. Перчикові про виступ тов. Пятакова на загальному зібранні київської партійної організації 28 (15) квітня 1917 року, де обговорювалось питання про всеросійську партійну конференцію та про вибори делегатів на цю конференцію. Т. Пятаков говорив там:

„У нашій платформі виразно сказано, що ми тепер не йдемо до соціалізму, а тов. Ленін закликає до захоплення влади (який жах!—Є. Г.). Ленін все таки проти Установчих зборів, але нам зрозуміло, що тепер можуть бути тільки Установчі збори, а не республіка рад робітничих, солдатських і наймитських депутатів“.

(„1917 год на Киевщине“. Київський Істпарт, стор. 37, 1928 р.).

Ну як подобається вам, т. Перчик, ця „ліва“ позиція т. Пятакова, яка, на ваш погляд, визначила і „лівизну“ Пятакова в національному питанні? Через кілька днів після цього Пятаков, знову таки на загальному зібранні київської парторганізації, говорив про ленінські квітневі тези:

„В тезах говориться про передачу влади радам робітничих і солдатських депутатів, себто про диктатуру пролетаріату, яка неможлива за капіталізмом. Крім того, сам Ленін говорив про неможливість заводити соціалізм шматочками“.

(Там само, стор. 44).

Оце так „ліва“ позиція Пятакова (усій партії вона відома, як каменівська, себто меншовицько-опортуністична), яка, на думку Перчика, визначила його „ліву“ позицію у національному питанні. Цілком з цим погоджуємось, що меншовицька позиція Пятакова у загальнополітичних питаннях (заперечення квітневих тез В. І. Леніна) мала певний зв'язок з його поглядами в національному питанні. Бо також відомо усій партії, що Пятаков на квітневій партконференції виступав проти В. І. Леніна і в національному питанні, заперечуючи право націй на самовизначення. Також відомо, що на тій же самій партійній конференції т. Ленін, критикуючи погляди т. Пятакова в національному питанні, на адресу його сказав:

„Ми бачимо тут низку софізмів, що призводять до відмовлення од марксизму“. „Якщо Фінляндія, якщо Польща, Україна відокремляться від Росії, в цьому нічого поганого немає. Що тут поганого? Хто це скаже, той шовініст. *Треба збожеволіти, щоб провадити далі політику царя Миколи*“.

(Ленін. Твори, вид. II, т. XX, стор. 277, 1927 р.).

В. І. Ленін „ліву“ позицію Пятакова в національному питанні кваліфікує як політику царя Миколи, а т. Перчик з якихось чуждернацьких мотивів цю позицію кваліфікує справді лівою (без лапок). І знов таки цю позицію Пятакова в національному питанні т. Перчик з'ясовує тим, що Пятаков був лівим у питаннях загальної політики, що —

„Ті самі риси характеризують їхні загально-політичні погляди та погляди у національному питанні: бажання переплигнути через певні переходові етапи, нерозуміння, недооцінка об'єктивних умов розгортання клясової боротьби, певний суб'єктивізм у політиці“.

Ми вже бачили, що це за „переплигування“, „нерозуміння“, „суб'єктивізм“ були у Пятакова. Тов. Перчикові подобається чомусь хвостизм, опортунізм Пятакова величати „лівою“ ідеологією. І тут Перчик наплутав неприпустимо. Ця плутанина призвела Перчика до реабілітації пятаківського опортунізму, що має ось такі перли „лівої“ політики в національному питанні. В 1917 році в червні Пятаков казав таке:

„Ми підтримуємо українців в їхніх протестах проти всіляких обіжних заборон уряду, на зразок заборони українського воєнного з'їзду. Але взагалі підтримувати українців нам не доводиться, бо пролетаріатові цей рух невідгідний. Росія без української цукрової промисловості не може існувати, це саме можна сказати про вугілля (Донбас), хліб (чорноземна смуга) і т. ін. Ці галузі виробництва щільно зв'язані з рештою промисловості Росії. При тому Україна не є особливою господарською країною, бо вона не має банкових центрів, як Фінляндія. Якщо Україна відокремиться митним муром від решти Росії, то промисловість Харківської, Чернігівської, Полтавської та інших губернь, що має ще кустарний характер, успішно конкуруватиме з відсталою місцевою фабрично-заводською промисловістю (доти, звичайно, доки вона поступить наперед), що є кроком назад і для пролетаріату вельми небажане. В цьому русі можна вбачати і боротьбу національної буржуазії проти елементів соціальної революції; вона намагається національними путями зв'язати революційний рух і повернути назад колесо історії. Це рух проти соціальної революції, бо в 1905 році, коли вона була ще не така близька, національний

рух не був таким дужим. Перед нами два завдання: протестувати проти заходів уряду і, зокрема, Керенського, з одного боку, та боротись із шовіністичними прагненнями українців—з другого“.

(„1917 год на Киевщине“, стор. 104).

Такі погляди Пятакова відповідали його позиції з національному питанні, що він її посідав на квітневій партійній конференції. Цю ж саму політику т. Ленін називав політикою Миколи II. Модернізуючи нашу політичну термінологію, можна сказати, що це чистісінька мадоналдівщина: збереження Державної єдності імперіялістичної країни. Охота ж була т. Перчикові політику державної єдності Російської імперії в добу Керенського величати „лівою“ політикою.

Перчик далі пише:

„А правий ухил спостерігається (яка ніжність стилю! — Є. Г.) не тільки у комуністів пригноблених націй, а й у комуністів націй великодержавних“.

Всякий, хто прочитає це місце у статті т. Перчика, запитає: про комуністів яких країн іде тут мова: про комуністів радянських, капіталістичних чи колоніальних країн? З дальшого тексту видно, що автор каже про комуністів радянських країн, про комуністів республік, що входять до складу СРСР. Де ж тоді тов. Перчик взяв, в умовах СРСР, пригноблені та великодержавні нації?

Всякий, хто прочитав або прочитає статтю т. Перчика, матиме уявлення, що автор говорить про ухили в партії й національне питання не взагалі, не абстрактно, а конкретно, про ВКП(б), про КП(б)У, про великодержавний російський шовінізм, про український націоналізм і т. ін. Воно справді так є. Ця тема т. Перчика зацікавила, очевидно, у зв'язку з боротьбою, що ми її провадимо проти націоналістичних ухилів, у зв'язку із загостренням класової боротьби взагалі і на ідеологічному фронті зокрема. Стаття т. Перчика, очевидно, повинна мати суто практично-політичний характер, щоб допомогти партії у боротьбі проти всіляких ухилів, в тому числі й проти націоналістичних. Інакше стаття не мала б ніякого значення, особливо актуально-політичного. Так ми й будемо думати про значення його статті.

Суть статті тов. Перчика складають два такі основні, на його думку, твердження: перше —

„Як же ми маємо розв'язати висунуте питання? Проблему цю розв'язати дуже легко, якщо базуватись на Леніновій методології щодо національного питання. Справа в тому, що в усіх наведених поглядах немає основної риси Ленінового підходу до національного питання: рішуче відрізнати нації пригноблені від націй гнобительських, великодержавних“.

Навівши відповідну цитату з промови т. Леніна на II конгресі Комінтерну, тов. Перчик веде далі:

„Отже, і до питання, що ми його розв'язуємо, не можна підходити інакше: інакше бо відбуваються ухили в національному питанні у комуністів великодержавної нації і у комуністів нації пригнобленої“.

Стже, за думкою тов. Перчика виходить, щоб розв'язати питання, що таке великодержавний російський шовінізм—правий чи лівий ухил, і що таке український націоналізм—правий чи лівий ухил,—то треба якусь із націй, до якої належать ці ухильники, назвати великодержавною або пригнобленою нацією. І т. Перчик має ще... сміливість посилатися на Леніна й завіряти, що він, Перчик, діє згідно з Ленінською методологією. Невже т. Перчик втратив усяку здібність зрозуміти, що Ленін поділяв нації на гнобительські та пригноблені, маючи на увазі імперіалістичні країни й колоніальні народи. Приписувати Ленінові думку, що буди́м то Ленін поділяв нації СРСР на великодержавні та пригноблені—це значить грубо ревізувати ленінізм, перекручувати його, глузувати з нього. Але ж чи припустимо це, тов. Перчик?!

От, знов, удруге ми бачимо думку тов. Перчика про те, що в СРСР є пригноблені та гнобительські нації. Тов. Перчик, будь ласка, скажіть, це правий чи лівий ухил? Це послідовний чи еклектичний ухил? Чи може це „нове“ слово, що про нього ви говорите на початку вашої статті? Ми з обуренням відкидаємо це „нове“ слово.

Друга основна думка у статті т. Перчика така:

„У комуністів великодержавної нації так правий, як і лівий ухил є водночас великодержавницький ухил у національному питанні; у комуністів націй пригнобленої правий ухил є місцевий націоналістичний ухил, тим часом як лівий ухил є великодержавницький“.

Втретє Перчик повторює жакливу псмилкоу думку про великодержавні та гнобительські нації. Чому це трапиться з тов. Перчиком такий неприпустимий „гріх“? А тому, що він узявся висвітлювати теоретичні й політичні питання і підійшов до них з обивательськими поняттями. Чув Перчик дзвін—та не знає, де він. Чув Перчик, що є великодержавний ухил,—значить і є великодержавна нація, чув Перчик десь, що є націоналістичні ухили, значить—це ухили пригнобленої нації.

Ми рішуче відмовляємося від неприпустимої ворожої, не нашої, перчиківської термінології про „великодержавні“ та „пригноблені“ нації, коли це стосується СРСР.

Тов. Перчик визнає, що правий і „лівий“ ухили у комуністів колишньої (це слово т. Перчику не до вподоби) великодержавної нації завжди є великодержавницький ухил. Цим самим він визнав, що такі „ліві“ у національному питанні, як Пятаков та Бухарін—великодержавні ухильники. Але тов. Перчик не відповідає на запитання: великодержавний ухил—це „лівий“ чи правий ухил? Тов. Перчик визнав, що у комуністів колишньої пригнобленої нації (слова „колишньої“ Перчик не вживає) правий ухил є місцевий націоналістичний ухил, тим часом як лівий ухил є великодержавницький. І тут т. Перчик не підійшов до справи з того боку, з якого треба було підійти. Хвильовізм, як націоналістичний ухил, це, безумовно, ідеологія правого гатунку. А чи відомо т. Перчикові, що у хвильовістських поглядах було багато тро-

цькістьських елементів? А чи відомо т. Перчикові, що Турянський, український націоналіст, ідеолог розламавства є троцькіст? За „теорією“ т. Перчика вони повинні були б бути великодержавниками. Нікуди теорія т. Перчика не годиться. Бо вона не відповідає фактам. Що ж, Перчик може сказати—„то гірше для фактів“, але від цього його „теорія“ не стане правильною. А все це трапилось з Перчиком через те, що він, поперше, не хоче визнати основного настановлення партії про те, що великодержавний ухил—головна небезпека у переведенні національної політики пролетаріату. Через це він намагається великодержавний шовінізм, великодержавний ухил у КП(б)У [а т. Перчик не буде заперечувати, що такий ухил є не тільки в Москві, а і в КП(б)У] звести до лівого збочення. А коли великодержавний ухил в КП(б)У це прояв „лівого“ збочення, то й нічого з ним вовтузитись—шпар увесь огонь по українському націоналістичному збоченню, бо це ж правий ухил, бо основна тепер небезпека і загроза є правий ухил. Ось до якої ревізії лєнінізму й політики партії в націпитанні дійшов т. Перчик¹⁾.

Нещастя т. Перчика ще й у тому, що він дійсно переконаний, що у природі є „лівий“ ухил, різко відмежований од правого ухилу. Тов Перчик у своїй статті так прямо і пише:

„Правим ухилом ми звемо ухил від Ленінової політики в бік до опортунізму, до примирення класових інтересів і до плентання у хвості мас. Лівим ухилом (без лапок.—С. Г.) ми звемо ухил од Ленінової політики в бік до анархо-синдикалізму, недооцінки переходових етапів і відриву від мас“.

З цього настановлення т. Перчика виходить, що „лівий“ ухил не є опортуністичний ухил, що це також не є плентання у хвості мас, а відрив од мас, який відрив, очевидно, трапляється через те, що „ліві“, через свою надзвичайну революційність, забігають далеко вперед. Це—поперше. Подруге, Перчик каже: „Правий ухил—це ухил (!) до плентання (!) у хвості мас (!)“. Тільки ухил до плентання—чи саме вже плентання?—скажіть, т. Перчик! Тепер подумайте тільки, що виходить у т. Перчика: плентаючись у

¹⁾ Характеристичне те, що з такою ж теорією в комуністичній партії Польщі виступив тов. Спис. У статті під назвою „Націоналістичний опортунізм і боротьба з правим ухилом“, надрукованій в теоретичному органі цієї партії „Новий Пшегльонд“ № 1, 1930 р., тов. Спис пише: „За основну й вирішальну рису націонал-нігілістичного ухилу серед комуністів-поляків треба визнати націонал-опортунізм, як результат непосредного і стихійного тиску польського націоналізму.—це типовий правий опортунізм. Навпаки, в небагатьох але завжди можливих, випадках недооцінення національного питання від комуністів-українців, білорусів, німців або євреїв—центр ваги в боротьбі проти цього ухилу треба перенести на його ультраліві корні з усіма наслідками“. Як бачить читач, цю теорію створив тов. Перчик, а переніс на ґрунт імперіалістичної Польщі тов. Спис. Виходить навіть, що тов. Спис „списав“ цю теорію у тов. Перчика. Але і в умовах імперіалістичної Польщі ця теорія так само неправильна, помилкова і шкідлива, бо зменшує небезпеку націоналістичних ухилів і цим заважає боротися з ними. Щоб подолати ворога, треба бачити його таким, яким він справді є, і там, де він є. А ці теорії якраз цього й не роблять.

хвості мас (а Перчик каже, що тільки ухиляючись до цього ялентання), праві ухильники доходять до примирення клясових інтересів і до опортунізму. Виходить, що соціальне коріння опортунізму та правого ухилу глибоко входить у самі маси. Опортуністи, соціал-демократи, зрадники завжди виправдували свою запродажність буржуазії відсталістю, консервативністю, реакційністю мас. А тепер т. Перчик став на ці самі позиції. Згадайте тільки, як Ленін нещадно плямував та жорстоко викривав таке виправдування опортунізму. Перчик усе перевертає догори дном. Відмежовуючи так „лівий“ ухил од „правого“, т. Перчик не каже,— чи є ухил в бік анархо-синдикалізму опортуністичний? Так чи ні? На нашу думку, лівий ухил, як і правий, є ухил в бік опортунізму, і коріння цих ухилів є в буржуазних та дрібнобуржуазних клясах нашого суспільства, а не в масах, як це думає т. Перчик. Анархо-синдикалізм, також як і „лівий“ ухил, це також є опортуністичні течії. Ленін свого часу говорив про анархо-синдикалістів епохи імперіалістичної війни таке:

„Натуральне „доповнення“ опортунізму—так само буржуазне й вороже пролетарському, себто марксистському поглядові, анархо-синдикалістська течія виявила себе не менше самовдоволенням повторенням гасел шовінізму під час телерішньої кризи“.

(Твори, т. XVII, видання II, 1929 р., стор. 65).

Перчик каже, що правий ухил—це ухил до опортунізму, а „лівий“ ухил—це ухил до анархо-синдикалізму. Дивно ж тоді—чому ні разу ні партія, ні Комінтерн не кваліфікували ні троцькізм, ні опозиційний бльок, ні німецьких „ультралівих“—анархо-синдикалістичним ухилом, а навпаки, кваліфікували їх як соціал-демократичний ухил.

Тов. Перчик забув, що „лівий“ ухил партія на своїй XV конференції кваліфікувала як соціал-демократичний ухил. Тов. Перчик забув про те, що „коли людей, які не позбулися ще троцькістських тенденцій, називають „лівими“, то це треба розуміти іронічно“ (Сталін).

Треба ще розглянути одну софістику т. Перчика, що в умовах УСРР допомагає йому реабілітувати великодержавний ухил. Тов. Перчик так міркує, що правий ухил—це примиренське ставлення до буржуазії своєї власної країни, так само як і всякий націоналістичний ухил скочується до оборони інтересів буржуазії своєї власної нації. Великодержавний націоналістичний ухил у Росії, скажімо, це правий ухил, бо він фактично скочується до оборони інтересів російської буржуазії. Те ж саме треба сказати про український націоналістичний ухил, що це правий ухил, бо він також фактично скочується до оборони інтересів української буржуазії. Але великодержавний ухил, скажімо, в КП(б)У—він же не скочується до оборони інтересів української буржуазії, а, навпаки, допомагає з нею боротись, борючись проти українського націоналістичного ухилу. Тут т. Перчик забуває про те,

що великодержавний націоналістичний ухил має велике коріння і на Україні серед російського міщанства, зрусифікованого міщанства, в лавах інтелігенції, зв'язаної з цим міщанством, а звідси і в деяких тонких прошарках партії. Про це постанови партії не раз зазначали. І про це забувати ніяк не можна. І великодержавний націоналістичний ухил, і український, вони територіяльно не розірвані, вони є у нашій партії, коріння їх є і на Україні.

Тому й боротьба проти них не має бути розірвана, послаблена, особливо тепер, із загостренням клясової боротьби в нашій країні.

А т. Перчик міркує якось схематично і навіть фаталістично. Перчик пише:

„Лівий ухил, що характеризується недооцінкою переходових етапів, має і в національному питанні скочуватись до недооцінки *переходових гасел* (?). І тим самим об'єктивно він подає руку великодержавству“.

Тут т. Перчик визнає: 1) політику партії в національному та селянському питанні лише за переходові гасла; 2) „лівий“ ухил недооцінює цих переходових гасел; 3) правий ухил в КП(б)У не може бути великодержавницьким ухилом; 4) „лівий“ ухил тільки об'єктивно є великодержавницький, бо він недооцінює „переходові гасла“ партії в національному питанні. І через те, що Перчик не усвідомив собі справжньої природи ухилів у партії, змісту їх, форми, їхніх соціальних коренів, через те, що він їх так *абсолютно* відокремив один від одного — у нього вийшла така дика „теорія“. Невже правий ухильник в нашій партії, який в усіх питаннях партійної політики і тактики поділяє погляди правих, не може бути великодержавним шовіністом, виступати проти політики партії в національному питанні, проти українізації, проти української пролетарської культури і т. ін.? Може. Кому він буде помагати, зриваючи політику партії в національному питанні? Українській і російській буржуазії.

Інтереси якої соціальної кляси він, цей правий, відбиватиме, боронячи позиції великодержавного націоналізму? Інтереси російської дрібної буржуазії на Україні.

Невже „лівий“ ухильник у нашій партії, який у питаннях партійної політики поділяє погляди троцькізму, не може бути українським націоналістом, виступати проти політики партії в національному питанні, борючись проти неї, силкуючись її скерувати в бік націоналістичної ідеології? Може. Кому він буде допомагати, зриваючи національну політику партії, пролетаріату, радвлади? Буржуазії російській та українській. Інтереси якої соціальної кляси він, цей „лівий“, відбиває? Української буржуазії. Висловлюючись словами т. Перчика, скажемо, що це справді можна довести історично й теоретично.

Щоб відповісти на запитання—чи може бути правий чи „лівий“ ухильник великодержавно-російським шовіністом—треба все таки добре уявити собі, що таке є великодержавно-російський націона-

лісгичний ухил. А це питання т. Перчик обходить, як кіт гарячу кашу. ЦК КП(б)У у своїй відомій заяві до Виконкому Комінтерну так схарактеризував великодержавний шовінізм:

„5. Ми маємо на Україні насамперед посилення російського шовінізму. Коріння російського шовінізму, не зважаючи на економічну експропріацію класів і груп, що є його основною підпорою (велика буржуазія, поміщики, вища військова й цивільна бюрократія), ще глибоко лежать у товщі російського міського міщанства (буржуазії) та в інтелігентсько-спеціальному прошаруванні, при чому російський шовінізм на Україні має широку підтримку в масах російського міщанства на Україні. Зокрема, шовіністично настроєні робітники нашого радянського апарату тисячами ниток зв'язані з такими ж саме робітниками, що обслуговують союзні апарати. Такі робітники до цього часу, всупереч політиці й лінії партії, часто-густо потрібну для зміцнення радянської влади централізацію намагаються використати на боротьбу проти економічного й культурного розвитку національних республік.“

Заслугує на нашу найпильнішу увагу й та характеристика, що її дав великодержавному шовінізмові Виконком Комінтерну у серпні 1927 року:

„Великоросійський великодержавний шовінізм на Україні, що має коріння у передреволюційному гнобленні від царської Росії українських робітників і селян, їхньої мови й культури, сьогодні підробляючись під радянський зразок, через зміновіхвіство, у формі „зміцнення“ Союзу Радянських Республік, намагається звести будівництво Української Соціалістичної Республіки до ролі провінції, знищити її самостійне значення в Союзі Республік і зробити фактично панівною в ній великоросійську культуру. Ці погляди у певний спосіб впливають на частину робітників і на окремі групи членів партії. Великоросійський національний ухил в КП(б)У є в ігноруванні чи в недооцінюванні національного питання на Україні у зменшенні значення Української Республіки в СРСР, у тлумаченні утворення СРСР, як фактичної ліквідації національних республік, у проповідуванні неутрального ставлення партії до розвитку української культури в її трактуванні, як відсталого, селянської, протиставлячи її великоросійській „пролетарській“ культурі, у прагненні за всяку ціну зберегти перевагу великоросійської мови у внутрішньому державному та громадському житті України, у фактичному небажанні провадити українізацію, у поширенні шовіністичних великодержавних поглядів про ступінь українізації й незрозумілість „галицької“ мови, у намаганні не провадити політики українізації в містах та серед пролетаріату, обмеживши її тільки селом, та у намаганні змалювати перекручування у процесі здійснення українізації, як систему порушення прав національних меншостей (росіян, євреїв). Ці настрої іноді у формі оборони національних меншостей позначаються навіть серед окремих партійних робітників. Цей російський націоналістичний ухил на Україні є найнебезпечніша загроза зриву союзу робітників і селян України та всього соціалістичного будівництва на Україні. КП(б)У успішно перемогла цей ухил і надалі повинна провадити проти нього рішучу й нещадну боротьбу“.“

Про що свідчать і яку думку потверджують наведені витяги з постанов ЦК КП(б)У та Комінтерну? Про те, що великодержавний російський націоналістичний ухил є й на Україні й має тут своє соціальне коріння. Це поперше. Подруге—це не є щось таке, подібне до „вітряної віспи“, або, як каже Перчик, „недооцінка переходових гасел партії“, а це є серйозний, небезпечний ухил у бік політики імперіалістичної російської буржуазії. А значить, великодержавно-націоналістично-російський ухил на

Україні не є властивість та монополія „лівих“ ухильників. З цього всього виходить, що цілком нормально, коли правий ухильник у національному питанні виявляє себе як великодержавно-російський ухильник. Бо й той (правий) і другий (великодержавний) ухил на Україні є ухил в бік опортунізму, в бік оборони інтересів буржуазії, у бік переродження. А тов. Перчик якраз всього цього не розуміє.

У Перчика є ще одна невдала спроба великодержавний шовінізм розрізнити на великодержавний шовінізм „правих“ та великодержавний шовінізм „лівих“. Якщо перший з них це — „агресивний шовінізм“, то другий — „нігілізм“ у національному питанні. Це жалюгідна спроба. Було б цікаво, коли б т. Перчик узяв такого великодержавного троцькіста, як Ваганян, і сказав би — це „нігіліст“ чи агресивник. Не знаємо, як думає т. Перчик, а ми вважаємо, що хоча він був „лівим“, але він був агресивним великодержавним шовіністом, бо він боровся проти розвитку радянських культур національних республік заради перемоги російської культури, він розпалював теорію боротьби двох культур.

Про всіх цих „нігілістів“ можна сказати те, що свого часу К. Маркс сказав про Ляфарга:

„Англіїці дуже сміялися, коли я свою промову почав з того, що наш друг Ляфарг та інші, скасувавши національність, звертаються до нас французькою, тобто незрозумілою для 9/10 зборів мовою. Далі я натякнув, що Ляфарг, сам того не усвідомлюючи, розуміє під запереченням національностей поглинення їх зразковою французькою нацією“.

(Лист Маркса до Енгельса 20 червня 1866 р.).

Про цих же таки „нігілістів“ тов. Ленін на VIII з'їзді партії сказав:

„Пошкрепти якогось комуніста — і побачиш великоросійського шовініста“.
(Стенограма, стор. 91).

Чи не до такої категорії „нігілістів“ належить і сам т. Перчик? Суть справи потребує серйозно викрити суть, соціальне коріння клясової природи націоналістичних ухилів. Великодержавний російський і український націоналістичний ухил у відношенні один до одного не можна поділити на правий і на лівий. Однак, це не виключає того, а навіть передбачає, що у певній конкретній політичній обстанові націоналістичні ухили можуть вбиратися в тріскучі ультрареволюційні, порожньодзвінкі ліві фрази, залишаючись завжди суттю своєю опортуністичними, дрібнобуржуазними ухилами. Тут повторюється те саме, що і в галузі загальнополітичних ухилів од партійної політики, коли опортуністичні ухили нерідко прикриваються „лівою“ фразеологією (яскравий приклад — троцькізм). Таких обставин ігнорувати аж ніяк не можна. Бо це ігнорування призводить до неправильних теоретичних концепцій, до неправильного визначення полі-

тичних завдань у боротьбі партії з націоналістичними ухилами. Особливо різко і переконливо ці обставини висунув і обгрунтував тов. Попов (Н. Н.) у відомій своїй статті „Національна політика партії в період соціалістической реконструкції“ („Правда“, 31 жовтня 1929 р.). У цій статті тов Попов пише:

„Не можна стогосити національні ухили від партійної лінії за праві взагалі, і на цьому поставити крапку. Треба брати ці ухили в конкретних умовах часу й місця“.

Тов. Попов, виступаючи проти оригінальних теорій товаришів, що намагаються великодержавно-російський націоналістичний ухил показати як лівий (т.т. Перчик, Аржанов, Рохкін та інші), а український—як правий, і навпаки (Десняк, Гаврилук), маючи на оці ті явища й виступи, які були на Україні, зокрема, в осередку Українського Інституту Марксизму-Ленінізму, і називаючи ці спроби „брутальним знущанням з ленінізму“ — виступив також і проти тих спрощених схем, що, називаючи всякі націоналістичні ухили правими і на цьому ставлячи крапку, не продовжували й не поглиблювали далі аналізу. В справі цього питання тов. Попов писав:

„Викриваючи цю політичну спекуляцію, деякі товариші на Україні ж таки виступили із твердженням, що за праві треба вважати обидва націоналістичні ухили: і російський і український. Якщо товариші хотіли цим сказати, що всякі ухили від комунізму це дрібнобуржуазні, опортуністичні, а тому й праві, то це, звичайно, правильно. „Лівий“ троцькістський ухил уже давно партія і Комінтерн визнали по суті за соціал-демократичний. Вживання термінології „правий“, „лівий“ у відношенні до опортуністичних ухилів од комунізму має рацію лише такою мірою, якою в одних випадках опортунізм виступає неприкрито, а в інших маскується *лівими фразами*. Якщо за такого роду цілком природного засновку ми обмежимося тим, що оголосимо великодержавний російський і націоналістичний місцевий ухили за праві взагалі, не зважаючи на жадні конкретні умови часу й місця, то притупиться чуйність і увага партії до обох цих ухилів тоді, коли вони виступатимуть не з одвертим опортуністичним забралом, а прикриваючись лівою фразеологією“.

(Там само).

Всі ці товариші (Іонов, Перчик та інші), поділивши націоналістичні ухили на правий і лівий і не зрозумівши всієї умовності і відносності поняття „лівий“, саме і штовхають партію на шлях примиренства до цих ухилів, на шлях притуплення чуйності і уваги партії в боротьбі з націоналістичними ухилами. Не можна не погодитися і з таким, цілком правильним, твердженням Попова:

„За теперішніх умов і великодержавний, і місцевий націоналізм. бо він проходить в ряди партії, виступає здебільша в душі *одвертою опортунізмом* (проти темпу індустріалізації взагалі і зокрема в національних республіках, на оборону буржуазно-шовіністичних елементів в держпараті, націоналістичної інтелігенції, куркульства і т. ін.). Проте, поруч цього існують вияви *лівих ухилів і лівих закидів* у національній політиці, краще сказати, відміні правого ухилу, що прикривається лівими фразами. Ця відмінність може прикривати і великодержавний шовінізм, і місцевий націоналізм. В першому випадку (коли великодержавний шовінізм виступає під оболонкою недо-

оцінення національного питання), ця відмінність звичайно обгрунтовується тим, що національні республіки себе ніби пережили, що інтереси соціалістичного будівництва потребують їхньої ліквідації, що розвиток національних культур не російських народів—реакційна справа. У другому випадку ми теж можемо почути дуже ліві фрази про те, що перероджена партія не може провадити правильної національної політики, що вона продовжує колоніальну політику, перешкоджає індустріялізації окраїн і т. ін.“

(Там: само).

Отже, ленінське гасло—на два фронти в боротьбі з ухилами—в застосуванні до націоналістичних ухилів так конкретизується: 1) боротьба на два фронти—проти великодержавного російського націоналістичного ухилу і проти місцевого націоналістичного ухилу 2) боротьба на два фронти—проти одверто опортуністичного; націоналістичного ухилу (чи то буде великодержавний, чи український, білоруський, грузинський, татарський і т. ін.) і проти націоналістичного ухилу, що прикривається лівою фразою, але по суті—опортуністичного правого. Така постава питання справді озброює партію в боротьбі з націоналістичними ухилами і не притуплює її чуйности щодо цих ухилів. Але така постава, повторюємо, нічого спільного не має з тими теоріями, автором яких є товариші Іонов, Перчик та інші.

Тов. Перчик обіцяв сказати „нове“ слово, а дав соціал-демократичну критику поглядів Р. Люксембург, виправдання правоопортуністичних поглядів Пятакова, визнав існування пригноблених і гнобительських націй в СРСР, дав плутану теорію націоналістичних ухилів, чим фактично прислужився до ревізії основних засад політики партії в національним питанні.

А ми рішуче проти таких „нових“ слів, ми проти ревізії ленінізму, ми проти „ленінізму з Перчиком“.

За ленінізм! Проти кавтськіянства!

(Відповідь т. Бореву).

Основне й головне в моєму виступі („Більшовик України“, № 5, 1931 р.) проти помилок т. Борева—обвинувачення його в тому, що його першу працю „Теорія нації та національна програма австрійської школи“ (Держвидав 1930 р.) написано під ідейним впливом Кавтського. Там же я зазначив, що настав час серйозно поставити питання про Кавтського, особливо про його теорію національного питання. З цією метою я виступив проти помилок т. Борева *кавтськіянського характеру*. Ні тоді, ні тепер у своїй статті т. Боров не заперечує, що *такого саме характеру* помилки у нього є. Він лише тоді й тепер нахваляється коли-небудь їх викрити. Будемо чекати.

Що ж робить тепер т. Боров? Людину, що викрила його, Борева, *кавтськіянські помилки*, які визнав і сам т. Боров, він у свою чергу обвинувачує в тому, що „досить дивними „способами“

використання цитат“ висунув проти мене ряд явно надуманих закидів, заслоняючи суть справжніх помилок, утруднюючи боротьбу проти них і неправильно орієнтуючи читача, „що ця критика побудована за всіма правилами формально-логічного, а не матеріялістично-діалектичного мислення“ й, нарешті, що ця „критика не більшовицька“, і щоб ще було міцніш і налякати мене— т. Боров кричить—„у тебе „лівацький“ заскок“. Поперше, не страшно, не налякаєте! Подруге, це відомий засіб, маневр—про свої помилки пробурмотіти десь на останніх сторінках кілька слів, а людину, що сміливо викриває ці помилки, трахнути по голові. Потрете, людина, що перебуває *під ідейним впливом Кавтського*, навряд чи здатна виявити, де більшовицька, а де не більшовицька критика. Однак, ця „не більшовицька“ критика примусила т. Борева визнати *свої кавтськіянські помилки*. Не зробив же він цього до цієї критики! Значить, вона, ця критика, не така вже погана. А на мою думку, навіть, навпаки. Зокрема, я її провадитиму далі, боротимусь нещадно проти кавтськіянства, боротимусь за лєнінізм!

Робитиму це й зараз, у цій статті. А як же інакше може бути? Може, ви, тов. Боров, порадите не робити цього? Не критикувати один одного? Порадите жити лагідно, за формулою „не чіпай мене, а я тебе“? На таку пораду я не пристану! Не пристану тому, що я мушу нещадно боротись, беззастережно викривати перед усією партією твердження, що СВУ, буцім то, була попутником у національно-культурному будівництві, цебто попутником пролетарської революції. Ви запитаете, хто, де й коли це твердив? Ви, т. Боров! Дійсно, ще за рік до мого виступу, на сторінках „Комсомольця України“ (1930 р., № 78, 5 квітня) в „заочному курсі нацпитання“ ви, тов. Боров, писали:

„Тому з заостренням клясової боротьби в країні ці попутники передаються до табору контрреволюції, силкуються зовні напасти на нас (інтервенціоністські пляни СВУ), наколи не пощастило підірвати нас всередині“ (курсив мій.—Є. Г.).

Будемо тепер знати, що „попутники“ Єфремов, Ніковський, Старицька, Чехівський та інші перейшли з табору попутників до табору контрреволюції! Ви, т. Боров, вважаєте цю свою думку за таку геніяльну, що насмілилися вдруге її оголосити, на цей раз на сторінках „Більшовика України“, розраховуючи на наївність читача, критики, нехтуючи *авторитетом* партійного журналу. Перед цим ви, т. Боров, докоряєте мені, що „мені ця цитата мусить бути відома“. Цей докір цілком приймаю й визнаю свою вину, що ще рік тому не викрив це нечувано-безглузде твердження.

Чи нове це твердження, що кадри СВУ були, буцім то, попутниками радянської влади в національно культурному будівництві? Ні, не нове. Воно, це твердження, однаково властиве і великодержавному шовінізмові й українському націоналізмові. Бо це ж

не хто інший, як великодержавні шовіністи обвинувачували КП(б)У, її ЦК, в тому, що політика партії в національному питанні мала призвести і призвела до... СВУ. Бо це ж не хто інший, як ці великодержавні шовіністи, обвинувачували партію в тому, що вона по-примиренському ставиться до націонал-демократичних елементів. Ваше твердження, т. Боров, про те, що СВУ була попутником в нацкультбудівництві, живить і підтримує цю великодержавницьку концепцію.

Думка, що СВУ, буцім то, була попутником в нацкультбудівництві, властива також і представникам українського націоналізму. Досить нагадати висловлення з цього приводу т. Хвильового. Він писав, наприклад, таке про Єфремова, ватажка СВУ:

„Вищеназваний академік виховувався в чужій нам ідеологічній атмосфері: Наша партія прекрасно знає ціну всій старій українській інтелігенції, але вона терпляче вичікує й не стільки глибокого перелому в світогляді цієї ж інтелігенції, скільки широго й не формального, а внутрішнього й безповоротного визнання радянської устрою“.

(М. Хвильовий — „Думки проти течії“, стор. 99—100).

Відомо, що однією з істотних складових частин хвильовізму було ставлення до української буржуазно-націоналістичної інтелігенції, як до революційного чинника в культурній революції.

Ваше твердження, що ми його зараз розглядаємо, збігається з цим твердженням хвильовізму. А що воно у вас не випадкове, свідчить те, що ви його вдруге оголошуєте, не вбачаючи в ньому хибности й помилковости. А ви все ж таки мусіли б знати, якого разючого вдара зазнала ця хвильовістська думка од партії ще задовго до процесу СВУ (червневий пленум ЦК КП(б)У—1926 р., X з'їзд КП(б)У—1928 р.). Щоправда, т. Боров, для вас не існує історія боротьби партії проти хвильовізму, ви не визнаєте, що партія цілком і повнотою викрила хвильовізм задовго до СВУ. А на вашу думку, це зробив лише процес СВУ, бо ви пишете:

„Саме (курсив мій.—Є. Г.) процес СВУ доводить, що „культурна“ орієнтація на Європу, протиставлення розвитку української культури російській— щільно сполучена з політичною орієнтацією на польський фашизм, є зрада інтересів радянської України для того, щоб стати льокаями пілсудчини, якими є Донцови, Єфремови, Чехівські, Гермайзе та інші“.

(„Комсомолец України“, 3 квітня 1930 року).

А хіба до процесу СВУ були невідомі суть і характер, і теорії боротьби двох культур, і теорії орієнтації культурного процесу на капіталістичну Європу? Звичайно, були відомі. Партія це цілком викрила. А ви цим самим заперечуєте успіхи партії в боротьбі проти націоналізму і прислужуєтесь цим самим великодержавному шовінізмові. Далі, в тій же статті ви пишете:

«Процес СВУ повнотою (курсив мій.—Є. Г.) довів, в яку прірву веде хвильовістська концепція „боротьби двох культур“.

Ви погодитесь зі мною, т. Боров, що коли *лише* процес СВУ

повнотою довів, в яку прірву веде та або та хвильовіська концепція, то до процесу це ще було, виходить, невідомо; виходить, що партія в боротьбі проти хвильовізму цього не довела; виходить, що партія *остаточно* й *повнотою* хвильовізм не викрила й не переборолла аж до 1930 року, а якби не було процесу СВУ, то цього б вона, можливо, не зробила й по сьогоднішній день. Ви цим самим фактично заперечуєте успішність боротьби партії проти українського націоналістичного ухилу та націоналізму. А це також на користь великодержавному шовінізмові.

У вашому „Курсі заочного навчання“, так само як і в статті в „Харківському Пролетарі“ (травень 1930 р.), ви ні разу не згадали про великодержавний шовінізм, як про головну небезпеку; критикуючи т. Діманштейна, ви його помилки не кваліфікуєте, як помилки великодержавницького характеру, а лише через рік, щоб спантеличити читача, ви заявляєте, що боролись проти помилок т. Діманштейна, який виявляв великодержавницьку ідеологію. Рік тому ви цього не говорили.

Не відмовляюсь я од своєї критики ще й тому, що мушу викривати й тих людей, які твердять, що в нашому Радянському Союзі існує політична нерівність поміж окремими націями. Хто так твердить? Ви, т. Боров! Де? В статті „Кілька зауважень з приводу бойових проблем національної культури“. Процитувавши, цього разу „Правду“, а не себе, як ви це, т. Боров, любите робити, ви подаєте тлумачення:

„Така лінія партії в національному питанні скерована на ліквідацію економічної, політичної¹⁾ (курсив мій.—С. Г.) та культурної відсталости раніш пригноблених націй, на піднесення їхніх національних формою і пролетарських змістом культур на небувалу височінь“ (стор. 87).

Аджеж, т. Боров, ви визнаєте, що в Радянському Союзі є політично відсталі нації. Значить, є політично передові нації. Значить, існує політична нерівність. І завдання партії є ліквідувати цю політичну відсталість. Це—ваш „додаток“, „зауваження“ до політики партії в національному питанні. Мушу визнати, що це цілком ваша думка, ваш винахід. Цього в партійних документах, в творах Леніна і Сталіна немає! А навпаки. Ленін і Сталін твердять щось протилежне. У т. Сталіна читаємо, наприклад, таке:

„Ми маємо в нашій країні найпередовішу владу у всесвіті“. „Ми наздогнали й випередили передові капіталістичні країни в розумінні утворення нового політичного ладу, радянського ладу“.

(Й. Сталін. Питання лєнінізму. „Пролетар“, 1931 р., стор. 328).

Які ж нації ви вважаєте за політично-відсталі? В Радянському Союзі в усіх національних республіках, що були раніш пригноблені, існує диктатура пролетаріату, швидкими темпами відбувається соціалістичне будівництво, успішно здійснюється п'ятирічка. Політичну нерівність і відсталість зліквідовано могутньо-пролетарським Жовтнем. В Радянському Союзі немає гноблених

¹⁾ Редакція викреслила це слово в статті т. Борова в № 9—10 „Б. У.“

націй, немає панівних. Які ж нації ви визнаєте за політично відсталі, ще раз дозвольте вас, т. Боров, запитати? Чи не ті, що ще не прочитали вашу книжку „Теорія нації...“?

Ви далі пишете, що представники націоналістичних ухилів не так, як ви, трактують процес нацкультбудівництва. Ви тут говорите неправду. В тому й справа, що одні представники націоналістичного ухилу, разом з вами, т. Боров, визнають, що існує і тепер в Радянському Союзі *політична нерівність*, а інші намагаються її повернути або відновити. Лінія ж партії нічого спільного ні з ними, ні з вами не має.

Ви не любите й ображаєтесь, коли викривають спорідненість ваших думок з думками Діманштейна, Іонова. Але, що ж робити, коли й на цей раз я мушу зазначити, що ваша думка про наявність політично відсталих націй споріднена з думкою т. Перчика про наявність у Радянському Союзі гноблених націй і націй-гнобителів. Мушу ще визначити, що за 5 років існування журналу „Більшовик України“ було лише два виступи з подібними твердженнями—ваш і т. Перчика.

Не маю права, т. Боров, відмовитися од своєї критики, що ви її так ганьбите, ще й тому, що вважаю справою чести для себе, як партійця, робітника ідеологічного фронту,—нещадно викривати тих і боротись проти тих, хто в питаннях культурної революції боронить правоопортуністичну теорію Н. Бухаріна. Я говорю про вас, т. Боров. Це ж ви в книзі „Теорія нації...“ на стор. 85—87, спираючись на помилкові твердження Бухаріна, критикуєте Троцького, забуваючи про те, що за допомогою правоопортуністичних теорій розтрощити троцькізм так само важко, як за допомогою Кавтського важко розтрощити Бауера.

Наведу це місце з вашої книжки:

„Цілковиту рацію має т. Бухарін, зв'язуючи помилку Троцького щодо будівництва пролетарської культури з його теорією перманентної революції. „Позиція Троцького,—писав т. Бухарін,—неправильна з дуже простої причини. Вона зовсім забуває про довгочасність доби диктатури пролетаріату. Це перше. А подруге, він допускає нерівномірність щодо розвитку пролетарської диктатури в різних країнах“.

І далі:

„Троцький у своїй теоретичній побудові перебільшує темпи розвитку комуністичного суспільства, перебільшує швидкість відмирання пролетарської диктатури. В цьому полягає його теоретична помилка. З цієї теоретичної помилки виходить той висновок, що він його робить. Він уявляє собі справу так, ніби всі класи одночасно йдуть до комунізму, і тому, що пролетарська диктатура послаблюється значно швидше, ніж це є на ділі, відбувається пересування специфічних пролетарських рис до загально-людських, до майбутніх комуністичних. Ця риса майбутньої комуністичної культури розвивається значно швидше, ніж виходить із своєї шкаралупи суто пролетарська“. Супроти цього т. Бухарін підкреслює: „Я стверджую, навпаки, що пролетарська диктатура оформлюється швидше, ніж відбувається процес ровсмотування. Звичайно, мова тут не про весь процес аж до комунізму, а про смугу розвитку, досить довгочасну“.

(Збірник „Вопросы культуры при диктатуре пролетариата“. ГИЗ 1925, стор. 141—142).

Значить, це факт, що ви в боротьбі проти троцькістської ліквідаторської теорії в питаннях розвитку пролетарської культури спирались на правоопортуністичну теорію Н. Бухаріна. Але що останню ви не викрили, а з нею солідаризувались. Більш того, ви приховали такий, виключного значення для партії, факт, що теорія Бухаріна в питаннях розвитку пролетарської культури скерована безпосередньо проти *Леніна*. Сам Бухарін, в цій же промові, але лише на іншій сторінці, говорить:

„У двох питаннях з усіх тих, в яких я сперечався з В. І., я не згодний з ним досі. Це в питанні про пролетарську культуру і в питанні про державний капіталізм“.

(Збірник, стор. 143).

Факт, що ви, т. Боров, про це промовчали. Чому? Може, такий засіб критики, який ви вживаєте в даному разі, ви назвете більшовицьким? Може, по-вашому, більшовізм — це боротьба проти Леніна за Бухаріна? Солідаризуючись в цьому питанні з Бухаріном, ви виступаєте проти Леніна. Бухарін одверто заявив у своїй промові, що в цих питаннях він виступає проти Леніна і, водночас, солідаризувався в питаннях пролетарської культури з Богдановим (збірник, стор. 142). Ви солідаризувались з виступом Н. Бухаріна, де розвинено повністю теорію затухання класової боротьби в нашій країні. Наприклад, Бухарін говорить:

„Наше суспільство має дві площини тертя—внутрішнього й зовнішнього. Зовнішньо вона стоїть лицем до буржуазного світу, і тут класова боротьба загострюється. А всередині як треба поставити питання? Тут є нерозуміння тієї обставини, що всередині країни наша політика взагалі не йде по тій лінії, щоб класову боротьбу розпалювати, а, навпаки, вона з певного пункту йде на пом'якшення“.

(Збірник, стор. 145).

Ви й цього не викрили й не розкритикували. У Троцького й Бухаріна є й спільне в питаннях пролетарської культури й літератури, і це спільне виявилось і на цій нараді. Троцький говорив:

„Якщо приведемо селянина на пролетарському буксирі до соціалізму, тоді й творчість „мужиковствующих“ увільється складними й зигзагуватими шляхами до майбутнього соціалістичного мистецтва“.

(Збірник, стор. 103).

Це теорія мирного вростання „мужиковствующего“ попутницького мистецтва в мистецтво соціалістичне, як правильно зазначив ще т. Стольц („Правда“, 31 січня 1930 р.). Це є певне заперечування класової боротьби на культурному фронті. Тут позиції Троцького збігаються з позиціями Бухаріна, бо Бухарін відстоював „анархічну вільну конкуренцію“ поміж окремими літературними угрупованнями, що відрізняються одна від одної не за ознакою форми й стилю, а за класово-соціальною ознакою.

Ви й цього в своїй книзі не викрили. А сперлися на правоопортуністичну теорію Бухаріна, що ще й по сьогоднішній день живить правоопортуністичних ухильників в питаннях культурної революції й літератури й що з ними партія нещадно бореться.

Кому ви прислужились в цій боротьбі,—вам тепер, я вважаю, видно. Мушу лише зазначити, що ви мене обвинувачуєте в „лівому“ закруті безпідставно. звичайно, а у мене більш підстав на основі одного цього факту кваліфікувати політично, ваші помилки, бо всім відомо, до якого ухилу належить людина, що одверто бореється за опортунізм Бухаріна, проти ленінізму. Користуючись вашим жаргоном, я мусів би сказати: „лишаю це зробити читачеві“.

Не відмовляюсь я від своєї критики, т. Боров, ще й тому, що вона, ця критика, протягом кількох років нещадно викривала шумськізм, волобуєвщину, хвильовізм, помилки Іонова, Діманштейна, Перчика, а тепер — ваші... Ця критика весь час була зброєю в руках партії в боротьбі проти всіляких перекручень марксо-ленінізму. І не пощастить вам, т. Боров, її, цю критику, знищити або дискредитувати.

Ви закидаєте мені обвинувачення, що моя стаття, де я критикую ваші помилки, побудована за правилами формально-логічного, а не матеріалістично-діалектичного мислення. Ви цього не довели. Ваше це твердження залишилось безпідставною фразою. І це трудно вам зробити, бо ви великий метафізик та еклектик. Це ви й сами визнаєте, викриваючи свої помилки під натиском критики, що її визнаєте „формально логічною“ й „небільшовицькою“. Метафізичність та еклектичність виявлена у вас і в такій фразі:

„Слід тільки поберегтись *механічно* (курсив мій.—Є. Г.) переносити біологічні закони, властиві світові рослин і тварин, на людське суспільство“.

(„Теорія нації...“ стор. 26).

Ви радите „*берегтись*“ механічно переносити біологічні закони на людське суспільство. Лише берегтись! А не механічно переносити ці закони можна й не берегтись! Так ви навчаєте! А ще сердитесь, коли викривають ваші помилки. А за марксизмом зовсім не слід ані механічно, ані будь-як інакше переносити закони біологічні на людське суспільство.

Ленін писав:

„Всіляко треба викривати ренегатів, подібних Кавтському“.

(Ленін. Твори, том XV, стор. 429. 1922 р., рос. вид.).

А ви, т. Боров, замість цього, впродовж усієї своєї книжки беззастережно вихваляєте його. Буквально на кожній сторінці ви цитуєте Кавтського, не критикуючи його. Тому то ваша книжка *ж* *є* *шкідлива*. І ви мусите це визнати. Ви в цій своїй першій праці ставитесь некритично не лише до Кавтського, але й до ліберально-буржуазних вчених типу Люшена, що його ви так охоче цитуєте і прихильно до нього ставитесь. А слід було читача поінформувати про особу Люшена, слід було б попередити про застережливе до нього ставлення. Ви ж цього не зробили, цим самим прислужившись поширенню ліберально-буржуазних ідей. Ви до Люшена ставитесь як до заклятого ворога расовиків, а чи відомо вам, т. Боров, що цей „ворог“ говорив на Лондонському конгресі:

„Пошана, яку білі раси повинні віддати іншим расам, так само, як і одна єдиний, ніколи не може бути досить велика. Але закон природи ніколи не дозволить, щоб межі рас зникли, і навіть, межі націй ніколи не зникнуть. Нация приходять і відходять, але протилежність рас і націй залишається. І це добре тому, що людство перетворилося б на стадо баранів, якщо б ми зреклися наших національних претенсій і перестали б гордовито й захоплено дивитись не лише на нашу науку і промисловість, але й на наших прекрасних солдатів і на наші славні панцерники“.

(А. Шийк—„Расова проблема і марксизм“, стор. 101).

Це відвертий ідеолог німецького імперіялізму. Промова ця оголошена 1911 року. Ви цю проблему цитуєте, але про Люшена правду не говорите. І в другій своїй книзі—„Національне питання в II Інтернаціоналі“, що ви її вважаєте вже критичною щодо Кавтського,— ви також не критично ставитеся до Люшена. Є всі підстави твердити, що ви, т. Боров, поділяли расову теорію Кавтського. Це ви й сами визнаєте. А Кавтський расовик. Це цілком доведено. Наприклад, Кавтський пише:

„Якщо й не можемо визначити ієрархічного порядку між расами за їх здатностями, то вони все ж відмінні не лише щодо кольору шкіри, будови черепа тощо, але й щодо духовних здібностей і характеру“.

(Кавтський — Die materialistische Geschichtsauffassung, т. I, стор. 538).

Таке говорити може лише одвертий і беззастережний прихильник расової теорії. Ви про це знаєте, т. Боров, але чомусь мовчите. Не найшлося місця в книзі і в статті, щоб це викрити? Чи, може, часу?

А. Шийк, дослідник расової проблеми, критик буржуазних та дрібнобуржуазних расових теорій, зокрема, Кавтського, влучно зазначає:

„Фіно, Герц або Люшен — це той же Вільсон із своїми 14 пактами, або Еріо із своїм „демократичним пацифізмом“. Кавтський, як теоретик расового питання — це той же Макдонал із своєю „робітничою“ індійською або палестинською політикою, або Герман Мюллер із своїми соціалістичними панцерниками“.

(А. Шийк—„Расова проблема і марксизм“, стор. 231).

Ви у своїй статті зазначаєте, що стали на шлях критики Кавтського, зокрема, його расової теорії. Широ вітаю цей крок! Але визнати вашу критику за послідовну і правильну ні в якому разі не можна. Правда, ви говорите:

„У своїй расовій теорії Кавтський не стоїть так само на позиціях марксизму, підміняючи теорію Енгельса теорією Гумпловича“.

(Б. Боров—„Національне питання в II Інтернаціоналі“, стор. 72),

Але все те, що ви сказали перед цим, заперечує це ваше твердження і воно в тексті вашої книжки губить свій сенс і вар-

тість. Бо ви перед цим вже занадто вихваляєте Кавтського. Цитую:

1. „Все те, що написав Кавтський в цій галузі, не зважаючи на велике число помилок, перевернуць і перебрехів марксизму, дає, безперечно, цікавий, багатий на фактичний зміст матеріал для вивчення расової теорії і теорії національного питання“.

(Б. Боров—„Національне питання в II Інтернаціоналі“, стор. 61).

Ви назвете це критикою Кавтського, боротьбою проти нього, а насправді це плазування перед ним, це капітуляція перед кавтськіянством. Бо говорити таке про Кавтського після „Die materialistische Geschichtsauffassung“—це значить намагатись залишити Кавтського ще в таборі ортодоксального марксизму. Для вас Кавтський не ворог марксизму, не ліквідатор його, а лише перекручувач. У нього, на вашу думку, не ворожа марксистів система, а лише окремі помилки. На вашу думку, Кавтський перебуває в такому відношенні до марксизму, як Гірчак—до вашої статті „перекручує, перебріхує“.

2. «Кавтський гостро критикує ті расові теорії, що поділяють раси на „вищі“ й „нижчі“, на „багатообдаровані“, активні раси й на „духовно-вбогі“, „пасивні раси“.

(Там само, стор. 65).

Яка ж ціна цій „гострій“ критиці, коли сам Кавтський стоїть на позиціях цих расовиків? А ви, т. Боров, про це мовчок, як в рота води набрали.

3. Кавтський докладно розглядає помилки таких теорій, викриваючи їхній метафізичний, спекулятивний характер, їхню абсолютну ненауковість. Твердження теоретиків, подібних до Гобіно, Чемберлена й т. ін. про „чистоту“ раси, як одну з причин її особливої обдарованості, Кавтський спростовує, посилаючись на весь історичний шлях розвитку людства“.

(Там само, стор. 67).

Ви це називаєте критикою Кавтського, боротьбою проти нього, а насправді це бурхливі оплески йому, як непримиренному борцеві расовиків. Невже ви не помічаєте страшної суперечності, звичайно, не діалектичної, що, з одного боку, Кавтський—прихильник Гумпловича, расовик, ворог Енгельса, Маркса, марксизму, а з другого боку—він борець проти расовиків, нещадно їх викриває. Тут правда не на вашому боці. Тут треба взяти щось одне, тут треба вибирати. Ви цього не зробили. А тому й заява ваша, що Кавтський прихильник Гумпловича, без відповідної критики всього Кавтського,—несерйозна.

А це все походить від того, що у вас ще немає лєнінського ставлення до всього Кавтського. В. І. Лєнін дав ключ до розуміння всієї вдачі Кавтського, коли писав:

„Невимірно більше значення має, проте, та обставина, що в самій його полеміці з опортуністами, в його поставі питання й методу трактування питання *ми помічаємо тепер*“ (курсив мій — Є. Г.), коли вивчаємо *історію* новітньої зради марксизму від Кавтського, *систематичний* (курсив мій.— Є. Г.) ухил до опортунізму саме в питанні про державу“.

(В. І. Ленін. Твори, т. XIV, ч. 2. стор. 383, 1923 р.).

Не засвоївши цього лєнінського настановлення, не можна ніколи мати правильний погляд на розвиток Кавтського.

В. І. Ленін, критикуючи працю Кавтського — „Бернштейн и социал-демократическая программа“, що її він написав 1899 р., говорить:

„Поміж Марксом і Кавтським *безодня* (курсив мій.— Є. Г.) — в їхньому ставленні до завдання пролетарської партії готувати робітничу класу до революції“.

(Там само, стор. 385).

В. І. Ленін твердив, що ще 1899 року поміж Кавтським та Марксом була *безодня* у найвирішальнішому питанні революції — в питанні про державу. І ця *безодня* не була зліквідована ніколи. Це також довів В. І. Ленін.

А вивчаючи історію розвитку Кавтського, вивчаючи те, як він „дошел до жизни такой“, а це робити нам радив В. І. Ленін, — не важко переконатись, що Кавтський мав систематичний ухил в бік опортунізму не лише в питанні про державу, хоча це й є основне, але й в інших питаннях, зокрема, у філософії, в питанні про боротьбу проти ревізйонізму тощо. Я глибоко переконаний, що вам є невідомий лист Кавтського до Плєханова з 22 травня 1898 року, що має для нас *тепер* виключне значення. Дозволю собі навести цікаві місця з цього листа. Це буде корисніше, ніж цитувати на кожному кроці себе, як це робите ви, т. Боров. Кавтський до Плєханова писав:

„Правда, я мушу одверто визнати, що неокантіанство менш за все бентежить мене. Я ніколи не був дужим щодо філософії, і хоч я цілком стою на позиції діалектичного матеріалізму, я все ж таки гадаю, що історичний та економічний погляд Маркса й Енгельса буває, в разі потреби, сумісний і з неокантіанством, так само, як дарвінізм можна погодити з матеріалізмом Бюхнера, і з монізмом Геккеля, і з кантіанством Ланге“.

Ви погодитесь зі мною, т. Боров, що стояти на позиціях діалектичного матеріалізму й боронити неокантіанство можна так само „успішно“, як стояти на позиціях расовика Гумпловича й „успішно“ боротись проти расовиків! Правда ж?

А хто знає про ці погляди Кавтського на філософію 1898 року, тому вже не такою зрадою великою й катастрофічною здаватиметься писанина Кавтського на ці теми останнім часом. Це ж саме можна сказати і про ряд інших питань.

Не погоджуючись з Леніном щодо оцінки Кавтського, Боров не наслідуюється полемізувати безпосередньо з ним. Він, Боров,

вибрав собі інший шлях — полеміку проти Альтера й Миронова. Нічого й говорити про те, що у цих обох авторів небільшовицькі, антипартиїні, наклепницькі, троцькістські погляди. Але рід у тому, що Боров цього не викриває. Виступаючи проти правильного твердження Миронова, Боров приховує, фактично солідаризуючись з цим, таку троцькістську контрабанду в Миронова про те, що опортунізм Кавтського не лише не був викритий нашою партією включно до початку війни, але більше того, що „*Кавтський зберіг свій вплив в її лавах включно до війни*“ і що лише 1914 року „Ленін визнав, як це вмів робити один Ленін, свою помилку щодо оцінки Кавтського“¹⁾. Боров цього не заперечує, бо це є позиція також і Борева. Але Боров заперечує твердження Миронова, що в питаннях боротьби пролетаріату за владу, в питанні про зміст пролетарської революції не доводиться майже говорити про еволюцію Кавтського. Боров це заперечує, бо це цілком відповідає поглядам Леніна. Ленін бо писав (ми вже подавали це), що у Кавтського „систематичний ухил до опортунізму саме в питанні про державу“, а також, що „поміж Марксом і Кавтським *безодня* в їхньому ставленні до завдання пролетарської партії готувати робітничу клясу до революції“. Це Ленін написав 1899 року. Отже, т. Боров, націлюючись в Миронова, влучає в Леніна. Нападаючи на Альтера, Боров фактично бере під обстріл таке Ленінове твердження: „Тому, хто пише ці рядки, *із самого початку* війни доводилось багато разів зазначати на *розрив* Кавтського з марксизмом“²⁾. Викриваючи троцькістську та всіляку контрабанду, нещадно проти неї борючись³⁾,—треба з такою самою жорстокістю викривати й всілякі спроби боротись проти ленінізму під маркою боротьби проти троцькістської контрабанди, як це робить т. Боров.

На цьому можна було б і закінчити мою розмову з вами, т. Боров, якби ви не нарobili величезної плутанини, критикуючи мою особу. Тут я просто вас не розумію. Я не такий великий майстер, як ви, наліплювати ярлики всяких ухилів там, де їх немає. Робити цього не буду щодо вас. Але зазначу, що всі ваші обвинувачення на мою адресу такі несерйозні, безпідставні, необгрунтовані, що з великим успіхом можна було б пройти повз них мовчки.

Поміркуйте сами: я закидаю вам обвинувачення, що ви вживаєте пасивну формулу „пролетаріят чимраз більше прилучаючись“, цебто, говорячи по-російському, „приобщаясь“—там, де треба сказати, що він бере активну участь. Це безперечно. А ви „шите“ мені „лівий“ закрут. На якій підставі? Невідомо. Ніде бо ніколи у своїх літературних працях я не говорив, що вже весь пролетаріат УСРР бере участь у нацкультбудівництві.

1) *Миронов*—„Каутский о революции“, стор. 55—56. Свердловск.

2) *Ленін*. Твори, т. XV, стор. 446.

3) Див. *Сталин*—„О некоторых вопросах истории большевизма“ („Большевик“ № 19—20, 1931 р.).

Немає цього і в цій статті. І висновку з неї зробити також не можна¹⁾. А „пришити“ людині безпідставно будь-який ухил — це значить займатись непартійною справою, це наклеп, склопа, політиканство. Ви, шановний товаришу, про наявність „лівого“ закруту не довели й не доведете, бо його в мене немає, як і правого, як і націоналістичного. Бо я ніколи: 1) представників СВУ попутниками не називав, 2) політично відсталих націй в Радянському Союзі не находив, 3) під ідейним впливом Кавтського не перебував, 4) не твердив, що соціалістична культура, єдина змістом, буде різноманітна формою, і цієї думки не боронив після XVI з'їзду, 5) не солідаризувався ніколи з працоопортуністичною теорією пролетарської культури Н. Бухаріна і цим не ставив себе в стан боротьби проги ленінізму, 6) соціал-імперіалістичних теорій Кавтського не популяризував і т. іч. і т. ін. А навпаки, я завжди боровся, борюсь і боротимусь проти подібних тверджень. Чи не на цій самій підставі ви „пришили“ мені „лівий“ закрут? Так ви так прямо й скажіть!

Жодної вашої цитати я не перекичував, думок чужих вам не приписував. Брав те, що є у вас помилкового і критикував вас. І зараз, після вашої статті, я не погоджуюсь з вами в тому, що народи СРСР—

„... на перших етапах пролетарської диктатури переживають *ту стадію свого розвитку* (розвиток мови, письменности, друку, літератури, театру тощо), що її нації, раніше не пригноблені, пережили за доби капіталізму“.

Це неправильне твердження. Це твердження, безумовно, збігається з поглядом Іонова. Заперечуючи це ваше твердження, хибне, помилкове, не ленінське, я доводив, що процес культурної революції, що охоплює раніш пригноблені нації, а тепер вільні, в умовах диктатури пролетаріату, в умовах соціалістичного будівництва, ні в якому разі не є *стадія розвитку*, що її непригноблені нації пройшли за капіталізму. Це є щось зовсім інше, соціально відмінне. Бо розвиток мови, письменности, друку, літератури, театру тощо звести лише до кількісного, формального — ні в якому разі не можна. А ви цю помилку робите. І коли з вами погодитись в цьому питанні, то треба визнати, що пролетарська революція *закінчує*, цебто, *доброблює* те, що не

¹⁾ В цьому питанні я завжди в повній згоді з партійним настановленням відстоював такі позиції:

„Партія не може зректись агітації і пропаганди в питанні про втягнення промислового пролетаріату України до культурно-національного будівництва. Чому? А тому, що цим посилюється пролетарське керівництво і селянством, і процесами національно-культурного будівництва. Тому, що завдяки цьому, посилюється темпи й культурного будівництва, і соціалістичного перероблення села, і підсилюється позиції пролетаріату в боротьбі з класовим ворогом і на культурно-ідеологічному фронті; завдяки цьому зміцнюється соціалістична Україна“ (Є. Гірчак, — „На два фронти в боротьбі з націоналізмом“. ГІЗ. 1930, стор. 40—41). Звичайно, я не претендую на те, що це мусить бути відомо т. Бореви, так само, як не претендую й на те, що йому мусить бути відомо, що партія викрила хвильовізм задовго до процесу СВУ. Інакше ж він не зможе „пришити“ мені „лівий“ закрут.

закінчено й недороблено в умовах капіталізму в культурному розвитку, в розвитку національної культури. А це якраз і твердить т. Іонов. Вважаю, що ви відмовитесь і од цього вашого хибного настановлення. Бо ні аналогії, ні паралелізму, ні тотожності культурна революція, творення соціалістичної культури в умовах пролетарської диктатури не являє з культурним розвитком націй в умовах капіталізму. Це цілком ясно. Думок Іонова я вам не приписував, трансформацій ніяких не робив. Те, що ви пишете, я кажу — ви, те, що Іонов пише, я кажу — Іонов пише. Там, де є спорідненість, як у даному разі, я кажу — є. Чого ж ви гарячитесь? Виправляти треба помилки, а не затінювати їх.

В боротьбі проти хвилювізму, в боротьбі проти помилок Іонова нам вже довелося виправити всю хибність твердження, що його зараз бороните ви, т. Боров. Щоб стала, нарешті, зрозумілою вам заша помилка, наведу таке твердження т. Сталіна:

„Щоб об'єднати Польщу, буржуазії потрібна була ціла низка воен. А щоб об'єднати Туркменістан та Узбекистан, комуністам потрібно було лише кілька місяців пояснювальної пропаганди“.

(Й. Сталін—„Питання лєнінізму“, 1931 р., стор. 124).

Це ж саме можна сказати про культурний розвиток націй СРСР. Темпи й соціальний зміст культурного розвитку народів СРСР ні в якому разі не являють собою ніякої стадії розвитку передових народів капіталістичних країн, так само як і соціалістична індустріалізація відрізняється від індустріалізації капіталістичної.

Першого-ліпшого марксиста запитайте, першому-ліпшому лєнінцеві покажіть це місце, що народи СРСР на перших етапах диктатури пролетаріату в своєму культурному розвитку проходять ту стадію свого розвитку, що передові нації пройшли при капіталізмі. Хто з цим погодиться, крім вас, т. Боров? Швидше відмовтеся від цього та перестаньте себе дискредитувати.

Хто ж з вами погодиться, що пролетаріат „впливатиме“ на культуру, а вона дедалі від цього ставатиме пролетарською? Ніхто. Бо впливати можна на щось готове. Коли є пролетарська культура, то на неї впливати не треба, треба лише поширювати її, творити далі, Чого ж ви заперечуєте зрозумілі думки? Проти чого ви суперечите?

Ви й далі бороните свої помилки, що вже давно викриті в полеміці проти т. Діманштейна. Ви зараз примушуєте мене докладніше, популярніше й наочніше роз'яснити вам спорідненість ваших думок з думками т. Діманштейна. Тоді слухайте! Ви у вашій першій великій праці пишете і зараз відстоюєте правильність цього:

„Широкі маси робітників і селян (!? Є. Г.), чимраз більше прилучаючись до процесу національно-культурного будівництва, безперечно, впливатимуть на зміст і форму національної культури. Отже, ця культура чимраз більше відбиватиме особливості їхнього (цебто робітників і селян.—Є. Г.) побуту, їхньої психології, їхньої ідеології“.

(Стор. 89).

Виходить, що робітники* й селяни, прилучаючись до процесу культбудівництва, *впливатимуть* на цю культуру в такому напрямку, що вона, культура, все більше й більше *відбиватиме* — лише відбиватиме — їхню психологію, ідеологію, побут. Чи не скажете, т. Боров, що це буде за національна культура за своїм соціальним змістом, що відбиватиме побут, психологію, ідеологію селян? Не знаю, як на вашу думку, очевидно, ви й цю культуру вважаєте за пролетарську, а насправді це культура селянська, дрібнобуржуазна. Тут ви якраз і попадаєте в полон ідей т. Діманштейна. Бо це ж він писав:

„У питанні національної політики й національної культури — визначальним чинником є широкі маси, а вони ще протягом довгого періоду в своїй величезній більшості являтимуть собою селянські дрібнобуржуазні елементи“.

(ВКА № 1, 1929 р., стор. 125).

І ці дрібнобуржуазні елементи у вашій схемі, т. Боров. Діманштейн далі пише:

„Культура щодо свого змісту повинна бути інтернаціональною й пролетарською, не заважаючи на те, що вона відбиватиме (навіть ваша, т. Боров, і термінологія.—Є. Г.) одночасно із соціалістичними елементами, які міцнішають, також і дрібнобуржуазні елементи, наявні в нашому житті“.

(Стор. 131).

А у вас, тов. Боров, пролетарська національна культура, на яку впливатиме й селянство, а яке — ви не говорите, — а говорите лише — широкі його маси, відбиватиме побут, психологію, ідеологію селянства. Ви не говорите, що ця культура перероблятиме, переживуватиме селянську психологію та ідеологію, а — що лише буде відбивати, значить консервувати. Ви тут виступаєте з теорією мирного вrostання селянської культури в культуру соціалістичну. Такий процес, як колективізація, що визначає кардинальну революційну переробку економіки, психології та ідеології селянства, у вас, як і у Діманштейна, випав. А книжка ваша вийшла друком 1930 року...

Тепер, здається, ясно, в чому спорідненість думок у вас і у т. Діманштейна. Щоправда, девчому ви його критикуєте, а девчому — досить таки істотному — впадає в очі ця спорідненість. Це я й викрив. Ви за це обвинувачуєте мене в „лівому“ закруті. Читач тепер бачить, яка ціна вашому обвинуваченню. Все те, що ви цитуєте з партійних документів, безумовно правильно, я не раз у пресі все це боронив і боронитиму й далі, але воно вам не допомагає. Все це ви цитуєте не до речі. Дивний спосіб полеміки у вас, тов. Боров. Як тільки викривають хибне, помилкове твердження у вас, ви зразу відшукуєте в своїх творах буцімто правильні місця й мішками сиплете цитати, намагаючись довести, що в іншому місці ви правильно висловились з приводу того чи того питання. Це не аргумент. У еkleктиків завжди є все: „У дядюшки Якова товару про всякого“. Проти правильних

ваших тверджень, коли вони є у вас, ніхто не виступає. А окремі правильні твердження не можуть прикривати собою неправильні. Ці неправильні треба викривати окремо. Я це й роблю. А ви мусите виправляти.

І в питанні наближення й злиття націй ви нарobili помилок, а не я. Не один я викриваю ці помилки. Тов. Скрипник ваші помилки в цьому питанні кваліфікував, як перехід з ленінських позицій на позиції Бауера, Люксембург, навіть Драгоманова¹⁾. Чого ж ви хочете од мене? До ваших цитат слово „злиття“ я не додав, так само, як цитат з Іонова вам не приписував. Слово „злиття“ трапляється в моєму власному тексті. Вживати це слово я маю право.

Коли ми говоримо про наближення й злиття культур, треба відрізнати форму од змісту. А ви цього не робите. В своїй полеміці проти Іонова я ще до XVI з'їзду писав:

„Тов. Іонов уявляє справу так, що національні культури різних народів СРСР відмінні одна від одної і змістом, Тим то що має бути процес розвитку й наближення цих культур по лінії встановлення єдиного інтернаціонального змісту. А це теж не так. *Зближення відбуватиметься в майбутньому по лінії зближення встановлення єдиної культури й формою, бо пролетарську за змістом ми створюємо вже тепер*“.

(„На два фронти в боротьбі з націоналізмом“, стор. 152—153).

Це не розбігається з відповідними настановленнями тов. Сталіна. У вас, тов. Боров, немає таких чітких висловлень. А є, навпаки, твердження, що соціалістична культура, єдина за змістом, буде різномітна за формою. У кого ж тоді є політична плутанина?—запитую я. У вас? Чого ж ви тоді тримаєте на мене? „Нечого на зеркало пенять, коли рожа крива“.

Я вам довів, що ще до XVI з'їзду, і завжди, в питанні про злиття мов, націй, культур я посідав правильні позиції. А ви—ні. Мало цього. Після XVI з'їзду, після його постанов, після відомого, клясичного, марксистського, ленінського настановлення проводиря нашої партії—тов. Сталіна, про злиття мов, націй і культур—ви продовжували відстоювати свої хибні думки, цим самим виступаючи проти цих настановлень тов. Сталіна, схвалених усією партією. Ви запитаете, коли й де це було? Відповідаю: в хрестоматії, що зветься „Національне питання“, і що ви її упорядкували і що надруковано 1931 року, цебто після XVI з'їзду, де є посилання на цей з'їзд—ви цитуєте сами себе, як це ви любите робити завжди, ставлячи цим самим себе, як теоретика національного питання, поруч з Леніном і Сталіном:

„Цей процес культурної революції, що відбувається за наших часів, має дати, навпаки, *єдність* національних культур СРСР щодо свого змісту, отже не єдність примітивну, не єдність одноманітності, а, навпаки, єдність багатоманітності, єдність на вищій основі, на основі пролетарської інтернаціональ-

¹⁾ Див. „Більшовик України“ № 8, стор. 30—31, 1930 р.

ної своїм змістом культури. Ми помилялися б, гадаючи, ніби соціалістична культура майбутнього буде єдина для всього людства не тільки своїм змістом, а й формою. Цю єдність простих форм культури можна віднести до первісних часів людства, а не до його майбутнього, коли єдність змісту супроводитиме найбагатша різноманітність форми, так само як єдність і солідарність цілого людства домінуватиме, не зважаючи на різноманітність і різнобічність обдарування окремих індивідуумів різні їхні здатності“.

(Стор. 146. I видання).

Для чого це вам було потрібно, в кількості 25 тис. примірників, подати цю вашу хибну думку вже після XVI з'їзду партії, після доповіді т. Сталіна та його клясичних настановлень в цьому питанні? Ви бажали, щоб десятки тисяч людей вивчали це й боролись проти правильних настановлень партії й тов. Сталіна. Навіщо вам було потрібно це протиставлення, демонстрація! Ви, що на кожному кроці цитуєте самого себе, поруч з цитатами з Леніна, Сталіна [цю хибну вашу цитату я подібую вже третє: 1) в книзі, 2) в „Комсомольці України“, 3) в хрестоматії], — у вашій хрестоматії наводите відповідні уривки з доповіді т. Сталіна на XVI з'їзді, залишаючи водночас і свої хибні твердження. Ця ваша хрестоматія складає собою „курс національного питання для комвішів та радпартшкіл“. Роблячи цю неприпустиму річ, — ви цим самим, буцім то, пропонуєте студентам вибирати — де правда: у Борева чи у Сталіна:

Борев:

„Ми помилялися б, гадаючи, ніби соціалістична культура майбутнього буде єдина для всього людства не тільки своїм змістом, а й формою“.

Сталін:

„Розквіт національних формою, соціалістичних змістом культур за умов диктатури пролетаріату в одній країні для злиття їх в одну загальну соціалістичну (і щодо форми, і щодо змісту) культуру“.

Ви мусите визнати, тов. Борев, що в цьому питанні правда також не на вашому боці. Полемізуючи з Бауером в цьому питанні, заперечуючи його настановлення про „гостру національну диференціацію в майбутньому, навіть за соціалізму“, ви говорите лише про *змякшення* національних відмін під впливом інтернаціоналізації економіки, техніки, культури“ („Теорія нації“, стор. 36). У кого тоді плутанина в питанні? — ще раз запитую вас. Про що ж мені після всього цього з вами сперечатись? Аджеж я ні до, ні після XVI з'їзду жодної своєї хибної думки не боронив!

Мені залишається лише зробити кілька зауважень з приводу вашої „самокритики“, т. Борев. Звичайно, було б краще, коли б ви написали статтю розміром на один друкований аркуш, що була б скерована проти ваших власних помилок, проти Кавтського. Тоді б мені менш довелось би говорити на цю тему. Хоча викриття ваших помилок, критику Кавтського я не вважаю для себе зайвою річчю. Ви цього не зробили, ви уникаєте це

зробити. Розгорненої самокритики ми чекаємо. Але в тій частині, де ви критикуєте себе й Кавтського, ви робите помилки. Промовчати про них я не можу.

1. Великодержавний шовінізм ви трактуєте як „опортуністичне боягузтво перед могутнім чинником розвитку націй“¹⁾, забуваючи про те, що „цей ухил відбиває намагання кляс панівної раніше великоросійської нації, що відживають, повернути собі страчені привілеї“ (Сталін, XVI з'їзд).

2. Я викрив у вас хибне розуміння політики партії в національному питанні про „економічне й культурне нівелювання народів СРСР“, зазначивши, що «політика партії в національному питанні не є „економічне й культурне нівелювання народів“ СРСР, а є ліквідація культурної й економічної нерівності народів СРСР і піднесення їх на вищій *соціалістичий* щабель»²⁾.

Ви ж, замість сміливо визнати й засуди цю помилку, поглиблюєте її в такий спосіб: „У цьому моєму твердженні формулювання про „культурне нівелювання народів СРСР“ є неправильне, бо лінія партії на *зменшення* (курсив мій.— Є. Г.) культурної диспропорції не є, безперечно, лінія „нівелювання“, бо самий процес *зрівнення* (курсив мій.— Є. Г.) націй в їхньому культурному розвитку безперечно відбувається на основі *підвищеною* рівня»³⁾. Це ліберальна балаканина. Поперше, ви викинули слово „економічне“, цим самим зменшивши суть своєї помилки. Подруге, лінія партії в національному питанні не є лінія *зменшення* культурної нерівності (даремно ви тут також вживаєте слово „вчене“— диспропорція), а ліквідація знищення, усунення. Потрете, ви говорите мовою ліберала про якесь „зрівнення“ націй на якомусь „підвищеному“ рівні, уникаючи ленінсько-сталінської термінології.

3. В розділі, в якому ви вже безпосередньо критикуєте Кавтського й себе, ви пишете:

„Насправді, Кавтський вже в дискусії з Бернштайном, цебто на початку своєї теоретичної праці, здав йому свої позиції (в питанні про абсолютне зубожіння мас, про кризи), затушковуючи гострі моменти в питанні про пролетарську диктатуру“.

(„Більшовик України“ № 9—10, 1931 р., стор. 95).

У вас виходить, що в питаннях про кризи, про зубожіння мас Кавтський здав позиції Бернштайнові, а в питанні про пролетарську диктатуру він пише: „затушкував гострі моменти“. Це неправильно, т. Боров. Звернімось знову до творів т. Леніна. Бо Ленін з приводу цього писав:

„Це не полеміка *проти* Бернштайна, а по суті *поступка* йому, здача позицій опортунізму, бо опортуністам поки нічого більшого й не треба, як „цілком спокійно залишити майбутньому“ всі корінні питання про завдання пролетарської революції“.

(Ленін. Твори, т. XIV, ч. 2, стор. 384).

1) „Більшовик України“ № 9—10, 1931 р., стор. 92.

2) „Більшовик України“ № 5, 1931 р., стор. 62.

3) „Більшовик України“ № 9—10, 1931 р., стор. 93.

А у Леніна виходить, що і в питаннях про завдання пролетарської революції Кавтський здав позиції Бернштайну.

4. Мушу викрити ще один цікавий засіб вашої „самокритики“. В своїй книзі „Теорія нації та національна програма австрійської школи“ ви пишете:

„Полемізуючи з Бауером, Кавтський висунув *безперечно слушне положення* (курсив мій.—Є. Г.), що культурне піднесення мас, дедалі ширші міжнародні зв'язки робітників на ґрунті класової боротьби ще за капіталізму „не тільки не диференціюють нації й гостріше розмежують їх, а, правильніше, чимраз більше зближують їх, згладжують їхні особливості й полегшують можливість асиміляції, особливо невеликих відсталих націй.. Соціалістичне суспільство не тільки не затримає, ба ще прискорить цей процес“.

(Борев — „Теорія нації та національна програма австрійської школи“, стор. 101).

Далі ви мобілізували аж дві цитати з творів... Леніна, щоб довести правильність цього „безперечно слушного положення“.

Для нас цілком ясно, що це „балаканина зухвалого німецького соціал-шовініста“ (Сталін).

Тепер же, критикуючи себе й Кавтського, про себе ви говорите, що „зробили *прикру* помилку, некритично поставившись до кавтськянського твердження“, а це твердження зветь імперіялістичним. Виходить, у вас лише *прикра* помилка, а в Кавтського імперіялізм. А чому б вам не пов'язати це і одверто не сказати, що ви активно боронили імперіялістичні теорії Кавтського, водночас глузуючи з ленінізму, посилаючись на нього. Цього ви чомусь не робите. Ви мене обвинувачуєте в тому, що я, буцім то, „вилущую революційну суть більшовицької критики“. Чи не оці зразки своєї „самокритики“ ви вважаєте за більшовицьку критику?

Так ви „виправляєте“ ваші помилки. В цьому питанні не додержуєте вказівок Леніна про те, що „не можна цілком усвідомити собі жодної помилки, в тому числі й політичної, якщо не дошукаєш теоретичних коренів у того, хто її робить“¹⁾.

Перед вами завдання—викрити соціальні й теоретичні коріння своїх помилок в національному питанні.

Ви не зуміли піднести дискусію на вищий щабель. Не зуміли тримати її принциповий характер. Ви тягнете справу назад. Ви—в полоні своїх особистих амбіцій. Я охоче виправлю свої помилки, коли їх найду, або коли хто мені на них вкаже. Вам зробити це не пощастило. Обвинувачень своїх не довели. Про це я говорю вам щиро й одверто.

Цю статтю надруковано в „Більшовику України“ № 11 за 1931 р. з такою приміткою редакції:

З приводу надрукованих статей т. т. Борєва й Гірчака редакція вважає, що:

1. Тов. Гірчак правильно викрив і скритикував головні теоретичні

¹⁾ Ленін. Твори, т. XVIII, ч. I, стор. 57.

й політичні помилки т. Борева, припущені ним в його працях з національного питання,

2. Тов. Боров став на шлях визнання і критики своїх помилок, зокрема щодо кавтськїянства.

3. Обвинувачення т. Гірчака в „лівому закруті“ з боку т. Борева є безпідставне.

4. Редакція відзначає, що т. Боров у своїй громадсько-політичній роботі боронив і боронить генеральну лінію партії.

5. Вміщенням статті т. Гірчака редакція вважає обговорення цього питання закінченим.

IV. ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА.

В. І. Ленін про культурну революцію і національну культуру.

В. І. Ленін був великий теоретик і практик пролетарської революції та соціалістичного будівництва. Ленінська теорія пролетарської революції, принципово відмінна від поглядів на основні питання революції представників ревізіонізму та опортунізму, включає в себе, як складову частину, і проблему культури.

Теоретики II Інтернаціоналу, усякі Кавтські, Гільфердінги, Бауери і Макдоналди до того перекрутили, споганили революційну суть марксизму, що революційний марксизм, марксистську теорію революції вони замінили заялуженим, гнилим еволюціонізмом, себто цілковитим запереченням можливості будь-якої революційної дії. *На Леніна припало велетенське історичне завдання і він його виконав в честю, він відстояв справжній, неурізаний, революційний марксизм від ревізії, перекручення його, а також відновив справжні погляди К. Маркса і Ф. Енгельса на основні питання революції, які буржуазні ідеологи й теоретики II Інтернаціоналу ґрунтовно і кардинально зревізували.*

Це завдання сам Ленін розумів і формулював так:

„За нечуваної поширеності перекручень марксизму, наше завдання полягає насамперед у відновленні справжнього Марксового вчення про державу“.

(Ленін—„Государство и революция“, т. XIV, ч. II, стор. 371, 1928 р.).

Але роля й робота Леніна своїми наслідками була далеко ширша, більша, ніж звичайне відновлення справжніх поглядів Марксових на ті або інші питання пролетарської революції. *Ленінізм є дальший розвиток, розширення і поглиблення марксизму. Ленінізм є марксизм доби імперіялізму та імперіялістських воєн, доби пролетарських революцій, доби диктатури пролетаріату. Доба життя та революційної діяльності фундатора наукового соціалізму, К. Маркса, була інша та відмінна від доби життя та діяльності Леніна.*

А тому цілком зрозуміло, що ми знаходимо у Леніна поставу й поглиблену розробку багатьох питань, які Маркс або зовсім не ставив, або недосить розвив та опрацював.

Ленін у своїй теоретичній і практичній роботі керувався Марксовим вченням, його методами діалектичного матеріалізму.

Ленінізм, Комуністичний Інтернаціонал є справжні спадкоємці, послідовники, оборонці, учні й продовжувачі революційного марксизму. Соціал-демократія, II Інтернаціонал зрадили марксизм. Відмовлення від марксизму в теорії й на практиці, відмовлення від марксистської теорії революції, від марксистської стратегії й тактики, переродження на буржуазну ідеологію — ось що характеризує сучасну соціал-демократію. А тому зрозуміла та люта зненависть до пролетарської революції та ленінізму, яку виявила соціал-демократія, зрадивши марксизм. Соціал-демократія замінила марксистську теорію революції, Марксове вчення про державу, про диктатуру пролетаріату, про будівництво соціалізму вульгарними, буржуазними „ідейками“ про мирне переростання капіталізму в соціалізм, про буржуазну демократію, про класовий мир і т. д.

Ревізіонізм і опортунізм у своїй боротьбі проти пролетарської резолюції й проти ленінізму здолали висунути й „обгрунтувати“ дві поганенькі теорії: 1) колишня царська Росія своїм технічним і культурним рівнем не виспіла для пролетарської революції; 2) невідготованість пролетаріату, а значить, і його нездібність до соціалістичного будівництва через його культурну відсталість. А тому, міркують ці горе-соціалісти, революція в колишній Росії є передчасна, пролетарською та соціалістичною її назвати не можна і засуджена вона на невдачу та катастрофу. Відповідь В. І. Леніна на такі міркування, викривання Леніном цієї плутанини вводить нас безпосередньо в коло ленінських поглядів на культуру взагалі, пролетарську зокрема, а також на культурну революцію та національну культуру.

Основна помилка цих „доказів“, цих міркувань, цих доводів є нерозуміння марксистської революційної діалектики, нерозуміння своєрідності різних історичних діб, нерозуміння умов та характеру буржуазної й пролетарської революції, нерозуміння характеру імперіялізму, як *передодня пролетарської революції*. Розвиток буржуазії, розвиток капіталістичної економіки та культури в надрах феодалізму, відмінний від розвитку пролетаріату та його культури в надрах капіталізму. Пролетаріат за капіталістичних умов — класка пригноблена, визискувана. Вона не може в надрах капіталістичного суспільства культурно наздогнати та випередити буржуазію. Її (буржуазії) класові інтереси цього припустити не можуть. Пролетарська культура також не може за капіталізму дуже поширитися. Доконечна передумова, яка потрібна для культурного зростання пролетарських мас і пролетарської культури, — *це революція*.

Питання про технічний рівень, про рівень розвитку продукційних сил, потрібних для пролетарської революції, позитивно розв'язала сама доба імперіялізму. Капіталізм за доби імперіялізму своїм технічним розвитком досить виспів для соціалізму, для

пролетарської революції. І коли умови історичної ситуації, що склалися в наслідок імперіалістичної війни, викликали пролетарську революцію в такій відсталій країні, як колишня Росія, то від цього не змінюється ні характер цієї революції, ні її значення. Цю суму ідей розвинув Ленін у своїй безсмертній статті „Записки о революции“, де він полемізує з Сухановим. Основні думки цієї статті такі:

„Коли для утворення соціалізму потрібний певний рівень культури (хоч ніхто не може сказати, який цей певний рівень культури), то чому нам не можна почати з завоювання революційним шляхом передумов для цього певного рівня, а потім вже на основі робітничо-селянської влади і радянського ладу рушити наздоганяти інші народи? Для утворення соціалізму, — кажете ви. — потрібна цивілізованість. Дуже добре. Ну, а чому ми не могли створити спочатку такі передумови цивілізованості у себе, як вигнання поміщиків та вигнання російських капіталістів, а потім уже почати рух до соціалізму? В яких книжках прочитали ви, що подібні видозміни історичного періоду неприпустимі й неможливі?“

(Ленін — „Записки о революции“, т. XVIII, ч. II, стор. 110—111).

Соціал-демократія попала в порочне коло. У таке ж порочне коло попали і кріпачники, які боролися проти визволення селян і які висували аргумент, що селяни некультурні й невідготовані ще до визволення. Вони не тямали того, що основна передумова для приєднання селян до культури є знищення кріпацтва.

Пролетарська революція є рішальна й основна передумова і для розвитку продукційних сил і для розвитку культури, за яких можливої соціалізм. Тут у зв'язку з цим висувуються два завдання, міцно одне з одним зв'язані — завдання індустріалізації й завдання культурної революції. І не випадково, що якраз в період розгорнутого соціалістичного будівництва, в період розгорнутої індустріалізації нашої країни, в період перебудовання всієї техніко-економічної бази нашого господарства питання культури й культурної революції постали перед нами на весь зріст, на всю широчінь та повноту.

Соціалістична індустріалізація й культурна революція — це дві сторони одного й того ж великого пролетарського завдання будівництва соціалізму. Ці два завдання зв'язуються й впливають з ленінської теорії пролетарської революції, як її складові частини. Будівництво соціалізму в нашій країні відбувається одночасно в двох основних секторах народнього господарства: у промисловості (соціалістична промисловість) і в сільському господарстві (МТС, радгоспи, колгоспи). А тому соціалістична індустріалізація й культурна революція в ленінському плані соціалістичного будівництва знаходять потрібне доповнення — кооперування, виробниче й споживче, багатомільйонних селянських мас. Ці завдання, ці гасла Ленін формулював так:

1. Індустріалізація:

„Ми знаємо, що врятування для Росії є не тільки гарний урожай в селянському господарстві — цього ще замало, — не тільки гарне становище легкої

промисловости, що постачає селянству речі споживання, цього теж ще замало.—нам доконче потрібна також важка індустрія... Важка індустрія потребує державних субсидій. Коли у нас не знайдеться цих субсидій, то ми, як цивілізована держава.—я вже не говорю, як соціалістична,—загинули“.

(Ленін. Твори, т. XVIII, ч. II, стор. 95).

2. Кооперація:

„За умов повного кооперування ми вже стояли б обома ногами на соціалістичному ґрунті. Але ця умова повного кооперування включає в себе таку культурність селянства (саме селянства як величезної маси), що це повне кооперування неможливе без цілої культурної революції“.

(Там само, стор. 145).

3. Культурна революція:

„Нам наші противники не раз говорили, що ми беремося за безглузду справу насадження соціалізму в недосить культурній країні. Але вони помилились у тому, що ми почали не з того кінця, як цього вимагала теорія (усяких педантів), і що у нас політичний соціалістичний переворот був попередником того культурного перевороту, тієї культурної революції, перед якою ми тепер все таки стоїмо (написано у травні 1923 року.—Є. Г.). Для нас досить тепер цієї культурної революції для того, щоб бути цілком соціалістичною країною, але для нас ця культурна революція становить неймовірно труднощі і суто культурної властивості (бо ми неписьменні) і властивості матеріальної (бо для того, щоб бути культурними, потрібний певний матеріальний розвиток виробництва, потрібна певна матеріальна база)“.

(Ленін, т. XVIII, ч. II, „О кооперації“).

В. І. Ленін з властивою йому напористістю та енергією не втомно вимагав серйозного ставлення до навчання, до питань теорії, до засвоєння цих знань та культури, нагромаджених усім попереднім історичним розвитком, без яких (знання і культури) не можна побудувати соціалізму.

„Від розчавленого капіталізму ситий не будеш. Треба взяти всю культуру, яку капіталізм залишив, і з неї побудувати соціалізм. Треба взяти всю науку, техніку, знання, мистецтво. Без цього ми життя комуністичного суспільства побудувати не можемо. А ця наука, техніка, мистецтво — в руках спеціалістів та в їхніх головах“.

(Ленін. Твори, т. XVI, стор. 72).

В. І. Ленін чудово знав, що позакласової, надкласової культури нема. Закликаючи партію, робітничу клясу опанувати буржуазну культуру, В. І. Ленін знав, що до неї потрібний критичний підхід, що її треба критично переробити, відкинувши клясово-шкідливе і засвоївши потрібне. Більш за все потрібний клясовий підхід до суспільних буржуазних наук, які цілком просякнуті буржуазною ідеологією. Але в галузі суспільних наук пролетаріят найсильніший, маючи таке незрівняне і незамінне теоретичне знаряддя, як марксизм.

Маштаб, обсяг, розмір того суспільного руху, який ми умовились називати культурною революцією, справді велетенський

і величний. Починаючи із звичайної ліквідації неписьменности, якої у нас все ще скільки завгодно, починаючи від вкорінення в побут елементарних культурних навичок і кінчаючи роботою в галузі утворення культурних та ідеологічних цінностей, в галузі літератури, мистецтва і т. д.,—ось вихідні та кінцеві пункти революційної революції. Одно з невід'ємних завдань культурної революції є доконечна потреба остаточно зліквідувати неписьменність, навчитися працювати, працювати культурно, дисципліновано, систематично, побороти бюрократизм, тяганину, обломовщину і т. д. в усіх галузях нашої громадської роботи—на заводі і в установі, в школі й в тресті, в профспілках і в кооперації і т. д.

Доба соціалістичної індустріалізації, масової колективізації і культурної революції є доба розгорнутого переможного будівництва соціалізму, побудування суспільства на нових засадах, суспільства без кляс, без держави, без експлуатації... Це одночасно є й доба створення, доба творчости пролетарських культурних цінностей, доба творчости пролетарської соціалістичної культури.

Погляд В. І. Леніна не збігається з поглядом пролеткультівців, які мріяли утворити пролетарську культуру штучно, за якоюсь видуманою схемою та шаблоном, створити її в студіях, у закритих групових гуртках, в лябораторіях, відірвано від широкої й активної участі мас, відірвано та ізольовано від культурної історичної спадщини. Ленін про пролетарську культуру висловив такі думки:

„Без ясногò розуміння того, що тільки точним знанням культури, створеної всім розвитком людности, тільки переробкою її можна будувати пролетарську культуру—без такого розуміння нам цього завдання не розв'язати. Пролетарська культура не є така культура, що вискочила невідомо звідки, не є вигадка людей, що називають себе спеціалістами пролетарської культури. Це все цілковита нісенітниця. Пролетарська культура повинна бути закономірним розвитком тих запасів знання, які людність здобула під гнітом капіталістичного суспільства, поміщицького суспільства, чиновницького суспільства“.

(Ленін. Твори, т. XVII, стор. 317).

Елементи демократичної, пролетарської, соціалістичної культури зароджуються ще в капіталістичному суспільстві. Але там вони тільки зароджуються і тільки елементи. Панівна культура є культура панівних кляс—буржуазії, поміщиків. Пролетарська революція вносить в це становище речей найкардинальнішу зміну. Елементи й зародки пролетарської культури після пролетарської революції, після завоювання політичної влади пролетаріями, після визначення його, як панівної кляси, мають змогу широко розвинутися й перетворитися на панівну пролетарську культуру.

Але це не відбувається механічно. Тут теж, на арені культурного будівництва, точиться вперта боротьба пролетарської культури з культурою старою, з культурою приріченою, з культурою буржуазною. В. І. Ленін говорить:

„У кожній національній культурі є хоч би і не розвинуті елементи демократичної та соціалістичної культури, бо в кожній нації є трудяща й визискувана маса, умови життя якої неминуче породжують ідеологію демократичну та соціалістичну...

Ставлячи гасло інтернаціональної культури, демократизму та всесвітнього робітничого руху,—ми з кожної національної культури беремо тільки її демократичні та соціалістичні елементи, беремо їх лише безперечно у проти-вагу буржуазній культурі, буржуазному націоналізмові кожної нації“.

(Ленін. Твори, т. XIX, стор. 43).

В. І. Ленін на всю широчінь поставив проблему національної культури ще до революції. Це питання має для нас найактуальніше політичне й тактично-практичне значення. Радянський Союз є добровільний союз цілого ряду пролетарських радянських республік, що національно, економічно та культурно стоять на різних щаблях розвитку. У цих республіках відбувається гарячкове соціалістичне будівництво... У цих національних радянських республік відбувається й будівництво пролетарської, соціалістичної культури.

Ленін, кажучи про елементи, про нерозвинуті елементи пролетарської культури в надрах капіталістичного суспільства, підкреслював, що —

„інтернаціональна культура не безнаціональна. Ніхто цього не говорив. Ніхто „чистої“ культури ні польської, ні єврейської, ні російської не проголосив“.

(Ленін. Твори, т. XIX, стор. 43).

Інтернаціональної культури, відірваної од національних умов рис, особливостей—немає. Абстрактної культури нема. Значить в умовах пролетарської диктатури, в умовах соціалістичного будівництва відбувається творення пролетарської, соціалістичної, інтернаціональної культури в національних формах. Пролетарська культура змістом набирає форм національної культури. Національна культура,—а іншої ми досі ще не знаємо, визволена від елементів культури буржуазної, поміщицької, клерикальної,—і є пролетарська культура змістом і національна формою.

Ці загальні міркування можна конкретно застосувати й до умов радянської української дійсності. На Україні, як і в інших національних республіках, відбувається процес творення пролетарської культури змістом і національної формою. Завдяки революції, українські робітники й трудящі маси, ідучи за пролетаріяттом, мають змогу широко розвинути й елементи культури, що за влади буржуазії та поміщиків були тільки в зародку і що їх Ленін називав елементами соціалістичної культури. А Ленін підкреслював, що в кожній нації є дві культури.

„Є дві нації в кожній сучасній нації,—скажемо ми всім націонал-соціалам. Є дві національні культури в кожній національній культурі. Є великоросійська культура Пуришкевича, Гучкових та Струве, але є також великоросійська культура, що характеризується іменами Чернишевського та Пляхнова. Є такі ж дві культури й в українстві...“

(Ленін. Твори, т. XIX, стор. 50).

З цього видно, що партія, висунувши гасло та проводячи його в життя, гасло національної культури формою, соціалістично: змістом,—діє у повній згоді та відповідності з Леніновим вченням у даному питанні.

Але як бути з тим, що Ленін рішуче, категорично виступав у свій час до пролетарської революції проти гасла національної культури і всіма способами ганьбив його? Адже говорив Ленін:

„хто обороняє гасло національної культури, тому місце серед націоналістичних мішан, а не серед марксистів“.

(Ленін. Твори, т. XIX, стор. 44).

Є деякі не вміру завзяті „інтернаціоналісти“, що схильні зарахувати зараз ВКП(б), КП(б)У до табору націоналістичних мішан за підтримку гасла національної культури в умовах пролетарської революції. Відповідь на це запитання не викличе жадних труднощів; вона не буде, без сумніву, суперечити ленінізмові, коли взяти до уваги ту обставину і коли про цю обставину ніколи не забувати, що Ленін виступав проти гасла національної культури до пролетарської революції, а партія стала на оборону гасла національної культури після пролетарської революції. Ленінська боротьба проти гасла національної культури суворо обумовлена часом, місцем, історичними обставинами, співвідношенням класових сил. Про це говорить і сам Ленін, говорить досить ясно й недвозначно:

„Значення гасла національної культури визначається не обіцянкою або добрим наміром даного інтелігента „тлумачити“ це гасло в розумінні проведення через нього інтернаціональної культури. Дивитися так, було б дитячим суб'єктивізмом. Значення гасла національної культури визначається об'єктивним співвідношенням усіх класів даної країни і всіх країн світу (курсів мій.—Є. Г.). Національна культура буржуазії є факт (при чому, повторюю, буржуазія всюди вступає у порозуміння з поміщиками та попами). Войовничий буржуазний націоналізм, притуплюючий, обдурюючий, роз'єднуючий ребітників, щоб вести їх на припоні буржуазії,—ось основний факт сучасности“.

(Ленін. Твори, т. XIX, стор. 44).

А чи ж цей „основний факт“ не знишила Жовтнева революція? А чи ж після Жовтня радикально не змінилось об'єктивне співвідношення класових сил? І чи ця обставина не вносить найкардинальнішої зміни в поставу всієї культурної проблеми та проблеми національної культури? Певна річ, вносить.

Тов. Сталін на XVI з'їзді партії говорив:

„Хіба не ясно, що, борючись проти гасла національної культури за буржуазного ладу, Ленін бив по буржуазному змістові національної культури, а не по її національній формі“.

В наших умовах і на Україні точиться боротьба між пролетарською та буржуазною культурою. В галузі культурного будівництва, як і в галузі економічного, всі переваги за пролетаріями. Перемога за ним забезпечена. Але цю перемогу можна здобути тільки через настирливу та найлютішу боротьбу з класовим ворогом.

Тепер, коли на Україні спостерігається пожвавлення та активізація ворожих пролетаріатові класових сил — куркуля і непмана, — загострення боротьби на культурному та ідеологічному фронті неминуче. Буржуазія все ще бореться за свої права та привілеї. Без бою здати свої позиції та вмирати вона не має наміру. Про це яскраво свідчить процес СВУ. На багатьох ділянках культурного та ідеологічного фронту наш ворог остаточно ще не переможений.

Політично-економічні умови, за яких розгортається тепер соціалістичне будівництво, безумовно, вимагають від нас посилити наступ на класового ворога, в тому числі й на фронті культурного та ідеологічного будівництва, озброївшись ленінською ненавистю, непримиренністю до буржуазної культури, до її ідеології, ленінською відданістю справі світового пролетаріату, справі соціалістичного будівництва.

Національно-культурне будівництво та боротьба проти націоналістичних ухилів

Вже минуло п'ять років, як на червневому пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У ухвалено відому резолюцію про підсумки українізації. Цю резолюцію ухвалено напередодні реконструктивної доби нашого соціалістичного будівництва, коли робітнича класа в спілці з бідняцько-середняцькими масами селянства під проводом комуністичної партії фактично вже закінчила відбудовний період. Резолюція, що підсумовувала певний період історії КП(б)У в її роботі в галузі національної політики і накреслила основні завдання наступної роботи, резолюція, що так докладно й так конкретно розробила питання національної політики КП(б)У, згідно з Леніновою наукою та постановами XII з'їзду партії, була є і далі буде керівним дороговказом нашої роботи. Ця резолюція й на сьогодні не втратила ні на крихту своєї політичної актуальності та свого значення. Всі вузлові питання національної політики КП(б)У в цій резолюції поставлено руба і розв'язано в ленінському дусі.

Цю резолюцію ухвалено напередодні реконструктивної доби нашого соціалістичного будівництва, коли зростання української пролетарської культури набрало буйного темпу, коли питання про ролі та участь пролетаріату в цьому стало актуальним та невідкладним і коли питання про відсіч класовому ворогові на фронті культурному та ідеологічному так рішуче стало перед партією та пролетаріатом. Усе це повністю та яскраво відбилося в постановках цієї резолюції. І тому саме ця резолюція матиме й надалі актуальне значення. Тому саме ще й сьогодні стоїть перед нами завдання якнайширше, якнайсерйозніше, якнайглибше популяризувати цю резолюцію серед партійних, комсомольських, робітничих мас, ставлячи перед ними мету та

мобілізуючи їхню волю й енергію до запровадження в життя засад цієї резолюції.

Що далі розгортається наше соціалістичне будівництво в місті й на селі, і разом з тим втягуються в це будівництво нові й нові шари робітництва та бідноти, що більше зростає їхній культурний рівень та їхня культура,—то з кожним днем значення цієї резолюції не буде зменшуватись, а, навпаки, збільшуватись.

В добу соціалістичної реконструкції всього нашого господарства, коли руба стоїть питання культурної революції,—а в умовах УСРР це визначає творення української пролетарської культури—та питання керівництва з боку пролетаріату цим процесом, партія і пролетаріат будуть і надалі діяти за вказівками цієї резолюції.

Реконструктивна доба, доба розгорнутого соціалістичного будівництва, рішучого наступу на приватно-капіталістичні елементи в місті і на селі, ліквідації куркуля як класи на базі суцільної колективізації, викликає впертий опір та загострення боротьби з боку клясового ворога, відбивається також у загостренні клясової боротьби на культурному й ідеологічному фронті та в пожвавленні націоналістичної ідеології та націоналістичних ухилів у партії. Завдання боротьби з правим ухилом та примиренством, завдання боротьби з усілякими націоналістичними збоченнями та примиренським ставленням до них на даному етапі нашого соціалістичного розвитку складають актуальне завдання. І це відповідно відбилосся в цій резолюції.

Нарешті, резолюція червневого пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У „Про підсумки українізації“, ухвалена в червні 1926 р., становить значний і певний етап в більшовізації КП(б)У. Бо КП(б)У, як і інші комуністичні партії, проходила певні етапи своєї більшовізації, особливо в справі засвоєння ленінської національної політики.

Про це червневий пленум ЦК і ЦКК в згадуваній тут резолюції зазначив:

„Тільки з великим зусиллям, за безпосередньої участі т. Леніна, і до того ж далеко не одразу, а повільно, вдалося переламати недооцінювання національного питання та неправильне його розуміння серед керівної частини партії. Ще з більшим зусиллям вдавалося провести правильну лінію в національній справі серед партійних мас. Тільки після XII з'їзду партія остаточно й рішуче порвала з теорією боротьби двох культур і стала на шлях активної українізації“.

За весь цей час партія провела величезну, вперту роботу в справі засвоєння ленінської національної політики та запровадження її в життя, сміливо й твердо усуваючи й знищуючи все те, що їй заважало в цій роботі.

Особливо велику роботу партія провела в боротьбі з усілякими націоналістичними збоченнями, з великодержавним та українським націоналізмом.

Ще в 1926 році в тій таки резолюції відзначено, що в справі переведення національної політики, зокрема в справі українізації, у нас є великі досягнення, а також зазначено, що всі ці досягнення є —

„наслідок твердої, правильної й рішучої лінії й роботи, проробленої ПБ ЦК КП(б)У в галузі українізації. Заперечення цього досягнення може бути тільки наслідком панічного недооцінювання сили й здатності партії провадити правильну національну політику“.

Але, відзначаючи ці досягнення, даючи рішучу відсіч націоналістам і всім, що хворіють на націоналістичне збочення і що не вірили в сили та роботу партії в справі українізації, заперечуючи досягнення в цій галузі, — резолюція червеневого пленуму ЦК та ЦКК КП(б)У 1926 р. разом з тим попереджала і вказувала на потребу не переоцінювати ці досягнення, ставлячи перед партією певні завдання. В резолюції сказано:

„Було б неправильно, однак, і переоцінювати досягнення, бо така переоцінка може загальмувати далі переведення та поглиблення українізації. Головні труднощі ще перед нами. Ми ще не маємо вирішальних наслідків у галузі українізації партії, а без цього для партії надзвичайно утруднено керівництво розвитком усіх культурних, щораз складніших процесів серед українських мас, саме тому й потрібне максимальне напруження сил і волі партії для дальшої роботи в справі українізації“.

Не може бути ніяких сумнівів, що порівняно з 1926 роком партія зробила дальший крок вперед у справі українізації. Заперечувати це аж ніяк не можна. Але також було б помилкою сказати, що в справі українізації партії все вже зроблено, всі завдання вже виконані, мети досягнуто. Цього ще нема. А тому настановлення червеної резолюції та завдання, нею накреслені, залишаються цілком актуальними та невідкладними. І ці завдання, в зв'язку з новим етапом соціалістичного будівництва, в зв'язку з посиленням темпу культурного будівництва і зростанням української культури, в зв'язку із втягненням до промисловости нових шарів українського робітництва — набувають виключного політичного значення. Тому наше завдання — ставити перед партією на всю широчінь питання про українізацію та про виконання завдань, накреслених в червеній резолюції; а ці завдання такі:

„а) Опанування всією партійною організацією України української мови, вивчення соціально-політичних та історично-побутових умов України.

б) Партійне керівництво українською культурою при активній органічній участі партії в її побудові.

в) Більшовицьке виховання, втягування до активної роботи й висування українських партійних кадрів (в першу голову з робітників і селян)“.

Червений пленум ЦК та ЦКК КП(б)У в 1926 р. особливу увагу звернув на проблему утворення українських більшовицьких кадрів. Про це в резолюції не раз згадується. Партія невпинно виконує цю директиву. Чистка партії показала, що не всі партійці розуміють принципи ленінської національної політики. свої

обов'язки в справі переведення цієї політики. Є партійці, що дивляться на директиви партії в справі українізації як на другорядні, такі, що їх можна не виконувати та потихеньку саботувати. Партія веде проти них рішучу, невпинну боротьбу. Бо партія свідома того, що „українська мова й розвиток української культури є могутній засіб культурного піднесення мас, є основне знаряддя зміцнення союзу робітничої маси з селянством, є невідмінна умова для будівництва соціалізму“. Треба добитися того, щоб геть уся партія була свідома, яке важливе значення для успішного соціалістичного будівництва має українізація її лав

Друге важливе питання, що на нього червневий пленум ЦК та ЦКК в 1926 р. в своїй резолюції дав яскраву, повну, недвозначну відповідь.—це питання про ролю та участь пролетаріату в національно-культурному будівництві, про українізацію пролетаріату і т. ін. Це питання і тепер має величезне політичне значення. В той час партія вела боротьбу з хибними та помилковими твердженнями Шумського й Хвильового про потребу примусової українізації російського пролетаріату на Україні та про темп українізації зрусифікованого українського пролетаріату.

На ці питання пленум тоді дав таку відповідь:

„Партія повинна вперто, систематично і терпляче роз'яснити робітничій класі України її відповідальність за зміцнення союзу з українським селом, повинна переконати її брати активну участь в українізації шляхом вивчення української мови, історії й т. ін., зміцнюючи пролетарське керівництво культурним рухом, що зростає. Партія повинна подбати про утворення сприятливих і обставин для українізації пролетаріату українських промислових центрів. Однак перша умова українізації пролетаріату — це реальність розрахунку в часі (питання про темп) та відсутність адміністративного приневолення, бо таке приневолення неминуче спричинить опір та зміцнення шовіністичного впливу на робітників з боку російського міщанства“.

Робота партії серед пролетаріату в цьому напрямку дала значні наслідки. Насьогодні ми маємо серед пролетаріату велике зрушення в похід за українською культурою. Серед пролетаріату розгорнуто широчезну роботу поширення, популяризації, просування в маси досягнень української культури, літератури, мистецтва. Така метода соціалістичної роботи, як соціалістичне змагання, перекидається і на фронт культурної роботи. Починають змагатися район з районом, округа з округою, місто з містом, завод із заводом у справі оволодіння мовою, поширення української книжки і т. ін. Особливо великого значення й розмаху набуває ця робота в Донбасі. І русотяпи, і українські шовіністи весь час говорили про те, що Донбас — робітництво Донбасу — своїм складом — руський, що він проти українізації, не прийме її тощо. Основні події в Донбасі на фронті національно-культурного будівництва яскраво свідчать, що пророцтва націоналістів і великодержавників збанкрутували.

Ці події свідчать про те, що пролетаріат є дійсно активний чинник у творенні української пролетарської культури. Тепер

основна робота на фронті національно-культурного будівництва є робота серед пролетаріату. Тільки через забезпечення керівної ролі пролетаріату в культурному процесі на Україні ми забезпечимо пролетарський, соціалістичний зміст цієї культури. Ця робота набуває особливого значення тепер, в добу реконструкції нашого господарства, в добу нечуваного культурного зростання мас, в добу культурної революції, в добу втягнення нових і нових шарів населення в соціалістичне будівництво. Настановлення червневої резолюції про провідну роль пролетаріату, тепер, в добу загострення класової боротьби на культурному та ідеологічному фронті, має виключне значення. А це настановлення таке:

„Справжнє будівництво соціалізму на Україні неможливе без втягнення в справу господарчого та культурного будівництва широких робітничих і селянських мас, можливого тільки у формі зміцнення Радянської України й розвитку української культури“.

Виходячи з завдань нашої роботи серед пролетаріату в справі втягнення його в будівництво української культури, червневий пленум ЦК та ЦКК КП(б)У 1926 р. рішуче поставив завдання українізації профспілок:

„Роз'яснення широким масам (у першу чергу пролетарським) причин, суті і значення українізації, що провадиться партією. Енергійна систематична робота в справі українізації пролетаріату з обліком усіх умов.

Особливу увагу належить звернути на професійні спілки, що об'єднують українські пролетарські маси“.

Робота в справі українізації профспілок більше за все у нас шкутильгає, особливо українізація апарату. Це одна з тих ланок нашої роботи, за яку нам слід міцно вхопитись. Хоч і на цім фронті нашої роботи є також величезні досягнення, але багато й хиб, багато ще не зроблено, основна робота ще перед нами. Основне—це зрушення й перелім у роботі. Треба це закріпити, розвинути і ширити, поглиблюючи й звертаючи особливу увагу на роботу серед пролетаріату промислових центрів та столиці України.

Нарешті, питання, яке слід і тепер поставити на всю широчінь і на яке дав повну і яскраву відповідь червневий пленум ЦК та ЦКК КП(б)У,—це питання про націоналістичні ухили, їх соціальні коріння, про боротьбу з ними. Тоді якраз хвильовізм, найяскравіший український націоналістичний ухил, бльокуючись, взагалі з українським буржуазним націоналізмом, дійшов найвищого свого розвитку. Тоді партія приділила багато уваги й сили боротьбі з хвильовізмом. Хвильового підтримував Шумський, хоча й голосував за резолюцію червневого пленуму. Націоналістичне збочення Хвильового, його погляди, його бльок з неокласиками засуджено.

„Такі гасла („Геть від Москви“, „Орієнтація на Європу“) можуть бути тільки прапором для української дрібної буржуазії, що зростає на ґрунті нещ, бо вона розуміє відродження нації як буржуазну реставрацію, а під

орієнтацією на Європу розуміє орієнтацію на Європу капіталістичну, відмежування від фортеці міжнародної революції, столиці СРСР — Москви”.

Пленум поставив за завдання —

„енергійну відсіч українським націоналістичним ухилам, марксистське викриття їх з одночасним уважним і товариським ставленням до товаришів, що помилуються”.

Але, ставлячи питання про український націоналістичний ухил, даючи йому таку відсіч, викриваючи його буржуазний зміст і буржуазні соціальні корені, червневий пленум ЦК та ЦКК КП(б)У віддав також багато уваги й питанню про великодержавно-російський націоналістичний ухил, про його небезпеку. Виходячи з постанов XII з'їзду, пленум визнав великодержавно-російський шовінізм за головну небезпеку й перешкоду в переведенні ленінської національної політики на Україні, бо він і на Україні також має буржуазні коріння.

„Партія повинна викривати перед пролетаріатом усю реакційність російського шовінізму, розкриваючи його коріння, історичне походження тощо”. „Для боротьби з українським шовінізмом, що зростає в місті та на селі, партія повинна не гальмувати, а рішуче провадити українізацію, скеровуючи її не тільки на поверхню, але й в глибину, і нещадно борючись з великоруським шовінізмом, що великою мірою утворює ґрунт для оживлення і українського шовінізму серед мас”.

І, нарешті:

„Неослабне провадження політики українізації, що провадилось з особливою твердістю після квітневого пленуму 1925 року, в першу чергу українізації партії, пророблення всією партією та ЛКСМУ теорії й практики національного питання на Україні з заостренням боротьби проти русотяпства, що знесилоє партію в справі керівництва молодію українською культурою, що підігрує українсько-націоналістичний ухил і перешкоджає засвоєнню ленінської національної політики тим членам партії, що не засвоїли ще її”.

З цього настановлення партія і виходила в боротьбі з націоналістичними ухилами в своїх лавах. Тепер, у зв'язку з заостренням класової боротьби, у зв'язку з проявами правого ухилу, питання боротьби з націоналістичними ухилами набуває знов значення політичної актуальності. Тепер знов помітно поживлення і великодержавного, і українського шовінізму. Класовий ворог свою боротьбу проти соціалістичного пролетарського наступу веде також під націоналістичними гаслами. Націоналістичні ухили в партії допомагають класовому ворогові, вони є прояв впливу ідеології цього ворога на деякі тонкі прошарки партії. Боротьба з цими ухилами, нарівні з боротьбою з правим ухилом та примиренським ставленням до нього, становить тепер основне завдання. Оголошуючи нещадну, жорстоку боротьбу націоналістичній ідеології, націоналістичним ухилам у партії, — треба одночасно проголосити рішучу боротьбу різним „теоріям”, що намагаються зменшити небезпеку того або того націоналістичного ухилу, послабити з ним боротьбу, прислужившись цим самим буржуазії. А ці „теорії” такі. Одна з них говорить:

„З українським шовінізмом легше боротися, бо він у нас близько, під носом, ми його повсякденно бачимо, важче боротися з великодержавним, бо він далеко від нас, там десь, що й не видно його”.

Поперше, і той, і другий націоналізм є у нас на Україні. По-друге, говорити, що з одним з них легше боротись, це значить приховувати його небезпеку. Друга „теорія“ говорить:

„Український націоналістичний ухил не є правий ухил; великодержавний ухил — це лівий. Головна ж небезпека за сучасних умов — це правий ухил, тому треба зосередити весь огонь на українському націоналістичному ухилі, як правому ухилі“.

В такий спосіб приховується небезпека великодержавного шовінізму.

Партія не пристане ні на одну з цих по суті також націоналістичних „теорій“. Партія і з цими „теоріями“ вестиме запеклу боротьбу, керуючись постановами XII з'їзду партії, червневого пленуму ЦКК та ЦКК КП(б)У й невпинно і вперто запроваджуючи в життя ухвали та постанови.

Завдання національно-культурного будівництва.

У Харкові, в червоній столиці Радянської України, нині розгортається енергійна, важлива й серйозна робота, поєднана з тримісячником будівництва української пролетарської культури. Завдання цього тримісячника такі: 1) перевірити, як здійснюється директиви партії про національно-культурне будівництво; 2) виявити всі хиби, недогляди, огріхи, перекручування на цій важливій ділянці нашої роботи і рішуче їх усунути; 3) мобілізувати увагу й активність партійних, комсомольських та робітничих мас до завдань національно-культурного будівництва; 4) пропагувати досягнення української культури, впроваджувати її в маси і т. д. і т. ін. Певна річ, що будь-якої мови не може бути про те, що українську радянську пролетарську культуру можна будувати й збудувати „кампанійським“ спозобом. Про це не може бути й мови. Цей процес забарний, сполучений з усім процесом соціалістичного будівництва; будівництво української пролетарської культури — складова, невід'ємна, неподільна частина всього процесу будівництва соціалістичної Радянської України. Це треба виразно й чітко усвідомити. Завдання ж тримісячника української культури — це *піднести на вищий щабель* почату й розгорнену роботу, закріпитися на цьому щаблі і *вжити всіх заходів, щоб ця робота розвивалася б далі, вперед, ширше й глибше без перебоїв*. Це перший наш керунок, про нього не можна ніколи забувати.

Робота над проведенням тримісячника будівництва української пролетарської культури повинна також виходити й керуватися основними принципами національної політики ленінізму. Цю роботу треба поєднувати, погоджувати й вкладати в ті перспективи національно-культурного будівництва, що їх накреслила наша партія, що їх усвідомлення ленінська наука.

Засвоєння й усвідомлення цих перспектив, цих основних принципів ленінської науки, допоможе нам усунути чимало перешкод

і труднощів у цій роботі, насамперед допоможе рішуче усунути націоналістичні ухили всіх гатунків: великодержавний, український, єврейський і т. д.

Як це не дивно, але великодержавно-русотяпський націоналістичний ухил часто прибирається в одяг псевдоінтернаціоналізму. Представники цього ухилу кажуть: „ми інтернаціоналісти, а тому ми проти всякої національної культури, в тому числі й української“. Наше завдання цю софістику, це дике й перекручене розуміння інтернаціоналізму викорчувати, знищити. Тут треба пам'ятати науку Леніна про те, що „інтернаціональна культура не безнаціональна“ (том XIX, стор. 43), тут також не треба забувати й про те, що в

„кожній національній культурі є хоча б не розвинені (це було сказано ще до Жовтневої революції.—Є. Г.) елементи демократичної й соціалістичної культури, бо в кожній нації є трудяща й визискувана маса, умови життя якої неминуче породжують ідеологію демократичну й соціалістичну“

(Там само).

І далі:

„Ми з кожної національної культури беремо тільки її демократичні й її соціалістичні елементи, беремо їх лише й безперечно в протизаг буржуазній культурі, буржуазному націоналізмові кожної нації“

(Там само).

І, нарешті:

„Є дві національні культури в кожній національній культурі. Є великоросійська культура Пурішкевіча, Гучкових і Струве, але є також і великоросійська культура, що характеризується іменами Чернишевського й Плеханова. Є такі ж дві культури в українстві, як і в Німеччині, Франції, Англії, у євреїв тощо“

(Там само, стор. 50).

Партія в своїй сьгоднішній роботі над національно-культурним будівництвом виходить і керується цими основними ленінськими принципами. У цілковитій згоді з Леніновою наукою тов. Сталін дав таке формулювання взаємин національної й пролетарської культури:

„Але що таке інтернаціональна культура? Як зіставити її з пролетарською культурою? Хіба не говорив Ленін ще до війни, що культур у нас дві—буржуазна й соціалістична,— що гасло національної культури є гасло буржуазії, яка намагається отруїти свідомість трудящих отрутою націоналізму? Як зіставити будівництво національної культури, розвиток шкіл та курсів рідною мовою й вироблення кадрів із місцевих людей з будівництвом соціалізму, з будівництвом пролетарської культури? Чи немає тут непроходимої суперечности? Безперечно, немає. Ми будуюмо пролетарську культуру. Це цілком правильно. Та правильно також і те, що пролетарська культура, соціалістична своїм змістом, набирає різних форм і способів виявлення в різних народів, втягнених до соціалістичного будівництва, залежно від рідної мови, побуту тощо. Пролетарська своїм змістом, національна формою, — ось така та загальнолюдська культура, до якої йде соціалізм. Пролетарська культура не заперечує національної культури, а дає їй зміст. І, навпаки, національна культура не відкидає пролетарської культури, а дає їй форму. Гасло національної культури було гаслом буржуазним, доки при владі була буржуазія, а консолідації націй відбувалася під егідою буржуазних порядків.

гасло національної культури стало гаслом пролетарським, коли при владі став пролетаріят, а консолідація націй стала відбуватися під егідою радянської влади. Хто не зрозумів цієї принципіальної різниці, цих двох різних обставин, той ніколи не зрозуміє ані ленінізму, ані суті національного питання з погляду ленінізму".

(И. Сталін — „Вопросы ленинизма“, стор. 357—58).

Викриваючи софістику псевдоінтернаціоналізму, конче потрібно також дати рішучу відсіч і тим, хто, користуючись з гасла національної культури, намагається вкласти в це гасло буржуазний, націоналістичний зміст, хто користується цим гаслом для боротьби з пролетарською культурою. Конче потрібно також пам'ятати й не забувати про те, що і в сучасних умовах, в обставинах пролетарської диктатури, в обставинах радянської української дійсності є також дві українські культури—культура пролетарська й культура буржуазна. Між цими двома культурами точиться боротьба. В умовах розгорненого широкого соціалістичного будівництва, в обставинах загострення класової боротьби в нашій країні, в обставинах нашого наступу на класового ворога, безперечно загострюється боротьба й на культурному фронті, на фронті ідеологічної боротьби.

Наше завдання—посилити українську пролетарську культуру, яка є культурою панівною, як культура панівної класи, розмежувати й відмежувати цю культуру від культури буржуазної, боротися з цією останньою й її перемогти, зосередити увагу й активність пролетаріату на боротьбі з українською буржуазною культурою та її ідеологією. Це другий принципіальний керунок, про який також не можна забувати.

Ленінізм виходить з того, що диктатура пролетаріату є класове суспільство перехідного періоду від капіталізму до соціалізму, що і за диктатури пролетаріату, скільки існують класи,—є класова боротьба й що, нарешті, ця класова боротьба відбувається також на культурному й ідеологічному фронті. Боротьба ця неминуча. Перемога тут забезпечена за пролетарською культурою. Цей принципіальний наш керунок треба суворо відрізнити від буржуазної теорії боротьби двох культур. Згідно з цією останньою теорією розвиток української національної культури в цілому конче потрібно спрямувати в таке річище, щоб вона вступила в запеклу боротьбу з російською культурою в цілому. І тут же, залежно від того, хто такий представник цієї теорії—чи український шовініст, чи великодержавний націоналіст,—він робить висновок, яка культура повинна перемогти; з погляду великодержавника—російська, з погляду ж українського націоналіста—українська. Боронячи теорію боротьби української пролетарської культури з українською буржуазною культурою й визнаючи неминучість перемоги пролетарської, партія рішуче й категорично засуджує, відкидає, оголошує боротьбу буржуазній теорії боротьби двох культур. Партія непохитно в цьому питанні додержується погляду пролетарського, дружнього, щільного, згуртова-

ного, братерного співробітництва всіх пролетарських культур національних республік, взаємної допомоги, встановлення єдиного пролетарського фронту в творчому будівництві соціалістичної культури й в боротьбі проти буржуазної культури. Це непохитна наша позиція. Цей принцип встановив В. І. Ленін:

„Якщо український марксист дасть себе опанувати цілком законною й природною ненавистю до великоросів-гнобителів до того, що він перенесе бодай частку цієї ненависти, бодай лише осуд на пролетарську культуру й пролетарську справу великоросійських робітників, то цей марксист тим самим скотиться в багно буржуазного націоналізму. Так само й великоросійський марксист скотиться в багно націоналізму не лише буржуазного, але й чорносотенного, якщо він хоч на хвилину забуде вимогу цілковитого рівноправства українців, або їх право на утворення самостійної держави“.

(Ленін. Твори, т. XIX, стор. 51).

„Коли мова мовиться про пролетаріят — це протиставлення української культури в цілому великоросійській культурі теж в цілому означає найбезсоромнішу зраду інтересів пролетаріяту на користь буржуазному націоналізмові“.

(Там само, стор. 50).

I, нарешті:

„Всяку можливість єднання з великоросійським свідомим робітником, з його літературою, з його колом ідей обов'язково всіма силами охоплювати, використовувати, закріплювати — цього вимагають корінні інтереси і українського, і великоросійського робітничого руху“.

(Там само, стор. 51).

Це В. І. Ленін сказав ще перед пролетарською революцією, те ж цілком і повнотою можна застосувати й тепер, а тому партія й керується в своїй роботі цим, як директивою. У рішеннях партії зафіксовано:

„Партія за самостійний розвиток української культури, за виявлення всіх творчих сил українського народу. Партія за широке використання будованою українською соціалістичною культурою всіх цінностей світової культури, за рішучий її розрив з традиціями провінціальної обмеженості й рабського наслідування, за утворення нових культурних цінностей, гідних творчості великої класи. Але партія це робить не шляхом протиставлення української культури культурам інших народів, а через братнє співробітництво робітничих та трудящих мас усіх національностей у будівництві міжнародної пролетарської культури, в яку українська робітничка класа зможе вкласти свою частку“.

(Із резолюції червневого пленуму ЦК КП(б)У 1926 року — „Про підсумки українізації“).

Це третій наш принципіальний керунок, не менш важливий, ніж перші два, і коли ми його будемо забувати або ігнорувати, то неминуче скотимося в націоналістичне багно.

Будівництво української пролетарської культури партія розуміє як процес, в якому беруть активну участь і будівники й керівники, пролетарські маси. Гегемоном у цьому будівництві, гегемоном у цьому процесі є пролетаріят. Хибно думати так, що українську культуру будують, виготовляють без участі пролетаря, ізольовано, окремішно й підносять йому на тарілці, як го-

товий продукт, для користування. Так збудувати пролетарську культуру не можна. Ось чому справа про залучення пролетаріату до активного будівництва української пролетарської культури є питання політично-актуальне.

Тримісячник національно-культурного будівництва тут повинен відіграти свою ролю. Але й у цьому питанні треба встановити певні перспективи, засвоїти й усвідомити деякі принципи. На Україні є деякі специфічні особливості, що перешкоджають справі успішного національно-культурного будівництва і на які не зважати не можна. Одна з цих специфічних особливостей і труднощів є національна неоднорідність робітничої класи України. Через цілу низку історичних особливостей вийшло так, що чимала частина пролетаріату України (особливо Донбас і великі промислові центри) стала російською або зрусифікованою. Те саме треба сказати і про міста, тоді як українське село і українське селянство було й є з національності українським. Історичний процес, історичний розвиток будівництва української соціалістичної республіки неминуче відбувається в тому напрямі, що і пролетаріат і міста щодалі більше своїм національним складом ставатимуть українськими. Цей процес уже й тепер помітно й наочно розвивається на наших очах. Про це говорять і цифрові дані.

Тов. Сталін ще на X з'їзді партії 1920 року говорив:

„Недавно ще говорили, що українська республіка і українська національність—це вигадка німців. Тим часом, ясно, що українська національність існує і розвивати її культуру—це обов'язок комуністів. Не можна йти проти історії. Ясно, що коли в містах України досі переважають ще російські елементи, то з часом ці міста будуть неминуче українізовані“.

(X з'їзд РКП, стенографічний звіт.
Госиздат, 1921 рік, стор. 115).

Але цьому неминучому й невблаганному історичному процесові повинна відповідати наша політика. Відповідно до цього мають відкритися перед нами і відповідні перспективи. Відповідно цьому ми повинні розв'язувати й основні проблеми національно-культурного будівництва. А основна проблема тут—це ролія й участь російського або зрусифікованого пролетаріату України у будівнанні соціалістичної країни, у будівнанні пролетарської української культури. Ясно, що ця частина пролетаріату не може стояти осторонь від тих творчих процесів, що розвиваються на Україні, так само як вона не стоїть осторонь від соціалістичного будівництва на Україні. А національно-культурне будівництво—це складова частина загального соціалістичного будівництва. Яка ж політика й лінія партії у питанні залучення цієї частини пролетаріату до національно-культурного будівництва? А лінія тут така: не дозволяючи насильної українізації, треба створити сприятливі умови для активної участі в цій роботі й цієї частини пролетаріату.

У постановах партії сказано:

„Партія повинна вперто, систематично й терпляче роз'яснювати робітничій клясі України відповідальність її за зміцнення спілки з українським селом, повинна переконати її взяти найактивнішу участь в українізації, через вивчання української мови, ознайомлення з українською історією тощо, зміцнюючи пролетарський провід культурним рухом, що дедалі зростає. Партія мусить подбати, щоб створити сприятливу обставину для українізації пролетаріату українських промислових центрів“.

(З резолюції пленуму ЦК КП(б)У 1926 року „Про підсумки українізації“).

Уся наша політична лінія і тактика повинна відбитися в роботі над проведенням тримісячника: треба розгорнути широку пропагандистську й агітаційну роботу в цьому напрямі.

Та було б неправильно й шкідливо цю політику й тактику переносити на службовців радянського, господарського, кооперативного апарату, переносити на партію, на комсомол тощо.

Тут наші завдання зовсім інші. Українізація партії, її кадрів, українізація комсомолу, їхнього активу, українізація профспілкового апарату, що обслуговує широкі пролетарські маси, — це першорядне й невідкладне завдання. Всі директиви партії рішуче і напосідливо підкреслюють це завдання. Треба звернути якнайбільшу увагу на виконання цієї роботи й рішуче усунути порушення партійних директив у цьому питанні. А таке порушення дійсно є. Про це свідчать багато фактів. Про це ще доведеться багато і багато говорити. Основні директиви, виконання їх треба перевірити, це директиви червеного об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У (дивись резолюцію „Про підсумки українізації“) і постанова X з'їзду партії.

Постанови X з'їзду КП(б)У у цьому питанні такі:

„З'їзд пропонує всім партійним організаціям, особливо організаціям великих міст і районів, посилити й поглибити роботу над українізацією, дбаючи всіма засобами піднести якість її роботи і звертаючи особливу увагу на опанування української мови і українського культурного процесу партійним активом, на українізацію партії, комсомолу й профспілок“.

(З резолюції X з'їзду КП(б)У на звіт ЦК).

Ще четвертий наш принципіальний керунок.

Наприкінці до всього сказаного треба ще коротко сказати про кілька засад, що мають принципіальне значення. Поперше, треба зосередити серйозну увагу на роз'ясненні ленінської національної політики, що її здійснює наша партія, і мобілізувати увагу й активність мас на боротьбу з націоналістичними ухилами, викриваючи конкретних і дійсних носіїв цих ухилів та виводячи їх на свіжу воду. Подруге, не можна забувати про нацменшості, про роботу серед них. Тримісячник національно-культурного будівництва ставить собі за завдання перевірити і поліпшити роботу серед нацменшостей. Потретє, треба пам'ятати, що українізація — це не лише засвоїти, опанувати та вивчити українську

мову; українізація вимагає також ознайомитися з історією країни, з революційними рухами на Україні, з історією клясової боротьби, з історією революційної й громадської думки, з історією української культури й літератури. Звісно, таке широке розуміння українізації, повинно ввести і відповідний коректив у нашу роботу.

Такі основні принципи й керунки, що їх треба покласти в основу нашої роботи над проведенням тримісячника національно-культурного будівництва та якими треба керуватися.

Про національну політику КП(б)У.

Брудні наклепи зрадників на КП(б)У, що буцім то вона не бореться з шовінізмом, провадить українізацію формально, — примушують нас звернутись до засад національної політики КП(б)У, до цієї справи, як її вирішив X з'їзд КП(б)У.

X з'їзд КП(б)У, що знову глибоко обміркував національне питання на Україні, підсумував цілу смугу в національній політиці на Україні й намітив завдання нашої роботи в цій галузі на майбутнє.

Національне питання на Україні має якнайвиключніше політичне значення. Інтереси зміцнення диктатури пролетаріату, інтереси зміцнення союзу робітничої кляси з основними трудящими масами селянства, інтереси втягнення трудящих мас до соціалістичного будівництва, інтереси піднесення культурного рівня українських робітників і селянських мас владно диктують нам правильне, рішуче, неослабне й неухильне переведення національної політики на Україні.

Царський уряд, що поводився з Україною, як із завойованою колонією, всю свою політику щодо неї скеровував до того, щоб знищити все українське — українську культуру, пресу, мову, літературу. В наслідок цієї політики українські маси — робітники й селяни — були засуджені на жахну темряву, некультурність, неписьменність, одсталість. В наслідок цієї царської політики були протиставлені місто, як центр руської культури, селу, як осередкові української культури; були так само протиставлені дві культури одна одній — руська, як міська, цебто „вища“, культурі українській, як сільській, цебто „нижчій“. Міста в значній частині на Україні були русифіковані так само, як і великі промислові центри.

Ясна річ, що мало статися в наслідок цього, що мусила дати нам ця спадщина, що ми її дістали в „подарунок“ від розхристаного царизму: розрив між пролетарським містом і трудящим селянством — одрив селянства від робітничої кляси, втрата зв'язку й керівництва з боку пролетарської диктатури основними масами селянства, згубну боротьбу різних культур на Україні, в першу чергу руської та української, що мали конче співробітничати допомагати одна одній та одна одну збагачувати. Наслідок цього був би надзвичайно сумний для робітничої кляси, трудящого се-

лянства, для долі соціалістичного будівництва й світової революції — це несло б загибель пролетарській диктатурі.

Шляхи, що їх указав Ленін, про правильне розв'язання національного питання, і Жовтень, що створив обставову та передумови до остаточного знищення національного гніту, поневолення націй, рішуче переведення радянською владою й комуністичною партією Ленінових ідей в життя щодо національного питання — згуртували трудящі маси навколо пролетарської диктатури, піднесли культурний рівень цих мас.

Ця робота, так потрібна на Україні, дала тут великі наслідки й досягнення. Партія давно вже вказувала, що Україна мусить бути зразком для інших радянських республік у справі розв'язання національного питання, бо вона безпосередньо приєднана до тієї частини Європи, де національне пригнічення найбільше буває (Польща, Румунія, Чехія), де ще є частина української території з українським населенням, що нараховує майже 10 мільйонів (Західня Україна, Закарпатська Україна, Буковина, Басарабія). В цих країнах усе українське немилосердно винищується, виганяється, переслідується. Західню Україну польонізується; Закарпатську Україну чехізується; Буковину й Басарабію румунізується. Наприклад, якщо в 1917 році в Західній Україні було 3.662 українські школи, 1927 р. залишилось усього 774. Ясна річ, який революціонізаційний вплив робить на ці українські маси — здебільша селянство — Радянська Україна, що будує свою пролетарську державність і свою національну радянську культуру. Ось у чому ще більше значення правильного розв'язання національного питання на Україні. Ще й раніше партія вказувала на те, що Україна в справі розв'язання національного питання відстає. Тепер же цього вже сказати не можна. Україна тепер є справді зразок розв'язання національного питання. За останні два роки, з часу IX з'їзду КП(б)У особливо досягнуто великих наслідків. X з'їзд КП(б)У вказує на це в резолюції на доповідь ЦК КП(б)У:

«В галузі переведення національної політики партія мала за відчитні два роки величезні досягнення. Основні і головні з них — це те, що проведення українізації і опанування українського культурного процесу зробилося справою всієї партії й що процес українізації держaparату і партроботи, зокрема переведення на українську мову центрального органу партії „Комуніст“ і утворення популярної робітничої газети „Пролетар“».

Погляньмо на цифри, що яскраво ілюструють ці досягнення. Звертаємо увагу на те, що тут важлива динаміка процесу. Національний склад партії на Україні рік-у-рік міняється. Українська частина в ній щораз більше зростає; наприклад, якщо в 1924 р. в партії було 33% українців всього, то в 1925 р. — 38%, в 1926 р. — 49%, а в 1927 році — 51,8%. Такий самий процес відбувається й серед керівничих кадрів партії: в 1924 році було 33% українців, в 1925 р. — 37%, а в 1926 р. — 52%. В окружних комітетах в тепер, українців було: в 1923 році — 31,8%, в 1924 р. — 34,3%, в 1925 р. — 38,9%, в 1926 р. — 43,8%. Секретарів окружних комітетів

партії (українців) в 1925 р. на момент ІХ з'їзду партії було 26%, а в 1927 р.— 46%. Такі самі процеси неухильної українізації маси та її кадрів спостерігається і в комсомолі: в 1925 році українців у комсомолі було 50,9%; в 1926 р.—67,1%. Наслідки величезні, але ще не достатні. Дальше завдання — посилити цю роботу й посилити ці процеси.

Але справу українізації й справу розв'язання нацпитання на Україні не зводиться лише до опанування української мови, до збільшення українців у партії, в комсомолі. В резолюціях Х з'їзду КП(б)У, як на одне з величезних досягнень, вказується на те, що партія опанувала культурний процес на Україні. Культурне будівництво на Україні у всіх його царинах і розгалуженнях, культурні процеси на Україні в якнайширшому розумінні цього слова, культурне життя якнайширших робітничих та селянських мас дедалі більше звертає увагу партії на себе, вона дедалі керує і спрямовує цю роботу. Показове є те, що на Х з'їзді КП(б)У спеціально, як окреме питання в роботах з'їзду, обмірковувалося питання про культурне будівництво на Україні (доповідь тов. Скрипника). Посилення керівництва партії над літературними, науковими, мистецькими організаціями, виправлення лінії НКО, посилення боротьби на культурному фронті з різними ідеологічними перекрученнями, особливо з шовінізмом,— це перші покажчики того, що партія опанувала культурний процес на Україні. Досягнення величезні, але також іще недостатні. Робота має бути всіма напрямами посилена.

Позбавлення від лихої царської спадщини—національно-культурної протилежності між містом та селом — залежить так само й від того, в якій мірі вичерпно і як саме задовольняється політичні та культурні потреби села й селянства, оскільки близький селу й селянству апарат пролетарської диктатури, оскільки близьке радянському селу пролетарське місто. Тут, звичайно, мова мовиться про національну й культурну близькість. І аналіза процесів, що відбуваються в цій галузі, свідчить, що розвиток іде по лінії виживання, зниження цієї протилежності.

Динаміка розвитку національного складу населення міст показує, що міста на Україні українізуються щодалі хутчій.

„Останній перепис свідчить про велике, не лише абсолютне, а й відносне зростання українців по містах (особливо таких, як Харків, Київ, Дніпропетровське). Українізується місто досить швидким темпом. Року 1923 на 100 міських мешканців України було українців 43,1%, 1926 р.— 47,2%. По великих містах — Харків, Київ, Одеса, Дніпропетровське 1923 р. українців нараховується 25,2% 1926 р.— 39,2%“.

(Два роки роботи. Звіт ЦК КП(б)У.
До Х з'їзду КП(б)У, стор. 54).

Державний апарат тепер уже зукраїнізовано цілком. У виборних керівничих установах держапарату нині українці становлять більшість: в ВУЦВКу українців — 59,5%, росіян — 25,1%; євреїв — 4,3%, поляків — 2,7%, молдаван — 1,1%, німців — 0,8, інших — 5,9%

В РНК на 20 чоловіка українців нараховується 13 чол., росіян — 4, євреїв — 2, латишів — 1. В окривконкомах українців — 58,2%, росіян — 21,9%, євреїв — 10%, поляків — 4,3%, німців — 1,2%, молдаван — 1,2%, інших — 5,8%. В райвиконкомах українців — 81%. В сільрадах українців — 87,9%, росіян — 5,5%, євреїв — 1,6%, поляків — 1,5%, німців — 1,5%, молдаван — 0,9%, інших — 1,2%. В міськрадах українців — 43,8%, росіян — 29,6%, євреїв — 19,3%, поляків — 1,9%, німців — 0,6%, молдаван — 0,1%, інших — 4,7%. Цікаво також цей процес розглянути з погляду його динаміки. Якщо в міськрадах українців тепер 43,8%, то в 1924/25 р. їх було там 37,8%: І тут спостерігається процес невинної українізації, невинного зростання українців в установах.

До всього сказаного треба ще додати, що українське населення має вже свою школу, де діти українських робітників та селян навчаються рідною мовою і де тепер вчиться понад 2 мільйони дітей, в той час як 1922 року їх училося тільки 700.000.

Не менші досягнення ми також маємо в галузі українізації друку, преси та книжки. Наприклад, року 1924 ми мали українською мовою тільки 90.000 примірників газет; 1925 ж року ця кількість зростає до 439.000 прим.; 1927 року ми маємо газет українською мовою вже 570.000 прим. Те саме ми спостерігаємо і в галузі друку періодичних видань та книжкової продукції. Так, 1926 року ДВУ мало 356 назов періодичних видань, з них українською мовою 55,3%, загальний тираж цих видань був 4.476.000 прим., з них українською мовою 59,6%. Року 1926 ДВУ мало загальну продукцію в 1.076 назов, що з них українською мовою було 73,2%; загальний тираж усієї цієї продукції був 15.770.480 прим.; з нього українською мовою було 84,5%, або 1.331.600 прим. Тут, у цій галузі, наші досягнення перевищують те, що ми мали за царату за 130 років.

Україна не є держава одноманітна своїм національним складом: на території України перебуває значна кількість населення інших національностей — росіяни, євреї, німці, поляки, болгари, молдавани, греки й інші. Завдання правильної лєнінської національної політики якраз у тому, щоб забезпечити культурні, економічні та національні потреби й цих нацменшостей. Радянська влада та комуністична партія весь час невинно про це дбають. X з'їзд КП(б)У про це в своїй резолюції каже так:

„З'їзд із задоволенням нотує поруч досягнень у галузі українізації велику роботу, що її виконала партія, обслуговуючи інтереси нацменшостей, в тому числі руської й єврейської, зокрема видання декрету про рівноправність мов, і пропонує Центральному Комітетові продовжувати й поглиблювати цю роботу, будуючи її на підставі пильного вивчення конкретних умов життя й побуту кожної нацменшости, що живе на території України.

Звернімось до цифрових показчиків нашої роботи серед нацменшостей. Ось національні ради, як відокремлені адміністративно-територіяльні одиниці. Року 1924 ми мали нацсільрад: німецьких — 98, польських — 15, єврейських — 19, болгарських — 25,

грецьких—26, чеських—5. Року 1925 ми спостерігаємо збільшення всіх націльрад: руських—122, німецьких—221, польських—129, єврейських—86, болгарських—44, грецьких—27, молдаванських (поза межами АМСРР)—14, чеських—13, білоруських—1, шведських—1. 1927 рік дає нам ще яскравіше збільшення: руських—329, німецьких—228, польських—138, єврейських—186, болгарських—44, грецьких—30. Ми маємо тепер національних сільрад 8,2⁰/₀ (рівняючи до загального числа сільрад), у той час як року 1925 їх було 2,2⁰/₀. Але не все ще населення нацменшостей охоплено націльрадами. Тут роботи ще не закінчено і її треба ще далі поширювати. Треба тут такі згадати й про те, що ми маємо, крім нацрад, ще й нацрайони: 7 німецьких з 76 сільрадами та 307 залюдненими пунктами, що становить 85,6⁰/₀ загалу цієї національності; болгарських 3 райони з 33 сільрадами та 44 залюдненими пунктами, що становить 84⁰/₀ загалу цієї національності; є польський та єврейський район.

Є також величезні досягнення в галузі культурно-освітньої роботи серед нацменшостей. В той час, коли за царату на Україні не було жадної школи для будь-якої нацменшости, 1925 р. ми вже маємо 1.256 шкіл нацменшостей; 1926 року їх уже є 1.522—збільшення на 21⁰/₀. Звичайно, що не всіх дітей нацменшостей, що їх охоплює школа, перевищує процент дітей українців. Про це свідчить така табличка:

Німці	58,7 ⁰ / ₀
Росіяни	53,4 ⁰ / ₀
Євреї	58,7 ⁰ / ₀
Поляки	53,0 ⁰ / ₀
Молдавани	46,6 ⁰ / ₀
Українці	45,6 ⁰ / ₀

Не можна також забувати й про те, що ми маємо на Україні національні суди—тепер їх є: єврейських—36; польських—6; німецьких—12; болгарських—4; всього—58.

Радянська влада та комуністична партія України вживала багато заходів до поліпшення економічного й матеріального стану нацменшостей (наділення землею, допомога кооперації й т. ін.).

Найяскравішим показником політики партії та влади щодо нацменшостей є утворення й зростання Автономної Молдаванської Соціалістичної Радянської Республіки. Молдаванське населення в межах Радянської України своєю рідною мовою творить свою культуру, будує соціалізм, в той час як молдаванське населення, що перебуває під чоботом боярської Румунії, всього цього позбавлене.

Партія провадить українізацію, але не абияку, а класову, пролетарську, ленінську. Всяким намірам збити партію з цього шляху ленінської національної політики, чи то, на шлях руського великодержавного шовінізму, що спричинюється до колонізаторства, чи то, на шлях українського шовінізму, що спричинюються до утворення єдиного національного фронту, партія давала

рішучу, негайну, однодушну відсіч. Досить згадати про виступи Ларіна, Ваганяна, Зінов'єва, Малицького як представників великодержавного шовінізму, а також про виступи Хвильового, Шумського, Максимовича, а тепер і Волобуєва. Про них багато писалось і говорилось. Немає рації ще раз про це говорити. X з'їзд КП(б)У постановив:

„Ті досягнення, що їх партія мала в галузі переведення національної політики, є до певної міри наслідок рішучої боротьби проти шовінізму і проти націоналістичних ухилів у самій партії, в чому виявлявся вплив чужого, дрібнобуржуазного оточення на різні елементи партії. Партія насамперед боролася проти руського націоналістичного ухилу, що виявлявся в недооцінці значення національного питання на Україні й проведення українізації. Цей ухил, чітко сформульований у виступі Зінов'єва на президії ЦКК проти політики українізації, що її провадить партія, знаходив свій вислів у настроях окремих груп членів партії, що почували на собі вплив руського міщанства. Поруч цього в партії виявився, у зв'язку з деяким зростанням української дрібнобуржуазії, а також куркульських і непманських елементів у місті і особливо на селі з оформленням їхньої ідеології і впливом на окремі нетривкі елементи партії, український націоналістичний ухил в особі Шумського та ін., що знайшов собі прихильників і в лавах братньої комуністичної партії Західньої України. З'їзд схвалює рішучу боротьбу з націоналістичними ухилами всередині партії, що її провів Центральний Комітет, і пропонує Центральному Комітетові так само рішуче провадити цю боротьбу далі.

Досягнення, що ми їх маємо нині, так само, як і дальше просування вперед у галузі національної політики, якнайміцніше залежить від дальшої успішної ідейної боротьби зі всякими ухилами в національній політиці. Тільки в цій боротьбі ми можемо вести правильну лінію національної політики. З'їзд вважає, що в дальшій боротьбі з ухилами як у бік руського, так і в бік українського шовінізму, ЦК партії повинен вживати різних заходів як виховного, так і організаційного характеру“.

З обома ухилами в національній політиці треба боротися — з руським шовінізмом і з українським шовінізмом, бо вони обидва — відсвіт ворожих нам класових сил — куркульні, непманства, міщанства. А що один і другий ухили ще живі, ще існують, ще ворушаться, ще не знищені, про це свідчать деякі явища з нашого культурного життя на Україні, які мали місце і за останній час. Так, на X з'їзді КП(б)У один із присутніх комуністів, бо некомуністів на з'їзді не було, подав був таку записку під час звіту ЦК:

„У нас кричать про досягнення. Центральний орган „Комуніст“, той, що має вести за собою КП(б)У, має тираж 31.000 пр., а „Харківський Пролетарий“ — 60.000. У нас кажуть — досягнення. Лаємо Зінов'єва, що він протиставляє селянську культуру робітничій, а на ділі, що в нас є? Паралелізм, найбільше протиставлення. Окружна газета для робітників, окремо для селян (здається, крім Полтави) — це факт, так. А де ж задоволення українського робітництва, хто про нього дбає? Куди дивиться наша партія? „Пролетар“, оця замузнана газета, де нічого не розбереш і не прочитаєш, яка, до речі, дуже трудно пробивається, бо руські окружні газети провадять з нею боротьбу. Таран пише — „Історична подія. Вийшов „Капітал“ I том і XIX том Леніна укр. мовою“. Так, тов. Таране, — це історична подія, але вона не менше й трагічна. На X роковини Жовтня в Німеччині, де немає диктатури пролетаріату, видається всі твори Леніна, а у нас за 10 років видано перший том Леніна і перший том „Капіталу“, що його переклав укр. соц. демократ опортуніст Лорі, а то його не було б. І це досягнення. Українське робітництво Харкова, Дніпропетровського, Донбасу, Миколаєва, залізнич-

ники — для них що зроблено? Нічого, майже нічого. А ми вилупили декілька журналів інтелігентських та й тільки. Це загроза, так, загроза. Фізіономію українського пролетаріату ми не формуємо. Дніпрельстан, Запоріжжя — там не чули про українську робітничу газету, а партія наша благодумствує — досягнення. Так, контрреволюції є харч“.

Краще за все на цю записку навести відповідь секретаря ЦК тов. Кагановича:

„Оцей самий чоловік, він сам не розуміє, що він сам говорить контрреволюційною мовою контрреволюційні речі. З тими, хто дійде до такого стану, з тими ми по-товариському й не розмовлятимемо. Що ми маємо — треба відповісти фактично.

Року 1924 ми мали тираж газет українською мовою 90 000, а цього року маємо 500.000 (т. Хвиль: „За останній місяць—570.000“). Отже, ви розумієте, що треба бути справді запеклим шовіністом, щоб так шкодити й дискредитувати партію. Кількість українських газет 1924 року—24, а нині їх є 55. Кількість журналів (він каже „деякі інтелігентські газети і журнали“) українською мовою—69. Щодо видання книжок, то тут він говорить з приводу видання першого тому „Капіталу“ й т. ін. Ця людина не хоче розуміти, що у нас термінологію академічну ще не вироблено. ще точаться дискусії з приводу П. Він порівнює нашу культуру з німецькою культурою, але, товариші, треба бути ідіотом, щоб їх порівнювати (смій). Хіба можна порівнювати ці величини? Далі, щодо перекладу Леніна. Переклад затримується, бо його важко перекладати, адже забороняли перекладати старе видання — в ньому багато помилок (Тов. Скрипник: „32.000 помилок“). Не можемо ми доручити переклад творів Леніна авторів цієї записки, бо треба, щоб перекладали люди, які справді ленінізм розуміють і співчують йому. Над перекладом творів Леніна під керівництвом тов. Скрипника працюють у нас т. Касяненко та інші. Я дозволяю собі сказати, що тому, хто подав записку, потрібне було ім'я Леніна зовсім не тому, що він бажає, щоб твори Леніна вийшли українською мовою. Він бреше. Йому потрібні твори Леніна, щоб залічувати свої напади на партію, на ленінізм, а сам він боїться Леніна, як чорт ладану (смій), бо він іде проти Леніна. Тепер з приводу видання книжок. За сім років революції видано більше книжок, ніж за попередні 120 років. Де ще можна знайти такі досягнення?

В якій країні ви побачите, що молода культура, яка оце тільки прокинулася, могла б маги такі досягнення? Чому його це не задовольняє? А тому, що він сам не знає, чого він бажає. Ось він пише: „Пролетар“ — замуранна газета“. Неправильно, брехня. Це якраз чудова газета, що справді заглиблюється в робітничі маси й має вже солідний тираж“.

Після з'їзду вийшло „Вапліте“ № 5, журнал літературної організації під тією ж таки назвою, організації, що на чолі її стояв колись Хвильовий і якого разом із Досвітнім, Яловим виключено з цієї організації формально тільки, як показали деякі події потім. В цьому числі „Вапліте“ вміщено статтю Христюка під назвою „Розпеченим пером“, що має суто політичний характер. З „Вапліте“ трапилося те, про що завжди партія його керівників, комуністів, попереджала — небезпека утворення єдиного національного фронту. В тім же таки числі вміщено новий роман Хвильового під назвою „Вальдшнепи“ змістом суто фашистсько-націоналістичний. Отже, вміщення статті Христюка, памфлету Хвильового, роману Хвильового—це не що інше, як демонстрація з боку „Вапліте“ нельояльного ставлення до постанов Х з'їзду про нашу національну політику. Тов. Хвильовий визнав свої помилки, відмовився від них. Літугрупування „Вапліте“ саме себе ліквідувало.

Тут же треба згадати про виступ Волобуєва. В „Більшовику України“, № 2, № 3, вміщено його статтю під назвою „До проблеми української економіки“. Там же вміщено статтю-відповідь т. Річицького на цю статтю. Стаття т. Волобуєва в нашій пресі досить докладно скритикована („Більшовик України“, № 6). Зауважмо тільки, що ідеї, думки, переконання, що їх захищає Волобуєв, мають тісний зв'язок з тими помилковими переконаннями, які партія та Комінтерн засудили і які Шумський, Хвильовий мали намір нав'язати партії. Навіть більше—Волобуєв економічно обгрунтовує шумськізм - хвильовізм. Якщо Хвильовий - Шумський викидали гасло: „Геть від Москви, від її культури, то Волобуєв викидає таке гасло: „Геть від московської економіки“. Якщо Хвильовий та Шумський викидали та захищали гасло: „Дайш Європу — все одно яку“, то Волобуєв по суті те ж саме кричить: „Дайш орієнтацію на європейську економіку“. Якщо Шумський - Хвильовий доводили, що культура руська, її література є ворожі українській культурі та літературі і що українській літературі нічому вчитися та нічого взяти в руської літератури, то Волобуєв каже те саме — тільки про економічні та матеріальні цінності. Нарешті, Волобуєв дав економічну п'ялattformу розламівцям КПЗУ.

Одно слово, коли Шумський та Хвильовий проповідували теорію боротьби двох культур, то Волобуєв проповідує теорію боротьби двох економік. Помилковість поглядів Волобуєва, як і вже переборених поглядів Шумського, ясна. Він піддав під вплив махрової української націоналістичної буржуазії. Його погляди багато де в чому збігаються з поглядами наших клясових ворогів.

Партія провадить не менш рішучу боротьбу і з проявами великодержавного російського шовінізму. Погляди Ларіна, Зінов'єва, Ваганяна, а в останній час і Малицького в нашій пресі найшли найгостріше й найкатегоричніше засудження.

У нас на Україні великодержавно-російський шовінізм найшов прояв у виступі Малицького, який в ДВУ сказав:

„Я требую, чтобы на украинской книге (мова йде про його книгу „Радянська Конституція“, що друкувалася в ДВУ — С. Г.) было указано, что это перевод с русского, ибо я совершенно не желаю, чтобы кто-нибудь подумал, что Малицкий писал на вашем, украинском, языке“.

Малицького за це рішуче засуджено. Бо він дав цим виступом яскравий приклад нерозуміння національної політики КП(б)У, яскравий приклад великодержавного шовінізму.

Не так давно виступив Лебідь на сторінках „Большевика“ — органу ЦК ВКП(б) із статтею проти Волобуєва. В цій статті Лебідь зрікається своїх старих помилкових поглядів у національному питанні, зокрема теорії боротьби двох культур. Але Лебідь цією ж статтею показав, що він ще не позбувся остаточно своїх русо-тяпських переконань, коли говорить:

„Руссификаторские пережитки на Украине во всяком случае непосредственной угрозы не представляют“.

(„Большевик“ № 7, 1928, стор. 87).

Це помилковий погляд, який ревізує національну політику КП(б)У, ВКП[б]¹⁾.

Наше завдання — боротися із всілякими збоченнями в національному питанні, усуваючи всякі помилки й хиби в національній політиці, у справі українізації, в стосунках та відносинах із Союзом, з його установами, з бюрократичними та чинодральськими самодурствами, рішуче боротися з ганебними й суто політично небезпечними поглядами Волобуєва та йому подібних, що реставрують та поглиблюють уже засуджені від партії переконання Шумського.

Слід іще зробити кілька зауважень з приводу наших завдань щодо національної політики та українізації.

Про це X з'їзд КП(б)У каже:

„Вважаючи ці досягнення за недосить іще достатні і цілком здаючи собі справу з тих труднощів, що стоять на шляху проведення українізації в зв'язку із зростанням шовінізму серед руської, української, єврейської і т. д. дрібно буржуазії, з'їзд пропонує всім партійним організаціям, особливо організаціям великих промислових міст і районів, зміцнити й поглибити роботу проведення українізації, намагаючись всіляко піднести якість цієї роботи й звертаючи особливу увагу на опанування української мови й українського культурного процесу з боку партійного активу, на українізацію партії, комсомолу й профспілок“.

З'їзд звертає особливу увагу на підвищення якості нашої роботи, на оволодіння української мови й українським культурним процесом з боку партактиву, на українізацію партії, комсомолу, профспілок. Тут нам треба перевести величезну роботу. Українізація є не в тому, але краще — не тільки в тому, щоб опанувати мову, а *українізацію ми розуміємо як широчезний культурно-громадський процес*. До змісту роботи українізації входить також і робота щодо оволодіння українським культурним процесом, вивчення історії, класової боротьби, революції, культури, громадської думки України. Робота в цьому напрямку і є робота, що її з'їзд називає „поглибленням та підвищенням якості цієї роботи“.

Але у нас ще не все, далеко не все, зроблено і в галузі опанування української мови. Тут партії багато доведеться подбати про те, щоб і сама партія, а особливо комсомол та профспілки якнайскорше та якнайліпше закінчили і цей процес. Без опанування української мови нема чого й говорити про опанування українського культурного процесу.

Завдання українізації профспілок набирає величезного значення. Ми відмовляємось од будь-якої примусової українізації руського робітництва, що працює на підприємствах України. Ми обмежуємось тільки пропагандою, що й руські робітники, щоб не відірватись од культури та політичного життя тієї країни, де вони живуть, повинні вивчати мову, знайомитися з культурою країни і брати активну участь у її будівництві. Але інакше ви-

¹⁾ Див. „Лист до тов. Лебеда“ — Скрипника. „Більшовик України“ № 9—10, 1928 р.

глядає справа з робітництвом українським. Тут роботу треба провадити рішучіше, енергійніше, тут треба роботу поживавити. Загальний процес українізації всієї країни не може поминути, обійти, не зачепити й українське робітництво.

Національний склад робітництва тепер у нас такий:

Українців	49,0%
Росіян'	31,0%
Євреїв	12,8%
Інших	7,2%

Зростання промисловости, індустріялізація країни, зростання великих міст— все це збільшуватиме число українського робітництва. Пролетаріят України, що здійснює диктатуру робітничої кляси, — керівник громадського життя, керівник і чинник культурного процесу, керівник селянства, керівник будівництва соціалізму. Через все це українізація робітництва набирає такого великого політичного й культурного значення. Всі хиби, які є у нас у цій галузі роботи, треба усунути. А їх тут багато, надто багато. Насамперед треба усунути негативне явище, що культурні потреби українського робітництва все ще не задовольняється українською мовою. У профспілкових бібліотеках української книжки надто мало і вона ще зовсім не відповідає попитуві. Українські газети та журнали серед українського робітництва надто мало поширені. Роботу в робітничих клубах, де українці складають більшість, ще не провадиться українською мовою.

Правильна національна політика на Україні, що її підтримують трудящі й Західньої України, позбавляє можливости всесвітню контрреволюцію та її прислужників— українську контрреволюційну еміграцію— будь-якої підпори та підтримки серед трудящих мас України. Але цікаво ось що. Всесвітня буржуазія в своїх ганебних пляхах щодо повалення пролетарської влади на Україні спирається на українську жовто-блакитну націоналістичну контрреволюційну еміграцію. А ця остання, виконуючи волю й завдання всесвітньої буржуазії, хоче спертись і використати національну опозицію в КП(б)У. Досить згадати про неймовірне нацькування, яке вчинила українська націоналістична преса на Західній Україні з приводу боротьби партії з націоналістичним ухилом Шумського та з приводу його усунення з посади наркома освіти. Вона з нього зробила дійсного „національного героя“ а її розумінні цього слова.

Які надії покладає націоналістична контрреволюція на опозицію в КП(б)У?

Послухаймо Микиту Шаповала.

„Той факт, що створилася в КП(б)У національно-українська комуністична опозиція— великої ваги. Всі українські елементи повинні підтримувати цю опозицію, а ні в якому разі не виставляти окремих програм.

Щоб збільшити вплив української комуністичної опозиції, треба всім поводитись так, щоб опозицію всі вважали за виразника волі інтересів українських робітників і селян. Тих українців - комуністів, що підлабузнюються до

Москви, треба бойкотувати, як зрадників українського робітництва і „презренних малороссиян“ (ну, прямо, як у Шумського списав—Є. Г.), морально тероризувати й паралізувати їх“.

(„Нова Україна“, жовтень-листопад 1927 року.
Шаповал—„Через десять років“, стор. 32—33).

На кого покладає Шаповал такі великі надії? Про чий вплив він так піклується? Про кого це він тут говорить?

Отже, про Шумського, Волобуєва. Про Василькова й Турянського й говорити нічого. Це зовсім його люди. Отже, про тих, хто їх підтримує, Шаповал навчає: „признавайте й захищайте радянську владу“, але й „підтримуйте національну опозицію в КП(б)У — вона приведе до розколу в КП(б)У“. Так само, як все-світня буржуазія та соціал-зрадники підтримували всесоюзну партійну опозицію, покладаючи надію, що вона приведе до розколу ВКП(б), а разом і до повалення диктатури пролетаріату, так само українська націоналістична контрреволюція підтримує Шумських, Волобуєвих, зрадників КПЗУ з тих самих міркувань. Національна опозиція в КП(б)У є та ланка, що за неї вже хватається контрреволюція. Ця небезпека більшає з новими виступами Волобуєва.

Кому на користь писанина та думки Волобуєва про боротьбу двох економік — української та руської? Кому на користь економічне обґрунтування, що його робить Волобуєв, про потребу вийти Україні з Союзу, відірватись од руської економіки? І що ж тут дивного, коли Шаповал та до нього подібні закликають усю контрреволюцію підтримувати цю опозицію? Вона бо стала об'єктивно контрреволюційним явищем.

Партія цю небезпеку бачить. На неї вказує. Дбає про її усунення.

Тому вона так жорстоко з нею боролась, бореться й буде боротися.

Бо пролетарський шлях розвитку української нації під проводом диктатури пролетаріату вщент знищив той шлях розвитку, що про нього дбає Шаповал та йому рідні...

З цієї короткої нотатки про національну політику КП(б)У видно, оскільки правдиві наклепи зрадників на КП(б)У, що ніби вона не бореться з шовінізмом і провадить українізацію формально. Це — брудний наклеп.

Отже, колишня провідна верхівка ЦК КПЗУ в нових умовах, в умовах відносно стабілізації польського господарства, слідом за великою буржуазією — зрадила революційний фронт трудящих мас Західної України. Інтелігентська групка, відірвавшись од мас, втратила віру в світову революцію і в успіх визвольної боротьби і пірвала з КПП, з Комінтерном, з КП(б)У. Ціла ж КПЗУ, робіт-

ники і селяни Західної України, засудивши і проклявши зрадників, залишилися вірними революції. КПЗУ під проводом КПП і Комінтерну і підтримуючи братерські ідейні зв'язки з КП(б)У, поведе найршучішу боротьбу з класовим ворогом за соціальне і національне визволення трудящих Західної України.

Цифри культурної революції та факти розгрому культури.

Новий етап в розвитку пролетарської революції, етап соціалістичної реконструкції всього народнього господарства на базі індустріалізації країни і колективізації сільського господарства— викликав й обумовив нові завдання й темпи роботи на культурному фронті. Завдання й темпи соціалістичного будівництва в добу соціалістичної реконструкції вимагають відповідних темпів й відповідної перебудови цілого фронту культурної революції. Генерально-стратегічним гаслом культурного фронту в добу соціалістичної реконструкції є гасло: *рівень та обсяг культурної роботи піднести до рівня та змісту соціалістичної реконструкції*. Відповідно до цього розв'язуються всі проблеми культурної революції: кадри, масове комуністичне виховання, шкільна робота, початкове загальне навчання, ліквідація неписьменности, наукова робота, національно-культурне будівництво, культосвітне обслуговування нацменшостей, ідеологічний фронт, мистецтво.

І на фронті культурної революції, як і на всьому фронті соціалістичного будівництва, точиться шалена загострена класова боротьба. Клясовий ворог, в особі непмана, куркуля, бюрократа, шкідника чинить опір пролетаріатові, що веде запеклу боротьбу та впертий рішучий наступ на нього на фронті культурного будівництва. Перемоги пролетаріату на фронті будівництва соціалізму є наслідком боротьби з класовим ворогом. Також успіхи культурного будівництва обумовлюються боротьбою й перемогою над класовим ворогом. Даремно думати, що такі завдання, як виховання пролетарських кадрів для всіх ділянок соціалістичного будівництва, загальне навчання, ліквідація неписьменности, виховання соціалістичної людини— можна здійснити без жорстокої класової боротьби, без знищення опору класового ворога. Так можуть думати лише праві опортуністи, куркульські агенти.

Підводячи баянс двох систем громадського устрою— капіталістичного та соціалістичного,— тов. Сталін на XVI з'їзді партії цей баянс схарактеризував так:

„Отже, які підсумки аналізу стану у нас, в СРСР, і у них, в капіталістичних країнах?

Відзначмо головні, загальновідомі факти.

У них, у капіталістів, економічна криза! занепад виробництва як у галузі промисловости, так і в галузі сільського господарства,

У нас, в СРСР, економічне піднесення і зріст виробництва в усіх галузях народнього господарства.

У них, у капіталістів, погіршення матеріального стану трудящих, зниження заробітної плати робітників та зріст безробіття.

У нас, в СРСР, піднесення матеріального стану трудящих, підвищення заробітної плати робітників і скорочення безробіття.

У них, у капіталістів, зріст страйків та демонстрацій, що веде до втрати мільйонів робочих днів.

У нас, в СРСР, відсутність страйків і зріст трудового піднесення робітників та селян, що дає нашому ладу мільйони додаткових робочих днів.

У нас, у капіталістів, загострення внутрішнього стану та наростання революційного руху робітничої класи проти капіталістичного режиму.

У нас, в СРСР, зміцнення внутрішнього стану та міцне з'єднання мільйонних мас робітничої класи навколо радянської влади.

У них, у капіталістів, загострення національного питання та зріст національно-визвольного руху в Індії, в Індо-Китаї, в Індонезії, на Філіппінських островах, що переходять в національну війну.

У нас, в СРСР, зміцнення засад національного братерства, забезпечений національний мир та з'єднання мільйонних мас народів СРСР навколо радянської влади.

У них, у капіталістів, розгубленість і перспектива дальшого погіршення стану.

У нас, в СРСР, віра в свої сили і перспектива дальшого поліпшення стану".

Продовжуючи й поширюючи цю аналізу, ці підсумки, цей баянс на всі ділянки політичного, економічного та культурного життя, ми дійдемо тих же самих висновків, що наведені вище, та чудового доведення аналізу тов. Сталіна.

Зараз нас цікавить одна теза тов. Сталіна: „У них, у капіталістів, *загострення* національного питання, зріст національно-визвольного руху... У нас, в СРСР, зміцнення засад національного братерства, забезпечений національний мир та з'єднання мільйонних мас народів СРСР навколо радянської влади“.

Правдивість цієї тези як найкраще продемонструвати на прикладі розгортання культурної революції та успіхів національно-культурного будівництва в УСРР та національного гніту, фашистського погрому українського та білоруського трудящого люду в Польщі. Це водночас буде й баянсом підсумків двох систем — капіталістично-фашистської і соціалістичної — в ділянці культурної роботи, в ділянці розв'язання національного питання. Відомі всім успіхи національно-культурного будівництва, творення пролетарської української культури в УСРР. Радянська Україна є зразок розв'язання пролетаріатом національної проблеми. Ці успіхи були продемонстровані на XI з'їзді КП(б)У в доповіді тов. Косіора.

Порівнюючи успіхи національно-культурного будівництва в УСРР з тим, що робиться в цій ділянці на Західній Україні, придушеній фашистським чоботом, — єдиний висновок є такий: у нас, в УСРР — *розквіт національної культури*; у них, на Західній Україні, загарбаній фашистською Польщею, *брутальний розгром, занепад, руйнація, знищення*.

Це яскраво доводять деякі цифри культурної революції у нас та „деякі“ факти розгрому культури у них, що з ними ми зараз й ознайомимо читача.

Візьмемо школу, як найяскравіший і наочний приклад. В 1915 р. було на Україні 19.340 шкіл, 44.862 учителя, 1.663 901 учень; в 1929/30 р. шкіл на радянській Україні було 20 763, збільшення проти 1915 року на 1.424 школи; учителів 80.120, збільшення проти 1915 року на 35.000; учнів 2.873.717, збільшення проти 1915 року на 1.200.000. Тільки за останні 5 років (з 1924 по 1929/30 р.) шкіл збільшилося на 29%, учнів на 56%, учителів на 64%. За останні роки число учнів щороку збільшувалося на 205.000 чоловіка, в той час коли до революції ця цифра ніколи не перевищувала 67.000.

Темпи зростання числа учнів у школах на радянській Україні перевищують усі темпи, які відомі в шкільній статистиці в капіталістичних країнах. До революції на Україні зовсім не було ні українських шкіл, ні шкіл національних меншостей. Та їх тоді і не могло бути, бо ставлення царського уряду до цих шкіл було точнісінько таке ж, як ставлення польського, фашистського уряду тепер до шкіл українських та білоруських. Про це ми будемо говорити далі, а зараз варт нагадати про царську політику в шкільному питанні:

„Мы должны обязательно и неуклонно обучать инородцев русскому языку, дабы с каждым поколением этот язык стал родным и наша русская культура стала их культурой“.

(„Державна дума“, 1907 р.).

Коротко та ясно. Це було 1907 р. в постанові Державної думи та Державної ради.

А ще раніше року 1870 один з царських міністрів, звичайно, освіти, сказав:

„Целью образования всех инородцев, живущих в пределах нашего отечества, бесспорно должно быть обрусение их и слияние с русским народом“.

(Сборник Министерства Народного Просвещения 1870 года).

Також коротко і ясно. Цій теорії відповідала й належала практика: шкіл у колишній Росії з мовсю викладання українською, білоруською не було й бути не могло.

Жовтнева революція цю ганебну теорію й практику жорстоко скасувала й запровадила в життя свою теорію й практику, що виходить із засад ленінської національної політики. Наслідки цієї практики такі: року 1929 з 20.032 шкіл українських було 16.506, російських—1.342, єврейських—481, німецьких—518, польських—341, молдаванських без АМСРР—120, іншими мовами—661. Ці успіхи й досягнення, хоч би й які вони великі були, не можуть ще нас цілком задоволити, бо наше завдання таке: *дати змогу дитині навчатися в школі своєю рідною мовою*. Загальне слов'язкове початкове навчання, що зараз запроваджується в життя, в порядку серйознішої політичної кампанії, якраз і має за своє

завдання здійснити цей принцип цілком. Цифри, наведені тут, стосуються 1929 року. Картина 1930 року в зв'язку з запровадженням загального навчання різко змінюється в бік великого збільшення всіх цих показників. Наприклад, відкрито 1930 р. нових шкільних комплектів 11.345. Прийнято знов до школи дітей 8—10 років — 598 545. Перемогу загального початкового навчання 1930 р. в вирішальних ділянках в основному вже забезпечено. *Такий баянс пролетарської революції, комуністичної партії, радянської влади в галузі шкільного будівництва.* Політичне значення загального початкового навчання виключне.

Протилежну картину спостерігаємо на Західній Україні. Мізерні добутки, що їх Східня Галичина осягла в Австрії за дореволюційні часи, під час її, Східньої Галичини, перебування під Польщею, з кожним роком знищувалося, руйнувалося. Західня Україна перебуває тепер у такому стані, в якому Наддніпрянська Україна перебувала до революції. Теорію та політику російського царського уряду з захопленням застосовує в життя польський фашизм на землях українських та білоруських.

Ось зразки цієї теорії:

„Всі школи як публічні, так і приватні на території Речі Посполитої Польської є в тісному значінні цього слова польськими школами. Про інші школи, як невідповідні ідеї польської державности в польській державі, не може бути й мови.

(Циркуляр Львівської шкільної округи 30 жовтня 1923 р. № 3,316 П-р).

Чим це відрізняється від теорії політики руського дворянства, що на VII своєму з'їзді року 1911 ухвалило:

„Школа государственная должна быть русской, национально-патриотической. Правительственная школа не может иметь инородческий характер, в ней должен без каких-либо уступок, господствовать государственный язык, обучение должно вестись на русском языке. Ведь, Россия — конгломерат разных народностей, так неужели же мы будем сознательно стремиться к созданию племенного сепаратизма, который проявляется у каждой народности. Нам, дворянам, надлежит сказать, что школа должна быть русская и Россия — для русских“.

Спорідненість цих двох настановлень безумовна. І нічого сподіватися, що є або буде яканебудь різниця в практиці представників цих двох ідеологічних висловлень.

Звернімося до фактів, до практики. До війни в Східній Галичині було 2.496 шкіл. Майже кожне село мало українську школу. На Волині, Поліссі, Підляшші, де до війни жодної школи не було, під час революції виникло 1.050 шкіл. Року 1921 на Західній Україні було 3.662 школи. Починаючи з того року, „динаміка зростання“ українських шкіл на Західній Україні була така: 1922 р.— 2.977; 1923 р.— 3.027 (з них 98 утравістичних — двомовних); 1925 р.— 1.065; 1926 р.— 925; 1927 р.— 774; утравістичних того року було вже 2.114 та польських з українською мовою, як предметом викладання, 2.273.

Західня Україна за час перебування під Польщею втратила коло 3.000 шкіл. Годі говорити про так звані утравістичні школи — це випробуване зняряддя польонізації школи; та фактично це і є польська школа, бо вчителі в цих школах здебільша поляки, викладання також проводять польською мовою, за винятком таких дисциплін, як гімнастика, малярство тощо.

На Західній Білорусі така ж саме картина, якщо не гірша. Міські діти 1926 року загальним числом 4.635 (офіційна польська статистика) по школах розподілялися так: в білоруських школах було всього тільки 245; в польсько-білоруських 107; в польських 4.270 (!). На селі білоруських дітей було 109.784, з них до білоруських шкіл ходило 152, а до польських 108.094 (!). Коментарі, як то кажуть, зайві.

Не краща справа в Польщі з школами інших національностей: єврейських дітей до польських шкіл ходило 126.156, а всього єврейських дітей шкільного віку в Польщі—126.794; майже повна відсутність єврейських шкіл в Польщі; руських дітей в польських школах було 3.470, а загальна кількість руських дітей у Польщі була 1926 року—3.841; також майже повна відсутність руських шкіл в Польщі. Це ж саме можна сказати і про чеські, литовські школи в Польщі.

Число шкіл, дітей-учнів, щороку на Західній Україні зменшується. 1922 року в Галичині вчилося 651.647 дітей, а 1927 року їх уже було 613.369. Зменшення, занепад. Неписьменність на Західній Україні та Західній Білорусі жахлива. В сільських місцевостях вона дорівнює 74% (Волинь), 78,1% (Полісся). Перспектив ліквідації неписьменности майже нема ніяких, бо фашистська держава про це не дбає, а громадськість (звичайно, цією справою в Польщі може цікавитись тільки буржуазно-ундівська громадськість) не в силах щонебудь зробити, бо і ця робота потребує революційних метод та темпів.

Про середню й вищу школу на Західній Україні нічого й говорити: вона, і так мізерна, вщент розгромлена польською владою і погром цей не припиняється ще й дотепер.

Будь-яких перспектив поліпшення культурної справи на Західній Україні нема й бути не може за умов фашистського польського режиму. Радянська Україна пишається своїми здобутками на культурному фронті. І ці здобутки вона має тільки завдяки Жовтневій революції. Найяскравішою ілюстрацією безперспективности української школи на Західній Україні є такий факт: „рідна школа“, провід у якій посідають ундовці, на свою підтримку в серпні 1930 р. одержала громадських коштів 2.434,81 злотий; за той же місяць правління витратило тільки на поточні потреби 30.782,91 злотий. Стан безпорадний. Школи не ремонтують, вчителям не виплачено, з боргами не розраховано. *І ці ж самі ундовці, спільники польського фашизму, в розгромі революційного руху на Західній Україні, щодня цькують радянську Україну, щоб вижебрати злотий у польських фашистів*

та вставити шибки, що їх розбито в Науковім товаристві ім. Шевченка фашистською бандою (14 жовтня 1930 р.). І цілком нормально, що ундовці, яких українські трудящі маси не відрізняли від польських фашистів, замажуючи та зменшуючи факти розгрома культури на Західній Україні, не протестуючи та не борючися проти цього розгрома (наприклад, з приводу нападу на товариство ім. Шевченка), сконцентровують свої лайки, ганебну брехню, наклеп на культосвітню роботу на Радянській Україні, щоб заслужити довір'я та ласку у польського пана.

Чого вартий, наприклад, такий факт: в „Ділі“ (28 жовтня 1930 року) з превеликим здивованням читаємо:

„Комісаріят освіти радянської України ухвалив скасувати катедру історії України при українській Академії наук у Києві. Історична секція, якої головою був колишній президент Центральної ради професор М. Грушевський, буде розв'язана. Через зкреслення значної частини кредиту, видавання наукового органу української Академії наук під назвою „Україна“ припинється“.

Що це таке, як не допомога польському фашизмові в розгромі українських культурних закладів? Що це таке, як не спроба дискредитувати протест проти польського фашизму та його програму на Західній Україні, що його, протест, академік Грушевський оголосив на сесії ВУАН? В тому ж „Ділі“ всіх учителів на Радянській Україні називають „педагогами-душегубами“ (30 вересня 1930 р.), радянських учителів, що є справжні славні герої культурного фронту.

Культурна справа на Західній Україні щільно пов'язана й залежна від усього соціально-політичного стану: клясово-соціального гніт, національно-політичне пригнічення—ось що визначає цей стан. Не розв'язавши питань соціального та національного характеру, не можна поліпшити і культурної справи. *Тільки звільнивши Західню Україну з-під тяжкого чобота польського фашизму та української буржуазії—перед нею, Західньою Україною, відкриваються широкі перспективи культурного розвитку. Шлях до цього — шлях пролетарської революції. Хто проти цього, той є фактичний співучасник соціального та національного утиску і розгрому культури на Західній Україні.*

Пролетаріят УСРР, пишаючись з успіхів й досягнень своєї переможної соціалістичної роботи, зокрема на культурному фронті,—показує трудящим масам капіталістичних країн, зокрема Західної України, Білоруси й Польщі, що справжні, певні виправдані шляхи їхнього визволення з-під гніту, з-під темряви—це повалення фашистського устрою, підтримуваного від українських буржуазних та дрібнобуржуазних партій, та встановлення радянської влади.

Соціалістична реконструкція та розквіт національних культур.

„Період диктатури пролетаріату й будівництва соціалізму є період розквіту національних культур, соціалістичних змістом, національних формою“.

Й. Сталін.

XVI партз'їзд дав таку директиву партійним організаціям щодо запровадження ленінської політики в нацпитанні:

„Партія повинна посилити боротьбу з обома ухилами в національному питанні та з примиренством до них, посиливши водночас увагу до практичного запровадження ленінської національної політики, до ліквідації елементів національної нерівності та до широкого розвитку національних культур народів Радянського Союзу“.

З резолюції на звіт ЦК ВКП(б).

Соціалістична реконструкція являє якраз етап безпосереднього широко розгорненого генерального будівництва соціалізму й обумовлює цілковите здійснення цих завдань. *Бо ліквідація економічної та культурної нерівності серед різних народів СРСР, знищення їхньої відсталості можливе лише на базі соціалістичної індустріалізації та соціалістичної реконструкції сільського господарства. Темпи соціалістичної реконструкції обумовлюють і темпи виконання цих завдань.* Тому доба соціалістичної реконструкції і є доба прискорення посиленних темпів ліквідації економічної та культурної відсталості народів СРСР, що в колишній імперіалістичній Росії посідали стан колоніальних країн.

Коли мова мовиться про ліквідацію економічної відсталості народів СРСР, то ми повинні вкладати в це певний *пролетарський*, класовий зміст. Політика пролетаріату полягає не в тому, щоб ліквідувати цю економічну нерівність *взагалі*, не в тому, щоб забезпечити цим народам економічний розвиток також *взагалі*. Цілеспрямованість цієї політики якраз у тому, щоб це зробити на базі *соціалістичної індустріалізації*, на базі забезпечення успішного зростання та будівництва *соціалізму*, на базі *некапіталістичного* розвитку цих народів за умов диктатури пролетаріату, на базі *соціалістичної реконструкції сільського господарства*, перероблення його з дрібного, розпорошеного, індивідуально-власницького на велике колективістичне, технічно озброєне.

Соціалістична індустріалізація та колективізація, збільшуючи, залучаючи чимраз більші кадри трудящої людності до соціалістичного сектора, ліквідуючи куркуля як класу, знищуючи економічну базу приватнокапіталістичного господарства, цим самим вносить кардинальні зміни в соціальний розподіл людей, поширюючи *соціальну* базу будівництва соціалізму, забезпечуючи його успіх у класовій боротьбі за переходової доби від капіталізму до соціалізму. Процес ліквідації культурної відсталості народів СРСР *щільно пов'язаний* з тими соціально-економічними та політичними процесами, що про них вище говорилося.

Відірвати одне від одного ні в якому разі не можна. Політика пролетаріату полягає також не в тому, щоб ліквідувати культурну відсталість взагалі, прищепити культуру відсталим народам взагалі. Це звелось б до звичайнісінького культуртрегерства, народницького просвітництва. *Політика пролетаріату полягає в тому, щоб, ліквідуваючи цю культурну нерівність, забезпечити творення пролетарської змістом — національної форми культури.*

Соціальна база пролетарської національної культури — це робітники соціалістичної індустрії та соціалістичного сільського господарства. За доби соціалістичної реконструкції та колективізації сільського господарства прискореними темпами зростає соціальна база пролетарської національної культури. *Тому доба соціалістичної реконструкції — це доба буйного розквіту національних пролетарських культур.*

Успіхи творення пролетарських національних культур залежать саме від успіхів соціалістичної індустріалізації та колективізації сільського господарства. Тому й відкриваються такі широкі перспективи для розквіту пролетарської національної культури.

Надто це треба підкреслити й відзначити в зв'язку з тими соціальними зрушеннями, що відбуваються на селі, на базі колективізації сільського господарства, на базі індустріалізації, на базі перероблення психології дрібного власника на психологію працівника соціалістичного господарства. Індивідуальне, розпорошене дрібновласницьке сільське господарство було базою відповідної, за своїм класовим змістом, культури.

На базі цього господарства зростала й могла зростати національна дрібнобуржуазна культура з тенденцією переростання її на капіталістичну або ж на февдальну. Носій цієї тенденції — куркуль.

Треба відзначити, що колективізація сільського господарства розв'язує величезної історичної ваги проблему пролетарської культури, так само як розв'язує вона кардинальну проблему й будівництва соціалізму. До речі нагадати зараз виступ тов. Сталіна на конференції аграрників-марксистів.

„Ви, звісно, знаєте, що серед комуністів і досі має місце так звана теорія „рівноваги“ секторів нашого народнього господарства. Ця теорія не має, звісно, нічого спільного з марксизмом. Проте, її, що теорію, пропагує ряд наших товаришів із табору правих. Ця теорія припускає, що ми маємо, на-

самперед, сектор соціалістичний, це свого роду ящик, і ми, крім того, маємо сектор несоціалістичний, коли хочете капіталістичний — це другий ящик. Обидва ці ящики лежать на різних рейках і мирно котяться «вперед, не зачіпаючи один одного. З геометрії відомо, що рівнобіжні лінії не збігаються. Але автори цієї визначної теорії думають, що колись ці рівнобіжні збіжаться й коли вони збіжаться, у нас настане соціалізм. При цьому ця теорія забуває, що за так званими «ящиками» стоять кляси, а рух цих «ящиків» відбувається в жорсткій клясовій боротьбі, боротьбі на життя і смерть, у боротьбі за принципом «хто — кого».

(*Сталін*. Збірник статтів та промов. ДВУ, 1930 р., стор. 92).

Ця теорія «рівноваги» та критика її від тов. Сталіна безпосередньо стосується й до проблеми культури, пролетарської культури за умов диктатури пролетаріату. Бо ті два «ящики», про які говорить т. Сталін, образно так іменуючи соціально-економічні уклади, мають у собі два *соціяльних типи* культури: один пов'язаний з капіталістичним укладом, другий — з соціалістичним, які, за цією «теорією», неминуче колись збіжаться. Ця теорія перенесена в галузь проблеми культури; крім того, що вона не розв'язує проблеми будівництва пролетарської культури, ще й затушковує клясову боротьбу на культурному фронті, стоїть на позиції «мирного вростання» культури буржуазної та дрібнобуржуазної в соціалізм.

Автор цієї теорії є теоретик правого опортунізму Бухарін. До цієї теорії наближається й таке висловлення:

«Одним из важнейших моментов нашего воздействия на развитие национальной культуры является классовая установка этой культуры. Она по своему содержанию должна быть интернациональной и пролетарской, несмотря на то, что она будет отражать одновременно с крепнувшими (очевидно, крепнущими.— Б. Г.) социалистическими также имеющиеся в нашей жизни мелкобуржуазные элементы».

(*Диманштейн*. «Вестник Комкадемии», 1929 р., № 1).

Тов. Диманштейн утворює «теорію» культури, яка своїми коріннями глибоко вростатиме в ці два «ящики» — в капіталістичний та соціалістичний сектори. І чомусь він таку культуру називає «пролетарської», «інтернаціональної». Тут цілковита капітуляція перед дрібнобуржуазною стихією, повне виявлення зневір'я в сили пролетаріату творити свою пролетарську культуру мірою зростання соціалізму.

У процесі творення пролетарської національної культури цей автор приділяє не абияке місце дрібній буржуазії:

«В вопросах национальной политики и национальной культуры, в вопросах, где у нас *определяющим* фактором являются широкие массы, которые еще в течение *долгого периода* времени будут представлять собой в своем громадном большинстве крестьянские мелкобуржуазные элементы, с нашей стороны требуется действительное вмешательство в стихийные процессы».

(Там само, стор. 125).

Це явно *правоопортуністична* теорія. Дивно тільки, що автор її до цього часу від неї не відмовився, її не засудив. Тов. Диманштейн «просчитался».

Поперше, „определяючим“ фактором в національному питанні і в питанні національної культури в СРСР є *пролетаріят*, а не „крестьянские мелкобуржуазные элементы“. Подруге, помилився він, лагідно кажучи й тоді, коли „определяющую“ ролю в цьому питанні закріплював за дрібнобуржуазними елементами на дуже довгий час.

Життя жорстоко покарало ці „пророкування“, бо ми маємо таку динаміку колективізації в національних республіках за останні роки (а цим же визначається роля дрібнобуржуазних елементів у соціалістичному будівництві): від 1 вересня 1928 року до 1 березня 1930 р. *Україна* — з 31,1 до 39,9%; *Туркменістан* 1930 р. — 20%, *Крим* — з 11,3 до 46%; *Казакстан* — з 1,5 до 45%; *Узбекистан* у 1930 р. — 23%; Киргизія — з 2 до 30,3% і т. д. Оці саме процеси, відзначені цими цифрами, і вносять кардинальне *нове* в проблему пролетарської національної культури. А це й є *нова* соціальна база для пролетарської культури.

Безперечно, і це буде третє наше зауваження, що дрібнобуржуазні елементи є визначальний фактор у творенні культури, але культури *дрібнобуржуазної*, а не пролетарської.

Доба соціалістичної реконструкції є доба культурної революції. І тут до цієї проблеми слід підійти ще з одного боку. Тепер посиленими темпами розгортається загальне початкове навчання та ліквідація неписьменности. В основних вирішальних ділянках ці дві проблеми буде розв'язано протягом цього року. Завдяки цьому до культурного життя залучать *мільйони* нових людей. Загальне початкове навчання та ліквідація неписьменности правдяться в кожній радянській національній республіці *рівною національною мовою*. Отже до активного культурного життя в кожній республіці залучать нові, численні мільйонні маси людей, що візьмуть якнайактивнішу участь у творенні пролетарської національної культури, *підносячи цей процес на вищий щабель якійсно та кількісно*.

Тов. Сталін на XVI з'їзді зазначив, що „гасло культурної революції має однакову силу для *всіх* народів СРСР“. І в цьому якраз криється також одна з причин розквіту національних культур за доби соціалістичної реконструкції. Залучення мільйонних мас, а тут треба якраз лічити на мільйони, до активної участі в культурній революції, до активної участі в творенні пролетарської національної культури пробудить нові творчі сили, що забезпечать нечувані темпи, нечувані успіхи в цій пролетарській справі.

Подано тут ілюстративне цифрове визначення, щоб дати конкретніше уявлення цим процесам. Коли, скажімо, 1926 р. людність в СРСР дорівнювала 144,5 млн. (заокруглено) чоловіка, а серед них письменних пересічно було 50,8%, то лише сама ліквідація неписьменности залучає до творчого культурного життя соціалістичної країни більше 70 млн. людей!

Але це ми взяли по цілому Союзу. А коли підійти до цієї справи диференційовано, дати аналізу неписьменности за станом,

клясою, нацією, то ефект буде ще разючіший. Відомо, що відсоток неписьменних середжінок більший, ніж серед чоловіків. Здійснення такого елементу культурної революції, як ліквідація неписьменности, позначається насамперед на підвищенні громадської ролі жінки в соціалістичному будівництві. Відомо також, що неписьменність на селі більша, ніж у місті. І ліквідація неписьменности на селі прискорить темпи соціалістичного й культурного будівництва в сільському господарстві.

Те саме треба сказати й про відсталі нації, що їх історичне минуле тяжкими ланцюгами тяжить на них і зараз. Бо є *цілі нації*, які майже цілком неписьменні. Наприклад, серед *каракалпаків* письменних у 1926 році було 1,3%, а кількість їх дорівнювала 146.317, отже, майже вся нація неписьменна; серед *таджиків* — 2,2%, а всього їх 978.680; серед *туркменів* — 2,3%, а їх усього 763.940; серед чеченів письменних 2,9%, а всього їх — 318.522; серед *узбеків* — 3,8%, а всього їх 3.904.622; серед *казахів* — 4,6%, а всього їх 762.736; серед *даргінців* (основна народність Дагестана) — 4,9%, а всього їх 108.963. Сім націй, що мають менше, ніж 5% письменних, а загальна кількість складу цих націй 6.903.580. Це яскрава ілюстрація до того, що означає собою культурна революція, ліквідація неписьменности.

Цифри, що тут наведені, стосуються 1926 року. За останній час ми маємо величезні успіхи й величезне зрушення в ліквідації неписьменности.

З 1926 року по 1930 р. відсоток письменних по всьому СРСР зріс на 11,3; в РСФРР — на 8,5, в ТуркСРР — на 12. А темпи культурної революції на цій ділянці, на ділянці ліквідації неписьменности, такі: 1927/28 р. ліквідовано неписьменність серед 800 тисяч чоловіка; 1928/29 р. — 2 мільйонів і, нарешті, 1929/30 р. 10,5 мільйонів. Такі темпи культурної революції. Аналізуючи цей процес, спостерігаємо цікаве явище, але цілком нормальне: темпи ці тим більші, чим більше культурно відстала країна. Це цілком відповідає й темпам соціалістичної реконструкції. Але ця робота ще не закінчена. Культурна революція пробуджує до культурного життя цілі нації. *Цілі нації* за умов соціалістичної реконструкції вступають лише до лав активних творців національної пролетарської культури.

Справді, за таких умов лише найжорстокіший великодержавний колонізатор може говорити про ліквідацію національних республік, національних культур, національних мов і т. д.

Тому мав цілковиту рацію т. Сталін, коли на XVI з'їзді, даючи відсіч великодержавникам, сказав:

„Але коли національні відміни (мова, культура, побут тощо) лишаються, то чи не ясно, що вимоги знищити національні республіки та краї в даний історичний період — це вимоги реакційні, спрямовані проти інтересів диктатури пролетаріату?

Чи розуміють наші ухильники, що скасувати тепер нацреспубліки та краї — це значить позбавити мільйонні маси народів СРСР змоги здобути освіту *рідною мовою*, позбавити їх змоги мати школу, суд, адміністрацію,

громадські та інші організації та заклади з *рідною мовою*, позбавити їх змоги приєднатися до соціалістичного будівництва? Чи не ясно, що, в гонитві за показним інтернаціоналізмом, наші ухильники потрапили до пазурів реакційних великоросійських шовіністів і забули зовсім про гасло культурної революції в період диктатури пролетаріату, що має однакову силу для всіх народів СРСР, і для росіян, і для неросіян?"

[Звіт ЦК XVI з'їздові ВКП(б)].

Якраз представники цього ухилу, що його вщент розбиває своїми залізними аргументами т. Сталін, заявляють, що, мовляв, пролетаріат своєю політикою нав'язує цим відсталим націям культуру, що є чужорідною для тих соціально-економічних умов, у яких ці нації перебувають. Що нібито для них пролетарська національна культура є культура імпортова й примусово накинута. Що ці народи, раз серед них лише ліквідується неписьменність та прищеплюється елементарну абеткову грамотність, з культурного погляду перебувають ще в стані фєвдальної, сказати б, культурної революції й нездатні творити пролетарську національну культуру. Що їхня культура — це культура буржуазна змістом, національна — формою. Не важко в цих аргументах знайти знайомі аргументи тих, хто доводить, що відсталі нації радянського Сходу органічно не можуть стати на шлях соціалістичної індустріалізації, колективізації, не можуть стати на шлях некапіталістичного розвитку. Це та сама теорія, але механічно перенесена на проблеми культури.

Запорука того, що ці народи творять і далі творитимуть ще з більшим ефектом пролетарську національну культуру є те, що вони стали на шлях соціалістичного розвитку. *Проблеми культури розв'язується на терені переможного будівництва соціалізму. Прискорені темпи цього будівництва якраз і обумовлюють успіхи творення пролетарської національної культури.* А що ці темпи є справді прискорені і що вони перевищують темпи розвитку по Союзу в цілому — це доводить п'ятирічний плян: коли зростання основних фондів промисловости по СРСР дорівнює за п'ятирічним пляном 289%, то по окремих республіках це зростання таке: *Крим — 290%, ЗСФРР (без Азнафти) — 302%, Карелія — 306%, УСРР — 308%, БСРР — 442%, Середня Азія — 494%, Дагестан — 500%, Кавказстан — 549%, Киргизія — 679%, Чувашія — 943%, Бурято-Монгольська АСРР — 967%.*

Ці показники соціалістичної індустріалізації є водночас показники культурної революції, бо вони є база її. Або, наприклад, по *Узбекистану* капітальні вкладення 1928/29 р. дорівнювали 21.888 тис., 1929/30 р. — 37.197 тис. крб. Зростання, як бачимо, на 169,9%. 1930/31 р. капіталовкладення — 152.750 тис.: зростання проти минулого на 410,7%. За цими цифрами ховаються нові заводи, фабрики, школи, залізниці, колективи, нові соціально-класові зрушення. Ці цифри треба пов'язувати з процесом культурної революції. Цього якраз не бачать або не хочуть бачити,

не розуміють або не хочуть розуміти ті невіри, про яких говорилося.

Соціалістична індустріалізація збільшує силу своїх темпів, кадри національного пролетаріату. На прикладах кожної республіки можна довести, як зростає кількісно цей пролетаріат. А це й є основна вирішальна сила, що забезпечує національній культурі соціалістичний зміст.

Процес творення та розквіту пролетарських національних культур, за умов диктатури пролетаріату, є процес неминучий, історично обумовлений наявністю націй. Мірою перемоги соціалізму, мірою знищення клас, мірою знищення державних кордонів, мірою остаточної перемоги соціалізму в цілому світі, — ми вступимо в новий етап культурного розвитку, творення *єдиної соціалістичної культури формою та змістом*. Цей процес не буде процесом класової боротьби, бо культура своїм змістом буде єдина, лише формою національна. Цей процес буде мати характер загальнолюдського культурного розвитку, процес відмирання національної форми соціалістичної культури. Цей процес своїм соціальним змістом нагадуватиме процес відмирання держави, як зброї в класовій боротьбі.

Але нині, в умовах загостреної класової боротьби, ця боротьба точиться й на фронті культурної революції, на фронті творення пролетарської національної культури, в добу соціалістичної реконструкції, в добу культурної революції, в добу розквіту національних пролетарських культур, — в усю широчінь поставлено практичне завдання завершити й закріпити пролетарську гегемонію на всіх ділянках культурно-ідеологічного фронту — в літературі, в філософії, в науці, мистецтві тощо.

Ті класи, що посідали владнокомандне становище в економіці, в політиці, в культурі, не здають без бою своїх позицій і на ділянці культурного будівництва. Численні факти нашої повсякденної боротьби це яскраво доводять. Тому успіхи розвитку й розквіту національних пролетарських культур залежать від успіху перемоги над класовим ворогом і на культурному фронті. І тут пролетаріатові доводиться боротися так безпосередньо з класовим ворогом, як і з його агентурою всередині партії. Праві та „ліві“ ухильники й примиренці до них утруднюють боротьбу, допомагають класовому ворогові, намагаються зірвати перемогу пролетаріату на культурному фронті. У національно-культурному будівництві агентура класового ворога є великодержавний (ця головна небезпека) і місцевий шовінізм, що є фактично агентура світового імперіалізму (націонал-демократизм та націонал-опортунізм у Білорусі, націоналізм в Узбекистані і т. д.). Не треба забувати того, що націоналістичні ухили, маючи єдину соціальну основу з ухилами загальнопартійними й маючи єдине з ними завдання, також посилюють свою активізацію (приклад та ж Білорусь, той же Узбекистан, Касимівщина), знаходять спільну мову з правим опортунізмом (Білорусь). Тому, поруч гасла: „підсилити вогонь проти право-

„лівого“ бльоку“, — наше гасло є — *нещадна боротьба в націоналістичними ухилами всіляких гатунків.*

Пролетаріят, керуючись ленінськими настановленнями в національному питанні, оцінюючи всю вагу та значення цього питання, на фронті національно-культурного будівництва має величезні успіхи в усіх республіках Радянського Союзу. Основний баянс цих успіхів можна визначити словами т. Сталіна:

„У нас, в СРСР, *зміцнення* національного братерства, забезпечений національний *мир* і з'єднаність мільйонних мас народів СРСР навколо радянської влади.

У них, у капіталістів, *загострення* національного питання й зростання національно-визвольного руху в Індії, в Індо-Китаї, в Індонезії, на Філіппінських островах тощо, що переходить у національну війну“.

(Із звіту ЦК XVI з'їздові).

Ці досягнення та успіхи, що ними пролетаріят пишається перед цілим світом, є загорода дальшого переможного наступу пролетаріату на клясового ворога, є запорука дальших перемог, є запорука здійснення директив XVI з'їзду.

Бойові проблеми національної культури.

Товариші, на мою думку, велика хиба допсвіді т. Річицького є те, що він теоретичну увагу скерував на проблеми, цілковито розв'язані, на проблеми вчорашнього дня, які пов'язані з теорією і практикою нацпитання, обминаючи проблеми, що їх поставив т. Сталін на XVI з'їзді партії. Через обмеження часу, я говоритиму лише про одну проблему — проблему національної культури. На мою думку, з проблемою національної культури пов'язані всі основні теоретичні проблеми, що їх у нас обговорюють.

Перед нами, товариші, стоїть надзвичайно серйозне питання про національну культуру — культуру, національну форму, соціалістичну змістом. Коли, наприклад, взяти цю проблему й проаналізувати в умовах радянського Сходу, то що ми тут побачимо? Надзвичайно багато „теоретиків“-ухильників у національному питанні, що ревізують Леніна в цьому питанні, в більшості своїй всю боротьбу провадять проти формули „національна форма і пролетарська своїм змістом“, вказуючи на радянський Схід, на радянські східні країни, і „доводять“, яка може бути пролетарська культура своїм змістом, коли там нема відповідної соціальної бази для пролетарської культури. Ставлячи так питання, вони вважають, що банкрутує ця сама проблема. Тому тут треба сказати, що проблема національної культури формою і пролетарської своїм змістом, що ця проблема в умовах пролетарської

диктатури справді пов'язана із соціалістичним будівництвом і колективізацією. Коли ми ставимо питання про індустріалізацію країни, то ми ставимо питання не взагалі про індустріалізацію, про технічний розвиток, а про соціалістичну індустріалізацію, підкреслюючи певний соціальний, класовий зміст нашої індустріалізації. І коли ми ставимо проблему ліквідації культурної нерівності між народами СРСР, ми тим самим ставимо проблему не взагалі ліквідувати культурну нерівність між народами СРСР, а ставимо в певній пов'язаності з соціалістичною революцією, бо ліквідація культурної нерівності народів СРСР, тобто культурна революція, іде під прапором, під ознакою, під ленинським гаслом творення культури національної формою і пролетарської змістом. І тут є соціальна база для творення цієї культури — соціалістична реконструкція сільського господарства, перетворення дрібновласницьких господарств на колективні й соціалістичні, індустріалізовані. В соціалістичний сектор господарства вливаються дедалі більші маси людности, ширшає пролетарська база; це основний великий, могутній фактор цієї основи, основи політики й теорії культури, національної формою, пролетарської змістом.

Ще одна проблема — це проблема переростання однієї культури з певним соціальним змістом на культуру пролетарську. Багато „теоретиків“ ухильників, на мою думку, якраз ставлять питання так, що дрібнобуржуазна культура, скажімо селянська культура, яка теж є національна формою, переростає на пролетарську культуру. Візьмімо Діманштейна, подивімося, що він писав:

„Один з найважливіших моментів нашого впливу на розвиток національної культури — це класова настанова цієї культури. Вона своїм змістом має бути інтернаціональна й пролетарська, дарма що вона відбиватиме водночас з дедалі міцнішими соціалістичними також дрібнобуржуазні елементи, що є в нас“.

(„Вестник Комкадемии“ № 1, 1929 р., стор. 131).

Я не вважаю цю культуру за пролетарську змістом, хоча вона, безумовно, і національна формою, бо вона має за своє соціальне коріння дрібнобуржуазні елементи.

Хіба ж можна вважати за пролетарську культуру ту культуру, що її творить дрібна буржуазія? Ясна річ, не можна. Хіба ж можна до цієї культури застосувати нашу формулу „пролетарська змістом, національна формою“? Так само не можна. Далі тов. Діманштейн говорить:

„В питаннях національної політики й національної культури, в питаннях, де у нас за визначний чинник є широкі маси, які ще протягом великого періоду часу являтимуть собою в своїй переважній більшості селянські дрібнобуржуазні елементи, від нас потрібне справжнє втручання в стихійний процес розвитку культури“.

(Там само, стор. 125).

Ця „теорія“ надзвичайно цікава для теоретичного дослідження й теоретичної аналізи. Це є яскраво висловлена правоопортуністична теорія в питаннях національної культури. Цим тов. Діманштейн утворив „теорію“ в питаннях національної культури на зразок правоопортуністичної теорії, яку свого часу викрив тов. Сталін, — про „паралельні ящики“. Коли ґрунтуватись на теорії т. Діманштейна, то виходить, ніби не можна збудувати пролетарської змістом, національної формою культури. Бо тов. Діманштейн один процес розбив на дві частини: пролетарську культуру творить пролетаріят, що національно є чужий усій масі селянства, а національну культуру творить селянство, але ця культура не пролетарська. От вам і два „паралельні ящики“¹⁾. Тов. Діманштейн у своїй аналізі не зважив таких соціально-політичних явищ, як соціалістична індустріалізація й соціалістична колективізація. Лише на цьому ґрунті остаточно розв'язується ця проблема. Лише соціалістична колективізація створює соціальний ґрунт для творення пролетарської культури змістом, національної формою в умовах соціалістичного села. І лише в соціальному переробленні, в соціалістичній реконструкції сільського господарства знищується оце дрібнобуржуазне коріння. Я вважаю, що це один момент цієї проблеми, що на нього слід звернути увагу. І також, виходячи з цього настановлення, слід зазначити, що немає ніякої потреби народам радянського Сходу, щоб стати на шлях творення культури, пролетарської змістом, національної формою, не треба їм проходити скрізь усі шаблі культури, бо тут можуть бути також і діалектичні стрибки в соціально-класовому розвитку. Аджеж можливий некапіталістичний розвиток окремих народів в умовах диктатури пролетаріату; значить, і в галузі культури отакий стрибок можливий, і в галузі культури, національної формою, пролетарської змістом, — цього ніяк не можна забувати.

І ще одне питання, що його не усвідомлено, не висвітлено в нашій пресі як слід. Це те настановлення тов. Сталіна, що доба диктатури пролетаріату є доба розквіту національних культур. Я хочу звернути увагу на цю настанову. Звичайно, це не якась гуманітарна, ліберальна настанова, що пролетарська революція змилювалась над цими народами й дала їм можливість розвиватися. Менш за все таку поставу питання можна накинати ленінській більшовицькій партії. Але ж я хочу сказати, що т. Сталін міг даги таке клясичне формулювання про розквіт національних культур, лише узагальнюючи величезні факти нашої революції, нашої дійсности. Я вже в пресі подав деякі цифри, які показують розквіт національних культур в СРСР. Там я подаю цифри про кілька націй, що мають менше ніж 5% письменних, а загальна численність людности цих націй майже 7 мільйонів чоловіка. 7 націй із загальним числом 7 мільйонів, серед яких письменних менше

¹⁾ Див. розділ у цій книжці „Соціалістична реконструкція та розквіт національних культур“.

²⁾ Там само.

ніж 50/0! А коли ці цифри пов'язати з добою культурної революції, ліквідації неписьменності і загальним навчанням, що розв'язується в основних республіках за один рік, а в решті республік — за два роки, коли взяти ці процеси, то ви побачите, яка там твориться культурна революція, яке колосальне втягнення мільйонних мас у культурне життя, пробудження нових творчих сил. І це відбувається не в умовах буржуазної революції, а в умовах соціалістичної революції, соціалістичної реконструкції сільського господарства, соціалістичної індустріялізації, а не капіталістичного розвитку цих народів.

Щоб проілюструвати цю мою думку, дозвольте ознайомити вас, товариші, з такими цифрами: на всій земній кулі є 1.700 живих мов, а свою пресу мають лише 102 живі мови. Це в тих країнах, де панує влада капіталу. А як же в СРСР? У нас в СРСР є 140 живих мов, з них 61 мова має свою пресу. Ріжниця, як бачите, величезна! Коли це перевести на відсотки, то в капіталістичних країнах буде 6/0, а у нас 44/0! Треба ж мати, товариші, на увазі, що лише за роки Жовтневої революції 38 народів СРСР вперше дістали змогу мати свою пресу рідною мовою. А до революції, за двісті років панування поміщиків, буржуазії лише 23 народи мали національну пресу! Величезною перешкодою на радянському Сході в справі культурної революції і залучення мас до культурного будівництва була так звана арабська абетка, неприступна для широких мас населення. Що зробила Жовтнева революція цим напрямом? 38 народів радянського Сходу, тобто 28 млн. чоловіка, запровадили латинізований алфавет. Це також нечувано прискорює темпи культурної революції.

Візьмімо, наприклад, Середню Азію в цілому. Там 1925/26 року в трудовій школі було 152.700 дітей; це становило 22,3/0 загального числа дітей, з них учнів-націоналів було 50,3/0. Наведу ці ж самі дані за останні чотири роки:

	1926/27 р.	1927/28 р.	1928/29 р.	1929/30 р.
Загальне число учнів	181.500	217.700	244.100	319.700
Відсоток до дітей шкільного віку	25,7	30,0	32,8	42,5
Відсоток охоплених учнів-націоналів	55,3	62,2	63,7	75,8

Про дальші темпи культурної революції свідчить такий, наприклад, факт, що 1931 року трудшкола охопить вдвоє більше дітей, ніж торік.

Я вже говорив про те, що цифри, факти, темпи культурної революції треба пов'язувати з процесами соціалістичної індустріялізації та соціалістичної колективізації. Ця база — запорука творення справді пролетарської національної культури. Дозвольте навести цифри про темпи колективізації сільського господарства в національних республіках, за пляном на 1931 рік.

Татарська АСРР — 25%, Башкирська АСРР — 50%, Казакська АСРР — 50%, а в товаро-зернових — 60%, БСРР — 35%, ЗСФРР — 35%, КирАСРР — 45%, УзбСРР — 40%, ТаджСРР — 30%, ТССР — 35%.

За такої постави питання мова мовиться про те, що цілі нації виходять на культурну арену завдяки лише ліквідації неписьменності. А коли взяти всю суму цих соціальних процесів, про які я говорив, це й визначає те, про що казав тов. Сталін, — доба соціалістичної революції, це є розквіт національних культур, національних формою і соціалістичних змістом.

Оце, товариші, ті питання, на які слід скерувати нашу теоретичну аналізу.

І тут, товариші, є надзвичайно багата теоретична проблема, що постала знов таки з досвіду радянського Сходу. Тут, товариші, треба з'ясувати таку тезу: так само і в цих соціальних зрушеннях, які відбуваються на базі соціалістичної реконструкції й соціалістичної індустріялізації, ліквідації куркульства як класи, викорчовування решток капіталістичних елементів, розквіту національних культур формою і пролетарських змістом, поруч цього розквіту точиться запекла класова боротьба на культурному фронті проти решток капіталістичної, дрібнобуржуазної ідеології, а на радянському Сході ще й проти ідеології февдально-клерикальної. І в східних наших радянських республіках надзвичайно гостро стоїть питання про культурну спадщину, про її роль й місце в культурній творчості. Наприклад, у Бурято-Монголії з приводу цього точиться надзвичайно гостра дискусія. Ціла низка „теоретиків“ в Бурято-Монголії (Дамбінов, Найдаков, Бадріно, Іванов), виходячи з неправильного, механістичного тлумачення формули „національна культура формою, пролетарська змістом“, дійшли чудернацьких висновків, що національна форма культури — це раз назавжди нам подане явище, і в неї на протязі сторіч, на протязі всього розвитку всіх історичних етапів може втілюватись який завгодно ідеологічний зміст. Виходячи з цього, вони дійшли висновку, що єдиною національною формою бурято-монгольського мистецтва може бути лише дацанське¹⁾ мистецтво, февдально-клерикальне, ламсько-релігійне, містичне мистецтво. Один із представників цієї теорії — Дамбінов — пише:

„Форма мистецтва непоривно зв'язана з національними особливостями певного народу, тоді як зміст, тобто ідея й мета мистецтва, не пов'язані з такими особливостями. Зміст мистецтва класово-інтернаціональний, а форма — національна. Звідси висновок: кажучи про національне мистецтво, ми говоримо про форму мистецтва, а не про його зміст і, навпаки, кажучи про класово-інтернаціональне або пролетарське мистецтво, ми маємо на увазі його зміст. Мистецтво цілком національне тільки формою, і воно цілком інтернаціональне, пролетарське тільки змістом“.

(Ст. *Тогмитова*: „Против национал-оппортунизма в вопросах искусства“. „Бурято-Монгольская Правда“. № 250, 1930 р.).

¹⁾ Дацан — монгольський монастир.

Протипоставивши метафізичну форму змістові, ці люди забули про те, що дацанське мистецтво і формою і змістом — мистецтво фєвдальне, релігійне, ламське, породжене відповідними соціально-економічними умовами. Пролетарська національна бурято-монгольська культура може творитись, рости й розвиватись лише на базі соціалістичної індустриалізації, соціалістичної колективізації, використовуючи елементи демократичної попередньої культури, про яку говорив Ленін, нещадно борючись проти ідеологічних впливів фєвдальної, буржуазної і дрібнобуржуазної культури взагалі, зокрема й особливо виходячи з конкретних умов бурято-монгольської республіки, проти дацанського мистецтва.

Таке єдино-правильне наше настановлення.

В одному офіційному партійному документі зафіксовано теорію неможливості будувати пролетарську культуру в умовах радянського Сходу. Дозвольте вас з ним ознайомити:

„Ще травнева партнарада зазначила, що „трудність і складність роботи полягає і в тім, що як формою, так і методами й змістом ідеологія пролетаріату проходить у маси як культура, створена в інших умовах, відмінних од умов творення культури Сходу“.

[XII пленум Середньо-Азійського бюро ЦК ВКП(б) 24—27 січня 1927 р.].

Ї Це на пленумі Середньо-Азійського бюро ЦК ВКП(б)—в офіційному партійному документі—написано так чітко. Це і є фактично теорія заперечення в умовах східних радянських республік можливості будувати національну формою і пролетарську змістом культуру. Це і є заперечення наявності соціальних умов для пролетарської культури в цих республіках; це є заперечення того, що в східних республіках є база для соціалістичної революції, для будування соціалістичної культури. Це є заперечення Ленінового настановлення про можливість некапіталістичного розвитку окремих країн за умов диктатури пролетаріату. На цю „теорію“ слід звернути увагу.

Можна послатись на теорію Домбалья, Бруно Ясенського й Вандурського. Вони висунули теорію, що польське населення в умовах СРСР творити пролетарської культури не може. Цю теорію польські товариші обґрунтовують двома по суті аргументами: 1) нема попередньої культурної спадщини, що на неї можна було б спертися і з неї розпочати роботу; нема дворянсько-буржуазної культурної спадщини; 2) нема соціальної пролетарської бази, нема польського пролетаріату в СРСР. А тому польська пролетарська культура може творити лише пролетаріат Польщі, а не польський пролетаріат і не колективізоване польське селянство в СРСР.

Ця аргументація, націонал-демократична по суті і з орієнтацією на Захід, в даному разі на фашистську Польщу, не витримує жадної критики. З приводу першого аргументу можна сказати,

що елементи польської демократичної й соціалістичної культури попередніх історичних часів приступні польським робітникам і трудящим селянам, що живуть в СРСР. А їх є щось близько мільйона. Чимала частина їх—це є пролетарі соціалістичної індустрії, а чимала—в соціалістичному секторі сільського господарства. Оце й є та соціальна база для творення польської пролетарської культури в умовах СРСР. І ця культура має бути величезним революційним чинником для робітників і трудящого селянства сучасної фашистської Польщі.

Ви бачите, яка різноманітність щодо ревізії теорії національної культури формою, пролетарської змістом. Ревізія й перегляд цієї теорії надзвичайно поширені—в культурній сфері, в ідеологічній сфері, в літературній сфері і т. ін. Є такий відомий мистецтвознавець—І. Маца. Я маю його книжку: „Очерки по теоретическому искусствознанию“¹⁾). Проблема національної культури зацікавила й тов. Маца, як мистецтвознавця. І він узяв на себе велике завдання—розв'язати проблему національного мистецтва, виходячи з формули—„пролетарське змістом, національне формою“. Критикуючи великодержавницькі ваганянівські настановлення, що заперечують можливість національного пролетарського мистецтва, а також критикуючи буржуазно-націоналістичні настановлення в питаннях національного мистецтва, що попередню клясову, ворожу пролетарській ідеології, мистецьку форму (скажімо, архітектурну) намагаються прищепити сучасному пролетарському мистецтву,—т. Маца сам робить величезні, недозволені помилки, коли починає трактувати цю проблему. Поперше, зовсім неправильно впадає він у безнадійний песимізм у цьому питанні. Він говорить:

„Художникові-практикові чи культробітників і досі буквально нема до кого звернутись по конкретну відповідь на свої конкретні питання, що виникають у галузі мистецтва“.

(*И. Маца—„Очерки по теоретическому искусствознанию“*, стор. 42).

Автор має на увазі діячів національних республік. Правда, що творення пролетарського національного мистецтва в національних республіках відбувається в надзвичайно складних умовах, в умовах загостреної клясової боротьби, в умовах, де впливів буржуазної, дрібнобуржуазної, навіть февдально-клерикальної ідеології остаточно ще не переможено. Це все правда. Але в роботі творення пролетарського національного мистецтва є керівні, вирішальні настановлення, подані нам у творах Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна. Ці марксистсько-ленінські настановлення в постановах партії конкретно пристосовуються до умов національних республік. Стоячи твердо на ґрунті марксистсько-ленінського світогляду, на ґрунті партійних постанов, кожен культробітник і художник-практик може в своїй роботі знайти конкретну відповідь на конкретні питання в своїй мистецькій роботі. Це безперечно.

¹⁾ Вид. Комуністичної Академії 1930 р.

Заперечуючи це, т. Маца скочується на шлях стихійності в питаннях будівництва пролетарської національної культури. Як же розв'яже проблему національного мистецтва т. Маца? Він пише:

„Але, питаємо далі, якщо не можна механічно додавати до пролетарського змісту традиційно-„національної“ форми, якщо не можна пролетарський зміст естетизувати з погляду клясово-національної естетики, а чім же буде національна своєрідність, національне забарвлення даної художньої практики?

(*М. Маца* — „Очерки по теоретическому искусствоведению“, стор. 46).

І відповідь на це т. Маца дає таку:

„А в такому разі ми повинні поставити перед собою конкретне питання: чим одмінний пролетаріят такої от національності від пролетаріяту іншої національності? Відповідь буде приблизно така: вирішальна для розвитку їхнього мистецтва ріжниця не в культурно-побутових навичках, не в „національній психології“, не в історії „національного мистецтва“— все це вже тільки наслідок і воно має другорядне значення,—а насамперед у зовнішніх умовах по суті однакової виробничої практики“.

(Там само, стор. 46).

Можна подумати, що т. Маца під цими „зовнішніми умовами“ розуміє географічне оточення. Це був би просто абсурд. Бо поняття „географічне оточення“ ніколи не входило до складу визначення нації. Послухаймо далі т. Маца:

„Пролетар, що працює на великому соціалізованому заводі денебудь у центральній області, що живе в умовах скерованого до колективізації побуту, інакше реагуватиме на дійсність, яка оточує його, ніж пролетар, що хоч і працює на такому самому великому соціалізованому заводі, але денебудь на півдні, в умовах дрібнобуржуазного індивідуалістичного побуту. І ця ріжниця — *за певної тривалости практики* — буде й тоді, коли той і той належатимуть до однієї нації. Але якщо це вірно щодо окремих індивідів, то це тим паче вірно щодо великих колективів, які становлять якусь клясу якоїсь національності, що систематизує вже психічні стосунки індивідів у поведінці, моралі, мистецтві тощо. Коли з цього погляду розглядати ріжницю, то стане ясно, чому, наприклад, така велика ріжниця між селянством центральної Росії, Польщі, з одного боку, і Грузії, Вірменії, Сванетії — з другого; чому така невелика ріжниця між селянством Грузії і Вірменії, і, нарешті, чому знов таки така велика ріжниця між селянами передовішої щодо виробництва Грузії і відсталішої Сванетії, хоч вони й живуть майже в однакових кліматичних умовах“.

(Там само, стор. 46—47).

От вам ще одна „нова теорія“ національної культури. Не важко переконатись, що вона нічого спільного з марксистсько-ленінським настановленням не має. Основна помилка т. Маца в тому, що він фактично не визнає національного пролетаріяту. А іншого пролетаріяту історія не знає і історія його нам не дала. Ленін говорив, що „інтернаціональна культура не безнаціональна“¹⁾. А коли пролетарська культура не безнаціональна, то її, звичайно, творить національний пролетаріят. А розв'язати проблему національної пролетарської культури, зокрема національного мистецтва, не можна, ігноруючи саму національну про-

¹⁾ Ленін. Твори, т. XIX, 1921 р., стор. 43.

блему, проблему нації, марксистське визначення нації, що його дав тов. Сталін:

„Нація — це історично виникла стала спільність мови, території, економічного життя, психічної побудови, що виявляється в спільності культури“.

(*Й. Сталін* — „Марксизм і національне питання“).

Всі ці моменти т. Маца ігнорує. Він не ставить питання про мову, як визначний елемент нації взагалі, національної культури зокрема. Чи, може, це не стосується до пролетарської національної культури? Цього сказати не можна, не ставши на шлях ревізії поглядів Леніна та Сталіна в цьому питанні. Він, Маца, також жадного слова не говорить про національні особливості пролетаріату, викликані історичними умовами. Тов. Маца відступив у цьому питанні од ленінізму, став на шлях ревізії його. Єдино правильна постава проблеми національної культури є лише така:

„Своїм змістом культура народів СРСР, що її розвиває радянська влада, має бути культурою загальною для всіх трудящих, культурою соціалістичною, своєю ж *формою* вона є й буде культурою неоднаковою для всіх народів СРСР, культурою національною, культурою різною для всіх народів СРСР відповідно до відмін в умовах і в національних особливостях“.

(*Й. Сталін* — „Про опозицію“, 1928 р., стор. 689).

Протилежне цьому пише тов. Маца:

„Мистецтво різних національних формацій, що їхня виробнича практика базується на однакових виробничих стосунках, створює собою *єдиний тип культури*. Національні різниці створюються тільки всередині цього єдиного типу і виробляються на основі тільки „побічних форм“ єдності виробничих стосунків“.

(*И. Маца* — „Очерки по теоретическому искусствознанию“, стор. 47).

А що це за „побічні форми“ — т. Маца так таки виразно й не викрив. Але це виявилось відразу ж, і ці „побічні форми“ перетворилися на щось таке могутнє, чудодійне, що спроможне зберегти національне мистецтво, а, значить і національну культуру, і навіть націю на віки вічні. Наприклад, автор пише:

„Але розвивається не тільки форма різниці, а різниця як „не безформний зміст“, що має в собі свою форму. І значить, національна своєрідність форми пролетарського мистецтва походить саме від цієї різниці змісту, розвивається разом з оцим змістом, який — з розвитком продукційних сил — веде до зменшення різниці, *але ніколи не веде до цілковитого знищення її*, ніколи не доходить до абстрактного абсолютного інтернаціоналізму, що заперечує не тільки різницю форми, а й різницю суті розвитку, і не тільки в мистецтві, а й у виробничих стосунках“.

(Там само, стор. 47).

От, товариші, до яких неправильних висновків привели неправильні вихідні позиції. Помилковість цього твердження ясна. Т. Маца заперечує історичний характер нації, національної культури, національного мистецтва. Він заперечує можливість єдиної

всесвітньої комуністичної культури, що переходовим щаблем до неї є культура пролетарська змістом, національна формою. Він не визнає єдиної пролетарської змістом культури. Культура пролетарська, на його думку, різниться одна від одної не лише формою, але й змістом. І запевняє нас, що ця різниця ніколи не зникне. Товариші, чи слід вам тут доводити, що це не відповідає тим настановам, які давав т. Сталін на XVI партз'їзді з приводу цього? Ще раніше, 1912 — 1913 років, т. Сталін писав:

„Нація, як і всяке історичне явище, підлягає закономірним змін, має свою історію, початок і кінець“.

(*Й. Сталін — „Марксизм і національне питання“*).

Те ж саме можна сказати й про національну культуру і національне мистецтво. Я так довго зупинився на поглядах т. Маца, щоб довести вам, як поширились помилкові погляди, навіть безграмотні, в питанні національної культури, пройти повз які ні в якому разі не можна.

Посилання нашої теоретичної роботи на цій ділянці соціалістичного фронту, знищення відсталості теоретичної роботи од практики соціалістичного будівництва, про яку, відсталість, говорив свого часу т. Сталін, прискорить ліквідацію усіх цих антиленінських, антипартійних теорій.

Слід було б ще сказати про одверто буржуазно-націоналістичні теорії щодо проблеми національної культури. Але за браком часу я обмежусь лише тим, що скажу, як теорія й практика буржуазного націоналізму (СВУ, націонал-демократизм, султан-галівшина тощо) сходять до боротьби за національну формою і буржуазну змістом культуру.

Я хочу зупинитись ще на одному питанні. Коли ми тепер висуваємо, не менш гостро, як до цього часу висували, проблему великодержавного шовінізму як основну проблему, проблему місцевого шовінізму, у зв'язку з загостренням клясової боротьби, боротьби проти націоналістичних ухилів ні в якому разі не знімається. У зв'язку з реальною небезпекою імперіялістичної інтервенції, націоналістичні ухили є яскраво виявлена агента тура світового імперіялізму. Нам, товариші, слід ще звернути увагу на шовінізм так званих нацменшостей та на теоретичне його викриття. Я посилався на теорію Вандурського і Бруно Ясенського. Вона є яскравий вияв національного шовінізму серед польської нацменшости. Такі вияви націоналістичного шовінізму серед нацменшостей ми спостерігаємо і серед інших нацменшостей так на Україні, як і в інших радянських республіках.

Я хочу навести один цікавий приклад з білоруського життя. Якийсь Берман подав доповідну записку про єврейську мову до білоруського НКО і в ній пише так:

„Жовтнева революція дала нам лише хліб, але не дала, як виявилось, ні ідеалів, ні пошани від інших народів, ні безпеки, ні рівності“.

(„Зв'язка“, орган КП(б)Б, 15 грудня 1930 р.).

Таких прикладів можна навести багато. Такі явища ми спостерігаємо, і цієї проблеми знімати не можна. А в доповіді Річицького про це нема жадного слова.

Я хочу ще сказати два слова про те питання, що його вчора тут піднесено—це про книгу тов. Борева. Я можу лише погодитися з тим, що сказав Боров про свою книжку¹⁾, що він недосить у своїй книжці критикував Бауера; недосить критикував Кавтського. Коли перечитуєш цю книжку, впадає в око, що книжку написано під ідейним впливом Кавтського. На кожній сторінці цитується Кавтський і Кавтський, при допомозі Кавтського т. Боров викриває Бауера.

Нам треба серйозно вже поставити питання про Кавтського, особливо про його теорію національного питання. Нам слід серйозно взятись до критики поглядів Кавтського в національному питанні.

Тов. Боров каже, що він свою першу книжку писав, коли був на II курсі Інституту марксизму, але я щось не чув, щоб на II курсі Інституту марксизму дозволялось перебувати під ідейним впливом Кавтського. Треба відзначити, що, виходячи з теоретичних позицій Кавтського, розбити Бауера не можна. Кавтський критикує Бауера з дрібнобуржуазних ліберальних позицій, з позицій II Інтернаціоналу, а Бауера можна розбити лише з позицій Леніна і Сталіна. Суперечності між Кавтським та Бауером є суперечності в єдиному класовому таборі. Обидва вони — ворожі нам.

Особливо велика помилка т. Борева, що він занадто довірився ліберальній расовій теорії Кавтського і з позицій расової теорії Кавтського критикує Бауера.

Я хочу сказати, що всі націоналістичні ухили, та сама ваганнявщина, всі ці „ліві“ закрути,—всі вони своє коріння беруть у Кавтського. Про великодержавництво Кавтського говорив т. Сталін на XVI з'їзді і раніш. Кавтський не визнавав національної культури, він говорив, що це сама низька народня культура, а коли хоч трішки культура підноситься на вищий рівень, то вона стає інтернаціональною по духу культурою. Ту культуру, що II Ленін називав культурою буржуазною, Кавтський називає культурою інтернаціональною. Ось до якої культури закликав Кавтський. Треба лише це прочитати, і це висвітлює всього Кавтського.

„Мета соціалістичного розвитку — не диференціяція, а асиміляція національностей, доступ мас не до національної культури, а до європейської культури, яка щораз більше стає рівноважна з культурою світовою“.

(*К. Каутський* — „Национальные проблемы“, з передмовою С. Семковського, 1918 р., стор. 167).

Оце і є той шовінізм, про який говорив т. Сталін. Та культура, до якої простує людність і яка буде на найвищій стадії комуні-

¹⁾ *Б. Боров* — „Теорія нації та національна програма австрійської школи“, ДВУ, 1930 р.

стичного суспільства, та культура буде не культура європейська, не культура азійська, а це буде вища, нова комуністична культура, до якої прийдуть люди на новій економічній базі єдиного світового комуністичного господарства. Для Кавтського навіть не існує проблеми пролетарської національної культури. Європейська культура по суті буржуазна,— ось останній етап культурного розвитку людности. Такі погляди Кавтського.

І далі, щоб закінчити з Кавтським, я хочу зазначити ще одну помилку т. Борева щодо Кавтського. Ось вийшла з друку цими днями нова книжка т. Борева, коли, очевидно, т. Боров був не на II курсі Інституту марксизму: „Національне питання в II Інтернаціоналі“. Тут т. Боров пише про Кавтського от що:

„Якщо в питаннях теорії Кавтський у цілому залишався майже аж до імперіялістичної війни марксистом, то в питаннях практики він ще раніше скотився до примиренського ставлення до опортунізму, характерного для позиції „централізму“, що на ній стояв Кавтський“.

(Б. Боров — „Національне питання в II Інтернаціоналі“, стор. 83).

Це також велика помилка. Досить послатись на його полеміку з Бернштейном, на його філософські погляди, на його примиренське ставлення до Канта, на його теорію революції, диктатури пролетаріату, демократії, де опортунізм виявився значно раніш, ніж про це знає й думає т. Боров. Я бачу, що т. Боров погоджується з моєю критикою. Це добре. Бажаю тільки, щоб він швидше, докладніше й послідовніше викрив свої помилки.

Тепер хочу ще кілька слів сказати з приводу тих помилок т. Борева, про які вчора тут говорив т. Гаврилюк. Тов. Боров у своїй книзі „Теорія нації та національна програма австрійської школи“ пише таке:

„Ріст мовної диференціації народів СРСР являє собою на даному ступені розвитку пролетарської диктатури цілком нормальне явище. Цей ріст — природний супутник культурного розвитку народів СРСР, що на перших етапах пролетарської диктатури переживають ту стадію свого розвитку (розвиток мови, письменности, друку, літератури, театру тощо), що її нації, раніше не пригноблені, пережили за доби капіталізму“.

(Б. Боров — „Теорія нації та національна програма австрійської школи“, стор. 89).

Тов. Боров, я не радив би вам вживати таких порівнянь про те, що пригноблені нації за умов диктатури пролетаріату переходять у своїй культурній творчості такі етапи, які інші „передові“ (я умовно вживаю цей термін) нації пройшли за капіталістичних умов. Цим самим ви ставите питання так, що проблема культурної революції, будівництво національної культури, національної формою, соціалістичної змістом, вся проблема національного питання за доби пролетарської революції,— це проблема буржуазної

демократичної революції, що на долю пролетарської революції припало її розв'язати. Виразно цю теорію висловив свого часу т. Іонов:

„І коли за переходової доби пролетарської диктатури ми бачимо у нас, в СРСР, і побачимо в дальшому в рамках світового СРСР ріст і незнаний розквіт національних культур ряду народностей, розквіт, що засліплює очі багатьом, то це пояснюється тільки тим, що і в даному національному питанні пролетарської революції, як і в багатьох інших питаннях, доводиться доробляти те, що не спроможне було доробити буржуазне суспільство“.

(„Заря востока“, 14 грудня 1928 р.).

Спорідненість думок т. Борєва й т. Іонова впадає в очі. Тов. Борєв каже, що книжку він писав 1928 року. В цьому ж році писав і т. Іонов. Але од цього думки їхні не позбулися помилковости. Нам треба раз назавжди усвідомити, що національне питання, проблему національної культури можна розв'язати лише шляхом пролетарської революції. Тільки так і не інакше.

„За капіталізму знищити національний (і політичний) утиск не можна. Для цього треба знищити кляси, тобто встановити соціалізм“.

(Лєнін. Твори, т. XIX, стор. 185, 1921 р.).

Здається, ясно. Тов. Сталін з приводу цього каже:

„Національне питання можна розв'язати лише у зв'язку й на ґрунті пролетарської революції, що шлях перемоги революції на Заході йде через революційну спільку з визвольним рухом колоніальних і залежних країн проти імперіялізму. Національне питання є частка загального питання про пролетарську революцію, частка питання про диктатуру пролетаріату“.

(И. Сталін — „Питання лєнінізму“, вид. 1930 р., стор. 84).

Тов. Борєв у цій самій книжці говорить про логічну єдність пролетарських культур. Це так само невдалий вираз, бо ця єдність не є логічна категорія, а дійсна, життєва.

Далі т. Борєв пише:

„Широкі маси робітників і селян, чимраз більше прилучаючись до процесу національно-культурного будівництва, безперечно, впливатимуть на зміст і форму національної культури. Отже ця культура чимраз більше відбиватиме особливості їхнього побуту, їхньої психології, їхньої ідеології“.

(Б. Борєв — „Національне питання в II Інтернаціоналі“, стор. 89).

Ні в якому разі, товариші, я не можу погодитися з цією тезою т. Борєва. Бо це настановлення ідейно споріднене в теорію Діманштейна. Справді тут мова мовиться про пролетарську національну культуру. А хіба ж можна говорити, що пролетаріят до цієї культури, цебто до своєї, мусить прилучатися, а не творити її? А хіба ж можна говорити, що пролетаріят впливатиме на цю,

себто на свою, культуру, а не* творитиме її? А хіба ж можна, нарешті, говорити, що пролетарська культура чимраз більше відбиватиме особливості побуту, психології, ідеології пролетаріату? Пролетарська культура, творена пролетаріатом, що є активний чинник цієї культури, мусить бути просякнена пролетарською ідеологією і марксистсько-ленінським світоглядом. Слово „вплив“ там, де йдеться про активне творення, звичайно, не пасує.

I, нарешті, останнє. Тов. Боров пише:

„Індустріалізація СРСР, ріст соціалістичного будівництва, економічне й культурне нівелювання народів СРСР згладжуватиме побутові особливості цих народів, чимраз більше наблизитиме одну до одної їхні культури, їхні мови. Процес цей слід віднести вже до дальших етапів пролетарської диктатури“.

(Б. Боров— „Національне питання в II Інтернаціоналі“, стор. 89).

Тут т. Боров робить кілька помилок, принаймні, три:

1. Політика партії та радвлади в національному питанні не є „економічне й культурне нівелювання“ народів СРСР, а є знищення, ліквідація культурної й економічної нерівності народів СРСР й піднесення їх на вищий соціалістичний щабель. А це не є те саме.

2. Зближення пролетарських національних культур народів СРСР в майбутньому відбуватиметься не лише через згладжування побутових особливостей, як думає т. Боров, а в основі цього процесу будуть інші, глибші причини, ті ж причини, що обумовлюють і злиття націй.

3. Процес наближення й злиття національних культур і мов збігатиметься не з вищими щаблями пролетарської диктатури, як думає т. Боров, а з розвиненим комуністичним суспільством.

От і все, що я хотів сказати з приводу доповіді т. Річицького.

Контрреволюційне обличчя білоруського націонал-демократизму.

На фронті загостреної класової боротьби за доби соціалістичної реконструкції, за доби соціалістичної перебудови всього сільського господарства, за доби ліквідації куркуля як класу на базі суцільної колективізації,—націоналістична контрреволюція посідає не останнє місце. Вона чимчикує в передніх лавах з усією контрреволюцією. І зовсім не випадково, що на протязі останніх років маємо контрреволюційні явища такого характеру, як шахтинська справа, як шкідництво, як кондратьєвщина, як „Промпартія“. Поруч з тим маємо й такі явища, як СВУ, як білоруський націонал-демократизм, як татарська султан-галієвщина, як узбекська „касимовщина“, як казаська Алаш-Орда, як активізація націоналістичних контрреволюційних угруповань Криму, решток націоналістичної татарської буржуазної організації „Мілі-Фірка“ і т. ін. Все це цілком закономірне, і зумовлене тим етапом суцільної класової боротьби, який ми тепер проходимо.

Коли візьмемо під розгляд, під вивчення такі націоналістичні об'єкти, такі націоналістичні явища, як білоруський націонал-демократизм, то побачимо, що він у своїх загальних рисах, в своїх загальних спрямуваннях майже нічим не відрізняється від контрреволюційних організацій, як СВУ. А в своїх основних програмових настановах стратегічного характеру він нічим не відрізняється від таких організацій, як „Промпартія“, як „кондратьєвщина“. Специфічності надають цим контрреволюційним організаціям ті особливі історичні риси, в яких перебуває дана країна. Не зважаючи на те, що білоруський націонал-демократизм відрізняється за національними ознаками від „Промпартії“, від „кондратьєвщини“, спільна мова між цими організаціями безумовно є, і навіть політичне бльокування.

Я починаю свою доповідь характеристикою контрреволюційного обличчя білоруського націонал-демократизму, а потім перейду до дальшої характеристики.

Робота білоруського націонал-демократизму, вся робота представників його йшла під знаком збирання й використання всіх контрреволюційних сил. Вони впливали через членів своєї групи, що працювали в різних установах, а треба сказати, що білоруські націонал-демократи в радянських установах обіймали

досить відповідальні посади і впливали на напрями тієї чи тієї радянської установи (БАН, НКО, НКЗ, БДВ і т. ін.). Отже нацдемівська ідеологія мала вплив і в тих установах і в тих ділянках роботи, де вони перебували. Білоруські націонал-демократи мали щільний зв'язок з білоруськими націонал-фашистами.

І так само, як українська контрреволюційна організація СВУ, білоруські націонал-демократи приділяли велику увагу роботі серед молоді. Вся ідеологія булоруських нацдемів була спрямована на капіталістичну реставрацію, на повалення радянської влади, пролетарської диктатури, за допомогою польської інтервенції. Один із провідників цієї групи, Красковський, говорить про програмову настанову:

„зорганізувати господарські відносини на ґрунті (принципі) права приватної власності на землю, підприємства, рухоме й нерухоме майно“.

Білоруські націонал-демократи були агентами польського імперіялізму. Нацдемівська контрреволюція всі надії покладала на польський імперіялізм. Один із керівників цієї організації заявляє:

„Наша мета була повалити радянську владу і встановити білоруську народню республіку під протекторатом Польщі“.

Націонал-демократ Льосік, про якого я ще буду говорити, так з'ясовував свої настанови і своє ставлення, наприклад, до білоруського селянства. Він говорить:

„Робота серед селянства після провалу „листопадовщини“, оскільки мені відомо, зовсім занепала. На селянство ми сподівались, як на стихійний масовий рух, що мав, на нашу думку, настати в наслідок більшовицької аграрної політики. Головне наше завдання було — збільшити білоруські контрреволюційні сили в місцях при школах, щоб захопити владу у відповідний момент, викликаний війною, або загальним аграрним повстанням Союзу“.

Далі цей самий Льосік говорить про безпідставність цієї ставки на аграрне повстання і що єдиною надією на повалення радянської влади в Білорусі була інтервенція.

„Ми свої надії на повалення радянської влади покладали на інтервенцію“.

Брак впливів на маси в Білорусі, — тому ставка на міжнародній імперіялізм.

От які були в них настанови. Вони були агентурою світового імперіялізму і, насамперед, польського. Особливо докладно з'ясовує цю тактику Красковський. Він говорить:

„Потім ми мусли були згодитися і підтримувати настанови польонофільської частини в цілій націонал-демократичній роботі, зокрема настанови на інтервенцію і збройне повалення радянської влади. Щоб можна було здійснити ці завдання, підпорою мало бути заможне куркульське селянство й антирадянська частина міської людности. Для воєнного керівництва масами в цей момент передбачалося використати кадри старого офіцерства“.

Це їхня, так би мовити, міжнародня політика. Це їхня загальна настанова, стратегічна лінія, основна настанова на повалення радянської влади. Щодо внутрішньої політики, то, як видно з зізнань Красковського, тут усю свою внутрішню політику вони спря-

мовували на те, щоб перетворити Білорусь на колонію світового імперіялізму і, насамперед, Польщі.

Для характеристики внутрішньої політики білоруського націонал-демократизму дозвольте прочитати таке:

„... зорганізувати народній уряд шляхом національного зібрання, що обирає президента республіки і встановлює виборчі закони. В царині економічній — зорганізувати економічне відношення на принципі права приватної власності (на землю, підприємства, рухоме й нерухоме майно, повну і невід'ємну). В царині фінансів — провадити політику, що базувалася б на чужоземних позиках і концесіях“.

Це розгорнена програма капіталістичної реставрації й колоніального поневолення Білоруси. Я вже говорив, що в них був щільний зв'язок з білоруським націонал-фашизмом, який, так само як і західньоукраїнська буржуазія, став на ґрунт польської орієнтації. Це явище не є якесь випадкове. Це також не є якась зрада. Це явище цілком зумовлене соціально-економічним процесом, що відбувається в самій західньоукраїнській буржуазії, в самій західнобілоруській буржуазії. Це зв'язане з економічним зростанням цієї буржуазії й куркульської верхівки села.

Я міг би вам навести факти, як відбувається тепер економічна консолідація української буржуазії й білоруської буржуазії у Польщі, як іде у них нагромадження капіталів, як відбувається диференціація селянства, як зростає куркульська верхівка селянства, що дає заможним шарам на селі аграрна політика Пілсудського, парцеляція, комасація, скасування сервітутів. На Західній Україні, на Західній Білорусі відбуваються певні процеси, які можна, так би мовити, намацати руками, наприклад, народження фінансового українського капіталу. Це є проблема, яку треба тепер вивчити, яку треба перед собою поставити.

Коли соціальною базою білоруського націонал-демократизму, білоруської націоналістичної контрреволюції є куркуль, якого ми ліквідуємо, непман, який під натиском соціалістичного будівництва також сходить з арени економічного життя, то на Західній Білорусі соціальною базою націонал-фашизму є якраз зростання білоруської буржуазії, зростання білоруського куркульства. Це є якраз корені і причини політичного зближення польського фашизму з білоруським націонал-фашизмом. Це є причина активізації білоруського націонал-фашизму, це є перехід їх на позиції інтервенції, на позиції боротьби з Радянським Союзом за допомогою польської збройної сили.

Тому Луцкевич, проводир білоруського націонал-фашизму, ні в якому разі не є зрадник, він просто продовжує справу своєї кляси, справу своєї національної буржуазії. Позиції, на яких стоїть Луцкевич, на яких стоїть увесь західнобілоруський націонал-фашизм, є ось які. Я прочитаю статтю Луцкевича. Те ж саме можна прочитати і в „Ділі“. Це свідчить про те, що процеси, які відбуваються в самій буржуазії і на Західній Білорусі і на Західній Україні, схожі між собою.

Луцкевич, наприклад, пише:

„На західніх рубежах сучасної Польщі значна більшість людности не польська, а тому і вся справа оборони цих кордонів набирає виразною і принципового політичного характеру“.

Це є одвертий заклик до польського імперіялізму, польського фашизму, стати на шлях інтервенції, стати на шлях збройного нападу на Радянський Союз. А тому Західня Україна і Західня Білорусь є нині пляцдарм польської інтервенційної політики, польської імперіялістичної політики, і фашистська Польща має базу в особі білоруської та української західньої буржуазії.

Щоб закінчити висвітлення програми білоруського націонал-демократизму, треба ще згадати про те, що білоруський націонал-демократизм своєю програмою, своїми настановами подібний до СВУ. Вони мали щільні не лише ідеологічні, а й організаційні зв'язки між собою. У цьому також нема нічого випадкового. Ці дві організації не мали якихбудь принципових, програмових або інших розбіжностей, у них була спільна програма, спільна орієнтація. Минуле у них також спільне, тому що всі ватажки білоруського націонал-демократизму до 1917 року, 1917, 1918 1919 рр. мають минуле, подібне до СВУ. Їх поєднувало гасло боротьби за „незалежність“ Білоруси, а ми знаємо, яку „незалежність“ Білоруси готували білоруські націонал-демократи. У них була ставка на аграризацію країни, боротьба проти соціалістичної індустріалізації, боротьба проти пролетарської диктатури, ставка на куркуля, орієнтація на польський імперіялізм, ставка на інтервенцію.

Аж по викритті контрреволюційної нацдемівської групи стало відомо, що українська контрреволюція в особі СВУ мала зв'язки з нацдемівською контрреволюцією. А до цього це було невідомо. Єфремов ані в своїх зізнаннях, ані на процесі пролетарському судові, пролетарській громадськості про це не сказав; дарма що кавсяся, присягався, а таки не все сказав. Це свідчить про його „щирість“.

Один з націонал-демократів говорить:

„У зв'язку з моєю подорожжю наприкінці 1928 року на Україну, Ластовський доручив мені передати академікові Єфремову пакета, при чому Ластовський зауважив, що в пакеті є деякі документи зокрема проєкт розподілу міністерських портфелів. Пакета Єфремову я передав, а через день я одержав від Єфремова листа передати Ластовському, що я й зробив“.

Таке контрреволюційне обличчя білоруської націонал-демократії.

„Білоруська соціалістична громада“ та „Наша Нива“.

Білоруський націонал-демократизм перед його викриттям, як я вже казав, розвинув широчезну роботу в Білорусі, особливо на культурному фронті, хоч він й не обмежився лише культурним фронтом. У боротьбі за свою ідеологію білоруський націо-

нал-демократизм на перше місце висунув питання історичного характеру, бо якраз білоруський націонал-демократизм вибрав історичний фронт за фронт, на якому він міг далі провадити свою політичну роботу. Це теж явище не випадкове.

У цих історичних питаннях, у цих історичних проблемах надто важливого значення набули такі питання, як Білоруська „соціалістична громада“ і „Наша Нива“, білоруський журнал, що існував від 1906 до 1915 року.

Чому ці питання висунулися на чільне місце? Висунулися вони через те, що білоруська контрреволюційна нацдемівська ідеологія в своїх підручниках, у своїй історичній пресі доводила, що національно-визвольний рух був попередником утворення білоруської радянської державности. Якраз усі проводирі, що брали участь у цьому рухові, підготовлювали пролетарську революцію, справу пролетарської диктатури. Так твердять націонал-демократи. У складанні таких концепцій брали участь не лише білоруські націонал-демократи, а й дехто з членів партії, що ними тоді ще були (Ігнатовський, Жилунович). Про „Білоруську соціалістичну громаду“ писали, що вона мала соціал-демократичний марксистський характер, що вона майже вже тоді висунула була гасло утворити СРСР, що „Білоруська соціалістична громада“ була попередницею комуністичної партії Білоруси тощо. Факти дослідження й вивчення ідеології й праці „Білоруської соціалістичної громади“ спростовують усі ці твердження. 1903 року на першому своєму з'їзді „Білоруська соціалістична громада“ ухвалила першу програму, яку вона фактично взяла у польської соціалістичної партії, і зараз же стала на позиції культурно національної автономії, з сеймом у Вільні. Всяка політична організація й партійна, що в національному питанні стояла на позиції культурно-національної автономії, ні в якому разі не могла бути ані попередницею пролетарської диктатури, ані попередницею комуністичної партії Білоруси, бо всім відомо, що саме більшовицька організація виросла в боротьбі проти теорії та практики культурно національної автономії. 1905 року „Білоруська соціалістична громада“ прийняла аграрну програму есерів, де говорилося, що ми через кооперацію прийдемо до соціалізму. Ця настанова також не є ані більшовицька, ані марксистська. Висували вони таке гасло: „Трудяща біднота всіх країн, єднайтеся“.

Вони брали весь білоруський народ загалом, не диференційований, не розподілений на класи, і весь цей народ називали „робочим народом“. Марксістське гасло вони замінили на своє, на дрібнобуржуазне. Себе вони називали „соціально-політичною організацією білоруського робочого народу“.

Вони фактично в основу своєї аграрної програми поклали малословський проєкт. Дрібнобуржуазність „БСГ“ найбільше виявилася в питанні аграрної програми. Наприклад, Луцкевич писав:

„Лише в 1905 р. на партз'їзді ухвалено земельну програму, що взяла під увагу індивідуальні тенденції білоруського селянства“.

На підставі цих фактів ми не можемо вважати „Білоруську соціалістичну громаду“ за пролетарську, марксистську, що є попередницею комуністичного руху в самій Білорусі. Як відомо, члени й ватажки „БСГ“ потім об'єдналися навколо журналу „Наша Нива“. Культ „Нашої Ниви“ в Білорусі був надзвичайний до останніх часів. Про „Нашу Ниву“ та її ідеологію нацдеми говорили, що працівники цього журналу „відкрили“ білоруську націю і що вона до того часу не існувала, тощо. Про „Нашу Ниву“ також говорили, що вона є попередниця білоруської радянської ідеології та державности. Обізнання з ідеологією цього журналу спростовує такі твердження. Наприклад, як висвітлювалося нацпитання на сторінках „Нашої Ниви“? Тут ідеалом була Англія. Вони писали про Англію:

„Велика вчителька народів Англія дає своїм колоніям самоврядування, а часто-густо і державну незалежність

З Англією їм добре, бо можуть вільно розвиватися, а на випадок кривди з боку ворогів за них заступиться Англія“.

(„Наша Нива“ № 47, 1909 р.).

Так само нема що говорити і про те, щоб „Наша Нива“ хоч будь-як розуміла ідеологію клясової боротьби й значення її в історії людства. „Наша Нива“ стояла на позиції безклясовости та безбуржуазности білоруської нації. Ця настанова увійшла в ідеологічний інвентар не комуністичної партії, а сучасного націонал-демократизму. „Наша Нива“ про клясову боротьбу писала:

„Не думайте, що ми хочемо служити тільки панам чи мужикам. Ні, ніколи ні! Ми будемо служити всьому білоруському скривдженому народові“.

(„Наша Нива“ № 1, 1906 р.).

„Ми ще так недавно стали розвивати те, в чому сила і міць кожної нації: свою національну культуру.

Ми ще не зовсім зрозуміли, що, не зважаючи на всілякі розбіжності, суперечки й сварки, всі білоруси—це рідні брати, єдина родина; що 9-мільйонна громада розкинутих на величезному просторі білорусів—це єдиний суцільний народ“.

(„Наша Нива“ № 1, 1912 р., передова).

Я вважаю, що нема потреби доводити, що ця ідеологія якраз є історична спадщина для сучасної ідеології націонал-демократизму, а не для більшовізму. Я вже сказав, що „Наша Нива“ виходила в період столипінської реакції після придушення революційного руху 1905 року. Ми знаємо, наприклад, яке для Білоруси має значення аграрний селянський рух і столипінська реформа. Жодна партія або політична громадська організація не могла пройти повз цього бойового питання. Ставлення до такої проблеми, як столипінська реформа, мусіло виявити політичний характер тієї чи тієї організації. Журнал „Наша Нива“ не раз висловлював своє ставлення і до аграрного руху білоруських селян того часу і до столипінської реформи. Це ставлення ясно

висвітлює політичний характер цього журналу. Це ставлення показує, що „Наша Нива“ не була організація революційна, а організація, що відбивала інтереси куркульської верхівки села з її переходом на позиції ліберальної буржуазії. „Наша Нива“ невтомно число в число пропагувала столипінську реформу та хуторську систему господарювання. „Наша Нива“ писала:

„Хутори—найкращий порятунок для нашого села“.

(1909 р., № 42).

1908 року вона пише:

„Скасувати всі ті закони, що не дозволяли і не дозволяють вільно купувати і продавати землю.

Скасувати жаківницю і поділити землю на такі ділянки, щоб у кожного господаря була земля в одному шматку.

Але треба, щоб в думі депутати обмірковували, як виправити закон 9 листопада щоб він не наробив лиха нашим селам. Він має багато доброго, але й багато кепського.

Наші білоруси, як і литвини, чимраз більше починають розуміти, в чому користь переходу на фільваркове господарство, „хутори“ де всі землі будуть в одному шматку“.

(„Наша Нива“ № 5, 1908 р.).

Я міг би таких цитат два десятки навести про ставлення „Нашої Ниви“ до столипінської реформи. Яка то була „революційність“ „Нашої Ниви“, показує така її настанова:

„Ми повинні всі сили звернути на те, щоб якомсь поліпшити мужицькі господарства, щоб мужик не сидів голодний. Для цього треба: піднести народню освіту, дати хліборобам науку про сільське господарство, давати їм усіляку допомогу поліпшувати господарство. Але завести все це доведеться лише тоді, коли буде в нас самоврядування губерське, повітове і волосне, коли буде мудрий й вільний лад усього життя, коли всі кращі сили й освічені люди нашої країни будуть допущені до громадської роботи, обрані на це громадою“.

(„Наша Нива“ № 16, 1909 р.).

„Лише добра громадська організація, як земство, з обраними людьми може заповнити всі нестачі і задовольнити потреби життя нашої країни. Коли дочекаємось земського самоврядування, що нам його обіцяють, то ріст культури і багатства нашої країни піде швидко в гору“.

(„Наша Нива“ № 23, 1929 р.).

„Наша Нива“ писала:

„Там, де мужики страйкували лагідніше та й не домагались зайвих великих вимог, поміщики скоріш згоджувалися задовольнити їхні бажання.

Лагідною боротьбою легше й корисніше домогтися поліпшення життя“.

(„Наша Нива“ № 23, 7 листопада 1908 р.).

Один з проводирів „Нашої Ниви“, один з її найактивніших співробітників, Луцкевич, писав:

„Наша Нива“ відрізняється від „Нашої Доли“ менш „червоним“ відтінком і намагається не революціонізувати, а дати народові політичне виховання, віднести його культурний рівень“.

(Антон Новина, „Наша Нива“ № 9, 1909 р.).

Я гадаю, що цих фактів вистачить, щоб незавжди поховати легенду про „революційність“ „Нашої Ниви“, про те, що ідеологія „Нашої Ниви“ є попередниця радянської державности, є попередниця компартії Білоруси.

Я хочу звернути вашу увагу ще на один надзвичайно цікавий факт, який помічається в історії політичної боротьби всіх буржуазних партій,—це політичне бльокування націоналістичних політичних партій, буржуазних чи дрібнобуржуазних, з великодержавними. Таке бльокування було в історії українського політичного життя, в історії політичних буржуазно-націоналістичних партій Грузії, таке бльокування було і в історії білоруських націоналістичних партій. Тут ми спостерігаємо змичку з російським великодержавним націонал-лібералізмом. „Наша Нива“ (№ 6—7 1915 р.) дає таке пояснення імперіялістичної боротьби між Росією, з одного боку, і Німеччиною та Австрією, з другого боку, що це є „боротьба Росії з слов'янством проти німців“. Кому таке пояснення на руку, як не великодержавному шовінізмові?

У Москві було товариство „Славянская культура“. На чолі цього товариства стояли князь Трубецькой і прсф. Погодін. Ідеологія цього слов'янофільського товариства була відома. Це великодержавницька ідеологія. Політичні позиції Погодіна і Трубецького лежали посередині між лівим октябризмом і правим кадетизмом. То була ідеологія великодержавницька, великої російської імперіялістичної буржуазії і поміщиків, але вона від завзятого чорносотенства відрізнялась тим, що трохи змінювала свою тактику. „Наша Нива“ про цих слов'янсфілів типу Погодіна і Трубецького писала:

„Ці руські люди визнають право на окреме культурне [життя білорусів та українців“.

А Погодін на відповідь писав:

„І український і білоруський рух — державний рух (не ведуть до зруйнування й поділу держави); вони допомагають тому, щоб Росія була міцна й єдина, а це буде тоді, коли всі нації в Росії одержать рівні права“.

Щоб схарактеризувати позицію Погодіна в національному питанні, я дозволю собі покликатися на слова Леніна. Вони найбільше, найяскравіше характеризують націонал-лібералізм:

„Скрізь і всюди націонал-лібералізм характеризується саме тим, що він цілком стає на ґрунт відносин (і меж), визначених клясою Пуришкевичів та пильнованих (часто всупереч вимогам економічного розвитку й „культури“) методами Пуришкевичів. В дійсності це значить пристосування до інтересів кріпосників та до найгірших націоналістичних забобонів панівної нації замість систематичної боротьби проти цих забобонів“.

(Н. Ленін. „Національне питання“, ДВУ, 1930 року, стор. 75).

Як розумів цей самий Погодін національний рух у Білорусі? Він говорив, що культурне життя пробуджується і серед тих на-

родів, які до того часу вважалося у нас за політично-непевні. Далі він каже, що —

„цей рух є спроба дати народній думці твердий ґрунт, попередити народню свідомість, що пробуджується, від заколоту справжнього розумового заколоту, в яку так легко впадати недисциплінованому розумові“.

Дозволю собі прочитати вам один великий уривок з писань проф. Погодіна, щоб остаточно з'ясувати обличчя цього великодержавника:

„Напевне, в багатьох з наших читачів з'явиться на вустах мимоволі іронічна усмішка, коли я скажу, що поява білоруської національної преси справа добра, важлива з державного боку, яка править за показник того, що культура все більш проходить і в темну, найгемнішу з усіх російських, білоруську масу. „Наша Нива“, „первая белорусская газета с рисунками“, має до 3.000 передплатників, і дає, крім 52 чисел, ще збірки пісень та інший матеріал для читання. Треба уявити собі, яке вражіння має робити ця газета в курній хаті білоруського селянина: адже перед ним відкривається цілий новий світ ідей і почуття, і це відкриття так для нього приступно, так зрозуміло, воно здійснюється не „державною“ мовою, а його власною, і він почуває в ідеях газети не ті „панські“ ідеї, які можна подавати лише панською або державною мовою, а щось таке, що має увійти в його вжиток. В цьому полягає велике демократичне значення викладання в нижчих школах народньою мовою і важливість принципу національної справедливости. „Сварки, звадки не раз були згубой для нас, разлучали сашчасьцем, з свабодай“ співає білоруський співець, закликаючи до миру, до рівенства й братерства. Те, що я сказав про білорусів, можна повторити й про малорусів, але тільки там питання трохи складніше; поліційні переслідування, що завжди призводять до прямо протилегних наслідків, перетворили цей рух, цілком мирний і що зовсім не прагнув сепарації, у щось вороже нам. Я не буду говорити про те, скільки широко в народніх малоруських масах поширена свідомість своєї плеємної єдности й відокремлення від великоруського. Це питання спірне і не має даного разу принципового значення: важливо лише те, що до народности треба підходити не з „карним заганом“, а з бережкою симпатією“.

(„Московский Еженедельник“, 7 березня 1909 р. № 10 „Петербург и Вена“).

Ідеологія проф. Погодіна й того слов'янофільства, що він його репрезентував, це—великодержавна ідеологія російської імперіялістичної буржуазії, що намагалася ліберальною фразеологією прикрити чорносотенні методи національного гноблення. Так от з ким бльокувалася „Наша Нива“. Деякі співробітники „Нашої Ниви“ (Антон Новина) співробітничали в журналі проф. Погодіна („Московский Еженедельник“).

Я дозволив собі спинитися на цьому бльокові „Нашої Ниви“ з ліберально-слов'янофільською ідеологією Трубецького й Погодіна та на їхніх перекликаннях для того, щоб викрити історичні корені сучасного бльоку нацдемів з великодержавниками Бльоку білоруського націоналізму з великодержавним націоналізмом, що про нього я говоритиму і що мав місце, цей бльоку також має історичне значення, і „Наша Нива“ в цьому питанні є безпосередня попередниця націонал-демократизму.

Підсумовуючи цей історичний екскурс, можна сказати, що ідеологія „Білоруської соціалістичної громади“ ні в якому разі не є попередниця комуністичного руху в Білорусі, що історичні джерела й корені компартії Білоруси є в тих комуністичних більшовицьких організаціях, які були на Білорусі. Тут білоруський націонал-демократизм і білоруський націонал-опортунізм створив ще нахабішу теорію, ніж націоналістичні угруповання на Україні. На Україні була висунута теорія двокорінності КП(б)У,— що КП(б)У походить від двох коренів: з одного боку—лінією національних партій, а з другого боку—лінією більшовицьких організацій. А тут у Білорусі, навіть нема цієї двокорінності, тут є теорія однокорінності, але ці корені криються, на думку нацдемів, в націоналістичних організаціях. „Білоруська соціалістична громада“ не була соціалістична організація, не була навіть революційна, і той рух, що був у Білорусі, національно-визвольний рух,—а цей рух безумовно був—він мав революційний характер в обставинах царату, на чолі його не стояли ці організації, як свідчать ті факти, що я навів. 1906 року ця організація була народницького напрямку, після придушення революції 1905 р. „Наша Нива“ цілком перейшла на куркульські позиції, про що свідчить її ставлення до століпінської реформи. 1917 року ця організація ввесь час відігравала виключно контрреволюційну роль. Збанкрутувавши в одвертій боротьбі проти диктатури пролетаріату, одна частина колишніх провідників „Білоруської соціалістичної громади“ пішла назавжди в контрреволюційний табір і до сьогоднішнього дня там перебуває, а друга частина, радикальніша, перейшла на службу до радянської Білоруси. Частина з них перейшла на позиції комунізму, вступивши до комуністичної партії Білоруси, одна частина засимілювалась, вросла в партію, а друга частина була механічно чужим тілом у партії, чого доказом є такі люди, як Ігнатовський, Жилунович тощо. Але про це я буду ще говорити.

Білоруський націонал-демократизм і Жовтень.

Переходжу до характеристики білоруського націонал-демократизму, його позицій і ролі, яку він відіграв у революції 1917 року, тому що тут є також намагання всю роботу білоруського націонал-демократизму 1917—18—19 рр. висвітлювати в революційному сенсі, тим часом як ця робота була контрреволюційна. Тут про білоруський контрреволюційний націонал-демократизм і роботу його 1917—18—19 рр. можна сказати те, що й про українську націоналістичну контрреволюцію. Вони в боротьбі проти пролетарської революції спиралися на світовий імперіалізм, на різні його загони та угруповання. Розпродавали країну всім, хто був на це охочий. Наприклад, під час окупації Білоруси німцями білоруські націонал-демократи послали привітальну телеграму Вільгельмові, а коли німці відступили, вони послали при-

вітальну телеграму Пілсудському, називаючи його єдиним диктатором, під протекторатом якого може існувати Білорусь, і т. д.

Досить сказати про ті численні дипломатичні місії уряду так званої Білоруської народньої республіки, як вони продавали і розпродавали Білорусь. Наприклад, газета „Дзвон“, що її редагував Льосік, писала:

„Економічно, як край, не маючи ані свого заліза, ані вугілля, ані фабрик та заводів, Білорусь буде від когонебудь залежати.

Наша політична самобутність дуже залежить від Польщі, а тому треба просити Польщу, що має сили, щоб вона допомогла Білорусі відбудувати, своє господарство“.

(„Дзвон“, 29 вересня 1919 р.).

Наприклад, шеф місії БНР в Естонії, полковник Єзавітава пропонував такий крам на продаж:

„Білорусь — найвигідніший пляцдарм для наступу на більшовицьку Москву бо вона ще й не думала миритись з більшовиками, а межа її в 280 кілометрів від Москви.

Білорусь — ліс, льон, шпигинар, сірники, скло, шкуру, масло, гуси, сіно, картопля, спирт.

Білорусь поглине необмежену кількість машин, сукон, моторів, електричних проводів, ламп, приладів, інструментів та медикаментів“.

Можна ще покликатися на такий документ, надзвичайно гач небний, як лист Некрашевича, що за часів Денікіна і французької окупації опинився в Одесі і звернувся до французького головнокомандувача Бартелло, щоб той допомагав організувати армію для визволення Білоруси від більшовиків:

„Генерале, я вас вітаю від імені національного центру Білоруси, як головнокомандувача союзних сил на півдні Росії, які приносять нам не лише надію, але, я би сказав, певність швидкого визволення від насильства більшовиків, що на протязі більше як 15 місяців нищать нашу країну.

Білоруський національний центр, що його зформовано з більшости вибранців громадських і національних організацій, взяв на себе в цей тяжкий момент сформувані тутешній уряд, так само і зорганізувати білоруську армію—„західну армію“, маючи на меті, як і добровільча армія, боротися з більшовиками. Я вважаю за абсолютно потрібне познайомити вас з нашими цілями і працею з твердою певністю, що ви не відмовите подати нам таку конче потрібну допомогу в момент загального хаосу в Росії.

Білорусь складається з 6 губернь колишньої Російської імперії: Гродненської, Віленської, Менської, Вітебської, Могилівської і Смоленської (остання тільки частково). Ці губернії, з людністю близько 10 мільйонів, майже цілком, щось із дві третини, зайняті більшовиками, що все захоплюють наші рідні землі, сподіваючись об'єднатися з подібними до себе в Німеччині.

Крім грабінницького знущання і інших ексцесів, цей рух нам здається ще небезпечніший тому, що ми бачимо фатальні наслідки

можливого об'єднання більшовиків російських з більшовиками німецькими і, прагнучи запобігти виконанню цього важливого проєкту, ми як один керуємось потребою жити якнайскорших заходів. Білорусь, що відокремлена Україною від дружніх сил добровільчої армії, зовсім відтята в боротьбі з більшовицькими бандами, що нищать її. Отже, загін людей біля шости тисяч озброєних і організованих центральним гродненським комітетом громадських організацій ще бореться з ворогом усіх прав. Ми бажаємо прийти їм на допомогу і для цього ми почали під військовим керівництвом французької армії в Одесі формувати білоруську збройні сили, маючи на увазі, що тут є певна кількість утікачів з батьківщини. Головнокомандувач добровільчої армії, генерал Денікін, призначив на командувача західньої армії генерала Альфатера, що приїхав до Одеси формувати свою армію. Знаючи, що без сильної допомоги Франції ми не зможемо ніколи здійснити це важке завдання, покладене на нас нашими обов'язками щодо майбутньої відбудованої Росії, яка тепер перебуває під управлінням незаконної влади, і щодо Білоруси, як її автономної частини, я—від імени національного центру Білоруси звертаюсь до вас, генерале, і викладаю вам те, чим він (національний центр—*Б. Г.*) керується в теперішній момент:

1. Ваша допомога для того, щоб обминути можливі перешкоди при формуванні в Одесі білоруської армії (західньої).

2. негайний аванс потрібних коштів на формування західньої армії згідно з кошторисом, який вам буде поданий.

3. Зброя і потрібні матеріали для західньої армії.

4. Організація транспорту цього війська на Білорусь, де 40.000 чол. будуть готові стати до лав.

5. Допомога Франції в тому, щоб Польща дозволила нашому війську зорганізувати на польській території базу.

6. Реальна допомога французького війська, що в невеличкій кількості повинно бути розташоване між нашою армією, щоб показати білоруському народові силу нашого об'єднання.

За голову Білоруського національного центру
віце-голова *С. Некрашевич.*

Секретар *Б. Ігнатьєв*“.

Зверніть увагу на надзвичайно цікаве, але характеристичне явище: білоруські націонал-демократи намагалися за допомогою багнетів та гармат генерала Денікіна та Бартелло збудувати „незалежну“ Білорусь. Ідеологія „єдиної, неделимої“ на службі білоруського „національно-визвольного“ руху! Наприклад, у декларації національного центру Білоруси до союзного командування читаємо:

„Національний центр Білоруси прийшов до переконання, що людність Білоруси має цілковите право сподіватися:

... 3. Під могутньою опікою Росії, єдиної неподільної, вся внутрішня крайова автономія дасть можливість відродитися всім національним тенденціям

людности Білоруси, прямуючи до збільшення своїх матеріальних багатств і духовної культури.

4. Все це лише відповідатиме прагненням, щоб відроджена Росія могла бути міцним елементом Антанти, яка поставила собі за мету дальше розвивати цивілізацію в усій Європі і в цілому світі. Президент Грамика*.

Політика націоналістичної білоруської контрреволюції якнайкраще виявлена в цьому документі: цим контрреволюціонерам було все одно на який імперіялізм опертися, чи то поляки, чи німці, чи французи чи монархісти-великодержавники типу Денікіна з його розбійницькою добровільною армією,— аби лише допомогти повалити радянську владу, що справді боролася за соціальне й національне визволення білоруського трудячого люду.

Однією з ідеологічних підвалин білоруських націонал-демократів і націонал-опортуністів є теорія боротьби двох культур. Характеристично, що корені цієї теорії також подибуємо ще 1919 року, коли під час польської окупації газета „Дзвон“ писала:

„Культура Заходу два рази прокотилася по нашій землі (перший раз 1612 року, другий раз 1812 р.) і відкотилась двічі назад. Тепер третій раз культура Заходу посувається на Схід, але натикається на великий опір азійської культури“.

„Московський народ, через свою історію, через свою східноазійську культуру і вплив вікового царату на народню психологію, не може мати в своїй масі інших поглядів, крім суто імперіялістичних“.

І це пишуть ті люди, що зверталися з проханням до Денікіна допомогти будувати „незалежну“ Білорусь.

Тактика білоруських націонал-демократів.

Відомо, що білоруський демократизм 1917—18—19 рр. був у відвертій боротьбі проти пролетарської революції переможений. Частина нацдемів залишилася на території Білоруси, частина втекла в різні імперіялістичні країни. І коли почалося соціалістичне будівництво по всьому Союзі і, зокрема, в Білорусі, і успішне відбудовання господарства й культури, національної формою, пролетарської змістом, у той час, як і серед української контрреволюційної еміграції були поширені надзвичайно широкі ідеї й надії на переродження радянської влади. Отже, на базі цих ідей і надій на переродження радянської влади білоруські націонал-демократи почали складати нову тактику.

Після цього серед них почалася кампанія за повернення націоналістичних контрреволюціонерів на територію Білоруси, щоб тут працювати. Звичайно, всі вони тоді здекларувували свою згоду з принципами радянської диктатури, здекларували, що вони віддано і чесно переходять працювати на користь радвлади і пролетарської диктатури. А в дійсності це був лише маневр. Вони прихилили працювати на користь капіталістичної реставрації, на користь прискорення того переродження, на яке вони надіялися і про яке вони мріяли.

Ось, наприклад, один з тих націонал-демократів, Цвікевич, досить кольоритна фігура в галерії білоруських націонал-демократів, про якого я ще буду мати нагоду тут говорити. Оцей Цвікевич, що теж повернувся, ухитрився оголосити 1926 року в білоруському журналі „Польмя“ (відомий художньо-літературний журнал) такі свої думки:

„Виходило, що білоруську „мужицьку правду“, про яку писав ще Кастусь Каліновський, одночасно шукали тут і там. Шукала її незалежницька думка і за кордоном, що виявилось в постаті уряду БНР. Але так само і з не меншими успіхами шукали її й боролися з нею білоруська комуністична думка на території радянської Білорусі“.

На цій плятформі, вони вважають, відбулося певне погодження білоруської контрреволюційної еміграції з принципами комунізму, з принципами радвлади, пролетарської диктатури. Обидві шукали мужицької правди — і там і тут.

Далі він пише:

„Центр ваги був у тому, чи зможе взагалі радянська Білорусь примирити Білорусь відроджену з комуністичною програмою“.

(„Польмя“ № 4, 1926 р.).

А далі про свої надії він пише:

„Коли, гадала білоруська еміграція, не можна здійснити незалежність Білорусі сьогодні, то це не значить, що вона не здійсниться завтра; коли не можна провести свою програму „ударом у лоб“, то треба провадити її іншим способом.

Важливо, щоб правильний був принцип. Коли принцип правильний, то він становить лише питання: час, тактика і боротьба; для цього треба бути лише терплячим, спокійним і впертим“.

Такий документ ми звикли читати в зізнаннях „Промпартії“. Рамзін так висвітлював свої думки на процесі, а це ж надруковано в журналі „Польмя“ 1926 року, № 4. Тактика шкідницького характеру цілком одверта в цьому документі.

І от вони з'явилися з такими думками, з такою плятформою на територію радянської Білорусі.

Що вони робили в радянській Білорусі? Вони орієнтувалися на куркульське господарство, „теоретично“ уgruntували потребу капіталістичного розвитку сільського господарства, пропагандою ідеології місяньської ролі білоруської інтелігенції на такий самий зразок, як у нас на Україні робив це зокрема, хвильовізм; зривали готування пролетарських кадрів, організували націоналістичне виховання кадрів, провадили широку націоналістичну роботу серед молоді, ідеалізували февдальне та буржуазне минуле Білорусі. Вони говорили, що розвиток культури в радянських умовах це є продовження того, що було в XIV, XV і XVI столітті.

Ідеалізація минулого. Я вже про це говорив. Ми бачимо ідеалізацію всіх дрібнобуржуазних націоналістичних партій, усі твори історичного характеру пройняті цією ідеалізацією. Основною їхньою роботою є уgruntувати брак умов у Білорусі для пролетарської диктатури, уgruntувати потребу розриву з СРСР, що

Білорусь може обійтись без нього. Вони виходили з теорії самобутності білоруської нації, що білоруська нація нічим не подібна до інших націй. Самобутність нації полягає насамперед у тому, що ця нація не має ані панів, ані куркулів, що ця нація на протязі віків зберегла монолітність, що соціальний антагонізм, соціальні конфлікти в білоруській нації йшли лише лінією боротьби з поляками або з росіянами. Цю ідею також широко пропаговано в білоруській літературі.

Націонал-демократизм на культурному фронті³

Заслугує на увагу контрреволюційна робота націонал-демократів на культурному фронті. Вони перетворили Білоруську академію наук в штаб контрреволюційної роботи. Це був нацдемівський агітпроп. Як вони провадили роботу, як вони підготувлювали її? Надзвичайно цікава тут їхня робота, що нагадувала роботу СВУ. Наприклад, націонал-демократ Чаржинський каже:

„Були утворені короткотермінові вчительські курси (літні) і спеціальні лекторські (взимку), отже навколо цих курсів розгорнув нацдемівський „агітпроп“ свою діяльність. Перед лекторами, що їхали на ці курси, ставилося агітаційно-пропагандистські завдання. Найбільш „ударних“ лекторів посилав Некрашевич з одних курсів на другі. Прийде такий лектор на курси, прочитає 3—4 лекції, точніше сказати—агітаційні промови, розжевить націоналістичні почуття певних груп курсантів, і йде далі“.

Я дозволю собі прочитати надзвичайно цікаву промову, яка, на щастя, збереглася. Промова Льюсіка на вчительських курсах:

„Коли ви порівняєте себе з тим, що ви були раніш, і тепер, то зараз станете себе почувати людьми новими, духовно переродженими. Ви вже не ті, чим ви були раніш, бо попробували плоду з того дерева, що зветься „білоруською справою“, „білоруським відродженням“. Вас введено в „святая святих“.

Білоруська справа розкрила вам очі і ви пізнали тайну воскресіння батьківщини, нашої матері Білоруси.

Ваші свічки тепер горять і ви стаєте апостолами білоруської справи. Пильно слідте за собою і не забувайте підливати масла в світильнику вашому, щоб було з чим зустрітити її—Білорусь, коли вона прийде сюди до нас у всій славі своїй“.

Робота білоруських націонал-демократів нагадує роботу СВУ і в царині мовознавчій. Відомо, наприклад, що мовознавчий фронт перетворився на фронт запеклої клясової політичної боротьби, що різні кляси провадять боротьбу і по-різному розуміють нашу мовознавчу роботу.

Про це ясно свідчать контрреволюційні організації, білоруські нацдеми та СВУ. Наприклад, Льюсік говорить:

„Мову робітників і біднішого селянства ми свідомо ігнорували, ми брали настанову на куркульські елементи селянської людности. Таким чином у білоруській літературній мові з'явилися: „визиск“ замість „експлуатація“, „хорда“ замість „струма“, „вогнище“ замість „фокус“, „страмопис“ замість „порнографія“, „працивокутны“ замість „перпендикулярний“ і т. ін. Такими

словами переповнені всі термінологічні видання, особливо перші їхні видання, коли термінологічна комісія працювала безконтрольно.

Потім під тиском марксистської критики це трохи затушувалося, хоч практично словники показували, що робилося це якнайскрупульознішею мірою про людське око, а загальний напрям залишився незмінений, і його перенесено в стіни Академії наук“.

І на мовознавчому фронті робота їх була шкідницька. Вони боролися за чистоту та самобутність білоруської мови. Ця боротьба насправді була спрямована проти пролетарських та радянських впливів на білоруську мову. Некрашечич робив такі пропозиції, щоб оборонити білоруську мову від впливів російської радянської культури:

„Західні говірки менше підпадали російському впливові, а тому в більшій своїй частині зберегли свою білоруську лексику“.

(Акад. конф., стор. 60).

На практиці це сходило до того, щоб утворювати штучні слова, щоб білоруську мову відірвати від мови робітників та селян. Вийшло декілька словників нацдемівських. Користуватись з них тепер майже неможливо, наприклад, „агресивна політика“ перекладається „зачэпная політыка“; анархічний — „бязурадны“, антилітаризм — „супрацьваывлівосьць“; колектив — „суполка“; кооператив також „суполка“, ревізіонізм — „перагла“; акціонер — „пайчык“. Таку ж саму роботу робили і представники СВУ щодо української мови. Єфремов говорить:

„Була думка вносити національну течію і в саму роботу інституту для складання словників, надаючи термінам переважно українського вигляду, замінюючи загально вживані спеціально вдуманими“.

Слід нагадати ще одну спільну рису контрреволюційної шкідницької роботи білоруських націонал-демократів і СВУ. Це робота над складанням підручників. Один із нацдемів про свою роботу в цій царині каже:

„Другим каналом, що через нього націонал-демократизм проходив в школи, були підручники. За найкращий вважалося той підручник, в якому зовсім не згадувались такі слова, як радянська влада, диктатура пролетаріату, комуністична партія. Це був так званий ідеал білоруських націонал-демократів, і треба сказати, що цей ідеал в білоруських підручниках часто здійснювався. В цьому напрямі особливо були вдалі граматики і правопис Льюсіка. В цілому ряді видань своїх книжок цей автор справді був на височині націонал-демократичних настанов.“

Він умудрився майже не згадувати таких слів, як радянська влада, диктатура пролетаріату, комуністична партія. Але тут була зібрана націонал-демократична премудрість...“

Радянську владу й комуністичну партію в Білорусі характеризував Льюсік так: „Опанували біси місця святі“.

Осягнуто це двома шляхами: монополією на видавання підручників, що була в руках націонал демократів, і круговою порукою, що була наслідком і мегодою організованих контрреволюційних дій останніх. Справа була налагоджена так, що підручники Лью-

сіка редагував Некрашевич, а підручники Некрашевича редагував Льосік; підручники Азбукіна редагував Смоліч, а підручники Смоліча редагував Азбукін і т. д.

Такі ж настанови були і в СВУ.

Дозвольте тепер ознайомити вас з впливами нацдемівської ідеології на білоруську художню літературу.

Білоруські націонал-демократи, як і українські націоналістичні контрреволюціонери (СВУ), провадили запеклу боротьбу за гегемонію на культурно-ідеологічному фронті, за розвиток національної буржуазної культури.

„На черзі стало питання про більше опанування проводу усім культурним, а потім і господарським життям республіки. У деяких елементів почала зароджуватись думка свій провід протиставити проводові партії спочатку в царині національно-культурного будівництва, але безперечно була настанова на провід в інших царинах державного життя: промисловості, аграрній політиці, будівництві, транспорті та інш.“,— так каже один з викритих контрреволюціонерів у своїх зізнаннях.

Які ж завдання ставили собі білоруські націонал-демократи щодо художньої літератури?

Боротися за просякнення білоруської художньої літератури націонал-демократичною ідеологією, боротися за вплив на літературну молодь, за відрив її від пролетарської ідеології, отруїти її націоналізмом — ось ці завдання. Проповідувати своєрідність білоруської нації, безклясовість її, ідеалізувати минувщину; орієнтація культурного розвитку на Захід, відрив від Москви (згадайте гасло Хвильового „Геть од Москви“), уникання всього радянського, пролетарського, революційного, ставка на куркуля, як єдиного носія національної культури — ось п'ять форма білоруського націонал-демократизму, що знайшла своє відображення в білоруській публіцистиці та художній літературі, навіть у творах деяких „комуністів“, що їх влучно величають в Білорусі „нацдеми з партквитками в кишені“.

Подаємо тут декілька фактів яскравого вияву націонал-демократизму в художній літературі. 1921 р. в білоруському журналі „Адрадженьне“ вміщено рецензію на збірку творів Янки Купали „Спадчына“ Любицького (Каравайчика), де він пише:

„На останній сторінці обкладинки тавро фірми з пролетарським символом (серп, молот, рука з розірваними ланцюгами, смолоскип) і напис „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!“ Боюся виявити себе неблагонадійним, але мушу виступити проти такого тавра на культосвітніх книжках. Річ ось у чому. Для нас, білорусів, що то наша батьківщина поділена поміж двома ворожими державами, важливо підтримувати культурний зв'язок поміж цими розірваними частинами нашої країни. Треба, щоб культурна книжка, видана по один бік кордону, могла б циркулювати також і на другому боці кордону. Між іншим, це тавро робить книжку підозрілою навіть в очах польської дефензиви і є перешкодою їй (книжці) на шляху до читача“.

Такий був один із перших турнівів білоруського націонал-демократизму в умовах Радянської Білоруси. Виходить, що культура Радянської Білоруси не повинна нічим відрізнитися від куль-

тури Західньої Білоруси, де панує польський фашизм та його агентура—білоруський націонал-фашизм. Що цієї ріжніці в змісті обох культур не повинно бути і ніщо не повинно перешкоджати єднанню цих культур. Цей зухвалий націоналістичний рецензент протестує не проти змісту (очевидно, зміст „підходящий“ для закордону), а протестує проти радянської емблеми, що надрукована на обкладинці книжки.

Слід також звернути увагу на те, що він не визнає БСРР як самостійну пролетарську державу, а каже, що Білорусь поділена між двома ворожими державами. Перша—Польща, а друга? А також кому ворожі ці держави?

У цьому першому турнірі білоруський націонал-демократизм виявив свою настанову цілковито. У цей же час засновується і термінологічна комісія, що до її складу увійшли наявні тоді сили націонал-демократів, які й поставили перед собою за завдання шкідницьку роботу на культурному та мовному фронті. Це, так би мовити, передісторія білоруського націонал-демократизму в умовах Радянської Білоруси.

Організований вплив білоруського націонал демократизму в художній літературі виявився в таких літературних організаціях, як „Полымя“ та „Узвышша“, що виникли 1926 року в наслідок одколу од „Маладняка“. Уже сам цей розлам в „Маладняку“ та утворення „Узвышша“ був наслідком впливу націонал-демократизму. „Узвышша“ в своїй більшості збочило на шлях націонал демократизму, провадило запеклу боротьбу з пролетарським загоном білоруської літератури. Дубовка говорив, що вона, організація, „визнає провід партії в можливому для себе напрямі“. У своїй творчості Дубовка виявив вплив націонал-демократичної ідеології. Найяскравіше його творчість характеризує таке його запитання:

Ці ховаць пад маскаю облічча,
Ці у тузе завьць, як воук у лесе?

Але не завжди щастило йому ховати своє справжнє обличчя. Часто-густо він його показував таким, яким воно є. Часто-густо він вив скаженим націоналістичним вовком:

Так настрашылі мяне за ухилы,
Пахадженьем дробнабуржуазным,
Што бодай зусім ня маю сілы
У радки паставіць дзень сучасны.

Та він не лише не може поставити у свої рифмовані рядки нашу радянську сучасність, але й ставить собі завдання активно боротися проти нього.

Перайначыць, спыниць може сілы ням
А пльсыц і супроць пльні магчима.

Здається, ясно. Коли й не можна повалити пролетарську владу, то шкодити їй можна.

М. Лужанін, також член „Узвышша“, з приводу десятиріччя БСРР, виступив з таким ворожим антирадянським віршем:

Кожны дзень прыходзіць расьцвітаць,
Каб пасля памерці за горами.
*Мы ня хочом радасьці вітаць,
Што чужымі дадзена рукамі.*

Переконаний разам з усіма націонал-демократами та націонал-фашистами, що Білорусь окупували „москалі“, — поет з „Узвышша“ не хоче вітати радості, завойованої „чужымі“ рукамі. Не відстає від цих двох і третій поет „Узвышша“—Пушча, що багато витратив хисту та чорнила, щоб оспівувати колись „незалежну“, а тепер „розп'яту на хресті—великомученицю“ Білорусь.

Члени літературної організації „Польмя“—Дудар (Глибацький), Зарецький, Жилунович (Цішка Гартны)—були головними носіями впливу націонал-демократичної ідеології в білоруській художній літературі.

Досить пригадати театральну дискусію 1928 року. Тодор Глибацький (Дудар) виступив у цій дискусії з теорією самобутності білоруської культури і з теорією орієнтації культурного розвитку на Захід.

Його цілком підтримав того часу Жилунович. Позицію Жилуновича в цій дискусії спеціальна постанова партії кваліфікувала як „одну із форм опору капіталістичних елементів нашому рішучому наступові на їхні тенденції“. Сам Жилунович, визнаючи та осуджуючи свої націонал-опортуністичні помилки, а їх було чимало, спеціально про свою позицію в театральній дискусії говорить, що він став на шлях, де „націонал-демократична загальність затушкувала собою пролетарську класовість“.

Михась Зарецький в своєму творі „Падарожжа на новую зямлю“ виступив апологетом „прищеповщини“ (політика хуторів) та лінії нацдемів у культурному будівництві. А його роман „Крывічы“ подібний до роману Хвильового „Вельдшнепи“.

У своєму художньому творі „Падарожжа на новую зямлю“ М. Зарецький пропонує прищепівсько-кондратьєвську націонал-демократичну ідеологію в такий спосіб:

„Я також висловлюю дуже цікаву думку про те, що якби тут в кілька разів піднести культуру господарства, якби провели в усі боки шосе та обсадили їх овочевими деревами, якби побудувати нові села з кам'яними будинками, з червоними дахами, з електрикою,—тоді б ця місцевість була подібна до Німеччини“.

Ось ідеал розвитку сільського господарства для М. Зарецького. Цей ідеал є по суті капіталістичний розвиток сільського господарства. Це націонал демократична, куркульська настанова.

У цім самім своїм творі, у творі „Падарожжа на новую зямлю“, М. Зарецький пропагує в художній формі націонал демократичну ідеологію в питаннях культурного будівництва, його шляхів та перспектив. Зарецький пише:

„Мені стало сумно-сумно... Я подумав: доки ми будемо жити ними покидьками чужої культури, що їх з тупим солдацьким задоволенням „преподносили“ нам наші сусіди, і що їх ми приймали як чисте збіжжя Доки ми будемо збирати з чужого стола вбогі, брудні об'їдки, віддаючи своє добро на загальну поругу.

Ще я подумав: як часто і тепер в наше мистецтво й літературу, в театр; в кіно попадають, замість правдивих досягнень братньої культури, пусті, брудні покидьки, і ми з рабською покірністю приймаємо їх, ми підносимо, ми кидаємо під ноги дійсні перли своїх досягнень: і знаходяться ще такі ішаки (осли), які, вульгаризуючи, заявляють, що це є наша правильна орієнтація“.

Ці думки написані під диктування націонал-демократів. Тут розгорнута платформа боротьби проти братніх пролетарських культур і агітація за самостійно самобутню націоналістичну культуру. Згадайте, що і хвильовізм за допомогою таких самих думок провадив боротьбу за такі самі гасла.

Я вже згадував тут про роман М. Зарецького „Кривічы“. В цьому романі подано сильні націонал-демократичні типи в художній формі та їхню боротьбу проти радянської влади під націоналістичними гаслами. Національній політиці радвлди та партії тут протиставлять націонал-демократичну ідеологію з явною симпатією до неї. Для прикладу наведу такі запашні місця з цього роману:

„Аражанович запитала у Ліпіна, звідки він приїхав. Замість його відповів Сляпень: „Приїхав з села до Менську шукати Білорусь. З лихтарем у руках, як колись Діоген людяну. І ось... шукав Білорусь, а знайшов бі-ло-ру-си-за-цію... Хо-хо-хо... Правда, Сергію“

Як це чудово нагадує відповідні місця з роману М. Хвильового „Вальдшнепи“. Але це ще не все. Далі слухайте:

„Білоруське відродження йтиме з коріння білоруського народу. Всілякі штучні форми, що в них захотів би вкласти хтонебудь його, відпадуть, розсипляться на порох. У своєму могутньому поступі воно знайде свої особливі форми, що органічно виростуть з самої сутності цього історичного процесу... Всілякі опікуни білоруського руху, хоч хто б вони були і хоч з якою б—чи доброю, чи поганою — метою вони були б над нами опікунами, всіх їх відкине історія. Знизу з землі виросте наш ренесанс... І він росте вже, відноситься, він бушує вже такими могутніми хвилями, що багато дечого можуть позмітати на своїй дорозі... І позмітають ще, позмітають“.

Націонал-фашистська ідеологія цієї настанови також надзвичайно яскрава. Відомі нам донцовсько хвильовістські погляди на українізацію. Такі самі погляди пропагує і М. Зарецький в своєму романі.

„А ви знаєте, що таке бі-ло-ру-си-за-ція? Га? Хо-хо-хо!.. Це, брате, хитра, ой хитра штука... Це ставка на форму... Так, так на форму... Опанувати форму, відірвати її від змісту, викрутити, висушити... і викинути геть... Ха-ха-ха... Що хитро, га?.. Тонко!..

Ленінську національну політику, цю складову частку пролетарської революції й соціалістичного будівництва, М. Зарецький в своєму романі „Кривічы“ так тлумачить:

„Навчатись володіти білоруською мовою, щоб легше було розмовляти з селянами, скажімо, під час збирання податків,— це не буде розв'язання національного питання. Це буде лише зміна колоніальної політики — „солдатської“ на колоніальну політику „езуїтську“. Це страшенно шкідливе звуження проблем національної культури. Це політика спекулянтів з ринку, що завжди (я це спеціально спостерігав) звертаються до селян рідною для них мовою, щоб легше обдурити їх...”

Така ідеологія цього роману.

Характеристично, що М. Зарецький намагався написати другий роман, який би заперечував націонал-демократичні настанови першого. Він пробував написати: „Антикривічы“. Але тут у нього нічого не вийшло.

Я також вже тут згадував про поета Пушчу, що писав про Білорусь, розп'яту на хресті:

На ростані усходня-заходніх дорог
Цябе, дарагая, яны укрыжывалі.

І далі цей поет розпачливо кричить:

Хто ж з крыжа країну расьпятую здыме
Узываю, молюся у грешнай істоце...

Глибацький (Дудар) в своєму оповіданні „Вецер з Усходу“ доводить, що з Москви йде розпуста й розклад білоруської нації, а в вірші „Поселі наш край“ обвинувачує більшовиків, що вони розбили Білорусь на дві частині.

Запеклу боротьбу з націонал-демократичною ідеологією в білоруській художній літературі провадила організація пролетарських письменників — БелАПП, хоча деякі члени цієї організації перебували під впливом націонал-демократизму (Бондарина, Александровіч, Барашка).

Контрреволюційна діяльність білоруських нацдемів спричинила хвилю обурення білоруських робітників, колгоспників, бідноти та радянської інтелігенції. Це не пройшло також і повз такі літорганизації, як „Полымя“ та „Узвышша“, що виступили гостро проти націонал-демократизму і визнали та осудили свою нацдемівську ідеологію. „Полымя“ в резолюції своєї організації пише:

„Нацдемівська агенатура працювала і в письменницьких організаціях. Не обійшлося без контрреволюційних випадок окремих письменників і в літературній організації „Полымя“. Про ці явно націонал-демократичні виступи виразно свідчить викрита партією та радянською громадськістю контрреволюційна сутність „листа трьох письменників“¹⁾ про вихід з БДУ, контрреволюційний вірш Дударя (тоді ж виключений з „Полымя“ розпочата), т. Глибацьким (Дударем) і підтримана Ц. Гартним та Зарецьким театральна дискусія, явно націонал-демократичні твори М. Зарецького „Падарожжа на новую зямлю“, роман „Крывічы“.

¹⁾ М. Зарецький, Александровіч (обидва члени партії) та А. Дудар вмістили в білоруській пресі листа про вихід з БДУ, мотивуючи це цькуванням їх з боку великодержавного шовінізму. Радянська громадськість Білоруси цей лист осудила. Польська фашистська преса використала його для нападу на політику КП(б)Б в національному питанні.

Ц. Гартни визнав свої помилки. Він проаналізував свою творчість, свої публіцистичні статті і перед широкою радянською громадськістю заявив про їх шкідливість... Визнав свої помилки і Зарецький. Але організація „Польмя“ вимагає від Зарецького ще рішучіше, без жадних вагань, розкрити ці помилки перед робітничою класою та радянською громадськістю Ц. Гартни і М. Зарецький визнали й визнають тепер, що їхня літературна продукція була зброєю в руках нашого клясового ворога, ворога радянської влади й диктатури пролетаріату, вони визнають, що цими своїми творами вони об'єктивно допомагали розгортати діяльність та зміцнювати свої позиції білоруському контрреволюційному націонал-демократизмові“.

(„Савецкая Беларусь“, 2 грудня, 1930 р.).

„Узвышша“ в своїй резолюції пише:

„Він (білоруський націонал-демократизм.—Є. Г.) пройшов і в літературне об'єднання „Узвышша“. В особі його бувших лідерів—Бабареки, Пушни, Дубови та їхніх молодих побратимів він намагався поширити свій вплив на все об'єднання і накладав певний відбиток на всю роботу об'єднання в цілому, що виявилось в ряді націонал-демократичних і антипролетарських настанов у статтях та художніх творах вищезгаданих осіб і тих, на кого вони спромоглися поширити свій вплив“.

(Там само, 4 грудня, 1930 р.).

З таким же рішучим відмежуванням від націонал-демократизму, з викриттям та осудженням своїх зв'язків з ними виступили старі „нашанивівці“—Купало, Колас, Бядуля.

Висвітлюючи питання про вияви білоруського націонал-демократизму в художній літературі, ні в якому разі не можна не спинитись на літературному альманахові „Нова Білорусь“ за ред. С. Пилипенка, що його 1929 року видало ДВУ кількістю 3.000 примірників, присвячений єднанню братерських пролетарських культур Білоруси й України. У цьому альманахові п'ятформа білоруського націонал-демократизму цілковито виявилася в передмові Миколи Бойкова „Новітня білоруська література“ (стор. 7—45). Цю передмову ми зараз розглянемо. Бойков на початку своєї передмови пише:

„Якби Білорусь не була ще радянська, якби тут у значній її частині не перемогла робітнича й селянська (!?) кляси, білоруська література, звичайно, не спинила б свого розвою, проте цей розвій відбувався б у гірших умовах і потребував би більше часу, ніж те відбулося тепер. З другого боку, безперечно, розвій білоруської літератури в Радянській Білорусі не міг би досягнути таких значних успіхів, які відзначилися тепер, якби за часів першої російської революції для цієї літератури не були закладені міцні підвалини, коли б не зорано гони літературних просторів“.

(Стор. 7--8).

Що це означає? А те, що Жовтнева революція нічого нового, рішуче принципового, кардинального не внесла в умови розвитку білоруської художньої літератури, не створила умов для нової, *якісно соціально нової літератури*, а лише прискорила темпи старого культурного національного й літературного процесу, що відбувався в Білорусі перед революцією. Значить,

залишаються старі принципи цього процесу, старі соціальні рушійні сили, старі настанови, старий зміст. Мова йде лише про якісні зміни, про темпи.

„Білорусь цього досягла б і без революції, але повільнішими темпами. Західня Білорусь, придушена фашистським чоботом, також цього досягне, але не так швидко“,—ось яку думку розвиває Бойков.

Це перше. В другій частині наведеної цитати він твердить, що радянська білоруська література може продовжувати те, що розпочали перед Жовтнем дрібнобуржуазні націоналістично-шовіністичні письменники (доба „Нашої Ниви“). Що це так, ми в цьому ще не раз переконаємось. Далі цей Бойков пише:

„Вона (білоруська література) має глибоке етнологічне й історичне коріння. Це коріння полягає, поперше, в національній *самобутності* (курсив авторів), що її через цілий ряд умов економічного й соціального характеру ядро білоруської національності селянство захувало аж до останнього часу“.

(Стор. 8).

Тут ми маємо яскраво виявлену націонал-демократичну теорію самобутності білоруської нації, її безкласовості, теорію селянства, єдиної недиференційованої класи, як носія та суб'єкта національної білоруської культури.

У цій передмові далі Бойков пише:

„Уже за Дунін-Марцінкевича в Білорусі виникло цікаве селянське повстання під проводом білоруського національного героя Кастуся Каліновського. Хоча воно й вибухло одночасно з польським повстанням 1863 року, але було скероване як супроти царської влади, так і супроти панської Польщі. За гасло повстанців була незалежність Білоруси“.

(Стор. 9).

Це від початку до кінця, м'яко висловлюючись, націоналістична брехня. Каліновський ніякої боротьби проти польської шляхти не проводив, ні за яку незалежність Білоруси не боровся, а, навпаки, був уповноваженим польського „жонду“ й представником варшавського центрального комітету. Каліновський писав:

„Ми, що живемо на землі польській, що їмо хліб польський, ми поляки споконвіку. Хто за „жондом польським“, тому правда вільність, хто проти нього, тому вічна неволя й вічні страждання на тім світі“.

Схема у Бойкова така: післяжовтнева білоруська література продовжує лінію „Нашої Ниви“, а ця остання народжується від народництва кінця XIX століття, батьком якого був Кастусь Каліновський, а взагалі коріння радянської білоруської літератури бере свій початок в „колишній минувшині білоруського народу в союзі з Литвою, де білоруська мова аж до унії з Польщею була за державну мову, і нею написаний „Статут Великої Князівства“ (стор. 10). Одне слово, радянська білоруська література походить від феодалізму і продовжує його тенденції та традиції (манах Скорина та інш.). Це класична схема культурного процесу у білоруських нацдемів. Але ще не цілком повна. Далі Бойков її доповнює в такий спосіб:

„На початку 1900 р. з членів білоруських культурних об'єднань і *соціалістичних партій* (?) організується „Білоруська революційна громада“, що висунула гасло змагання за соціальне і національне визволення білоруського народу“.

(Стор. 11).

Так ідеалізується дрібнобуржуазну націоналістичну організацію. Про добу „Нашої Ниви“ Бойков пише так:

„Доба „Нашої Ниви“ відіграла дуже важливу роль в справі майбутнього розвою білоруської літератури. Ясно визначений основний ґрунт цієї літератури *соціально-демократичний*“ (курсів авторів).

І, нарешті, свою національно-демократичну побудову Бойков завершує так:

«У радянській Білорусі справдилось те, про що лише могли мріяти білоруські письменники—„нашанивівці“...»

(Стор. 17).

Здається, тепер все ясно і зрозуміло. Про що ж мріяли ці „нашанивівці“? Звернімось за свідцтвом до кращих із них. Якуб Колас пише:

„Моя літературна діяльність, особливо в її перший період, виходячи своїми коренями з часів „Нашої Ниви“ і наскрізь пройнята дрібнобуржуазними націонал-демократичними настроями, так само чимало сприяла ростові і розвитку білоруського націонал-демократизму“.

„ („Савецкая Беларусь“, 4 грудня, 1930 р.). „

Це свідчення відомого „нашанивівця“. Воно розбігається з націонал-демократичною настановою Бойкова. А ось друге свідчення не менш відомого „нашанивівця“ Янки Купала:

„Почавши з 1908 р., під час найчорнішої реакції, працювати в „Нашій Ниві“, я підпав під вплив „нашанивівського“ відродження, захопився цими відродженськими ідеями націонал-демократичної державності і почав відбивати їх у своїй дальшій творчості, оспівуючи, як щось ціле, позаклясове, білоруський „народ“, ідеалізуючи в деяких своїх творах історичне минуле, значить, фєвдально-панське, затемнюючи цим самим класову суть соціальної та національної боротьби за визволення“.

(„Звєзда“, 14 грудня, 1930 р.).

Це свідчення також розбігається з тим, що говорить Бойков про „Нашу Ниву“. І, нарешті, ще одно свідчення старого „нашанивівця“— З. Бядулі. Він пише:

„Що являє собою одягнута „щірими білорусами“ в мантію „революційности“ „Наша Нива“? „

Ось деякі факти, відомі мені з періоду „нашої Ниви“ 1912—1915 рр. а) на газету і на друкування білоруських книжок давали кошти панки і шляхтичі, княжна Радзівіл, уніяцький митрополит Шептицький та інші б) головним її ідеологічним керівником був теперішній фашист Антон Луцкевич; в) „Наша Нива“ мала з 600—700 платних та безплатних передплатників, чималу більшість яких становили ксьондзи, панки, урядовці, куркулі та студенти— діти куркулів та урядовців,— всі ті, хто збирав у єдиний гурт „весь білоруський народ“. Трудящі селянські маси не знали „Нашої Ниви“ а про робітників і говорити нема чого“.

(„Савецкая Беларусь“, 7 грудня, 1930 р.).

У світлі цих свідчень старих, досить відомих та авторитетних „нащанивівців“ націонал-демократизм Бойкова у висвітленні питань білоруської літератури виступає ще яскравіше. Але вияви націонал-демократизму в передмові до альманаху „Нова Білорусь“ цим не обмежені. Згадуючи про білоруську пресу під час польської та німецької окупації, згадуючи про „Дзвон“ (редактор Льосік, ватажок націонал-демократів) та „Вольную Беларусь“, він ані слова не говорить про огидну та запродажницьку роботу цих газет. Ставлячи перед собою завдання приховати класову боротьбу, її соціальні корені в білоруській художній літературі, Бойков пише:

„Тепер, на другому десятиріччі Жовтня, можна вже казати про ідеологічне, хоч і приблизне зрівняння старих з молодими“.

(Стор. 20).

Дійсні ж факти літературно-політичного життя Радянської Білоруси жорстоко заперечують цю нацдемівську думку.

У „Зв'язде“, ЦО КП(б)Б, з 19 грудня 1930 р. читаємо:

„Білдержаввидавництво видрукувало сім марксистських книжок за 10 років свого існування, але зате щедро заповнювало наш ринок псевдо-марксистською та нацдемівською літературою. Таку „пролетарську“ лінію Білдержаввидавництва здійснював „комуніст“ Жилунович“.

А Бойков пише:

„Завдяки енергії й впевненості голови правління, поета й письменника Жилуновича, це видавництво тепер стоїть на однім рівні з найліпшими видавництвами СРСР“.

Така теорія білоруського націонал-демократизму. Це цілий світогляд зоологічного націоналізму. Наприклад, у цій же передмові знаходимо таку націоналістично-імперіялістичну теорію, випробовану підвалину націоналістичного цькування єврейської нації:

„Як виходець із євреїв, Бядуля посідає особливе місце в новій білоруській літературі. Риси психічного складу єврейської нації відповідним способом відбилися на його психіці. Звідси — багата фантазія, нахил до мстики, суто-південний еротичний темперамент. Звідси далі — закохання в казкові містичні сюжети“.

(Стор. 35).

Годі дискутувати з цим чорносотенством. Не дивно, що його виявляє націонал демократ. А дивно, що це друкується в 1929 р. на Радянській Україні...

Хто ж цей самий Бойков? 1918 року „ширий“ біло ус, 1920 року „ширий“ поляк за польської окупації, а тепер... тепер пише передмови до літературних альманахів...

Ми так докладно спинилися на цьому альманахові для того, щоб показати, в якому вигляді рік тому українському читачеві, подано націонал-демократичну отруту, що в 3.000 примірниках ще й тепер існує в природі. Борючись проти білоруського націо-

нал-демократизму,—а таку мету й має ця стаття,—ми не можемо не поборювати цього ворога, що проскочив і в українську літературу.

До речі дозвольте тут же зазначити, що головні твори з історії білоруської художньої літератури, критики й літературознавства просякнені такими ж націонал-демократичними поглядами. Я маю на увазі твори проф. Піонтуховича, Максима Горецького, Л. М. Клейнборта. Я ознайомив вас з націонал-демократичною отрутою, імпортованою на Радянську Україну в передмові Бойкова, хоча у нас її своєї вистачить. Але російський читач також не залишився „знедоленим“. Завдання ознайомити російського читача з білоруським літературним рухом і процесом узяв на себе Л. М. Клейнборт і з цією метою написав грубу книжку, на 508 сторінок, на 32,5 друкованих аркушів, під назвою „Молодая Белоруссия“ (Минск. Белорусское Государственное Издательство 1928 г.). Л. М. Клейнборт у вступі до своєї книги пише:

„Автор не претендує на працю, що на неї відчувається така потреба в самій Білорусі. Це справа тих критиків, істориків літератури, що їх уже висуває білоруська журналістика, молода білоруська культура. Праця його буде служити справі ознайомлення російських кіл читачів з літературою й літературним рухом Білоруси“.

(Стор. 11).

Таке призначення цієї праці. Цікаво тут же вказати на один характеристичний факт, що висвітлює настанову автора. Клейнборт зазначає:

«Перш за все, моя подяка Ц. Гартному. Коли такі люди, як Ів. Касаткін, Ал. Чапигін, А. Неверов, С. Ксенін, А. Новіков-Прибой, Н. Ляшко, П. Нізовой та інш. були для мене „вікнами в Росію“, то Гартни був для мене вікном у „Білорущину“».

(Стор. 5).

Клейнборт цим самим назвав співавтора своєї праці. Звідси, поперше, вже заздалегідь можемо передбачити основні настанови цієї праці, її цілеспрямування, а подруге, що Гартни є також відповідальний за цю працю.

На перших же сторінках своєї праці Клейнборт навчає російського читача таких принципів з національного питання:

„Обвинувачувати російську—і революційну і передреволюційну пресу—в недостатній увазі до національних питань було б несправедливо. Почавши від Герцена та слов'янофілів і скінчивши Леніном і Струве, всі наші течії теоретично трактують ідею нації—складний продукт єдності державного життя, то практично обговорюють межі, що роз'єднують людей різних національностей, які населяють нашу батьківщину. Те чи інше ставлення до прав „недержавних“ національностей, до прав окраїн, було відзначною рисою між партійно-політичними течіями, становило, безсумнівно, істотний момент самого процесу революції й контрреволюції. Асиміляція „окраїн“ при мусове злиття з центром становило предмет мрій одних, охорона національних культур, що органічно розвивалися,—становило завдання других“.

(Стор. 7).

Таке розуміння національного питання у Клейнборта, так навчас Клейнборт російського читача. Інакше, як з огидою, ми не можемо поставитись до того, що автор поруч з Леніном ставить і Струве, цього зоологічного націоналіста, великодержавника, монархіста, врангелівського міністра. З огидою також відкидаємо ми розуміння ленінської політики в національному питанні, як „охрану органически развивающихся национальных культур“. Ніколи ленінізм такого завдання перед собою не ставив. Бо національна культура є і поміщицька, і клерикальна, і буржуазна, і дрібнобуржуазна, а також є і демократична і пролетарська і соціалістична. Ленінізм завжди боровся проти першої, обстоював другу. Націонал-демократи, націонал-соціалісти, меншовики, бундівці обстоювали першу, боролися проти другої. Клейнборт нахабно ленінізм зводить до бундизму. І коли він Н. Леніна вважає за оборонця національних культур взагалі, то великодержавницька політика царату й панівних його класів—політика асиміляції, примусове злиття—було лише мрією, а не брутальною реальністю.

З цього почав свій твір Клейнборт. І на кожній сторінці подибуємо у нього такі „перли“. Подибуємо тут також цілковито розвинену теорію безкласовости білоруського народу, як істотну, характеристичну, вирішальну рису всього історичного процесу цього народу. Ця риса, на думку автора, поклала свій відбиток і на літературний процес. Послухаємо його:

„Всякий напрямок художньої думки не є випадковий; він є плід органічного розвитку, що випливає з тих чи інших умов“.

(Стор. 17).

Що ж це за умови, що визначали напрямок розвитку білоруської художньої думки, білоруського літературного процесу? Л. М. Клейнборт на це відповідає:

„Навряд чи я помилуюсь, коли скажу, що в основі цієї своєрідности лежить злитність національного й соціального моменту, характеристична для долі історичного розвитку Білоруси (курсив авторів)“.

(Стор. 17—18).

Це і є заперечення існування соціальних класів або груп у білоруській нації, це і є заперечення соціальної диференціації білоруського народу. Бо там, де національні риси або ознаки сполучаються з соціальним станом, там не може й мови бути про соціальну диференціацію в межах національної єдності. Ці свої контрреволюційні націонал-демократичні твердження Л. М. Клейнборт уgruntовує й боронить у такий спосіб:

„В історії краю, що його корінна національність є білоруси, важливу ролю відіграли не лише білоруси, але й інші національності, а надто польська й великоруська. Щодо кількості, корінну людність не можна порівнювати з останніми. З відсоткового погляду білоруси 1903 р. становили 73⁰/₁₀₀, вели-

коруси 80%, поляки 20%. Але поворотний пункт, що визначив дальшу історію Білоруси, призвів до того, що всі ці народності влилися в різні класи, в різні соціальні угруповання. І ось тут саме й виступає та національно-соціальна можливість, про яку я говорив”.

(Стор. 18).

Поляки та росіяни були експлуататори, гнобителі, а білоруси гноблені. Таке розставлення соціальних сил у Білорусі, що визначило її історичний шлях. Так навчає Клейнборт російського читача. Позбавляючи білоруську націю будь-яких соціальних та класових конфліктів всередині неї самої, він затушкує цим самим і класову боротьбу всередині польської й російської нації. Бо коли білоруси в цілому є *класа—нація* гноблена, то поляки й росіяни є *класа—нація*, що гнобить.

Наприклад:

„Сама ж корінна людність — білоруси — лишилась поза різними соціальними угрупованнями. Коли не зважати на мізерний відсоток поляків-селян, неоднаковий по різних губернях, вона цілковито складала кадри білоруського селянства“.

(Стор. 19).

Звідси Л. М. Клейнборт робить висновок, що визиск білоруського селянства був нечуваний, бо визискувачі були чужі національністю (поляки, росіяни). Виходить, що національний момент може бути й перешкодою для визискувачів експлуатувати гноблені класи. Історія класової боротьби це заперечує. А. Клейнборт відверто таку тезу обороняє:

Він пише:

„Вже кріпаччина Білоруси відрізнялася, таким чином, від кріпаччини Великої Росії. Хоч як надмірні були хабарі поміщиків, хоч як бундючно ставилися вони до кріпаків, але ж в національній єдності таїлося іноді тут стримане начало.“

„А польсько-шляхетський феодал був вільний від подібних рухів“.

(Стор. 19).

Таке твердження є не що як спроба затушувати загостреність класової боротьби в надрах російської нації за кріпацтва. Це є спроба уґрунтувати потребу єдиного національного фронту. Це є спроба довести, що робітник і капіталіст, які належать до одної й тієї ж нації, ближчі, рідніші один одному, ніж робітники поміж себе, що належать до різних націй. Одне слово, це відверто буржуазно-класова ідеологія, покликана служити на закріплення панівного стану гнобительських класів. Не прихований класовий ворог, одвертий контрреволюціонер виступає тут в особі Л. М. Клейнборта. І вся книжка просякнена боротьбою проти пролетарської літератури, проти марксизму і ленінізму, проти соціалістичного будівництва, за гегемонію націонал-демократичної ідеології. Книжка має політичний характер.

Л. М. Клейнборт пише:

„В Білорусі метод марксизму — матеріалістичного розуміння мистецтва не може відігравати велику роль у утворенні нових форм. Аджеш, це край переважно селянський“.

(Стор. 350).

Звичайно, коли білоруська нація, на думку Клейнборта, не має будь-яких соціальних конфліктів, то можна домовитися й до того, що й марксизм не має тут ґрунту. Білоруські націонал-демократи і націонал-опортуністи, виходячи з настанов про безклясовість білоруської нації, мають свої особливі погляди на суть і роль білоруської інтелігенції, приписуючи їй, як „душі“ нації і „сумлінню“, месіянську, проводирську роль, надаючи їй, інтелігенції, єдиних соціальних ознак.

І тут Клейнборт не пасе задніх. Про білоруську інтелігенцію він пише:

„Актуального характеру питанню про культуру надає, звичайно, група, покликана вершити її. Такою групою є інтелігенція, що її призначення є мислити, усвідомлювати дійсність. Але кожна епоха, кожна суспільна кляса має свою інтелігенцію, що обслуговує ті або ті клясові, ті або ті ідеологічні інтереси. Що являє собою інтелігенція Білоруси, ми бачимо по 1905 р. В Білорусі, як і всюди, була, звичайно, і реакційно-шляхетська інтелігенція, і інтелігенція буржуазно-міщанського походження. Але інтелігенція ця мала характер чужоплемінний. А інтелігенція білоруська була інтелігенцією з народу, яка й підняла на свої плечі літературний рух того періоду“.

(Стор. 334).

З подібними націонал-демократичними поглядами на білоруську інтелігенцію ми ще зустрінемося, коли буде мова про націонал-опортунізм (Жилунович, Ігнатовський).

А тут я лише зазначу, що ця теорія про безклясовість білоруської інтелігенції має той політичний сенс, що вона скерована на те, щоб довести й уґрунтувати виключну, своєрідну, керівну роль цієї інтелігенції в сьгоднішніх умовах, щоб уґрунтувати перевагу цієї інтелігенції перед пролетаріатом та комуністичною партією, щоб надати їй ролі гегемона в культурному будівництві й політиці. Ідейно-політичні підстави цієї теорії такі: стара білоруська інтелігенція, що виростає в період „Нашої Ниви“, що розпочала білоруський відродженський рух, заклала підвалини білоруської державности й культури, — мусить й тепер керувати цілим білоруським громадсько-політичним життям. Бо сучасна Радянська Білорусь, на думку націонал-демократів, є продовження того руху, що був перед революцією.

Що це справді так, послухаємо далі Л. М. Клейнборта:

„Рука Столипіна припинила зростання цієї сили, а разом з тим і зростання білоруської культури. І ось ми знову стали перед цією проблемою. Чи є сили для того, щоб дати розмах білоруській культурі, а разом з тим і новому етапові літератури?“

Народня інтелігентна Білорусь, та сама, що одержала своє хрищення 1905 року, набагато зросла. Недарма минули десятки років з того часу; не-

дарма світова пожежа спопелила лице землі. Перед нами вже побутове явище. Початкова школа з принципом рідної мови, мережа позашкільних установ — все це оформлює цю групу. Підіймаючися з самих таки „низів“, з самих білоруських боліт, вони прилучаються до „мужицької“ культури, і мужицька культура стає фактом дня“.

(Стор. 334).

Перше зауваження, яке слід тут зробити, це те, що стара інтелігенція, про яку йде мова у Клейнборта, чудово мирилась з режимом Столипін, його підтримувала (столипінська реформа). І далі. На думку Клейнборта і націонал-демократів, творцями й керівниками культурного будівництва й літературного руху є не партія, а лише інтелігенція, націоналістична інтелігенція. На його думку, нові кадри білоруської радянської й пролетарської інтелігенції, що зростають в умовах революції й завдяки революції, — це є лише процес відтворення інтелігенції, що своїм світоглядом, традиціями пов'язана зі старою інтелігенцією і має продовжувати її націоналістичну справу. Тут ця теорія вже межує з контрреволюційним шкідництвом. Націонал-демократам, безумовно, цього хотілося б, вони й діяли в цьому напрямі, це була їхня програмова настанова й конкретна дія. А в житті було інакше. Ці нові кадри є пролетарські кадри, будівники соціалізму й пролетарської культури, а не агентура світового імперіялізму і інтервенції, як цього хотілося б Клейнбортові та націонал-демократам. І, нарешті, ці нові кадри прилучаються не до „мужицької“ культури, не її творять, а беруть участь під проводом партії й пролетаріату в творенні білоруської пролетарської культури.

Л. М. Клейнборт не визнає білоруської культури формою, пролетарської змістом. У нього єдина культура, єдина національна суть тощо.

Навряд чи можна ще в якомубудь націонал-демократичному творі знайти таку ідеалізацію „Нашої Ниви“, як у творі Клейнборта. У цьому питанні Клейнборт бере найнедосяжніші фініші. „Наша Нива“ була поширена по селах, промислових містах і містечках. Недарма і до неї, в свою чергу, тяглися елементи трудової Білоруси“ (стор. 113).

Про „Нашу Ниву“ я вже досить говорив. Клейнборт намагається навіть визначити й соціальні корені „нашанивівців“. Він пише:

„Адже, поряд селянських елементів, основи старого „відродження“, вже в „нашанивівську“ пору починає виходити на сцену нова сила, сила *народжуваного* пролетаріату, та, що стала підпорою боротьби за комуністичну владу“.

(Стор. 363 — 364).

Тут можна сказати лише одне: це вже занадто.

Бойков інформує українського читача про білоруську літературу. Л. М. Клейнборт інформує російського. Свої завдання, як

ми бачимо, вони виконують більш ніж ретельно. Цей останній популяризує перед російським читачем першого. „Яке Іхало, таке здибало“.

„Щоб бути чисто пролетарським поетом, який відбуває побут і настрої фабричного пролетаріату, — повторимо слова М. Бойкова, — поетові треба бути з того самого середовища, скластися під ритм життя великого фабричного центру“. „А економіка Білоруси, — додає Клейнборт, — таких перспектив ще не дає“.

(Стор. 365).

Виходить, що нема перспектив у Радянської Білоруси зробітись країною соціалістичної індустрії і соціалістичної індустріалізації. Недарма ж Клейнборт каже:

„Село ще з острахом дивиться в очі місту“.

(Стор. 490).

А коли так, то сучасна білоруська художня література мусить лише продовжувати те, що розпочали „нашанивівці“, не поривати з тим зв'язок і т. д.

„Ось чому найрозумніші з молодих не схильні з перших же кроків заглиблюватися у відмовлення „возрожденізма“, схильні визнати той елемент наступності, який прямим шляхом підводить їх до „нашанивівської спадщини“.

(Стор. 361).

І, нарешті, Клейнборт патетично заявляє:

„Нашанивівська“ хвиля нині мусить вирости в великий струмінь“.

(Стор. 338).

Не сталося й не станеться, щоб це націоналістичне шумування перетворилося в велику хвилю радянської білоруської пролетарської літератури.

Хвиля пролетарської білоруської літератури бере свій початок з великої бурі Жовтневої революції.

Я вже тут згадував Піонтуховича. Це професор. Викладає в вишах історію білоруської художньої літератури. Написав книжку „Нарысы гісторыі беларускае літаратуры“. Цю книжку студенти скрізь вивчають, вчать з неї. Книжка ця також просякнута наскрізь націонал-демократичною ідеологією. І коли Бойков та Клейнборт джерела білоруськає радянської літератури вбачають у періоді „Нашої Ниви“, то Піонтухович їх поглиблює, і за батька білоруської художньої літератури висуває Ф. Богушевича, дрібно-буржуазного білоруського поета кінця ХІХ століття. Піонтухович пише:

„Ідейний бік літературної спадщини Богушевича особливо звертає на себе увагу за наших часів, коли під прапором пролетарської революції закладається міцні підвалини культурнонаціонального й соціального відродження Білоруси. В думках Богушевича, поета цього відродження, можна виявити початкове народження, так би мовити, ембріон тих ідеалів, що є бойовим гаслом „сьогоднішнього дня“.

(Стор. 85).

Ця настанова також уже відома нам з попереднього. Ця настанова своїм характером і змістом суто націонал-демократична, спрямована на те, щоб довести, що сучасна радянська література не є пролетарська своїм змістом, і що своїм джерелом вона має не жовтень, а дрібнобуржуазну літературу попереднього періоду, що соціальні корені цієї літератури — не пролетаріят, а дрібна буржуазія.

І в книжці М. Горєцького „Гісторыя беларускае літаратуры“ трапляються подібні ж твердження, ідеалізація попереднього дрібнобуржуазного літературного руху.

Про Кастуся Каліновського він пише:

„З білоруських революціонерів-повстанців, що писали у 60-х рр. агітаційну літературу, найвидатнішою й наймогутнішою за тих часів постаттю був Кастусь Каліновський“.

(Стор. 138).

Така ж сама ідеалізація й „нашанивівського періоду“.

Науку білоруського націонал-демократизму та його вияв у художній літературі мусять засвоїти всі загони пролетарської літератури радянських літератур, щоб іще більше загартувати їх для боротьби проти цього національного ворога, агента світового імперіялізму.

¶ Наука білоруського націонал-демократизму має не лише місце білоруське значення. Такі впливи та вияви націонал-демократизму в художній літературі, як івченківщина (СВУ), хвильовізм, „Кзил-Каням“ (Узбекістан), „Джидитян“ (Татарія) і т. д. — відомі всім. Перебороти та знищити ці впливи є конечна умова здобуття гегемонії пролетарської літератури.

БелАПП в боротьбі проти націонал-демократизму, проти великодержавного шовінізму, поглиблюючи зв'язки з робітництвом, колгоспниками та трудящим селянством, спираючись на допомогу та підтримку братерських національних пролетарських літературних організацій, під проводом компартії — швидко йде до цієї гегемонії.

Я вже говорив про те, що білоруська Академія наук перетворилася в контрреволюційний штаб нацдемівської роботи. Відомо, що утворення радвлaдою білоруської Академії наук мало величезне історичне значення. Це могла дати лише Жовтнева революція. Без Жовтневої революції Білорусь ні в якому разі не мала б своєї Академії наук. Радвлaда, знаючи про слабкість наукових сил у Білорусі, що може недосить є підготованих кадрів для утворення Академії, обминаючи всі ці причини, сміливо пішла на те, щоб утворити білоруську Академію наук, ставлячи на меті, щоб ця Академія наук свою роботу побудувала на користь соціалістичному будівництву, щоб вона зробилася центром пролетарської науки, в Білорусі, щоб попрацювала над поширенням здобутих наукових знань у маси, щоб спрямувала свою роботу на користь пролетарської, національної біло-

руської культури. Всього цього не сталося. Білоруська Академія наук, замість стати центром пролетарської науки, перетворилася на осередок нацдемівської контрреволюційної ідеології. Радянських наукових сил, які зі своїми знаннями могли працювати в Академії наук, туди не допускалося. Керівні посади в Академії наук обіймали: Некрашевич — лакуза Денікіна і генерала Бартелло — був віцепрезидентом Академії; Ластовський, кол. президент Білоруської народної республіки і прем'єр — був неодмінним секретарем білоруської Академії наук. Головні посади білоруської Академії наук обіймали ці люди, в найкритичніший революційний момент були відвертими ворогами радянської влади, диктатури пролетаріату, які збройно боролися проти пролетарської диктатури. Майже вся теоретична робота білоруської Академії наук ішла на користь нацдемівської організації, на поширення її ідей, на обдурювання мас отрутою націоналістичної ідеології. Більшість праць пройнята цією ідеологією. В історичні праці, в етнографічні праці, в археологічні праці, навіть у праці таких кафедр, як хемії, фізики, пройшла ця нацдемівська ідеологія.

Говорячи про білоруський націонал-демократизм, ні в якому разі не можна обминути цей лихий жарт, що його вчинив білоруський націонал-демократизм з білоруською Академією наук.

Білоруська Академія наук не загинула від цього. Це лише допомогло радвладі скорше перебудувати роботу Академії, сміливіше висунути нові пролетарські кадри, які безумовно впорються з цим завданням.

Націонал-демократи на фронті сільського господарства.

Другою ділянкою, де націонал-демократи запліднили найбільше лиха пролетарській диктатурі, було сільське господарство. Пройшовши в апарат НКЗ БСРР, в Науково-дослідний інститут сільського господарства, користуючись підтримкою ренегата і зрадника, націонал-опортуніста Прищепова, — білоруські націонал-демократи провадили політику капіталістичного розвитку сільського господарства, підтримки куркуля, аграризації країни, боротьби проти індустріалізації сільського господарства, проти колгоспів та радгоспів, політику хуторизації, підготовки своїх кадрів з кондратьєвськими поглядами.

Не так давно націонал-демократ, проф. Кисляков, писав:

„Ми майже в усіх працях з сільського господарства Білоруси покищо зовсім не маємо основних поглядів на суть тих змін, що відбулися та відбуваються в сільському господарстві, а в зв'язку з тим ми не маємо ясного й науково-всвітленого шляху його дальшого розвитку. Нарешті, дуже важливі питання земельної й сільськогосподарської політики Білоруси більше ґрунтуються на інтуїції, ніж на відповідних цифрах, висвітленнях і знаннях. Село вимагає конкретних відповідей на конкретні практичні питання, вису-

нені процесом перебудови його сільського господарства, який почався. Зрозуміло, що цю відповідь можна дати без помилки лише тоді, коли будемо мати добре опрацьовану теорію розвитку нашого сільського господарства, коли ми опрацюємо місцеву білоруську сільськогосподарську економію”.

(З передмови до книжки *Ждановича та Ярушчука* — „Характеристика сільського господарства Білоруси за даними залізничних перевозів“).

Тут цілковите ігнорування політики радвлади та партії, тут твердження про самобутність Білоруси, що потребує також і самобутньої науки, тут теорія безбуржуазности, безкуркульности білоруської нації. Звичайно, що ця самобутня наука самобутнього сільського господарства самобутньої Білоруси — повинна була „довести“ потребу капіталістичного розвитку сільського господарства і згубність соціалістичного його розвитку.

Як на культурному фронті нацдеми орієнтувалися на капіталістичний Захід і на давнє фєвдалєне минуле, так само вони робили і в своїй роботі на аграрному фронті. Націонал-демократ, учень Кондратьєва, Жданович, писав:

„Коли сільське господарство Польщі та Східної Прусії в організаційно-виробничих відношеннях може бути визнане за показник найближчого розвитку сільського господарства Случчини й подібних районів північно-західної частини Білоруси, — то, з другого боку, організаційно-виробнича структура сільського господарства Случчини, своєю чергою, може бути визнана до певної міри за показник найближчого розвитку деяких інших районів Білоруси і, насамперед, мені здається, Могилівщини“.

(Жданович — „До питання про умови розвитку свинарства, стор. 10).

Тут так само відверта ставка на капіталістичний розвиток сільського господарства на зразок капіталістичних країн.

Як же відбивалися ці погляди в роботі та теоретичних працях, плянах НКЗ БСРР? У книжці, виданій за редакцією Прищєпова 1925 року, читаємо таке:

„Найближча перспектива відбудови сільського господарства залежить головнo від селянських господарств, що їм належить 99% земель сільськогосподарського призначення“.

І вони працювали над цим, завзято проводячи хуторизацію, культивуючи куркульське господарство. Повний відбиток нацдемівські настанови знайшли в „Перспективному п'ятирічному пляні розвитку сільського господарства Білоруси“ (Мєнськ 1927 р., видання НКЗ БСРР).

Тут про колгоспи та радгоспи читаємо таке:

„Таким чином, радгоспи та колгоспи не набувають на протязі наступної п'ятирічки особливого значення, як чинник безпосереднього усупільнення сільського господарства“.

(Стор. 39).

Здається, ясно. І книжка ця вийшла в період XV з'їзду партії, коли взято твердий курс на колективізацію. Націонал-демократичну і кондратьєвську ставку на аграризацію країни в цій праці проведено твердо й сміливо. Цю настанову угрунтовувано тим, що в умовах Білоруси сільське господарство мусить бути керівним, вирішальним у розвитку всього народного господарства, а промисловість — другорядною, допоміжною, залежною.

Наприклад:

„Розв'язання основної проблеми розвитку виробничих сил народного господарства Білоруси залежить, перш за все, від характеру та темпу розвитку сільського господарства“.

Тут нацдеми, та їхні агенти — націонал-опортуністи помилилися в своїх сподіванках. Бо радянська Білорусь вже тепер перетворюється на індустріально-аграрну країну.

У цьому „Перспективному пляні“ проведено настанови, запозичені від „Нашої Ниви“, на хуторизацію. На стор. 113 читаємо:

„Найраціональніша в таких умовах форма є поселкова форма землекористування“.

Ця поселкова форма була в суті псевдонімом хуторської форми. Але й цю останню цілком легально пропаговано і застосовувано. Далі читаємо:

„Там, де природні умови місцевості, конфігурація ділянок або розташування землі не сприяє утворенню поселків, або де людність уперто того вимагає, там здійснюється утворення хуторів“.

Нацдеми, звичайно, були і проти вживання тракторів в сільському господарстві.

При проведенні землевпорядкування куркульські господарства наділювали нормами землі вдвоє більшими, ніж звичайне селянське господарство. При проведенні землевпорядкування зменшували земельну площу радгоспів. Наприклад, коли 1924 року радгоспи посідали 121.000 га землі, то 1927 р. кількість землі була вже зменшена до 115.000 га.

Наслідок цієї нацдемівсько-столипінської—прищеповсько-хуторської політики характеризують такі цифри: коли Столипін за 10 років на території теперішньої Білоруси утворив 60.000 хуторів з загальною земельною площею 675.000 га, то Прищепов, проводячи нацдемівсько-кондратьєвську політику, за чотири роки (1924 — 1928) утворив 54.000 хуторів в загальній кількості землі 573.000 га. Майже догнав!

Прищепов про свою політику сам говорить таке:

„Здійснювана за мене аграрна політика в Білорусі спрямовувала розвиток сільського господарства на капіталістичний шлях. Отже, ця аграрна політика сприяла розвитку капіталізму. Такий напрям (шлях капіталістичного розвитку) сільське господарство в БСРР мало за мого керівництва від самого початку роботи в НКЗ, при складанні першого п'ятирічного пляну розвитку сільського господарства в БСРР. У цьому пляні, де визначалося перспективи розвитку сільського господарства в БСРР, мали відбиток ідеї білоруського націонал-демократизму“.

Цю лінію радвлада й партія виправили. Білорусь, як і інші республіки, іде певно шляхом соціалістичної колективізації й соціалістичної індустріалізації.

Націонал-демократизм і великодержавний шовінізм.

Говорячи про білоруський націонал-демократизм, я хочу ще висвітлити одне питання — про взаємини білоруського націонал-демократизму з великодержавним шовінізмом. У них був справжній єдиний фронт. І нічого дивного нема, бо в них єдина клясова суть. Це якраз їх і примушує національні моменти відсунути на задній плян і поставити на перший плян питання клясове.

Ця змичка білоруського націонал-демократизму з великодержавним шовінізмом найбільше мала місце на території білоруської Академії наук. Я про ці факти говоритиму зараз. Цвікевич випустив книжку, яку назвав: „Западно-руссизм“, де писав про царських чорносотенних сатрапів, що провадили зубатовську національну політику на території Білоруси. Цвікевич — націонал-демократ — написав книжку про цих „западно-русистів“, про цих колонізаторів, про цих русифікаторів, зубатовців, і робить їх провідирями білоруського національно-визвольного руху.

Нацдеми мали щільний зв'язок з кондратьєвцями.

Цвікевич, оця кольоритна постать білоруського націонал-демократизму, говорив 1917 року таке:

„Російська держава, правда, будувалася через захоплення, завоювання. А цей процес тягнувся так довго, що народи звикли жити в близьких стосунках один з одним. Сепаратистські тенденції в них надто слабкі. Українство — це революційний вибух, але воно з часом схлине, бо дрібної держави тепер бути не може. Нам потрібна автономія, як господарське самоврядування, трошки законодавче. Тоді все буде добре. Хто хоче, щоб Росія була міцна, повинен визнати потребу територіяльної, господарської автономії. Білоруської ради бути не може, бо ми занадто бідні на сили. З Україною нас рівняти не можна. Що ж нам треба робити? Не захоплюватися законодавчими функціями, а взятися організувати маси, бо інакше зіпсуємо всю справу“.

(„Вільна Білорусь“, 30 липня 1917 р., № 10).

Це ясно висловлена великодержавна імперіялістична позиція в умовах 1917 р. в національному питанні. Нині він завзятий націонал-демократ. Я говорив, як він оцих зубатовців робить героями білоруського національного руху. Він пише, наприклад, про Гаворського, редактора духовної чорносотенної газети, поліцейського літератора:

„Його західньоросійська програма, що спирається на підтримку білоруського мужика проти польського пана, на протилежність їх національних релігійних і соціальних інтересів, є порушення соціального ладу“.

Про Каяловича, професора духовної академії, співробітника Каткова, Победоносцева, Саблера, завзятого представника чорносотенного крила слов'янофільства, Цвікевич пише:

„Він зразу й рішуче схопив наявні ознаки соціального стану Білоруси— протилежність інтересів польського пана-поміщика і білоруського мужика-селянина. Звідси був один крок до визнання федералістичних ідей“.

Далі, про Сапунова, правого октябриста, столипінця, члена Третьої Червненої Думи, землевласника, Цвікевич пише так:

„Сапунов закликав Білорусь до визначення, до національного усвідомлення, до нового відродження майбутнього, що перебуває в руках самих білорусів“.

Це яскравий приклад змички білоруського націонал-демократизму з великодержавною ідеологією панівних класів російської держави. Історичний прецедент маємо за тих часів, коли „Наша Нива“ зблизилася з Погодіном.

У практиці білоруських нацдемів та великодержавних шовіністів зафіксована цілковита змичка між ними. Гарецький, Жданович, Кисляков провадили політику великодержавника Кондратьєва; Некрашевич був зв'язаний з чорносотенцем Карським; вони ж запросили до Академії наук Дурново, що взагалі не визнавав білоруської мови. Коли Денікіна 1919 року вони запрошували будувати „назалежну Білорусь“, то чому ж Дурново не можна запросити до академії будувати „національну культуру“. На цьому прикладі ясно справдилася марксистсько-ленінська теза, що класові вороги пролетаріату завжди знайдуть спільну мову в боротьбі проти диктатури пролетаріату, хоч і які б національні спірки їх роз'єднували.

Білоруський націонал-опортунізм.

Ідеологія білоруського націонал-демократизму знайшла своїх репрезентантів та провідників у самій КП(б)Б, утворивши націонал-опортуністичний ухил. Коли білоруські націонал-фашисти є пряма, відверта, завзята й безпосередня агентура польського фашизму та імперіялізму, а білоруські націонал-демократи є агентура націонал-фашистів, то білоруські націонал-опортуністи є безпосередня агентура націонал-демократизму в лавах комуністичної партії більшовиків Білоруси. Партія тепер очистила свої лави від цієї агентури. Про білоруських націонал-опортуністів говорили, цілком слушно, що це націонал-демократи з партквитком у кишені. Також цілком влучно про них говорили таке: найкращою відповіддю на те, де кінчається у них націонал-демократизм і де починається марксизм, буде відповідь, що у них ніде націонал-демократизм не кінчається, а марксизм ніде у них не починається.

Робота білоруських націонал-опортуністів на ідеологічному фронті нічим не відрізняється від роботи націонал-демократів. Основні ідеологічні настанови націонал-демократів цілком поділяли націонал-опортуністи, боронили їх у своїх літературно-наукових працях, угрунтовували їх та пропагували. Я вже говорив про „прищеповщину“, про політику націонал-демократів у земель-

ному питанні. Таку саму націонал-демократичну політику провадили націонал-опортуністи на культурному фронті. До складу ідеології білоруського націонал-опортунізму увійшли такі націоналістичні націонал-демократичні настанови: нерозвиненість класових суперечностей у білоруській нації; брак куркульської верхівки серед білоруського селянства; більша революційність білоруського селянства та його ролі в революції порівняно з робітництвом; національна самобутність білоруської нації, безбуржуазність цієї нації. Ідеалізація націоналістичних дрібнобуржуазних білоруських партій та їх ролі в революційному русі; націоналістичне висвітлення історії Жовтня на Білорусі й історії КП(б)Б, теорія орієнтації культурного процесу на Білорусі на Захід у протилежність пролетарському Союзові та столиці його — Москві; теорія боротьби двох культур, заміна класової політики, класових настанов загально-національними; визнання національної форми культури й ігнорування її пролетарського змісту; теорія месіянської ролі білоруської інтелігенції; ревізія ленінізму взагалі, в національному питанні, зокрема; ідейна, а іноді й організаційна змичка з націонал-демократами. Ось основні настанови білоруських націонал-опортуністів. Як білоруський націонал-демократизм і своєю ідеологією і своїм минулим мало чим відрізняється від українського націоналізму, — так само і в поглядах білоруського націонал-опортунізму знаходимо знайомі нам націоналістичні настанови типу хвильовізму, шумськізму яворщини, волобуєвщини. Яскравими ідеологами білоруського націонал-опортунізму є Ігнатовський та Жилунович, нині виключені з лав КП(б)Б. До висвітлення їхніх поглядів я зараз і переходжу.

Жилунович цілком поділяв і пропагував у своїх творах теорію безбуржуазности і самобутности білоруської нації. Він писав, наприклад, таке:

„Сама білоруська нація силою різних умов на протязі довгих віків зберігала свої соки в однім монолітнім стані, — стані малоземельного селянства... частково в стані бідного містечкового ремісництва“.

(„Польмя“ № 3—4, 1923 р.).

Це відверто націонал-демократичне твердження. Порівняйте це з тим, що говорить, наприклад, Бойков і ви в цьому переконались.

У тон Жилуновичеві акомпаньює в цьому питанні й Ігнатовський:

„Білорусь майже не знає куркуля-мироїда російського типу, що, як павук, облуптав усе село довгими зобов'язаннями“.

(В. Ігнатовський—„Історія Білорусі“, стор. 233).

Класова аналіза білоруської нації у Ігнатовського набирає такого чудернацького вигляду:

„Тільки революційний марксизм із лєнінізмом визволяє не лише пролетаря-середняка і бідняка-селянина, а й пригніченого націонала“.

(Праці академічної конференції в справах реформи білоруського правопису та мови).

Зверніть увагу на те, що тут пролетар перетворився на середняка, значить, пролетаріату в Білорусі нема; селянин характеризується лише як бідняк, і, нарешті, з'явилася нова соціальна категорія— „пригнічений націонал“. Що це за соціальна група, що тут фігурує, як протиставлення робітникові та селянинові? Це є не що як спроба під цю соціальну категорію підвести всю білоруську націю. Націонал-демократичний характер такої аналізи безсумнівний.

Я вже говорив про характер „Білоруської соціалістичної громади“ та про її ролю в історії революційного руху Білоруси. Всі висловлення та твердження Жилуновича про „Білоруську соціалістичну громаду“ нічим не відрізняються від висловлень та тверджень білоруських націонал-демократів і націонал-фашистів (наприклад, Луцкевич). Отож, Жилунович писав:

„БСГ, регулюючи національно-соціалістичний рух перед 1917 роком і в 1917 р., вела його поруч з розвитком революції, не ухиляючись у бік. Завдяки цьому природним порядком перелилась ідея рад, ідеї комунізму в кращу частину білоруських робітників“.

(„Маладняк“ № 6, 1925 р.).

Жилунович твердить, що БСГ стояла на чолі революційного руху і перед 1917 р. і в 1917 р., і завдяки цьому краща частина білоруських робітників пройнялась ідеями рад, ідеями комунізму. Це твердження не відповідає, звичайно, дійсності. Про „Білоруську соціалістичну громаду“ я вже говорив.

1917 року вона перетворилася в одверто націоналістичну контрреволюційну організацію. Слід нагадати тут про такі факти. „Громада“, орган „Білоруської соціалістичної громади“, 1917 року писала:

„Робітник — це лише син селянина, якого голод вигнав з села і кинув у царство заліза й вугілля—на фабрику“.

Про Керенського ця газета писала:

„Чи не чули, що найкращі вибрані народу—Керенський, Церетелі, Чхеїдзе,—що їх уже чорна сотня засудила на кару смерті“.

БСГ жадного впливу серед мас 1917 року не мала. Вона не мала навіть своїх представників ані в менській міській раді, ані в Думі. При виборах до Думи вона бльокувалася з українськими есерами та есдеками, з поалей-ціоністами, з об'єднаною єврейською соціалістичною партією та з білоруською партією соціалістів-народовців. Цей бльоку ішов до виборів під гаслом: „Коли ви хочете здійснити ваші соціальні вимоги і кращі національні ідеали,—голосуйте за список національно-соціалістичного бльоку № 2“. БСГ провадила боротьбу проти більшовиків та проти

Жовтневої революції. 27 жовтня БСГ разом з іншими націоналістичними білоруськими угрупованнями випустила відозву, в якій говорилося, що „хвиля анархії (цебто Жовтневої революції) не повинна перешкодити великій і святій справі національного визволення Білоруси“. А в грудні 1917 р. Білоруський національний конгрес виступив проти Жовтневої революції та проти радянської влади. Цей конгрес розпущено. БСГ відіграла в ньому керівну роль. Ці дійсні факти заперечують націоналістичну концепцію Жилуновича. Про „революційність“ БСГ у 1917 році свідчить і таке висловлення Жилуновича, що відігравав тоді не абияку роль в цій громаді.

„Сини Білоруси дали собі забити голову думками про спільні робітничі інтереси і зовсім забули про свої національні інтереси“.

(„Вольная Беларусь“ № 17, 1917 р.).

Це Жилунович говорив про білоруських робітників, що працювали на ленинградських заводах. Завдання БСГ, очевидно, було отруїти націоналістичною отрутою білоруських робітників і боротися проти клясових пролетарських настанов. Але це їм не вдалося, як визнав сам Жилунович. Жилунович також з величезним захопленням ставився до всього періоду „нашанивівського відродженського національного білоруського руху“, визначивши його попередником білоруської радянської державности. Наприклад, Жилунович писав:

„Доводиться дуже дивуватися, оглядаючись назад, з якою силою відбувалося розгортання та ріст білоруського культурного відродження, що за такий короткий час дійшло до радянської державности. Лише його повне пов'язання з революційним рухом, що розбудив силу й розмах білоруських трудящих мас, може це з'ясувати. У 1909 році ждати чогось подібного значило бути занадто сміливим та мрійним“.

(„Полымя“, травень, 1929 р.).

І коли хто закидав „Нашій Ниві“ націоналістичний характер то Жилунович з обуренням нападав на такі закиди:

„Нехай не забувають, що керівництво „Нашою Нивою“ було цілком у руках соціал-демократів, як Новина, як Луцкевич, А. Бурбіс та ін. Як же могло статися, щоб вони були шовіністами, у час, коли весь білоруський рух вкладався виключно в рамки революційности“.

(Праці академічної конференції в справах реформи білоруського правопису та мови).

Навіть те, що Луцкевич—проводир тепер білоруського націонал-фашизму, не спиняє Жилуновича від такого славослов'я та апологетики.

Ідеалізацією та апологетикою „Нашої Ниви“ просякнені майже всі літературно-історичні твори Жилуновича. Націоналістичне затьмарення керувало рукою й мозком Жилуновича. Дозвольте

навести останній приклад ставлення Жилуновича до „Нашої Ниви“.

„За перших часів свого існування газета „Наша Нива“, будши органом БСГ, головну увагу приділяла висвітленню соціально-політичних питань. Пізніше, уже під кінець 1907 р., коли реакція домоглася ліквідації решток свобід 1905 р., у країні запанувало духовне розладдя в лавах опозиційної громадськості, редакція примушена була трохи припинити гострість політичних виступів. Її сторінки чимраз більше приділяли місця національно-культурним питанням та економіці краю“.

(„Польмя“ № 2, 1927 р.).

Тут також не бачимо будь-якого натяку на тверезу, клясово-наукову аналізу „Нашої Ниви“. З упертістю, вартою кращого застосування, Жилунович не бачить, обминає такі факти: агітацію за хутори, за століпінську реформу, блок з Погодіном, агітацію за Англію, за чорногорського короля, контрреволюційні виступи з осудженням революційних селянських рухів і т. ін. „Наша Нива“ 1907 року писала:

„Мало було мужикам користи від такого недоладного земельного руху, крім того, що багато майна марнувалося, погано й мужикам приходилось, — не було де купити хліба або зерна, заробітку не було, а на пустій землі не можна було працювати, та й усі ці грабунки кінчалися кривою розплатою з мужиком“.

(„Наша Нива“, № 19, 18 травня 1907 р., стаття Прокоповича).

Оце, очевидно, ті „національно-культурні та економічні питання краю“, що про них говорить Жилунович.

Ідеалізація БСГ, „Нашої Ниви“, націоналістичного руху 1917 р. під час Жовтня має одну мету: злегалізувати в партії весь цей історичний націоналістичний мотлох, виправдати своє націоналістичне минуле, здискредитувати комуністичну партію, як справжню керівницю революційного руху та Жовтневої революції, заперечувати роллю комуністичної партії в утворенні Радянської Білорусі. Це значить заперечувати право комуністичної партії на керівництво будівництвом соціалістичної Білорусі. Жилунович цим самим виконував соціально замовлення націонал-демократів: угрунтувати право білоруської націонал-демократичної інтелігенції на гегемонію, на провід, на особливу роллю й місце в Білорусі. Це замовлення Жилунович сумлінно виконував всілякими способами. Про один із них весь час ішла тут мова.

А тепер про другий. Як ставився Жилунович до білоруської інтелігенції? Питання це надзвичайно цікаве. Відповідь на це питання має бути така: так само, як і націонал-демократи та націонал-фашисти. Відомий націонал-демократ П. Трампович висунув свого часу теорію „співробітництва білоруської інтелігенції на рівних правах з компартією“¹⁾.

¹⁾ Див. „Савецкая Беларусь“ № 239, за 1925 р. Шляхі беларусскай інтелігенцы“.

Націо-ал-фашист Луцкевич, називаючи інтелігенцію „душею білоруського народу“, пише:

„Інтелігенція мусить узяти в свої руки дальший провід над білоруськими трудящими масами в їхній боротьбі за національні та соціальні ідеали“.

(А. Луцкевич — „Адбитае жыццье“, Вільна, 1929 р.).

І, нарешті, Жилунович пише:

„Взагалі, усі білоруські культурники та їхня праця зустрічали міцну й запеклу опозицію як від захованих під крилами радянської влади різних чорносотенців та контрреволюціонерів, так і від збитих ними з пантелику багатьох відповідальних і невідповідальних керівників радянської влади. Покищо цих умов дуже багато. І, на жаль, вони не зменшуються, а, навпаки, зміцнюються, спираючись на різного гатунку зміновіхівські та європейські ідеї, на недбайливість комуністичної партії“.

(Жилунович — „Дві сторони білору-“ і ського руху“. „Польмя“ № 3—4, 1923 р.).

Це вимога до партії, до влади—дати більші права білоруській націоналістичній інтелігенції, це вимога припинити боротьбу проти націоналізму, дати безконтрольно господарювати цій інтелігенції, дати індульгенцію, амністію на віки віків білоруському націонал-демократизмові. Справді, в особі Жилуновича білоруський націонал-демократизм мав доброго адвоката.

Нема нічого дивного, що Жилунович 1928 року вихваляв націонал-фашиста Луцкевича, а Луцкевич вихваляв у націонал-фашистській пресі Жилуновича. Одне слово, „рука руку мие“...

До послужного націонал-опортуністичного списку Жилуновича входять ще такі заслуги: теорія орієнтації культурного процесу Білоруси на капіталістичний Захід, керівництво літературною організацією „Польмя“, що перебувала під ідейним впливом націонал-демократів, здійснювання впливів націонал-демократичної ідеології на тих ділянках культурного фронту, де доводилось йому працювати (НКО, Державне видавництво і т. ін.). Слід нагадати, що Жилунович кілька років був у нас, на Україні, щоб налагодити зв'язки білоруської літератури з українською. Про „Вальдшнепи“ М. Хвильового Жилунович тоді писав таке:

„В одному з чисел „Вапліте“ надруковано початок роману М^н Хвильового „Вальдшнепи“, що в ньому *вороги* „Вапліте“ вбачили багато негативного щодо справи сучасного радянського будівництва“.

От і все. Так Жилунович інформував радянську білоруську громадськість про події на літературному фронті на Україні.

Перебуваючи на Радянській Україні, Жилунович нічого не побачив, крім ось чого:

„Тут галерія українських гетьманів, хмурих, з підстриженими під „макітру“ головами,—дивляться на нас ці проводирі вільних гайдамаків. Тут Сагайдачний, Наливайко, Мазепа, Дорошенко, Хмельницький“.

Такий от націонал-опортуніст Жилунович. Його виключено з лав комуністичної партії.

Дозвольте ознайомити вас з націонал-опортуністичними поглядами В. Ігнатовського. Мало чим В. Ігнатовський відрізняється від Жилуновича. Я вже згадував про виступ Жилуновича на академічній конференції в справах реформи білоруського правопису. На цій же конференції виступав і Ігнатовський. У своїй промові він сказав, згадавши слова білоруського поета Богушевіча: „Не покидайте нашої білоруської мови,— інакше згинете“. Працюючи рідною мовою, і лише рідною мовою білоруські поети збудили великий національний білоруський рух, що призвів до організації білоруської державности й сьогоднішньої академічної конференції. Ця конференція має не абияке місце в ідеологічній роботі білоруських націонал-демократів та націонал-опортуністів і щодо своєї роботи і щодо зовнішнього оформлення залі, де вона відбулась (не було портрета Леніна, зала була прикрашена національними прапорами). Виступав там колишній нарком освіти, націонал-опортуніст Баліцький. З приводу його промови на цій конференції націонал-фашистський „Голос Білоруси“ писав:

„Він у надто стриманій та лагідній промові, що не мала будь-якого відтінку політичної агітації, спинився на огляді освітньої роботи й економіки Білоруси перед революцією і тепер“.

(„Голос Білоруси“ Вільна, 12 грудня, 1926 р.).

В. Ігнатовський історик. Він має кілька праць історичного характеру. Він написав „Історію Білоруси“. У всіх своїх історичних працях Ігнатовський пропагує націоналістичну концепцію історичного розвитку білоруського народу. У нього ті самі завдання і та сама мета, що й у Жилуновича. Наприклад, про білоруський національний рух, про його ролі та значення він пише:

„Відродженці передчувають часом і розмах прийдешньої революції. Це буде глибока й широка революція, що розворушить широкі трудящі маси Білоруси і всього світу. Багато проллється крові, бо разом з революцією прийде і помста за відвічну соціальну кривду... Прийшла на світ велика соціальна революція. Частина білоруських відродженців відразу впізнала її і кинулась у її річище на боротьбу за соціальне визволення всього світу, а разом з тим і Білоруси. Друга частина, не бачачи з-за класово-інтернаціонального змісту національного, ще придивляється до неї протягом кількох літ. Тепер і вона ввійшла в її річище. *Білоруський відродженський рух зробився однією з складових частин дійсного великого руху соціальної революції*“.

(В. Ігнатовський „Історія Білоруси“).

Всі попередники сучасного білоруського націонал-демократизму передчували революцію, готували її, і злились з нею,—так твердить Ігнатовський. Зате він не визнає дійсної революційної ролі партії більшовиків у революції, бо це була організація фронтова, а не білоруська. Я вже згадував про контрреволюційний конгрес. Про нього Ігнатовський говорить так:

„Національний рух відірвався від загального революційного руху. Соціальна революція втратила із свого боку вплив на ті маси робітників і селян, що стояли за плечима білоруських національних організацій“.

(Там само).

Контрреволюційність білоруського націоналізму Ігнатівський характеризує дуже м'яко. Про більшовиків говорить, що вони вплили серед білоруських мас не мали. Він пише:

„Коли, проте, в Білорусі більшовізм впливу на мав, то зате в Петрограді з'явився новий центр білоруського руху на чолі з білорусами-більшовиками і що йшов нога в ногу з великою соціальною революцією“.

(Там само, стор. 46).

Досить сказати, що представником цих „більшовиків“ був Жилунович, який плакав тому, що білоруси-робітники захоплюються інтернаціональними ідеями замість національних.

Під час німецької та польської окупації комуністична партія розвинула на території Білоруси широку підпільну роботу, організувала та керувала партизанським рухом. І це подобається Ігнатівському. І це він заперечує і каже, що це робила „Білоруська комуністична організація“, на чолі якої він стояв. Це також не відповідає дійсності.

Сам Ігнатівський під впливом марксистської критики зизнав свої помилки, але виправити їх так і не спромігся. У своєму листі, видрукованому в газеті „Зв'язда“ № 222 28 вересня 1929 р., Ігнатівський визнає такі свої помилки: 1) сповнання з марксистського підходу, підходу з погляду клясової боротьби — в бік підходу з погляду єдиного панування одного народу, єдиної нації, 2) неправильно поставлене питання про імперіалізм, 3) неправильно висвітлена суть народництва, 4) неправильно висвітлена суть польського повстання й роля Кастуся Каліновського, 5) недосить підкреслена контрреволюційна суть БСГ і національного білоруського руху за часів до Жовтня і під час Жовтневої революції, 6) неправильно трактування Жовтневої революції, 7) переоцінка ролі і значення „Бунду“, 8) неправильний погляд на включення лівого крила відродженського руху в рух Жовтневої революції, через що утворюється вражіння, що можна примирити єдиний клясовий революційний фронт з єдиним безклясовим національним фронтом, і т. д. і т. п. Звичайно, що це ще не всі помилки. Марксистська аналіза історичного білоруського процесу викриє ці помилки.

Слід згадати, що Ігнатівський, ревізуючи ленінізм у національному питанні, щоб догодити націонал-демократам, фалшував навіть партійні документи.

Ігнатівський, перебуваючи на посаді директора Інституту білоруської культури, а потім — президента Академії наук, будучи націонал-опортуністом, допомагав націонал-демократам перетворити ці радянські установи на осередки, на притулки нацдемівської ідеологічної контрреволюційної роботи. Нині Ігнатівського виключено із партії.

Слід звернути увагу на одне надзвичайно характеристичне явище, що про нього забувати аж ні в якому разі не можна, коли ми говоримо про білоруський націонал-опортунізм. Я маю на

увазі націонал-опортунізм національних меншостей, в цьому разі— єврейський націонал-опортунізм. Ми тут спостерігаємо повну змичку поміж ними і політичну блокування так ідеологічного, як і організаційного характеру. Основні настановлення білоруських націонал-демократів і націонал-опортуністів найшли свій відбиток в історичних працях Сосіса. Так само, як і білоруські націонал-опортуністи, єврейський націонал-опортуніст Сосіс розглядав історію єврейського народу з погляду її безкласовости, безбуржуазности. Наприклад, він писав:

„Єврейське населення Литви й Білоруси в певний період (XVII—XVIII ст.) було згуртованим, замкнутим у собі цілим.

(„Єврейська старина“, 1926 р., стор. 263).

І далі:

„Солідарність і згуртованість євреїв у відносинах до держави й до не-єврейського населення“.

Це цілковите перекирчування, націонал-демократичне перекирчування історії єврейського народу. Бо і в той „певний період“, що про нього говорить Сосіс, в надрах єврейської нації була запекла класова боротьба і та якраз єврейська громада, що про неї говорить Сосіс, як про організацію, що об'єднувала „згуртований і замкнутий в собі народ“,— ця громада була органом класового пригнічення єврейської бідноти і ремісництва.

Далі Сосіс виступив з оригінальною теорією, що сїонізм—це ідеологія фантастична й утопічна, в той час коли відомо, що сїонізм—це політична ідеологія націоналістичної єврейської буржуазії. Сосіс пише про ідеолога сїонізму, доктора Герцля, таке:

„Єдиний вихід з утвореного трагічного стану Герцль бачить в утворенні єврейської держави з окремою територією. В цьому розумінні він зовсім відривається од емпірики, од будь-якого життєвого досвіду й переходить у світ фантастики й утопії“.

(„Історія“, стор. 186).

Єврейський буржуазний націоналізм—гостра націоналістична зброя в руках буржуазії для поневолення єврейських робітничих і трудящих мас, гостра зброя в руках світового імперіялізму, ідеологія сучасного націонал-фашизму—сьє що таке сїонізм. А для Сосіса—це лише „світ фантастики й утопії“. Що це таке, як не демобілізація волі й натиску пролетаріату в боротьбі проти агентури світового імперіялізму, проти фашистської ідеології сїонізму! Так само, як білоруські націонал-демократи й націонал-опортуністи, єврейський націонал-опортуніст Сосіс ідеалізує дрібнобуржуазні єврейські політичні партії, на цей раз Бунд. У своїх літературних працях і своїй педагогічній роботі націонал-опортуніст Сосіс усю історію єврейського робітничого руху ототожнює з історією націоналістичного Бунду, єдиним авторитетом та джерелом для вивчення історії Бунду він вважає книгу Рафеса, ігноруючи більшовицьку літературу про Бунд, ігноруючи твори Леніна і Сталіна. Про націоналістичну теорію культурно-національної автономії Сосіс пише:

„Вимога культурно-національної автономії була також помилкою, що була відбитком дореволюційної кон'юнктури“.

(Там само, стор. 196).

Виходить так, що дореволюційна кон'юнктура визначила націоналістичне спрямовання Бунду в національному питанні, а не те, що Бунд своєю соціальною природою був дрібнобуржуазною партією, і теорія національно-культурної автономії відповідала соціальній, націоналістичній суті Бунду.

Колись у нас, на Україні, Шумський висунув теорію, правильніше, не висунув, а підхопив буржуазно-націоналістичну теорію про те, що місцевий український націоналізм існує лише завдяки тому, що існує великодержавний шовінізм. За цією теорією виходить, що досить усунути, знищити великодержавний шовінізм, так відразу ж знищується і його тінь — місцевий шовінізм. Ця теорія неправильна, не ленінська, бо вона ігнорує, не бачить соціальних коренів місцевого шовінізму, не бачить клясової структури і клясової боротьби в тій чи тій нації.

Ця націоналістична теорія, що реабілітує місцевий націоналізм, властива і білоруським, і єврейським націонал-опортуністам. Причому той же Сосіс пише:

„Антисемітизм, як панівний і офіційний напрям, у нас знищено. Цим самим паралізовано і його вплив на єврейську історичну науку нового часу. Тим самим знищено фундамент єврейської апології в історії“.

З цього виходить, що коріння єврейської націоналістичної ідеології криються в антисемітизмі. Це фундамент цієї ідеології. Цим самим Сосіс не визнає клясових коренів єврейської буржуазної ідеології, що криються всередині цієї нації, в її клясовій структурі.

Правда, антисемітизм знищено, як панівну й офіційну ідеологію, а взагалі антисемітизм ще живий і буде живий доти, доки існують кляси в країні. Але знищення антисемітизму не означає ще знищення фундаменту єврейської націоналістичної ідеології, бо існують ще кляси і всередині самої єврейської нації, існує клясова боротьба, існує капіталістичний світ, існує єврейська буржуазія. А це і є дійсний фундамент націоналістичної єврейської ідеології. Як же це можна не визнавати, не будучи націонал-демократом, не рвучи з ленінізмом!

Не дивно ж, що після цього Сосіс не спромігся викрити націонал-фашистський характер „Єврейського Віленського інституту“, що згуртував навколо себе фашистські єврейські кола, що віддали себе на послуги фашистській Польщі. Про політичне лице цього інституту свідчить, наприклад, і така заява на конференції інституту 1929 року:

„Ми всі, все наше покоління євреїв, без різниці кляс і партій, мусимо почувати себе щасливими, що ми діждались цього вінка національної культури“.

Здається, ясно і зрозуміло. Не ясно і не зрозуміло це лише засліпленому націоналізмом Сосісові, що про цей інститут говорить так:

„Щодо наукового змісту він покищо не виявляє ніякого напрямку. Оскільки його матеріальна база є старе єврейське „меценатство“ (читай: буржуазна філантропічна кишеня.— *Б. Г.*), остільки інститут не може працювати певної наукової лінії.

Це цілковите заперечення буржуазно-фашистського характеру цього інституту. Ідеологічна спорідненість єврейського націонал-опортуніста з білоруським націонал-демократизмом привела його до ідейної й політичної з ним блокуировки. Сосіс не провадив і відмовлявся провадити будь-яку боротьбу проти білоруського націонал-опортунізму і націонал-демократизму, мотивуючи це відмовлення тим, що він кепсько обізнаний на історії білоруської культури.

Сосіса також виключено з лав КП(б)Б.

Закінчення.

Білоруський націонал-демократизм, білоруський націонал-опортунізм у масах білоруського народу, серед трудящого селянства, серед робітників впливу не мали, не мали ніякої змоги впливати на маси. Білорусь — це одна з республік Радянського Союзу, яка має величезні успіхи на фронті соціалістичного будівництва, на фронті культурного будівництва. Перед революцією в Білорусі на 715 дрібних підприємствах було 23.000 робітників. Продукції вироблялося на 45.400.000 крб. Перший рік п'ятирічки дав Білорусі продукції на 172 млн. карбованців, а робітників було 32.000. Другий рік п'ятирічки дав Білорусі продукції на 300 млн. крб., і було 82 тис. робітників. Такі досягнення на фронті соціалістичного будівництва.

Є величезні досягнення на фронті колективізації сільського господарства, на фронті культурного будівництва. Білорусь — одна з республік СРСР, що перша запровадила загальне обов'язкове навчання, яка перед революцією не мала жадної білоруської школи. На Західній Білорусі дотепер нема жадної білоруської школи. Сьогодні читаємо в пресі, що Голувко в польському сеймі заявив, що Білорусь не хоче мати своїх шкіл. Перед революцією Білорусь не мала жадної школи, а в 1929 року білоруські школи становили 90⁰/₁₀₀, російські — 2,2⁰/₁₀₀ єврейські — 4⁰/₁₀₀, польські — 2,7⁰/₁₀₀. Порівняно до 1914 року в Білорусі втрос більше вчителів та учнів. Перед революцією учнів, що вчилися в російських школах, було 273.000, а сьогодні в Білорусі — 518.000. На сьогоднішній день у Білорусі 12 вишів, а перед революцією не було жадного.

Викриття білоруського націонал-демократизму, білоруських націонал-демократичних контрреволюційних організацій та їх контрреволюційної ідеології спричинилось до того, що їхню ідеологію ми розбили. Я вже говорив про те, що активізація білоруського націонал-демократизму пов'язана з загостренням класової боротьби, з ліквідацією куркульства як класу, пов'язана з соціалістичним наступом на цілому фронті. Білоруська контррево-

люція допустилася величезного шкідництва на культурному фронті. В боротьбі проти білоруського націонал-демократизму радянська влада на Білорусі висунула нові пролетарські кадри, сильніші й міцніші,—і цей прорив, і ця шкідницька робота, безумовно, зліквідовані. Говорячи про білоруський націонал-демократизм, не можна ніяк обминути великодержавний шовінізм. Цей велокодержавний шовінізм є головна небезпека у провадженні політики партії в національному питанні. Цілий ряд товаришів зробили величезну помилку. До XVI з'їзду партії, майже на протязі цілого року, в зв'язку з активізацією білоруського націонал-демократизму, висунули теорію, що головна небезпека є білоруський націонал-демократизм, і не звертали уваги на великодержавний шовінізм. Це є викривлення ленінської політики в національному питанні, і воно тепер уже виявлене. У боротьбі проти білоруського націонал-демократизму вирости нові сили. Тов. Сталін в одній із своїх промов сказав, що „боротьба, в умовах національних республік, проти націоналізму має таке саме виховне значення для пролетарських кадрів, як колись боротьба проти меншовізму для виховання більшовицької партії“. На прикладі цієї боротьби оця теза тов. Сталіна найкраще ствердилася.

З М І С Т

	Стор.
М. С к р и п н и к — Передмова до російського видання	3
Від автора	7
Коріння і суть націоналістичних ухилів	11
 I. Великодержавно - російський націоналістичний ухил	
Теорія боротьби двох культур	17
Ваганянщина	21
Опозиційний бльок і національне питання на Україні	31
Українізація та помилки Ларіна	37
 II. Український націоналістичний ухил	
Хвильовізм	49
Шумськізм	103
Волубувщина	114
Націоналізм та розлам в КПЗУ	127
На шляху зрадництва і розламу	149
Після розламу	156
 III. Національне питання та правий ухил	
Правий ухил і націоналізм	179
Питання національної культури і помилки тов. Діманштейна	188
Небезпечна односторонність у боротьбі проти націоналізму	204
Проти ревізії ленінізму в національному питанні	207
За ленінізм! Проти кавтскіянства!	224
 IV. Завдання національно-культурного будівництва	
В. І. Ленін про культурну революцію і національну культуру	243
Національно-культурне будівництво та боротьба проти націоналістичних ухилів	250
Завдання національно-культурного будівництва	256
Про національну політику КП(б)У	262
Цифри культурної революції та факти розгрому культури	273
 V. Проблеми національної культури	
Соціалістична реконструкція та розквіт національних культур	279
Бойові проблеми національної культури	286
 VI. Білоруський націонал-демократизм	
Контрреволюційне обличчя білоруського націонал-демократизму	300
„Білоруська соціалістична громада“ та „Наша Нива“	303
Білоруський націонал-демократизм і Жовтень	309
Тактика білоруських націонал-демократів	312
Націонал-демократи на фронті сільського господарства	332
Націонал-демократизм і велико-державний шовінізм	335
Білоруський націонал-опортунізм	336
Закінчення	346